

Fredrik Nilsson, Hanne Sanders & Ylva Stubbergaard (red.)
Öresundsgränser: Rörelser, möten och visioner i tid och rum
(2007)

Serie: Centrum för Danmarksstudier nr 14, ISSN: 1651-775X

Upplaga för elektronisk publicering 2021 för forsknings-, utbildnings-
och biblioteksverksamhet och ej för kommersiella ändamål.

Publicerad med tillstånd från Makadam förlag.

<https://doi.org/10.37852/oblu.126>

Tryckt utgåva finns i bokhandeln:

ISBN 978-91-7061-035-6

Makadam förlag, Göteborg & Stockholm

www.makadambok.se

Edition to be published electronically 2021 for research, educational and
library needs and not for commercial purposes.

Published by permission from Makadam Publishers.

<https://doi.org/10.37852/oblu.126>

A printed version is available through book stores:

ISBN 978-91-7061-035-6

Makadam Publishers, Göteborg & Stockholm, Sweden

www.makadambok.se

Denna Creative Common-licens betyder att du som använder verket måste erkänna
ovanstående som upphovs personer; att spridning av texten är tillåten, men endast
i icke-kommersiella sammanhang; att verket inte får bearbetas.

<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/deed.sv>

ÖRESUNDSGRÄNSER

ÖRESUNDSGRÄNSER

*Rörelser, möten och visioner
i tid och rum*

REDAKTÖRER

FREDRIK NILSSON, HANNE SANDERS
& YLVA STUBBERGAARD

*Utgiven i samarbete med
Centrum för Danmarksstudier
vid Lunds universitet*

MAKADAM FÖRLAG
2007

MAKADAM FÖRLAG
GÖTEBORG · STOCKHOLM
WWW.MAKADAMBOK.SE

CENTRUM FÖR DANMARKSSTUDIER 14
SERIEREDAKTÖR HANNE SANDERS

Tryckt med bidrag från
Öforsk – Öresundsregionens forsknings-
och utvecklingskommitté
Ebbe Kocks stiftelse

*Kopiering eller annat mångfaldigande
kräver förlagets särskilda tillstånd.*

© 2007 Centrum för Danmarksstudier, Makadam förlag
och respektive artikelförfattare
Omslagsbild: *Snekkerstenbåden* av Christian Blache 1883, målning ägd av DFDS
Foton på s. 286, 299, 357 och 358 av författarna
Kartor på s. 85 tecknade av Maria Esaiasson
Tryckt i Litauen 2007 genom Bulls Graphics, Halmstad
ISBN 978-91-7061-035-6
ISSN 1651-775X

INNEHÅLL

INLEDNING 7

FREDRIK NILSSON, HANNE SANDERS & YLVA STUBBERGAARD

KONFLIKTLINJER OCH RUMSLIG MÅNGFALD I DET TIDIGMODERNA SKÅNE 22

KARL BERGMAN

INTE BARA UNDERSÅTE, UTAN OCKSÅ BORGARE 53

De skånska stadsinvånarnas identitetsbruk 1658–1685

ANDREAS OLSSON

ATT DRAGA TILL MALMÖ OCH SKAFFA SIG RÄTT 78

Undersåtar, överhet och identitetsföreställningar

i skånska suppliker 1661–1699

HARALD GUSTAFSSON

FLYTTARE, FLYKTINGAR, ÅTERVÄNDARE 116

Migration i gränsområdet kring Öresund

under 1600-talets andra hälft

JENS LERBOM

»NATIONALITET OG LANDEGRÆNSER

ER OS LIGEGYLDIGE« 142

*En studie av ungsocialister och gränsöverskridande
vid tiden kring 1900*

FREDRIK NILSSON

ØRESUNDSREGIONEN I AVISEN 179

Danmark i Sydsvenska Dagbladet 1895–2005

HANNE SANDERS

ÖRESUND –

DET GRÄNSREGIONALA LEDARSKAPETS PROBLEM 221

MAGNUS JERNECK

FÖRESTÄLLNINGAR OM EN
GRÄNSLÖS ÖRESUNDSREGION 249
YLVA STUBBERGAARD

ATT GÖRA REGION GENOM STADSPOLITIK 285
America's Cup och gränslöshetens gränser
TOVE DANNESTAM

ETT HISTORISKT GRÄNSÖVERSKRIDANDE? 321
Regionerna Öresund och Skåne som historiska konstruktioner
FREDRIK PERSSON

URBAN GLOBALISERING I ÖRESUNDSREGIONEN 352
Mångkulturalitetens varierande grader av synlighet
PER-MARKKU RISTILAMMI

STICKA UT, SNEDDA, GÅ TILL 369
Hur fritidsseglare gör Öresundsregionen
MARKUS IDVALL

OM FÖRFATTARNA 403

OM CENTRUM FÖR DANMARKSSTUDIER 406

INLEDNING

*Fredrik Nilsson, Hanne Sanders
& Ylva Stubbergaard*

Gränser och gränslöshet

Nästan varje dag hamnar jag, svensk småföretagare boende i Köpenhamn, i absurda situationer. Det handlar om bagatellartade saker som att köpa en dator i Sverige, få betalt från en kund eller helt enkelt odla affärskontakter. Men det skenbart enkla är inte alls det. För en småföretagare är Sverige och Danmark två skilda världar, trots Öresundsbron [...] Min situation är visserligen speciell men visar ändå att vi i mångt och mycket inte kommit särskilt långt i Öresundsintegrationen. En del [problem] handlar inte ens om kolliderande regelverk utan om attityder som går ut på att det är konstigt att bo i ett land och verka i ett annat. Djupt nere handlar det nog om vårt förhållande till allt det som inte är svenskt. Kan någon förklara varför det är så i den »gränslösa« Öresundsregionen?

På detta sätt uttrycker sig en svensk småföretagare i *Sydsvenska Dagbladet* (SDS).¹ Företagaren har tröttnat på hinder som försvårar hennes arbete i Öresundsregionen: nationellt utformade regelverk och kulturella föreställningar om olikheter mellan länder skapar problem och bidrar till att bevara gränsen i Öresund.

Under 2000-talets inledande år är detta ett återkommande tema i debatten om Öresundsregionen, inte minst i massmedia. I insändare ger en stadigt växande skara Öresundspendlare tämligen ofta uttryck för sin frustration, men även politiker diskuterar problemet i intervjuer och debattartiklar. Anledningen till detta är förstås att man möter problem i

1. SDS 24/7 2006.

vardagen, men irritationen förstärks förmodligen av en diskrepans mellan de vardagliga erfarenheterna och de förväntningar som byggdes upp vid tiden kring millennieskiftet. När visionen om en bro mellan Danmark och Sverige blev verklighet talades det nämligen samtidigt om en snar och snabb regional integration i Öresundsområdet. En gränslös region, menade många, skulle stå färdig i samma ögonblick som den första bilen passerade över bron.² Det visade sig alltså inte vara fullt så enkelt att skapa integration.

Integrationen tycks således dröja, och Öresundsregionen, både som politisk vision och individuellt projekt, har tydliggjort gränsens närvaro i vardagen. Det är en nyfikenhet på gränsens vardagliga betydelse, samt bristen på överensstämmelse mellan politisk retorik och människors tillvaro, som har varit utgångspunkten för projektet *Development of a Cross Border Region* och denna bok.

I den rika förekomsten av politiska utspel om Öresundsregionen framstår gräns och gränslöshet som okomplicerat stabila, självklara och nästan naturliga motpoler. Men flera studier har tidigare visat hur olika grupperingar, inte sällan baserade på ekonomiska och politiska kriterier, har format talet om Öresundsregionen i en pågående kamp om tolkningsföreträde.³ Dessa studier visar, ofta implicit, att en skiftande definition av vad en region är även medför att gräns och gränslöshet framstår som föränderliga och tänjbara begrepp. Andra studier har inspirerats av den aktuella gränsdiskussionen men istället fokuserat på gränsens skiftande betydelse ur ett historiskt perspektiv.⁴

2. För en diskussion av hur förväntningarna byggdes upp, se t.ex. *Invoking a Transnational Metropolis*, red. Per Olof Berg, Anders Linde-Laursen & Orvar Löfgren, Lund 2000.

3. Se t.ex. *Invoking a Transnational Metropolis; Öresundsbron på uppmärksamhetens marknad. Regionbyggare i evenemangsbranschen*, red. Per Olof Berg, Anders Linde-Laursen & Orvar Löfgren, Lund 2002; Richard Ek, *Öresundsregion – bli till! De geografiska visionernas diskursiva rytmer*, Lund 2003; Fredrik Nilsson, *När en timme blir tio minuter. En studie av förväntan inför Öresundsbron*, Lund 1999; Patrik Hall, Kristian Sjövik & Ylva Stubbergaard, *Nätverk söker förankring. Öresundsregionen i ett demokratiperspektiv*, Lund 2005; Jesper Falkheimer, *Att gestalta en region. Källornas strategier och mediernas föreställningar om Öresund*, Göteborg & Stockholm 2004; Markus Idvall, *Kartors kraft. Regionen som samhällsvision i Öresundsbrons tid*, Lund 2000.

4. *Vid gränsen. Integration och identitet i det förnationella Norden*, red. Harald Gustafsson & Hanne Sanders, Göteborg & Stockholm 2006; Hanne Sanders, *Nyfiken på Danmark – klokare på Sverige*, Göteborg & Stockholm 2006; *Da Østdanmark blev Sydsvrige. Otte studier i dansk-svenske relationer i 1600-tallet*, red. Karl-Erik Frandsen & Jens Chr. V. Johansen, Ebeltoft 2003.

Tidigare forskning indikerar alltså att gräns och gränslöshet ständigt skapas och omskapas, såväl under konsensus som i konflikt. I denna antologi studeras Öresundsregionaliseringen också konstruktivistiskt med fokus på identifikationsprocesser och gränsformeringar i tid och rum. Några bidrag studerar hur aktörer med olika ekonomiska och politiska intressen bidrar till att forma Öresundsregionen, men visar samtidigt att dessa aktörer därmed kommer att förändra eller bekräfta gränser. Andra texter fokuserar på hur gränser påverkar social interaktion och formeringen av kulturella gemenskaper.

Med ett flerdimensionellt perspektiv ges ett väsentligt bidrag till kunskapsproduktionen om integrations- och identifikationsprocesser eftersom en mer komplex bild av Öresundsregionalisering lyfts fram. Från småföretagarens horisont tecknar sig exempelvis en bild av regionen som inte delas av fritidsseglarna i Markus Idvalls artikel sist i boken. Den Öresundsregion som träder fram i politiska dokument är i sin tur annorlunda, åtminstone i vissa avseenden. Det måhända självklara konstaterandet att betraktarens position påverkar hur hon eller han erfar och uppfattar Öresundsregionen tenderar att glömmas bort i diskussionerna om regionen. Därmed blir det också svårt att till fullo förstå hur integrationsprocesser verkar och identifikationsmönster formas.

De inledningsvis citerade förhoppningarna om att nationellt formade regleringar i Öresundsområdet inte ska utgöra något hinder för gränsöverskridande verksamheter, ligger i linje med visionen om den gränslösa europeiska unionen. Nationsgränser anses försvåra arbetet med att uppnå europeisk integration. Samtidigt som gränslöshet har blivit ett eftersträvanvärt mål har EU betonat regioners betydelse som utvecklingsmotorer i ekonomisk mening vilket har skapat en ny gränsproblematik mellan gamla stater och nya regioner. En ny konkurrens mellan regioner och de stater som de statsrättsligt tillhör har uppstått, men också mellan olika regioner. Här utgör Öresundsområdet inget undantag. Öresundsregionaliseringen betraktas på många håll som långt kommen och såväl den danska som den svenska regeringen har stora förhoppningar om att området ska bli en av Europas starka regioner. Precis som i många andra europeiska gränsområden⁵ har en intresseorganisation för kommunala

5. En omfattande genomgång av europeiska gränsområden görs i Birthe Holst Jørgensen, *Building European Cross-Border Co-operation Structures*, København 1998.

och regionala politiker i området – Öresundskomiteen – skapats. Här förs diskussioner i en strävan att formulera Öresundsområdets geografiska, politiska, administrativa, ekonomiska och sociala gränser. Med hjälp av EU:s Interregmedel⁶ medfinansieras mängder av projekt vilka syftar till att befärma ökad integration mellan Danmark och Skåne.

Gränslöshet som politiskt ideal skapar med andra ord komplexa processer där gränserns lokalisering och betydelser omdefinieras. Parallellt med visionen om gränslöshet har det också skapats nya statsgränser. I Europa har flera nya stater etablerats där nationalismen har utgjort ett mycket viktigt element, bland andra, i statsbildningsprocessen. Kriget och konflikterna på Balkan är bara ett exempel på hur nationalismen fick förnyad kraft. Dessa två till synes motsägelsefulla processer har inneburit att gränsforskningen blivit allt mer angelägen – och allt mer omfattande.

Generellt rör forskningen inom fältet en bred uppsättning frågor, mer eller mindre styrda av en bestämd uppfattning om nationalstaters inflytande över identifikationsprocesser, dvs. idén om att en kulturell gemenskap sammanfaller med ett avgränsat territoriellt område där en suverän stat administrativt och politiskt styr samt bevakar skarpa gränser mot omvärlden. Också när forskare går tillbaka till tiden före den ideologiska nationalismens utbredning, formas deras syn på gränsområden ofta av dagens föreställningar om starka politiska och kulturella gränser mellan länder. Men statsgränser kan naturligtvis inte reduceras till statiska och formella regelverk som begränsar befolkningars handlings- och identifikationsmönster. Den schablonartade bilden behöver därmed problematiseras i såväl förfluten tid som nutid.

Öresundsområdet lämpar sig utmärkt för kritiska studier av gränser och identifikationsprocesser. Det är en gränsregion som fram till 1658 utgjorde en del i det danska riket för att därefter vara delad i statsrättslig mening. Sedan 1995, då även Sverige blev medlem i EU, ingår Öresundsområdet också i samma politiska enhet. Som nämnts ovan pågår numera nya förhandlingar, med bland annat Öresundskomiteen som central aktör, om gränsens betydelse – denna gång med en politisk målsättning om en transnationell region. Detta är annorlunda uttryckt ett område där gränser i statsrättslig mening vid flera tillfällen har omförhandlats och/

6. Interreg är ett EU-program som ger ekonomiskt stöd till interregionalt samarbete. Interreg har existerat sedan 1990.

eller står i begrepp att omförhandlas. Det är tänkbart att det föränderliga statsrättsliga läget även har haft identitetspolitisk betydelse, men i så fall hur, för vem och i vilken utsträckning?

Antologin fokuserar inte bara på olika erfarenheter och uppfattningar om Öresundsregionen idag, men också på hur en annorlunda historisk kontext skapar andra förutsättningar för identifikationsprocesser. Vad hände egentligen i Öresundsområdet då Skåne under andra hälften av 1600-talet blev en del av det svenska riket? Hur påverkade övergången människors upplevelser av tillhörighet och gemenskap? Identifierade man sig som dansk, svensk, skåning eller något helt annat? Dessa frågor är intressanta att diskutera, inte minst eftersom vissa menar att detta var en tid då idéer om nationella identiteter och nationalism ännu inte hade formulerats – åtminstone inte så som vi uppfattar dessa begrepp idag. Den moderna nationalismens genombrott förläggs, enligt denna forskning, istället till 1800-talet; det är först då konturerna av nationella identiteter kan anas. Om så är fallet, hur erfors och uppfattades egentligen gränsen mellan Sverige och Danmark under 1600-talets senare del? Samma fråga är emellertid minst lika viktig att ställa till senare perioder. Hade nationalismen verkligen nått ett starkt genomslag under 1800-talets senare del och det tidiga 1900-talet, och i så fall, vilken var synen på gränsen i Öresundsområdet? Vilken betydelse hade denna gräns under det sekel som föregick brobyggandet?

Det historiska perspektivet är angeläget av ytterligare en anledning. Genom att undersöka identifikationsprocesser efter 1658 skapas också en analytisk distans till dagens visioner om Öresundsregionen. I nutida politisk retorik används påfallande ofta föreställningar om 1600-talets skeenden – exempelvis den så kallade hårda försvenskningen av dansksinnade skåningar – för att synliggöra och legitimera visioner om vart Öresundsregionaliseringen är på väg idag, nämligen mot en återförening av danskar och skåningar. Ett historiskt perspektiv möjliggör alltså ett kritiskt förhållningssätt till hur talet om en Öresundsregion är utformat idag, men ger också möjligheter att tala om regionaliseringsprocessen på ett nytt sätt.

Av ovanstående framgår det att gränser som kringgärdar, synliggör och skapar identifikationsprocesser har en framskjutet roll i diskussionerna. Men vad är en gräns egentligen? Vad gör gränsen med människors

identifikationsmönster och vardag? Vad händer när gränser förändras? Grundtanken i projektet *Development of a Cross Border Region* är att varken gränser eller identiteter är naturliga, självklara eller statiska utan måste betraktas som konstruktioner, etablerade relationellt i möten och konfrontationer mellan olika intressen, viljor och erfarenheter. Det är dessa gränsdragningar och identifikationer som befinner sig i antologins fokus.

Identifikationsprocesser

Inom identitetsforskningen diskuteras hur myter, symboler, ritualer och ideologier – i synnerhet nationalismen – bidrar till att forma gemensamma identiteter innanför politiska och geografiska gränser. I denna antologi anknyter flera bidrag till denna breda diskussion genom att problematisera hur föreställningar om kulturella gemenskaper och identiteter skapas, används och politiseras. Vi tar därmed avstånd från de enkla essentiella beskrivningar om nationella identiteter som ständigt återkommer i historieskrivningen om regionen. Detta är en historieskrivning som genomgående kommit att diskutera interaktion över gränsen i termer av möten mellan danskar och svenskar. Det är också en historieskrivning som är fast förankrad i ett antagande om att Skånes övergång till Sverige 1658 innebar att en järnridå etablerades i Öresund och att de tidigare danska skåningarna hårt och brutalt försvenskades.

Andreas Olsson och Harald Gustafsson studerar i sina artiklar hur befolkningen kommunicerade med myndigheter under 1600-talets övergångsperiod, och kan konstatera att man åberopade olika identiteter, såsom kristen, undersåte, dansk, svensk, man eller kvinna. Gustafsson använder i sin studie begreppet »mötesidentiteter« för att understryka att identiteter skapas i relation till andra. Olsson tillämpar i stället begreppet »identitetsbruk«, och menar härmed att även om människor kände tillhörighet till flera gemenskaper kunde någon tillhörighet åberopas i strategiska syften när det förmodades ge fördelar i relationen till myndigheterna. Rikstillhörighet var alltså bara en av flera möjligheter – en möjlighet som dessutom inte förefaller ha använts särskilt ofta.

Medvetet framhävande av en identitet framför andra diskuteras även i Tove Dannestams och Ylva Stubbergaards artiklar om beslutsfattares tal

om Öresundsregionen där politiska syften präglar retoriken om gemenskap i regionen.

I vissa situationer kan alltså medvetet åberopande av tillhörighet skapa handlingsmöjligheter. Men att åberopa gemenskaper kan även verka begränsande. Två artiklar får illustrera denna problematik. Den första, skriven av Magnus Jerneck, behandlar frågan om vad som krävs av ett politiskt ledarskap i en integrerad gränsregion. Jerneck visar hur det politiska ledarskapet hämmas av kulturella föreställningar om nationella olikheter och hur föreställningen om ett tydligt nationellt Vi och ett lika tydligt nationellt Dom bekräftar gränser och hindrar integration. Det andra exemplet är Per-Markku Ristilammis diskussion om stadsdelarna Nørrebro i Köpenhamn och Möllvången i Malmö, områden med ett påtagligt inslag av etnisk annorlundahet. Ristilammi menar att platsernas karaktär och historia alstrar identiteter som inte ingår i de dominerande föreställningarna om ett nationellt eller regionalt Vi. Här finns minnen och historia som inte följer den gängse berättelsen om den homogena nationen eller regionen. Ristilammi menar att denna form för annorlundahet i praktiken utgör en viktig och integrerad del av Öresundsområdet, medan föreställningar om homogenitet tenderar att osynliggöra förekomsten av komplexitet, av multipla och föränderliga identiteter. I likhet med Jerneck understryker alltså Ristilammi att föreställningar om nationella eller regionala identiteter begränsar synfältet bland centrala aktörer vilket i sig har en negativ inverkan på möjligheten att förstå hur integrationsprocesser formas och verkar.

Betydelsen av plats och minne i identifikationsprocesser, som Ristilammi pekar på, gör det speciellt intressant att studera hur plats, minne och historia politiseras. Med studier av historisk mytbildning läggs ytterligare ett maktperspektiv på identifikationsprocesser. Här kan tre artiklar nämnas. Fredrik Persson visar hur regional historieskrivning bidrar till selektivt förmedlande av myter. Tydligast är det i försöket att skriva en skånsk historia med samma element som normalt ingår i en nationell historieskrivning, men där tillhörigheten till det danska riket blir viktigare än Skånes drygt 300 år långa integrering i Sverige. Men Persson analyserar också ett försök att etablera en berättelse om Öresundsregionens historia. Hans samlade analys visar hur betydelsefull historieskrivning är, även i moderna och förment framåtblickande identitetsprocesser. Natio-

nell mytbildning är också en aspekt som träder fram i den tidigare nämnda uppfattningen om att gränsen efter 1658 var en järnridå som stängde av människors rörelser över gränsen. Järnridåföreställningar säger dock sannolikt mer om 1900-talets syn på statsgränser än om 1600-talet. Jens Lerbom visar i sin undersökning av sjättepengsräfsten att bilden av en skarpt åtskiljande gräns efter 1658 inte stämmer. Den nya gränsen klippte inte av band mellan familjer och släkter, den högg inte av tidigare upprättade interaktionsmönster. Ett tredje exempel på problematisering av myter är Tove Dannestams dekonstruktion av nutida berättelser om det gränslösa regionala rummet.

Antologin ifrågasätter således föreställningar om sega nationella identiteter, men även idéer om Öresundsregionen som ett homogent rum. Författarna vill genom analys av hur gränser upplevs i regionen dessutom synliggöra de icke-nationella identifikationsprocesser som formas och har formats i Öresundsområdet.

Öresundsgränsers betydelser

Vad är en gräns? Befinner man sig vid Öresund kan svaret tyckas självklart när man betänker att Öresundsområdet genomkorsas av en signifikant gränslinje – statsgränsen mellan Danmark och Sverige. Statsgränsen är emellertid bara ett slags gräns bland flera. Den måste exempelvis inte sammanfalla med gränser i kulturell mening, dvs. föreställningar om nationella, regionala och lokala gemenskaper. Frågan om vad en gräns är bör därför följas av frågan om vad en gräns gör. Här finns det anledning att påminna om vad Harald Gustafsson i en annan volym har skrivit om gränser.

[...] en politisk gräns på en historisk karta bör fungera mer som frågetecken än utropstecken. Att en sådan gräns finns, att gränser mellan stater ändras, att nya bestämmelser om t.ex. tull och inresa utfärdas är inte nog för att sluta sig till hur den historiska verkligheten fungerade. Man måste undersöka hur det i praktiken förhöll sig.⁷

7. Harald Gustafsson, »Att testa gränser. En inledande problematisering«, *Vid gränsen. Integration och identitet i det förnationella Norden*, red. Harald Gustafsson & Hanne Sanders, Göteborg & Stockholm 2006, s. 7.

I vår antologi behandlar flera bidrag just statsgränsens betydelse för människors praktik, i såväl förfluten tid som nutid. För att verkligen förstå statsgränsens inverkan och betydelse vidgas emellertid perspektivet till att även omfatta kulturella gränser.

I ett flertal artiklar diskuteras gränsens betydelse med utgångspunkt i vad som hände när den östra delen av det danska riket blev en sydlig provins i det svenska riket. Vi har redan nämnt Jens Lerboms undersökning som problematiserar gränsens betydelse under andra hälften av 1600-talet. Med utgångspunkt i delvis olika källmaterial diskuterar även Karl Bergman, Harald Gustafsson och Andreas Olsson vilken inverkan gränsdragningen egentligen hade för människor i den nya provinsen. Ett resultat är att den statsrättsliga gränsen betydde mindre än andra gränser. Istället för att betona tillhörigheten till ett danskt, svenskt eller skånskt rum drog man upp viktiga gränser mellan olika ekonomiska och socio-kulturella grupper, mellan borgare och bönder, mellan frälsebönder och självägande bönder, mellan män och kvinnor. Andra gränser som var viktiga att markera var tillhörigheten till en viss by eller stad, medan alltså gränser mellan etniska grupper var mindre betydelsefulla. Det historiska perspektivet fungerar därvidlag, som tidigare nämnts, även som en metod. Genom att blicka tillbaka på gränsers föränderliga och varierande betydelser kan dagens regionala strävanden på flera sätt problematiseras.

Två bidrag i boken diskuterar gränsens betydelse under 1900-talet, dvs. långt efter 1600-talets nya gränslinje, men också långt innan dagens diskussion om regionen etablerades. Fredrik Nilsson undersöker ungsocialisters förhållningssätt till gränsen i början av seklet. Det är här tydligt att gränsen hade fått karaktär som en markör av nationell olikhet kring vilken det uppstod motsättningar mellan länderna, något som ungsocialisterna aktivt försökte motverka. En delvis annorlunda bild träder fram i Hanne Sanders' bidrag. Sanders har följt gränsen under hela 1900-talet genom analyser av den svenska tidningen *Sydsvenska Dagbladet* med specifikt intresse riktat mot nyhets- och reklammaterial som rör Danmark. Den intressanta frågan som Sanders reser är om materialet speglar en nationell förståelse av annorlundahet. Vi har redan nämnt att den traditionella bilden av nationalismen och därmed de nationella gränserna i modern mening av många forskare anses ha uppstått på 1800-talet. I Sanders' undersökning verkar det nationella emellertid få betydelse för män-

niskors vardagliga rörelser först under senare delen av 1900-talet, och gränsen har kanske aldrig varit starkare och mer nationaliserad än nu.

Sanders' tes stämmer väl överens med en annan artikel i boken. Magnus Jerneck tar avstånd från järnridåtankandet, men menar att statsgränsens betydelse kontinuerligt har skärpts under 1900-talets senare del vilket förhindrar Öresundsregionen från att nå sin fulla potential. Jernecks text är emellertid inte bara en elegi; den är framåtriktad genom att dra upp linjer för hur ett gränslöst regionalt rum skulle kunna förverkligas.

Även Ylva Stubbergaards och Tove Dannestams analyser visar på gränsens närvaro i Öresundsregionala diskussioner. De menar att den nutida diskursen kring regioner, och för den delen även kring globalisering, bygger på ett ideal: gränslösheten. Båda författarna visar dock hur talet om den gränslösa regionen tenderar att dölja vad Dannestam träffande definierar som gränslöshetens gränser. I en regional dagordning, påpekar Dannestam, definieras framgång av förmågan att skaffa sig ekonomiska fördelar i en tävlan med andra städer, kommuner, regioner eller nationer. I denna tävlan är talet om det gränslösa viktigt, men tävlingen förutsätter gränsdragningar mot övriga i startfältet.

Öresundsområdets karaktär – sådan den träder fram i dessa bidrag – är således knappast präglad av gränslöshet, utan snarare av en intrikat och föränderlig väv av gränser. Hur denna väv förändras är ett tema som återkommer i samtliga artiklar.

Gränsens teori(er)

Författarna har hämtat analytisk inspiration ur olika gräns- och rums-teorier. Här kan inte alla nämnas, men ett axplock kan tydliggöra några likheter och skillnader avseende de teoretiska verktyg som förekommer. Karl Bergman låter sig inspireras av den franske sociologen Henri LeFebvre:

Rumsliga konstruktioner eller avgränsningar har i enlighet med denna kritiska utgångspunkt alltid en imaginär sida; det handlar om konstruktioner eller föreställningar som till stora delar är abstrakta. Men en sådan konstruktion kan också kompletteras med, eller vara uppblandad med, olika stora delar av egna rumsliga erfarenheter.

De levda rummen, de erfarna rummen, tenderar emellertid att trängas undan av ideologiskt grundade konstruktioner om historia, gemenskaper och gränser. I denna process är det, menar Bergman, viktigt att lyfta fram de spänningsfyllda maktrelationer som formar vardagen och interaktionen, såväl inom lokala rum som mellan byar, städer och andra territoriella enheter. Bergman laborerar med andra ord med ett relationellt och vardagsorienterat perspektiv som åskådliggör hur rumsligheter och gränsdragningar sker med utgångspunkt i människors materiella villkor.

Ett snarlikt teoretiskt perspektiv återkommer i Markus Idvalls diskussion av nutidens fritidsseglare. Idvalls text bygger förvisso inte explicit på Lefebvres utan hämtar istället inspiration från filosofen Gilles Deleuzes och psykiatrikern Felix Guattaris diskussioner om det öppna havet – i Idvalls tappning omvandlat till gränsvattnet – som kulturellt konstruktivt element. Idvall menar att Öresundsregionen i stor utsträckning är en elitdriven konstruktion som förutsätter att gränsen måste raderas, osynliggöras, för att regionen ska vara möjlig. Seglarnas praktiker, mångfalden i rörelserna längs med och över gränsen, visar emellertid »hur så kallade vanliga människor praktiskt och mer eller mindre all dagligt umgås med och tar sina närmaste omgivningar, ett vattenflöde i detta fall, i besittning, och samtidigt *gör* regionen«. I likhet med Bergman teoretiserar därmed Idvall kring gränsen också på en vardagsnära nivå som samtidigt är förknädd med en kritisk blick mot den pågående kaotiska ideologiproduktionen kring regionen.

Ylva Stubbergaard och Tove Dannestam utviner kunskap om region- och gränsformering genom att studera hur politiker gör regionen. I båda artiklarna är det föreställningar om det gränslösa rummet som problematiseras. Både Stubbergaard och Dannestam betraktar politisk retorik som en social handling vilken bidrar till att forma föreställningar om gränser. Stubbergaards artikel syftar till ett sökande efter »[p]olitiserade uttryck av tillhörighet i gränsregionala diskussioner«. Här är vi inte längre kvar på gemene mans vardagsnivå; Stubbergaard undersöker åtgärdsförslag i riksdagsmotioner och finner spänningar mellan öresundsregional politik och rikspolitik. Med inspiration från Anssi Paasi menar hon att »staters politik har en betydande roll för hur vi förhåller oss till platser och gränser«. Detta ska dock inte uppfattas som att gränser är konstanta; deras betydelser och lokalisering omformuleras enligt Stubbergaard i möten

mellan olika intressegrupperingar. Även Dannestams diskussion är inspirerad av Paasi. Hon ser gränser som praktiker och diskurser, relationellt etablerade och föränderliga. Genom att fokusera på hur Malmös politiker agerade i ett specifikt fall visar hon hur gränser, trots tal om gränslöshet, etablerades på flera fronter i ett konfliktfyllt spel om resurser.

Jens Lerbom introducerar den amerikanske historikern Oscar Martinez' teori om gränserns karaktäristik. Enligt Martinez' teoretiska mall kan gränsområden vara alienerande, samexisterande, ömsesidiga eller integrerande. De olika karaktärerna ger möjligheter att se mångfalden i utformningen av mellanstatliga relationer och knyter väl an till Hanne Sanders' analys av gränsens olika betydelser.

För flera av de historiska bidragen har den amerikanske historikern Peter Sahlins' banbrytande undersökning av en gränsflyttning mellan Spanien och Frankrike varit viktig. Det centrala här att gränsen får mening för människor när de rör sig över den och möter andra människor. Vad som i ett annat sammanhang kunde ha varit ett vanligt möte eller ett mindre bråk mellan grannar kan här bli till en nationell konflikt. Först långsamt blev gränsen fast och territoriell.

Fredrik Nilsson knyter an till en antropologisk gränsuppfattning – i synnerhet till Hastings Donnan och Thomas M. Wilson – som bland annat innebär att gränsens materialiseringar problematiseras. Nilsson menar att gränserns faktiska position, exempelvis gränsdragningen någonstans i Öresund, oftast är osynlig, men att gränser trots det – eller kanske på grund av denna osynlighet – måste materialiseras på andra sätt för att kunna manifesteras skillnad. Var denna materialisering äger rum, eller i vilken skepnad den tar form, varierar i tid och rum. Detta perspektiv öppnar för en diskussion om hur gränser erfars av skilda sociokulturella grupper, men även om vad gränser gör. De betraktas i Nilssons text alltså inte bara som passiva materialiseringar utan som agenter, ett slags kulturella kraftfält, som väcker känslor och som kan såväl initiera som inhibera rörelse av olika slag. Den analytiska poängen är att även om gränsen upplevs som ett hinder bromsar den inte bara folk, den ger dem också nya möjligheter.

Diskussionen om gränsens teori(er) ska inte på något sätt uppfattas som fullständig, utan mer som en vägvisare för förståelse av hur författarna i denna volym har närmast sig gränsen som forskningsobjekt. Även

om författarna använder sig av olika teoretiska verktyg förenas de, som nämnts, i ett avseende: samtliga problematiserar gränser med utgångspunkt i ett konstruktivistiskt, relationellt, processuellt perspektiv. Gränsen skapas och får mening av människor. Detta betyder att gränsen och identifikationen förändras över tid, men det betyder också att gränsen kan ha olika betydelse för olika människor eller olika grupper i samma tid. Den begränsar, men kan också öppna för nya handlingsmöjligheter. Detta förhållningssätt ska inte uppfattas som uttryck för ren relativism, utan vill snarare bidra till att avtäcka en historisk process där man kan se hur staten och det nationella har fått ständigt större betydelse i människors vardag. Integrerat i detta ryms ett konfliktperspektiv: gränser kan bli till, förändras och utmanas i konfliktfyllda relationer.

Projektet har arbetat flervetenskapligt och utnyttjat begrepp och kunskap inom disciplinerna historia, etnologi och statsvetenskap för att nå förståelse om gränsregionala processer. Med hjälp av skilda akademiska kunskapsområden har vi haft en ambition att bidra till en fördjupad kunskap om gränser och den komplexa väv av betydelser som omger dem. Gränser kan alltså inte reduceras till statiska regelverk vilka innesluter en befolkning, ett territorium och en statsmakts befogenheter. Inte heller kan de betraktas som evigt gällande, enkla och tydliga rågångar mellan olika, klart separerade nationella gemenskaper och identiteter. Öresundsområdet utgör ett synnerligen intressant exempel där gränser och identifikationsprocesser kan synliggöras och problematiseras. I motsättning till kartans enkelhet presenteras här den mångfald av upplevda gränser som ryms såväl i politiska visioner som i människors rörelser och möten med de andra.

Summary

Introduction: Öresund borders

In contrast to the usual understanding of a border as a line on a map, the ambition of this book is to problematise and emphasise different types of borders and the identification processes that can be associated with them. The focus is on the Öresund Region. The analysis is concerned with the region as an economic and political project on the part of the EU-supported Öresund Committee as well as the many different Öresund regions that people have created, either by crossing the border or through their political visions of globalisation and the abolition of national borders. It is not only important to examine the changes in the Öresund border since its creation in 1658, but also to look at the significance the border has had – and continues to have – for different groups of people. Besides the political border, the boundaries associated with other geopolitical units such as municipalities or regions are also analysed. Contributions from the fields of political science, ethnology and history help to provide a complex picture of the diversity of perceived boundaries that both exist and have existed around Öresund. In short, this collection of essays is about Öresund borders in time and space.

Referenser

- Da Østdanmark blev Sydsverige. Otte studier i dansk-svenske relationer i 1600-tallet, red. Karl-Erik Frandsen & Jens Chr. V. Johansen, Skippershoved, Ebeltoft 2003
- Ek, Richard, *Öresundsregion – bli till! De geografiska visionernas diskursiva rytmer*, Institutionen för kulturgeografi och ekonomisk geografi, Lund 2003
- Falkheimer, Jesper, *Att gestalta en region. Källornas strategier och mediernas föreställningar om Öresund*, Centrum för Danmarksstudier 4, Makadam, Göteborg & Stockholm 2004
- Gustafsson, Harald, »Att testa gränser. En inledande problematisering«, *Vid gränsen. Integration och identitet i det förnationella Norden*, red. Harald Gustafsson & Hanne Sanders, Centrum för Danmarksstudier 10, Makadam, Göteborg & Stockholm 2006, s. 7–18
- Hall, Patrik, Sjövik, Kristian & Stubbergaard, Ylva, *Nätverk söker förankring. Öresundsregionen i ett demokratiperspektiv*, Studentlitteratur, Lund 2005
- Holst Jørgensen, Birthe, *Building European Cross-Border Co-operation Structures*, Institute of Political Science, University of Copenhagen, København 1998
- Idvall, Markus, *Kartors kraft. Regionen som samhällsvision i Öresundsbrons tid*, Nordic Academic Press, Lund 2000
- Invoking a Transnational Metropolis*, red. Per Olof Berg, Anders Linde-Laursen & Orvar Löfgren, Studentlitteratur, Lund 2000
- Nilsson, Fredrik, *När en timme blir tio minuter. En studie av förväntan inför Öresundsbron*, Historiska Media, Lund 1999
- Sydsvenska Dagbladet* 24/7 2006
- Vid gränsen. Integration och identitet i det förnationella Norden*, red. Harald Gustafsson & Hanne Sanders, Centrum för Danmarksstudier 10, Makadam, Göteborg & Stockholm 2006
- Öresundsbron på uppmärksamhetens marknad. Regionbyggare i evenemangsbranschen*, red. Per Olof Berg, Anders Linde-Laursen & Orvar Löfgren, Studentlitteratur, Lund 2002

KONFLIKTLINJER OCH RUMSLIG MÅNGFALD I DET TIDIGMODERNA SKÅNE

Karl Bergman

Inledning

Avsikten med denna undersökning är att genom ett historiskt nedslag i Skånes tidigmoderna historia problematisera föreställningen om Skåne som en naturlig geografisk, kulturell och politisk enhet med historisk förankring. Därmed problematiseras också bruket av beteckningen Skåne och dess historia i den moderna regionaliseringsprocess som kommit till uttryck i den något oklara geografiska utsträckning vi benämner »Öresundsregionen«. I denna regionaliseringsprocess har den rumsliga beteckningen Skåne på ett till synes obemärkt sätt kommit att signalera ett gemensamt förflutet och ett gemensamt kulturellt sammanhang. En föreställning som i sin tur tjänar som utgångspunkt för föreställningen om en gemensam, och given, väg in i framtiden. Denna regionala eller provinssiella tankefigur lever sitt eget liv samtidigt som nationalstatens homogena struktur prövas och dekonstrueras inför de nya regionala projekten i Europa. Min avsikt är att problematisera rumsbegreppet och att historisera människors förhållande till rummet, vilket innebär att fokus riktas mot hur rumsliga formationer produceras i en interaktionsprocess som alltid innehåller moment av förändring och kontinuitet, men också av makt.

Utgångspunkter och perspektiv

Utgångspunkten för denna uppsats är att människorna i Skåne under perioden 1658, då Skåne erövrades av Sverige, fram till skånska kriget 1675 befann sig i en situation, eller i en process, där invanda rumsliga samman-

hang, gemenskaper och lojaliteter prövades utifrån nya förutsättningar. Efter skånska kriget 1675–79 och enväldets införande i Sverige 1680 ändrades dessa förutsättningar för *alla* svenska undersåtar. Det fanns idémässiga ramar i tidens tänkande som angav vad som var möjligt att tänka om riket, lojalitet och provinser under 1600-talet, men det innebar inte att utgången av den process som startade 1658 var given på förhand.

Frederna mellan Danmark och Sverige 1658 och 1660 innebar att ett antal östdanska provinser hade erövrats av Sverige, och dessa områden skulle administrativt och politiskt infogas i det svenska konglomeratstatsväldet som växte fram runt Östersjön. Områden med starkt bondeflyttande, områden där borgerskapet i städerna dominerade en kringliggande landsbygd samt adelsdominerade områden skulle införlivas i det svenska riket. Detta var den verklighet som tidens makthavare var vana att bearbeta oavsett om man rörde sig i Baltikum, Pommern eller i Öresundsområdet. I överhetens tankevärld fanns föreställningar om riket, provinser, lojalitetsprinciper och privilegier knutna till olika stånd, vilka utgjorde de politiska »byggstenar« med vilka man måste laborera för att införliva dessa områden i riket. Detta var en hierarkisk ordning där riket och provinserna var viktiga begrepp och där andra rumsliga gemenskaper som byar, socknar, församlingar och härader inordnades.

Olika områden med olika status behandlades på olika sätt, och förhandlingar mellan lokala eliter kunde avlösas av mer våldsamma tillvägagångssätt. Skåne utgjorde i detta sammanhang inget undantag; alla de sociala och ekonomiska olikheter och politiska motsättningar som fanns i andra områden återfanns också här.¹

Den nationalstat som långt senare formades var ett resultat som 1600-talets aktörer knappast kunde förutse när de agerade för att nå kontroll över de underliggande områdena. Nationalstatens historia har sina lätt igenkännbara och tidsbundna karakteristika och de har till stora delar definierats som delar i en konstruerad berättelse. Denna berättelse rör

1. J. H. Elliot, »A Europe of Composite Monarchies«, *Past and Present*, vol. 137, 1992; H. G. Koenigsberger, »Dominium Regale or Dominium Politicum et Regale, in Politicians and Virtuosi«, *Essays in Early Modern History*, London 1986; Harald Gustafsson, »The Conglomerate State«, *Scandinavian Journal of History* 1988:3–4. Se även Gustafsson, »Den svenska integrationspolitikens föreställningsvärld 1658–1683«, *Da Østdanmark blev Sydsverige*, red. Karl-Erik Frandsen & Jens Chr. V. Johansen, Skippershoved 2004, s. 43–49.

sig inom en rumsligt avgränsad enhet som vi lärt oss att känna igen och ta för given. Hur dessa nationella rumsliga bilder formats och förmedlats har undersökts inom nationalismforskningen. Trots olika utgångspunkter och likaledes olika slutsatser råder ganska stor enighet om hur själva byggnadsställningen ser ut och hur föreställningen om nationen förmedlats och vunnit legitimitet i breda folklager. Dekonstruktionen av de stora berättelserna och deras rumsliga sammanhang visar hur metaforer och symboler samverkar och bidrar till att förmedla en berättelse som får fotfäste i människor. I detta sammanhang spelar framställningen eller bruket av historia en roll. Historia kan brukas för att legitimera en rumslig föreställning om Skåne.

Rumsliga konstruktioner eller avgränsningar har i enlighet med denna kritiska utgångspunkt alltid en imaginär sida; det handlar om konstruktioner eller föreställningar som till stora delar är abstrakta. Men en sådan konstruktion kan också kompletteras med, eller vara uppblandad med, olika stora delar av egna rumsliga erfarenheter. Vi tenderar att i någon mån mäta och pröva de abstrakta föreställningarna mot vår livserfarenhet.² Men, menar Henri Lefebvre, de lokala, socialt levda rum där vi till största delen formar vår erfarenhetsbas tenderar att trängas undan till förmån för en abstrakt rumslig föreställning som får sin tyngd och auktoritet av till exempel konst och vetenskap.³ Och, vill jag tillägga: genom historiska framställningar. Därmed döljs att alla rum är något producerat och ett resultat av produktivkrafter och maktförhållanden i samhället.⁴ Rummets föränderliga sida tonas också ned och därmed skymms hur maktförhållanden i samhället förändras och hur nya rumsliga föreställningar produceras.

Denna kritiska ansats kan förleda oss att ställa upp en dikotomi där det socialt levda rummet, formulerat som lokalsamhället, ställs som en homogen ursprunglig entitet i motsättning till maktens abstrakta rumsframställning i form av nationen. Ett sådant betraktelsesätt medverkar dock till att dölja den maktordning som återfanns inom lokalsamhället.

2. För en introduktion till hur denna tradition påverkat forskning om regioner och regionaliseringsprocesser, se Anssi Paasi, »The institutionalization of regions: a theoretical framework for understanding the emergence of regions and the constitution of regional identity«, *Fennia* 164:1, 1986.

3. Henri Lefebvre, *The Production of Space*, Oxford 2004 (först utg. 1974).

4. Lefebvre, s. 48f.

Det finns ingen ursprunglig rumslig gemenskap utan orättfärdiga maktförhållanden att falla tillbaka på. Det pågår en kamp om att formulera och definiera de platser vi knyter an till. Varje försök att fixera en plats och ge den ett namn eller en definition visar att det handlar om en politisering av minnet och en kamp om det minne som förutsätts definiera platsen. Forskare som Doreen Massey och bell hooks har visat hur olika en sådan platsanalys utfaller när platsen analyseras utifrån ett socialt eller etniskt perspektiv respektive ett genusperspektiv.⁵ I deras fall handlar det om fixeringen av platsen, »home« och om hur utfallet blir olika beroende på vilket perspektiv man väljer. På samma sätt kan fixeringen av byn eller hembygden vara ett uttryck för en lokal eller regional maktordning som legitimeras av hur minnet fixeras.

Föreställningar om historiska rum kan därmed bli till delar av ett historiebruk avsett att främja olika aktörers nutida intressen. Brukare av historia kan på både det lokala och det centrala planet eftersträva att implementera en hegemonisk föreställning om rummet. Men denna maktutövning möter ofta motstånd. Ett sätt att göra motstånd, medvetet eller omedvetet, är att forma sitt eget »counter-space«, en form av alternativ rumslighet som lever sida vid sida, ibland i konflikt och ibland i samspel, med de dominerande föreställningarna.⁶

Våra till synes vardagliga sociala och politiska motsättningar får i enlighet med detta betraktelsesätt alltid ett rumsligt uttryck. De blir till, eller är, rumsliga motsättningar och de får sin dynamik genom att de berör människor på ett essentiellt och existentiellt plan.⁷ Detta perspektiv har betydelse för hur vi förhåller oss till de konflikter och det motstånd som människor ger uttryck för när de ställs inför rumsliga förändringar. Motståndet och konflikterna handlar inte bara om ett irrationellt, omodernt eller bakåtsträvande förhållningssätt, det finns en djupare dynamik i processen. Det handlar om frågor som istället berör oss på djupet. Den historiska jämförelsen mellan dåtid och nutid kan hjälpa oss att synliggöra denna komplexa väv och därmed blir den historiska analysen ett verktyg

5. Doreen Massey, *Space, Place and Gender*, Gateshead 2003 (först utg. 1994), s. 168–171; bell hooks, »Homeplace: A Site of Resistance«, *Yearning, Race, Gender, and Cultural Politics*, London 1990, s. 42f, och »Choosing the margin as a space of radical openness«, *Yearning, Race, Gender*, s. 149.

6. Lefebvre, s. 349, 367, 381.

7. Lefebvre, s. 46, 169–176, 365.

för att analysera och värdera vår tids politiska motsättningar kring den moderna regionaliseringsprocessen.

Adeln, provinsen och riket

De förhandlingar som följde på frederna med Danmark 1658 och 1660 ger oss en möjlighet att blicka in i en politisk praktik där den svenska centralmakten eftersträvade kontroll över ett erövrat område. Förhandlingar fördes med den elit, adeln, som innehade en maktposition i det erövrade området. I äldre forskning har man hävdats att motiven som drev adeln vid dessa förhandlingar var en separatistisk skånsk lösning, något som tillbakavisats av andra forskare. De förhandlingar som pågick mellan representanter för den skånska adeln och den svenska centralmakten åren efter övergången visar en grupp adelsmän som mycket skickligt agerar för att bevara så mycket som möjligt av de adelsprivilegier man tillkämpat sig i det danska riket.⁸ Under den första fasen av övergångstiden tog den svenska centralmakten hänsyn till de maktpolitiska realiteterna. Förhandlingarna fördes på två lantdagar, med förhandlingar i Malmö 1662 och 1669–70.⁹ Det innebar förhandlingar som i huvudsak skedde på den »regionala« arena som av hävd dominerats av adeln. Förhandlingarna liknar de »handfästningsförhandlingar« som var vanliga i den danska politiska kulturen i perioden före enväldet 1660.¹⁰

Förhandlingarna 1662 resulterade i Malmö recess. Recessen vittnar om hur långt en resultatintriktad svensk centralmakt kunde nå i förhandlingarna med en adelselit med en maktposition i en provins. Resultatet kan karakteriseras som en »användbar kompromiss« för båda parter, och förhandlingarna faller väl in i ett allmänt mönster av ständigt pågående förhandlingar mellan lokalsamhällen och centralmakt. Det var också, som Harald Gustafsson påpekat, förhandlingar som låg väl inom »tidens

8. Fredrik Persson, »Riddare av det juridiska gränslandet. Den skånska adeln på riksdagen 1664 ur ett identitetsperspektiv«, *Da Østdanmark blev Sydsverige. Otte studier i dansk-svenske relationer i 1600-tallet*, red. Karl-Erik Frandsen & Jens Chr. V. Johansen, Ebeltoft 2003, s. 91–107; Gustafsson, »Den svenska integrationspolitikens föreställningsvärld«.

9. Se Karl Bergman, *Makt, möten, gränser. Skånska kommissionen i Blekinge 1669–70*, Lund 2002, s. 142–167; Gustafsson, »Den svenska integrationspolitikens föreställningsvärld«, s. 47–49.

10. Jerker Rosén, *Skånska reduktions- och privilegiefrågor 1658–1686*, Lund 1944, s. 71, 75, 89; Gustafsson, »Den svenska integrationspolitikens föreställningsvärld«, s. 44.

tankemässiga ramar«. ¹¹ Det fanns en begreppsvärld med plats för en provins med visst självständigt utrymme, samtidigt som provinsen i andra avseenden var starkt integrerad i riket.

Vid förhandlingarna på lantdagen 1669 hölls fyra utförliga tal som samtliga blottlägger en retorik kring begrepp som riket och provinserna. Två tal hölls av Klas Rålamb, ett inlednings- och ett avslutningstal, samt två tal av Göran Sperling som formellt sett företrädde ridderskapet och adeln. ¹² Rålamb påpekade att otaliga exempel från alla tider visade att ett rikes uppgång eller fall hängde samman med »herrskalets« tillväxt eller tillbakagång. ¹³ Göran Sperlings två tal anslöt till denna retorik. Talen riktade sig i första hand till adeln, denna skulle vinnas för den svenska centralmaktens linje. Borgare och bönder spelade i detta sammanhang en undanskymd roll. Frågan är vad retoriken i talen blottlägger om aktörernas användning av och förhållande till de två rumsliga storheterna provins och rike?

Den tankefigur som var helt allenarådande i Rålamb's båda tal var riket och provinserna. Det handlade om provinserna och deras tillväxt och om provinsernas behov av en stark centralmakt. ¹⁴ Ambitionen var, enligt Rålamb, att provinsernas välstånd skulle öka och att detta var en del av rikets utveckling. Ord som välstånd, vällevnad, tillväxt och villkorens förbättring användes flitigt. ¹⁵ Begreppet riket återkommer i olika skrivningar och när Rålamb omnämnde makten över riket var det med den abstrakta beteckningen Kungl. Maj:t. ¹⁶ Han använde aldrig begrepp som kronan, kungariket eller beteckningen Sverige. Att tillhöra detta rike innebar att provinserna skulle beskyddas, »fred och rolighet«, »trygghet« och »säkerhet« skulle råda och provinserna värnas mot »hotande farlighet utur de omkringliggande skogarna«. ¹⁷ I talen gjorde Rålamb klart att om dessa mål skulle uppnås förutsatte detta »undersåtarnas trohet och välvillighet« och han betonade att det måste råda enighet mellan ständer-

11. Gustafsson, »Den svenska integrationspolitikens föreställningsvärld«, s. 49.

12. Riksarkivet Stockholm, Äldre kommittéarkiv nr. 629, Kommissionen i Skåne, Halland och Blekinge (Skånska kommissionen) 1669, Vol. 1, s. 1401–1408, 1408–1412, 1538–1544, 1544–1550. (Fortsättningsvis refereras till detta kommittéarkiv med beteckningen Vol.)

13. Vol. 1, s. 1546.

14. Vol. 1, s. 1401, 1550.

15. Vol. 1, s. 1401–1408.

16. Vol. 1, s. 1401, 1544.

17. Vol. 1, s. 1401, 1404.

na för att denna ordning skulle »grönska«. Han använde också metaforen »sammanstammad« för att beskriva den enighet man ville uppnå och han betonade att detta förutsatte ett gemensamt arbete.¹⁸

Adelsmannen Göran Sperling talade om »Skåne med de sorterade provinserna Sveriges krona är tillagt«.¹⁹ En tidstypisk metafor som kom till användning när Sperling ville beskriva hur man skulle leva i kärlek och trohet var: »såsom varande lemman uti en kropp«. Goda förutsättningar för denna enighet fanns, enligt Sperling, eftersom det redan fanns enighet i religionen och »själva tungemålet« och stor samstämmighet gällde i lag och seder. Till detta skulle läggas det välstånd som provinserna skulle få del av genom »kommersens fria och obehindrade lopp«.²⁰

Rålamb talade i allmänna ordalag om ett rike med olika provinser och han argumenterade för att provinserna skulle acceptera denna ordning. Därmed skulle provinserna utvecklas. Här fanns inga argument av etnisk karaktär, och direkta hänvisningar till kulturella eller historiska argument användes inte. Det var istället den adliga tillhörigheten som var utgångspunkten för argumenteringen. Den svenska förhandlingstaktiken var att förklara att det erfarenhetsrum som var adelns, den värld de överblickade och framlevde sitt dagliga liv i, den världen skulle den svenska centralmakten göra till en säker plats – makten skulle inte på något avgörande sätt rubbas till förmån för andra grupper.

De svenska representanterna försökte etablera en hegemonisk föreställning om det svenska rikets karaktär. Adeln i Skåne argumenterade inte mot att man skulle ingå i detta rike. Men man hade ett annat förhållningssätt till provinserna och sin egen underordning. Det handlade om politiska och ekonomiska motsättningar som kom till uttryck i olika rumsliga beskrivningar av hur riket skulle fungera och vara sammansatt.

Retoriken i talen innebar att Skåne skulle infogas i ett svenskt rike där det fanns andra provinser, men samtidigt står det klart att Skåne stod för något speciellt även för den svenska riksledningen. Torbjörn Eng har ställt frågan varför en provins bland flera, Skåne, infördes i kungatitulaturen under 1600-talet medan exempelvis Jämtland, Bohuslän eller Gotland inte fanns med. Det avgörande argumentet, enligt Eng, är det statsrätts-

18. Vol. 1, s. 1544.

19. Vol. 1, s. 1407.

20. Vol. 1, s. 1407f.

liga läget. Den särskilda herraväldesbenämning som det innebar att nämnas i titulaturen motsvarades väl av det statsrättsliga läget, där det fanns ett adelsstånd som kunde bjuda den svenska centralmakten motstånd, det fanns en stark elit.²¹ Analysen av förhandlingarna på lantdagarna kan komplettera denna bild av ett Skåne med en speciell position.

Föreställningen om Skåne som en speciell provins kan ha fått sin infärgning genom positionen som viktig gränsprovins och konfliktområde där den dynamik som uppstod mellan kungamakt och adel samt mellan Sverige och Danmark formade processen. Själva interaktionsprocessen mellan dessa starka parter var avgörande. Några historiska hållpunkter kan anföras till stöd för en sådan hypotes.

Under konflikterna mellan Danmark och Sverige i början av 1600-talet får de så kallade kommissarierna en allt starkare ställning inom den regionala danska förvaltningen. Deras position stärks alltmer under perioden 1618–1648. Kommissarierna ansvarade för soldatutskrivning och skatteuppbörd, och under tider av konflikt hade de hand om krigskassan i provinsen.²² Kommissariernas och därmed den regionala adelns allt starkare position vilade på den danska länsförvaltningen, men den tycks också samverka och utvecklas med de dansk-svenska konflikterna. I denna process fanns utrymme för en provinsadel att agera och därmed gavs möjligheter att förmedla föreställningen om provinsen. Den skånska adelns position i det danska riket kunde under den första övergångsfasen, fram till 1680-talet, framgångsrikt försvaras i det svenska riket.²³ Adelns förändrade sammansättning och minskande politiska inflytande efter ny-

21. Torbjörn Eng, *Det svenska väldet: ett konglomerat av uttrycksformer och begrepp från Vasa till Bernadotte*, Uppsala 2001, s. 186–200.

22. Mikael Venge, *Dansk Toldhistorie I. Fra åretold til toldetat. Middelalderen indtil 1660*, København 1987, s. 245–250. Översiktligt om denna debatt, se Gunner Lind, *Hæren og magten i Danmark 1614–1662*, Odense 1994, s. 327–330, 387; Leon Jespersen, »Landkommissærieinstitutionen i Christian IV:s tid: rekruttering og funktion«, *Dansk Historisk Tidsskrift* 1981:1, s. 69–73; Jens Engberg, *Dansk finanshistorie i 1640'erne*, Århus 1972, s. 222f, 229–238. Det norska generalkommissariatet, se Oscar Albert Johnsen, »Generalkommissariatet«, *Studier i norsk historie 1537–ca 1800. Lyderiket 1537–1660. Norske historikere i udvalg VII*, red. Steinar Imsen, Oslo 1981; Dansk Rigsarkiv, København, Skånsk Tegnelse 1572–1660, 10/8 1655, 19/8 1655, 12/6 1656, 9/7 1656, 5/11 1655; tillsättning av kommissarier, se 24/1 1656. (Fortsättningsvis refereras till detta arkiv med beteckningen Sk. Tegn.)

23. Peter Ullgren, *Lantadel. Adliga godsägare i Östergötland och Skåne vid 1600-talets slut*, Lund 2004, s. 66f, 70, 72, 86; Mats Olsson, *Storgodsdrift. Godsekonomi och arbetsorganisation i Skåne från dansk tid till mitten av 1800-talet*, Stockholm 2002, s. 79.

adlingarna vid enväldets införande i Sverige på 1680-talet skulle kunna tolkas som att dess förmåga att spela en ledande roll i formulerandet av något särpräglad kulturellt eller politiskt betingat skånskt hade minskat, men det behöver inte nödvändigtvis vara så.

Adelns relativa politiska tillbakagång i Skåne kan ha kompenserats med en kulturell framstöt, något som kan ha verkat homogeniserande, stärkt adelns ställning och lyft fram en symbolisk värld som var verkande element i en process där något »skånskt« formuleras. Peter Ullgrens slutsatser i avhandlingen *Lantadel*, om den skånska adelns utveckling under slutet av 1600-talet, tycks öppna för en sådan analys. De kulturella uttrycksformerna tycks ta allt större plats i adelns värld.²⁴ Bärkraften i detta sistnämnda resonemang behöver undersökas ytterligare. En spännande och möjlig parallell är Norbert Elias' beskrivning av en liknade rörelse som genomförs av den franska adeln under 1700-talet där dess kulturella plats och betydelse stärks samtidigt som det politiska inflytandet minskar. Det till synes paradoxala skulle därmed vara att i takt med det minskade politiska inflytandet får den skånska adeln andra möjligheter att forma representationer av det skånska rummet via kulturella markörer och symboler. Adelns sätt att ta plats i kyrkorummet tyder på detta.²⁵

Provinsen och riket var rumsliga storheter, till en del abstrakta och förmedlade rumsliga representationer, som främst var en angelägenhet för eliterna. Böndernas agerande blottlägger andra rumsliga sammanhang och andra hot.

Bönderna och det lokala rummet

Böndernas agerande på lantdagen visar att de hot som bönderna upplevde var av en annan karaktär och att deras frågor hade ett annat rumsligt sammanhang. Bönderna hade uppenbarligen inte förberett något samordnat agerande på lantdagen. Man verkade inte ha haft någon taktik för denna typ av politisk arena. Böndernas ledare, en bonde från Blekinge, hade valts i all hast.²⁶ Ett annat exempel som visar böndernas inställning

24. Ullgren, s. 98.

25. Norbert Elias, *Civilisationsteori, del I, Sedernas historia*, Stockholm 1989, s. 121f, 125, 136, 152, 164f, 193f.

26. Vol. 1, s. 1412, 1472–1530, 1544. Se även Bergman, s. 319–334.

till lantdagen och de frågor som diskuterades antyds av Hallandsböndernas agerande. När bönderna avslutat sin diskussion med kommissionen, men innan lantdagen var avslutad och dokumenten underskrivna, begärde bönderna från Halland att få resa hem, vilket beviljades. De lämnade kvar sina häradssigill så att besluten kunde konfirmeras på deras vägnar.²⁷ Det var inte provinsens angelägenheter som intresserade bönderna; istället tog man tillfället i akt att försöka skydda sina rättigheter och privilegier mot intrång från andra stånd. Framst visade man sin misstro mot prästerna – bönderna fruktade att dessa skulle flytta fram sina positioner på deras bekostnad. Böndernas agerande föranledde kommissionen att tillrättvisa dem för att de missförstått Kungl. Maj:ts intentioner.²⁸

Det framgår inte tydligt vilka bönder som framträdde på lantdagen men vi kan utgå från att frälsebönderna inte fanns representerade. Protokollen från lantdagen visar att bönderna inte lade ned alltför mycket möda på denna tillställning. Ett skäl till detta kan ha varit att de förstod vilken karaktär förhandlingarna hade och drog slutsatsen att detta inte var deras arena. Adels försvar av provinsen var sammanlänkat med ett försvar av deras privilegier. För bönderna utgjordes inte hotet av en abstrakt diskussion om provinsens förhållande till riket, istället fanns hotet mot deras livsrum på närmare håll. Detta framträder med något olika tydlighet utifrån den sociala position och grad av underordning som det innebar att vara frälse- eller kronobonde respektive självägande bonde. Denna sociala differentiering bland bönderna kan beskrivas som olikheterna i förhållande till centrum och periferi inom de östdanska provinserna, där centrum utgjordes av de godsdominerade områdena med frälsebönder och periferin av områden där kronobönder och självägande bönder dominerade. De olika sociala positionerna blottlägger också en olikartad rumslig förankring som ytterst bestämdes av hur de olika bondkategoriernas existensvillkor såg ut.

I det skånska kärnområdet var bönderna bundna till godset, och de frälsebönder som framlevde sitt liv där fick 1669–70 tillfälle att möta den svenska överheten i form av Skånska kommissionen. Via frälseböndernas skrivelser får vi en inblick i hur de formulerade sitt förhållande till

27. Vol. 1, s. 1534.

28. Vol. 1, s. 1530.

rummet.²⁹ De bönder som framträdde omtalade sig som »bönderna under Stora Slagerup«, »riksamiralens bönder till Månstrup« eller »samtliga bönder underliggande Börringe kloster«.³⁰ De klagomål som framfördes kunde diskuteras med de närvarande representanterna för centralmakten, men det var herrskapet som hade avgörandet i sin hand. Det var »husbonden«, »greven« eller »herrsskapet«, »saliga Grevinnan« eller »fru Anna« som hade makt över dessa bönder.

De klagomål som frälsebönderna framförde handlade om bondens förutsättningar att försörja sig och sin familj. Det handlade om godsets uttag av avgifter i olika former och om transporter. I många av de klagomål som riktades till överheten blandades vardagligheter och större frågor. Bönderna i Kattarp socken klagade över ryttarna som inte skötte sina gårdesgårdar, bönderna i Västra Wram hade problem med en väg som skulle ändras, och veckodagsbönderna under Tömmerup klagar över förlorad fäladsmark. Exempelen kan mångfaldigas när det gäller denna typ av vardagskonflikter som handlade om ett värn för upplevda rättigheter eller för försörjningsmöjligheterna på den plats där man levde.³¹ Även om bönderna var väl medvetna om att det var herrarna som bestämde över deras liv så vädjade man till den svenska centralmakten om ändrade förhållanden.³² I några fall ledde detta till att centralmaktens representanter uppträdde som medlare i konflikter och det kunde även leda till ganska skarpa tillrättavisningar. Det grundläggande juridiska förhållandet mellan herrar och bönder ifrågasattes dock inte.³³

Frälseböndernas klagomål och skrifter var riktade in mot det som var centrum i deras värld: godset. Utåt kan man skönja en gräns som visade att relationer ut över denna godsdomän hade ett begränsat omfång. I frälseböndernas skrivelser till skånska kommissionen saknas i stort sett konflikter med borgare och städer. Handelsrelationerna, mötet med borgaren, lyser med sin frånvaro.³⁴ Detta står i skarp kontrast till förhållandena för bönderna i de perifera delarna. I förhållande till de godsdominerade

29. För en källkritisk diskussion om skrivelsernas tillkomst och innehåll, se Bergman, s. 283–298.

30. Vol. 1, s. 2239, 2368, 2380.

31. Vol. 2, s. 1157, 1146, 1352–1358.

32. Vol. 1, s. 239, 241, 254–263, 326, 494, 1340, 1345, 1763.

33. Vol. 1, s. 1152–1158.

34. Vol. UU, s. 506–737.

delarna av Skåne framstår Bjärehalvön som en perifer del av landskapet, och här såg konfliktmönstret ut på ett annat sätt. Den konflikt som återges är hämtad från Karups socken på Bjärehalvön och handlade om den rätt att betala halv skatt som bönderna menade att de hade sedan dansk tid.³⁵

Flera ingredienser i denna konkreta konflikt kastar ljus över böndernas generella förhållande till det rum man verkade i. Det framgår att det fanns ett mötesmönster där man träffades i kyrkorna, på sockenstämma och på häradsmöten. Vid något tillfälle hade representanter från varje socken utsetts för att träffas och diskutera halvskattefrågan. Bönderna framhöll att man måste hålla häradsmöte så att alla kände till vad som hände. Överheten försökte få kunskap om dessa möten genom att hota och förklara att dessa möten var olagliga och det krävdes en rad förhör för att överheten skulle kunna tränga in i denna slutna bondevärld.

Konflikten aktiverade ett politiskt agerande från böndernas sida som synliggjorde den bondeordning som fanns i området med politiska arenor på flera nivåer och med ett system som gav byarna och socknarna inflytande i de beslut som togs på häradsnivå. Denna rumsliga maktordning hade inte överheten tillträde till. På ett likartat sätt som adeln försvarade sina privilegier utifrån begreppet provins hävdade bönderna sina privilegier utifrån en rumslig förankring, men på en annan nivå där härad och socken utgjorde grundenheterna. Böndernas försvar för den lokala ordningen hade sina begränsningar, vilket avslöjades när bönderna tvingades agera utanför det »egna« området.

Efter det svenska maktövertagandet fick bönderna rätt att skicka en representant till riksdagen. Bönderna i Karup valde att skicka prästsonen Hans Carup till 1668 års riksdag. Carup reste dock aldrig till denna riksdag. Under konflikten 1670 om skatteprivilegiet framträder Carup åter som bondeledare. Han avsåg att resa till Köpenhamn för böndernas räkning och där reda ut vilka förhållanden som gällde, men troligen företogs aldrig denna resa.³⁶ Carups agerande och motiv är oklara och han anklagades både av skånska kommissionen och av bönderna för en

35. Vol. 2, s. 1342, 1399–1479.

36. Vol. 2, s. 1421, 1431, 1432, 1443, 1472. I källmaterialet återges »lystes på sockenstämma«, vilket bör framhållas eftersom man i forskningen vanligen menat att sockenstämmorna kommer till de danska provinserna långt senare. Se även vol. 2, s. 1286 ang. byarna i närheten av Ängelholm, samt diskussion om sockenstämmor även i Blekinge för samma tid, Bergman s. 69–75.

rad självsvåldiga tilltag. Det som är intressant för denna framställning är vad som hände när bönderna tvingades agera utanför det rumsliga lokala sammanhang där man hade kontroll över beslutsprocessen. Både ifråga om riksdagsrepresentationen och i konflikten med kommissionen valde man att sätta sin tilltro till en person som ansågs ha potential att agera utanför häradet. Kanske var det så att bönderna kände sina begränsningar när man rörde sig utanför häradet. Protokollen ger intrycket att böndernas oförmåga att hantera denna situation gav Hans Carup en möjlighet att utnyttja situationen för egna syften.

En aspekt av denna konflikt förtjänar att lyftas fram och belysas ytterligare. Bönderna i Karup menade att de hade privilegier, på samma sätt som andra stånd, och att dessa skulle försvaras. Det innebar i detta fall att man relaterade till privilegier från den danska tiden. Vilket i sin tur innebar att man av denna anledning ansåg sig ha rätt att resa till Köpenhamn. Något som inte heller bestreds i de protokoll i vilka konflikten rekapitulerats. Innebörden av detta är att bönderna var väl medvetna om det statsrättsliga läget. Skåne var inte en fullt integrerad del av Sverige – trots att bönderna var representerade i riksdagen gällde danska privilegier enligt vad som uttrycktes i Roskildefredens paragraf nio.³⁷ För eftervärlden och utifrån en senare tids nationalistiska principer har detta framstått som ett oklart eller komplicerat statsrättsligt förhållande. Det har utifrån en nationalistisk tankefigur varit naturligt att betvivla ett arrangemang där privilegierna och territoriet inte var en sammanhängande helhet. För bönderna i Karups socken var det dock inga problem att hantera denna verklighet.

Böndernas politiska aktioner på Bjärehalvön skiljer ut sig från frälseböndernas agerande i Skåne, men de hade mycket gemensamt med hur bönder handlade i andra perifera delar av det gamla Östdanmark: aktiveringen av politiska arenor som sockenstämmor, häradsmöten och kyrkmöten samt försvaret av, eller kampen för, privilegiet att betala halv skatt är exempel på detta. En annan fråga som förenar delar av dessa bondeområden var bondeseglationen där bönderna bedrev så kallad husbehovshandel, något som ledde till konflikter med först och främst bor-

37. Inger Dübeck, *Fra gammel dansk til ny svensk ret. Den retlige forsvenskning i de tabte territorier 1645–1683*, Bilaga 2, s. 103, Köbenhavn 1987.

garna i städerna men också med adeln.³⁸ I ytterområden som Gotland och Blekinge blir dessa karakteristika speciellt tydliga. Bönderna argumenterade för denna handel som ett privilegium och borgarna argumenterade mot bönderna med begrepp som intrång och olaga handel.³⁹ Inom det skånska området återfanns denna bondeseglation på Bjärehalvön och i området kring Åhus. Däremot finns inga spår i dessa källor av någon betydande bondeseglation längs Öresund eller kring den sydsånska kusten. Det fanns olaglig handel och smuggel, men detta var inte lika tydligt knutet till bönderna i den organiserade form som fanns i periferin. Ett skäl till skillnaderna var sannolikt några starka skånska städers dominans och adelns inbrytning på handelsområdet. Redan 1658 uppmärksammade den svenska centralmakten det skattebortfall som uppstod genom adelns handel via hamnar som låg under adelskontroll. »Tottarnas« handel med hamnen Barsebäck som bas anfördes som exempel på denna verksamhet.⁴⁰ Bondeseglation och bondehandel bör ha inneburit att bönderna i de perifera delarna hade ett annat rörelsemönster och andra kontaktytor än bönderna i de godsdominerade områdena, vilket synliggörs som konfliktytor mot andra grupper.

Det finns en typ av konflikter som visar hur sårbar den lokala värld var som bönderna försvarade. Konflikterna lyfter också fram behovet av någon form av politisk allians och behovet av att samverka inom ett större rumsligt sammanhang än häradet. Det till antalet absolut största antalet konflikter på 1670-talet rörde relationen mellan lokalbefolkning och inkvarterade soldater. Runt den massiva inkvarteringen formades en rad konflikter, från hårda konflikter om gårdarna till mindre vardagliga tvister. Till en del handlade dessa konflikter om rena övergrepp, men det handlade också om soldaternas lagliga rättigheter.⁴¹ Soldaternas framfart i lokalsamhället slog hårt mot kvinnorna, vilket framgår av en prästs re-

38. Halvskattefrågan i Blekinge, se Bergman, s.66, 188. Halvskattefrågan i Bjäre, vol. 2, s. 1399, 1410. Bondeseglation i Blekinge, se Bergman, s. 91–93, 216–218; bondeseglation på Bjärehalvön, se Margareta Swensson, »Bondehamnar i nordvästra Skåne och Blekinge under 1600-talet«, *Dansk Historisk Tidsskrift* 12 Række, Bind IV, Hæfte 1–2, København 1969, s. 50, 64f; sockenstämma i Blekinge, se Bergman, s. 70–75; sockenstämma i Bjäre, vol. 2, s. 1421.

39. Jens Lerbom, *Mellan två riken. Integration, politisk kultur och förnationella identiteter på Gotland 1500–1700*, Lund 2003, s. 44–46.

40. Riksarkivet Stockholm, Äldre kommittéarkiv nr. 625, Skånska kommissionens förslag om statens inrättande 1658, vol. 1, s. 6f, punkt 12.

41. Vol. 2, landegillet, s. 1196, 1239, 1248, transporter (»ecker«), s. 317, 1069, 1144, 1200, 1230,

dogörelse för hur många kvinnor som »besovits« i två skånska socknar i samband med att soldaterna färdats genom dessa socknar åren 1659–69. Vid 43 tillfällen konstaterades hor.⁴²

Konflikterna behandlades på de lokala rättsliga arenorna, men bönderna klagade över att de inte kunde hävda sig mot soldaterna. Detta bekräftades också av både militära och civila ämbetsmän.⁴³ Häradstinget, med sin lokala maktordning dominerad av de besuttna bönderna, utmanades av inträngingar i lokalsamhället, och det lokala konfliktlösningsmönstret visade sin bristfällighet. Bönderna tvingades vända sig till centralmakten för att få hjälp. De hade ingen omedelbar framgång i detta, men förutsättningarna förändrades till deras fördel i och med det nya indelningsverk som infördes på 1680-talet. Den svenska centralmakten var en del av det problem som skapats lokalt, men lösningen kunde inte vara lokal eller regional. Lösningen förutsatte en centralmakt med muskler och en viss legitimitet. De främlingar som trängt in i lokalsamhället fungerade i dessa konflikter som en katalysator som medförde att invanda rumsliga sammanhang måste omprövas och nya politiska vägar sökas.

Den lokala rättsliga arenans brister visade sig också i de fall då kvinnorna klagade över olika former av övergrepp där de inte förmådde hävda sig. Klagomålen gällde i dessa fall hot, rättsliga övergrepp och våld från soldater såväl som lokala makthavare och tjänstemän. En betydelsefull skillnad i förhållande till männen var att kvinnorna framträdde som enskilda representanter, de företrädde inte en grupp eller ett stånd. Kvinnornas kamp var också tydligare knuten till »hushållet«, och något som kan formuleras som en »hushållsstrategi« framskymtar där värnandet av familj och släkt var det centrala.⁴⁴ Överhetens retorik kring de klagomål som inkom från framför allt änkor antyder att kommissionen ville visa att

1239, 1289, 1312, 1368, avgifter, s. 45, 317, 1232, 1399, terminskatt, s. 1197, 1312, skatt, s. 331, 369, 1058, 1144, 1150, 1151, 1158, 1175, 1180, 1181, 1185, 1209, 1221, 1222, 1225, 1227, 1228, 1233, 1236, 1237, 1238, soldater, s. 45, 101, 1015, 1036, 1192, 1256, 1300, 1374.

42. Vol. F, s. 641.

43. Bergman, s. 185–187; vol. 3, Brev till Kungl. Maj:t 29/4 1670.

44. Marja Taussi Sjöberg, *Rätten och kvinnorna, Från släktmakt till statsmakt i Sverige på 1500- och 1600-talen*, Stockholm 1996, s. 182, 185; se även Kekke Staddin, »Hade de svenska kvinnorna en stormaktstid? Stormaktstidens svenska stat och konstruktionen av genus«, *Scandia* 1972:2, s. 205, 211f; Svante Norrhem, »Normbryterska eller ansvarstagande hustru?«, *Maktens skiftande skepnader. Studier i makt, legitimitet och inflytande i det tidigmoderna Sverige*, red. Börje Harnesk, Umeå 2003, s. 151.

man värnade om änkornas rättigheter. Denna retorik framträder på ett närmast symboliskt sätt: den blev till ett uttryck för den kristna värnande och rättskipande överheten.⁴⁵ Kvinnorna infogades i en protestantisk diskurs som underströk behovet av en patriarkal ordning i riket. Det var en diskurs som innebar att den politiska sprängkraften i kvinnornas agerande undergrävdes och den faderliga kungamaktens patriarkala funktion stärktes. Det var också en diskurs som visade att män och kvinnor i lokalsamhället inte nödvändigtvis förenades av ett gemensamt intresse mot centralmakten.

Borgare och städer

De källor som har något att avslöja om städernas liv vid Öresund i perioden efter 1658 skulle vid en första anblick kunna ge intryck av att konflikterna i städerna, mellan städerna och mellan borgare och centralmakt utvecklats som ett resultat av det svenska maktövertagandet. Den höga konfliktnivån mellan Danmark och Sverige under 1600-talet påverkade situationen för städerna, men borgarens värld var redan tidigare en konfliktfylld värld. Städerna hade alltsedan sin tillkomst, som städer i allmänhet, fört en kamp för att värna borgarens rättigheter mot intrång från andra grupper. Städerna hade sina inre makthierarkier med styrande köpmannaoligarkier, och magistraterna blev alltmer maktfullkomliga. Kampen tilltog mellan hantverkare och köpmän där de sistnämnda kontrollerade magistraten. Inom städerna fanns länge en rättsordning som levde sitt eget liv med en social uppdelning mellan rättsinstanserna och där kungamaktens inflytande var begränsat. Olika rättskulturer bröts mot varandra, och lokala sedvanor och rättsuppfattningar kom i konflikt med en framväxande professionell rättskultur understödd av centralmakten.

Centralmaktens framstöt mot städerna kom till uttryck både i Sverige och Danmark 1619 med den danska köpstadslagstiftningen och den svenska köpstadsstadgan. Effekterna av denna offensiv mot de självständiga städerna verkar dock ha varit begränsade i både Sverige och Danmark. Vissa städer drogs in under en starkare central kontroll medan and-

45. Bergman, s. 139, 273, 378. Exempel från Blekinge, vol. 1, s. 211, 231, 320, 1567; vol. 2, s. 1155, 1195, 1172, 1220, 1236, 1341; Bergman, s. 208–215.

ra fortsatte att verka mer självständigt.⁴⁶ På andra sidan Sundet nådde Köpenhamn fram till en dominerande position efter år 1625. Efter enväldets införande 1660 kom sedan de danska städernas makt i allmänhet att minska och de svenska städerna framstår vid denna tid som mer självständiga än de danska.⁴⁷

När den svenska centralmakten tar kontroll över provinserna öster om Sundet kliver man in i en maktordning med en etablerad hierarki mellan städerna längs Öresund. Ett mått på ordningen inom hierarkin återges av inkomsterna från stora sjötullen, den tull som togs ut på utrikeshandel. I topp låg Malmö år 1670 med 16 253 daler, följt av Landskrona med 9 554 daler och Helsingborg med 8 747 daler.⁴⁸ Städernas exakta invånarantal är svårt att fastställa. Trots en viss osäkerhet i siffermaterialet kan vi få en uppfattning om städernas position i förhållande till varandra. Malmö hade år 1690 ca 5 740 invånare, Helsingborg hade vid samma tid ca 1 287 invånare och Landskrona 767 invånare.⁴⁹ Dominanten i Öresundsområdet var Köpenhamn, som vid mitten av 1600-talet hade någonstans mellan 25 000 och 30 000 invånare.

Till dessa siffror skall fogas antalet inkvarterade soldater, soldater på garnisonerna och det arbetsfolk som under 1670-talet tidvis fanns i städerna för att utföra arbeten på befästningarna. I Landskrona hade antalet soldater snabbt ökat från 900 till 1 200 soldater, Helsingborg hade något färre, ca 600–700 soldater. I Helsingborg hade man tidvis omkring tusen

46. Danmark: Peter Munch, *Købstadsstyrelsen i Danmark. Fra Kristian IV's tid til Enevældens ophør (1619–1848)*, Del 1, *Fra Kristian IV's tid til det 18. aarhundredes midte (1619–1745)*, Nordisk forlag, København 1900, s. 13, 31, 45; Knud J. V. Jespersen, »Bystyre og forvaltning«, *Odense bys historie*, bind 2, *De fede år. Odense 1559–1660*, förf. E. Ladewig Petersen, Knud J. V. Jespersen & Leon Tang Jespersen, Odense 1984, s. 147, 149, 208f; Leon Jespersen, »The Constitutional and Administrative Situation«, *A Revolution from Above. The Power State of 16th and 17th Century Scandinavia*, Odense 2000, s. 80; *Malmö stads historia*, del 2, red. Oscar Bjurling, Malmö 1977, s. 66–68. Sverige: Folke Lindberg, »1619 års stadga om städernas administration«, *Svenska stadsförbundets tidskrift*, 1937; Sixten Humle, »Stadgan om städernas administration. En undersökning på 1600-talet i promulgationsfrågan«, *Historisk Tidskrift* 1968; Lars Ericson Wolke, *Borgare och byråkrater. Omvandlingen av Stockholms stadsförvaltning 1599–1637*, Stockholm 1988, s. 95–97; Petri Karonen, »Borgmästare mellan staten och stadssamhället. Förvaltnings- och rättsskulturer i det svenska rikets städer under stormaktstiden«, *Mellan makten och menigheten*, red. Börje Harnesk & Marja Taussi Sjöberg, Stockholm 2001, s. 125–129.

47. Ole Feldbæk, *Danmarks økonomiske historie 1500–1840*, København 1993, s. 46; Leon Jespersen, »The Constitutional«, s. 80.

48. Vol. 5.

49. Sven Lilja, *Tjuvehål och stolta städer. Urbaniseringens kronologi och geografi i Sverige (med Finland) ca 1570-tal till 1810-tal*, Stockholm 2000, s. 404f.

man som arbetade med befästningsarbeten.⁵⁰ Inkvarteringar var inte något nytt efter 1658, det tillhörde tidvis det normala i detta konfliktområde. Dessa förhållanden visar den osäkerhet som måste ha rått i de stadsrum som borgarna så enträget försökte kontrollera. Hoten kom från flera håll, osäkerheten om vem som kunde förväntas upprätthålla stabila och överblickbara förhållanden bör ha varit stor. Tydligast framträder denna bild utifrån konflikterna kring inkvarteringen av soldaterna i borgarhemmen. Här hamnade kvinnorna i konfliktens centrum. En borgarhustru i Malmö som hade misshandlats av en soldat trädde fram inför stadens magistrat med hela ansiktet sönderrivet och kläderna i trasor. Protokollet berättar att hon var svullen och sargad så att det var »ynka att se uppå«. En kommentar i protokollet nämner att den kvartermästare som skulle rannsaka i fallet tilltalade henne på tyska och gjorde klart för borgarhustrun att hon själv var orsaken till misshandeln, och med detta fick hon nöja sig.⁵¹ Att klaga över soldaternas misshandel var ingen mening, ansåg borgerskapet i Landskrona; man fick istället vara glad över att slippa undan med den första skadan. Klagade borgaren kunde det resultera i repressalier som var värre än den ursprungliga skadan, förklarade en annan borgare.⁵² En inkvartering i ett borgarhus kunde innebära att mellan fyra och sex personer förlades i huset eftersom soldaten kunde ha hustru, barn och även tjänstefolk med sig.⁵³ Väl inne i borgarens hus utvecklades konflikterna kring stort och smått. Det handlade om bristen på sängkläder och det handlade om olika former av stöld, skällsord och slagsmål.⁵⁴

En konkret bild av en stads liv, historia och utveckling vid Öresund får vi genom en framställan som borgmästaren i Landskrona gjorde år 1670 till skånska kommissionen. Borgmästaren började med att återge hur fiskeläget Södra Säby från 1400-talet utvecklats från köpstadsrättigheterna 1413 över en rad privilegier som gett staden allt fler rättigheter. Stadens uppsving kom med den handel man haft rätt att bedriva på isländska hamnar under 1500-talet.

50. *Helsingborgs historia*, del 4:2, red. Gösta Johannesson, Helsingborg 1969, s. 270; ang. Malmö, se Äldre kommissioner nr 629, vol. 1, s. 1630; ang. Landskrona, se *ibid.*, vol. CC, s. 349, punkt 4.

51. Vol. 1, s. 1721.

52. Vol. 2, s. 1025.

53. Vol. 1, s. 2105.

54. Vol. 1, s. 2227; vol. 2, s. 1036, 1369, 1379.

Det framgår också att Landskrona haft en gynnad position under den danska tiden då man varit befriad från skatter, acciser och andra pålagor, bekräftat i en lång rad privilegier under 1600-talet. Staden hade haft en sådan styrka att man år 1535 hade kunnat slå tillbaka »ett rebelliskt parti« och erövra ett antal kanoner från Malmö (syftar sannolikt på grevefejden, egen anm.). Staden hade haft 40 stora fartyg redan 80 år efter stadsgrundningen och borgmästaren framhöll stadens stora »berikenhet«. Nedgången, beskrev borgmästaren, började med det han benämner som pesten 1602. Denna kom sedan tillbaka i ytterligare tre omgångar under första delen av 1600-talet, och år 1659 hade 323 människor dött i staden. De stora inkvarteringarna under första delen av 1600-talet, alltså under den danska tiden, då holländare och skottar låg i staden, hade medfört våld och våldtäkt. Sedan förklarade borgmästaren hur hårt kriget 1657–58 drabbat staden. Till och med sillfiskets tillbakagång i Sundet kunde ha haft sin orsak i kriget och det myckna skjutandet, menade borgmästaren. Han redogjorde också för hur borgerskapet reagerat under dessa krig, oavsett om det var under den danska eller den svenska tiden. Borgerskapet hade lämnat staden och tagit med sig allt rörligt över till den danska sidan för att sedan återvända efter krigen. Resultatet hade blivit, menade borgmästaren, att borgerskapet förarmats, bönderna vände staden ryggen och holländarna anlöpte inte längre staden. Kornhandeln, som varit den viktigaste handeln för staden, var nu borta. Istället hade starka städer som Köpenhamn, Malmö och Helsingborg dragit till sig böndernas handel på det svagare Landskronas bekostnad.⁵⁵

Borgmästaren beskrev sin stad som drabbad av krigen och pesten och skildrade konkurrensvillkoren med andra starka städer längs Öresund som genast tog över vad en svagare stad förlorade. Det var inte »svenskarernas« eller »danskarnas« härjningar som beskrevs – det var kriget och dess verkningar i allmänhet, och Malmö framhölls som en fiende. Landskrona framstår som en stad vid Öresund omgiven av främmande makter som hindrade den från att utvecklas. Den danska tiden framställdes inte som den gamla goda tiden. Staden var ett offer för något som pågick utanför stadsrummet. Framställningen präglades av en pendling mellan uttryck som lyfte fram den självständiga staden och uttryck och skrivelser som visade hur beroende staden var av en statsmakt. Historieskrivningen låg

55. Vol. CC, s. 344–348.

till grund för en framställan till den svenska centralmakten om att gynna stadens tillväxt genom att acceptera stadens förslag till förbättringar.⁵⁶ Den egna staden var den rumsliga enhet som stod i centrum och det man hade överblick och kontroll över. Utanför staden fanns något som var mer kaotiskt och hotfullt och icke kontrollerbart. Men borgmästaren insåg att staden var beroende av ett politiskt sammanhang som omfattade riket och att han måste förhålla sig till en centralmakt.

Berättelsen om Landskrona visar på konkurrensen mellan städerna längs Öresund. Avunden mot den stad som lyckats utverka ett privilegium som var bättre än den egna stadens var en konfliktkälla. På samma sätt som adel och bönder kunde borgarna i Landskrona förankra sin argumentation i Roskildefredens paragraf nio som gav invånarna stöd för att förbli vid sina gamla privilegier.

Malmöborgarna ville dock ändra på rådande förhållanden. Landskronas gynnade ställning innebar skattefördelar och två skånska härader hade tagits från Malmö och lagts till Landskrona, där bönderna skulle bedriva sin handel. Landskrona hade även fått överta »presidenten [landstingspresidenten]« från Malmö. Borgarna i Malmö menade att man haft denna post före andra städer och att detta hade sin grund i det danska privilegiet där Malmö haft så kallad »landstingsrätt«.⁵⁷ Även andra städer hade problem med det faktum att Landskrona hade en gynnad position.⁵⁸ Kommissionen framhöll att man hade »viktiga skäl och orsaker« till att Landskrona var gynnad och att denna stad var av en annan »beskaffenhet«.⁵⁹ Landskrona fick dock kritik för att man missbrukat sin tullfrihet så att det drabbade andra städer, främmande hade dragits till staden för att föra ut hästar och boskap och därvid utnyttjat tullfriheten. Tullfriheten gällde stadens borgare och inga andra.⁶⁰

Kampen för den egna staden framträder även på andra platser där borgare markerade mot andra städer och så kallade »fläckar«. Malmös färjemän skulle ha samma rättigheter som Helsingborgs, Malmös skomakare vände sig mot skomakarna i Helsingborg, Landskronas »formän« klagade över hur Helsingborgs »formän« drog genom deras stad, och

56. Vol. CC, s. 350–354.

57. Vol. 1, s. 1638, 1441.

58. Vol. 1, s. 134, 535.

59. Vol. 1, s. 2130, 2141.

60. Vol. 2, s. 1020–2022.

samma klagomål framfördes i Ängelholm. För borgarna i Båstad utgjorde Halmstads privilegium ett problem.⁶¹ Det fanns även en rad »fläckar«, som inte hade handelsrättigheter men trots detta hade en anseelig handel och därmed konkurrerade med städerna. Dessa konkurrenter såg borgarna gärna att centralmakten ingrep mot. Här namngavs Trelleborg, Vä, Åhus, Ängelholm och Båstad. Även handeln på sätesgårdarna i området var en nagel i ögat på borgarna.⁶² Solidariteten inom borgerskapet hade sina tydliga gränser, i första hand gällde det att värna den egna livssfären och de egna utkomstmöjligheterna. Det fanns ett gemensamt erfarenhetsrum som utgjorde grunden för en gemenskap där tillträdet till denna utgjordes av regler och normer kring rättigheter och skyldigheter. Varje borgares ed till magistraten när man valde att bli borgare i en stad var en bekräftelse på att villkoren accepterades.

Övergången till Sverige innebar förändrade förutsättningar för handeln i området. Den nedgång i kornhandeln som borgmästaren i Landskrona omnämnde i sin skrivelse 1670 var en del av denna förändring. Handeln med spannmål och levande djur, främst oxar som tidigare gått över Öresund till Danmark, ofta för vidareexport till Tyskland, denna handel fick en annan riktning. Främst var det exporttullarna som drev på denna förändring genom att det som varit inrikeshandel förvandlades till utrikeshandel. Handeln med oxar vände nu mot norr in i det svenska riket eller via andra exporthamnar som Ystad för vidareexport till Tyskland. Nya marknader för hästar skulle förse den svenska kronan med dugliga kavallerihästar, exporten reglerades. Spannmålen från Skåne skulle tillgodose den svenska krigsmaktens och befolkningens behov och spannmålshandeln riktades därmed till stora delar bort från Öresund. Denna strukturella förändring drabbade städerna vid Sundet, men den drabbade inte alla som sysslade med denna handel i Skåne. Oxhandeln och stallningen av oxar expanderade till exempel på godsens runt Ystad.⁶³ Den svenska marknaden öppnade möjligheter för andra aktörer. Det fanns både vinnare och förlorare inom det skånska området.

En annan konfliktlinje rörde förhållandet mellan borgare och bönder.

61. Vol. 2, s. 435f, 459, 1040, 1267, 1282.

62. Vol. 2, s. 382; *Helsingborgs historia*, del 4:2, s. 21–25.

63. *Helsingborgs historia*, del 4:2, s. 130–136; Hans Ersgård, »Stadens historia 1658–1718«, *Malmö stads historia*, del 2, red. Oscar Bjurling, Malmö 1977, s. 267–276.

För att upprätthålla handelsregleringarna skulle städerna hålla utridare, som skulle övervaka och beivra olaglig handel. Utridare saknades dock på många platser längs kusterna, något som centralmaktens representanter ofta återkom till.⁶⁴ Borgarna klagade genomgående på landsköpen som drog handeln bort från städerna, men samtidigt var det tydligt att man inte drev frågan om utridare och kontroll med någon större energi. Denna typ av konflikter återfanns kring de skånska städerna men de blev ännu tydligare ju längre ut i de perifera delarna vi rör oss.⁶⁵ I dessa strider visar borgerskapet ett ambivalent förhållande till statsmakten: å ena sidan ställde man starka krav på att statsmakten garanterade städernas privilegier, å andra sidan agerade man eftergivet med den egna kontrollen. Det återspeglar hur borgarna föll undan för en lokal marknadssituation. Konflikter i dessa frågor kan karakteriseras som konflikten mellan en agrar ekonomi där även bönder bedrev handel och en stadsbaserad ekonomi. Konfliktmönstret antyder att de skånska städerna längs Öresund stod starkare än städerna i de mer perifera delarna där bondehandeln hade ett starkare fäste.

Den svenska centralmaktens ambition att satsa på städerna som centrum i ett regionalt och lokalt handelsnätverk bör ha framstått tydligt för borgmästare och magistrater i området. Det bör ha tilltalat städernas ledningar, men denna ekonomiska politik hade även en baksida. Stapelstäderna – de städer som hade rätt att bedriva utrikeshandel – ingick i ett hierarkiskt system med rikets ekonomiska centrum Stockholm i toppen. Städerna i Skåne var inte fria städer, de hade att underordna sig det svenska stapelstadssystemet. Att städerna i Skåne uppmärksammade denna inriktning framgår av ett klagomål till Skånska kommissionen 1669. I detta klagomål över effekterna av stora sjötullen påpekar borgarna i Malmö att denna tull negativt påverkade utförseln av de varor man traditionellt exporterat. Samtidigt klagade man över att man tvingades köpa en rad varor från Stockholm och inte från närmaste utländska hamn som varit brukligt tidigare.⁶⁶ Detta visar att den svenska centralmakten verkligen satsade på att omstrukturera handeln på ett sätt som man ansåg skulle gynna riket. Men den nya ordningen kan inte enkelt tolkas som att »Skåne« stod som förlorare.

64. Vol. 1, s. 49, 381, 1113, 1728,

65. Bergman, s. 223–229.

66. Vol. 1, s. 1706.

Det instrument som den svenska centralmakten hade till sitt förfogande för omstruktureringen var tullförordningarna. Tullmaterialet för perioden och städerna öster om Sundet är magert, men några slutsatser kan dras. Handeln mellan Malmö och Köpenhamn så som den framträder i de så kallade utskeppningssedlarna för åren 1662–63 visar att fartyg på mellan en och tre lästers storlek trafikerade denna rutt och att många olika köpmän i Malmö samlade små partier kalvar, gryn och höns för överfart till Köpenhamn. Denna handel kan karakteriseras som en »passiv handel« gentemot Köpenhamn. Den större delen av Malmös handel var inriktad mot tyska hamnar.⁶⁷ Handeln mellan Helsingborg och Helsingör präglades av stora kvantiteter hästar, oxar, kalv, lamm, kor och smör.⁶⁸ Handeln mellan Malmö och Köpenhamn verkar tydligare än den som redovisats längre norrut ha ingått i en handel som tillgodosåg storstaden Köpenhamns behov av dagligvaror. Köpenhamn fortsatte att ha en stark ställning i förhållande till ett omland som inkluderade Malmö. Denna rumsliga maktrelation hade inte förändrats trots att den politiska kartan ritats om.

Kusthandel med fartyg som trafikerade båda sidor av Sundet har också avsett spår i källmaterialet.⁶⁹ För den inrikes kusthandel som förekom längs den svenska Öresundskusten innebar Öresundstullen som kontrollerades av danskarna ett problem. Den trafik som löpte in och ut ur Sundet tvingades lägga till vid den danska tullkammaren. Borgarna i Landskrona klagade över detta och ville att små farkoster på under sex läster skulle slippa detta moment. Ett praktiskt problem var att dessa små farkoster inte klarade att ligga i öppen sjö och vänta på att bli förtullade.⁷⁰ Å ena sidan visar detta exempel på att den nya tullgränsen var ett problem, å andra sidan visar det att den vardagliga handeln längs kusten in och ut ur Sundet fortsatte efter kriget. För handlare och köpmän i Båstad innebar den nya tullsituationen att de först måste vända norrut till Halmstad för tullvisitation för att sedan vända ned genom Öresund när de skulle till Malmö med sin last, där den sedan kunde vidareexporteras. När båstadsborna klagade över detta framhöll man att det var borgarna i Halmstad som ut-

67. Riksarkivet Stockholm, Kammarkollegium arkiv, Lokala tullräkenskaper Skåneland 1662–1663, vol. 501:II, no. 205, 206, 289, 313, 315, 328, 338, 341, 344, 368, 369, 371, 394; Ersgård, s. 264–266, 324.

68. Lokala tullräkenskaper Skåneland 1662–1663 (RA), vol. 501:I, passim.

69. Lokala tullräkenskaper Skåneland 1662–1663 (RA), vol. 500:II, ex. no. 291.

70. Vol. CC, s. 290.

verkat denna ordning på den svenska riksdagen.⁷¹ Den nya maktpolitiska situationen hade förändrat konkurrensvillkoren och borgarna i Halmstad gavs möjlighet att agera till stadens fördel på andra städers bekostnad.

Olika restriktioner hade införts som försvårade för vissa grupper att bedriva handel över Sundet. Den svenska tullförordningen var mer omfattande än den gamla danska. Passförordningen utgjorde ett annat hinder även om det inte var ett nytt påfund. Samtidigt visar tulljournaler och brott mot tullbestämmelser att handeln över Sundet fortsatte och att den var omfattande. Restriktionerna i sundshandeln riktades mot »lösdrivare«, det man kallade »pack«, eller soldater som rörde sig över Sundet.⁷² De handelsregleringar som infördes för helsingborgarna verkar främst ha slagit mot de borgare i staden som var lägst taxerade, och det drabbade de fattigaste kvinnorna vilkas handel uppfattades som intrång i ett manligt handelsprivilegium.⁷³

Dessa motsättningar i handelsfrågor formulerades ibland i termer av »främlingars« intrång. Frågan är vad man lade i denna beteckning? Vid några tillfällen framgår det tydligare vilka borgarna benämnde som främlingar. När borgarna i Landskrona klagade över olika grupper som gjorde intrång i deras näringar framhölls bland annat »helsingarna«.⁷⁴ Rimligtvis bör detta handla om helsingborgare. Borgarna i Landskrona ondgjorde sig även över de »främmande« köpmän som drog omkring på marknader, och kommissionen ville veta vilka dessa främmande var. Borgarna gjorde klart att det handlade om »hallandsfararna« som drog omkring i »skocketals«.⁷⁵ Beteckningen främmande gällde alla som inte var borgare i den aktuella staden och inte omfattades av de privilegier som gällde för denna stads handel. Någon självklar koppling mellan främmande och nation eller etnicitet fanns inte. Vid något tillfälle omtalades »främmande köpmän« men vi får inte reda på om dessa bara kom från en annan stad i området eller om de kom från andra länder.⁷⁶ I andra fall framgår det att

71. Vol. CC, s. 1027 punkt 3, s. 1029, 1036.

72. Solveig Fagerlund, *Handel och vandel. Vardagslivets sociala struktur ur ett kvinnoperspektiv: Helsingborg ca 1680–1709*, Lund 2002, s. 77, 78f, 81, 83; *Helsingborgs historia*, del 4:2, s. 213. Ang. passvtånget, se även vol. 2, s. 1581 punkt 13.

73. Fagerlund, s. 81, 89, 90f.

74. Vol. 2, s. 1015, punkt 13.

75. Vol. 2, s. 1028, punkt 5.

76. Vol. 1, s. 312, 452, 1728.

köpmännen kom från andra utrikes städer som när »rostockarna« omtalades som ett problem för bagarna som fick konkurrens på skorpmarknaden.⁷⁷ Andra exempel understryker att nationalitet och etnicitet hade en underordnad roll när det gällde att markera mot främlingen.

För att utveckla stadens handel föreslog borgmästaren i Landskrona att man skulle bygga en »tysk kyrka« och därmed dra till sig fler tyska köpmän; predikan på det egna modersmålet skulle hjälpa till att få fler tyskar till staden. Borgmästaren förklarade att det ännu inte fanns så många tyskar i staden och att man tills vidare kunde nöja sig med en tysk präst som predikade, detta efter det att den svenska och den »danska församlingen« haft sina gudstjänster.⁷⁸ I Landskrona fanns således en dansk församling och man ville gärna ha dit tyskar.

Ett annat exempel kan hämtas från Malmö, där man under den danska tiden haft fyra större fartyg på Spanientrafik. Dessa fartyg fanns inte längre kvar. Borgarna ville att handeln på Spanien skulle utvecklas och man klagade över att inte svenska skeppare fick ta hand om denna trafik – istället var det holländare och »andra nationer« som tagit över denna handel. Borgarna framhöll att »svenskarna« var lika förslagna till sjöss som »någon främmande«.⁷⁹ Klagomålet antydde att den svenska centralmakten inte satsade på »svenska« skeppare utan att andra nationers skeppare gick före. Malmöborgarna betraktade samtliga som främmande men man hade inget emot att svenska skeppare tog över – tvärtom förespråkade man denna lösning. Exemplet understryker i vilken rumslig sfär som borgaren rörde sig. Det var ett geografiskt rum som begränsades av hur långt borgarens näringar och livsbetingelser sträckte sig, det var ett rum som inte begränsades av nationella gränser. Den härskare som på ett avgörande sätt hade begränsat borgarnas värld med restriktioner som inte erkändes av de andra städerna hade varit kontraproduktiv; handeln hade påverkats negativt till förfång för statkassan. En etniskt diskriminerande politik var med andra ord inte något som tjänade statsmaktens intressen. Den aktuella fiendens handlingsutrymme och rörelse måste däremot begränsas, men detta var något annat och av temporär natur.

77. Vol. 1, s. 2190.

78. Vol. 2, s. 1094 punkt 9, s. 1101.

79. Vol. 1, s. 1745.

Det skånska rummet

Bilden av relationerna mellan olika sociala grupper i Skåne under slutet av 1600-talet blottlägger en komplex struktur: en adel som slåss för sin uppfattning om provinsen Skåne och relationen till riket, frälsebönder som utifrån sin rumsliga horisont arbetade för bättre förhållanden, kronobönder på Bjärehalvön med en betydligt vidare politisk ambition, städer som konkurrerade med varandra och som samtidigt konkurrerade med adel och bönder. Inom Skåne pågick en kamp om resurser och om existensvillkor. Det handlade om socioekonomiska konflikter med olika rumslig förankring.

Adelns position knöts till en bestämd föreställning om provinsen Skåne och dess relation till riket. Retoriken kring denna fråga vittnar om hur statsmaktens företrädare och provinsadeln sökte en lösning på en ekvation med storheter som adelns föreställning om Skåne, adelns position och statsmaktens centralistiska ambition. Parterna arbetade med etablerade statsrättsliga föreställningar om provins och rike, men adelns retorik om provins och privilegier var även ett sätt att rumsligt gestalta de egna politiska maktanspråken.

Frälseböndernas rumsliga förankring var godset och denna utgjorde grund för deras framställningar om förbättrade förhållanden. På Bjärehalvön däremot var böndernas förutsättningar annorlunda. Privilegier och sedvanor var knutna till positionen som självägande eller kronobonde och manifesterade sig i en politisk maktordning med en rumslig utsträckning till ett antal socknar och hänader. Detta var en annan rumslig gestaltning av en maktordning. Inom dessa socknar och hänader fanns förutsättningar för ett gemensamt politiskt förhållningssätt baserat på de existentiella villkor som rådde i området.

Borgarna i Skåne kunde uppträda som ett borgerskap med gemensamma intressen inför den svenska statsmakten. Samtidigt var borgerskapet splittrat och tydligt knutet till en begränsad rumslig enhet: den egna staden. Exemplet Landskrona visar detta på ett tydligt sätt. Konkurrensen mellan städerna var skarp och mindre »fläckar« bevakades noga. I olika hög grad och med olika ambitionsnivå sökte varje stånd bevaka sina privilegier mot inträngingar, en form av monopolsträvanden som tydligast framträder när det gällde städerna. Begreppet »främling« markerade

gränserna för dessa gemenskapers sociala och geografiska utsträckning. I denna kamp för upplevda och reellt lagstadgade rättigheter var statsmakten både en motpart och en medspelare. Ingen grupp hade makt att helt dominera över den andra. Statsmakten behövdes för att upprätthålla en privilegieordning som gynnade den egna gruppen. Detta öppnade för en situation där statsmakten kunde få något i utbyte för sina gracer mot enskilda grupper eller stånd. En förhandlingssituation utvecklades där olika aktörer och sociala grupper kunde spelas ut mot varandra. Den position statsmakten intog förklarar den ambivalens som undersåtarna visade upp gentemot statsmakten.

Enskilda aktörer kunde bli vinnare på andras bekostnad. Det är däremot svårt att i generella termer tala om situationen för Skåne eller skåningarna. Att formulera generella påståenden av denna art förutsätter att vi tänker bort de socialt förankrade och olikartade gemenskaper som denna framställning lyft fram. Generella påståenden med hänvisningar till »Skåne« utgår lätt från en abstrakt föreställning om Skåne där de maktpolitiska realiteterna döljs. De aktörer på skånsk botten som framträtt inom ramen för denna undersökning hade inte att inför den svenska statsmakten ta ställning till *Skånes* framtid. De hade att ta ställning till, exempelvis, Karups sockens eller Landskronas framtid. Framgång för denna sockens bönder eller för denna stads borgare kunde mycket väl innebära konflikter med andra invånare i Skåne. *Föreställningen* om det gemensamma skånska rummet tenderar att dölja att Skåne rymde många gemenskaper med olikartad social förankring och att vägen mot framtiden inte nödvändigtvis vilade på ett gemensamt förhållningssätt till den nya statsmakten.

Summary

Conflict Lines and Spatial Diversity in Early Modern Scania

The image of relationships between different social groups in Scania (Skåne) at the end of the 17th century exposes a complex structure. Within Scania there was a struggle for both resources and conditions of existence. It was about socio-economic conflicts with different spatial anchoring.

Noblemen, fiefs, peasant farmers and the bourgeoisie were subject to different power structures, which meant that their spatial ties would also have been quite different. The actors' rhetoric on province, privileges and customs illustrates a way of spatially forming one's own claims and demands. Every class attempted to safeguard its privileges; a form of monopoly intent that was most evident in towns. The concept "outsider" indicated the divisions and limitations of these communities' social and geographical extent.

The power of the state was both an opponent and a partner in this struggle for experienced and actual statutory rights. No one group had the power to completely dominate the other. State authority was necessary in order to maintain a privileged order that favoured one's own group. This allowed for a situation where state authority could expect something in return for grace and favours made to individual groups or estates. A negotiating situation developed where different actors and social groups could be played off against each other. The position occupied by the state explains the ambivalence that citizens had to state authority. The *notion* of a commonly shared Scanian space tends to hide the fact that Scania accommodated many communities of varying social ties, and that the future didn't necessarily depend on a common approach to the new state authority.

Referenser

Otryckt källmaterial

Riksarkivet Stockholm:

Äldre kommissioner nr 625, Skånska kommissionens förslag om statens inrättande 1658, vol. 1

Äldre kommissioner nr 629, Kommissionen i Skåne, Halland och Blekinge (Skånska kommissionen) 1669, vol. 1, 2, 5, CC, F, UU

Kammarkollegiets arkiv, Lokala tullräkenskaper Skåneland 1662–1663, vol. 500:II, 501:I–II

Tryckta källor och litteratur

Bergman, Karl, *Makt, möten, gränser. Skånska kommissionen i Blekinge 1669–70*, Nordic Academic Press, Lund 2002

Dübeck, Inger, *Fra gammel dansk til ny svensk ret. Den retlige forsvenskning i de tabte territorier 1645–1683*, Rigsarkivet, København 1987

Elias, Norbert, *Civilisationsteori, del I, Sedernas historia*, Atlantis, Stockholm 1989

Elliot, J. H., »A Europe of Composite Monarchies«, *Past and Present*, vol. 137, 1992

Eng, Torbjörn, *Det svenska väldet: ett konglomerat av uttrycksformer och begrepp från Vasa till Bernadotte*, Acta Universitatis Upsaliensis, Uppsala 2001

Engberg, Jens, *Dansk finanshistorie i 1640'erne*, Universitetsforlaget, Århus 1972

Ericson Wolke, Lars, *Borgare och byråkrater. Omvandlingen av Stockholms stadsförvaltning 1599–1637*, Atlantis, Stockholm 1988

Ersgård, Hans, »Stadens historia 1658–1718«, *Malmö stads historia*, del 2, red. Oscar Bjurling, Allhem, Malmö 1977

Fagerlund, Solveig, *Handel och vandel. Vardagslivets sociala struktur ur ett kvinnoperspektiv: Helsingborg ca 1680–1709*, Lund 2002

Feldbæk, Ole, *Danmarks økonomiske historie 1500–1840*, Systime, København 1993

Gustafsson, Harald, »Den svenska integrationspolitikens föreställningsvärld 1658–1683«, *Da Østdanmark blev Sydsverige*, red. Karl-Erik Frandsen & Jens Chr. V. Johansen, Edeltoft, Skippershoved 2004

Gustafsson, Harald, »The Conglomerate State«, *Scandinavian Journal of History* 1988:3–4

Helsingborgs historia, del 4:2, *Försvenskningen*, red. Gösta Johannesson, Helsingborg 1969

hooks, bell, »Choosing the margin as a space of radical openness«, *Yearning. Race*,

Konfliktlinjer och rumslig mångfald i det tidigmoderna Skåne

- Gender, and Cultural Politics*, Turnaround, London 1990
- hooks, bell, »Homeplace: A Site of Resistance«, *Yearning, Race, Gender, and Cultural Politics*, Boston 1990
- Humle, Sixten, »Stadgan om städernas administration. En undersökning på 1600-talet i promulgationsfrågan«, *Historisk Tidskrift*, 1968
- Jespersen, Knud J. V., »Bystyre og forvaltning«, *Odense bys historie*, bind 2, *De fede år. Odense 1559–1660*, förf. E. Ladewig Petersen, Knud J. V. Jespersen & Leon Tang Jespersen, Universitetsforlaget, Odense 1984
- Jespersen, Leon, »The Constitutional and Administrative Situation«, *A Revolution from Above. The Power State of 16th and 17th Century Scandinavia*, Odense University Press, Odense 2000
- Jespersen, Leon, »Landkommissærieinstitutionen i Christian IV:s tid: rekruttering och funktion«, *Dansk Historisk Tidsskrift*, 1981:1
- Johnsen, Oscar Albert, »Generalkommissariatet«, *Studier i norsk historie 1537–ca 1800. Lyderiket 1537–1660. Norske historikere i udvalg VII*, red. Steinar Imsen, Universitetsforlaget, Oslo 1981
- Karonen, Petri, »Borgmästare mellan staten och stadssamhället. Förvaltnings- och rättskulturer i det svenska rikets städer under stormaktstiden«, *Mellan makten och menigheten. Ämbetsmän i det tidigmoderna Sverige*, red. Börje Harnesk & Marja Taussi Sjöberg, Inst. för rätthistorisk forskning, Stockholm 2001
- Koenigsberger, H. G., »Dominium Regale or Dominium Politicum et Regale, in Politicians and Virtuosi«, *Essays in Early Modern History*, Hambledon, London 1985
- Lefebvre, Henri, *The Production of Space*, Basil Blackwell, Oxford 2004 (först utg. 1974)
- Lerbom, Jens, *Mellan två riken. Integration, politisk kultur och förnationella identiteter på Gotland 1500–1700*, Nordic Academic Press, Lund 2003
- Lilja, Sven, *Tjuvehål och stolta städer. Urbaniseringens kronologi och geografi i Sverige (med Finland) ca 1570-tal till 1810-tal*, Stads- och kommunhistoriska institutet, Stockholm 2000
- Lind, Gunner, *Hæren og magten i Danmark 1614–1662*, Universitetsforlaget, Odense 1994
- Lindberg, Folke, »1619 års stadga om städernas administration«, *Svenska stadsförbundets tidskrift*, 1937
- Malmö stads historia*, del 2, red. Oscar Bjurling, Allhem, Malmö 1977
- Massey, Doreen, *Space, Place and Gender*, Gateshead 2003 (först utg. 1994)
- Munch, Peter, *Købstadsstyrelsen i Danmark. Fra Kristian IV's tid til Enevældens ophør*

- (1619–1848), Del 1, *Fra Kristian IV's tid til det 18. aarhundredes midte (1619–1745)*, Nordisk forlag, København 1900
- Norrhem, Svante, »Normbryterska eller ansvarstagande hustru?«, *Maktens skiftande skepnader. Studier i makt, legitimitet och inflytande i det tidigmoderna Sverige*, red. Börje Harnesk, Inst. för historiska studier, Umeå 2003
- Olsson, Mats, *Storgodsdrift. Godsekonomi och arbetsorganisation i Skåne från dansk tid till mitten av 1800-talet*, Almqvist & Wiksell, Stockholm 2002
- Paasi, Anssi, »The institutionalization of regions: a theoretical framework for understanding the emergence of regions and the constitution of regional identity«, *Fennia* 164:1, 1986
- Persson, Fredrik, »Riddare av det juridiska gränslandet. Den skånska adeln på riksdagen 1664 ur ett identitetsperspektiv«, *Da Østdanmark blev Sydsverige. Otte studier i dansk-svenske relationer i 1600-tallet*, red. Karl-Erik Frandsen & Jens Chr. V. Johansen, Skippershoved, Ebeltoft 2003
- Rosén, Jerker, *Skånska reduktions- och privilegiefrågor 1658–1686*, Lund 1944
- Sjöberg, Marja Taussi, *Rätten och kvinnorna, Från släktmakt till statsmakt i Sverige på 1500- och 1600-talen*, Atlantis, Stockholm 1996
- Staddin, Kekke, »Hade de svenska kvinnorna en stormaktstid? Stormaktstidens svenska stat och konstruktionen av genus«, *Scandia* 1972:2
- Swensson, Margareta, »Bondehamnar i nordvästra Skåne och Blekinge under 1600-talet«, *Dansk Historisk Tidsskrift*, 12 Række, Bind IV, Hæfte 1–2, 1969
- Ullgren, Peter, *Lantadel. Adliga godsägare i Östergötland och Skåne vid 1600-talets slut*, Sisyfos, Lund 2004
- Venge, Mikael, *Dansk Toldhistorie I. Fra åretold til toldetat. Middelalderen indtil 1660*, Toldhistorisk selskab, København 1987

INTE BARA UNDERSÅTE, UTAN OCKSÅ BORGARE

DE SKÅNSKA STADSINVÅNARNAS
IDENTITETSBRUK 1658–1685

Andreas Olsson

Skåne blir svenskt?

År 1658 övergick Skåne i svenska händer. Det är troligt att livet för den skånska befolkningen till en början fortsatte som vanligt. Kyrkoskicket och rättskipningen var fortfarande desamma som tidigare och man talade och skrev på danska. De riktigt stora förändringarna skedde inte förrän på 1680-talet då svenskt kyrkoskick och svensk rättskipning infördes. Man kan undra hur denna övergångsperiod uppfattades av den skånska befolkningen.

Den danske historikern Knud Fabricius såg övergången i nationella termer. Trots detta konstaterade han att »[d]et er i national Henseende ikke noget meget tilltalende Billede, man faar af de skaanske Stæder; der var hverken Tale om nogen stærk dansk eller svensk Følelse«. ¹ Fabricius synes ha blivit förvånad att den skånska befolkningen inte kände sig mer dansk och att den inte gjorde mer motstånd. För honom var det självklart att skåningarnas kultur var dansk och förband dem med det danska. Det enda som enligt Fabricius stod att finna var ett svenskhat som inte var särskilt utbrett. ²

Fabricius' slutsatser väcker frågan om vad den skånska befolkningen hade en känsla för, om det nu inte var det danska eller det svenska? Vilka värderingar blir därmed centrala och vad har ansetts betydelsefullt i olika situationer? Denna artikel handlar om de skånska stadsinvånarnas an-

1. Knud Fabricius, *Skaanes overgang fra Danmark til Sverige*, band II, København 1972 (1906), s. 191.

2. Fabricius, band II, s. 7–9. Se även band IV, 1972 (1958), s. 62 och 178.

vändning av olika identiteter och föreställningar då de skrev till generalguvernören över Skåne.

I detta sammanhang är det nödvändigt att vända blicken från nationalismen och se på vad som kan ha varit viktigare för stadsbefolkningen. Eva Österberg har i sin mentalitetshistoriska forskning pekat på hustavlans betydelse för den hierarkiska uppdelningen inom familjen och mellan de olika stånden (vilka dock inte ska förväxlas med de fyra stånden, adel, präster, borgare och bönder). Hustavlans var en ideologi som inledade samhället i tre stånd. Det *lärande ståndet* hade som uppgift att förkunna den rätta läran för åhörarna som skulle lyssna och beakta vad som sades. Den styrande funktionen i samhället innehades av *väreståndet*. Undersåtarna skulle i sin tur lyda de styrande. *Näreståndet*, som i praktiken innefattade majoriteten av befolkningen, skulle producera de livsmedel och de saker som behövdes i samhället. I familjen var det husfadern som bestämde och de andra familjemedlemmarna och tjänstefolket skulle lyda honom. Man kan alltså se att det var ett auktoritärt system som gällde både inom familjen och mellan de tre stånden. Hustavlans var en del av den lutherska ortodoxin och den spreds då den publicerades i psalmböcker och Luthers lilla katekes.³

Denna patriarkala ordning kan ställas mot kommunalismen. Kommunalismen kan ses som den vanliga befolkningens eget sätt att lösa konflikter genom förhandling och en tro på det »allmänna goda«. Det var ett system som utvecklats parallellt med överhetens feudala maktstrukturer och som blev böndernas sätt att hävda sin rätt mot överheten. Det fanns alltså dels en hierarki och dels en uppfattning om det allmänna bästa.⁴ Österberg talar främst om bönderna men Eberhart Isenmann ser också det allmänna bästa och stadens nödtorft som viktiga värden i de

3. Eva Österberg, »Folklig mentalitet och statlig makt. Perspektiv på 1500–1600-talens Sverige«, *Scandia* 1992:1, s. 81–102. Se även *Sveriges historia 1521–1809. Stormaktsdröm och småstatsrealitet*, red. Göran Behre, Lars-Olof Larsson & Eva Österberg, Stockholm 2001, s. 148f.

4. Österberg, »Folklig mentalitet och statlig makt«. Peter Aronsson menar att dessa ståndskategorier i och för sig var levande men att de i huvudsak var uttryck för en överhetsutopi och inte för en folklig mentalitet. Se Peter Aronsson, »Hustavlans värld – folklig mentalitet eller överhetsutopi?«, *Västsvensk fromhet. Jämförande studier av västsvensk religiositet under fyra seklers*, red. Christer Ahlberger & Göran Malmstedt, Göteborg 1993, s. 11–36. Österberg anser att hustavlans sannolikt nått en sådan spridning att man ansåg att dessa ståndskategorier var riktiga. Jag håller det för troligt att hustavlans treståndslära var så pass spridd och ansågs så pass legitim att den kunde fungera som en reglering av relationen mellan undersåtar och överhet.

senmedeltida och tidigmoderna europeiska städerna – alltså en kollektiv omsorg om staden som angick alla invånare. Å andra sidan fanns också ett hierarkiskt system i staden då hantverkarna kunde distansera sig från dem som saknade burskap genom att de tillhörde ett skrå och var fria hantverkare och därmed ekonomiskt autonoma. Isenmann ser freden som ett grundläggande värde som garanterades av andra värden medan Österberg tillsammans med Hugues Neveux, i en senare studie om de europeiska böndernas normer och värderingar, ser rättvisa som ett universellt värde. Andra värden kan knytas till denna rättvisa, såsom traditionalism, ära och frihet. Beträffande rättvisan handlade det för böndernas del inte nödvändigtvis om att peka på en speciell lag utan att det fanns »a norm that supported their claim, a tradition about what was fair and reasonable«. Bönderna accepterade att de hade en överhet som krävde något men det fanns alltså en gräns för vad som ansågs rätt och rimligt.⁵

Dessa värden och normer menar jag är intressanta då de belyser något annat än etniska och nationella identiteter. Harald Gustafsson har också framhållit andra värden som tangerar det ovan nämnda. I den politiska argumentationen under Kalmarunionens upplösningsskede hade den kristna tron, traditionen samt lag och rätt stor eller större betydelse än argument som var knutna till folk och riket.⁶ Karl Bergman har framhållit trohet och duglighet som viktiga värden i Blekinge då befolkningen mötte den skånska kommissionen 1669–1670. Även om det fanns de som ville nationalisera vardagskonflikterna fick inte detta någon större betydelse, anser Bergman. Han ser också det lutherskt kristna som en gemensam föreställning för såväl undersåtar (i synnerhet bönderna) som överhet, vilket möjliggjorde samtalet dem emellan.⁷

En del forskare har valt att hålla fast vid begreppet nationalism även då man talar om perioden 1500–1700.⁸ Man anser dock allmänt att den

5. Eberhart Isenmann, »Norms and values in the European city 1300–1800«, *Resistance, Representation and Community*, red. Peter Blickle, Oxford 1997, s. 185–215, och Hugues Neveux & Eva Österberg, »Norms and values of the peasantry in the period of state formation. A comparative interpretation«, *Resistance, Representation and Community*, red. Peter Blickle, Oxford 1997, s. 155–184.

6. Harald Gustafsson, *Gamla riket, nya stater. Statsbildning, politisk kultur och identiteter under Kalmarunionens upplösningsskede 1512–1541*, Stockholm 2000, s. 276–335.

7. Karl Bergman, *Makt, möten, gränser. Skånska kommissionen i Blekinge 1669–1670*, Lund 2002, s. 130, 345–372.

8. Se t.ex. Patrik Hall, *The Social Construction of Nationalism. Sweden as an Example*, Lund

tidiga så kallade nationalismen skiljer sig från den moderna. Harald Gustafsson har, med inspiration från Susan Reynolds, valt att tala om patriotism och senare riksidentitet för att visa på att det föreligger en skillnad. Han menar att riksidentiteten utgjordes av föreställningen om att ett folk med en gemensam lag bodde i ett rike som styrdes av en kung. Någon distinkt skillnad mellan folk och rike fanns inte i föreställningsvärlden och folket kan definieras som en »ethnie»⁹ i Anthony D. Smiths mening. Denna förnationella identitet var i varje fall spridd i samhällets övre skikt men Gustafsson är mer försiktig med att säga om även den breda befolkningen ansåg sig vara dansk, norsk eller svensk i etnisk bemärkelse.¹⁰

Jens Lerbom har använt sig av riksidentitetsbegreppet men förändrat definitionen och menar att riksidentiteten inte förutsätter en folklig gemenskap utan endast lojalitet gentemot ett kungahus och en känsla av tillhörighet till ett rike. Även han använder sig av Smiths begrepp och menar att gotlänningarna kunde betraktas som en gutnisk ethnie som efter övergången till Sverige artikulerade en dansk riksidentitet.¹¹ Folket och riket knyts alltså inte lika starkt till varandra.

Att kristendomen hade stor betydelse i befolkningens föreställningsvärld är de flesta forskare överens om, så även Jonas Nordin, men med viss försiktighet menar han att det nationella budskapet som spreds till befolkningen i krigspropagandan under 1600- och 1700-talen hade lika stor möjlighet att utmytna i en faktisk identitetsuppfattning som den religiösa retoriken. Han framhåller också skillnaden mellan propagandan som riktades till dem som var bosatta inom riket och dem som var bo-

1998, och Jonas Nordin, *Ett fattigt men fritt folk. Nationell och politisk självbild i Sverige från sen stormaktstid till slutet av frihetstiden*, Eslöv 2000.

9. *Ethnie* är ett begrepp som använts av Anthony D. Smith för att beteckna en typ av etniska grupper med potential att utvecklas till nationer. Han betonar myter, symboler och historiens betydelse för den etniska gemenskapen och ser framförandet av detta budskap som något som låg eliten varmt om hjärtat. Därmed ger han, som jag ser det, inte den enskilda människan i samhällets nedre skikt något större utrymme. Se Anthony D. Smith, *The Ethnic Origins of Nations*, Oxford 1986, s. 21–68.

10. Gustafsson, *Gamla riken, nya stater*, s. 276–335, samt Harald Gustafsson, »Att göra svenskar av danskar? Den svenska integrationspolitikens föreställningsvärld 1658–1693«, *Da Østdanmark blev Sydsverige. Otte studier i dansk-svenske relationer i 1600-tallet*, red. Karl-Erik Frandsen & Jens Chr.V. Johansen, Ebeltoft 2003, s. 56f.

11. Jens Lerbom, *Mellan två riken. Integration, politisk kultur och förnationella identiteter på Gotland 1500–1700*, Lund 2003, s. 183–185, 222–224.

satta i provinserna, då de senare endast motiverades genom statslojalistisk och inte nationalistisk retorik. Nordin betonar kontinuiteten mellan de etniska föreställningarna och nationalismen starkare och väljer också att tala om nationalism.¹²

Vad som står klart utifrån denna korta och knappast fullständiga forskningsöversikt, är att man svårligen kan tala om en nationalism i modern bemärkelse. Istället har lojalitet, traditionen, lag och rätt, samt det kristna framhållits som viktiga värden. Såväl Bergman och Gustafsson som Lerbom betonar skillnaden mellan nationalism och tidigare kollektiva identiteter grundade på etniska föreställningar medan Nordin mer betonar kontinuiteten. Vid sidan av detta finns den mentalitetshistoriska forskningen som här representeras av Isenmann, Neveux och Österberg. Utifrån denna synes två parallella system ha varit verksamma och betydelsefulla för såväl borgare som bönder. Det fanns dels ett hierarkiskt system och dels en tro på det allmänna bästa i någon form. Detta påverkade befolkningens föreställningsvärld och agerande.

Stadsbefolkningen är intressant eftersom städerna var separata, klart avgränsade områden med egna privilegier och lagar, vilket särskilde dess invånare från landsbygdens befolkning. Harald Gustafsson har i sin artikel i denna volym koncentrerat sig på landsortsbefolkningen, och jag har alltså använt mig av motsvarande källmaterial för stadsbefolkningen. Den skånska stadsbefolkningen har tidigare inte varit föremål för en undersökning som koncentrerat sig på föreställningar och identiteter och det är detta som denna artikel bidrar med. Utgångspunkten är alltså den tidigare forskningen som presenterats ovan. Mot denna ställs ett källmaterial, producerat av stadsbefolkningen, som tillkommit i en tid då Skåne överlämnades till den svenska kronan.

Undersökningen består av tre delar. Den första delen behandlar förhållandet mellan överhet och undersåte, den andra behandlar föreställningar knutna till riket/kronan samt folket och den avslutande delen handlar om staden som en identitetsskapande enhet. Syftet är att detta

12. Nordin, s. 24–33, 175–181, 432f. Mot detta har Hanne Sanders vänt sig då hon tvärtom menar att det lutherskt kristna har haft en större betydelse och att den nationalism som förekom under tidigmodern tid var något kvalitativt annorlunda. Se Hanne Sanders, »Religiöst eller nationalt verdensbillede? Skåne efter overgangen til Sverige i 1658«, *Mellem Gud og djævelen. Religiøse og magiske verdensbilleder i Norden 1500–1800*, red. Hanne Sanders, København 2001, s. 231–237.

ska ge en bild av stadsinvånarnas användning av identiteter då de kommunicerade med överheten.

Identitet eller identitetsbruk?

Frågan är dock vilken betydelse dessa identiteter och föreställningar hade och hur djupt de var rotade. Man kan fråga sig hur långt man kan tränga in i huvudet på en människa som varit död i cirka 250 år.

En studie som jag finner intressant i detta sammanhang och som visat sig användbar då man talar om identiteter är Peter Sahlins' undersökning av identiteter och gränser i Pyrenéerna. I denna pekar han på att olika identiteter användes vid olika tillfällen. Man kunde i vissa sammanhang identifiera sig med den egna byn, i andra med regionen eller med »nationen«. Identiteten är för Sahlins en »motidentitet« genom att man i utpekandet av främlingen som något annorlunda också definierade sig själv. Såväl nationell som etnisk och social identitet är avhängig den subjektiva upplevelsen av skillnad mellan »oss« och »dem«. Sahlins tillskriver den vanliga befolkningen ett visst handlingsutrymme då han menar att den nationella identiteten i början kunde användas instrumentellt i lokala konflikter för att sedan successivt ta större plats än de lokala/regionala identiteterna under 1700- och 1800-talen.¹³ Befolkningen hade alltså ett eget inflytande över den »nationella«, kollektiva identiteten och det är inte endast något som centralmakten för ut till befolkningen.

Vem man ställs inför och vilken relation man anser sig ha till denna person är, som jag ser det, av betydelse för hur man uttrycker sig, och därmed påverkas ens uppfattning om vem man utger sig för att vara. Det blir då uppenbart (som också framgick i forskningspresentationen) att man inte kan tala om endast en identitet utan flera. I olika sammanhang identifierar man sig med olika saker, man träder kanske rent av in i olika roller. Jag menar att det man uttrycker kan karaktäriseras som ett bruk, som är beroende av vem man kommunicerar med eller ställs inför. Klas-Göran Karlsson har talat om historiebruk och jag menar att det är mer träffande att tala om ett identitetsbruk då vi talar om identiteter. Vad folk innerst inne kände eller tyckte, eller »verkligen« var i en essentiell me-

13. Peter Sahlins, *Boundaries. The making of France and Spain in the Pyrenees*, Berkeley 1991 (1989), s. 267–276.

ning, blir därmed inte det centrala utan vad de utgav sig för att vara i relation till andra. Det är således det som har ansetts vara funktionellt och socialt acceptabelt i olika situationer som undersökningen behandlar.¹⁴

För att komma åt detta identitetsbruk har en närläsning av de 40 suppliker från stadsinvånarna som finns från perioden varit nödvändig. Hur man uttrycker sig förväntas alltså spegla den bild man vill ge av sig själv i relation till andra. Relationen till överheten och till andra grupper har varit betydelsefull.

Supplikerna och deras roll

Det källmaterial som jag har valt att använda mig av är suppliker eller böneskrifter ur det skånska generalguvernementskansliets arkiv mellan 1658 och 1685. De är avsånda från det lägre borgerskapet i de skånska städerna antingen kollektivt eller enskilt till generalguvernören/landshövdingen i Skåne. De behandlar i huvudsak ekonomi och försörjning samt privilegier, rättigheter och lagföring. Befolkningen har alltså ansett att generalguvernören kunde hjälpa till i dessa sammanhang. De har sökt stöd, inte bara då konflikten gällde den svenska kronans representanter, utan även då konflikter uppstått mellan stadsinvånarna. Av supplikerna är 35 författade på svenska/danska och 5 på tyska. Ofta är det svårt att avgöra huruvida det är en nedflyttad »svensk« eller en infödd »dansk«/»skåning« som skickat suppliken, då en skrivare kan ha förekommit. Jag ser inte detta som ett problem eftersom jag antar att etniska och nationella föreställningar inte haft den betydelse som de har idag. Jag avser istället att diskutera de fall där etnisk tillhörighet respektive rikstillhörighet används för att se om det hade någon större betydelse.

Supplikskrivandet kan ses som ett legalt sätt för undersåten att klaga eller anhålla om något. Det var utbrett över hela Europa från senmedeltiden till 1800-talet vilket gör det befogat att tala om ett supplikväsen. Den danske historikern Michael Bregnsbo menar att det också kan ses som ett sätt för centralmakten att manifesteras sig i lokalsamhället och successivt ta ett starkare grepp.¹⁵ Kommissionerna som skickades ut av centralmakten

14. Harald Gustafsson för ett liknande resonemang i denna antologi och har inspirerat mig genom de diskussioner vi har haft om identiteternas roll; för detta är jag tacksam.

15. Michael Bregnsbo, *Folk skriver til kongen. Supplikkerne og deres funktion i den dansk-*

kunde ha olika funktioner. De kunde fungera som en kommunikationskanal och ett system där bönderna kunde kommunicera med överheten men de kunde även användas för att skapa legitimitet för centralmakten eller utöva kontroll och sprida information.¹⁶ Supplikväsendet kan väl inte sägas ha alla dessa funktioner, men i landshövdinginstruktionen från 1635 kan man följa de bestämmelser som fanns angående supplikväsendet i Sverige och därmed också få en inblick i hur man uppfattade detta system och vilken betydelse det kan ha haft. I instruktionen står det att landshövdingen varje morgon skulle ta emot personer som hade något att klaga över, och alla skriftliga suppliker skulle läsas upp och diarieföras av en handskrivare som sedan också införde beslut i frågan från berörd myndighet. Supplikerna (originalen) skulle bindas till en bok.¹⁷ För det skånska generalguvernörskansliets del har man endast sparat originalen och vikit ett papper (supplikextrakt) runt dem som inkom under en dag, för att sedan sammanfatta innehållet i supplikerna och vilket beslut som togs eller om det skickades vidare till berörd instans.¹⁸ Jag menar att instruktionen visar på att man ville vara tillgänglig och noggrann även då det gällde den »vanliga« befolkningen. Centralmakten var mån om att få reda på vad folk tyckte, i synnerhet i »nyerövrade« områden där man inte hade en lika god överblick som i områden som legat under kronan sedan länge. Jag ser borgerskapets supplikskrivande som ett sätt att interagera med den nya överheten.

Däremot kan man inte med säkerhet säga om det är befolkningen själv som skrivit eller om det funnits en skrivare. Karl Bergman menar att borgarna i större utsträckning än bönderna skrivit själva då han bland annat iakttagit störst variation bland stilarna hos borgerskapet. Även i mitt material finns en relativt stor variation, men som Bergman noterar kan man se att det har funnits en mall för hur man skulle skriva då supplikerna följer ett visst system.¹⁹ Detta ser jag inte som endast en begränsning då jag menar att denna mall har tillkommit i ett sociokulturellt

norske envælde i 1700-tallet, København 1997, s. 25–37, 59–64, 222–224.

16. Bergman, s. 167–170.

17. Alf Erlandsson, *Skånska generalguvernementet 1658–1693 och dess arkiv. Förvaltnings- och arkivhistoriska undersökningar*, Lund 1967, s. 195f. Ett liknande system fanns i Danmark men här sparades inte originalsplikerna. Se Bregnsbo, 1997, s. 59–64.

18. Erlandsson, s. 199–201.

19. Bergman, s. 283–298.

sammanhang. Mallen/systemet speglar därmed det som ansetts vara legitimt att uttrycka i mötet med överheten. I andra sammanhang såg det kanske annorlunda ut. Vad gäller den som skrivit menar jag att oavsett om det funnits en skrivare eller ej borde avsändaren ha varit införstådd med innebörden av det som skrivits. Avsändaren kan inte heller ha varit främmande för de värden som uttrycktes i dessa suppliker då de uppenbarligen betraktades som socialt accepterade och legitima. Min utgångspunkt är att de föreställningar som artikuleras i varje fall var accepterade av båda parterna.

Då jag antagit att den uppfattade relationen till den man ställs inför och/eller kommunicerar med påverkar den bild man ger av sig själv har jag valt att arbeta med följande frågor: *Hur påverkade den uppfattade relationen till överheten stadsinvånarnas identitetsbruk? Vilken betydelse hade föreställningar om tillhörighet till riken och folk i detta sammanhang? Går det att skönja ett identitetsbruk knutet till tillhörigheten till en stad eller ett kollektiv i staden och hur såg i så fall detta ut?*

Undersåtar och överhet

Under hela den undersökta perioden kan man se att det har funnits en typ av mall för hur man skulle uttrycka sig då man skrev till sin överhet. Det förekommer variationer men dessa faller inom ramen för denna mall som jag menar är klart urskiljbar. Även om denna mall kan sägas ha påverkat hur man uttryckte sig anser jag att den säger något om hur man uppfattade relationen mellan undersåtar och överhet. Den speglar den roll som undersåten respektive överheten förväntades ha.

Först av allt tituleras mottagaren av suppliken med tillbörlig respekt och det synes vara av vikt att inte glömma någon titel. Man kunde t.ex. skriva: »HöghWhällborne Herre, Hr Baron, feltmarschalck, och General Gouverneur Nådige Herre«. ²⁰ På tyska såg det ungefär likadant ut då man kunde skriva »Hoch Wohlgebohrner Herr Generall Gouvernor und Feldt Marshalck, Gnädigster Herr«. ²¹

20. Borgerskapet i Helsingborg 13/4 1681, Sgka DIV c:3 13:1, LLA. Ibland förekommer även »högmechtige patron« eller liknande. Se Måns Andersson Bagare 19/2 1676, Sgka DIV c:2, LLA; Christopher Stephanus 1681, Sgka DIV c:3, LLA; Skarprättaren i Kristianstad, Christian Olsson, 20/6 1681, Sgka DIV c:5, LLA.

21. Joachim Heideman 14/3 1681 och 27/3 1681, Sgka DIV c:3, LLA. Se även Daniel Stein 7/4

Vanligen fortsätter sedan suppliken med att supplikanten presenterar sig själv som »ieg fattige mand«²², »iagh fattige ringe borgere och invånare«²³, »Wi fattige Borgare och Wognmend«²⁴ etcetera. Även på tyska användes just ordet fattig (*arm*) då de kunde skriva »ich armer Man« och att de befann sig »in gröste armuth«.²⁵ Ordet fattig är ett intressant uttryck då det förekom även ute i Europa vid samma tid. Det kan givetvis tolkas som att avsändaren var just fattig, alltså i ekonomisk bemärkelse, men det kan också uttrycka en politisk maktlöshet då man så småningom började kombinera fattigdomen med »undersåte« istället för »man«.²⁶ Undersåtligheten kunde alltså uttryckas genom fattigdomen. Markerandet av undersåtlighet fortsatte sedan med att man skrev att man skickat suppliken »Vthi Största Vnderdånigheet«²⁷ eller att man i »dypeste udmiukhet«²⁸ förorsakades att andraga sitt ärende. I slutet av suppliken återkommer också denna undersåtliga ton.

Intressant är att i slutet av supplikerna uttrycks vanligen en önskan om att generalguvernören ska ta ett nådigt beslut i frågan. Skomakaren Måns Peterson skrev t.ex. att han önskade att »Eders Höga Excell:z wille i Nådhe dette mit Vnderdånigste angiwandhe optage, och förwenter Eett Nådigt Resolution. Medh förblifwandhe intill dödhdstunden Eders Höga Excell:z Allerunderån-Odhmiukaste [sic] Tiänare Månss Peterson«.²⁹ På

1681, Sgka DIV c:3, LLA, och Georg Ratzius 1681, Sgka DIV c:3, LLA.

22. Rigert Graas 1668, Sgka DIV c:1, LLA. Se även Måns Petersson 19/4 1681, Sgka DIV c:4, LLA. Det förekommer även att man inte använder sig av ordet fattig, se t.ex. Mäster Daniel, skarprättare i Malmö, 28/4 1681, Sgka DIV c:4, LLA.

23. Bendix Petersson 16/4 1681, Sgka DIV c:3, LLA. Se även Hans Jacobsson de Rytter 28/8 1678, Sgka DIV c:2, LLA, där supplikanten kallar sig »iagh fattige borgere och skattedragare«.

24. Samtliga häståkare i Landskrona 8/4 1681, Sgka DIV c:3, LLA. Se även Samtliga färjemän i Helsingborg 8/10 1667, Sgka DIV c:1, LLA.

25. Georg Ratzius 1681, Sgka DIV c:3, LLA. Se även Georg Johan Metius 14/4 1681, Sgka DIV c:3, LLA, där fattigdomsretoriken dock förekommer inne i brevet och inte som titel på avsändaren.

26. Se Bergman, s. 291–292. Han har också noterat att just fattigdomen eller ordet fattig var vanligt förekommande. I jämförelsen med Europa refererar han till undersökningar gjorda av Peter Blickle och Otto Ulbricht.

27. Sven Jenssen 11/7 1677, Sgka DIV c:2, LLA. Se även Måns Peterson 18/4 1681, Sgka DIV c:4, LLA; Christian Olsson 20/6 1681, Sgka DIV c:5, LLA; Anonym skarprättare daterad 17/1 1681, Sgka DIV c:6, LLA.

28. Samtliga häståkare i Landskrona 8/4 1681, Sgka DIV c:3, LLA. Ibland användes båda uttrycken. Se t.ex. Borgaren Jens 1685, Sgka DIV c:6, LLA. Eller också drog man ihop orden och skrev »Underdånödmuikelige«, se Samtliga färjemän i Helsingborg 6/10 1667, Sgka DIV c:1, LLA.

29. Måns Peterson 18/4 1681, Sgka DIV c:4, LLA. Se även Hans Jabsson de Rytter 28/8 1678,

tyska kunde man skriva att man väntade sig »untertänigst einer gnädige resolution und verbleibe Ewre Hohe Excell:tz Untertänigste undh demütigste diener«. ³⁰ En variation på detta kunde vara att man skrev att »Sådan Eders Excell:tz Nådh Skal gudh dhen aldrahögste, rijkeligen belöna och iagh uthj mine bönnen til gudh aldrigh förglömma«. ³¹ Att be för överheten framstår tydiligen inte som förmätet utan legitimt i detta sammanhang. Ytterligare en variation kunde vara att man skrev att man »forblifwer Näst Guds protection Eders Excell:ts Vnderdånigstex«. ³² Detta antyder att såväl undersåten som överheten hade en dömande makt över sig. Man förväntade sig en nådig resolution som i bästa fall utmynnade i Guds belöning för generalguvernörens del. Förvisso var stadsinvånarna just undersåtar som betalade skatt men överheten förväntades ta väl hand om sina »tjänare«. Detta får stöd av att man kunde påtala hur dåligt man hade det och att man var tvungen att försörja sin familj. ³³ Också det skånska kriget användes för att få överheten att förstå att man redan led tillräckligt. ³⁴ Det fanns en gräns som kan liknas vid Österbergs och Neveux' norm om vad som var rätt och rimligt.

Det kunde alltså gälla krig och elände och att man skulle kunna försörja sin familj men det finns även ett flertal exempel på att man hänvisade till lagar, rättigheter och traditionen. Färjemännen i Helsingborg klagade 1667 över att de inte fått betalt för att de seglade med posten över Sundet som Kunglig Majestäts och generalguvernörens disposition fast-

Sgka D IV c:2, LLA; Christopher Stefanus 31/3 1681, Sgka DIV c:3, LLA; Samtliga häståkare i Landskrona 8/4 1681, Sgka DIV c:3, LLA, och Skomakarämbetet i Kristianstad 6/8 1685, Sgka DIV c:6, LLA.

30. Georg Ratzius 1681, Sgka DIV c:3, LLA. Se även Joachim Heidemam 27/3 1681, Sgka D IV c:3, LLA, och Handelsmännen i Landskrona Anton Cortemeijer och Johan Lange 13/11 1681, Sgka DIV c:6, LLA.

31. Borgaren Jens 1685, Sgka DIV c:6, LLA. För fler exempel, se Kiersten, Burris Boldichs änka, 19/1 1678 Sgka DIV c:2, LLA; Borgerskapet i Helsingborg 13/4 1681, Sgka DIV c:3, LLA; Elisabeth Rode 13/4 1681, Sgka DIV c:3, LLA, och Peter Röringh 10/4 1683, Sgka DIV c:6, LLA. För exempel på tyska, se t.ex. organisten Georg Johan Metios supplik från 1681 som behandlar en konflikt avseende hans tjänst i Helsingborg från 14/4 1681, Sgka DIV c:3, LLA.

32. Anonym skarprättare 17/1 1681, Sgka DIV c:6, LLA. Se även en supplik från tobakskompaniet i Landskrona från 23/4 1681, Sgka DIV c:4, LLA.

33. Se t.ex. Måns Andersson 19/2 1676, Sgka DIV c:2, LLA; Sven Jenssen 11/7 1677, Sgka DIV c:2, LLA; Johannes Jochumsson 19/4 1681, Sgka D IV c:4, LLA, och Peter Röring 23/4 1681, Sgka DIV c:4, LLA.

34. Se t.ex. Borgerskapet i Helsingborg 13/4 1681, Sgka D IV c:3, LLA, Bendix Petersson 16/4 1681, Sgka DIV c:3, LLA. För exempel på tyska, se t.ex. Otto Heinrich Prentzler 19/6 1681, Sgka DIV c:5, LLA.

ställt. De hade inte heller fått lättnader då det gällde inkvartering eller skattenedsättning. Dessutom hade såväl postmästaren som dennes företrädare fått order om att utbetala ersättning men inte följt denna order.³⁵ Färjemännen hade alltså inte endast blivit utan ersättning, som de ansåg sig ha rätt till, utan de synes också mena att överheten tagit ut mer än den hade rätt till av dem, mer än vad som föll inom normen, eftersom man hänvisade till att inga andra lättnader heller hade skett.

Borgaren Jens skrev i sin supplik från 1685 att han gjort många försträckningar till kronan och bland annat levererat en last timmer i Malmö till »Cronones nödvändige bruuk«.³⁶ Därefter fick han en assignation på 388 daler och ville ha betalt då tullnären i Ystad inte gjort detta fastän det ålåg honom i tjänsten. Dessutom ville han få rekommendation till kammaren i Stockholm då han förlorat sin farkost på resan.³⁷ Han betonar alltså att han uppfyllt sin del av avtalet genom att göra många försträckningar och förväntade sig att överheten skulle uppfylla sin del och ersätta honom för detta. Här lyser tjänstvilligheten och troheten igenom men denna var inte förutsättningslös, det krävdes motprestationer från överhetens sida.

Som framgått ovan var man mån om att framställa sig som en god undersåte med vissa rättigheter. I vissa fall hänvisade man också till att Gud kunde intyga detta. Malmöborgaren Hans Jacobsson de Rytter använde Gud som vittne då han 1678 skrev till generalguvernören. Han hade kommit i konflikt med en handelsman i staden då han köpt smör och han skriver: »Gud wet iag är een ärlig [...] och trogen Undersåthe«.³⁸ Han förstärkte således argumentationen med försäkringen om att Gud kunde bevitna att han uppfyllt sin undersåtliga plikt.

Fram träder alltså bilden av en ömsesidig men ojämlig relation. I hier-

35. Samtliga färjemän i Helsingborg, 8/10 1667, Sgka DIV c:1, LLA. Just beträffande gällande beslut och avtal och dess betydelse, se även Måns Andersson 19/2 1676, Sgka DIV c:2, LLA, och Aage Lauritzen 17/2 1676, Sgka DIV c:2, LLA. Supplikanterna har i dessa fall fått assignationer av överkommisarie Leijonsteen på att de ska få pengar men inte fått det. Man har alltså brutit överenskommelsen om utbetalning av kontanter. Vagnmännen i Landskrona hänvisar 12/4 1681 till en kunglig resolution av den 7 december 1668 då de vill att häståkarna i Helsingborg inte ska köra längre än till närmsta ort som det är bestämt, Sgka DIV c:3, LLA.

36. Borgaren Jens 1685, Sgka DIV c:6, LLA.

37. Ibid.

38. Kiersten, Burris Boldichs änka, 19/1 1678, Sgka DIV c:2, LLA. Se även Christian Olsson 21/6 1681, Sgka DIV c:5, LLA.

arkins topp fanns Gud som kunde belöna överheten om den agerade nådigt och som kunde försäkra att undersåtarna var goda sådana. Undersåtarna skulle betala sin skatt och vara trogna och de kunde också med böner försöka påverka. Det ifrågasattes aldrig att man hade en överhet och att detta var riktigt, om det var önskvärt är en annan sak. Man trädde in i sin undersåtliga roll och använde ett undersåtligt identitetsbruk då man kommunicerade med överheten. Man skulle kanske kunna säga att det rentav underlättade eller var en förutsättning för kommunikationen, som Bergman menar, då det var välkända roller från den lutherska ortodoxins världsbild för både undersåtar och överhet.³⁹

Fäderneslandet, riket och kronan

Det undersåtliga identitetsbruket har visat sig vara framträdande i materialet, men frågan är vilken roll etniska föreställningar och föreställningar om riket hade i förhållande till detta undersåtliga identitetsbruk. Hur man använder ord som dansk och svensk och hur man relaterar till rikena Sverige och Danmark förväntas alltså säga något om hur man uppfattade sig själv.

Fäderneslandet nämns endast en gång i materialet och då av en »Cronones Båtzman« vid namn Jöns Håkansson »Göingh«. Han skrev att han inte fått betalt av staden Lund som han skulle trots att han tjänat troskyldigt och plikttroget under kriget. Därför ville han få sin betalning så att han även i fortsättningen kunde tjäna kungen och fäderneslandet.⁴⁰ Uppenbarligen är det kungen och därmed också kronan som han ville försvara. Det är alltså lojalitet som uttrycks. Att även fäderneslandet, *patria*, ingår i sammanhanget är intressant. Kanske beror det på att han just tillhör krigsmakten och därför uttryckte sig så, han hade ju stridit i den svenska flottan, eller också försökte han på ett mer instrumentellt sätt förstärka sin argumentation. Det är hur som helst inte representativt för majoriteten av befolkningen.

Då stadsbefolkningen sätter sig själv i relation till »Sverige« talar de i

39. Se Bergman, s. 315–317. Bergman ser dock detta främst som kännetecknande för bönderna i Blekinge; i mitt fall handlar det i huvudsak om det lägre borgerskapet. Häri ligger alltså en skillnad.

40. Jöns Håkansson 28/4 1681, Sgka D IV c:4, LLA.

majoriteten av fallen om kronan. Den ovannämnda suppliken från borgaren Jens pekar på detta då han gjort försträckningar till kronan.⁴¹ Men även i presentationen av sig själv förekommer just kronan i tituleringen. Så kunde man t.ex. inleda med att presentera sig som »iagh fattige Crononas Undersåthe och ringa skattedregare.«⁴² Det är kronan man har ett förhållande till och det är kronan man ska tjäna och vara trogen. Riket relateras aldrig till den egna personen på detta sätt. Istället kunde t.ex. fredsavtalet mellan Danmark och Sverige omnämnas som det mellan »Begge Rijkorna Upprättade fredz pacta.«⁴³ Det är alltså rikena emellan ett avtal har ingåtts och det är inte relationen mellan rikena och undersåtarna som avses.

Frågan är vad det egentligen var för skillnad mellan kronan och riket? Det görs uppenbarligen en skillnad då befolkningen skrev till generalguvernören. Senare forskning har på detta område visat att kronan var det som betecknade det område som kungen hade makt/herravälde över. Kronan bestod alltså dels av riket, »kärnlandet« Sverige i detta fall, och en del underliggande områden som hade egna avtal med den svenska kungamakten/kronan avseende lagar, privilegier och riksdagsrepresentation. Pommern och Livland är några exempel på sådana områden under den svenska kronan. På så sätt bildade den svenska kronan ett konglomeratvälde eller en konglomeratstat.⁴⁴ För Skånes del menar Harald Gustafsson att landskapet inte blev en del av riket, alltså »kärnlandet« Sverige, förrän på 1680-talet. Det sker alltså då man inför svensk lag och svenskt kyrkoskick.⁴⁵ Torbjörn Eng håller det för sannolikt att Skåne ansågs tillhöra riket 1696 då ett lagförslag till kungabalken utarbetades.⁴⁶

Just skillnaden mellan riket och kronan bekräftas också av änkan Sidzeles supplik från 1676. Hon skrev att några svenska soldater trängt in i hennes hem i Helsingborg och förstört saker. De överföll också en sko-

41. Borgaren Jens 1685, Sgka DIV c:6, LLA. Se även Måns Andersson 19/2 1676, Sgka DIV c:2, LLA, där han framhåller att han är beroende av de inkomster han får från kronan.

42. Aaage Lauritzen 17/2 1676, Sgka DIV c:2, LLA. Se även Martin Schmidt 1685, Sgka DIV c:6, LLA.

43. Änkan Anna 26/1 1681, Sgka DIV c:6, LLA.

44. Se Torbjörn Eng, *Det svenska väldet. Ett konglomerat av uttrycksformer och begrepp från Vasa till Bernadotte*, Uppsala 2001, s. 60–80, 186–194, 296–307, 426–436 och Gustafsson, »Att göra svenskar av danskar?«, s. 33–35.

45. Se Gustafsson, »Att göra svenskar av danskar?«, s. 33–41.

46. Eng, s. 302.

makargesäll som »war föd i Wester Giötland, i Swerig«⁴⁷ som var i huset för att köpa öl. Hon försöker här beveka generalguvernören genom att framhålla att en »svensk« västgöte blev illa behandlad. Uttalandet visar också på att hon hade en uppfattning om att Skåne inte var lika »svenskt« som Västergötland annars hade hon inte behövt nämna »i Swerig«.

Vad det gäller användandet av det skånska som argument finns det i princip inga direkta exempel. Johan Schmidt skrev i sin supplik att svensk lag var införd »her uthi landet«⁴⁸, syftande på Skåne. Detta kopplas alltså inte till den egna personen utan visar på en medvetenhet om de juridiska gränserna.⁴⁹ Användandet av en skånsk etnisk särart kan alltså inte styrkas. Att dra några vidare slutsatser kring detta är svårt eftersom exemplen är fåtaliga. Det mesta pekar dock på att lojaliteten till kungen/kronan, eller dess representanter, har varit mer betydelsefull än etniska föreställningar.

Då det gäller danskar och danskhet finns också några exempel. En skarprättare försöker t.ex. beveka generalguvernören genom att skriva om »huor iagh uthj forledit krigstid af de danshe och skalckaktige snap-haner, mina midler blefwa fort plundrade«.⁵⁰ Byfogden Christoffer skrev 1681 om hur han »Er af woris egne medhandlet« under kriget.⁵¹ Ett annat exempel där danskheten antyds vara något negativt är i Johannes Jochumssons supplik där han återger vad Jonas Larsson Starre sagt. De båda var i konflikt om rättigheten till ett hus och Johannes Jochumsson hävdade sin rätt genom uppvisandet av ett pantbrev som han fått under kriget. Starre ska då ha hävdat att »uthj krigztijden dhenne panten, så som då een dansk undhersåthare tillhörigh, jure belli hafuer warit caducerat«.⁵² Han menar alltså att panträttigheten, som under kriget tillhört en dansk undersåte, upphävts av krigets lag. Frågan är varför han överhuvudtaget nämner att det var en dansk undersåte som hade innehaft panträttigheten under kriget. Huvudpoängen synes ju ändå vara att det var krigets lag

47. Sidzele, Lauritz Ostindiefahrs änka, 3/2 1676, Sgka DIV c:2, LLA.

48. Johan Schmidt 12/9 1685, Sgka DIV c:6, LLA.

49. Se även Christian Olsson 20/6 1681, Sgka DIV c:5, LLA. Han visar här på en medvetenhet om länsindelningen och vilka skarprättigheter som gäller var. Även här är det dock tal om juridiska gränser och inte någon form av identitetsbruk knutet till ett län.

50. Ibid. Se även Johannes Jochumsson 19/4 1681, Sgka DIV c:4, LLA, där det också talas om dansk, vilket dock ej är huvudpoängen i sammanhanget.

51. Christoffer Andersson 12/4 1681, Sgka DIV c:3, nr. LLA.

52. Johannes Jochumsson 19/4 1681, Sgka DIV c:4, LLA.

som upphävt pantbrevets giltighet. Som jag ser det nämner han detta för att kunna påpeka att innehavaren var dansk undersåte och därmed lojal mot den danske kungen. Jag menar att det i detta fall är just lojalitetsförhållandet som är det viktiga och inte en etnisk föreställning om danskt eller svenskt.

I ovannämnda fall talas det om de danske och våra egna. De danske framstår som något annat än man själv är, nämligen skalkaktiga och plundrande. Våra egna syftar på de svenska soldaterna men man uttrycker inget direkt nedlåtande om dem. Det är kanske inte så förvånande att man inte skrev om de »skalkaktiga svenska soldaterna« och de »rättfärdiga danska« med tanke på mottagaren av suppliken, men man kan undra varför man inte betonade att man var den *svenske* kungens undersåte, för det var de skånska stadsinvånarna uppenbarligen. Anledningen till detta synes vara att det var en självklarhet att det var den svenske kungen som avsågs då man i andra sammanhang kunde tala om den danske kungen och då uttryckligen skriva detta.⁵³ Endast i ett fall omnämns de skånska stadsinvånarna som »svenska undersåtar« och då refererar supplikanten till vad den danske kungen uttryckt.⁵⁴

Då man skrev till generalguvernören gjordes detta som sagt med tillbörlig respekt och en uttryckt lojalitet. Ibland förekommer också hänvisningar till kungliga förordningar och beslut och då sker detta på motsvarande sätt. Häståkarna i Landskrona ville 1681 att också häståkarna i Helsingborg skulle rätta sig efter »Woris Allernädigste herre och kongis Nåd: gifne Resolution Dat: Stockholm dem= 7 Decembr: A..1668«. ⁵⁵ De tysktalande kunde hänvisa till »Ihro Königl. Majjtt: gnädige promiss« och tala om »meinem grossmächtigsten König und Herren«. ⁵⁶ Borgerskapet i Helsingborg som ville ha hjälp med att få ersättning för den skada som

53. Borgerskapet i Helsingborg 13/4 1681, Sgka DIV c:3, LLA.

54. Ibid.

55. Samtliga häståkare i Landskrona 12/4 1681, Sgka DIV c:3, LLA. Se även Samtliga färjemän i Helsingborg 8/10 1667, Sgka DIV c:1, LLA; Elisabet Rode 13/4 1681, Sgka DIV c:3, LLA, och Borgaren Jens 1685, Sgka DIV c:6, LLA. Likaså menade Johan Schmidt i Ystad 12/9 1685 att eftersom »swensk justiti« var införd »her uthi landet [Skåne]« hade han liksom de andra häradsdomarna enligt »wår allernädigste Konung och herres allernädigste gjorde förordningz, som doch dher hoos Hans Kongl:e Majjtt allernädigst försäckrar, dhet wij affsatte heradzdommare wedh förstfallande legenheether skohle allernädigst blifwa Accomoderade«. Han ville alltså få bekräftelse på sin tjänst som notarie, Sgka DIV c:6, LLA.

56. Se Joachim Heideman 14/4 och 27/4 1681, Sgka DIV c:3, LLA. Se även Georg Ratzius 1681, Sgka DIV c:3, LLA.

åsamkats staden under kriget skrev för att förstärka argumentationen att de »Menende Allena dee her boende, som nu hwiler under vår Allernådigste konges Protection«. ⁵⁷ Detta kan också förknippas med lojaliteten som byggde på den ömsesidiga och ojämlika relationen mellan undersåte och överhet där den senare var en nådig konung som skulle beskydda sina undersåtar. ⁵⁸

Slutsatsen man kan dra av detta är att det är uteslutande »den andre« som är svensk eller dansk, aldrig man själv. Det är en motidentitet som används. När man talar om andra blir dessa epitet användbara. Svensk var man om man var född i Sverige men svensk undersåte kunde man vara ändå. Skåne tillhörde ju den svenska kronan och dess invånare var då svenska undersåtar. Det är inte ett etniskt utan ett undersåtligt identitetsbruk, grundat på lojalitet, som är framträdande i interaktionen med överheten.

Staden, borgare och »medborgare«

I inledningen antog jag att staden som enhet med den sociala skiktningen och organisationen som fanns där sannolikt gav upphov till något som skulle kunna karaktäriseras som ett »borgerligt« identitetsbruk. Alltså en identifikation till staden och borgerskapet i förhållande till andra som inte tillhörde staden eller hade burskap.

Den egna staden uppfattades som ett klart avgränsat område i förhållande till andra städer och den omgivande landsbygden. Detta syns i de konflikter som uppstod. Bland annat påtalar en buntmakare i Malmö, Märten Schmidt, att en annan buntmakare olovligen bedrev verksamhet i Malmö. Märten skrev att han var en »Cronones Skattedragare« och bistått vid inkvarteringar i motsats till den andra buntmakaren som tog »brödet af munnen« på Märten och dessutom bedrev »sitt dagelige hantwärik utj Christansthad«. Märten ansåg att den nya konkurrenten kunde förbli i Kristianstad och inte blanda sig med hans verksamhet i Malmö. ⁵⁹ Här ser

57. Borgerskapet i Helsingborg 13/4 1681, Sgka DIV c:3, LLA.

58. Se Eva Österberg, »Vardagens sträva samförstånd. Bondepolitik och den svenska modellen från vasatid till frihetstid«, *Tänka, tycka, tro. Svensk historia underifrån*, red. Gunnar Broberg m.fl., Stockholm 1993, s. 136f.

59. Märten Schmidt 1685, Sgka DIV c:6, LLA.

man betydelsen av tillhörighet till olika städer och privilegier. Man skulle inte »blanda« städerna utan de var separata enheter. Martin var Malmöbuntmakare i förhållande till Kristianstadbuntmakaren. Han försökte också stärka sin sak genom att påtala att han uppfyllt sina undersåttliga förpliktelser mot kronan i motsats till den andre, som hindrar honom att försörja sin familj.

En liknande argumentation kan man följa i den ovan nämnda supplicen från tullskrivaren Jonas Larsson Starre från 1681. Förutom genom hänvisningen till krigets lag hävdade också Starre sin rätt genom att framhålla att f. d. landshövdingen, Magnus Durell, på kungens vägnar försäkrat honom rätten till huset. Dessutom passade han på att berätta att Johannes Jochumsson under kriget inte varit en skatteborgare utan en »Ledig suen« i staden och att han först vid freden blivit »sin ära kär«. Själv hade dock Starre ställt upp, trots att hans familj led, och utfört sin »Underdånige Tienst till Stadens defension«. ⁶⁰ Att vara skatteborgare framstår alltså som något särskiljande och positivt. Intressant är också att Starre visar på att han hjälpt till att försvara staden. Med tanke på mottagaren kunde han ha skrivit att han varit kronan behjälplig eller möjligen försvarat »landet«, Skåne. Detta gjorde han dock inte. För honom var stadens försvar det primära i detta sammanhang.

Omsorgen om staden framkommer också i andra suppliker. Ett bra exempel är borgerskapet i Helsingborgs supplik från 1681 som påtalar hur stort armodet är i staden på grund av kriget och att det inte endast är borgerskapet som har det svårt utan även de fattiga, skolan och kyrkan. Avsändarna framhåller också de många uppoffringar de gjort och vill därför få några års skattefrihet och slippa porttullen samt accisen »till vores Näring forfremmende, och i tijden till Stadens Upkombst«. ⁶¹ Det är alltså staden som helhet som i slutändan kommer att tjäna på detta och det är inte endast supplikanterna utan även de fattiga m. fl. i staden som har det dåligt. Staden framstår som något enskilt, separat vari alla ingick, så även de fattiga.

Det var dock inte endast mellan städerna en gräns kunde dras upp utan även i förhållande till landsbygden. Skomakarämbetet i Kristianstad

60. Jonas Larsson 23/4 1681, Sgka DIV c:4, LLA.

61. Borgerskapet i Helsingborg 13/4 1681, Sgka DIV c:3, LLA. Se även Peter Röringh 10/4 1683, Sgka DIV c:6, som framhåller vikten av att ordningen i staden upprätthålls.

klagade 1685 över att de hustrur som bor på »landet och giöra bådhe stöflor, skoor etc till kiöps« säljer sina alster i staden, vilket är till skada, förärv och undergång för skomakarna i staden som betalar skatt. Man ville därmed att skoförsäljning skulle bli förbjuden inom ett avstånd av två mil från staden.⁶² Här kontrasteras alltså staden mot landet. Landsbygden skulle inte få konkurrera med stadens verksamhet. Borgarna i staden betalade ju skatt. Man fick inte inkräkta på borgerskapets privilegier. Man kan alltså se att det som kan kallas »stadens nödtorft« och det »allmänna bästa«, som Isenmann talat om, används i argumentationen. Även en rent personlig nödtorft framstår som ett gångbart argument. Man ansåg sig ha rätt att försörja sig. Vidare kan man också ana hur borgarna skulle handla mot varandra. Man fick inte ta brödet ur munnen på någon och man skulle betala sin skatt och bistå vid inkvarteringar etc.

Hans Jacobsson de Rytters supplik från 1678 visar också på hur man förväntades behandla sina »med borgare«. Hans konflikt gällde en halv tunna smör som de Rytter behövde för att försörja sin familj. En handelsman i staden, Christian Bruun, hävdade dock sin rätt till detta smör varpå de Rytter menade att Bruun tog brödet ur munnen på honom »det Gud bättre af våra grymma fiender, men inte [...] af sin med borgare skedt vara«. Också tidigare i suppliken berättar han hur han blivit behandlad av sina »med borgare« under belägringen av Malmö.⁶³ Ett annat exempel är Maren som ville få sin man utsläppt ur fängelset och låta honom slippa straffet att bli landsförvisad och mista två fingrar för att han förtalat rikets herrar och konungen. Hon hävdade att det hela var ett missförstånd och ville att han skulle få komma hem till sitt hus och betala »sin Skatt och Skuld Jempte Andre fattige MedBorgare, och niude sin fred och ähre«.⁶⁴ Rätten till försörjning och att betala skatt framstår som viktigt. Borgarna framställs som ett kollektiv som skulle behandla varandra väl i enlighet med de privilegier som fanns. Det är alltså inte det moderna medborgarbegreppet som åsyftas. Att inte vara borgare framstår som något negativt eller i varje fall något med lägre status och därmed längre ner i hierarkin. I synnerhet Marens supplik visar på betydelsen av äran i detta sammanhang. En ärbar borgare betalade sin skatt och kunde försörja familjen.

62. Skomakarämbetet i Kristianstad 6/10 1685, Sgka DIV c:6, LLA.

63. Hans Jacobsson de Rytter 28/8 1676, Sgka DIV c:2, LLA.

64. Maren, Bengt Pedersson Vognmands hustru, 1668, Sgka DIV c:1, LLA.

Vikten av att vara borgare framkommer också genom hur man presenterar sig då man skriver, även om det fanns de som enbart använde yrkestitlar, civilstånd etc.⁶⁵ Förutom den tidigare nämnda fattigdomen användes i presentationen ofta den yrkeskategori man tillhörde.⁶⁶ Till detta lades också borgartiteln.⁶⁷ Ibland preciserades också vilken stad man kom ifrån.⁶⁸ Att vara borgare framstår som viktigt och värt att nämna. Detta antyder framför allt de tituleringar som innehåller såväl yrkestitel som borgartitel.

På goda grunder kan man hävda att staden var en grund för identitetsbruket. Staden som enhet var viktig i de konflikter som uppstod. För borgarna var det viktigt att just visa på att man var borgare och distansera sig från dem som inte var borgare eller inte hade uppfyllt sina borgerliga plikter. Man skulle betala sin skatt och värna om det allmänna bästa och stadens nödtorft. Detta ligger i linje med Isenmanns forskning om normer och värden i staden. Samtidigt kan detta också liknas vid det som Österberg och Neveux har benämnt kommunalism, alltså en omsorg om det allmänna. Patriarkalismen gör sig också gällande i de fall där »smutskastning« av motparten förekommer. Borgarna var något annat än de som inte var det och de som inte uppfyllt sina förpliktelser, man behandlade ju inte en »med borgare« hur som helst. Till detta kunde äran knytas. Genom att betala sin skatt behöll man sin ära och frihet.

Undersåtar och borgare

I inledningen antog jag att den/dem man ställs inför och/eller kommunicerar med samt vilken relation man uppfattar att man har till denne/

65. Kvinnorna skrev exempelvis vems hustru de var eller hade varit, se t.ex. Maren, Bengt Pedersson Vognmands hustru, 1668, Sgka DIV c:1, LLA; Sidzele, Lauritz Ostindiefahrs änka, 3/2 1676, Sgka DIV c:2, LLA; Elisabeth Rode 13/4 1681, Sgka DIV c:3, LLA. Skarprättarna använde just yrkestitel men inte borgartitel, se Mäster Daniel 28/4 1681, Sgka DIV c:4, LLA, och Christian Olsson 20/6 1681, Sgka DIV c:5, LLA.

66. Se t.ex. Häståkarna i Landskrona 8/4 1681 Sgka DIV c:3, LLA, där häståkarna i Landskrona titulerar sig »Wi fattige Borgare och Wognmeånd«. Också färjemännen i Helsingborg använde 8/10 1667 yrkestitel, Sgka DIV c:1, LLA. Skomakaren Aage Lauritzen titulerade sig 17/2 1676 »iagh fattige handtwärkare«, Sgka DIV c:2, LLA.

67. Se t.ex. Hans Jacobsson de Rytter som 28/8 1678 titulerar sig »iagh fattige borgare och Skattdragare« Sgka DIV c:2, LLA.

68. Se Bendix Peterssons supplik från 16/4 1681 då han skrev »iagh fattige ringe borgare och inwånare her i Malmö«, Sgka DIV c:3, LLA.

dessa påverkar den bild man ger av sig själv. I anslutning till detta antog jag att relationen till överheten och olika samhällsgrupper samt det faktum att man bodde i en stad bidrog till hur man valde att framställa sig själv i förhållande till andra. Av intresse var också att utröna vilken roll föreställningar om tillhörighet till ett folk och ett rike hade. Jag valde att beteckna detta som ett identitetsbruk då jag menar att det jag undersökt inte handlar om vad folk egentligen tyckte eller kände utan hur de valde att uttrycka sig. Undersökningen har alltså behandlat de identiteter/föreställningar som ansågs funktionella och socialt accepterade i interaktionen med överheten.

För de skånska stadsinvånarna var undersåtligheten viktig då de skrev till generalguvernören. Stadsbefolkningen såg till att framställa sig som goda undersåtar som uppfyllt sina förpliktelser. Genom böner till Gud skulle överheten belönas för att den agerade nådigt. Detta ligger i linje med Eva Österbergs mentalitetshistoriska forskning då det kan hänföras till något som påminner om den hierarki som presenterades i hustavlan, med Gud överst och därefter väre- och närestånden. Den ömsesidiga men ojämlika relationen mellan undersåtar och överhet var uppenbarligen användbar då man kommunicerade med överheten. Samtidigt som man hänvisade till att man var undersåte och hade uppfyllt sina förpliktelser var man inte sen att påtala att man ville bli rättvist behandlad. Befolkningen förväntade sig en motprestation från överheten. Det skulle kunna hänföras till den norm om vad som var rätt och riktigt som Österberg och Neveux talat om. Sammantaget menar jag att detta kan ses som ett undersåtligt identitetsbruk. I förhållande till överheten var man undersåte, och hur man uppfattade denna relation påverkade hur man uttryckte sig.

Värt att notera är att tillhörigheten till ett folk eller ett rike inte brukades på detta sätt. Man kunde tala om danskarna som »de andra« och de svenska soldaterna som »våra egna« men man hänvisade inte till att man var svensk eller dansk på ett direkt sätt, det var andra som var svenska eller danska. Ur dagens perspektiv skulle man kunna tänka sig att man i varje fall påtalade att man var svensk undersåte. Antagligen har det i dessa sammanhang varit självklart att man syftade på den svenske kungens undersåtar och inget annat. Rimligen borde det bland supplikernas avsändare finnas någon som var född i riket Sverige och därmed ansågs vara svensk. Att man då inte uttryckte sig mer negativt om danskarna eller

framhöll sin »svenskhet« kan just förklaras av de etniska kategoriernas ringa betydelse i förhållande till lojaliteten i mötet med överheten.

Att tala om att stadsinvånarna använde en form av riksidentitet, i Harald Gustafssons mening, finner jag inte passande. Detta eftersom vissa uppenbarligen inte ansåg att de bodde i riket Sverige. Man kunde ju vara undersåte utan att vara »svensk«. Lerboms definition ligger då närmre genom betonandet av att det rör sig om en lojalitet till kungen. Men jag menar att det som är kärnan i stadsbefolkningens identitetsbruk i detta fall är undersåtligheten, som snarare är sprungen ur det hierarkiska ståndssamhället än relationen enbart till kungen. Man talar till/om generalguvernören som man talade om kungen. Båda var en överhet i förhållande till stadsbefolkningen och det var det som räknades. Man skrev att man var generalguvernörens undersåte samtidigt som man kunde tala om kungen som en nådig överhet. Dessutom uttryckte sig även de tysktalande på ett motsvarande sätt och de skrev på tyska. Detta synes inte ha utgjort något problem. Man kan, som Bergman noterat, se en antydning till tendenser till etnifiering av vardagskonflikter men det har inte haft någon större betydelse. Bruket av lojalitetsföreställningar har ansetts mer användbart.

Vad som framstår tydligt är ett identitetsbruk knutet till staden och borgerskapet. Staden var en enhet vars välmåga angick alla. Dess nödortf och det allmänna bästa, i Isenmanns mening, framhölls gärna. Staden kunde kontrasteras mot andra städer och mot landsbygden. Borgerskapet kunde i sin tur ställas mot landbygdsbefolkningen, men även inom staden fanns motsvarande kontraster eller gränser. Då en borgare kom i konflikt med någon i staden hänvisades gärna till att man själv uppfyllt sina förpliktelser medan den andre på ett eller annat sätt inte gjort det. Att vara borgare framstår som något positivt i förhållande till att vara en ledig sven. Man kan skönja en hierarkisk ordning där borgarna var förmer än de som saknade burskap. Denna ordning var man inte sen att använda i de konflikter som uppstod.

Sammantaget synes identitetsbruket snarare vara sprunget ur föreställningar om det hierarkiska ståndssamhällets indelning av olika samhällsgrupper än ur föreställningar om danskt och svenskt. Det ansågs mer socialt användbart och legitimt att framhålla att man var en god undersåte och borgare än att peka på att man var svensk eller dansk undersåte.

Därför fann inte Knud Fabricius den nationalkänsla som han med ljus och lykta sökte efter. Nationalismen existerade inte i den form den gör i dag under 1600-talet, och andra föreställningar och identiteter ansågs vara mer användbara i mötet med överheten.

Summary

Not Only Subjects But Also Middle Class Citizens.

The Scanian City-dwellers' Use of Identity 1658–1685

The article discusses the Scanian city-dweller's use of identity when writing to the Governor-General of Scania (Skåne), and takes its departure in a use of identity where the person being communicated or confronted with, like your relationship to this person, has significance for whoever you are claiming to be.

In previous research the transitional period has often been looked at from a national perspective where Scanian inhabitants are regarded as Danes. Knud Fabricius was one who tried to discover some sense of national feeling among Scanians – and failed. But this study shows that city-dwellers used different identities and ideas to assert that justice was on their side when they communicated with the Governor-General. The concept of ethnic affiliation or reference to Danish or Swedish did not occur particularly frequently, however. The reason for this was that nationalism as we know it today didn't exist, and that other notions and identities were regarded as being more serviceable, e.g. that you were a citizen and middle class.

Scanian city-dwellers ensured that they addressed the Governor-General in a correct manner. In writing they emphasised that, as citizens, justice was on their side; it was sometimes said that God could certify this. In return it was expected that the authorities would make a just decision. A mutual, but unequal, relationship originating from the hierarchical class society thus formed the basis for this use of identity.

Likewise you could point out that you were a citizen who paid taxes and that others, with whom you were in conflict, hadn't fulfilled their "civic" duties. This was one way of making sure that justice was on your side when you communicated with the authorities.

Referenser

Källor

Landsarkivet i Lund (LLA):

Skånska generalguvernementskansliets arkiv (Sgka)

Allmogens och borgerskapets brev (suppliker), volym I–VI

Litteratur

- Aronsson, Peter, »Hustavlans värld – folklig mentalitet eller överhetsutopi?«, *Västsvensk fromhet. Jämförande studier av västsvensk religiositet under fyra sekler*, red. Christer Ahlberger & Göran Malmstedt, Göteborgs universitet, Göteborg 1993
- Bergman, Karl, *Makt, möten, gränser. Skånska kommissionen i Blekinge 1669–1670*, Nordic Academic Press, Lund 2002
- Bregnsbo, Michael, *Folk skriver til kongen. Supplikkerne og deres funktion i den dansk-norske enevælde i 1700-tallet*, Selskabet for udgivelse af kilder til dansk historie, København 1997
- Eng, Torbjörn, *Det svenska väldet. Ett konglomerat av uttrycksformer och begrepp från Vasa till Bernadotte*, Acta Universitatis Upsaliensis, Uppsala 2001
- Erlandsson, Alf, *Skånska generalguvernementet 1658–1693 och dess arkiv. Förvaltnings- och arkivhistoriska undersökningar*, Gleerups, Lund 1967
- Fabricius, Knud, *Skaanes overgang fra Danmark til Sverige*, band II, Selskabet for udgivelse af kilder til dansk historie, København 1972 (1906)
- Gustafsson, Harald, *Gamla riken, nya stater. Statsbildning, politisk kultur och identiteter under Kalmarunionens upplösningsskede 1512–1541*, Atlantis, Stockholm 2000
- Gustafsson, Harald, »Att göra svenskar av danskar? Den svenska integrationspolitikens föreställningsvärld 1658–1693«, *Da Østdanmark blev Sydsverige. Otte studier i dansk-svenske relationer i 1600-tallet*, red. Karl-Erik Frandsen & Jens Chr.V. Johansen, Skippershoved, Ebeltoft 2003
- Hall, Patrik, *The Social Construction of Nationalism. Sweden as an Example*, Lund University Press, Lund 1998
- Isenmann, Eberhart, »Norms and values in the European city 1300–1800«, *Resistance, Representation and Community*, red. Peter Blickle, Clarendon, Oxford 1997
- Lerbom, Jens, *Mellan två riken. Integration, politisk kultur och förnationella identiteter på Gotland 1500–1700*, Nordic Academic Press, Lund 2003
- Neveux, Hugues & Österberg, Eva, »Norms and values of the peasantry in the period

- of state formation. A comparative interpretation», *Resistance, Representation and Community*, red. Peter Blickle, Clarendon, Oxford 1997
- Nordin, Jonas, *Ett fattigt men fritt folk. Nationell och politisk självbild i Sverige från sen stormaktstid till slutet av frihetstiden*, Brutus Östlings bokförlag Symposion, Eslöv 2000
- Sahlins, Peter, *Boundaries. The making of France and Spain in the Pyrenees*, University of California Press, Berkeley 1991 (1989)
- Sanders, Hanne, »Religiöst eller nationalt verdensbillede? Skåne efter overgangen til Sverige i 1658«, *Mellem Gud og djævelen. Religiøse og magiske verdensbilleder i Norden 1500–1800*, red. Hanne Sanders, Nordisk ministerråd, København 2001
- Smith, Anthony D., *The Ethnic Origins of Nations*, Basil Blackwell, Oxford 1986
- Sveriges historia 1521–1809. Stormaktsdröm och småstatsrealitet*, red. Göran Behre, Lars-Olof Larsson & Eva Österberg, Liber, Stockholm 2001
- Österberg, Eva, »Folklig mentalitet och statlig makt. Perspektiv på 1500- och 1600-talens Sverige«, *Scandia* 1992:1
- Österberg, Eva, »Vardagens sträva samförstånd. Bondepolitik och den svenska modellen från vasatid till frihetstid«, *Tänka, tycka, tro. Svensk historia underifrån*, red. Gunnar Broberg m.fl., Ordfront, Stockholm 1993

ATT DRAGA TILL MALMÖ
OCH SKAFFA SIG RÄTT
UNDERSÅTAR, ÖVERHET OCH
IDENTITETSFÖRESTÄLLNINGAR
I SKÅNSKA SUPPLIKER 1661–1699

Harald Gustafsson

På de historiska kartorna tycks det enkelt nog: 1658 försvann gränsen mellan Småland och Skåne och i stället kom ett tjockt streck genom Öresund. Skåne och de andra östdanska landskapen blev svenska. Öresundsregionen – om det nu funnits en sådan – var delad. Övertagandet gick för sig i flera steg. Först blev Skånelandskapen ett av den svenska kronans länder, med bestående danska lagar, privilegier och kyrkoordning. 1681–83 inkorporerades det formellt i själva Sverige och svensk lagstiftning infördes. Men spelade allt detta någon roll för människorna som levde där?

De flesta människor i Skåne, omkring 90 % av befolkningen, levde på landet och drev lantbruk, och det är denna befolkningsmajoritet som här står i fokus (stadsbefolkningen behandlas i en studie av Andreas Olsson i denna antologi). Vad betydde statsbyttets olika steg för dem, hur gestaltade sig deras relation med de nya myndigheterna, vilka identitetsföreställningar hade de och hur skilde sig detta från förhållandena i den del av regionen som blev kvar i Danmark?

Det sägs ofta att det är mycket svårt att närma sig »vanliga människor« i äldre tid eftersom de inte har efterlämnat sig något källmaterial. Men något de gjorde var att bestorma myndigheterna med *suppliker*, böneskrifter, som idag ligger olästa i många äldre förvaltningsarkiv. Dessa suppliker ska här användas för att försöka ge svar på frågor såväl kring vad man förväntade sig av sin överhet, i vilka frågor man ansåg sig ha rätt till hjälp och hur man argumenterade för detta, som hur man be-

skrev sig själv och placerade sig i världen, det vill säga vilka identitetsföreställningar man uttryckte.

Om suppliker och identiteter

Det finns inget stort forskningsläge kring suppliker. Inom nordisk forskning var det först Steinar Supphellen som för norsk del lyfte fram supplikens roll som säkerhetsventil för befolkningen i det enväldigt styrda Danmark-Norge. Genom supplikinstitutionen kunde undersåtarna föra fram klagomål och förslag till centralmakten, trots bristen på formella politiska kanaler.¹ Jag har själv i en undersökning av isländska suppliker visat att den bilden inte var generell; för Islands del var supplikerna oftast ganska rutinartade ansökningar som knappast förtjänar att kallas »säkerhetsventil«.²

Dessa studier rör 1700-tal och det är också detta århundrade Michael Bregnsbo studerar i sin breda genomgång av dansk-norska suppliker. Han kan bekräfta att supplikerna kunde fungera olika för olika grupper och i olika situationer, men menar att de på det hela taget bidrog till att skapa integration och legitimitet för staten.³ Bregnsbo tar uteslutande upp suppliker till kungen, närmare bestämt bara sådana som handlagts av Danske Kancelli och finns i dess s.k. supplikböcker, och generellt i dansk forskning har man en tendens att likställa suppliker med hänvändelser till den högsta statsmakten. Det gäller också – i den mån supplikväsendet då alls noteras – för tiden före enväldets införande 1660. Vi vet sålunda inte i vilken grad de danska undersåtarna också supplicerade till läns herrarna före och amtmännen efter 1660.

För Sveriges del, där supplikväsendet är än mindre uppmärksammat, förefaller det dock klart att myndigheterna försökte rikta supplikströmmen framför allt till landshövdingarna och inte till den centrala nivån. Björn Asker uppger i sin grundliga studie av den äldre länsförvaltningen att det finns »omfångsrika sviter« av inkomna suppliker i arkiven, men

1. Steinar Supphellen, »Supplikken som institusjon i norsk historie. Framvokster og bruk særleg først på 1700-tallet«, *Historisk tidsskrift* (Norge) 1978:2.

2. Harald Gustafsson, »Islands administration på 1700-talet«, Yrjö Blomstedt m.fl., *Administrasjon i Norden på 1700-talet*, Oslo 1985, s. 168–170.

3. Michael Bregnsbo, *Folk skriver til kongen. Supplikkerne og deres funktion i den dansk-norske enevælde i 1700-tallet. En kildestudie i Danske Kancellis supplikprotokoller*, København 1997.

utelämnar dem tyvärr ur sin undersökning.⁴ Pär Frohnert visar att det under 1700-talet registrerades mellan 100 och 2000 suppliker årligen på de olika länsstyrelserna. I en punktstudie av Örebro län under tre månader 1760 finner han 267 suppliker, varav knappt hälften från allmogen. En dryg tredjedel av bondesupplikerna handlade om att man ville ha hjälp med skuldfördringar mellan privatpersoner, en annan stor del handlade om köp, försäljning och nyttjande av jord. Frohnert noterar att supplikens huvudfunktion var att »ge enskilda personer i samhället möjlighet att klagga [...] i rent konkreta frågor«, och att även personer från svaga grupper, som ensamstående kvinnor, använde denna kanal.⁵ Det blir av intresse att se om den skånska 1600-talsverkligheten passar in i detta mönster och vilken karaktär de skånska supplikerna har: säkerhetsventil, rutinansökningar, enskilda klagomål eller hur de annars bäst karaktäriseras.

När det gäller identitetsföreställningar under äldre tid har debatten huvudsakligen rört sig kring den eventuella närvaron eller frånvaron av nationella identiteter.⁶ Som jag tolkar forskningsläget finns det goda argument för att nationella föreställningar i modern mening först kom till med nationalismen från 1700-talets slut, men också för att det tidigare fanns uppfattningar om kollektiv tillhörighet uttryckta i termer av folk, fädernesland och nation. Det fanns vad vi kan kalla etniska föreställningar, föreställningar om att det existerar olika »folk«. »Etnisk« står här för människors föreställning om en gemenskap på språklig och kulturell grund, oavsett om denna gemenskap var »verklig« eller inte.

Det är en viktig uppgift för forskningen att undersöka den sortens identiteter i deras egen rätt och inte bara som ett förstadium till nationalismen. Vad låg i att man betecknade sig som »dansk« eller »svensk« på 1600-talet, eller hur betecknade man sig annars i de skånska supplikerna? Hur förhöll sig sådana etniska (i betydelsen »folk-liga«) föreställningar till uppfattningen om politiska enheter? Det fanns i det förnationalistiska

Ett urval av hans material finns också på cd som *Danske Kancellis Supplikprotokoller. Udvalg 1705-1795*, utgiven av Selskabet for Udgivelse af Kilder til Dansk Historie.

4. Björn Asker, *I konungens stad och ställe. Länsstyrelser i arbete 1635-1735*, Uppsala 2004, s. 239, 309f (cit. s. 309).

5. Pär Frohnert, »Administration i Sverige under frihetstiden«, Yrjö Blomstedt m.fl., *Administration i Norden på 1700-talet*, Oslo 1985, s. 250-255 (cit. s. 255).

6. För en kort forskningsöversikt och min egen ståndpunkt, se Harald Gustafsson, »The Eighth Argument. Identity, ethnicity and political culture in sixteenth-century Scandinavia«, *Scandinavian Journal of History* 2002:2.

Europa tydliga riksidentiteter knutna kring föreställningen om ett (kristet) folk, med gemensamt språk och seder, enade under en furste.⁷ Men staterna omfattade mer än riket, och man kunde vara »svensk« i politisk mening, som t.ex. undersåte i Svenska Pommern, utan att vara det i etnisk – man var pomrare och tysk. Det blir särskilt intressant att se om det i Skånes fall märks att landskapet först inte ingick i riket, och sedan, i början av 1680-talet, formellt kom att ingå i det egentliga Sverige.

Denna typ av etniska och politiska identitetsföreställningar måste sättas i relief mot andra identitetsuppfattningar. Hur uppfattade och presenterade folk sig – som undersåtar, bönder, häradsbor, skattebetalare, män, kvinnor? Här kan invändas att detta material bara speglar hur de valde att uppträda mot myndigheterna, att det handlar om ett instrumentellt bruk av identitetsmarkörer; man skrev det som man trodde skulle gå hem. Principiellt skiljer sig det emellertid inte från andra situationer där en identitetsföreställning brukas socialt. Vad människor innerst inne tänker, när de inte möter en annan människa, kan vi inte ta reda på, vare sig i historien eller i vardagen. I den meningen är alla identiteter »mötesidentiteter«. Det är de socialt produktiva identitetsföreställningarna vi kan komma åt, och vi måste alltid vara medvetna om den speciella kontext som de gestaltas i.

Supplikanten kan ses som ett slags ritualiserat möte mellan undersåte och överhet, där identitetsuppfattningar och värderingar produceras och reproduceras. Värderingarna är inte minst viktiga. En central aspekt av identitet är att den ofta uttrycker en värderingsgemenskap; vi är vi genom att vi har dessa värderingar. Det kan alltså finnas anledning att leta efter explicita och implicita värderingsgemenskaper i supplikerna. Vilka värderingar åberopas för att binda undersåte och överhet samman i en förpliktande gemenskap?⁸

Vilken överhet kunde så den skånska befolkningen vända sig till? Skå-

7. Termen »riksidentitet« (eng. *regalism*) från Susan Reynolds, *Kingdoms and Communities in Western Europe*, Oxford 1984. Jag har visat att sådana föreställningar existerade i Skandinavien vid unionstidens slut, Harald Gustafsson, *Gamla riken, nya stater. Statsbildning, politisk kultur och identiteter under Kalmarunionens upplösningsskede 1512–1541*, Stockholm 2000, särskilt kap. 9.

8. Såväl när det gäller värderingars koppling till identitet som fokuseringen på socialt produktiva identitetsföreställningar ligger mitt resonemang nära Andreas Olssons bidrag till föreliggande volym. Jag tackar Andreas för inspirerande tankeutbyten kring dessa frågor.

nes övergång till den svenska kronan 1658 skedde efter normalt europeiskt konglomeratstatsmönster. Skåne blev en provins inom det svenska väldet, men inte en del av kungariket Sverige. Inom förvaltningen var det bara toppen som byttes ut. Under dansk tid förvaltades Skåne av länsherrar (*lensmænd*), varav de viktigaste satt i Malmö, Landskrona, Helsingborg och Kristianstad, men det fanns också mindre förlänningar, som t.ex. Frosta härad och Herrevads klosterns län. Svenskarna införde på regionalt plan en förvaltning av samma typ som i andra svenska provinser utanför riket. Skåne, Blekinge och Halland (samt Bornholm, så länge det var svenskt) blev ett generalguvernement under en generalguvernör i Malmö. Under sig fick han landshövdingar, inom Skåne inledningsvis fyra stycken: i Malmöhus, Landskrona, Helsingborgs och Kristianstads (med Blekinge) län.

1662–1679 var Malmöhus, Landskrona och Helsingborgs län lagda samman under en landshövding, och 1669–1675 fanns ingen generalguvernör i Skåne utan endast de två landshövdingarna, i det sammanslagna länet och i Kristianstad. Generalguvernementet återupprättades 1675. Från 1680 hade generalguvernören, som nu också styrde över Halland samt Göteborgs och Bohus län, inte längre några landshövdingar under sig i Skåne. Den formella inkorporeringen i Sverige 1681–83 ledde inte till administrativa ändringar på regional nivå. 1693 ersattes generalguvernören av en guvernör, som nu endast hade Skåne och inga andra provinser under sig. 1719 upphävdes guvernementet och Skåne delades i två län, Malmöhus och Kristianstads.⁹

149 skånska böneskrifter

För 1600-talet finns som nämnts bara rester av myndigheternas hantering med supplikerna kvar. Under generalguvernementets första period fram till 1669 finns endast tio suppliker bevarade; under dess senare period 1675–1693 och för det efterföljande guvernementet finns det sporadiskt bevarade suppliker, vissa år fler, andra färre. Fram till och med 1678 är min genomgång fullständig; sedan har jag undersökt supplikerna 1681,

9. Generellt om de administrativa och arkivmässiga förhållandena, se Alf Erlandsson, *Skånska generalguvernementet 1658–1693 och dess arkiv. Förvaltnings- och arkivhistoriska undersökningar*, Lund 1967.

som åtminstone för några veckor förefaller vara fullständiga, och 1699, när för första gången ett större bestånd finns bevarat. Hur ser detta material ut, vad säger det om kontakterna och vad var det folk ville?

En bevarad bråkdel av en förfluten verklighet

Det material jag här har behandlat består av 149 handlingar som jag har definierat som suppliker från lantbefolkningen. Här finns sålunda inte ståndspersoner som adel och präster; stadsbefolkningens suppliker behandlas som nämnts i Andreas Olssons artikel i denna volym. Huvuddelen tillhör bondehushåll, men några gästgivare, mjölnare, soldater och personer med mer obestämd tillhörighet finns också med. De fördelar sig över åren som följer:

Suppliker till generalguvernören 1661–1669:	10
Suppliker till landshövdingen 1664–1676:	39
Suppliker till generalguvernören 1676–1678:	9
Suppliker till generalguvernören 1681:	15
Suppliker till guvernören 1699:	76

Eftersom det finns så få suppliker från de första åren och generalguvernementet var nedlagt åren 1669–1675 har jag också tagit med de bevarade supplikerna hos landshövdingen i Malmöhus-Landskrona-Helsingborgs län. Jag har även tagit med åtta suppliker som 1699 lämnades in direkt till Karl XII när han befann sig i Ystad, men som remitterades till guvernören (räknas som suppliker till guvernören).¹⁰

Hur många suppliker kom in som inte har bevarats? En förteckning över suppliker från allmogen och lägre borgerskapet under april 1681 anger exakt 200 skrivelser, varav de allra flesta var från landsbygden.¹¹ Om april 1681 är en representativ månad skulle det alltså ha kunnat komma in omkring 2000 allmogesuppliker om året. Å andra sidan omfattar en översikt för två månader 1692 85 suppliker, vilket över året skulle ge ca 500 (inkluderande ståndspersoner och stadsbefolkning).¹² Frohnert an-

10. Regleringen av supplikväsendet och handläggningen inom förvaltningen behandlas närmare i Andreas Olssons bidrag, s. 53 i föreliggande volym.

11. Extrakt i DIVc:3 och DIVc:4, SGGKa, LLA.

12. Extrakt i DIVc:10, SGGKa, LLA.

ger, som nämnts ovan, att 1700-talets länsstyrelser registrerade mellan 100 och 2000 suppliker årligen, en variation han tror beror på olika kategoriseringar på de olika länsstyrelserna.¹³

Det går knappast att säga annat än att de undersökta supplikerna utgör en liten del av det totala antalet, varför alla kvantitativa slutsatser måste dras med största försiktighet. Men det finns å andra sidan ingen anledning att misstänka någon systematisk snedfördelning i det bevarade materialet. Det är inte bevarat genom ett samtida urval, utan det är spridda rester som av den sentida arkivarie som ordnat arkivet från olika håll har förts samman till supplikserier.¹⁴ Det är viktigt att fastslå att möjligheten att lämna in en supplik utnyttjades mycket oftare än en hastig blick på det bevarade arkivmaterialet ger vid handen.

Kontakterna

Fanns det ett geografiskt mönster i kontakterna? Som karta 1 visar var det betydligt vanligare med suppliker från västra och centrala Skåne än från sydöstra och nordöstra. Egentligen borde spridningen relateras till befolkningstalet, men dels är, som vi har sett, bara en mycket liten del av supplikmaterialet bevarat och dels är befolkningssiffrorna för denna tid mycket osäkra. Skillnaden förefaller i varje fall stor nog för att man ska våga påstå att det var lättare för människor som bodde relativt nära förvaltningssätet Malmö eller vid de stora stråken till detta att sätta sig i förbindelse med de regionala myndigheterna än det var för boende på Österlen eller i de nordöstra skogsbygderna.

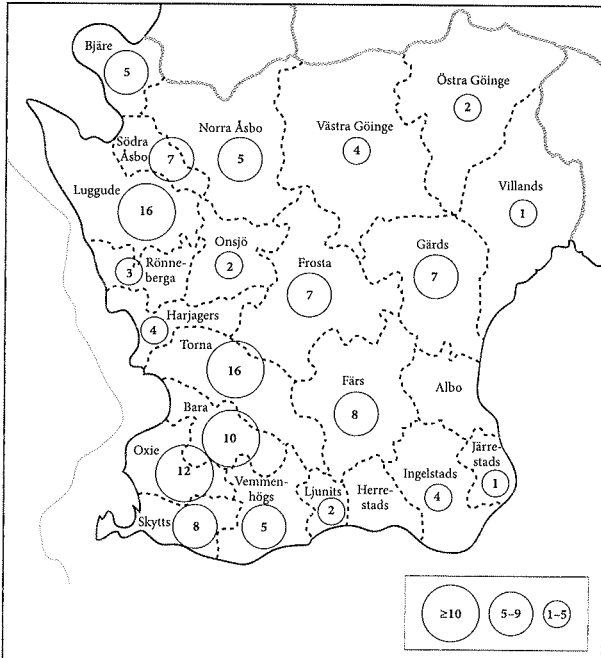
Tolkningen stärks om vi bara ser på supplikerna till landshövdingen (karta 2). Här är mönstret liknande, men med en högre andel från nordvästra Skåne. Det sammanhänger förmodligen med att landshövding Leijonschöld föredrog att uppehålla sig på sitt gods Skillinge utanför Ängelholm.¹⁵ På samma sätt kan det ringa antalet från Göinge och Villands härad hänga samman med att det i början av perioden fanns en

13. Frohnert, s. 253.

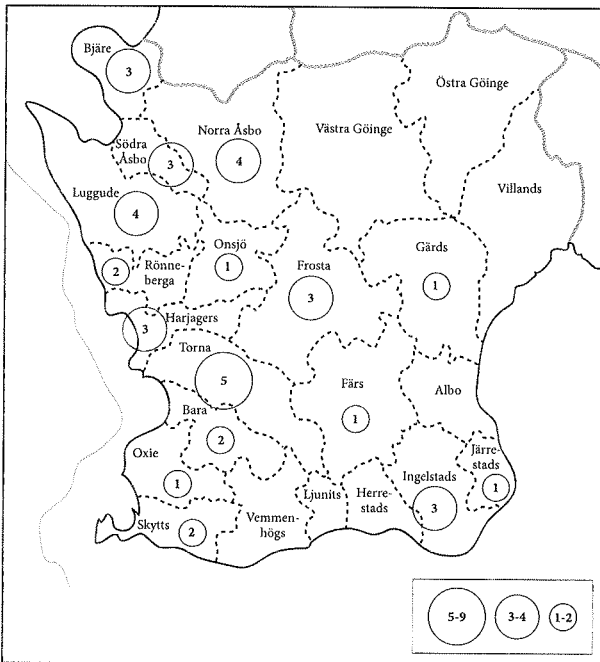
14. De ifrågakvarande arkiven är förnämligt ordnade och förtecknade av Alf Erlandsson. Han uppger flera skäl till varför just supplikerna försvunnit; viktigast förefaller vara en stor utgallring i Malmöhus länsstyrelses arkiv 1766, samt att många suppliker helt enkelt sändes tillbaka till avsändaren med påtecknad resolution. Erlandsson, s. 224–226. Det senare bruket även belagt hos Asker, s. 251.

15. Erlandsson, s. 81.

Att draga till Malmö och skaffa sig rätt

Karta 1. Suppliker efter härad. Ort ej identifierad för 20 supplikanter.

Karta 2. Suppliker till landshövdingen i Malmö-Landskrona-Helsingborgs län.

landshövding att tillgå i Kristianstad.¹⁶ Efter 1680 satt dock ingen landshövding här, men trots det har man inte i någon större grad vänt sig till Malmö. Det verkar ha varit lättare att komma med sin klagan eller bön om man hade sin överhet på nära håll.

Den geografiska spridningen har också att göra med hur supplikerna lämnades in. Orten anges inte alltid men när så sker framgår det att en del av supplikerna från landsbygden faktiskt har författats i Malmö. Man tycks ibland ha rest till Malmö och kanske till och med fått företrädare på residenset, och sedan hänvisats till att lämna in sitt andragande skriftligt. Det gäller exempelvis den allra första bevarade suppliken, från 1661, där Peder Månsson ber om att få gifta sig med den piga han gjort med barn. Peder hör hemma i Röke socken i Göinge, men suppliken är daterad Malmö. Den är undertecknad med bomärke och uppenbarligen skriven av en professionell skrivare.¹⁷ Med ett omslag daterat 2 april 1681 ligger flera suppliker, alla daterade Malmö och skrivna med samma hand.¹⁸ Anders Klementsson från Gärds härad uppger att fogden sagt till honom att han »skall draga till Malmö och skaffa migh rätt«.¹⁹

Muntliga kontakter har förekommit. I ett fall finns ett PS där supplikanten tackar guvernören för att han tillåtit honom att komma in med en supplik och lovat hjälpa honom; här hänvisas alltså till tidigare muntlig kontakt.²⁰ Några kvinnor i Ystad – sålunda stadsbor och egentligen utanför undersökningen – påminner landshövdingen om att han lovat dem att manliga vävare inte ska få slå sig ner i staden, och det heter: »Ehuruwell samme Eders Nådes löffte haffwer werit muntlige, så haffwer wj dog der wedh werit well till fritz oh benöyde, oh bygget der på som på en fast Klippe«, men nu kommer det ändå manliga vävare och man nödgas påminna skriftligt om det gamla löftet.²¹

Det har alltså varit vanligt att man själv sökt upp de höga ämbetsmännen för att driva sin sak, även om det också förekommer många suppliker

16. Länsstyrelsens i Kristianstad arkiv förstördes dessvärre vid danskarnas stormning 1676; Erlandsson, s. 123 n. 22.

17. Peder Månsson 11/6 1661, SGGKa DIVc:1, LLA.

18. SGGKa DIVc:3, LLA.

19. Anders Klementsson u.dat. 1699, SGKa CIVc:2, LLA.

20. Anders Persson Cullin 24/4 1699, SGKa DIVc:2, LLA. Denne Cullin är troligen malmöbo och suppliken ingår inte i undersökningen, men denna uppgift passar ju väl med vad som kan anas också av allmogesupplikerna.

21. Tretton kvinnor i Ystad 19/6 1675, LaMLH DIVc:1, LLA.

daterade på hemorten. Även om Peder Månsson reste hela vägen från Göinge måste det givetvis ha varit lättare för folk på närmare håll att på detta sätt ta direkt kontakt med residenset i Malmö. I Malmö fanns säkert också ett utbud av skrivkunnigt folk som mot betalning kunde hjälpa de icke skrivkunniga att sätta upp sin supplik. Kanske till och med skrivarna på residenset extraknäckte på detta sätt, men mångfalden handstilar vittnar om att det inte har funnits någon fast praxis.²² I regel vittnar den goda handstilen, de standardartade fraserna och bomärket under om att de flesta supplikanter har haft hjälp, även om undantag finns; Anders Klementsson ovan förefaller t.ex. ha skrivit egenhändigt.

Betyder det att det inte är allmogens uppfattningar som ges till känna utan professionella förmedlares, som prästers eller skrivares? Nils Erik Villstrand har ställt denna fråga för 1700-talets Sverige utifrån ett österbottniskt exempel och menar att man i tidigare forskning har fokuserat för mycket på en »possessiv« skrivkunnighet, alltså att själv kunna skriva, och för lite på en »accessiv«, som innebär att ha tillgång till pålitliga och kompetenta förmedlare. Villstrands uppfattning är att allmogen inte utvecklade en egen skrivkunnighet därför att det fanns goda möjligheter att få tag på sådana förmedlare. Resultatet av mötet mellan avsändaren och förmedlaren kunde naturligtvis bli kompromissartat, »varför böndernas egna ord [...] aldrig står att läsa i de forbundna och ritualiserade skrivelserna«, men »de färdiga aktstyckena förmedlar det oakta böndernas tankar och uttryckte deras vilja«.²³ Det är också min uppfattning.

Även om alla inte har träffat generalguvernören, guvernören eller landshövdingen har de eller skrivaren uppenbarligen vetat vem han var. Det är nämligen påfallande hur exakta hälsningsfraserna är. Bönderna i Oderljunga som 1666 ville ha nedsättning av några avgifter riktade sig till »Kongl. Maist. och Sueriges Rigis Raad, Feldmarskal, och Gen.Gu-

22. Undantag finns, t.ex. en bunt suppliker alla daterade 2/4 1681 och skrivna med samma drivna hand; SGGKa DIVc:3, LLA.

23. Nils Erik Villstrand, »Bokstäver, bönder och politik. Muntligt och skriftligt i 1700-talets politiska kultur«, *Att komma till tals. Nedslag i den nordiska historiens vardagslunk och konflikter*, red. P. Danielsson m.fl., Växjö 1999 (cit. s. 141). Karl Bergman ansluter sig till Villstrands uppfattning med argumentet att böndernas skrivelser ofta uppvisade en struktur som stod närmare det muntliga språket än borgarnas och prästernas, även om professionella skrivare fört pennan. Karl Bergman, *Makt, möten, gränser. Skånska kommissionen i Blekinge 1669–70*, Lund 2002, s. 293–298. Både Bergman och Villstrand diskuterar mer uttalat politiska situationer, men resonemanget har giltighet också för de mer vardagliga supplikerna.

berneur offer Skane Halland och Bleging, sampt Laugmand offuer Södermanland Gustaf Baner Friherre til Gamle Carleby Herre till Tuna och Borröe, Nädige Herre och Landtzens Forsvar«. ²⁴ I detta brev förs pennan av böndernas sockenpräst, som alltså har haft såväl civila som militära ämbets titlar, korrekt adelstitel och innehav av fjärran sätesgårdar aktuellt för generalguvernör Gustaf Banér.

Det är ytterst få suppliker som inte har en sådan korrekt hälsning, vilken omedelbart placerar den mottagande parten i en social, administrativ och politisk position över den böneskrivande, en position som innebar förpliktelser; Banér skulle också vara en nådig herre och försvara 'landet', dvs. provinsen, Skåne, och dess undersåtar. Man kan följa växlingarna på posterna tätt i tilltalen. När en ny generalguvernör har tillsatts 1775 är de flesta supplikanter klara över att han formellt bara var *vice* d:o, och när en tillfällig vice guvernör går in under några månader 1699 speglas det omedelbart i supplikernas ändrade titulering.

En delförklaring till detta är att ämbetsmännen själva mycket noga presenterade sig i sina utgående skrivelser. ²⁵ Men man får förutsätta att många också hade sett och hört sin överhet. Björn Asker framhåller i sin studie av 1600-talets landshövdingar hur de ofta var på resa runt i länet, uppträdde på ting och rådstugor och mötte länsbefolkningen. ²⁶ Av allt att döma gäller det också de skånska höga ämbetsmännen. Generalguvernör Gustaf Otto Stenbock nämner t.ex. ofta i sin ämbetsberättelse hur allmogen har protesterat mot bördor under kriget, hur han har talat och förhandlat med den, förmanat den, övertalat den osv., utan att han nämner hur kontakterna har gått till. ²⁷ Rimligen har en stor del av dessa kontakter varit muntliga och försiggått på häradstingen.

Kontakterna kunde säkerligen ibland gå över även den tidens gränser för vad som egentligen borde förekomma. Det ligger i sakens natur att

24. Bönder i Monstorp i Oderljunga 20/9 1766, SGGKa CIVc:1, LLA.

25. Ett öppet brev om en ny postbonde ligger t.ex. felsorterat bland landshövdingesupplikerna, där landshövdingen presenterar sig som »Kong: Majts till Swerige tillförordnat Landshöfdinge öfwer Malmöhus, Landscrona och Hellsingborg Lähner, Augustin Leijonskiödh Friherre till ElffCarleby och Daleborg Herre till Issnäs«, osv. LaMLH DIVc:1, LLA.

26. Asker, s. 228–230; Asker menar att denna kringresande förvaltning med muntliga kontakter redan på 1690-talet blev mer platsbunden och in på 1700-talet blev än mer formaliserad och skriftlig.

27. *Handlingar rörande Skandinaviens historia* XXXI, Stockholm 1850, t.ex. s. 337, 364–366, 374f.

det finns få källor som direkt belägger korruption, men här finns ett brev till landshövdingens sekreterare där han utlovas riklig belöning om han främjar ärendet – det är en kvinna som vill se sin son på en ledig länsmanstjänst.²⁸ En annan supplikant skriver till landshövdingens fru och ber henne påverka sin man.²⁹

Det finns ett drag av personliggörande i överhet–undersåte-relationen, som också märks när gemensamma värderingar återopas (nedan). Peter Englund har visat att det i tidens adelsideologi fanns »en stark vilja att se förhållandet mellan över- och underordnad som en personlig relation«. Det handlar om en ojämlik relation där överheten är som en både mild och straffande fader för undersåtarna men det är viktigt att den uttrycks i personliga termer och inte i ett abstrakt byråkratiskt språk.³⁰ Supplikernas tilltal var en del av reproduktionen av denna ideologi – de skrivande visste att överheten ville bli tilltalad så – men som vi sett fanns det också en viss realitet i detta. Många hade träffat eller i varje fall sett sin landshövding, guvernör eller generalguvernör; de behövde inte vara så abstrakta figurer för en skånsk bonde som man i förstone kunde tro.

Vad bad man om?

Vad var det nu den skånska lantbefolkningen hade på hjärtat? Som framgår av tabell 1 handlar de allra flesta suppliker om att få olika materiella fördelar. Det gäller skatter och avgifter, det gäller kategorin »annat materiellt stöd«, det gäller ofta strafflindringar och det gäller också en hel del av ärendena som här har klassificerats under »övrigt«. Oftast handlar det om en nedsättning av statliga pålagor eller tillåtelse att göra något som är statligt reglerat.

28. Karin Andersdotter 6/12 1670, LaMLH DIVc:1, LLA.

29. Olof Bertilsson 1674, LaMLH DIVc:1, LLA.

30. Peter Englund, *Det hotade huset. Adliga föreställningar om samhället under stormaktstiden*, Stockholm 1989, s. 92–94 (cit. s. 92).

Tabell 1. Skånska lantbefolkningsuppliker 1661–1699: ärendestyper, antal kvinnliga supplikanter och antal kollektiva suppliker (fler än två undertecknare)

	1661–81	1699	totalt	procent	kvinnor	kollektiv
Nedsättning av skatter o. avg.	34	9	43	30	4	19
Andra materiella lättnader el. stöd	11	19	30	20	4	10
Klagomål mot ämbetsmän	8	4	12	8	1	2
Tvister	7	17	24	16	4	7
Rättsfrågor	5	6	11	7	4	0
Övrigt	8	21	29	19	2	6
SUMMA	73	76	149	100	19	44

Källor: SGGKa DIVc:1–3, LaMLH DIVc:1, SGKa DIVc:2–4, samtliga LLA.

Ibland är ansökan allmänt hållen, som när samtliga bönder i Värmdö i Rönneberga härad berättar om hur fattigt de har det eftersom flera gårdar i byn ligger öde, och ber om nedsättning »wdj worris skatte oh Tribut, Saa wj kunde bliffue wid magt«. ³¹ Ofta specificeras emellertid noga vilka pålagor det rör sig om. Bönderna i Glostorp listar kontributionen per helgård under skånska kriget – två tunnor råg, två tunnor korn, två tunnor havre – och de besvär de haft med både skjutsningar för den svenska armén och fiendens härjningar; de ber därför om någon lindring. ³² Det är, som framgår av tabellen, vanligt att flera bönder på detta sätt går samman, särskilt när det gällde att få olika former av lättnader och stöd. Det har uppenbarligen givit suppliken större tyngd, men samtidigt har ändå den individuella suppliken varit den vanligaste i alla kategorier.

Det fanns uppenbarligen en föreställning om att överheten inte kunde kräva hur mycket som helst och att man hade rätt till lindringar och nedsättningar i vissa fall, även om detta formulerades i termer av underdågnighet och nåd. Det är särskilt tydligt när nedsättningen motiveras med att myndigheterna på något sätt har gjort fel, som när länsmannen Jeppe Jensen i Stora Slogerup ber att nådigast bli förskonad i skatten eftersom »ingen lensmand vdi ald Skydtz hærrit haffuer haft saa stor Tyngelse«; ³³ fogden har alltså inte rätt att lägga på honom mer än andra länsmän i hä-

31. Bönder i Värmdö 2/3 1670, LaMLH DIVc:1, LLA.

32. Bönder i Glostorp 14/12 1677, SGGKa CIVc:2, LLA.

33. Jeppe Jensen 1/10 1662, SGGKa DIVc:1, LLA.

radet. En undersökning av kvarnarna 1698 ledde till flera klagomål från mjölnarna, som när tre av dem klagar över hur avgifterna höjts och att de inte fått svar på en tidigare supplik; de menar sig nu ha rätt att kräva »rättwijsande hielp«. ³⁴

Samma krav på omsorg blandat med rättsföreställningar kommer fram i ansökningarna (8 st.) om rätt till timmer från kronans skogar. Bönderna i Oderljunga och Perstorp klagar över att häradshövdingen inte har låtit utsyna nog timmer; »hugna wj os der wedh, det höga öfwerheten wille af Nåder unda os Något«. ³⁵ En annan liknande grupp suppliker handlar om jordtransaktioner eller rätt till jord, som när tre bönder skriver från Barsebäck att de måst lämna sina kronogårdar på grund av »Krigets Hårdheedt« och nu av fogden nekas komma tillbaka till gårdarna; här finns också påtecknad generalguvernörens resolution att de får återvända. ³⁶ Trots den lokala överhetens nekande har bönderna alltså ansett sig ha någon form av rätt till sina gamla gårdar, trots på möjligheten att framföra detta till högre myndighet, och också blivit bönhörda.

Jag har delat upp ansökningarna på tiden t.o.m. 1681 respektive 1699, och den mest frapperande skillnaden är att skattenedsättningarna inte har samma dominerande ställning 1699. Efter 40 år under den effektiva, reglerande svenska kronan och drygt 15 inom riket förefaller andra regleringar, som av skogen, ha varit mer tyngande, och fler suppliker hamnar inom kategorin »andra materiella lättnader«.

Det är svårt att klart skilja mellan frågor som dem ovan och klagomål mot ämbetsmän. De senare rör aldrig några principiella frågor utan alltid konkreta tvister om avgifter, böter, skogshuggande osv., men här ber man inte i nåder utan begär rättelse. Skattebönderna i Smedjebacken i Södra Åsbo härad skriver att de har »blevett vor skouff, gandske fraholdett og formeenet« och kräver sin rätt som andra skattebönder enligt gällande lag. ³⁷ Sockenskräddaren i Gärdslov har avkrävts böter för sabbatsbrott. Han menar sig emellertid inte ha begått brottet och vad värre är, han har aldrig dömts eller ens anklagats av kronofogden »eller någon Cronobetjänte (som skulle Kongl May^{ts} Förbuds förbrytelse åligger anklaga och afstraffa

34. Nils Persson m.fl. 21/12 1699, SgKa DIVc:4, LLA.

35. Nils Nilsson m.fl. 3/12 1699, SgKa DIVc:4, LLA.

36. Tre bönder från Barsebäck 29/3 1681, SGGKa DIVc:3, LLA.

37. Oluf Hansen och Hans Jensen 11/3 1668, SGGKa DIVc:1, LLA.

låta)«.38 Här förs alltså ett principiellt resonemang om rättssäkerhet.

Gränserna är flytande mot de suppliker jag har klassificerat som tvister, särskilt när tvisten står mellan en bonde och en militär eller präst (sammanlagt åtta fall). Flera tvister (fyra) står också mellan landbönder och godsägare och har sålunda också en överhet–undersåte-aspekt, även om bönderna här vill att en »över-överhet« i form av guvernören ska stå på deras sida. Endast nio fall kan klassificeras som rena tvister mellan privatpersoner, som en tvist om ersättning mellan änkan till den förre brukaren och den nye bonden, eller en tvist om ett rusthåll mellan två bönder.³⁹ Det är anmärkningsvärt att alla de skuldfordringar Frohnert fann i sitt material lyser med sin frånvaro här. Över huvud taget var det sällan som privata tvister, där överhetsrelationer inte var inblandade, på detta sätt drogs inför den regionala överheten.

Den stora gruppen som jag placerat under »övrigt« innehåller i grunden samma slags andraganden. Här återfinns gästgivaren i Kävlinge som vill skynda på den utlovade hjälpen med att få nya stallar,⁴⁰ här finns änkan som ber att hennes son ska slippa skrivas ut som soldat – han har en böld i låret och »friskere findis i byen«⁴¹ – och den gamle hejderidaren (skogvaktaren) som hotas med avsked men som bönar om att få behålla sin tjänst.⁴² Här möter vi den stackars Oluf Jönsson som bestulits på sin häst och lyckats ta fatt tjuven och hästen, men som sedan hållits ansvarig för att förvara tjuven fram till tinget; han har nu gett ut två gånger vad hästen är värd på förplägnad till tjuven, skriver han, och »önskade nu gärna att blifwa den Skalckachtiga Tiufwen qwitt«.⁴³

Några gånger går det inte ens att avgöra vad supplikanten bett om, som när Börje Olsson klagar över »dhen stora oförrätt mig skiedt är« och bönfaller guvernören »att hjälpa [...] min Saak«, men inte talar om vad oförrätten handlar om och hur han vill bli hjälpt.⁴⁴ Kanske litade han till en tidigare muntlig kontakt, men det finns fler fall där bönen om hjälp är

38. Nils Andersson 29/3 1699, SGKa DIVc:2, LLA.

39. Grubbe Svensson u.dat. (1699), SGKa DIVc:2, LLA; Hans Andersson u.dat. (1670–71), LaMLH DIVc:1, LLA.

40. Thomas Andersson Retz 18/6 1664, LaMLH DIVc:1, LLA.

41. Ellen Jørgensdatter 21/1 1671, LaMLH DIVc:1, LLA.

42. Christoffer Andersson u.dat. (1681), SGKa DIVc:3, LLA.

43. Oluf Jönsson 3/7 1699, SGKa DIVc:2, LLA.

44. Börje Olsson u.dat. (1699), SGKa DIVc:3, LLA.

tydligare än orsaken till den. Lantbefolkningens tilltro till att guvernören kan ställa allt till rätta i de mest olikartade frågor tycks ha varit stor.

Hade de anledning att ha denna tilltro? Lönade det sig att supplicera? Redan mängden suppliker talar för att det måste ha funnits en föreställning om att det kunde löna sig. Det är svårt att spåra den vidare hanteringen och jag har inte sökt efter den i annat material, men ibland framgår det hur man har handlagt supplikerna. När Knud Svensøn bad om 6 dalers nedsättning i terminsskatten resolverade landshövdingen att han skulle skaffa sig tingsvittne. Han har några dagar senare inkommit med vittnesmål från Torna häradsting och landshövdingen har påtecknat sin resolution: Knud slapp betala de 6 dalerna.⁴⁵

Också i några andra fall har de klagande själva fått skaffa fram information,⁴⁶ men annars har regeln varit en remiss till en lokal ämbetsman, som när det heter att befallningsmannen (kronofogden) ska förklara sig över fyra Fulie-bönders klagomål.⁴⁷ Av 13 suppliker med påtecknad åtgärd 1681 har en avslagits, två beviljats, en delvis beviljats och de nio andra utretts vidare. Vi vet inte hur det gick i alla dessa ärenden, men att frågorna utreddes måste ju ha signalerat både för supplikanterna och de lokala ämbetsmännen att man tog allmogens andraganden allvarligt på kansliet i Malmö. Skåningarna måste ha haft uppfattningen att en supplik kunde ge positivt resultat.

Identitetsföreställningar

Supplikerna var alltså en etablerad kanal för lantbefolkningen när de ville ha ut något av sin överhet. Men hur gestaltade människorna sig själva när de kom med sin bön? Vilka identitetsföreställningar luftades i supplikerna?

En stor identitetsrepertoar

När Herrevads klostets bönder klagade över att förläningsinnehavaren på godset krävde oskäliga avgifter tog de i ordentligt. »Wij fattige Cronenes Vnderdaaner och bönder«, börjar de, och fortsätter med att »Wij Elendig

45. Knud Svensøn 16/2 1671, LaMLH D1c:1, LLA.

46. Byamän i Vä 9/4 1681, SGGKa DIVc:3, LLA.

47. Bönder i Fulie 7/4 1681, SGGKa DIVc:3, LLA.

og forærmede Vnderdaanere aff Höijest Nödth och Armodh« måste klaga över sin förarmelse.⁴⁸ Liknande inledningar finns i otaliga suppliker: »Vi fattige Bönder och Skattedragere«,⁴⁹ »wy fattige och Ringe Cronans Tienare«,⁵⁰ »Jag fattige Änckia«⁵¹ och så vidare. Att vara »fattig« ska nog inte bara förstås som ett argument för att få materiella lättnader, utan förefaller vara en del i det rituella över- och underordnandet.⁵²

Genom att betona sin fattigdom och ringhet ställde sig den böneskrivande i en position som krävde nåd och mildhet av överheten. Man satte sig inte upp över sin ställning utan uppvisade det beteende som förväntades av en undersåte, men det krävde också att överheten fyllde sin roll. Samma sak gäller när man betecknar sig som undersåte; en sådan hade både plikter mot och krav på överheten. Tydligt uttrycks det av bönderna i Ingelstorp när de till landshövdingen skriver: »Vi fattige undersaatte, som ingen kand betroe Vor sag uden Eders Naade allene«. ⁵³ Det finns få om ens några suppliker där inte denna underordnade och beskyddskrävande självidentifikation på ett eller annat sätt kommer fram, ofta just med epitetet »fattig«.

Besläktad med denna överhet-undersåte-beskydd-föreställning ligger tanken att om undersåtarna uppfyller sina plikter, framför allt betalar skatter, så ska överheten uppfylla sina. Därför förekommer också en självidentifikation som skattebetalare. Ibland är det bara en allmän beteckning som den nyss citerade 'fattiga bönder och skattedragare', men någon gång tar man i lite extra. Anders Klementsson, han som uppmanats att dra till Malmö och söka sin rätt, betonar att han »fattige man setatt på den gården all min lifs tidh och gifwitt Konungen sin skatt och skyll som Jagh tror ingen kan klaga på migh«. ⁵⁴ Det är en mycket tydlig markering av att Anders ansåg sig ha fullföljt sin del av avtalet och nu ville att motparten skulle ge honom valuta för pengarna.

Självidentifikationerna som fattiga undersåtar och skattebetalare ak-

48. Herrevads klostets bönder u.dat. (trol. 1669), SGK:a DIVc:1, LLA.

49. Jens Andersen och Peder Nielsen 14/10 1670, LaMLH DIVc:1, LLA.

50. Ett antal ryttare till kungen, remitterat till guvernören, u.dat. (1699), SGK:a DIVc:4, LLA.

51. Änkan Hanna u.dat. (1699), SGK:a DIVc:4, LLA.

52. Även konstaterat för Blekinge vid samma tid av Bergman, som också hänvisar till tysk forskning med samma uppfattning; Bergman, s. 291f.

53. Sex bönder i Ingelstorp 12/6 1671, LaMLH DIVc:1, LLA.

54. Anders Klementsson u.dat. 1699, SGK:a CIVc:2, LLA.

tiverade alltså sammanbindande föreställningar om ömsesidiga plikter i ett hierarkiskt system.⁵⁵ De ofta förekommande religiösa fraserna berättar om en annan typ av gemenskap. Här är det både undersåtar och överhet som ges en gemensam kristen identitet med allt vad det innebär av bjudande plikt att uppträda på rätt sätt.

Det är framför allt i avslutningarna som det kristna ofta dras fram i form av en from förhoppning att Gud ska belöna mottagaren för en positiv resolution. Någon gång kan det svälla ut till en längre, känslösam passage, som när bönder på Ängeltofta gods försäkrar landshövdingen att om de får hjälp mot sitt herrskaps felaktiga krav vill de innesluta inte bara landshövdingen utan också hans hustru och barn i sina böner till Gud för all framtid.⁵⁶ »Sligt vill gud den allerhöyeste Rigeligen belönne«, skriver några andra bönder om ett förväntat positivt resultat på supplicen, »der om wij och dagligen skulle bede«.⁵⁷ I en gemensam kristen världsbild och identitet skulle löftet om böner framstå som ett attraktivt erbjudande. Här hade den fattiga undersåten lika mycket att komma med som överheten.

Det är kanske mer anmärkningsvärt att det finns suppliker som inte är lika underdåniga, fattig-retoriska och kristna. Några är mer pang på rödbetan; gästgivare Wessman i Hörby konstaterar t.ex. genast efter hälsningsfrasen att det behövs en hästhage till gästgivargården och avslutar kort och affärsmässigt.⁵⁸ Klockaren i Kvidinge startar också med att direkt fastslå sin urgamla rätt till fritt skogshygge.⁵⁹ Kanske är det inte en slump att de båda tillhör grupper som står något över eller vid sidan av allmogen, men det finns också några bondesuppliker med denna rättframma stil, exempelvis när Trued Larsson, som representant för hela Färs härads allmoge, klagar över utebliven betalning för körslor till kronan.⁶⁰ Det är viktigt att konstatera att det faktiskt fanns valmöjligheter – att supplikernas formuleringar inte endast berodde på ett genrekrav utan att vissa

55. Englund understryker också detta patriarkala drag, som även kunde användas av undersåtarna, i adelsideologin; Englund, s. 101. Se också Eva Österberg, »Folklig mentalitet och statlig makt. Perspektiv på 1500- och 1600-talets Sverige«, *Scandia* 1992:1, s. 94f.

56. Bönder på Ängeltofta u.dat. (1670), LaMLH DIVc:1, LLA.

57. Bönder i Glostorp 14/12 1677, SGGKa DIVc:2, LLA.

58. J. Wessman u.dat. (1699), SGKa DIVc:4, LLA.

59. Per Persson u.dat. (1699), SGKa DIVc:4, LLA.

60. Trued Larsson u.dat. (1699), SGKa DIVc:3, LLA.

valde att gå fram mindre ödmjukt än andra. Det lilla som går att ana om supplikernas behandling i detta material ger inte vid handen att det skulle ha minskat deras chanser till bönhörelse.

Det kristna var alltså ett stort »vi« som de böneskrivande skrev in både sig själva och överheten i. Även könet var ett stort vi, som dock inte omfattade överheten. Många betecknar sig som 'jag fattige man' och någon gång kommer även föreställningar om kvinnan fram i de manliga supplikerna, som när en man berömmar den kvinna han vill gifta sig med för att hon uppfört sig som en ärlig kvinna bör.⁶¹ Men någon homosocial gemenskap med överheten frambesvärjs inte.

Normalt är det kvinnorna som använder sin könsidentitet. Som vi såg i tabell 1 härrör 19 av 149 suppliker från kvinnor. De flesta är änkor och presenterar sig nogsamt som fattiga änkor med många små faderlösa barn.⁶² Det är uppenbart att – den manliga – överheten bör tycka att de är särskilt skyddsvärda för att de är ensamma kvinnor med försörjningsansvar. Kombinationen av köns- och civilståndsidentitet åberopas för att traditionella patriarkala skyddsplikter ska aktiveras.

De flesta självidentifikationerna anger dock betydligt smalare kategorier, ofta kamerala sådana som kronobönder, skattebönder, bönder under något gods, hospitalsbönder osv. Oftast handlar det om att beteckna sig på ett sätt som har direkt relation till det man klagat över. Kronobönder som anklagats för olovligt hygge i kronans skog men anser sig ha rätt till det just som kronobönder betecknar sig naturligt nog som »fattige Bönder, Samtliche Cronens tienere«.⁶³ Bönderna i Mölleberga klagat att behöva göra dagsverken till Lunds kungsgård när »alla andra Hospitalers Bönder i Landet [Skåne], äre med hofwerij aldrig graverade«.⁶⁴

Så kan man ju undra om dessa människor dagligen kände sig som kronobönder eller hospitalsbönder, eller om detta bara var en teknisk term användbar i just detta sammanhang snarare än en identitet. Jag vill nog ändå hävda att deras ställning i förhållande till den person eller institution som de betalade sina avgifter till har utgjort en så stor komponent av deras vardagliga livsvillkor att det knappast bara var i just suppliksi-

61. Peder Månsson 11/6 1661, SGGKa DIVc:1, LLA.

62. T.ex. Inger, änka efter Peder Månsson, 10/7 1681, SGGKa DIVc:3, LLA.

63. Bönder i Örkened socken 17/7 1669, SGGKa DIVc:1, LLA.

64. Sex bönder i Stora och Lilla Mölleberga 25/6 1699, SGGKa DIVc:2, LLA.

tuationen som de betecknade sig på detta sätt. Inte minst gäller det bönder under gods (adelns eller kronans), som de bönder på Ängeltofta gods som vi mötte ovan när de lovade inkludera landshövdingen i sina böner. Relationen till husbonden måste ha varit så viktig för dem när det gäller dagsverken och avgifter och kanske också på andra sätt att det måste ha utgjort en del av deras självbild att vara 'fattiga bönder under X gård'.

Det är, som vanligt i det gamla samhället, nästan uteslutande hushållsföreståndare som agerar utåt, vanligen manliga bönder men ibland också kvinnor, mest änkor med egen försörjning. Desto intressantare är det att också några drängar dyker upp. Nils Hansson klagar t.ex. över att han krävts på kontribution som prästdräng, när prästänkan han tjänar under bor på en vanlig bondgård – han menar därför att han bara borde betala som för bonddrängar.⁶⁵

Ett mycket vanligt sätt att beteckna sig är att ange hemvist, ofta i termer av by, socken och/eller härad. Det var det normala sättet att ange en »adress« i äldre tid, och precis som våra gatunamn och postorter måste de ha betytt något för människors syn på sig själv och andra. Att byar och socknar flitigt figurerar är inte oväntat. Byn var en livsviktig ekonomisk enhet och socknen en lika livsviktig andlig sådan, och båda fyllde också vardagliga sociala funktioner. När det gäller häradet, som var häradsrätts domstolsdistrikt, har det diskuterats huruvida det också var en funktionell social enhet.⁶⁶

Materialet tyder på att häradet har varit viktigt nog för att tjäna som »adress«, som när Nils Andersson benämner sig 'fattig sockenskräddare från Gärdslov i Skytts härad' och Anders Jönsson talar om sitt rusthåll i Träne i Gärds härad.⁶⁷ Bönderna i Stora Uppåkra ligger i tvist med en mjölnare om ett stycke mark, men underkänner motparten med att »han boor uthi Torne Häradh, och Jordan ähr belägen i Bahre Häradh, dher wij boor«. ⁶⁸ Häradsgrensarna har alltså kunnat vara viktiga i vardagen

65. Nils Hansson u.dat. (1699), SGKa DIVc:2, LLA.

66. Örjan Simonsson, *Den lokala scenen. Torstuna härad som lokalsamhälle under 1600-talet*, Uppsala 1999. Simonsson menar att socknen var en viktigare gemenskap än häradet, vilket enligt honom främst var en »rättsgemenskap«, även om det integrerades mer under 1600-talets gång.

67. Nils Andersson 29/3 1699, SGKa DIVc:2, LLA; Anders Jönsson 31/1 1699, SGKa DIVc:2, LLA.

68. Tre bönder från Stora Uppåkra 10/3 1699, SGKa DIVc:2, LLA. Samma argument hos Mickel Ågesson 13/6 1699, SGKa DIVc:4, LLA.

och har av allt att döma varit väl kända. Bönderna i Dalby klagar t.ex. över att de har varit tvungna att göra skjuts genom hela Bara härad – de förutsätter att guvernören känner till hur långt detta är för dem och antagligen också att han vet att de själva bor i Torna härad.⁶⁹ Sin och andras häradstillhörighet höll man reda på.

Om det fanns en »häradside­nitet«, fanns det också en »landskaps­iden­titet« för hela Skåne? Fredrik Persson har funnit att den skånska adeln vid behov kunde agera med »hertigdömet Skåne« som plattform, medan Stefan Perssons forskning om Göinge under 1500- och tidigt 1600-tal förefaller peka på en relativt stark häradside­nitet, kopplad till en dansk rikside­nitet, men få eller inga spår av en skånsk iden­titet.⁷⁰ Det större området framträder också svagt i detta allmogedominerade material. Områdets statsrättsliga ställning 1658–1683, som ett hertigdöme under den svenska kronan, framträder endast en gång, när några supplikanter 1668 presenterar sig som »Boende i Hertugdömitt Skaane i Sönnder Assboherrid«.⁷¹ Annars nämns namnet Skåne sällan; ett exempel är den ovannämnde gästgivaren i Höör som pratar om hur det går till vid andra gästgivargårdar »här i Skåne«.⁷²

Skåne skymtar emellertid också några gånger som enhet med den gamla beteckningen »land« (som endast långsamt avlöstes av »landskap« i svenskan), som när det talas om en tjuv som rymde »her fra landet« till Bornholm eller när generalguvernören omnämns som »Landtzens Forsuar« eller »Landsens fader«.⁷³ När Jens Andersson tipsar guvernören om en tjuv, Jonas Sandell, som leder en liga i skogarna i Göinge och Färs, heter det att Sandell har brungult hår, är av medellängd och »är föd i Småland«, har »här i Landet varit fångslat«, är »åt Danmarkch öfwer­römbd« och »nu åter hit till Landet« inkommen.⁷⁴ »Landet« gränsar

69. Två bönder i Dalby för alla byamäns räkning 9/6 1699, SGKa DIVc:2, LLA.

70. Fredrik Persson, »Riddare av det juridiska gränslandet. Den skånska adeln på riksdagen 1664 ur ett iden­titetsperspektiv«, *Da Østdanmark blev Sydsverige. Otte studier i dansk-svenske relationer i 1600-tallet*, red. Karl-Erik Frandsen & Jens Chr. V. Johansen, Ebeltoft 2003; Stefan Persson, *Kungamakt och bonderätt. Om danska kungar och bönder i riket och i Göinge härad ca 1525–1640*, Göteborg & Stockholm 2005.

71. Oluf Hansen och Hans Jensen 11/3 1668, SGGKa DIVc:1, LLA.

72. Gästgivare Westman u.dat. (1699), SGKa DIVc:4, LLA.

73. Lars Alexandersson 28/10 1674, LaMLH DIVc:1, LLA; Bönder i Månstorp 20/9 1666, SGGKa DIVc:1, LLA; Jon Christenson 12/4 1699, SGKa DIVc:2, LLA.

74. Jens Andersson 12/6 1699, SGKa DIVc:2, LLA.

alltså till Danmark och Småland. Det finns sålunda tecken på att Skåne som »land« var en aktuell enhet, åtminstone geografiskt, om än häradet, socknen och byn förefaller ha varit viktigare i de flesta fall när man skulle presentera sig själv.⁷⁵

Det fanns alltså en stor repertoar av socialt produktiva identitetsföreställningar som kunde komma till bruk i supplikerna; här fanns undersåtar, kristna, änkor, bönder, häradsbor och mycket annat. Fanns här också svenskar och danskar?

Svenskt och danskt

Om »svenskt« och »danskt« vore centrala begrepp i landskapet av identitetsföreställningar – i etnisk och/eller politisk betydelse – skulle man förvänta att de vore flitigt använda av befolkningen när de ville ha ut något av myndigheterna. Man kunde tänka sig åberopanden av lojalitet med det svenska och avståndstaganden från det danska. Det är emellertid frapperande hur sällan detta sker.

Jag har endast funnit fyra tillfällen när någon åberopar sin svenskhet som argument. Det är Christoffer Andersson som vill behålla sin tjänst som hejderidare eftersom han är utfattig sedan kriget och snapphanarnas härjningar. Hans argument är att han har tjänat under Karl X Gustav i Polen och Danmark och är »Infödde Swensk Man«.⁷⁶ Det är änkan Hanna som är beskyldd för att ha huggit ner två ekar, »dhet doch aldrigh skulle finnes uti Sanning, af orsak att min Sahl. man medh Söner woro goda Svenske, och wij ännu boo under vår nådige Konungs beskydh«.⁷⁷ Och det är Margareta Magnusdotter, vars man försvunnit »åth Halland« för sex år sedan, och som nu försörjer sig och barnen »med min spinnräck«; hon har krävts på kontribution men eftersom hon är fattig och är »en Swensk iblandh främm...« (brevet är skadat med textförlust just här) ber hon att få betala mindre.⁷⁸ Ett fjärde exempel kommer från en supplik som egentligen inte tillhör mitt urval, eftersom den inte kommer från landet utan från Malmö, men den är så intressant att den inte bör

75. I de av Bergman studerade inlagorna från Blekinge till skånska kommissionen 1669 figurerar Blekinge på motsvarande sätt endast svagt hos bönderna, medan det är en tydlig enhet hos prästerna. Bergman, s. 340–345.

76. Christoffer Andersson u.dat. (1681), SGGKa DIVc:3, LLA.

77. Änkan Hanna u.dat. (1699), SGGKa DIVc:2, LLA.

78. Margareta Magnusdotter 1/11 1699, SGGKa DIVc:3, LLA.

förlämnas. Jacob Jacobsson Skätte klagar över att han behandlas illa av sin hustru, som bl.a. kallat honom »swänsk skiälm« och blåste ut ljusen som han enligt påbud tände i fönstren på Karl XII:s kröningsdag⁷⁹

I dessa fall är det tydligt att Margareta och Jacob måste avse något vi kan kalla etnisk tillhörighet, eftersom de skriver 1699, när alla skåningar politisk-administrativt var svenskar (trots att Jacob hade tillnamnet »Skotte«!). Också Christoffers hänvisning till sin biologiska svenskhet hör hit. Dessa tre använder alltså föreställningen om etnisk tillhörighet som grund för lojalitet till staten och motsvarande hjälp från den. Att vara 'svensk bland främmande' skulle vara särskilt svårt, enligt Margareta. Jacobs hustru kopplade också uppenbarligen ihop hans svenskhet med politisk lojalitet. Att änkan Hannas man och söner var 'goda svenske' kan vara mer mångtydigt; det kunde åsyfta visad lojalitet mot den svenska kronan, och hon åberopar ju också en kungaloyalitet (liksom Christoffer med sin tjänst hos Karl Gustav), men det kunde också vara en etnisk märk. I varje fall förutsätter dessa supplikanter att det var ett plus i myndigheternas ögon att vara 'svensk' i någon mening.

Karl Bergman har noterat hur man enstaka gånger också i Blekinge sökte främja sin sak genom att aktualisera etniska föreställningar, men utan att röna gensvar från myndigheterna.⁸⁰ Vi vet inte om dessa supplikanter bemöttes bättre än andra – även om det finns en anteckning på Christoffer Anderssons supplik att han inte får behålla tjänsten men ska kompenseras på annat sätt – men att så få försökte med denna argumentation tyder på att den inte ansågs särskilt effektiv. Konkreta, välbeskrivna materiella skäl tycks ha varit mycket mer gångbara. Men en föreställning om en svenskhet kopplad till en särskild lojalitet till den svenska kronan existerade alltså i identitetsrepertoaren.

Avståndstaganden från Danmark och det danska lyser med sin frånvaro. Suppliker från tiden under och efter skånska kriget noterar ofta kriget som grund för fattigdom, fast utan patriotiska brösttoner. Några bönder i Glostorp har 1677 två problem på grund av kriget: dels att »fienden« förstört deras säd på åkern, dels alla skjutsningar de fått göra för »vaaris egne Partier«. ⁸¹ Bådadera tycks vara lika illa. Några spelar emellertid på

79. Jacob Jacobsson Skätte u.dat. (1699), SGKa DIVc:2, LLA.

80. Bergman, s. 349.

81. Bönder i Glostorp 14/12 1677, SGGKa DIVc:2, LLA.

antagonismen mot de danska friskyttestyrkorna, snapphanarna (stråtrövarna) som svenskarna kallade dem, som t.ex. hejderidaren Christoffer Andersson (ovan). Änkan Anne uppger sig ha förlorat all sin egendom »genom Fienden och Snaphannarne«. ⁸² Flera av dessa hänvisningar till snapphanar kommer så sent som 1699. Här fanns tydligen en fiendebild som var produktiv långt fram i tiden, men den uttrycktes inte i etniska termer.

Det finns inget markerat brott vid 1658 i supplikernas historieskrivning. I synnerhet tidigt i perioden förekommer flitigt hänvisningar till den danska tiden som argument. Lojalitet mot den danska kronan ansågs vara en merit även under svensk tid. Jeppe Jensen understryker 1662 att han har upprätthållit sin länsmanspost under åtta år. ⁸³ Några bönder kunde argumentera för att några andra skulle delta i underhållet av en viss bro med att det var de skyldiga till också »wdj dend danske Regiering«, och en annan hänvisar till Christian IV:s recess, sida 240. ⁸⁴ Några bönder hänvisar 1668 till handlingar från 1599, 1645 och 1667 för att styrka sin rätt till sin skog, alltså till både dansk och svensk tid. ⁸⁵

Skånes position som egen del i den svenska konglomeratstaten, med sina egna lagar och privilegier, framträder på det sättet klart i supplikerna före 1680. Men svenska förhållanden vinner också insteg. Skåne hade fördelen framför andra utrikes provinser, som Estland eller Pommern, att vara representerat på riksdagen, och 1667 hänvisas det till ett riksdagsbeslut. ⁸⁶ En svensk kunglig resolution dras fram i början av 1670-talet. ⁸⁷

1699, när Skåne varit en del av riket i uppåt tjugo år, finns det naturligt nog fler hänvisningar till svenska lagar och regler. Per Jönsson har blivit avhyst från sin kronogård av fogden på ett sätt som »moth Sweries lagh sträffwar«, och en annan supplikant hänvisar direkt till en paragraf i jordabalken. ⁸⁸ Samtidigt är den danska tiden uppenbarligen fortfarande en grund för rätt och hävd. Nils Sörensson har förbjudits driva sin skvalt-

82. Anne Ibsdotter 4/4 1966, SGGKa DIVc:2, LLA.

83. Jeppe Jensen 1/10 1662, SGGKa DIVc:1, LLA.

84. Axel Pedersen och Laures Pedersen 21/6 1664, LaMLH DIVc:1, LLA; Jens Lawsön 28/10 1668, SGGKa DIVc:1, LLA.

85. Oluf Hansen och Hans Jensen 11/3 1668, SGGKa DIVc:1, LLA.

86. Samtliga bönder i Långaröds och Östraby socknar feb 1667, SGGKa DIVc:1, LLA.

87. Hans Andersson u.dat., LaMLH DIVc:1, LLA.

88. Per Jönsson 26/12 1699, SGKa DIVc:2, LLA; Peder Uggla 27/6 1699, SGKa DIVc:4, LLA.

kvarn men hänvisar till att det i över åttio år legat en mölla på denna plats.⁸⁹

Besläktade med dessa argument är de där urgammal hävd åberopas. Att sådana fortfar att användas också efter övergången visar i sig att den danska tiden inte kunde eller skulle tänkas bort, men här sker en intressant språklig förskjutning. I början används det danska uttrycket »arilds tid«, men mot slutet är det helt ersatt av det svenska »urminnes«.⁹⁰ Detroniseringen av Arild är en del av den större övergången till svenska som skriftspråk i kontakt med myndigheterna.

Traditionellt har man lagt stor vikt vid införandet av svenskt kyrko- och undervisningsspråk för de östdanska landskapens integration i Sverige.⁹¹ Stig Alenäs har nyligen visat hur prästerskapet med stor politisk känslighet gick över till svenska i sina brev i början av 1680-talet, även om övergången inte tycks ha gått fullt så smidigt som tidigare antagits.⁹² Språkvetenskaplig forskning vill numera tona ner språkets identitetsskapande roll i äldre tid och, som Vibeke Winge, hellre laborera med olika språkdomäner; på många håll i Europa använde man ett språk hemma, ett vid domstolen, ett annat på marknaden osv.⁹³

Tabell 2. *Språk i supplikerna.*

	1661–1678	1681	1699	totalt
danska	45	9	0	54
svenska	12	6	76	94

Källor: SGGKa DIVc:1–3, LaMLH DIVc:1, SGKa DIVc:2–4, samtliga LLA.

Anm.: en tyskspråkig supplik ej ang.

Som synes i tabell 2 sker det en total övergång från danska till svenska i supplikerna, men först efter ca 1680. Under tiden före den formella in-

89. Nils Sörensson 3/7 1699, SGKa DIVc:4, LLA.

90. T.ex. kronobönderna i Örkened 17/7 1669, SGGKa DIVc:1, LLA, respektive Holger Persson 11/10 1699, SGKa DIVc:4, LLA.

91. Se t.ex. Gösta Johannesson, *Danmarks historie. Skåne, Halland og Blekinge*, København 1981, s. 270, 281f.

92. Stig Alenäs, *Lojaliteten, prostarna, språket. Studier i den kyrkliga »försvenskningen« i Lunds stift under 1680-talet*, Lund 2003.

93. Vibeke Winge, »Language – means of communication or national treasure?«, *Vid gränsen. Integration och identiteter i det förnationella Norden*, red. Harald Gustafsson & Hanne Sanders, Göteborg & Stockholm 2006.

korporeringen dominerar danskan. Ungefär hälften av de svenskspråkiga supplikerna från den första perioden är uppenbarligen författade av svenskar. Ganska få vanliga skåningar har funnit det mödan värt att hitta en svenskspråkig skrivare. Det pekar på att språket då inte har uppfattats som en lojalitetsmarkör.

1681 befinner vi oss precis i början av perioden när man försökte införa svenska som kyrkospråk och när idéer om lojalitet knuten till svenskhet florerade.⁹⁴ Det är visserligen få suppliker men den proportionella frammarschen för svenskan är säkerligen inte en slump. Här finns flera bondesuppliker som är skrivna på något som i alla fall huvudsakligen är svenska. 1699 finns inte en enda rent dansk supplik. Språkpolitiken har fungerat och svenskan har blivit det normala språket i skriftlig kontakt med myndigheterna. Visserligen skiner danskan igenom i några få suppliker, som hos änkan Tyre Andersdotter. Hon har – som det förefaller egenhändigt, med driven handstil – satt upp en supplik om att få lägre skatt för sitt »hus« (torp), och »mæner [i] min store Eenfoldigheet at det nogh är Skatlagt«.⁹⁵ Men detta rör bara 3–4 suppliker av 76.

Påverkade språket identitetsuppfattningarna? Det är knappast troligt att folk i vardagslag bytte språk. Det talade och skrivna språket torde ha legat långt från varandra också under dansk tid, och det kan knappast ha varit en dramatisk skillnad att de talade orden nedfälldes med svensk stället för dansk rättskrivning. Å andra sidan måste skillnaden dock ha varit synlig. Språkbytet var ju egentligen praktiskt onödigt; det hade gått alldeles utmärkt att behandla en massa skrivelser på danska under de första decennierna av svenskt styre. Det var en politisk fråga, om än troligen med högre symbolvärde för myndigheterna än för undersåtarna. Kanske den identitetsmässiga påverkan på kort sikt har varit störst på de tjänstemän som läste supplikerna och kunde känna sig som »normala« svenska tjänstemän inom riket Sverige. Förvaltningen blev, liksom kyrkan, en svensk språkdomän. Men språkbytet gällde i huvudsak skriftlighet och högläsning; en »programmatisk talspråklig försvenskning var det nog

94. Harald Gustafsson, »Att göra svenskar av danskar? Den svenska integrationspolitikens föreställningsvärld 1658–1693«, *Da Østdanmark blev Sydsverige. Otte studier i dansk-svenske relationer i 1600-tallet*, red. Karl-Erik Frandsen & Jens Chr. V. Johansen, Ebeltoft 2003, s. 53–57.

95. Tyre Andersdotter 23/6 1699, SGKa DIVc:4, LLA.

ingen som över huvud taget föreställde sig vid den tiden«, med språkvetaren Göran Hallbergs ord.⁹⁶

Supplikerna speglar endast få kontakter med Danmark. Herrevads klostrets bönder har besvär med att deras nuvarande fogde har fordringar på dem som han har köpt från danska kronan, vilken i sin tur tagit över dem efter böndernas förre husbonde och länsherre, adelsmannen Erik Krag; de krävs på detta trots att de uppsökt Krag i Köpenhamn och fått paper på att han efterskänkt fordringarna.⁹⁷ Kontakten med Köpenhamn tycks här ha legat före övergången till Sverige – konflikten sträcker sig över statsbytet – men i ett fall från 1699 är den mer aktuell. Det är Lars Persson som har köpt en häst till sitt rusthåll i Köpenhamn och stolt har visat upp den för guvernören. Han berömmar sig av att ha skaffat »ehn godh häst in i Ricket«, men sedan blev allting fel när guvernören med kännarblick påstod att hästen hade spatt och måste säljas. Lars hann inte skaffa en ny till mönstringen; nu är han bötfälld för hästbristen och ber om nåd.⁹⁸

Det är inte att vänta att detta material skulle kunna säga mycket om kontakter över Sundet, men det är i varje fall värt att notera att det 1699 kunde nämnas som en naturlig och lovvärd sak att man varit på hästinköp i Köpenhamn. Och Lars Persson uttrycker sig statsrättsligt alldeles korrekt – han hade infört hästen i riket, ty Skåne var nu en del av det.

Svenskt och danskt är sålunda inga dominerande tankefigurer i de identitetsföreställningar som uttrycks i supplikerna, men de finns där som en komponent bland andra. Bortsett från några enstaka bekännelser till svenskhet är det emellertid knappast några etniska föreställningar och inte heller politiska lojalitetsförklaringar, utan det rör sig om praktiska hänvisningar där statsbytet figurerar. Troligen har »dansk tid« så småningom blivit en periodisering, men ingenting i detta material pekar på att det också var en »gammal god tid«, som Jens Lerboms resultat från

96. Göran Hallberg, »Statsskifte, språk och nationsbygge. Kampen om skånskan«, *Grenser og grannelag i Nordens historie*, red. Steinar Imsen, Oslo 2005, s. 247. Se också Bengt Pamp, »Skånskan och makterna«, *Språkets makt*, red. Birger Bergh & Ulf Teleman, Lund 1990, som hävdar att övergången till Sverige inte fick någon som helst betydelse för det talade språket i Skåne.

97. Herrevads klostrets bönder, u.dat., SGGKa DIVc:1, LLA.

98. Lars Persson 29/12 1699, SGGKa DIVc:4, LLA.

Gotland antyder.⁹⁹ Det skulle knappast ha varit passande att uttrycka i supplikerna, men å andra sidan tycks det heller inte ha funnits något behov av en »glömskans politik«. Att något varit på ett visst sätt i åttio år, alltså långt tillbaka i den danska tiden, var fortfarande 1699 ett gångbart argument. Skånska kriget förefaller mer traumatiskt och hänvisningar till dess ödeläggelse finns ännu tjugo år senare, men också här i påfallande neutral ton. Man sorterar visserligen i »fienden« och »våra egna«, och tar avstånd från snapphanarna, men båda parter har ställt till elände.

Hur var det i Danmark?

Om vi frågar efter konsekvenserna kring Öresund av statsbytet 1658 är det två komponenter som borde läggas till bilden. Vi borde veta hur det var före 1658, och vi borde veta hur utvecklingen blev på den själländska sidan efteråt. Tyvärr är det omöjligt att genomföra sådana supplikstudier. Den danska förvaltningen var mer rudimentär än den svenska och arkivrutinerna sämre. Det finns helt enkelt inget motsvarande material.

Delvis beror detta på att det danska supplikväsendet var mer centraliserat än det svenska; i varje fall är detta bilden i litteraturen. Som inledningsvis nämnades finns det en stark tendens i dansk forskning att likställa suppliker med suppliker till kungen, handlagda av centralförvaltningen. Det finns inget material som tillåter oss att se om skåningarna riktade suppliker till sina länsberrar före 1658. Inget sådant finns bevarat i länsräkenskaper.¹⁰⁰ Länsberrarnas egna arkiv, som bara är fragmentariskt bevarade, förefaller inte heller innehålla något dylikt material.¹⁰¹

Vad som dock finns är resultatet av de suppliker som nått centralförvaltningen. Utgående skrivelser från kungen expedierades genom Danske Kancelli och dess s.k. *brevbøger* (registraturer, avskrifter av utgående brev) är utgivna i regestform (dvs. med korta referat av innehållet). Jag

99. Jens Lerbom, *Mellan två riken. Integration, politisk kultur och förnationella identiteter på Gotland 1500–1700*, Lund 2003, s. 231f.

100. Se förteckningen hos Thela Jexlev, »Lensregnskaberne«, *Fortid og nutid* XXV, 1972–74, s. 578–601. Jag har själv utan resultat sett på Malmöhus räkenskaper från 1650-talet som finns på microfilm på historiska institutionen i Lund.

101. Uppgift från Landsarkivet for Sjælland (tack till Katrine Elmelund Tovgaard). Jag har även sökt förgäves på det danska arkivväsendets databas Daisy, och jag tackar också Leon Jespersen på Rigsarkivet för upplysningar.

har sett på år 1653 för att se vilka hänvändelser som nått kungen från den skånska lantbefolkningen.¹⁰² Det rör sig om blygsamma 19 suppliker, som fördelar sig på ärendestyper som följer:

Nedsättning av skatter och avgifter:	4
Annat materiellt stöd eller tillåtelser:	4
Rättsfrågor:	4
Övrigt:	7

Gruppen »övrigt« innehåller nästan enbart ansökan om att få ingå äktenskap när hinder föreligger (sex fall). Det var kungen som beviljade sådant, och också beslutade om en avgift och vart den skulle gå, som när änkan Maren fick tillstånd att gifta sig med Jeppe Trudsen sedan Lunds domkapitel upplöst hennes förlovning med Jens Pedersen; hon fick detta mot att betala 50 riksdaler till skolan i Ringkøbing.¹⁰³ Här är uppenbarligen en typ av ärenden som de världsliga myndigheterna normalt inte befattade sig med efter statsbytet; det finns endast tre sådana i det svenska materialet.

De få ärendena om materiellt stöd och nedsättningar visar samma mönster som dem vi sett från svensk tid. Länsherren Ove Giedde på Helsingborg får order från kungen att ta in specifikationer från de bönder i hans län som har ansökt om nedsättning i deras landgille på grund av missväxt.¹⁰⁴ Herrarna Iver Krabbe och Jens Brahe ska besiktiga Jens Poulsens gård i Herrevadsklosters län, som han hävdar bör taxeras ner från en hel till en halv gård.¹⁰⁵ Sådana brev visar det danska systemet med länsherrarna som spindlar i nätet och över huvud taget den lokala adelns större inblandning i förvaltningen, något som – vilket Peter Ullgren visat – försvann under svensk tid.¹⁰⁶

Den mest frapperande skillnaden är emellertid det låga antalet, 19 suppliker under ett år, och i motsättning till det svenska materialet handlar det inte om arkivförluster utan alla kungliga expeditioner finns i brev-

102. *Kancelliets Brevbøger vedrørende Danmarks indre Forhold. Bind 37. 1653*, utg. Ole Degn, København 2000 (cit. *KB 1653*).

103. *KB 1653*, s. 68f.

104. *KB 1653*, s. 103.

105. *KB 1653*, s. 179.

106. Peter Ullgren, *Lantadel. Adliga godsägare i Östergötland och Skåne vid 1600-talets slut*, Lund 2004, s. 84–86.

böckerna. Detta betyder antingen att antalet hänvändelser till myndigheterna ökade kraftigt under den svenska tiden, eller att en mängd sådana, nu inte dokumenterade, har förekommit på regional eller lokal nivå före 1658.

En del av det man klagade över efter 1658 måste rimligen ha hanterats också i det danska systemet. I Stefan Perssons undersökning av Göinge under en något tidigare period tycks edsvurna vittnesmål på tinget ha öppnat för skatteavkortningar (nedsättningar), en procedur som normalt inte tycks ha involverat kungamakten.¹⁰⁷ Men den massiva tystnaden om suppliker på lokal nivå i dansk forskning förefaller ändå i någon grad spegla verkligheten. Inte heller i den nya, professionaliserade förvaltningen efter 1660 tycks sådana förekomma i arkiven.¹⁰⁸

Jens Lerbom menar för Gotlands del att interaktionen mellan undersåtar och överhet ökade efter övergången till Sverige 1645, och att också bredare skikt i lokalsamhället och inte endast den gamla bondeoligarkin kom i kontakt med myndigheterna.¹⁰⁹ Det skånska materialet skulle kunna tolkas på samma sätt. Åtminstone de formaliserade kontakterna blev fler och precis som på Gotland förekommer här också suppliker från marginalgrupper som fattiga änkor, husmän och drängar.

Trots materialets sprödhet tycks det vara realistiskt att hävda att statsbytet innebar ökade kontakter med den statliga överheten för invånarna öster om Öresund. Staten kom närmare dem på ett sätt som inte skedde väster om Sundet, ens efter enväldets förvaltningsreformer. För folk i allmänhet hade detta både sina ljusa och mörka sidor. De hade möjlighet att framföra sina klagomål, men det de klagade över kom ofta från den nya, mer intervenerande staten – den som krävde skatter, lade om taxeringen, krävde körslor och skjutsningar och höll ordning på folk. Som vi har sett ökade just de typer av ärenden som handlade om andra pålagor än den traditionella skatten under tidens lopp. Detta frotterande med staten genom den relativt effektiva förvaltningen måste i sig ha varit en integrerande kraft och på sikt bidragit till en »svensk« identitet i Skåne.

Det måste emellertid understrykas att vi vet för lite om suppliker-

107. Stefan Persson, t.ex. s. 214, 220.

108. Uppgift från Landsarkivet for Sjælland om amtmansarkiven från sent 1600-tal, som jag även kontrollerat på det danska arkivväsendets databas Daisy.

109. Lerbom, s. 120.

väsendet i Danmark också efter 1660. Forskningen har varit ensidigt inriktad på de suppliker som Danske Kancelli handlade, eftersom de har avsatt spår i form av de tjocka s.k. supplikböckerna. I Michael Bregnsbos databas framgår det att det i supplikböckerna inte finns något om alla de frågor om materiella förhållanden som det skånska materialet är fullt av.¹¹⁰ Det är inte förvånande, eftersom sådana ärenden sorterades under Rentekammeret och inte kansliet.¹¹¹ Om det finns sådant material bevarat i kammarens arkiv eller om det trots allt går att hitta sådana handlingar hos amtsförvaltningen har aldrig undersökts.¹¹²

Slutsatser

Att kontakta myndigheterna med en supplik om man ansåg sig felaktigt behandlad eller avkrävdes mer än man kunde betala var ett etablerat sätt att söka lindring i det sena 1600-talets Skåne. De relativt få bevarade supplikerna – 149 har här undersökts – speglar med all sannolikhet ett tal som i verkligheten var åtskilligt högre. Landshövdingar, guvernörer och generalguvernörer har inte varit alltför avlägsna storheter; man har känt till dem ute i lokalsamhällena och man har haft rimlig grund att tro att det ofta lönade sig att sända in en böneskrift. Just det personliga draget i interaktionen gjorde det emellertid också lättare för människor som bodde nära förvaltningscentrum att supplicera och de västra och sydvästra delarna av Skåne är därför överrepresenterade i materialet.

Oftast bad man om konkreta lindringar i bördor, bördor ofta förorsakade av just den statsmakt som man nu väntade sig hjälp från. Staten framträder på sätt och vis som en maffialiknande organisation, som säljer beskydd mot sig själv. Men i detta material accepteras bördornas legitimitet, kanske just därför att det var en legitim överhets plikt att vid bevisade svårigheter också bevilja nåd. Den stora mängden olikartade ärenden och de ibland ganska ospecificerade ropen på hjälp pekar på att det måste ha funnits en relativt utbredd tilltro till myndigheternas vilja och förmåga att leva upp till sin beskyddarroll.

110. *Danske Kancellis Supplikprotokoller.*

111. Bregnsbo, s. 39.

112. I den tryckta förteckningen över Rentekammarets arkiv finns inga serier med »supplik« i titeln.

Inledningsvis presenterades några olika forskares syn på suppliker. I förhållande till dem kan vi säga att de skånska supplikerna oftast inte var *rutinansökningar*, som undertecknad i annat sammanhang hävdade om de isländska; man var inte av andra omständigheter tvingad att lämna in sin ansökan om något som man ämnade göra. Supplikväsendet var i detta fall knappast heller någon *säkerhetsventil* i den politiska mening som Supphellen använt om de norska supplikerna. För den skånska allmogen fanns ju också, till skillnad från för den norska, en politisk kanal genom riksdagen under större delen av perioden. Men i mer begränsad mening, för individer och mindre grupper, kan man naturligtvis tala om en säkerhetsventil i form av en sista möjlighet att få rättelse, lättnad eller nåd. Därmed är det också sagt att att supplikerna torde ha bidragit till att stärka systemets *legitimitet*, som Bregnsbo menat.

Det var *enskilda, konkreta klagomål* som dominerade, vilket också Frohnert funnit, dock så att »enskilda« här även omfattade avgränsade kollektiv i lokalsamhället. Men i motsättning till resultatet i Frohnerts stickprov rörde det sig sällan om tvister och transaktioner mellan enskilda. Det var inte för denna sorts horisontella tvister den skånska allmogen företrädesvis använde supplikerna, det var oftast vertikala konflikter. Antingen har det funnits mindre av privata skuldfordringar och andra punkter för oenighet i 1600-talets Skåne än i 1700-talets Närke, eller också har sådana lösts på annat sätt. Man kan påminna om att så länge dansk lag gällde, till 1683, hölls häradstinget så ofta som varannan vecka och kunde erbjuda en snabb konfliktlösning. När svensk lag infördes hölls i stället bara två ting om året. Å andra sidan ökar inte de privata tvisterna i materialet efter 1683.

I supplikerna kommer till synes hur man ville se sig själv och vilka uppfordrande blickar man sände andra. Det fanns en bred repertoar av identitetsföreställningar, av sätt man kunde presentera sig på, och vilket man valde var ofta avhängigt av situationen. Det var mötesidentiteter, anpassade både till mötet med överheten och till det som var problemet. Hade man problem med fel skattesats som dräng, presenterade man sig förstas som dräng, gällde det landbornas förhållande till en godsherre var man 'bonde under X gård'.

Det fanns dock några övergripande identiteter. Visavi överheten skrev

man in både sig själv och mottagaren i en relation som kunde vara antingen jämlik eller hierarkisk. Den kristna identiteten var den mest övergripande och innebar en möjlighet att stå på lika fot med överheten som god kristen och erbjuda sina böner som utbyte mot nådig resolution. Identiteten som fattig undersåte innebar ett strängt hierarkiskt förhållande där man erkände sin underordnade position men samtidigt implicerade att ämbetsmannen skulle uppfylla sin roll som nådig och beskyddande överhet. Detta kunde understrykas än mera i den variant av hierarkin där man betonade sin roll som skattebetalare; den rollen är inte alltid lika underdånig utan kunde innebära ganska konkreta krav på att få det beskydd man betalade för. En mer ödmjuk variant var att föra in ett könsperspektiv: kvinnorna hade möjlighet att framställa sig som särskilt skyddsvärda, speciellt om de var änkor med barn.

I övrigt kan man tala om två dominerande typer av identitetsföreställningar. De som knyter sig till kameral kategori har redan nämnts och var ofta starkt situationsbetingade – kronans bönder, hospitalsbönder, husmän etc. Andra knyter sig till territoriella, ofta administrativa begrepp där by, socken och härad är de mest framträdande. Det vanligaste sättet att presentera sig var en kombination av flera möjligheter: man var 'fattig man och skattebonde i X by uti Y härad'. Byar, socknar eller härader framträder dock inte i detta material som lika starka enheter för gemensamt väl och ve som staden gör i stadsbefolkningens suppliker, enligt Andreas Olssons slutsatser på annat ställe i denna antologi. I övrigt tycks identitetsföreställningarna i stad och på landsbygd ha varit ganska lika varandra.

De identitetsföreställningar som knyter sig till politiska territorier och/eller etniska grupper var, på landet liksom i städerna, mindre framträdande. Såväl »skånskt« som »svenskt« och »danskt« lyser oftast med sin frånvaro. Oftast framkommer det svenska och det danska som närmast kronologiska begrepp, som när något sägs ha varit så och så 'i dansk tid'. Man kunde dock också gå tillbaka till tiden före 1658 för att hämta argument utan att statsbytet behövde påpekas. Det märks inget »minnesbrott« eller någon påtvingad glömska.

Någon gång framskyntade dock identitetsföreställningar som kan kallas etniska och som kopplas till politisk lojalitet. En kvinna klagar sin nöd som inte bara änka och försörjerska utan också 'vensk bland främ-

lingar'; någon skälls för 'svensk skälm'. Detta material visar inte att sådana föreställningar inte fanns, men det visar att de spelade en undanskymd roll i helheten av socialt produktiva identitetsföreställningar. Som jag undersökt i en annan studie, spelade idén om en »försvenskning« inte heller för myndigheterna någon framträdande roll före skånska kriget, men från 1679 fördes det en politik där bland annat en ökad »svenskhets« ansågs säkerhetspolitiskt önskvärd.¹¹³ Det är därför intressant att se att supplikanterna inte heller under denna period, när man kunde tro att myndigheterna skulle se välvilligt på en sådan svenskhetsretorik, försökte få det de ville ha genom att aktualisera dylika föreställningar. Det är ett starkt argument för dessa föreställningars marginalitet.

Om vi så till sist frågar efter vad statsbytet betydde för vanliga människor, förefaller det att döma av detta material ha rört sig om en gradvis ökande kontakt med en kontrollerande och reglerande statsmakt, en ökad interaktion som innebar både ett ökat tryck och ökade möjligheter för bredare grupper att göra sig hörda. Visserligen är supplikerna dåligt bevarade, men det förefaller ändå inte vara en slump att ingen finns för-rän 1661. Att be om hjälp på detta formaliserade sätt var inte helt nytt men det torde ha blivit vanligare under den svenska tiden än tidigare. Skillnaderna mellan Öresundsregionens kvarvarande danska sida och dess nya svenska ökade på detta sätt gradvis som tiden gick. Som en symbol för det står det svenska skriftspråkets totala genomslag i 1699 års suppliker.

Det dominerande intrycket när man läser alla dessa berättelser om vardagligt slit och förtret är ändå *business as usual*. 1600-talsmänniskornas vardag formades av väder och vind, skörd och fiske, ibland av skövlande trupper (fienden lika väl som 'våra egna') och ofta av en vrångvillig överhet, och endast i mindre grad av om den översta överheten satt i Köpenhamn eller Stockholm.

113. Gustafsson, »Att göra svenskar av danskar?«, s. 57.

Summary

*To Go to Malmö and Demand one's Rights.
Subjects, Authorities, and Notions of Identity in Scanian
Solicitations 1661–1699*

Did the interaction between authorities and population change as a consequence of the Scanian change of state authority in 1658? What notions of identity were there and what role did the change of state play for the articulated identities? These issues are explored through a study of the peasantry's solicitations to the authorities. The material consists of 149 preserved solicitations from the period 1661 to 1699.

The solicitations were in most cases about concrete reliefs from burdens. They concerned tax reliefs to a great extent. There seems to have existed a belief in authorities and a conviction that it was worth while to petition for alleviations. In this way the regime has been regarded as legitimate and its legitimacy has been fortified when alleviations have been granted.

A broad repertoire of identities is revealed in the material. Social identities are always shaped by encounters, and the "encounter identities" that are expressed in the solicitations were intended to bring about a desired effect in the receiver through references to mutually shared sets of values. The Christian identity – which appeals to a mutual obligation – is often used. The supplicants often present themselves as "poor subjects," which reveals a hierarchical community, in which it is the authority's responsibility to be merciful. Common is also the tax payer identity, which is connected to a demand for protection in exchange for the tax payments made. Other identities are tied to the supplicant's relation to the local authority – for peasants it might for instance be a certain estate – and to local subdivisions such as the village, the parish, and the hundred (the jurisdictional district). A female identity emerges when widows present themselves as deserving special protection.

There are very few references to "Swedish" or "Danish" identities. Some references to Danish times and laws and regulations from before 1658 exist, and indicate that the population did not feel forced to forget that the province once had been Danish. One might be led to believe that

people would regard loyalty to Sweden as a good argument – if the Swedish authorities were as interested in “making Swedish” as older research has contended – but appeals to “Swedishness” are almost completely lacking. The ethnic/national played a small part in the overall identity repertoire.

The differences between the two sides of Öresund have probably grown after 1658. It seems to have been unusual to solicit during the times of Danish rule. As Swedish subjects, the Scanians met with a central power that was more interventionist, which raised higher demands, and thereby also provoked more solicitations for alleviations and protection. The interaction spread to bigger groups in society, but a similar development cannot be traced on the Danish side. An indication of this growing difference is that the Danish language, which dominated the early solicitations, in 1699 has been completely replaced by Swedish.

Referenser

Otryckta källor

Landsarkivet i Lund (LLA):

Skånska generalguvernementskansliets arkiv (SGGKa)

DIVc:1, Allmogens och lägre borgerskapets brev, 1658–1669

DIVc:2, Allmogens och lägre borgerskapets brev, 1676–1678

DIVc:3, Allmogens och lägre borgerskapets brev, 1681

Landshövdingens över Malmöhus, Landskrona och Hälsingborgs läns arkiv (LaMLH)

DIVc:1, Allmogens och lägre borgerskapets brev, 1664–1675

Skånska guvernementskansliets arkiv (SGKa)

DIVc:2, Allmogens och lägre borgerskapets brev, 1699

DIVc:3, Allmogens och lägre borgerskapets brev, 1699

DIVc:4, Allmogens och lägre borgerskapets brev, 1699

Publicerade källor

Danske Kancellis Supplikprotokoller. Udvalg 1705–1795, cd utgiven av Selskabet for Udgivelse af Kilder til Dansk Historie

- Kancelliets Brevbøger vedrørende Danmarks indre Forhold. Bind 37. 1653*, utg. Ole Degn, Rigsarkivet, København 2000
- Handlingar rörande Skandinaviens historia XXXI*, Stockholm 1850 (Gustaf Otto Stenbocks ämbetsberättelse)

Litteratur

- Alenäs, Stig, *Lojaliteten, prostarna, språket. Studier i den kyrkliga »försvenskningen« i Lunds stift under 1680-talet*, Studentlitteratur, Lund 2003
- Asker, Björn, *I konungens stad och ställe. Länsstyrelser i arbete 1635–1735*, Stiftelsen för utgivande av arkivvetenskapliga studier, Uppsala 2004
- Bergman, Karl, *Makt, möten, gränser. Skånska kommissionen i Blekinge 1669–70*, Lund 2002
- Bregnsbo, Michael, *Folk skriver til kongen. Supplikkerne og deres funktion i den dansk-norske enevælde i 1700-tallet. En kildestudie i Danske Kancellis supplikprotokoller*, Selskabet for Udgivelse af Kilder til Dansk Historie, København 1997
- Englund, Peter, *Det hotade huset. Adliga föreställningar om samhället under stormaktstiden*, Atlantis, Stockholm 1989
- Erlandsson, Alf, *Skånska generalguvernementet 1658–1693 och dess arkiv. Förvaltnings- och arkivhistoriska undersökningar*, Gleerups, Lund 1967
- Frohnert, Pär, »Administration i Sverige under frihetstiden«, Yrjö Blomstedt m.fl., *Administrasjon i Norden på 1700-talet*, Universitetsforlaget, Oslo 1985
- Gustafsson, Harald, »Att göra svenskar av danskar? Den svenska integrationspolitikens föreställningsvärld 1658–1693«, *Da Østdanmark blev Sydsverige. Otte studier i dansk-svenske relationer i 1600-tallet*, red. Karl-Erik Frandsen & Jens Chr. V. Johansen, Skippershoved, Ebeltoft 2003
- Gustafsson, Harald, »Islands administration på 1700-talet«, Yrjö Blomstedt m.fl., *Administrasjon i Norden på 1700-talet*, Universitetsforlaget, Oslo 1985
- Gustafsson, Harald, »The Eighth Argument. Identity, ethnicity and political culture in sixteenth-century Scandinavia«, *Scandinavian Journal of History* 2002:2
- Gustafsson, Harald, *Gamla riken, nya stater. Statsbildning, politisk kultur och identiteter under Kalmarunionens upplösningsskede 1512–1541*, Atlantis, Stockholm 2000
- Hallberg, Göran, »Statsskifte, språk och nationsbygge. Kampen om skånskan«, *Grenser og grannelag i Nordens historie*, red. Steinar Imsen, Cappelen, Oslo 2005
- Jexlev, Thelma, »Lensregnskaberne«, *Fortid og nutid XXV*, 1972–74
- Johannesson, Gösta, *Danmarks historie. Skåne, Halland og Blekinge*, København 1981

- Lerborn, Jens, *Mellan två riken. Integration, politisk kultur och förnationella identiteter på Gotland 1500–1700*, Nordic Academic Press, Lund 2003
- Pamp, Bengt, »Skånskan och makterna«, *Språkets makt*, red. Birger Bergh & Ulf Teleman, Lund University Press, Lund 1990
- Persson, Fredrik, »Riddare av det juridiska gränslandet. Den skånska adeln på riksdagen 1664 ur ett identitetsperspektiv«, *Da Østdanmark blev Sydsverige. Otte studier i dansk-svenske relationer i 1600-tallet*, red. Karl-Erik Frandsen & Jens Chr. V. Johansen, Skippershoved, Ebeltoft 2003
- Persson, Stefan, *Kungamakt och bonderätt. Om danska kungar och bönder i riket och i Göinge härad ca 1525–1640*, Centrum för Danmarksstudier 8, Makadam, Göteborg & Stockholm 2005
- Reynolds, Susan, *Kingdoms and Communities in Western Europe*, Clarendon Press, Oxford 1984
- Simonsson, Örjan, *Den lokala scenen. Torstuna härad som lokalsamhälle under 1600-talet*, Acta Universitatis Upsaliensis, Uppsala 1999
- Supphellen, Steinar, »Supplikken som institusjon i norsk historie. Framvokster og bruk særleg først på 1700-tallet«, *Historisk tidsskrift* (Norge) 1978:2
- Ullgren, Peter, *Lantadel. Adliga godsägare i Östergötland och Skåne vid 1600-talets slut*, Sisyfos, Lund 2004
- Villstrand, Nils Erik, »Bokstäver, bönder och politik. Muntligt och skriftligt i 1700-talets politiska kultur«, *Att komma till tals. Nedslag i den nordiska historiens vardagslunk och konflikter*, red. P. Danielsson m.fl., Växjö universitet, Växjö 1999
- Winge, Vibeke, »Language – means of communication or national treasure?«, *Vid gränsen. Integration och identiteter i det förnationella Norden*, red. Harald Gustafsson & Hanne Sanders, Centrum för Danmarksstudier 10, Makadam, Göteborg & Stockholm 2006
- Österberg, Eva, »Folklig mentalitet och statlig makt. Perspektiv på 1500- och 1600-talets Sverige«, *Scandia* 1992:1

FLYTTARE, FLYKTINGAR, ÅTERVÄNDARE

MIGRATION I GRÄNSOMRÅDET KRING ÖRESUND
UNDER 1600-TALETS ANDRA HÄLFT

Jens Lerbom

Fredsavtalet i Roskilde 1658 innebar bland annat att riksgränsen mellan Danmark och Sverige flyttades från skogsområdena mot Småland och Västergötland ut i Öresund och Kattegatt. Med ett penndrag klövs statsrättsligt sett därmed ett sedan gammalt väl integrerat danskt kärnområde och ett nytt gränsområde skapades. En av flera omdiskuterade frågor kring övergångens konsekvenser är hur den nya gränsdragningen påverkade befolkningens rörelsefrihet i området.

Som så ofta när det gäller Skånelandskapens övergång till Sverige, vet Knud Fabricius besked. Även om hans övergripande frågeställning framför allt handlar om övergångsprocessens påverkan på den tidigare öst-danska befolkningens nationella identitet berör han också vid flera tillfällen hur gränsdragningen påverkade människors möjligheter, vilja och orsaker till att förflytta sig i området. Något förenklat tecknar Fabricius en process i tre faser. Fram till och med skånska krigets utbrott 1676 fortsatte kontakterna i stort sett obehindrat. Kriget och dess efterspel förändrade dock detta. Enligt Fabricius orsakade det en massutvandring. De som inte utvandrade eller flydde stängdes från och med 1680-talet in bakom en järnridå i Öresund. Mellan tio och tjugo tusen flyktingar på västra sidan Sundet kunde därmed inte återvända till sina förödda hem.¹

1. Knud Fabricius, *Skaanes overgang fra Danmark til Sverige. Anden del (Den skaanske provins 1660–1676)*, København 1906, s. 63–65; Knud Fabricius, »Skånsk indvandring til Sjælland i slutningen af 1600-tallet«, (Dansk) *Historisk Tidsskrift*, 11e række, III, 1952, s. 353f; Knud Fabricius, *Skaanes overgang fra Danmark til Sverige. Fjerde del*, København 1958, s. 43, 77, 124. Se

Denna tolkning har dock på senare tid ifrågasatts av forskare som menar att skapandet av det nya gränsområdet inte i praktiken fick någon större betydelse för interaktion och migration i området. Flera studier har visat att det förekom kontakter över Sundet ännu i början av 1700-talet. Fabricius' beräkningar vad gäller utvandringens omfattning har också ifrågasatts, bland annat har man pekat på att det förekom återvändande efter kriget.²

Frågan om hur gränser och gränsområden påverkar den befolkning som lever i dem har inte bara intresserat de forskare som ägnat sig åt Skånelandskapens övergång från Danmark till Sverige. Temat har länge diskuterats inom ett flertal vetenskapliga discipliner på en internationell nivå. Framför allt har man frågat sig på vilket sätt människors interaktion, migration, föreställningsvärldar och identiteter i gränsområden formas och förändras.³

En av dem som diskuterat hur mellanmänskliga kontakter och rörelsemönster på ett teoretiskt plan kan se ut i områden som är delade av en statsgräns är Oscar Martinez. Han pekar på fyra typer av interaktion över statsgränser. En gräns kan »alienera» kontakter, vanligtvis beroende på att statsmakterna på ömse sidor om gränsen ligger i konflikt med varandra. Vidare talar Martinez om »samexisterande» gränsområden; med det menas att mellanstatliga konflikter är reducerade vilket i sin tur gör att vissa kontakter över gränsen förekommer. Han talar också om hur befolkningens interaktion i ett gränsområde, trots att staterna satt upp vissa hinder, fortsätter att vara »ömsesidig» – det vill säga att den politiska gränsen inte påverkar gränsbefolkningens vardagliga sociala, kulturella

även Ingemar Ingers, »Skåne och Danmark. Några synpunkter», *Limhamniana*, Malmö 1963, s. 65, som talar om ett »barbariskt förbud mot alla förbindelser över sundet», samt Sven Tägil, »Öresund som vallgrav och förbindelseled», *Ale*, 1985:1. Järnriddån har blivit ett återkommande tema i dagens regionalistiska rörelser i Skåne. Se t.ex. Uno Röndahl, *Skåneland utan förskoning*, Karlshamn 1981, s. 326.

2. Alf Åberg, *När Skåne blev svenskt*, Stockholm 1958, s. 110–113; Helga Leide, »Ödeläggelse och uppodling efter skånska kriget. En studie av gårdar, bönder och jordens uppodling i Landskronatrakten 1675–1700», *Scandia* 1971:37, s. 415, 420f; Hanne Sanders, »Pest och porlän. Regional identitet kring Öresund efter 1658», *Kulturens årsbok*, Lund 2000, s. 172f; Bodil Persson, *Pestens gåta. Farsoter i det tidiga 1700-talets Skåne*, Lund 2001, s. 299–304; Solveig Fagerlund, *Handel och vandel. Vardagslivets sociala struktur ur ett kvinnoperspektiv. Helsingborg ca 1680–1709*, Lund 2002, s. 85–91.

3. Hastings Donnay & Thomas M. Wilson, *Borders. Frontiers of Identity, Nation and State*, Oxford 1999, särskilt kap. 3.

och ekonomiska kontakter. Slutligen pekar Martinez på vad han kallar »integrerade« gränsområden. Här råder det fred mellan de angränsande staterna vilket leder till ett fritt flöde av människor och varor över gränsen.⁴

Överfört till Fabricius' bild av den nya gränsdragningens konsekvenser skulle alltså kontakterna mellan människor på ömse sidor om Öresund under 1600-talet gått från att ha varit »ömsesidiga« under perioden 1658–76 för att, som en följd av kriget, relativt snabbt ha »alienerats«. Fabricius' kritiker menar i motsats till detta i stället att rörelser och kontakter mellan människor i Öresundsområdet, åtminstone ännu i början av 1700-talet, fortsatte att vara »ömsesidiga« eller möjligen »samexisterande«.

De två perspektiven har dock, trots sin oförenlighet, en sak gemensamt; en svag eller begränsad empirisk förankring. Helga Leide som visat att det skedde ett återvändande till Skåne efter kriget kan inte belägga mer än omkring ett dussin fall i de två socknar hon närstuderat. Hanne Sanders har visserligen visat hur pestepidemin i början av 1700-talet spreds från Själland till Skåne men det går inte att veta huruvida den spreds via många vardagliga eller enstaka illegala kontakter.⁵ Det är också tydligt att man hos Fabricius kan finna exempel på rena feltolkningar. Han berättar bland annat om en skånsk präst som i början av 1680-talet skall ha beordrats att hämta tillbaka en kvinnlig släkting som »utan lov« rest över till Danmark. Gunnar Carlqvist, som berör händelsen i Lunds stifts herdaminne, visar dock tydligt att saken *inte* handlade om olovliga kontakter över Sundet. Det var i själva verket prästen som var misstänkt för att ha gjort sin släkting gravid. Han hade rest till Köpenhamn för att, förgäves, försöka få kvinnan att vittna till hans fördel. Avsättningen berodde alltså på att prästen inte kunde bevisa sin oskuld. Att han rest till Köpenhamn spelade ingen som helst roll i domslutet.⁶

Den svaga empiriska förankringen är dock en i högsta grad förstälilig följd av att dåtiden sällan eller aldrig bokförde vare sig permanent eller

4. Oscar J. Martinez, *Border People. Life and Society in the U.S.-Mexico Borderlands*, Tucson 1994, s. 6–10.

5. Leide, s. 420f; Sanders, s. 168f.

6. Fabricius, *Skaanes övergang... Fjerde del*, s. 124; jfr Gunnar Carlqvist, *Lunds stifts herdaminne. Från reformationen till nyaste tid, Serie II, Biografier*, vol. 5. Bara, Ljunits och Herrestads kontrakt, Lund 1954, s. 141f.

tillfällig migration. Men, vad få historiker tycks känna till är att frågan om migrationen från Skånelandskapen under 1600-talet ställdes redan i samtiden, att frågan till vissa delar besvarades och att svaren bevarats till eftervärlden. Det gör det möjligt att få en betydligt bättre inblick i hur det nya gränsområdet, och de våldsamma konflikterna i detsamma, påverkade befolkningens rörelsemönster.

Sjättepengsräfsten

Den 15 mars 1684 beordrade generalguvernör Rutger von Ascheberg, på Karl XI:s order, häradshövdingar och magistrater i det skånska generalguvernementet att noga undersöka vilka personer, oavsett social tillhörighet, som efter 1658 lämnat Skånelandskapen. Syftet var att ta reda på om de hade lämnat efter sig någon egendom eller hade något arv innestående på sina hemorter. I så fall skulle de erlægga den så kallade sjättepengen, vilket motsvarade en sjättedel av värdet på egendomen, till statskassan. Den skånska adeln hade förhandlat till sig befrielse från denna extraskatt vid 1664 års riksdag, men i och med införandet av uniformitet 1683 återinfördes den.

Resultatet av räfsten återfinns idag i de så kallade sjättepengslängderna. Längderna har inte tidigare uppmärksammats av historiker med undantag för Jerker Rosén som dock specifikt analyserade kronans intresse för den skånska adelns godsinnehav.⁷ Räfsten omfattade dock även obe-suttna och undanskymt i de ofta voluminösa utredningarna kring adelns godstransaktioner återfinns listor över vanliga människor som av olika anledningar befann sig utomlands.

Tyvär är inte alla längder bevarade och de har av olika anledningar blivit utspridda på olika arkivbildare. Längder saknas av allt att döma helt och hållet från Blekinge och från samtliga städer i Skåne utom Lund och Landskrona. Från den skånska landsbygden finns listor från tretton av tjugotre härader i behåll. Det halländska materialet är bäst bevarat. Här återfinns förteckningar från samtliga härader och städer.⁸

7. Jerker Rosén, »Sjättepenningen och den svenska godspolitiken i Skåne på 1600-talet«, *Scandia*, 1943:1, s. 42f, 54f, 57f, 65, 83f.

8. Riksarkivet, Stockholm: Räfst och likvidationsmyndigheter, vol. 34, Likvidationskommission över sjättepenningen i Skåne och Halland 1689–1694, signum D:1. »Häradshövding-

Längderna är inte heller enhetligt utförda. I de flesta fall anges utvandrarnas namn och ursprungliga hemort. Vanligtvis anges också ungefär när utvandringen skett och var emigranten vid tidpunkten för nedtecknandet befann sig. Ibland finns det också uppgifter om utvandrarnas släktförhållanden. Men några av listorna är mycket summariska, som exempelvis från Frosta härad där det kortfattat noterats att inga bönder utvandrat men däremot att ett ospecificerat antal snapphanar flytt under kriget.⁹

Det är alltså omöjligt att med hjälp av längderna presentera några exakta beräkningar på utvandringens omfattning, men samtidigt är antalet notiser så stort och de enskilda berättelserna så pass detaljerade att det går att urskilja flera intressanta mönster och tendenser. Det gäller i synnerhet utvandringen från den skånska och halländska landsbygden vilken också, på grund av källäget, kommer att stå i fokus för följande undersökning. Ambitionen är – trots att längderna i första hand påvisar en aspekt av flera tänkbara rörelsemönster – nämligen den permanenta utvandringen, att problematisera, diskutera och försöka fördjupa vad tidigare forskning sagt om befolkningens vilja och möjligheter att förflytta sig i det nya gränsområdet.

arnas hållna inkquisitioner uti Skåne och Halland angående Hans Kongl. Maj:ts och Kronans competerande sjättepenning sedan anno 1658« (RLM vol. 34 sign. D:1); Landsarkivet, Lund: Skånska Generalguvernementskansliet, signum DIII:2, »Skrivelser från häradshövdingar och befallningsmän« (fasc.), »Sjättepenninglängder för Åsbo härad« (GGK DIII:2) samt signum DIII:12, »Skrivelser från magistrater« (GGK DIII:12); Göta hovrätts arkiv, Jönköping: Renoverade domböcker Malmöhus län 1683–1693, signum EVIIAAJ:1, opag., Under Rönneberga, Oxie, Torna och Bara häradsrätter sommar- och hösttingen 1684 (GHR EVIIAAJ:1); *Lund på 1690-talet. 1691 års sjättepenninglängd med upplysande anmärkningar, 1. Klemens och Drottens rotar*, utg. Gunnar Carlquist, Lund 1923; *Lund på 1690-talet. 1691 års sjättepenninglängd med upplysande anmärkningar, 2. Krafts och Vårfru rotar*, utg. Gunnar Carlquist, Lund 1924; Krapperup slott, Krapperupsstiftelsens arkiv: Bjärsgårds godsarkiv, signum AII:1 resp. H:2:1–4, »Handlingar rörande Elin Passberg«.

9. Se till exempel RLM vol. 34 sign. D:1, fol. 186–216; Frosta härads sjättepenninglängd.

Utvandringen enligt sjättepengslängderna – en överblick

Totalt sett finns det i de bevarade sjättepengslängderna över fem hundra notiser om utvandrade skåningar och hallänningar. Till detta skall också läggas ett antal notiser där det uttryckligen sägs att ingen utvandring skett.¹⁰ En sammanställning av notiserna antyder att utvandringen från Skåne före kriget tycks ha varit mycket begränsad. Sammanlagt rör det sig, vilket framgår av tabell 1, om endast åtta notiser i de tretton häraderna från vilka sjättepengslängder finns bevarade. Under samma period noteras över hundra fall av utvandring från Halland.

Tabell 1. Notiser om utvandrade från Skånes och Hallands landsbygd före, under och efter skånska kriget enligt sjättepengsnotiserna

	Före 1676	1676–79	Efter 1679	Ej angiven tidpunkt
Skåne (13 häraderna)	8	113	10	8
Ospecificerat antal	–	8	–	–
Halland	103	16	6	226
Ospecificerat antal ^a	1	–	–	6

Källor: RLM Vol. 34:D:1; GGK DIIIf:2; GHR EVIIAAA:1, Under Rönneberga, Oxie, Torna och Bara häradsrätter sommar- och hösttingen 1684.

Anmärkning: (a) T.ex.: RLM vol. 34:D:1 fol. 956v-959v för Veddice i Halland där notisen anger: »Erik Svenssons söner som är i Danmark har arv i Krokstorp.«

Skånska kriget utgör en tydlig brytpunkt. Antalet notiser om migration från Halland sjunker kraftigt samtidigt som de tiofaldigas i Skåne. Efter kriget sjunker antalet i båda landskapen. I Skåne tycks utvandringen återgå till en mer »normal« förkrigstida nivå medan nedgången i Halland i jämförelse med hur det såg ut före kriget är markant. Det bör dock understrykas att över två hundra notiser, framför allt rörande Halland, inte anger någon tidpunkt för exakt när utvandringen skulle ha skett.

10. Se till exempel GGK DIIIf:2, Fjäre häradssjättepengslängd, opag., Landa och Idala socknar; Södra Åsbo häradssjättepengslängd, opag., Strövelstorp och Björnekulla.

Tabell 2. Tidpunkter för utvandringen från Halland och Skåne före skånska kriget enligt sjättepengsnotiserna

Period	Skåne	Halland
1630–39	0	2
1640–49	0	5 ^a
1650–59	3 ^b	31 ^c
1660–69	3 ^d	32 ^e
1670–75	2	23
1680–1684/87	10 ^f	6

Källor: RLM vol. 34 sign. D:1; GGK DIIIIf:2; GHR EVIIAAAJ:1, Under Rönneberga, Oxie, Torna och Bara häradsrätter sommar- och hösttingen 1684.

Anmärkningar: (a) Varav en utv. »omkring 1645«.

(b) Samtliga utv. 1659.

(c) Varav sex utv. 1658.

(d) En utv. 1668 och på »1660-talet«.

(e) Varav en utv. 1660.

(f) Ett antal notiser anger endast »efter freden«.

Frågan är då i vilken utsträckning utvandringen skett i anknytning till något av fredssluten mellan Danmark och Sverige. Eller är utvandringen tidsmässigt utspridd?

Vid en sammanställning (tabell 2) av de något över hundra notiser som anger när eller ungefär när den fredstida utvandringen skall ha ägt rum, så tycks även här de halländska respektive skånska migrationsmönstren skilja sig åt i viss mån. Den halländska utvandringen tycks inte, med utgångspunkt i de notiser som har tidsangivelser, ha skett i anknytning till något av fredssluten 1645, 1658 eller 1660. Tidsangivelserna är nämligen relativt jämnt fördelade på decennierna före krigsutbrottet 1676. Både under tioårsperioden 1650 till 1659 och 1660 till 1669 utvandrade omkring trettio personer. Utvandringen efter kriget är jämnt fördelad under perioden 1680 till 1684.

För skånsk del är utvandringen tidsmässigt spridd under perioden 1660–76 medan de notiser som rör utvandringen efter kriget är mer svårtolkade. Samtliga tio notiser anger endast i lätt varierade ordalag att utvandringen skett »efter freden«.

Tabell 3. Vistelseorter för utvandrade skåningar och hallänningar enligt sjättepengsnotiserina

Ort	Skåne	Halland
Amager	–	1
Amsterdam	–	1
Askerdalen (?) ^a	–	2
Danmark	22	17
Ekenäs (?)	–	1
Fredrikshald	–	2
Fyn	–	1
Ihelsingör	1	11
Holbæk	–	2
Holland	–	6
Köpenhamn	5	137
Lolland	–	1
Norge	–	12
Roskilde	–	1
Själland ^b	28	40
Turkiet	–	1
Tyskland	–	1
Ålborg	–	1
Utomlands ^c	–	18

Källor: RLM vol. 34 sign. D:1; GGK DIII:2; GHR EVIIAAA:1, Under Rönneberga, Oxie, Torna och Bara häradsrätter sommar- och hösttingen 1684.

Anmärkning: (a) Tolkning av svärläst notis för Tölö socken i Fjäre härad.

(b) Hit hör även nio notiser som anger »andra sidan« och som tolkats som att Själland avses.

(c) Innefattar beteckningar som i »främmande land«, »utrikes«, »utomlands«.

Ytterligare en skillnad mellan den skånska och halländska utvandringen är av geografisk art. En sammanställning (tabell 3) av de över tre hundra notiser där vistelseorter anges visar att den skånska migrationen uppenbarligen inte bara varit begränsad numerärt utan även geografiskt. Av totalt femtiosex uppgifter om uppehållsorter anger samtliga mer eller mindre specificerat Danmark väster om Sundet med Själland, eller »andra sidan« som det också benämns, samt Köpenhamn som främsta vistelseorter.

De halländska utvandrarerna hade i likhet med skåningarna huvudsakligen sökt sig till Köpenhamn och Själland. Men de återfinns också betydligt längre bort från sina hemorter. Hallänningarna sökte sig också till Fyn, Lolland och Ålborg på Jylland. Bland notiserna återfinns även Holland och Norge samt i enstaka fall Tyskland och Turkiet.¹¹

Skåningarnas och i synnerhet hallänningarnas migrationsmönster passar väl in i vad som tidigare är känt om migrationens mål i det tidigmoderna Europa. Migrationen var, med några halländska undantag, främst regional i meningen att den skett inom det danska rikets tidigare gränser. Vanligtvis flyttade man inom relativt korta avstånd och då framför allt med städer som mål.¹²

På ett kvantitativt plan antyds, trots att notiserna bara återger människors rörelser i en riktning, att kontakterna i Öresundsområdet under perioden 1658–76, åtminstone vad gäller Halland, skall betecknas som »ömsesidiga«. Detta är också vad tidigare forskning pekat på. Det framgår också, föga förvånande, att utvandringen ökade påtagligt i samband med kriget.

Det gäller i synnerhet Skåne, som ju också drabbades värst. Den påtagliga minskningen av utvandringen efter kriget skulle också kunna tyda på att den ömsesidiga gränsinteraktionen på grund av hårdare kontroll blivit allt mer »alienerad«. Men för att kunna bekräfta detta måste vi gå närmare in i vad de enskilda notiserna berättar. Frågor som måste ställas är därför: Vilka var utvandrarerna och varför hade de lämnat sina hem?

Sjättepengslängderna är som redan nämnts ett problematiskt källmaterial på grund av att de inte är enhetligt utförda. Några av längderna är dock så pass detaljerade och noggrant utformade att det går att göra en mer ingående analys av dem. Det rör sig om längderna från Södra och Norra Åsbo härader i nordvästra Skåne samt Fjäre och Viske härader i den nordligaste delen av Halland. Längderna återfinns i det skånska generalguvernemangets arkiv och är utförda relativt kort tid efter påbudet som utfärdades i mars 1684.¹³ Notiserna är, i jämförelse med övriga längder,

11. Den »turkiska« notisen i GGK DIII f:2, Fjäre härads sjättepengslängd, opag., Vallda socknen, berör Jöns Persson som satt fånge sedan någon gång före 1677.

12. Leslie Page Moch, *Moving Europeans. Migration in Western Europe since 1650* (2 utg.), Bloomington 2003, s. 16f, 33–40.

13. GGK DIII f:2, opag., Södra och Norra Åsbo respektive Fjäre och Viske härads sjättepengslängd. Längderna är daterade mellan april och juli 1684.

mycket detaljerade; de anger inte bara antalet utvandrare utan även, som i Åsbo, uppgifter om individer som dött under kriget och, som i exempelvis Fjäre, osäkra fall där man inte riktigt känt till vart personen ifråga tagit vägen.¹⁴ Dessa längder kommer därför att stå i centrum för en närmare analys. Vissa jämförelser med andra längder kommer dock att göras.

Migrationen i fredstid

Både Fabricius och hans kritiker är som sagt tämligen överens om att interaktionen i Öresundsområdet under perioden 1660–76 kännetecknades av öppenhet. Gränsen var dock inte helt oreglerad. Det viktigaste hindret var givetvis stora sjötullen som ovillkorligt införts 1658. Samtidigt måste man komma ihåg att dansk lag och rätt fortfarande gällde i området. Svenska passlagar och regleringar rörande migration gällde av allt att döma inte i Skånelandskapen. Det är dock känt att det under perioden utfärdades tillfälliga påbud om att spärra gränsen. Ett av de mer kända påbuden i sammanhanget är Karl X Gustavs plakat av den 20 november 1658 som förbjöd alla kontakter över Sundet under hot om dödsstraff.¹⁵ Påbudet skall dock, mot bakgrund av vad Fabricius sagt och analysen av sjättepengslängderna tydligt visat, ses som tillfälligt knutet till det pågående kriget och inte som den danska rättshistorikern Inger Dübeck menar en uppföljning av fredstraktaten 1658.¹⁶

Så vad handlade då den skånska och halländska migrationen om under de första sexton åren som svenska provinser? Vilka var utvandrarerna och varför hade de utvandrat? Ser man till det tidigmoderna Europa i stort så var det relativt vanligt att människor någon gång under sin livstid flyttade. Den vanligaste orsaken var sökandet efter arbete men det kunde också handla om ingångna äktenskapsförbindelser. De tidigmoderna arbetsvandringarna kunde röra sig om såväl krigstjänst, civiltjänst, säsongs- eller hushållsarbeten eller studier.¹⁷ Migrationen kunde vara per-

14. Exempelvis GKG DIII:2 Fjäre härads sjättepengslängd opag., Vallda socken om Börta Nilsdotter från Vallda socken; man visste inte riktigt säkert var hon befann sig.

15. A. Stiernman, *Samling utaf Kongl. bref, stadgar och förordningar...*, del 2, Stockholm 1750, s. 885f.

16. Inger Dübeck, *Fra gammel dansk til ny svensk ret. Den retlige forsvenskning i de tabte territorier 1645–1683*, København 1987, s. 80f, 97.

17. Moch, s. 16f, 33–40.

manent, det vill säga att utvandrarerna stannade för gott på den nya orten, eller cirkulär, i form av tillfälliga arbetsvandringar och säsongsarbeten. Det gällde framför allt den migration som hade sökandet efter arbete som drivkraft. I Sverige är dalfolkets arbetsvandringar och svedjefinnarnas invandring från Savolax och givetvis valloninvandringen på 1600-talet väl kända.¹⁸

Frågan är, med tanke på just detta gränsområdes delvis specifika historiska omständigheter, om längderna även vittnar om andra orsaker till utvandring i gränsområdet kring Öresund. Tyvärr är notiserna, både vad gäller Skåne och Halland, knapphändiga med information om de utvandrarnas sociala ställning och av vilka orsaker de flyttat. Men med utgångspunkt i namnskick, ursprungsort och släktskapsuppgifter går det att få en övergripande bild av utvandrarnas ålder, härkomst och i vissa fall även anledningen till utvandringen.

Majoriteten av utvandrarerna i fredstid från Fjäre och Viske härad var män. Många av de släktuppgifter som är noterade antyder att det framför allt var fråga om yngre individer som utvandrat tillsammans med ett eller flera syskon. I Fjäre härad, där sammanlagt trettiosex individer hade utvandrat före krigsutbrottet, var det endast en, Lars Börsson från Vallda socken, som uttryckligen lämnat sitt hem tillsammans med, som det noteras i längden, »hustru och barn«. I hans fall uppgavs orsaken ha varit fattigdom. I de övriga fyra fallen framgår det att det handlade om syskon, främst bröder, som utvandrat.¹⁹

Liknande förhållanden gäller för Viske härad. I ett fall hade en far och son utvandrat tillsammans; det rör sig om Jöns Börjesson från Sälltorp socken som på 1650-talet flytt från socknen på grund av att de anklagats för stöld. Precis som i Fjäre härad återfinns flera exempel på hur hela syskongrupper utvandrat. Ett typiskt exempel är de fyra syskon Börjesson/Börjesdotter från Bua socken i Viske härad som alla lämnat socknen omkring 1658.²⁰ Från båda häraderna framgår det att i minst tjugofyra fall

18. Göran Rosander, *Dalska arbetsvandringar före nya tidens genombrott*, Stockholm 1979; Richard Broberg, *Invandringen från Finland till mellersta Skandinavien före 1700*, Stockholm 1980; Bernt Douhan, *Arbete, kapital och migration. Valloninvandringen till Sverige under 1600-talet*, Uppsala 1985.

19. GGK DIII f:2, Fjäre härads sjättepengslängd, opag., Vallda och Landa socknar.

20. GGK DIII f:2, Viske härads sjättepengslängd, opag., Bua socken, opag. Syskonens förnamn anges ej i längden.

hade den utvandrade en eller flera familjemedlemmar, främst föräldrar, kvar i livet på hemorten.

Med tanke på att de flesta utvandrarerna tycks ha utgjorts av yngre individer med familjemedlemmar kvar på hemorten, och i kombination med vad som uppges i längderna om deras yrken på den nya orten, handlade förmodligen den fredstida utvandringen från Halland huvudsakligen om arbetsvandringar. Det gäller till exempel bröderna Bengt och Börje Olsson från Lindome socken, Fjäre härad, som enligt uppgift hade lämnat sin by för att söka arbete på annan ort.²¹ Det finns inte heller anledning att tro att de hallänningar som vid tiden för räfsten befann sig i Holland var där av andra orsaker än arbete. Det är väl känt att Holland under tidigmodern drog till sig tusentals arbetssökande unga män och kvinnor från Norden.²²

Uppgifterna kring de fåtaliga utvandrarerna från Åsbo i Skåne före kriget är också de mycket knapphändiga. Vi kan konstatera att samtliga var män. Förmodligen var åtminstone två av de tre bortflyttade i likhet med de flesta halländska emigranterna yngre och ogifta med tanke på att de i längden omnämns som »drängar«. Det handlar om »Store« och »Lille« Jöns Persson från Össjö som hade lämnat Össjö by någon gång på 1660-talet. Den tredje, bonden Olof Svensson, hade omkring 1674 lämnat sin gård och rest över till Själland.²³ Notisen ger också klart besked att orsaken var ekonomiska svårigheter:

Pål Månsson som har bott i Torstorp by över 30 år och är en man vid 60 år gammel så och Pål Svensson i Gunnarp som är 78 år och är född på hemmanet som han där sammestädes åbor berättandes bägge efter tillfrågan [...] Att en bonde Olof Svenss: i Torstorp by, 2 år för näst avlidne kriget flyttade över åt Själland, som intet annat hade än fattigdom att dragas med. Gården stod strax öde.²⁴

En närmare jämförelse med samtliga åtta skånska notiser om fredstida utvandrare stärker bilden av i migrationshänseende sett trögrörligt skånst

21. GGK DIII:f:2, Fjäre härads sjättepenslängd, opag., Lindome socken.

22. Sølvi Sogner, »Tjenestejenter til Holland«, *Nordliv 1995–97. Migrasjon i Norden*, red. Michael Drake, Sølvi Sogner, Sune Åkerman m.fl., Oslo 1997.

23. GGK DIII:f:2, Södra och Norra Åsbo härads sjättepenslängd, opag., Össjö och Tästarps socknar.

24. GGK DIII:f:2, Södra Åsbo härads sjättepenslängd, opag., Tästarps socken.

bondesamhälle. Av de övriga fem utvandrarerna var en bonde. Jöns Ibsen från Bunkeflo, som förmodligen följt med sin sockenpräst, Hans Allesen, till Danmark omkring 1660, hade uppenbarligen inte tagit med sig sin familj. I längden noteras nämligen: »I samma tid [som prästen flyttat] skall en bonde i Vintryga, Jöns Ibson, rest över. [Han] hade ingenting till bästa [och] hans hustru blev [kvar].«²⁵

De övriga fyra utvandrarerna från Skåne kan i samtliga fall utom ett kopplas till händelser kring och konsekvenser av 1658 års statsskifte. Det rör sig om två tjänstemän och två präster. Peder Timmerman som hade varit fogde i Frosta härad hade någon gång på 1660-talet lämnat Skåne utan att lämna kvar någon egendom. Orsaken anges inte men troligt är att det har att göra med att så gott som samtliga danska tjänstemän byttes ut mot tyskar och svenskar.²⁶

De två prästerna är välkända namn i övergångstidens historia. Det rör sig om Hans Allesen från Bunkeflo och Sören Hegelund från Fosie som båda dömdes till döden för sin medverkan i Malmösammansvärjningen (1659) men benådades vid avrättningsplatsen. De satt fängslade en tid men frigavs mot stora summor pengar, vilket också noteras i längden. Båda lämnade Skåne för tjänster i Danmark och Norge.²⁷

Den fjärde emigranten kan dock inte sägas ha lämnat Skåne på grund av statsskiftet 1658. Henrik Ågren, en före detta inspektör hos generalguvernör Gustaf Banér, hade av okänd anledning lämnat fru, barn och egendom i Färs härad och rymt till Danmark omkring 1673. Ågren var med tanke på sin tjänst förmodligen av svensk nationalitet. Anledningen till flykten anges inte. Ett antagande kan vara någon form av konflikt med arbetsgivaren eller, med tanke på att han lämnat hustru och barn, en familjekonflikt.²⁸

En mer ingående analys av vad notiserna berättar visar att det, precis som tidigare forskning antagit, är uppenbart att kontakterna över Sundet fortsatte att vara »ömsesidiga« trots den nya gränsdragningen. Samtidigt

25. GHR EVIIAAAJ:1, Oxie häradsrätts renoverade dombok 16840417, opag.

26. RLM D:1:34, Frosta härad, fol. 186–213; Se även Alf Erlandsson, *Skånska Generalguvernementet 1658–1693 och dess arkiv*. Lund, 1967. s. 158.

27. GHR EVIIAAAJ:1, Oxie häradsrätts renoverade dombok 16840417, opag. För utförliga biografier, se Gunnar Carlquist, *Lunds stifts herdaminne. Från reformationen till nyaste tid, Serie II, Biografier*, 2. *Oxie kontrakt*, Lund 1948, s. 193–197 och s. 353–355.

28. RLM 34:D:1, Färs härad, fol. 193v.

är det är viktigt att betona de tydliga skillnaderna i migrationsbenägenheten mellan Halland och Skåne. Förklaringen till detta ligger förmodligen i de två landskapens delvis olika socioekonomiska struktur. Skåne dominerades av en godsekonomi där bönderna varit hårdare knutna till godsens. Halland hade däremot ett betydligt större inslag av kronohemman och självägande i kombination med fattigare förhållanden och överbefolkade gårdar.²⁹

Migrationen under skånska kriget

Fördrivning och massflykt under orostider är i ett historiskt perspektiv ett välkänt och tyvärr fortfarande aktuellt faktum. Religionskrigen i 1500-talets Frankrike och Tyskland utgör några väl kända exempel på hur människor valde eller tvingades att lämna sitt land av konfessionella skäl.³⁰ Även det svenska riket bevittnade stora flyktingströmmar under 1600-talet. I samband med krigen mot Ryssland på 1500- och 1600-talet flydde tusentals ortodoxa från Finland till Ryssland.³¹

Att skånska kriget skapade flyktingströmmar är också sedan länge väl känt och beskrivet i litteraturen. Det har redan av den inledande översikten framgått att kriget satt tydliga spår även i sjättepensglängderna. Flera av de enskilda berättelserna låter läsaren dessutom ana hur kriget drabbat befolkningen i området. Längderna från Åsbo berättar till exempel inte bara om flyktingar utan räknar dessutom upp en mängd snapphanar vilka antingen dött i strid, dödats av varandra eller avrättats under kriget. Notisen från Starby socken i Södra Åsbo är typisk i sammanhanget:

Snapphanar var tvenne bröder Per och Christopher Nielssöner var av den förre blev steglad vid Helsingborg och den senare rymde över, lämnade ingen ting efter sig, hava och intet att vänta efter modern som bor i klockargården i Starby.³²

29. Mats Olsson, »Att inte understå sig att lämna sina hemman«, *Historisk tidskrift* 2001:1; Albert Sandklef, »Hallands jordbruk 1656–1900«, *Hallands historia, del 2. Från freden i Brömsebro till våra dagar*, red. Jerker Rosén m.fl., Halmstad 1959.

30. Moch, kap. 2 samt där anförd litteratur.

31. Nils Erik Villstrand, »Statsmakt och migration under svensk stormaktstid«, *Historisk tidskrift för Finland*, 74:1, 1989, s. 20f.

32. GGK DIII2:f, Södra Åsbo härads sjättepensglängd, opag., Starby socken.

Det var dock inte bara stridande som drabbades av kriget. Flera notiser, som exempelvis från Torna härad 1684, vittnar om svåra konsekvenser för civilbefolkningen:

Jöns Nilsson som förr hållit prämen där sammastädes i krigstiden överrest till Själland, dess hus nederbrutit på sal. Fältn. Fabian von Fersens befallning, samt prämen sänkt av våra egna. Egendomen som Jöns Nilsson haft behållen har han fört med sig till Köpenhamn, eljest hava ock trenne fiskare [...] Olof Larsson, Nils Svensson och Mårten Christensson och bonden Sven Persson flytt åt Själland i krigstiden sedan de alldeles avplundrade voro, hava här nu ingen efterlåtskap.³³

Vad diskussionen kring krigets återverkningar i första hand handlat om är hur omfattande utvandringen som en följd av kriget var. Knud Fabricius stöder sig framför allt på de så kallade bäckenbrev och beviljad skattefrihet för skåningar i Danmark. Fabricius har noterat omkring 950 bäckenbrev och skattebefrielser och antar att bakom varje individ döljer sig en familj om cirka fem personer. Dessutom lägger han till ett ospecificerat antal skåningar som inte beviljats friheter och kommer fram till den ofta citerade summan mellan 10 000 och 20 000 utvandrade.³⁴

Fabricius' uppskattningar har dock kritiserats. Alf Åberg har, utan att presentera några egna belägg, ifrågasatt att hela familjer kunnat fly med tanke på kriget. Helga Leide har kritiserat både Åberg och Fabricius för att de inte diskuterat möjligheten att det skett en återinvandring efter kriget. Något som hon visar skedde i åtminstone ett dussin fall i ett par socknar Rönneberga härad.³⁵ Frågan är vilka av de olika tolkningarna som stöds av sjättepengslängdernas notiser?

Notiserna över utvandrade från Åsbo stiger dramatiskt under krigsåren medan de minskar i Fjäre och Viske. Sammanlagt rör det sig i Åsbo om 96 notiser. Med Fabricius' sätt att räkna, nämligen att det bakom varje enskild notis skulle dölja sig fem familjemedlemmar, skulle en beräkning av utvandringen från Åsbo därmed hamna på uppskattningsvis omkring

33. GHR EVIIAAA;1, Torna häradsrätts renoverade dombok vårtinget 1684, opag.

34. Fabricius, »Skånsk invandring«, s. 353f, 358, 372. Bäckenbrev var en form av officiella tillstånd att tigga vid kyrkor i Danmark. Fabricius lutar sig också mot uppgifter i kyrkböcker och mantalslängder. Hans beräkningar återges t.ex. som »tiotusentals« i Ingvar Svanberg & Mattias Tydén, *Tusen år av invandring. En svensk kulturhistoria*, Stockholm 1998.

35. Åberg, *När Skåne blev svenskt*, s. 110–113; Leide, s. 415, 420f.

500 individer. Det motsvarar omkring fem procent av en befolkning på omkring 11 000 vid 1600-talets mitt.³⁶

Överfört till Skåne som helhet, där den senaste beräkningen av landsbygdens befolkningsmängd vid 1600-talets mitt ligger på omkring 140 000, skulle siffran fem procent i så fall motsvara omkring 7 000 utvandrare från landsbygden – vilket skulle halvera Fabricius' övergripande beräkningar.³⁷ Men till skillnad mot bäckenbrev och skattebefrielser innehåller sjättepengslängderna, vilket redan framgått, inte bara namnuppgifter utan även epitet, titlar, hemorter och, vilket är viktigt i sammanhanget, uppgifter om familjeförhållanden, vilket gör det möjligt att närmare problematisera Fabricius' beräkningsgrunder.

Tabell 4. Titlar och benämningar på utflyttade under och i samband med skånska kriget enligt sjättepengsnotiserna

	<i>Södra och Norra Åsbo</i>	<i>Fjäre och Viske</i>
Snapphanar	82	0
Bönder	6	5
Tjänstemän	2	0
Soldat	0	1
Ej angiven titel	6	1
<i>Summa</i>	96	7

Källor: GKG DIII f:2, opag. Sjättepengslängder för Södra och Norra Åsbo respektive Fjäre och Viske härader 1684.

En sammanställning av tituleringar och benämningar i längderna visar att den stora gruppen flyktingar utgörs av vad svenska myndigheter kallar »snapphanar«, det vill säga individer som slagits på dansk sida i kriget. Av de sammanlagt 96 notiserna om krigstida utvandring från Södra och Norra Åsbo handlar, vilket framgår av tabell 4, över 80 om individer med detta epitet. Låt oss titta närmare på deras familjeförhållanden.

Av de sammanlagda antalet skånska krigsflyktingar hade femton uttryckligen flyttat tillsammans med en eller flera familjemedlemmar. I tio

36. Lennart Andersson Palm, *Folkmängden i Sveriges socknar och kommuner 1571–1997*, Stockholm 2000, s. 214f.

37. Siffrorna har avrundats utifrån beräkningar av Palm, s. 198.

av dessa fall, samtliga benämnda som snapphanar, rör det sig om bröder som flytt tillsammans. I endast fyra notiser noteras uttryckligen att utvandringen skett tillsammans med hustru och barn. I ett fall rör det sig om far och son som flytt.³⁸ Det vanligaste har alltså, som Åberg antagit, varit att kriget splittrat familjer. En del notiser, exempelvis den om Kiäll Bentsson som flytt från Oderljunga socken i Norra Åsbo härad, belyser på ett intressant sätt hur kriget kunde skilja familjer åt.

Kiäll Bentsson snapphane, blev ihjälskjuten av en dess kamrat, lämnade varken löst eller fast, var en tiggare, föräldrarna är än fuller kvar, men hava ingenting till bästa. Brodern Jon Bentsson, en ung dräng, tjänar under vårt folk, har heller ingenting efter sig.³⁹

Citatet visar tydligt att båda föräldrarna fanns kvar i livet och var bosatta i Skåne. Dessutom var en bror i svensk tjänst. Fabricius antagande att det bakom varje uppgift om en skånsk flykting också döljer sig en familj håller alltså inte för en närmare granskning. Slutsatsen måste därför bli att antalet utvandrare och flyktingar från Skånelandskapen som en direkt eller indirekt följd av kriget inte skall räknas i tiotusental men väl, vilket är nog så dramatiskt, snarare i tusental.

Samtidigt måste en viktig men av andra forskare sällan kommenterad uppgift hos Fabricius lyftas fram. Han menar nämligen att utvandringen i samband med kriget inte var jämnt fördelad över landskapet. Hela 85 procent av de bönder som beviljades bäckenbrev var exempelvis hemmahörande i området kring Landskrona. Mycket få av dessa kom enligt Fabricius från andra härader som var i det närmaste lika hårt krigsdrabbade och, enligt honom, »danskvänliga«, som Villand, Göinge och Åsbo.⁴⁰

Sjättepengslängden från Rönneberga härad bekräftar bilden av att utvandringen från Skåne i samband med kriget var koncentrerad till vissa områden. På vårtinget år 1684 fick nämnden och tingsallmogen i Rönneberga härad frågan om vilka familjer som lämnat häradet efter 1658. De sade sig inte veta om någon. Generalguvernören trodde uppenbarligen inte på detta utan bad om en noggrannare undersökning. Vid hösttinget samma år kom frågan återigen upp men svaret blev i stort sett detsamma.

38. GGK DIII:2, Södra och Norra Åsbo härads sjättepengslängd, opag., passim.

39. GGK DIII:2, Norra Åsbo härads sjättepengslängd, opag., Oderljunga socken.

40. Fabricius, »Skånsk invandring«, s. 353f.

Man drog sig dock till minnes en klockardotter som befann sig i Danmark samt, som man uttryckte det, »ett antal präster«. I en tredje förfrågan (1687) berättade tingsallmogen och nämnden att »åtskilliga bönder och snapphanar« lämnat häradet i samband med kriget.⁴¹ Böndernas berättelser i Rönneberga får stöd av biografiska uppgifter i Lunds stifts herdaminne. Av Rönneberga kontrakts sammanlagt sju sockenpräster flydde fem till Danmark under kriget. Endast en av dem återvände efter freden. I Södra och Norra Åsbo kontrakt flydde inte en enda präst i samband med eller efter kriget.⁴²

I krigets spår

Den inledande översikten visar som sagt att utvandringen från Skånelandskapen minskade efter kriget. För skånsk del tycks det som om siffrorna efter fredsslutet återgick till en »normal« förkrigstida nivå medan minskningen i Halland är mer dramatisk. Samtidigt måste den stora andelen odaterad utvandring från Halland tas med i beräkningen. Det är omöjligt att avgöra när utvandringen skall ha skett. Det är endast sju av över två hundra notiser som låter oss ana en ungefärlig tidpunkt. I dessa berättas nämligen att personen ifråga lämnat sin hemort »för länge sedan«, som till exempel i fallet med Börta Nilsdotter, som enligt längden »för lång tid sedan härifrån bortrest. En tid därefter ärvt av sin farfader Olof Bengtsson i Hyltan. Ingen efterrättelse finns«.⁴³

Innebär då detta att sjättepengslängderna återspeglar den övergång från ömsesidiga till alienerade kontakter i Öresundsområdet som Knud Fabricius med sin järnridåmetafor menat sig se? Ser man till lagstiftningen är det inte svårt att hålla med Fabricius om en allt hårdare reglerad gräns. Passtvang, för både utrikes och inrikes resande, hade instiftats i Sverige redan under 1500-talet. År 1620 utfärdades även ett principiellt

41. GHR EVIIAAAJ:1, Rönneberga häradsrätts renoverade dombok vårtinget 1684, opag., 16841001, s. 33v–34r; RLM vol. 34 sign. D:1, Rönneberga härad, fol. 33v–34.

42. Gunnar Carlquist, *Lunds stifts herdaminne från reformationen till nyaste tid, Serie II, Biografier, vol. 7. Onsjö, Harjagers och Rönnebergs kontrakt*, Lund 1959; densamme, *Lunds stifts herdaminne... vol. 10. Åsbo och Bjäre kontrakt*, Lund 1985. Angående antalet pastorat i Rönneberga var ett åttonde pastorat, Örja och Vadensjö, under 1600-talet prebende till stadskommunerna i Landskrona, se Carlquist, *Lunds stifts herdaminne... vol. 7, s. 458*.

43. GKG DIII f:2, Fjäre härads sjättepengslängd, opag., Vallda socken.

utvandringsförbud för de grupper som i statsmaktens ögon saknade skäl att lämna landet. Man var rädd för att en utvandring av tjänstefolk och bönder riskerade att utarma riket. Dessutom fanns det risk för att de gick i fientlig tjänst. Oavsett vilket stånd man tillhörde var det dock tillåtet att studera och bedriva handel utomlands, om det var till rikets nytta. Följaktligen uppmuntrades invandring. Det gällde att skydda rikets välfärd och säkerhet.⁴⁴

För Skånelandskapens del infördes svenska passregler av allt att döma i samband med införandet av uniformitet 1683. Förutom passlagstiftning och utvandringsregler instiftades tillfälliga förbud att resa över Sundet i kombination med försök att spärra gränsen. De främsta anledningarna var att förhindra epidemier och spioneri samt att stoppa utskrivna soldater på väg att fly.⁴⁵ Men lagar och förordningar har sällan sin motsvarighet i praxis. Låt oss därför titta närmare på vad längderna berättar om omständigheterna kring utvandringen efter kriget.

Från den skånska landsbygden återfinns som redan framgått tio notiser om utvandrade efter kriget. Nio av dessa är från Norra Åsbo härad. I likhet med notiserna som berör tiden före kriget är de ytterst knapphändiga med information om varför utvandringen ägt rum. Samtliga utvandrare var män och de hade, som det med smärre variationer anges i notiserna, lämnat sina hem »efter freden«. Det är oklart huruvida de flyttat ensamma eller tillsammans med sina familjer. I två notiser framgår det klart att det inte handlat om hela familjer som utvandrat. Bengt Bengtsson från Oderljunga socken hade som det heter »lämnat hustru och gods kvar i ett år efter utvandringen«. Drängen Sven Svensson i Rya som ägt en pantsatt skattegård hade lämnat hemorten och flyttat till Själland »efter kriget«. Han hade givits respass av viceguvernör Jöran Sperling. Tituleringen »dräng« antyder att det rörde sig om en yngre ogift man.⁴⁶

Vänder vi oss till Fjäre och Viske härader i Halland finner vi att sammanlagt sex personer utvandrat efter kriget. Här handlade det om fyra män och två kvinnor vars migration inte är kopplad till fredsslutet 1679.

44. Villstrand, s. 9–14, 29; Anna-Brita Lövgren, »Rätten att färdas fritt«, *Rätten. En festskrift till Bengt Ankarloo*, red. Lars M. Andersson m.fl., Lund 2000, s. 202.

45. Alf Åberg, »Ödegårdarna i Skåne och deras upptagande efter kriget 1675–1679«, *Karolinska förbundets årsbok*, Stockholm 1946; Persson, s. 265–269, 299f, särskilt noterna.

46. GGK DIII:2, Norra Åsbo härads sjättepengslängd, opag., Rya socken.

Eilert Hansson från Ålafors i Älvsåkers socken hade flyttat 1682 och notisen anger att hans hustru nu var på väg att flytta efter honom till Danmark. Anders Haraldsson från Kärra i Stråvalla socken var, enligt en uppdaterad längd från 1687, sedan ett år utomlands men »förväntades hemkomma».⁴⁷

Den sistnämnda notisen sätter fingret på frågan om återvändande efter kriget som väckts av Helga Leide i hennes kritik av Fabricius och Åberg. Sjtätpeingsnotiserna borde naturligtvis i detta sammanhang vara oanvändbara eftersom syftet med räfsten var att inventera den permanenta utvandringen. Men något överraskande finns det ett antal noteringar som, om än indirekt, pekar på att återvändandet till Skåne från Danmark inte bara handlade om en handfull bönder i Rönneberga härad.

Från Viske och Fjäre härader finns det sju notiser som klart visar hur utflyttade tillfälligt eller permanent återvänt från Danmark till Halland. En av dem var Oluva Olofsdotter från Värö socken i Viske härad som före kriget hade utvandrat med två systrar till Danmark. Efter kriget hade hon återvänt och arbetat där i ett år i socknen. Hon hade dock flyttat tillbaka till sina systrar igen. Ett annat exempel på återinvandring utgörs av en i längden icke namngiven bror till bonden Anders Larsson i Lindome socken som uppgavs nyligen ha kommit hem från utlandet.⁴⁸ Från staden Halmstad finns en i sammanhanget intressant notis som berättar om en viss Hans Holst vilken ägt en fastighet i Halmstad som han senare sålt. Längden berättar vidare att »[b]em[äl]te Holst uppehåller sig fuller nu i Köpenhamn men [är] *ingen borgare där utan stundom här och stundom där*, var han som en svag man sig underhålla kan [min kursivering]».⁴⁹ Här ser vi exempel på vad som skulle kunna benämnas en »gränsgångare», det vill säga en individ som till synes obehindrat rört sig fram och tillbaka i det nya gränsområdet. Att så också var fallet när det gäller Hans Holst beläggs av Halmstad rådstuguprotokoll från 1680-talets första år. Under perioden 1682 till 1684 var han personligen närvarande vid rådstugan i Halmstad vid åtminstone sju tillfällen.⁵⁰

47. GGK DIII f:2, Fjäre härads sjättepengslängd, opag., Älvsåkers och Stråvalla socknar samt RLM vol. 34 sign. D:1, Fjäre och Viske härader, opag.

48. GGK DIII f:2, Fjäre och Viske härads sjättepengslängd, opag., Lindome socken.

49. RLM vol. 34 sign. D:1, opag. Sjtätpeingslängder för städerna i Halland.

50. *Halmstads domböcker. Rådstuguprotokoll 1681–1683*, utg. Märta Hähnel, Lund 1961, s. 126, 132, 138, 143, 177, 183, 185, 196, 223f, 255, 257.

Även från Skåne finns flera uppgifter om återvändare. En av dem var adelsmannen Hans Walkendorf i Frosta härad som uppgavs ha varit flykting under kriget. Han hade återvänt efter fredsslutet och slagit sig ned på sitt gods. Ett annat exempel på återvändande utgörs av hustrun – hennes namn anges inte – till den tidigare arrendatorn på Bosjökloster vid namn David Eliasson. Hon hade flytt tillsammans med sin man och son under kriget, men efter att maken avlidit hade hon återvänt och var numera enligt notisen »bosatt i Landskrona«.⁵¹ Ytterligare exempel på att även bönder återvände är bonden Jöns Trulsson från Flädie socken i Torna härad, som enligt längden hade återkommit efter freden och begärt att få igen sin gård.⁵²

Förutom dessa återvändare finns det dessutom ett fall från Åsbo som visar att det också förekom regelrätt invandring till Skåne från västra sidan om Sundet. Det handlar om adelskvinnan Elin Passberg som vid tiden för räfstén antecknades som bosatt på sitt gods Bjärsgård i Gråmanstorps socken i Norra Åsbo härad. Hon uppgavs vara inflyttad från »andra sidan«. Att så också var fallet får stöd i flera dokument från Bjärsgårds godsarkiv. Där framgår det att Elin Passberg hade 1677 blivit änka efter amtmannen på Jylland, Ebbe Gyldenstjerne, och strax efter fredsslutet 1679 hade hon av en nära släkting, Lena Gyldenstjerne, köpt Bjärsgård. Flera av dokumenten i godsarkivet visar på ett mycket tydligt sätt att talet om en järnridå i Öresund och avbrutna kontakter är fullkomligt felaktigt. I juni 1683 fick Elin, enligt hennes egna räkenskaper, sällskap på godset av dottern Katrine Gyldenstjerne. De två kvinnorna har med sitt tjänstefolk under hela 1680-talet regelbundet rest över Sundet och korresponderat med släktingar i Danmark, bland annat 1684 då Kristine fick pengar för att besöka en moster i Köpenhamn. År 1691 betalade hon en skraddare i Köpenhamn för en beställning av kläder till sin dotter. Flera bevarade brev vittnar om en flitig korrespondens mellan henne och hennes två söner i Danmark och Frankrike under perioden 1680–96.⁵³

51. RLM vol. 34 sign. D:1, fol. 192v.

52. GHR EVIIAAA:1, Torna häradsrätts renoverade dombok 10 april 1684, opag.

53. Krapperrupstiftelsens arkiv; Bjärsgårds godsarkiv, sign. AII:1, H:2:1–4.

Sammanfattande slutord

Analysen av sjättepengsnotiserna har kunnat bekräfta, fördjupa och i viss mån ifrågasätta vad tidigare forskning haft att säga om hur Skånelandskaps övergång från Danmark till Sverige 1658 och konflikterna mellan de två staterna påverkade människors rörelser och kontakter över den nya gränsen.

Det som framför allt bekräftats är att den nya gränsen varken före eller efter skånska kriget kan betecknas som en järnridå. Undersökningen har också kastat ytterligare ljus över det föga förvånande faktum att kriget orsakat flyktingströmmar över Sundet.

Sjättepengsnotiserna antyder dock dels att flykten varit mer lokal, dels att antalet flyktingar varit betydligt lägre än vad som tidigare antagits. Häri ligger både ett ifrågasättande och en fördjupning av framförallt Fabricius' rön. Samtidigt förstärks bilden av att det efter kriget skett ett återvändande till Skåne.

En ny, och intressant, iakttagelse är att det också förekommit inflyttning från Danmark till Skåne efter kriget. Hur omfattande en sådan varit och vilka samhällsgrupper den kan ha omfattat ger dock inte sjättepengsräfsten något svar på.

Sammanfattningsvis innebar den nya statsgränsen och konflikterna mellan Sverige och Danmark inte att den tidigare östdanska befolkningen »alienrades« från befolkningen väster om Sundet. Trots statliga regleringar och våldsamheter staterna emellan fortsatte kontakterna mellan människor i Öresundsområdet på ett sätt som måste betecknas som »ömsesidigt«.

Summary

Migrants, Refugees, Returnees.

Migration in the Borderlands of Öresund in the Late 17th Century

The cession of Scania, Halland and Blekinge to Sweden in 1658 led to the creation of a new Öresund border. The question that this article attempts to get to grips with is how both the creation of the border and the Scanian War in 1676–1679 affected people's movements and contacts across this new border.

The analysis, which is based on the so-called "sjättepeng notices" or form of heredity taxation, a hitherto unexploited source designed to map emigrational movements after 1658, has endorsed, deepened and to a certain extent challenged previous research on the subject.

What has been most clearly confirmed is that the border cannot be described as an "iron curtain". Despite government regulations and the 1670s war, contacts between people in the Öresund Region continued. The study sheds further light on the movement of refugees in connection with the Scanian War. This exodus was of a local nature and the number of permanent refugees was presumably lower than that previously assumed. At the same time, the picture of a return to Scania after the war is strengthened.

A new observation is that migration from Denmark to Scania occurred after the change-over.

But just how extensive this migration was, and which social groups were involved, has not been possible to establish.

Referenser

Otryckta källor

Riksarkivet i Stockholm:

Räfst och likvidationsmyndigheter, vol. 34, Likvidationskommission över sjättepenningen i Skåne och Halland 1689–1694, signum D:1, »Häradshövdingarnas hållna inkvisitioner uti Skåne och Halland angående Hans Kongl. Maj:ts och Kronans competerande sjättepenning sedan anno 1658« (RLM vol. 34 sign. D:1)

Landsarkivet i Lund:

Skånska Generalguvernementskansliet, signum DIII f:2, »Skrivelser från häradshövdingar och befallningsmän« (fasc.), »Sjättepengslängder för Åsbo härader« (GGK DIII f:2)

Skånska Generalguvernementskansliet signum. DIII d:12 »Skrivelser från magistrater« (GGK DIII d:12)

Göta hovrätts arkiv i Jönköping:

Renoverade domböcker Malmöhus län 1683–1693, sign. EVIIAAA J:1, opag. Under Rönneberga, Oxie, Torna och Bara häradsrätter sommar- och hösttingen 1684 (GHR EVIIAAA J:1)

Krapperup slott, Krapperupsstiftelsens arkiv:

Bjärsgårds godsarkiv, sign. AII:1 resp. H:2:1-4, »Handlingar rörande Elin Passberg«

Tryckta källor

Halmstads domböcker. Rådstuguprotokoll 1681–1683, utg. Märta Hähnel, Lund 1961
Lund på 1690-talet, 1691 års sjättepenningsslängd med upplysande anmärkningar. 1, Klemens och Drottens rotar, utg. Gunnar Carlquist, Föreningen Det gamla Lund, Lund 1923
Lund på 1690-talet, 1691 års sjättepenningsslängd med upplysande anmärkningar. 2, Krafts och Vårfru rotar, utg. Gunnar Carlquist, Föreningen Det gamla Lund, Lund 1924

Litteratur

- Broberg, Richard, *Invandringen från Finland till mellersta Skandinavien före 1700*, Föreningen Norden, Stockholm 1980
- Carlquist, Gunnar, *Lunds stifts herdaminne. Från reformationen till nyaste tid, Serie II, Biografier, 2. Oxie kontrakt*, Gleerup, Lund 1948
- Carlquist, Gunnar, *Lunds stifts herdaminne från reformationen till nyaste tid, Serie II, Biografier, vol. 5. Bara, Ljunits och Herrestads kontrakt*, Gleerup, Lund 1954
- Carlquist, Gunnar, *Lunds stifts herdaminne från reformationen till nyaste tid, Serie II, Biografier, vol. 7. Onsjö, Harjagers och Rönnebergs kontrakt*, Gleerup, Lund 1959
- Carlquist, Gunnar, *Lunds stifts herdaminne från reformationen till nyaste tid, Serie II, Biografier, vol. 10. Åsbo och Bjäre kontrakt*, Arken, Lund 1985
- Donnan, Hastings, & Wilson, Thomas M., *Borders. Frontiers of Identity, Nation and State*, Berg, Oxford 1999
- Douhan, Bernt, *Arbete, kapital och migration. Valloninvandringen till Sverige under 1600-talet*, Uppsala universitet, Uppsala 1985
- Dübeck, Inger, *Fra gammel dansk til ny svensk ret. Den retlige forsvenskning i de tabte territorier 1645–1683*, Rigsarkivet, København 1987
- Erlandsson, Alf, *Skånska generalguvernementet 1658–1693 och dess arkiv*, Gleerup, Lund 1967
- Fabricius, Knud, *Skaanes overgang fra Danmark til Sverige. Anden del (Den skaanske provins 1660–1676)*, Nordisk forlag, København 1906
- Fabricius, Knud, *Skaanes overgang fra Danmark til Sverige. Fjerde del*, Nordisk forlag, København 1958
- Fabricius, Knud, »Skånsk indvandring til Sjælland i slutningen af 1600-tallet«, (Dansk) *Historisk tidsskrift*, 11 række, III, 1952
- Fagerlund, Solveig, *Handel och vandel. Vardagslivets sociala struktur ur ett kvinno-perspektiv. Helsingborg ca 1680–1709*, Studia Historica Lundensia, Lunds universitet, Lund 2002
- Ingers, Ingemar, »Skåne och Danmark. Några synpunkter«, *Limhamniana 1963*, Limhamns museiförenings årsbok, Malmö 1963
- Leide, Helga, »Ödeläggelse och uppodling efter skånska kriget. En studie av gårdar, bönder och jordens uppodling i Landskronatrakten 1675–1700«, *Scandia* 1971:37
- Lövgren, Anna-Brita, »Rätten att färdas fritt«, *Rätten. En festskrift till Bengt Ankarloo*, red. Lars M. Andersson m.fl., Nordic Academic Press, Lund 2000

- Martinez, Oscar J., *Border People. Life and Society in the U.S.–Mexico Borderlands*, University of Arizona Press, Tucson 1994
- Moch, Leslie Page, *Moving Europeans. Migration in Western Europe since 1650* (2 utg.), Indiana University Press, Bloomington 2003
- Olsson, Mats, »Att inte understå sig att lämna sina hemman«, (Svensk) *Historisk tidskrift* 2001:1
- Palm, Lennart Andersson, *Folkmängden i Sveriges socknar och kommuner 1571–1997*, Stockholm 2000
- Persson, Bodil, *Pestens gåta. Farsoter i det tidiga 1700-talets Skåne*, Nordic Academic Press, Lund 2001
- Rosander, Göran, *Dalska arbetsvandringar före nya tidens genombrott*, Institutet för folklivsforskning, Stockholm 1979
- Rosén, Jerker, »Sjättepenningen och den svenska godspolitiken i Skåne på 1600-talet«, *Scandia* 1943:1
- Röndahl, Uno, *Skåneland utan förskoning*, Karlshamn 1981
- Sanders, Hanne, »Pest och porslin. Regional identitet kring Öresund efter 1658«, *Kulturens Årsbok 2000*, Lund 2000
- Sandklef, Albert, »Hallands jordbruk 1656–1900«, *Hallands historia, del 2. Från freden i Brömsebro till våra dagar*, red. Jerker Rosén m.fl., Halmstad 1959
- Sogner, Sølvi, »Tjenestejenter til Holland«, *Nordliv 1995–97. Migrasjon i Norden*, red. Michael Drake, Sølvi Sogner, Sune Åkerman m.fl., Foreningen Norden, Oslo 1997
- Stiernman, A., *Samling utaf Kongl. bref, stadgar och förordningar angående Sweriges rikes commerce, politie och oeconomie uti gemen...*, del 2, Stockholm 1750, s. 885f
- Svanberg, Ingvar & Tydén, Mattias, *Tusen år av invandring. En svensk kulturhistoria*, Gidlund, Stockholm 1998
- Tägil, Sven, »Öresund som vallgrav och förbindelseled«, *Ale* 1985:1
- Villstrand, Nils Erik, »Statsmakt och migration under svensk stormaktstid«, *Historisk tidskrift för Finland*, 74:1 1989
- Åberg, Alf, »Ödegårdarna i Skåne och deras upptagande efter kriget 1675–79«, *Karolinska förbundets årsbok 1946*, Stockholm 1946
- Åberg, Alf, *När Skåne blev svenskt*, LT, Stockholm 1958

»NATIONALITET OG LANDEGRÆNSER ER OS LIGEGYLDIGE«

EN STUDIE AV UNGSOCIALISTER OCH
GRÄNSÖVERSKRIDANDE VID TIDEN KRING 1900

Fredrik Nilsson

I slutet av april 1902 steg beväringssman nr 177 Samuelsson in på överste L. Virgins kontor. I sin hand höll han uppropet »Du unge militär«. Skriften hade spridits bland värnpliktiga i Landskrona och Samuelsson ville nu göra översten uppmärksam på vad som försiggick på kasernområdet. Virgin tog emot uppropet och kontaktade i sin tur rådmannen G. Thestrup, varefter han begärde att uppropet skulle beslagtgas och åtal väckas mot de ansvariga. Virgins önskan hör sammades. I mitten av maj kom stadsfiskalen till Aktiebolaget Föreningstryckeriets kontor där en nytryckt upplaga av skriften beslagtogs. Uppropet var inte undertecknat, men ungsocialisten Wilhelm Jensen tog så småningom på sig författaransvaret. Jensen dömdes till sex månaders fängelse för uppmaning till uppror och myteri.¹

Uppenbarligen hade det ungsocialistiska uppropet skapat viss oro i Landskrona, men varför? Vad fick makthavarna att väcka åtal mot ungsocialisten Jensen?

När ett åtal väcks beror det i regel på att en gräns för vad som anses vara ett moraliskt och/eller juridiskt acceptabelt beteende har utmanats. I detta fall var det emellertid inte en utan två gränser som hade utmanats. För det första ifrågasatte författaren idén om att fosterlandet var något som borde försvaras, vilket var djärvt i en tid som var starkt präglad av nationalism och militarism. För det andra hade uppropet spridits inne

1. *Brand*, juni 1902.

på kasernområdet, vilket indikerade att ungsocialisterna hade överskridit gränsen mellan det offentliga rummet och det militära området. Ja, kanske var rent av det senare gränsöverskridandet att likna vid ett övergrepp på fosterlandet, på nationen? Kanske var det anledningen till att åtal väcktes och att nr 177 Samuelsson avtackades på regementet »i fosterlandets och arméns namn«?²

Jensen och ungsocialisterna hade således överskridit mer än en gräns, uppropet hade ifrågasatt fosterlandet som idé och dessutom hade det på något sätt smugglats in på kasernområdet. Syftet med denna artikel är att undersöka hur och var ungsocialister i Öresundsområdet vid 1900-talets inledning utmanade just gränser som på ett eller annat sätt var relaterade till fosterlandet som idé.³ Det är alltså inte bara ungsocialisternas aktioner i Landskrona som står i fokus, utan även deras handlingsmönster i Helsingborg, Malmö och Köpenhamn. Inledningsvis måste vi emellertid titta närmare på gränsen som fenomen. Vad är en gräns?

Gränser – materialiseringar och kulturella kraftfält

Svaret på frågan om vad en gräns är kan te sig självklart: en gräns är en linje som avskiljer och samtidigt förenar två eller flera stater från varandra. Linjen är synlig i kartboken, men i det fysiska landskapet är den emellertid inte lika framträdande. I Öresund är exempelvis gränslinjen i praktiken osynlig; istället utgör vattnet mellan staterna ett vagt definierat gränsområde. Svårigheten att specifikt lokalisera en linje som avskiljer stater från varandra är inte något som är unikt för Öresundsområdet. Kartors linjer syns alltså sällan i det fysiska rummet, men gränsen kan trots det materialiseras. Låt mig illustrera detta med ett exempel på gränsöverskridande från en inte alltför avlägsen tid.

Innan bron över Öresund existerade var det med färjans hjälp resenärer färdades över Öresund. För de flesta var resan över Sundet starkt förknippad med njutning och konsumtion: man åt och drack sig över gränsen. Njutningen kunde dock ersättas av en annan känsla när färjan hade lagt till. I färjeterminalens innandömen väntade tull- eller passkon-

2. Ibid.

3. Materialet består av artiklar ur tidningar, framför allt de ungsocialistiska organen *Brand* och *Ny Tid*, men även politiska upprop, brev, mötesprotokoll samt polis- och förhörsmaterial.

trollanternas granskande blickar. De flesta kände en viss oro i kroppen när dessa blickar skulle passeras, oavsett om man smugglade något över gränsen eller inte.⁴ Detta enkla exempel illustrerar att gränser kan materialiseras på platser som inte nödvändigtvis befinner sig på den faktiska statsgränsen. Färjeterminalerna låg ett stycke in på danskt respektive svenskt territorium. Exemplet visar även att gränsen kan förkroppsligas: tulltjänstemän och passkontrollanter personifierade gränsen. I ljuset av detta blir det intressant att undersöka hur ungsocialister uppfattade fosterlandets gränser. Var och i vilka former materialiserades gränsen?

Gränser rymmer emellertid fler dimensioner. Gränser materialiseras, men de är också ett slags kulturella kraftfält som både förhindrar och alstrar rörelse. Gränsen kan till exempel fungera som en barriär vars syfte är att förhindra eller åtminstone kontrollera ett flöde av människor och varor. Men gränsen ger också upphov till såväl legal som illegal trafik eftersom utbudet av varor och/eller efterfrågan kan se annorlunda ut på andra sidan. Eftersom gränsen markerar annorlundaskap kan den dessutom lägga grunden för en idealisering av livet på andra sidan, något som i sin tur kan föda nyfikenhet och en vilja att färdas över gränsen.⁵ I en diskussion om hur ungsocialister uppfattade och utmanade fosterlandet är det förstas intressant att fundera över gränsens förmåga att alstra rörelse. Skapade statsgränsen ett handlingsutrymme, ett incitament för handling, som ungsocialister i Öresundsområdet kunde dra fördel av? Skapade statsgränsen en idealisering, uppstod en nyfikenhet och ett begär att resa över till andra sidan?

Innan vi går vidare och försöker besvara dessa frågor är det på sin plats med en kort presentation av ungsocialisterna. Vilka var ungsocialisterna och vad ville de uppnå?

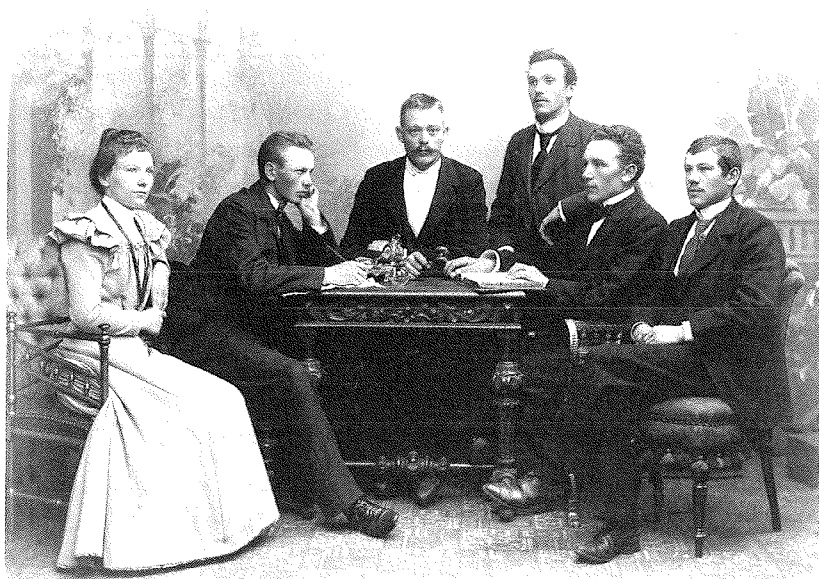
Ungsocialismens framväxt

Ungsocialismen tog form vid tiden kring sekelskiftet 1900. Sveriges socialistiska ungdomsförbund (SUF) bildades 1896, i Danmark bildades

4. Jfr Orvar Löfgren, »Öresundspassager: längtans och ängslans nationalisering«, *Miljø og tilvækst i Øresundsregionen*, red. Jette Hansen-Möller, Lund 1999, s. 89ff.

5. Jfr Hastings Donnan & Thomas M. Wilson, *Borders. Frontiers of Identity, Nation and State*, Oxford, 2001, s. 12–16; Orvar Löfgren, »Moving metaphors«, *Invoking a Transnational Metropolis*, red. Per Olof Berg, Anders Linde-Laursen & Orvar Löfgren, Lund 2000, s. 38f.

Socialistisk Ungdomsforbund (SUF) 1904. Medlemmarna i förbunden var organiserade i lokala klubbar och bestod till största delen av unga arbetare som var missnöjda med klassamhällets orättvisor. I politiskt hänseende var arbetarklassen marginaliserad eftersom allmän rösträtt ännu inte hade införts. Även på arbetsplatserna stod arbetarna utan formellt inflytande. Arbetsgivarna styrde i det närmaste enväldigt över såväl lönesättning som anställning och avskedande av arbetskraft. Båda förbunden intog följaktligen en kritisk hållning gentemot det borgerligt präglade klassamhället.⁶

På denna bild syns styrelsen för den lokala SUF-klubben i Landskrona, förmodligen är bilden tagen 1902. Wilhelm Jensen som åtalades för upproppet »Du unge militär« står upp i mitten av bilden. Som nummer två från vänster, med pennan i hand, syns Wilhelms bror, Albert Jensen. Albert kom att bli en ledande gestalt i ungsocialismen och svensk politik under lång tid. Källa: Arbetarrörelsens Arkiv och Bibliotek i Landskrona.

6. Jfr Karl Fernström, *Ungsocialismen. En krönika*, Stockholm 1950; Jørgen Würtz Sørensen, »Udviklingen i den ungsocialistiske bevægelse i Danmark 1900–1910. En undersøgelse af venstreoppositionens fremvækst i dansk arbejderbevægelse«, *Meddelelser om forskning i Arbejderbevægelsens historie*, nr 12, 1979.

Inledningsvis var ungsocialismen närmast att betrakta som en socialdemokratisk ungdomsrörelse, men radikala ungsocialister menade att partiet var alltför kompromissvilligt gentemot högern. I såväl Sverige som Danmark kom de radikala krafterna att ta över makten i förbunden, och ungsocialismen framstod därmed som ett alternativ till socialdemokratin. Inom båda förbunden talade man om revolution och generalstrejk som medel för att förändra samhället, medan socialdemokratin förordade reformer och dialog.⁷

Samtidigt som såväl svenska som danska SUF ställde sig kritiska till socialdemokratin så fanns det emellertid också interna konflikter. Inom båda förbunden fanns grupperingar som motverkade en radikaliserings, vilket kom att leda till fraktionsbildningar och splittring. Konflikterna till trots lyckades emellertid ungsocialismen profilera sig i två intimt sammankopplade frågor: man förordade internationalism och man antog en tydligt antimilitaristisk hållning.⁸ Dessa ställningstaganden var en direkt kritik av den nationalism och militarism som de flesta europeiska stater var präglade av vid tiden kring sekelskiftet 1900. I det följande ska därför en skiss presenteras av nationalismens framväxt i Europa och den motkraft som internationalismen utgjorde. Därefter återkommer jag till hur ungsocialisterna utmanade såväl fosterlandet som idé som dess gränser.

Nationalism, militarism och internationalism

Under 1800-talets senare del växte nationalismen sig stark i Europa. En nation ansågs bestå av ett folk som talade ett gemensamt språk, men som även bar på en gemensam kultur och historia. Denna språkliga, kulturella och historiska gemenskap utgjorde grunden för en nationell identitet.⁹ Föreställningen om en nationell identitet var även intimt kopplad till territoriet, till marken och landskapet. *Fosterlandet* var något den enskilde individen genom födsel ansågs vara organiskt sammanbunden med. *Fosterlandet* var därmed något man borde älska likt en familjemedlem, nå-

7. Ibid.

8. Jfr Fernström; Lennart K. Persson, *Syndikalismen i Sverige 1903–1922*, Stockholm 1975; Sørensen.

9. Jfr Benedict Anderson, *Imagined Communities. Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*, London 1991; Sverker Sörlin, *Mörkret i människan. Europas idéhistoria 1492–1918*. Stockholm 2004, s. 260–264.

got man borde längta till och känna samhörighet med.¹⁰ Denna intima koppling mellan individ och territorium främjade gemenskap inom nationens gränser men skapade även rädsla och aggression utåt. Fosterlandet behövde försvaras mot utifrån kommande hot, fosterlandet behövde en armé. Arméer hade förvisso ställts på benen även tidigare, men nationalismen medförde en tanke om att folket skulle försvara gränsen, inte inhyrda legoknektar eller yrkessoldater. Medborgarna blev därmed värnpliktiga och nationalism kom att sammantvinnas med militarisering.¹¹

Militariseringen av Europa var inte enbart en konsekvens av att ett nytt tankegods – nationalismen – hade etablerats. Militariseringen var även relaterad till det förenade Tysklands militära framgångar i krigen mot Danmark 1864 och Frankrike 1870–71. Tyskland framstod under Bismarcks ledning som en stormakt vars militära potential vida översteg andra stater, vilket gav incitament till militär upprustning runt om i Europa, så även i Danmark och Sverige.¹²

Redan 1849, under det första kriget om Danmarks södra gräns, hade allmän värnplikt för män mellan 22 och 38 år införts i Danmark.¹³ När Danmark 1864 förlorade hertigdömena i söder fick nationalismen och militarismen ytterligare bränsle,¹⁴ vilket bland annat resulterade i det omfattande projektet att anlägga Köpenhamns befästning.¹⁵ Inledningsvis var det framför allt Højre som pläderade för nationalism och militarism, men vid tiden kring sekelskiftet hade övriga partier, inklusive socialdemokraterna, i princip övertagit deras argument.¹⁶ Militariseringen av Danmark var sålunda i stor utsträckning påverkad av det problematiska för-

10. Jfr Tine Damsholt, »En national turist i det patriotiske landskab«, *Fortid og Nutid. Tidskrift for kulturhistorie og lokalhistorie*, Marts, hæfte 1, 1999; Damsholt, *Fædrelandskærlighed og borgerdyd. Patriotisk diskurs og militære reformer i Danmark i sidste del af 1700-tallet*. København 2000.

11. Jfr Leif Törnquist, »Värnpliktsystemets och värnpliktsarméns utveckling före 1901 i ett internationellt perspektiv«, *Plikt, politik och praktik. Värnpliktsförsvaret under 100 år*, red. J. Dahlström & U. Söderberg, Stockholm 2002, s. 13ff.

12. Jfr Lars Ericson, *Medborgare i vapen. Värnplikten i Sverige under två sekel*, Lund 1999, s. 27–30.

13. *Ibid.*, s. 35; Harry Haue, Jørgen Olsen & Jørn Aarup-Kristensen, *Det moderne Danmark. 1840–1992. Forudsætninger og forløb*, København 1994, s. 12f.

14. Jfr Poul Bagge, »Nationalisme, antinationalisme og nationalfølelse i Danmark omkring 1900«, *Dansk identitetshistorie. Folkets Danmark. 1848–1940*, red. Ole Feldbæk, København 1992, s. 444f.

15. Haue, Olsen & Aarup-Kristensen, s. 231–234.

16. Bagge, s. 446–454.

hållandet till Tyskland; gränsen till Sverige var jämförelsevis konfliktfri.

Även Sverige militariserades vid denna tid. Under 1890-talet utökades antalet bataljoner kraftigt, marinen förstärktes med pansarskepp och det beslutades att Bodens fästning skulle anläggas. Omedelbart efter sekelskiftet presenterades också ett förslag till ny härordning som i princip innebar att allmän värnplikt infördes.¹⁷ Förslaget började gälla 1902, alltså samma år som det ungsocialistiska uppropet skrevs i Landskrona. Militariseringen av Sverige ska förstås mot bakgrund av att Ryssland uppfattades som ett allt större hot och att unionen med Norge föreföll alltmer problematisk. Gränsen till Danmark uppfattades inte som ett omedelbart problem.

Under 1800-talets andra del vann alltså nationalismen och militarismen mark. Nationalismen betonade likhet inom gränser och skillnad utåt, vilket innebar att gränsen blev ett slags nyckelsymbol för nationen.¹⁸ Samtidigt som nationalismen alltmer framstod som en självklar och naturlig referenspunkt, åtminstone i det politiska samtalet, formulerades emellertid motkrafter. Under 1880-talet växte en stark internationell freds rörelse fram¹⁹ och vid tiden kring sekelskiftet blev det också allt vanligare att nationalismen ifrågasattes runt om i Europa. Politiska grupper på vänsterkanten ansåg att klasstillhörighet gav upphov till erfarenheter och gemenskaper som inte var begränsade till enskilda nationer. Klassidentitet hamnade därmed i konflikt med nationell identitet.²⁰ Konflikten hade egentligen synliggjorts redan 1848 då Karl Marx och Friedrich Engels publicerade *Kommunistiska manifestet*. Manifestet slog fast att arbetarna inte hade ett fosterland att försvara: »Proletärerna hava ingenting annat att förlora än sina bojor. De hava en värld att vinna. Proletärer i alla land, förenen eder!»²¹

Genom att betona klassgemenskap hamnade således socialism i konflikt med nationalism, vilket innebar att militarismen och idén om foster-

17. Ericson, s. 102–117.

18. Jfr Donnan & Wilson, s. 10–16, Håkan Thörn, *Rörelser i det moderna. Politik, modernitet och kollektiv identitet i Europa 1789–1989*, Stockholm 1997, s. 110.

19. Ericson, s. 36.

20. Henrik Berggren, *Seklets ungdom. Retorik, politik och modernitet 1900–1939*, Stockholm 1995, s. 54, 76–86; Niels Finn Christiansen, »Socialismen og fædrelandet. Arbejderbevægelsen mellem internationalisme og national stolthed. 1871–1940«, *Dansk identitetshistorie. Folkets Danmark. 1848–1940*, red. Ole Feldbæk, København 1992, s. 531ff.

21. Efter Eric Hobsbawm, *Revolutionens tidsålder*, Stockholm 1994, s. 306.

landet blev föremål för kritik. På vilka sätt kom denna kritik till uttryck bland ungsocialisterna? Låt oss återvända till Landskrona.

»Hvad har du att försvara?«

I uppropet »Du unge militär« som spreds i Landskrona 1902 hävdade författaren att makthavarna hade fört de värnpliktiga bakom ljuset: »Man har tutat dig i öronen vackra fraser, fraser om att du skall försvara ditt fosterland, att du skall värja vår urgamla frihet och skydda den för främmande förtryck. Idel fraser!«²² Bakom de vackra fraserna fanns, enligt författaren, en helt annan verklighet.

Hvad har du att försvara? Ditt fädernesland är icke ditt, det är de stora godsegrarnas, de stora industririddarnes, tjufvarnes och skålmarnes fosterland. Du är bara ett illa behandladt styfbarn, en askunge i ditt fosterland, en »rock bland rockarna«, en maskindel i den stora maskin, som oafbrutet arbetar för att skaffa guld och lycka åt de rike.

I uppropet betonades att arbetaren inte hade ett fosterland värt att försvara eftersom han tillhörde proletariatet, de egendomslösa. Retoriken kring fosterlandet skapade sålunda en falsk känsla av gemenskap. När klasskampen hårdnade skulle emellertid, återigen enligt uppropet, de fagra frasernas ihållighet avslöjas: »En dag skola arbetarne, dine kamrater, samlas till demonstration för sina politiska rättigheter som så länge förvägrats dem.« När denna dag kom skulle militären vändas mot arbetarna. Värnpliktiga soldater skulle därmed stå ansikte mot ansikte med familj och klasskamrater. För att undvika detta scenario uppmanade författaren läsaren, »du unge militär, du kött af folkets kött«, att komma ihåg sin arbetarbakgrund, sitt »ursprung«.

Uppropet ifrågasatte med andra ord två av nationalismens grundelement. Å ena sidan idén om att fosterlandet var ett territorium som folket borde identifiera sig med och därmed vara villigt att försvara, å den andra uppfattningen att militären försvarade nationens gränser mot yttre fiender. Det var därmed inte så konstigt att beväringssman nr 177 Samuelsson

22. »Du unge militär« (1902). *Svenska Socialistiska Ungdomsförbundet*. Kongressprotokoll 1892–1965. Arbetarrörelsens arkiv och bibliotek (ARAB), Landskrona.

Den ungsocialistiska klubben i Landskrona tillhörde de mer radikala klubbarna i landet. På denna bild syns medlemmarna med antimilitaristiska standar. Källa: Arbetarrörelsens Arkiv och Bibliotek i Landskrona.

avtackades i såväl fosterlandets som arméns namn. Uppropet överskred gränsen för ett acceptabelt beteende med råge.

»Du unge militär« var möjligtvis det första uppropet med en tydligt antimilitaristisk och antinationalistisk prägel som författades av ungsocialister, men definitivt inte det sista. Kritiken mot fosterlandet skulle under de följande åren återkomma i åtskilliga upprop och artiklar, såväl i Sverige som i Danmark. I en artikel i *Ny Tid* – de danska ungsocialisternas tidning – lyftes till exempel fosterlandet fram, med illa dold ironi, som fantastisk och vackert: »Saa er der vort elskede fædreland med de dejlige skove og søer, alla de frodige enge og bugnende agre.«²³ En sann patriot skulle förstås ha tårats vid åsynen av detta landskap²⁴ och ivrigt kastat sig ut i försvaret av fosterlandet, men bland ungsocialisterna väcktes andra känslor:

Intet af dette er dit. Du kan faa lov til at slide og slæbe for at fravryste jorden sine rigdomme og ophobe dem, medens du og dine [kamrater]

23. *Ny Tid*, december 1906.

24. Jfr Damsholt, »En national turist«.

ikke ejer saa meget af jorden, som I kan sætte eders fødder paa. Og alla de rigdomme, du skaber, bruges kun til at trykke dig længere ned i nød og elendigheden [...] Saaledes ser de herligheder ud, som du skal ofre alt, selv dit liv og blod for. Døm nu selv, om de er det værd!²⁵

Självfallet skulle arbetarna, enligt ungsocialisterna, inte offra »liv og blod« för fosterlandet, om de bara kunde nå insikt om klassamhällets orättvisor. Talet om fosterlandet och fosterlandskärleken förhindrade emellertid denna insikt och slutsatsen var därför enkel: »Det er nu paa høje tid, at vi kaster denne snak om fædrelandskærligheden over bord.«²⁶

Den känslostormande retoriken kring fosterlandet ansågs således bidra till att nationalismen tog plats i arbetarnas medvetande och kroppar. Ungsocialisterna kritiserade därför retoriken kring fosterlandet som de menade skapade en falsk känsla av gemenskap. Men de riktade också kritik mot ytterligare ett element som bidrog till att förstärka nationalismens grepp om arbetarna.

För att hålla dig i styr och kväsa din självständighet har man funnit upp något som kallas disciplin. Det betyder ett blindt underordnande under andra [...] det betyder att du själf endast är en automat, som lyder utan att fråga hvarför. Denna disciplin har man funnit upp för att man skall kunna bruka dig till allt, för att kunna använda dig att skjuta ned din far, din bror eller din syster, ifall de skulle uppresa sig mot de rikas barbariska lagar.²⁷

Med disciplinens hjälp tog nationalismen plats i de värnpliktigas kroppar, det var ett viktigt argument i »Du unge militär«. Inte heller i detta avseende var uppropet unikt. »Enhver regering søger gennem den tvungne militærtjeneste at gøre landets sønner til dresserede mordere, for ved hjælp af disse at røve land til udplyndring«, hävdade till exempel den framträdande danske ungsocialisten Christian Christensen i ett upprop som spreds 1905.²⁸

Genom att omtala kroppen som en maskin – en automat – förde ungsocialisterna fram en generell civilisationskritik mot kapitalismens och

25. *Ny Tid*, december 1906.

26. *Ny Tid*, nr 5 1907.

27. »Du unge militär«.

28. »Tænk Dig om« (1905). *Christian Christensens arkiv*: Arkivnummer 15. Kasse 1. Arbejderbevægelsens Bibliotek og Arkiv (ABA), Köpenhamn.

industrisamhällets inhumana sidor. De målade upp bilden av ett samhälle där arbetaren inte bara hade förlorat makten över de varor och tjänster som producerades, han hade dessutom förlorat makten över sin egen kropp. Arbetaren hade, kort sagt, reducerats från människa till maskin. Men de värnpliktiga förkroppsligade inte bara kapitalismen utan även nationalismen. Deras kroppar representerade en förkastlig ideologi.²⁹ Givetvis kunde inte ungsocialisterna passivt betrakta hur unga arbetare förvandlades till mordiska maskiner i fosterlandets och fosterlandskärlekens namn. Ett klassmedvetande skulle inympas i de värnpliktigas kroppar. När detta skedde skulle deras kroppar förvandlas till subversiva vapen i kampen mot militarism och kapitalism.

»Vägra att inställa dig under fanorna!«

Det gælder da om, at enhver arbejder er sig selv og sin klasse bevidst. Lad os derfor, enten vi staar indenfor militarismens ramme eller udenfor, ved alle midler søge at udbrede den rene socialisme, agitere for vor fælles sag og indprænte i vore kammeraters bevidsthed det uværdige og for os meningsløse i at træde ind i en institution, der bruges til at holde os selv nede i elændighed, sult og savn.³⁰

Med agitationens hjälp skulle ett nytt medvetande »indpræntes« i den värnpliktige. Han skulle därmed komma till insikt om sin klasstillhörighet, sin klassidentitet. Handlingar i fosterlandets och fosterlandskärlekens namn skulle därmed förhindras. Åtminstone var detta en ofta uttalad förhoppning bland ungsocialisterna. Därmed hamnade de värnpliktiga i en ideologisk korseld mellan å ena sidan nationalism och militarism, å den andra internationalism och klassgemenskap. I syfte att påverka de värnpliktiga väddjade ungsocialisterna till deras känslor. Så här uttryckte man sig i »Du unge militär«:

Har du tänkt öfver, hvilka ohyggliga känslor du måste erfara ifall du kommanderas ut mot en strejkande arbetarskara, som »skall hållas i schack«?

29. Jfr Allen Feldman, *Formations of Violence. The Narrative of the Body and Political Terror in Northern Ireland*, Chicago 1991, s. 8f.

30. *Ny Tid*, december 1906.

Har du tänkt, att i denna kan finnas dina vänner, dina kära, din egen far eller bror? Du kommenderas att ge fyr och din kula skall genomborra deras bröst. Kan du göra detta med kallt blod?³¹

Genom att vädja till den värnpliktiges känslor för såväl familj som klasskamrater skulle kulan aldrig avfyras. I andra texter försökte man också tala till de värnpliktigas känslor och därmed uppväcka en känsla av klassgemenskap, men eldkommandot kvarstod: »Husk derfor, hvis der en gang bliver kommenderet 'Fyr!' da er det ikke kommandanten, men dig, der bestemmer i hvilken retning kuglen skal sendes.«³² Det hörde dock till ovanligheterna att ungsocialisterna uppmanade till denna form av våld, men deras retorik åsyftade likafullt en subversiv kroppspolitik. När unionskrisen 1905 föreföll utvecklas till krig mellan Sverige och Norge vidtog en intensiv agitationskampanj från de svenska ungsocialisternas sida. Agitationen bar på en tydlig målsättning.

Den norska revolutionen har satt våra svenska patentpatrioters sinnen i en jämnt stigande jäsning. En stor del af det svenska folket håller på att gripas af en chauvinistisk yra, som kan medföra högst bedröfliga följder, om den icke motas i tid [...] Låt oss redan här säga: Stopp!! Skrika det så att det hörs icke allenast med ord utan också med handling. En eventuell mobilisering måste till hvarje pris förhindras. Medlet ha vi själftva. Vägra att inställa dig under fanorna!³³

Arbetarna var alltså i besittning av ett »medel« som skulle förhindra mobilisering. Detta medel, eller vapen, var deras kroppar; de skulle vägra att inställa sig.

Ungsocialisternas antimilitaristiska agitation syftade således till att installera ett till nationalismen alternativt habitus i de värnpliktigas kroppar. Men för att lyckas med denna alternativa disciplinering behövde ungsocialisterna komma i kontakt med de värnpliktiga. Det var nödvändigt att utmana arenor som i hög utsträckning materialiserade fosterlandet och dess gränser – kaserner och regementsområden.

31. »Du unge militär«.

32. *Ny Tid*, december 1906.

33. »Värnpliktige!« (1905) *Malmö Socialistiska Ungdomsklubb*: Protokoll, verksamhetsberättelse. 1903–1917. Arbetarrörelsens arkiv och bibliotek (ARAB), Landskrona. Uppropet skrevs av Albert Jensen.

Att överskrida gränser

Vår antimilitaristiska agitation har under den närmaste tiden innan beväringarnas inryckande bedrivits med en energi på de olika platserna som bådar gott inför framtiden. Från en massa olika platser ha underrättelser ingått om vällyckade möten med beväringen. Den säkraste värdemätaren på denna verksamhet är den »fosterländska« prässens enstämmiga gnäll och tjut [...] Vi hoppas att klubbarna lika oförtrutet fortsätta den påbörjade agitationen så att det till sist icke kommer att bli en enda menig militär som icke blifvit anstucken af de socialistiska idéerna.³⁴

För ungsocialisterna var det viktigt att sprida uppropen bland de värnpliktiga. Kaserner, lägerplatser och regementsområden blev därmed viktiga arenor att erövra.

I januari 1907 lät till exempel den Ungsocialistiske Agitationskomité i Köpenhamn trycka uppropet »Et ord fra de unge Socialister«.³⁵ Uppropet spreds sedan bland de värnpliktiga på kaserner runt om i Köpenhamn: »Uddelingen fant sted ved og i kaserneerne, idet flere agitatorer udgav sig for agenter i pudsepomade, og vagten viste dem rundt på opholds- og belægningsstuer, og det var dem derfor en let sag at uddele opraaebene til soldaterne.«³⁶ Ungsocialisterna hade alltså med viss list lyckats ta sig förbi vakterna och in på kasernområdet. Överskridandet av gränsen mellan det offentliga rummet och kasernområdet, i förening med uppropets innehåll, gjorde att »Kommendanten i Kjøbenhavn og Citadellet Frederikshavn« författade en skrivelse till polisen. Eftersom uppropen innehöll »et for vordende soldater demoraliserende indhold« skulle det från militärens sida göras »alt muligt for at hindre en uddeling eller indsmugling af denne art paa de militære etablissementer«. Det faktum att kommandanten valde att använda ordet »indsmugling« för att beskriva ungsocialisternas aktioner understryker att dessa i symbolisk mening överskred en viktig gräns när de distribuerade sina upprop på och kring kaserner.

34. *Brand*, nr 6 1902.

35. »Et ord fra de unge Socialister« skrevs av Andreas Fritznér och finns i *Andreas Fritznérs arkiv*, arkivnummer 16, Kasse 1. Arbejderbevægelsens Bibliotek og Arkiv (ABA), Köpenhamn.

36. *Ny Tid*, nr 3 1907.

Kasernerna symboliserade fosterlandet; gränsen till det offentliga rummet blev här till fosterlandets gränser.

Militären hade emellertid inte några befogenheter utanför kaserner och regementen och därför behövde man polisens hjälp. Kommendanten uppmanade polisen att postera konstuplar på strategiska platser kring kasernerna.³⁷ Kampen mellan nationalism/militarism och internationalism/antimilitarism förvandlade därmed gränsen mellan kasernen och det offentliga rummet till en het gräns.

»Et ord fra de unge Socialister« var bara ett i raden av upprop som delades ut på eller i omedelbar närhet av kaserner under perioden 1904–1907. Inför inryckningsdagen 1905 utverkade exempelvis ungsocialisterna i Köpenhamn en mångsidig strategi som skulle göra det möjligt för dem att erövra gränsområdet. Tystnad och hemlighållande av information om var och när gränsen skulle utmanas var en viktig del: »Ikke et ord til nogen udenforstaaende var parolen, saa snart forbundsledelsen i aar havde vedtaget at udsende et opraab til det unge militær, og parolen blev fulgt.« Rörelse var ett annat betydelsefullt inslag: »Der oprættedes 4 bureauer, hvorfra opraabene ved hjælp af cyklister blev tildelt vore uddelere, saaledes at hver uddeler kun var i besiddelse af ganske faa eksemplarer«. En tredje bestandsdel var att ungsocialisternas kroppar skulle utgöra utbytbara delar i en större enhet: »Som uddelere fungerede 54 af vores medlemmer, der hver havde sin bestemte plads at virke paa, saaledes at naar en blev taget, traadte der straks en anden i stedet.« Strategins mångsidighet innebar att det var svårt för polisen att kontrollera gränsområdet.

Hvad selve uddelingen angik, blev den fastsat til om aftenen, naar soldaterne havde været ude med deres civile tøj. Dette var en streg i regningen for opdagerne, der fra den tidlige morgen havde gaaet og frosset paa baneгаarden og foran kasernene for at tage imod os. Da vi imidlertid ikke viste os til hen paa eftermiddagen gik opdagerne hjem, vi kunde derfor om aftenen i ro og mag omringe kasernerne ved at besætte alle de tilstødende gader, og da soldaterne, der havde ventet til den sidste halve time, begyndte at strømme til kasernerne, gik uddelingen rask for sig.³⁸

37. Korrespondencesager, 4/4 1907, København Politi Arkiver. Landsarkivet for Sjælland, Lolland-Falster & Bornholm, Köpenhamn.

38. *Ny Tid*, nr 8 1905.

Polisens försök att skapa ett politiskt tomrum kring den heta gränsen misslyckades alltså, dels genom att ungsocialisterna upprättade rumsliga praktiker som innebar att deras kroppar inte kunde disciplineras av makt-havarna, dels genom att upprätta en temporal praktik som överraskade polisen. Trots denna försiktighet anhölls emellertid fem ungsocialister.

Tidigare visade jag hur ungsocialisterna utmanade fosterlandet och dess gränser genom att inympa ett till nationalismen alternativt habitus i de värnpliktigas kroppar. Men minst lika viktigt var alltså överskridandet av gränsen mellan det offentliga rummet och kasernområdet. Kasernerna var symboler för fosterlandet, för nationen, och gränsen som omgav dem kan därmed betraktas som en symbolisk gräns runt fosterlandet. Kasernerna var dock inte de enda platserna med stor betydelse för ungsocialisterna. Det offentliga rummet med dess gator, torg och parker utgjorde en viktig arena där ungsocialisterna kunde förkroppsliga ett ideologiskt alternativ till nationalismen.

Ett förkroppsligat alternativ

Kontraktsevenligt levererade vår herre ett strålande vackert solskensväder. Från den blå himmelen dalade de glittrande solstrålarna ned på de rabulistiska ungdomarna, som i arla morgonstund samlats, hvar på sitt håll, för att med sina fortskaffningsmedel transportera sig till dagens brännpunkt – Malmö. Dit kommo de – från östan och vestan, från sunnan och nordan, unga män och unga kvinnor med hänförelsens gudaflamma i bröstet, med begejstring i sinnet, med förhoppning om det godas seger öfver det onda – kommo för att möta bröder och systrar från de olika väderstrecken och med dem stifta bekantskap och utbyta tankar. Och vår herre lät med välbehag sin sol lysa öfver dem.

Vi som kommo med båt, 300 man starka från sjelfva Landskrona, möttes vid landstigandet af den danska gemyten representerad af Köpenhamns soc. Ungdomsklubb – och så våra värdar för dagen.³⁹

På detta nästan poetiska och måhända något överentusiastiska vis beskrev en skribent i *Brand* inledningen av ett ungsocialistiskt möte i Malmö

39. *Brand*, nr 7 1902.

1902. Det är intressant att notera att skribenten betonade att landskronikerna möttes av unga socialister från Köpenhamn, i Malmö. Möjligheten att träffas över gränsen utgjorde uppenbarligen ett viktigt inslag i mötesritualen och kom också att få en alltmer central betydelse under de kommande åren.

I juli 1903 uppmanades exempelvis en av Brands skribenter av redaktören att skildra ett ungsocialistiskt möte i Helsingborg med deltagare från båda sidor av gränsen. Mötet gick av stapeln i Folkets Park med inslag av musik, sång och dans, men det förekom även agitation mot militarism och »festen afslöts med unisont afsjungande af Internationalen«. ⁴⁰ I augusti samma år inviterade Københavns Socialdemokratiske Ungdomsforening sina svenska vänner till ett nytt möte, denna gång i Köpenhamn. Det kan förefalla märkligt att det var en socialdemokratisk ungdomsklubb som skickade inbjudan, men brytningen mellan ungsocialism och socialdemokrati hade ännu inte ägt rum i Danmark. I Köpenhamns socialdemokratiska ungdomsförening fanns flera radikala och längre fram namnkunniga ungsocialister.

Inbjudan till mötet 1903 skickades troligtvis med brev, men man sände också ombud till de skånska klubbarna – åtminstone fick klubben i Malmö besök.

Två ombud från Köpenhamns Socialdemokratiska Ungdomsklubb hade infunnit sig på mötet och ett af ombuden, Herr Larsen, höll genom ett längre anförande en inbjudan till klubben härstädes, att delta i en större fest som skulle anordnas af Socialdemokratiska ungdomsföreningen i Köpenhamn den 23 augusti. Klubben beslöt att så mangrant som möjligt resa och delta i festen. ⁴¹

Utöver skriftliga inbjudningar och ombud gjorde den danska klubben reklam för mötet genom en annons i Brand. I annonsen fick läsaren veta att »den danska gemyten« borgade för en trevlig stämning och att »ciceroner [...] som kan föra dem omkring på offentliga och publika inrättningar och sevärdheter« skulle ställas till besökarnas förfogande. ⁴²

40. *Brand*, nr 8 1903.

41. *Arbetarrörelsens arkiv och bibliotek (ARAB)*, Landskrona: Malmö Socialistiska Ungdomsklubb, 12/8 1903.

42. *Brand*, nr 8 1903.

Under mötet hölls tal och »det ena festnumret« avlöste det andra. Skribenten som redogjorde för mötet var nöjd: »Vi måste erkänna att det var den trefligaste och gemytligaste fest vi länge varit med om och jag tror att denna uppfattning delas af alla de svenska besökande.« Det var ungsocialister från klubbarna i Arlöv, Landskrona, Lund och Malmö som hade kommit till mötet »för att stifta bekantskap med de danska klubbkamraterna«. ⁴³ Dessa gränsöverskridande kontakter och möten var som nämnts av stor vikt för ungsocialisterna. När ungsocialister från Danmark och Sverige sammanstrålade i offentliga rum förkroppsligades en identitet och ett ideologiskt ideal som utgjorde ett alternativ till nationalismen. Efter mötet i Köpenhamn 1903 sammanfattade skribenten i *Brand* sina intryck på följande vis:

Låt samhället bygga nationella skranker och barrikadera dem med kanoner och mordmaskiner. Låt samhället förbereda mass-slaktningar och tuta om fosterlandsbegrepp o.d.: vi proletärer bryta ned dessa skranker af barbarism och mordkult genom att broderligt räcka varandra handen öfver de nationella gränserna i ett broderligt handslag, som bekräftar att vi icke kommer att låta bruka oss till verktyg åt kapitalet för att mörda klassbröder af andra nationaliteter. ⁴⁴

De konkreta kontakterna över Sundet bekräftade ungsocialisternas gränsöverskridande identitet. I en resolution skriven inför danska SUF:s kongress 1908 kom denna ideologiska hållning till uttryck på följande vis: »Nationalitet og landegrænser er os lige gyldige.« ⁴⁵

Vid ankomsten till Malmö 1902 hade dock inte enbart danskt gemyt mött ungsocialisterna från Landskrona: »Det var något annat som stack obehagligt af mot mängden – det var polis-pickelhufvor. Icke mindre än 14 stycken räknade vi till – en hel svärm af detektiver.« Var polisens närvaro kopplad till det faktum att ungsocialister från Danmark befann sig på svensk mark? Det är möjligt, men knappast troligt eftersom polisen inte verkar ha gjort något för att förhindra deras inresa i landet. Intrycket

43. *Brand*, nr 9 1903.

44. *Ibid.*

45. Det var medlemmar i Centralafdelingen i Socialistisk Ungdomsförbund (SUF) som formulerade resolutionen. *Socialistisk Ungdomsförbund i København, Centralafdelingen: Förhandlingsprotokol 1907*. Arkivnummer 1232. Arbejderbevægelsens Bibliotek og Arkiv (ABA), Köpenhamn.

av att överskridandet av statsgränsen inte uppfattades som ett problem förstärks av att ungsocialisterna under de kommande åren arrangerade åtskilliga transnationella möten, och inte vid något tillfälle förefaller makthavarna ha försökt förhindra rörelsen över gränsen. Mer troligt är att polisens närvaro var en konsekvens av att ungsocialisterna befann sig i det offentliga rummet, de hade dessutom förbjudits att marschera genom staden till Folkets Park. Möjligtvis var förbudet relaterat till en händelse som hade inträffat några veckor innan gästerna från Danmark kom till Malmö.

I Malmö samlades den värnpliktiga ungdomen inryckningsdagen under [den socialistiska] klubbens röda fana till ett antal af 200 och marscherade till samlingsplatsen under afsjungandet af soc. sånger och hurrarop för den allmänna rösträtten.⁴⁶

Ungsocialisternas marsch var förstas en ren provokation. Genom att marschera i det offentliga rummet hade man skickat ett kraftfullt budskap till makthavarna: ungsocialisterna var ett välorganiserat kollektiv som med bestämda steg var på väg mot en annan framtid än den av makthavarna utstakade. För att ytterligare understryka budskapet hade man hurrat för den allmänna rösträtten och burit röda fanor. Den röda fanan var förstas en symbol för internationell solidaritet och klassgemenskap,⁴⁷ inte nationalism och militarism. Det är inte otänkbart att det symboliska budskapet i denna marsch var en anledning till att makthavarna bestämde sig för att förhindra en upprepning.

Det var emellertid inte bara vid mötet i Malmö som ungsocialisternas närvaro i det offentliga rummet var en källa till oro bland makthavarna, inte heller var det enbart deras marscher som fångade polisens uppmärksamhet. I Helsingborg ansökte exempelvis ungsocialister om tillstånd att genomföra en antimilitaristisk demonstration 1906. Med vissa förbehåll fick de tillstånd till detta. Den röda fanan fick användas, men inte fanor av tillfällig karaktär. Trots denna begränsning hade ungsocialisterna fört med sig två fanor som väckte polismästarens misstankar: »Polismästare Palm gick fram till de tillämnade demonstranterna och frågade om

46. *Brand*, nr 6 1902.

47. Jfr Margareta Ståhl, *Vår fana röd till färgen. Fanor som medium för visuell kommunikation under arbetarrörelsens genombrottstid i Sverige fram till 1890*, Linköping 1999, s. 308.

det var fanan 'Ned med militarismen' som de tänkte veckla upp.« Ungsocialisterna svarade att det var en »fredsfana«, men polismästaren lät sig inte bevakas. Istället gav han en tydlig order: »Jag förbjuder er att veckla upp den.« Situationen var något orolig och tillspetsades ytterligare när en soldat sågs »vanhedra den kronans uniform han bar« genom att fatta tag i den tillåtna röda fanan. Strax därpå trotsade dessutom ungsocialisterna polismästarens förbud och vecklade ut fanorna.

Knappt hade man emellertid hunnit läsa inskriptionen »Ned med militarismen« på den ena, förrän polisen skyndade fram för att beslagta den förbjudna fanan. En våldsamt kamp uppstod, man slogs med knytnävarne och knuffade hvarandra fram och tillbaka, och det såg rätt hotfullt ut för de polismän som befunno sig midt i klumpen. Flera af fanbärarne hängde ännu efter det de fallit omkull fast vid fanan.⁴⁸

Polismästaren kommenderade till slut poliserna att dra sablarna, vilket fick ungsocialisterna att släppa taget och »fanan var nu i polisens våld«. Givetvis är detta exempel inte helt representativt för vad som skedde när ungsocialisterna marscherade under sina fanor, men det var inte ovanligt att deras fanor beslagtogs.

Marscher och fanor kunde således få makthavare att känna oro, men de bidrog med stor sannolikhet även till skapa en känsla av gemenskap bland de ungdomar som deltog. Etnologen Jonas Engman menar att politiska ritualer, vari marscher och fanor utgör viktiga delar, inte bara representerar ideologier, utan de bidrar till att skapa politisk medvetenhet. Ritualen väcker en känsla av ett gemensamt förflutet, men också en känsla av att stå inför en viktig uppgift rörande framtiden.⁴⁹ Men det är alltså inte bara marscher och fanor som bidrar till att skapa gemenskap, den politiska ritualens styrka är dess mångsidighet. Genom att rymma flera element, eller symboler, skapas ett större tolkningsutrymme vilket bidrar till att inkludera människor i gemenskapen. Även i ungsocialisternas mötesritualer fanns det flera element som bidrog till att skapa en känsla av gemenskap.

Vid sidan av marscher och fanor utgjorde sång ett viktigt inslag. Un-

48. *Helsingborgs-Posten*, 29/9 1906.

49. Jfr Jonas Engman, *Rituell process, tradition och media. Socialdemokratisk första maj i Stockholm*, Stockholm 1999, s. 16–21.

der det tumultartade mötet i Helsingborg sjöng till exempel de unga socialisterna Internationalen. Sången sjöngs vid de flesta ungsocialistiska möten,⁵⁰ som här i samband med ett lugnare möte i Helsingborg.

Härpå sjöngs Internationalen af fröken Viola Lundgren under accompaniment af fröken Agnes Weinberg. Denna proletariatets stridssång, som alltid är gerna hörd, efterföljdes af flera utvalda och roande nummer, hvilka ytterligare satte deltagarne i stämning.⁵¹

Deltagarna försattes i »stämning« av Internationalen, men även andra »utvalda och roande nummer« bidrog till detta. Internationalen var dock inte ett nummer bland andra, utan sången hade en viktig symbolisk betydelse. *Brand* spred till exempel information om sången vid flera tillfällen och man uppmanade ungsocialister att sjunga den: »Internationalen är all världens arbetares sång, det vaknande proletariatets hymn. Den ropa [sic] till samling, den är uttryck för arbetarnas glädje, deras förhoppning och harm.«⁵² Givetvis var detta en symbolvärld som ungsocialisterna inte skapade ur tomma intet; bland socialister i hela Europa fanns det under andra delen av 1800-talet en vilja att skapa en alternativ kultur med egna ritualer, fester och symboler.⁵³

Under ungsocialisternas manifestationer utgjorde således sång och musik viktiga inslag. Sång och musik anses ofta ha en förmåga att beröra åhörare på ett annorlunda vis än ideologiskt laddade tal,⁵⁴ men självfallet hade även tal en viktig roll under ungsocialisternas möten. I juli 1905 hade exempelvis svenska ungsocialister inviterats till ett möte i Köpenhamn. Hinke Bergegren, som var en politisk superstar i såväl svenska som danska ungsocialistiska miljöer, deltog.

Hinke Bergegren modtoges straks med stormende bifald, og straks blev man grebet af hans ildende veltalenheds magt [...] Man føler sig gennem-

50. Carl Heinrich Petersen, *Agitatorer og martyrer. Profiler og skæbner fra socialismens verdenshistorie*, København 1966, s. 9–13.

51. *Brand*, nr 8 1903.

52. *Brand*, nr 7 ½ 1906.

53. Christiansen, s. 536.

54. Jfr Christer Skoglund, *Vita mössor under röda fanor. Vänsterstudenter, kulturradikalism och bildningsideal i Sverige 1800–1940*, Stockholm 1991, s. 32f; Ove Ronström, *Att gestalta ett ursprung. En musiketnologisk studie av dansande och musicerande bland jugoslaver i Stockholm*, Stockholm 1992, s. 28.

syret af mod og begejstring naar man ser og hører Hinke Bergegren. Intet øjeblik er det muligt at lade være at følge ham i hans tale, fra det første ord til det sidste rives man med, harmes med hans harme, smiler med hans ironi, haanlér med ham i hans skærende haan mod den hærskende klikkes hykleri.⁵⁵

Talet hade uppenbarligen skapat en känsla av gemenskap som sträckte sig över nationsgränsen, man stod enad mot nationalismen och kapitalismen.

Mötesritualernas olika beståndsdelar bidrog således till att skapa oro, men även gemenskap. Mångsidigheten innebar dock även att nationalism och internationalism ibland kolliderade på ett besynnerligt sätt. Under det tidigare omtalade ungsocialistiska mötet i Malmö 1902 hade inledningsvis ordföranden för den danska klubben talat »med en nästan sydländsk glöd och häftighet och sprudlande hänförelse för den radikalism som ungdomsrörelsen representerade».⁵⁶ Även Albert Jensen, en av de mer framträdande ungsocialisterna, hade talat »öfver den antimilitaristiska agitationen».

Mänskligheten kunde icke påräkna fred förrän folken sjelf icke längre lät förleda sig af vackra fraser om fosterlandskärlek och patriotism, utan nekade att nedslakta sina klassbröder af annan nationalitet. Militarismens blodbesudlade svärd skulle – bildligt talat – brytas midt af genom att folken i ett hjärtligt broderskapsband räckte hvarandra händerna öfver hafven och sålunda bröto de nationella skrankerna.⁵⁷

Jensens tal föll åhörarna i smaken: »Anförandet hälsades med bravorop och applåder.» Under mötet hade man emellertid inte bara lyssnat på socialistiska och antimilitaristiska tal, det var inte heller enbart socialistiska symboler man hade vilat ögonen på: »Under mellantiderna utfördes sång af sångföreningen 'Lyran' och folkdanser af Malmö soc. Ungdomsklubbs medlemmar i vackra måleriska nationaldräkter på ett synnerligen förtjänstfullt sätt.» Skribenten tycks inte ha reagerat på det till synes paradoxala att å ena sidan propagera för nedbrytning av nationella gränser

55. *Ny Tid*, nr 10 1905.

56. *Brand*, nr 7 1902.

57. *Brand*, nr 7 1902.

och å den andra lovorda danser i nationaldräkter. Ett drygt decennium senare blickade emellertid Hinke Bergegren tillbaka på detta inslag med viss irritation.

Överallt var man på sin vakt emot lustbarheternas övertagande. Utom i en del skånska klubbar, vilka redan urartat, med en vådlig massa medlemmar av båda könen, i nationalkostymer utstyrda danshoppetossor. Dessa förstod ej och ville inte tänka på eller befatta sig med samhällsfarliga och revolutionära spörsmål.⁵⁸

Även om det förekom paradoxala inslag var det dock oftast socialistiska symboler, sånger och teaterstycken som dominerade ungsocialisternas möten.

Ungsocialisterna utmanade i praktik och retorik nationsgränser, men de kunde också använda sig av gränsen mellan Danmark och Sverige. Gränsen var ett kulturellt kraftfält som alstrade energi och rörelse.

Gränsen som möjlighet

Tidigare nämndes att uppropet »Et ord fra de unge Socialister« hade distribuerats i Köpenhamn 1907. Uppropet hade dock inte tryckts där utan i Landskrona, »da vi ikke kunde faa nogen dansk bogtrykker til at trykke det«.⁵⁹ Anledningen till att inget danskt tryckeri var villigt att åta sig uppdraget är osäkert. Det är dock tänkbart att tryckerierna ansåg att risken för åtal var överhängande eftersom flera ungsocialister redan stod inför rätta i ett uppmärksammat mål. Detta var en risk som tryckeriet i Landskrona inte löpte, då svenska tryckerier knappast kunde ställas till svars i Danmark. Eftersom statsgränsen mellan Danmark och Sverige inte var en militariserad barriär, en het gräns,⁶⁰ var det förmodligen inte heller svårt att föra in uppropet i Danmark. Det behövdes varken pass eller visum för att korsa gränsen, även om danska myndigheter visade allt större intresse

58. Hinke Bergegren, *Ungsocialismen. Historik*, Stockholm 1917, s. 69.

59. *Ny Tid*, nr 3 1907. Samma tryckeri lät trycka upp Jensens upprop 1902; förmodligen hade detta tryckeri ett gott renommé bland ungsocialister i Öresundsområdet.

60. Jfr Anders Linde-Laursen, »Borderings improvisations. Centuries of identity politics«, *Invoking a Transnational Metropolis*, red. Per Olof Berg, Anders Linde-Laursen & Orvar Löfgren, Lund 2000, s. 149f.

för att reglera arbetslösa svenskers tillträde till den danska arbetsmarknaden.⁶¹

Gränsen skapade således ett handlingsutrymme som ungsocialisterna kunde använda sig av vid detta tillfälle. Det förefaller inte ha varit alldeles ovanligt att danska socialistiska texter trycktes i Malmö eller Landskrona. När *Ny Tid* publicerade ett antimilitaristiskt extranummer i december 1906 trycktes detta i Malmö,⁶² förmodligen av samma anledning som ovan.

Gränsen skapade ett publicistiskt handlingsutrymme, men förefaller även ha skapat möjligheter att bedriva subversiv verksamhet i mer uppseendeväckande former.

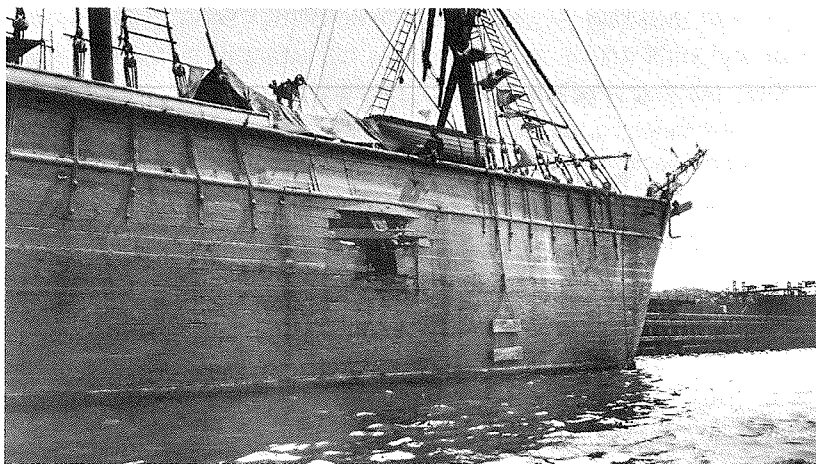
Ett ohyggligt nidingdåd har igår begåtts i Malmö, ett dåd som väckt afsky och bestörtning inom vida kretsar. Från Malmö meddelas nämligen att vid 2-tiden på morgonen ett attentat föröfvades mot det i dervarande varfsbassäng liggande logementsfartyget »Amalthea«, där f.n. ett 80-tal engelska arbetsvilliga äro inlogerade. Attentatet har utförts så att en person i en roddbåt nalkats »Amalthea« [...] Sedan attentatorn i sin båt lyckats obemärkt komma in till »Amaltheas« sida, har han genom en lastglugg kastat in en bomb försedd med stubintråd, som han derpå antändt [...] Efter några minuter hördes en stark knall, som t.o.m. hördes på polisvaktkontoret uppe i staden. Ombord uppstod en fruktansvärd förvirring. Det visade sig att en av engelsmännen genast avlidit.⁶³

Sprängningen av »Amalthea« planerades och utfördes av tre ungsocialister och väckte förstås stor uppmärksamhet. Det var en extrem handling, men den utfördes inte i ett vakuum. Strejker, lockouter och våldsamma sammandrabbningar mellan polis, strejkande arbetare och strejkbrytare var ett återkommande fenomen under 1900-talets inledande decennium. Under 1908 förekom inte mindre än 293 arbetskonflikter i Sverige, 34 av dessa var lockouter. Särskilt omstridd var den så kallade paragraf 23, som gav arbetsgivaren rätt att på egen hand råda över anställning och av-

61. Löfgren, »Öresundspassager«, s. 89; Henrik Zip Sane, »Nationalisme og skandinavisme – danskere og svenskere omkring 1900«, *Miljø og tilvækst i Øresundsregionen*, red. Jette Hansen-Möller, Lund 1999, s. 77–85.

62. *Ny Tid*, nr 6 1907.

63. *Landskrona-Posten*, 13/7 1908.

Amalthea 1908. Källa: Arbetarrörelsens Arkiv och Bibliotek i Landskrona.

skedning.⁶⁴ Konflikterna nådde en våldsam kulmination då »Amalthea« sprängdes.

Ungsocialisten Anton Nilson hade apaterat bomben och greps dagen därpå. Tillsammans med ungsocialisterna Algot Rosberg och Alfred Stern åtalades han för mord respektive medhjälp till mord. Straffen som utmättes var hårda: Nilson och Rosberg dömdes till döden (domarna verkställdes dock inte), Stern till livstids straffarbete.⁶⁵ Den danske ungsocialisten Andreas Fritzner anklagades också för medverkan i attentatet, och rättegångshandlingarna indikerar att han inte hade spelat en alldeles obetydlig roll i dramat.

Lördagen den 4 juli reste Rosberg efter öfverenskommelse med Nilsson till Köpenhamn för att köpa stubintråd, att vid behof hafva tillhanda. I Köpenhamn uppsökte Rosberg Fritzner, med hvilken han sedan någon tid tillbaka var bekant. På Rosbergs begäran köpte Fritzner sju eller åtta alnar stubintråd i en fyrverkeriaffär.⁶⁶

64. Fernström, s. 151ff.

65. För en redogörelse för Amaltheadådet, se t.ex. Yngve Tidman, *Spräng Amalthea! Arbete, facklig kamp och strejkbryteri i nordvästeuropeiska hamnar 1870–1914*, Lund 1998; Anton Nilson, *Från Amalthea till ryska revolutionen*, Stockholm 1987; C. J. Björklund, *Dömda till döden. Amaltheadramat*, Stockholm 1958; Algot Rosberg, *Amalthea*, Stockholm 1918.

66. Rådhusrätten i Malmö 1. A1DA:62. Dombok 1908 4/9–31/12. Malmö stadsarkiv.

I samband med rättegångarna hävdade emellertid Fritzner att han inte visste vad stubinråden skulle användas till: »Hvartill träden skulle användas, omtalade Rosberg icke och Fritzner frågade icke därom. Fritzner trodde möjligen, att träden vore avsedd till något slags fyrverkeri.«⁶⁷ Åklagaren fann Fritzners berättelse »orimlig«, bland annat med hänvisning till att båda var ungsocialister. Men trots åklagarens plädering frikändes Fritzner.

Fritzner hade under 1907 träffat och lärt känna Algot Rosberg på Café Utposten i Malmö. Cafét var känt som en ungsocialistisk mötesplats och på bilden, från 1908, porträtteras en grupp ungsocialister framför cafét. Källa: Arbetarrörelsens Arkiv och Bibliotek i Landskrona.

Varför köptes stubinråden i Köpenhamn och inte i Malmö? Skapade statsgränsen även i detta avseende ett handlingsutrymme som ungsocialisterna kunde använda sig av? Statsgränsen i sig förefaller faktiskt ha spelat mindre roll när det gäller stubinråden, däremot var skillnaden mellan städerna av betydelse. I motsats till Malmö var Köpenhamn en myllrande

67. Ibid.

storstad och som sådan erbjöd den, enligt Fritzner, vissa fördelar: »Jeg købte denne lunte så, da Rosberg ikke mente, at han ville udsætte sig for at blive genkendt ved at købe den i en forretning i Malmø.«⁶⁸ Stubinen köptes således på andra sidan gränsen för att attentatsmännen skulle förbli okända i Malmö, storstaden skänkte dem anonymitet. I detta avseende var Öresund framför allt en skiljelinje mellan två olika stora städer belägna i samma geografiska område; själva statsgränsen förefaller alltså ha varit av mindre betydelse. I andra avseenden var den dock viktig.

Några dagar efter sprängningen av »Amalthea« reste Fritzner till Sverige. Intentionen var att göra reklam för den radikala danska tidningen *Socialistisk Arbejderblad*, men han blev istället anhållen och anklagad för mord och mordförsök. I väntan på domen satt Fritzner fängslad i två månader i Malmö och utvisades därefter till Danmark. Väl tillbaka på dansk mark smiddes nya planer. Inspirerad av ryska revolutionärer bosatta i Köpenhamn planerade han att befria Nilson, Rosberg och Stern från fängelset i Malmö: »Jeg havde jo siddet i det samme fængsel og kunne levere tegninger over hele fængslet.«⁶⁹ Efter fritagningen skulle attentatsmännen omedelbart föras till Danmark där de med hjälp av den kände danske proletärdiktaren Johan Skjoldborg skulle gömmas. Närheten till gränsen innebar med andra ord att man snabbt skulle kunna ställa sig utanför den svenska jurisdiktionens räckvidd. I motsats till stubinträdsinköpet förefaller således statsgränsen ha haft en viss betydelse när ungsocialisterna planerade fritagningen. Några dagar innan planen skulle sättas i verket flyttades emellertid fångarna plötsligt från Öresundsområdet till Karlskrona och därmed gick planen om intet.

Gränsen försåg alltså ungsocialisterna med ett handlingsutrymme, men den utövade även ett visst inflytande över hur de uppfattade varandra – såväl idealisering som nyfikenhet och vilja att färdas över till andra sidan uppstod.

68. Ur Fritzners inspelade och transkriberade minnesberättelse. *Andreas Fritzners arkiv*: Hågkomster. Bandinspelade och transkriberade intervjuer. Arkivnummer 16. Kasse 1. Arbejderbevægelsens Bibliotek og Arkiv (ABA), Köpenhamn.

69. Ur Fritzners minnesberättelse. *Andreas Fritzners arkiv*: Hågkomster. Bandinspelade och transkriberade intervjuer. Arkivnummer 16. Kasse 1. Arbejderbevægelsens Bibliotek og Arkiv (ABA), Köpenhamn.

»Hinsidan sundet«

Vær glad du svenske broder og søster, du er naaet længere end os hernede »hinsidan sundet«, men vent, vi kommer snart med, og vær forvisset om at vi følge din kamp med spændt opmærksomhed, din kamp for bedre kaar, kampen mod disse modbydelige snyltedyrr paa et sundt samfundsligeme; klerikalismen, militarismen, loyalismen og hvad de nu hedder alla disse -isme.⁷⁰

Författaren till ovanstående rader var Albert W. Sterregaard, ordförande i Socialdemokratisk Ungdomsforening i Köpenhamn. Sterregaard menade uppenbarligen att den ungsocialistiska rörelsen hade kommit längre i Sverige än i Danmark och att svensk ungsocialism därmed var ett ideal att se upp till.

Idealiseringen av livet på andra sidan gränsen skulle återkomma vid ett flertal tillfällen under de kommande åren, till exempel i ett telegram som Socialdemokratisk Ungdomsforening i Köpenhamn skickade till svenska SUF:s kongress 1903.

Vi her hjemme i Danmark tramper endnu i stilstandens hængedynd, men dog – det er begyndt at lysne, og vi vil og vi skal naa frem, saa sandt som den sag, vi kæmper for er ædel og retfærdig. Men – er i end de mange og vi de faa, saa var dog forvisset om, at vi arbejder i nøje takt med de følelser, de tanker, de længsler, der bærer eders arbejde.⁷¹

I Sverige befann sig ungsocialismen i rörelse, i Danmark kämpade man för att undvika stasis, »stilstandens hængedynd«.

Anledningen till att man från danskt håll hyllade svensk ungsocialism och dess självständighet var med stor sannolikhet relaterad till att en maktkamp utspelade sig inom den danska socialistiska ungdomsrörelsen. En radikaliserings väg var på väg och unga socialister kritiserade i allt hårdare ordalag det danska socialdemokratiska partiet.⁷² I Sverige däremot dominerades redan SUF av radikala grupper som inte drog sig

70. *Brand*, nr 1 1901.

71. *Brand*, nr 2–3 1903.

72. Sørensen, s. 4f.

för att kritisera det socialdemokratiska partiet.⁷³ Sannolikt gav även organisatoriska skillnader upphov till de danska ungsocialisternas beundrande blickar från »hinsidan sundet«. I Danmark fanns inget landstäckande förbund som kunde kanalisera energin från de många socialistiska ungdomsklubbarna i en samlad, framåtriktad rörelse – danska SUF bildades inte förrän 1904. I Sverige däremot hade SUF existerat sedan 1890-talets mitt. I Danmark hade ungsocialismen inget eget tidningsorgan – *Ny Tids* första nummer utkom inte förrän 1904. I Sverige var däremot *Brand* ett väl inarbetat forum. De danska ungsocialisternas beundran baserades med stor sannolikhet på dessa skillnader, men fick säkert extra näring ur det faktum att de befann sig »hinsidan sundet«. Gränser har en förmåga att skapa en känsla av att det är bättre på andra sidan,⁷⁴ ett intryck som förstärks av att svenska ungsocialister vid samma tid hyllade gemenskapen inom dansk arbetarrörelse.

I dessa dagar har ungdomsföreningen i Köpenhamn låtit utdela ett antimilitaristiskt upprop till de värnpliktiga [...] Istället för att som en stor del af det svenska arbetarpartiets press i fjor gjorde, fegt väja undan och afsäga sig all gemenskap med den socialistiska ungdomens antimilitaristiska agitation, har Soc.-D. i Köpenhamn, danska arbetarpartiets huvudorgan, icke allenast aftryckt Christensens upprop, utan äfven manligt försvarat detsamma mot de krigsgalna kapitalistbladens angrepp.⁷⁵

Anledningen till att situationen i Danmark lyftes fram som ett föredöme var att det antimilitaristiska uppropet inte hade kritiserats av socialdemokratin. I Sverige däremot var situationen den rakt motsatta; året innan hade nämligen ett ungsocialistiskt upprop kritiserats starkt av socialdemokratin. Från svensk horisont framstod därmed gemenskapen inom dansk arbetarrörelse som ett idealtillstånd. På andra sidan gränsen föreföll en verklig klassgemenskap existera.

Gränsen gav således näring åt en idealisering av livet på andra sidan, och just genom att markera annorlundaskap kan gränser även alstra nyfikenhet och en vilja att färdas över gränsen. Ungsocialisternas många transnationella möten kan till exempel betraktas som en manifestering

73. Jfr Fernström, s. 88, 266; Persson, s. 37f.

74. Jfr Donnan & Wilson, s. 12–16, 64; Löfgren, »Moving metaphors«, s. 38f.

75. *Brand*, nr 5 1903.

av ideologisk övertygelse, men de var även en konsekvens av ett genuint intresse för dem som befann sig på andra sidan. Åtminstone är detta ett intryck som förmedlas via Brands artiklar om möten och fester.

Hösten 1903 kunde man till exempel läsa i *Brand* om ett möte som hade gått av stapeln i Köpenhamn. Medlemmar från ungsocialistiska klubbar i Malmö, Lund, Arlöv, Landskrona och Helsingborg hade »kommit på besök för att stifta bekantskap med de danska bröderna«. ⁷⁶ I juli 1905 inviterades svenska ungsocialister till ett möte i Brønshøj Tivoli »og [de] har lovet at komme til stede, saaledes at vi her faa lejlighed til at lære vore svenske kammerater at kende og udveklse nogle tanker med hinanden«. ⁷⁷ Nyfikenhet och intresse var förmodligen även bidragande orsaker till att den svenske ungsocialisten Albert Jensen 1904 begav sig ut på en resa i Danmark.

Alldeles i början av sin vistelse i Danmark befann sig Albert Jensen i Köpenhamn. I ett brev till en svensk kamrat berättade han om ett ungsocialistiskt möte.

Jag var på deras möte igår som var »umådeligt« intressant. En vid namn Ipsen talade om [otydligt namn], den franske arkitekten, och så blef det diskussion – högst intressant – efteråt. Rörelsen här är icke som »Fram« basunerar ut – programslafvande, utan de revolutionära ha öfvertaget och skaffa sig allt större och större inflytande. ⁷⁸

Jensen förefaller nöjd, men det var inte för att följa ungsocialismen i Köpenhamn som han hade kommit till Danmark. Hans ambition var istället att studera den danska lantarbetarrörelsen. Anledningen till att han intresserade sig för lantarbetarna måste förstås mot bakgrund av att jordbruket i Danmark var den nationella sysselsättningen framför andra. ⁷⁹ De självägande böndernas starka ställning i Danmark motsvarades dessutom av en nationalism som talade om det äkta och ursprungliga livet på landsbygden. ⁸⁰ Kanske hade Jensen rent av påverkats av nationalis-

76. *Brand*, nr 9 1903.

77. *Ny Tid*, nr 10 1905.

78. Brev till Axel Holmström, 28/7 1904.

79. Hans Kryger Larsen, »Det nationale synspunkt på den økonomiske udvikling 1888–1914«, *Dansk identitetshistorie. Folkets Danmark. 1848–1940*, red. Ole Feldbæk, København 1992, s. 469.

80. Bagge, s. 465f; Anders Linde-Laursen, *Det nationale natur. Studier i dansk-svenske relationer*, København 1995, s. 112f.

mens idealbilder om ett fritt och ursprungligt liv på landsbygden? I ett brev till Hinke Bergegren berättade Jensen: »Jag reste hit för att få en del uppgifter om den danska lantarbetarörelsen för att så fara ut till våra egna jordbruksslafvar därhemma. Detta i tron att de danska kamraterna hade det betydligt bättre än de svenska.«⁸¹ Exakt varifrån han hade fått intrycket att de »danska kamraterna« hade det bättre framgår alltså inte, men uppenbarligen hade förhållandena på den danska landsbygden lockat honom till Danmark. Han reste dit för att »få en del uppgifter« om lantarbetarnas situation.

Mötet med de danska lantarbetarna skulle emellertid visa sig bli problematiskt. Han vandrade omkring på landsbygden, men ingen han talade med kunde förse honom med användbar information. »Nu kan jag emellertid icke någonstades få exakta uppgifter om förhållandena«, skrev han till Bergegren. I brevet framgår det att lantarbetarna inte var så benägna att svara på hans frågor, istället hänvisade de honom hela tiden vidare till någon annan person. Den information han trots allt kom över var i vissa fall hopplöst inaktuell. Lakoniskt konstaterade han: »Inget positivt resultat.«

Mötet med lantarbetarna visade sig inte enbart vara problematiskt i kunskapshänseende, det var även desillusionerande.

Meningen var att jag skulle taga ut till lantarbetarna i nästa vecka, men – sorgligt nog – saknar jag energi till snartsagt allting. Jag håller på att bli gammal i förtid – lifshorizonten är så bottenlöst svart och så hopplös ... För mig ter sig saken nu så som jag hade passerat – redan – middagshöjden med de solljusa förhoppningarnas lefnadslust och – redan – befinna mig på den beskuggade, solafstängda, knävandringen med sin monotona skymning. Tanken – att så är – skär som en knif – slö – sargar hjärterötterna – hvar gång den produceras i hjärnan.

Brevet till Bergegren fortsätter med en lång utläggning om hur Jensen försöker slå undan »pessimismens mara«, men »kraftlöshet, dådlöshet« hindrar honom. Genom brevet förmedlas en bild av att Jensen genomförde en vandring i ett slags socialt tomrum; han befann sig inte, i motsats till vad han möjligtvis hade förväntat sig, i ett socialt landskap fyllt med

81. Brev till Hinke Bergegren, 30/7 1904.

klass-kamrater. Kanske var det anledningen till hans »brutna energi«? Gränsen hade skapat en bild av verkligheten som visade sig falsk; resan över till andra sidan gränsen påverkade honom därmed djupt. Det fick honom dock inte att ge upp kampen mot nationalismen, tvärtom. Jensen blev sedermera en av de mest framträdande kritikerna av nationalism och militarism.

Sammanfattning

I denna artikel har jag med utgångspunkt i ungsocialisternas agerande i Öresundsområdet vid 1900-talets inledning diskuterat gränsen som fenomen. Jag har försökt visa hur gränser materialiseras, men även hur de alstrar kulturell energi och rörelse.

Ungsocialisternas ambition var att utmana den hegemoniska nationalismen som låg till grund för militariseringen av såväl det svenska som danska samhället. Genom att utmana nationalismen kom de även att rikta fokus mot gränser. Enligt ungsocialisterna skapade nationsgränserna en splittring mellan arbetare i olika länder, en splittring som bidrog till att försvaga arbetarnas politiska kamp. Nationsgränserna förhindrade insikten om klassgemenskapens gränsöverskridande karaktär. Men nationsgränserna och retoriken om fosterlandskärlek bidrog dessutom till att skapa splittring bland arbetarna inom nationsgränserna. Militariseringen av samhället innebar att fattiga arbetare blev värnpliktiga och att de därmed kom att stå på det etablerade samhällets sida i kampen mot arbetarna. För ungsocialisterna var det uppenbart att retorik kring fosterlandskärleken bidrog till att nationalismen tog plats i den värnpliktiges kropp. Den värnpliktiges kropp blev därmed en representation av nationsgränsen och militariseringen, en symbol för ett förkastligt ideologiskt system. Detta innebar i sin tur att den värnpliktige blev föremål för ungsocialisternas uppvaktnings. Det blev viktigt för dem att installera ett till nationalismen alternativt habitus i deras kroppar.

För att inympa ett alternativt habitus krävdes agitation som skulle få de värnpliktiga att se världen på ett nytt sätt, en agitation som skulle skingra de dimridåer som nationalismen spred. I upprop påmindes de värnpliktiga om sin arbetarbakgrund, de påmindes om att de kunde komma att kommenderas ut mot sin familj, sin släkt och sina vänner när klasskam-

pen hårdnade. Målet var, med andra ord, att demontera de gränser som nationalismen och militarismen drog upp mellan arbetare inom och mellan olika nationer.

Kampen om de värnpliktiga innebar att fosterlandets gräns blev en het gräns, dock var den inte förlagd till området mellan två nationer. Den heta gränsen materialiserades istället i anslutning till kasernerna. Kasernerna symboliserade fosterlandet och muren som omgav kasernerna blev en symbol för nationsgränsen. Ungsocialisterna gjorde därför sitt yttersta för att överskrida denna symboliskt viktiga gräns, statsmakten gjorde å sin sida allt för att förhindra detsamma.

Men samtidigt som gränsen materialiserades mitt inne i städerna, så var den faktiska gränsen inte oviktig för ungsocialisterna. Det var viktigt för dem att manifesteras en gränsöverskridande gemenskap genom att rent konkret överskrida gränsen i Sundet. Vid upprepade tillfällen reste man över Sundet för att delta vid fester och möten. Men gränsen skapade också ett intressant handlingsutrymme för dem. Statsgränsen kunde användas för att undkomma hemlandets jurisdiktion; upprop och tidningar som man visste skulle skapa problem trycktes på andra sidan gränsen för att på så sätt försöka undkomma åtal.

Gränsen fyllde, avslutningsvis, ytterligare en viktig funktion – den skapade nyfikenhet inför och längtan efter kamraterna på andra sidan. Resorna som företogs över gränsen initierades till viss del av en ideologisk övertygelse om att det fanns klass-kamrater på andra sidan. Men gränsen skapade också idealföreställningar som kunde verka i produktiv riktning – man ville vara som de andra. Idealföreställningarna kunde dock också förvandlas till desillusion då verkligheten inte visade sig motsvara fantasin. Gränser var, annorlunda uttryckt, allt annat än likgiltiga för ungsocialisterna.

Summary

“Nationality and National Borders are Insignificant to us.”

A Study of Young Socialists and Border Crossings around the Turn of the Century, 1900

Using the activity of young socialists in the Öresund area as a starting point, I have discussed the issue of ‘border’ as a phenomenon. I have tried to show how borders materialise, but also how they generate cultural energy and dynamism.

The ambition of the young socialists was to challenge the hegemonic nationalism that constituted the foundation of Sweden and Denmark’s militarization. Thereby they came to direct their focus towards borders. According to the young socialists, nation borders weakened the workers’ political struggle, and they also tended to destroy the class fellowship of the working class, which the socialists actually considered to be without boundaries. But borders and the rhetoric of the nation state also divided the workers within a particular country. The militarization put poor workers on the side of the established society, in the form of those workers who were liable for military service. According to the young socialists, nationalism in that way materialised in the body of the conscript, which thereby became a symbol of an objectionable ideological system.

In order to make the conscripts see the world in a new way, the socialists needed agitation that would dissolve the smoke screens of nationalism. In appeals, the conscripts were reminded of their background, and of the fact that they might be forced to confront family, relatives, and friends, when the class struggle grew more intense.

The effort to gain the loyalty of the conscripts entailed that the national border became a controversial boundary – not between two nations, however, but in connection to the military barracks, which symbolised the native country. Therefore, the young socialists did their utmost to overstep this border of symbolical importance; while the state powers did everything they could to stop them.

It was also of importance for the young socialists to manifest their fellowship through concrete crossings of the nation border. On repeated occasions they travelled over the sound to participate in parties and

meetings. The border could also be used to escape the jurisdiction of the home country; high risk appeals and publications were printed on the other side of the sound in order to escape possible prosecution.

The border served another important purpose. It created a curiosity of – and longing for – the class fellows believed to exist on the other side of the sound. In addition to this, the border created ideal conceptions that could work in a productive direction – one wanted to be as the others were. But these ideals could also transform into disillusion, when reality proved not to correspond to the realm of imagination. Put differently, borders were everything but of insignificance to the young socialists.

Referenser

Arkiv

Arbejderbevægelsens Bibliotek og Arkiv (ABA), København:

Andreas Fritznerns arkiv: Hågkomster. Bandinspelade och transkriberade intervjuer.

Arkivnummer 16. Kasse 1

Andreas Fritznerns arkiv: »Et ord fra de unge Socialister« (1907). Arkivnummer 16.

Kasse 1

Christian Christensens arkiv: »Tænk Dig om« (1905). Arkivnummer 15. Kasse 1

Socialistisk Ungdomsforbund i København, Centralafdelingen: Forhandlingsprotokol

1907. Arkivnummer 1232

Arbetarrörelsens arkiv och bibliotek (ARAB), Landskrona:

Malmö Socialistiska Ungdomsklubb: »Värnpliktige!« (1905). Protokoll, verksamhets-

berättelse. 1903–1917

Svenska Socialistiska Ungdomsförbundet: »Du unge militär« (1902). Kongressproto-

koll 1892–1965

Arbetarrörelsens arkiv och bibliotek (ARAB), Stockholm:

Albert Jensen, brev till Axel Holmström, 28.7 1904

Albert Jensen, brev till Hinke Bergegren, 7.6 1902, 25.6 1902, 30.7 1904

Landsarkivet for Sjælland, Lolland-Falster & Bornholm, København:

Korrespondencesager. J. Politiske forhold. Korrespondencesager vedrørende den ungdoms-socialistiske og syndikalistiske bevægelse. 1903–1919. København Politi Arkiver

Malmö stadsarkiv:

Rådhusrätten i Malmö 1. A1DA:62. Dombok 1908 4/9–31/12

Tidskrifter

Brand. Illustrerad Socialistisk Tidning: nr 1 1901, nr 6 1902, juni 1902, nr 2–3 1903, nr 5 1903, nr 8 1903, nr 9 1903, nr 7½ 1906

Ny Tid. Organ for socialistisk ungdomsforbund i Danmark: nr 8 1905, nr 10 1905, anti-militaristiskt extranummer i december 1906, nr 3 1907, nr 5 1907, nr 6 1907

Tidningar

Helsingborgs-Posten, 29/9 1906

Landskrona-Posten, 13/7 1908

Litteratur

Anderson, Benedict, *Imagined Communities. Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*, Verso, London 1991

Bagge, Paul, »Nationalisme, antinationalisme og nationalfølelse i Danmark omkring 1900«, *Dansk identitetshistorie. Folkets Danmark. 1848–1940*, red. Ole Feldbæk, Bind 3, Reitzel, København 1992

Bergegren, Hinke, *Ungsocialismen. Historik*, Ungsocialistiska partiets förlag, Stockholm 1917

Berggren, Henrik, *Seklets ungdom. Retorik, politik och modernitet 1900–1939*, Tiden, Stockholm 1995

Björklund, C. J., *Dömda till döden. Amaltheadramat*, Tiden, Stockholm 1958

Christiansen, Niels Finn, »Socialismen og fædrelandet. Arbejderbevægelsen mellem internationalisme og national stolthed. 1871–1940«, *Dansk identitetshistorie. Folkets Danmark. 1848–1940*, red. Ole Feldbæk, Bind 3, Reitzel, København 1992

Damsholt, Tine, »En national turist i det patriotiske landskab«, *Fortid og Nutid. Tidskrift for kulturhistorie og lokalhistorie*, Mars, hæfte 1, 1999

Damsholt, Tine, *Fædrelandskærlighed og borgerdyd. Patriotisk diskurs og militære reformer i Danmark i sidste del af 1700-tallet*, Museum Tusulanum, København 2000

Donnan, Hastings & Wilson, Thomas M., *Borders. Frontiers of Identity, Nation and State*, Berg, Oxford 2001

Engman, Jonas, *Rituell process, tradition och media. Socialdemokratisk första maj i Stockholm*, eget förlag, Stockholm 1999

»Nationalitet og landegrænser er os ligegyldige«

- Ericson, Lars, *Medborgare i vapen. Värnplikten i Sverige under två sekel*, Historiska Media, Lund 1999
- Feldman, Allen, *Formations of Violence. The Narrative of the Body and Political Terror in Northern Ireland*, University of Chicago Press, Chicago 1991
- Fernström, Karl, *Ungsocialismen. En krönika*, Federativ, Stockholm 1950
- Haue, Harry, Olsen, Jørgen & Aarup-Kristensen, Jørn, *Det moderne Danmark. 1840–1992. Forudsætninger og forløb*, Munksgaard, København 1994
- Hobsbawm, Eric, *Revolutionens tidsalder*, Tiden, Stockholm 1994
- Kryger Larsen, Hans, »Det nationale synspunkt på den økonomiske udvikling 1888–1914«, *Dansk identitetshistorie. Folkets Danmark. 1848–1940*, red. Ole Feldbæk, Bind 3, Reitzel, København 1992
- Linde-Laursen, Anders, *Det nationale natur. Studier i dansk-svenske relationer*, Nordisk ministerråd, København 1995
- Linde-Laursen, Anders, »Borderings improvisations. Centuries of identity politics«, *Invoking a Transnational Metropolis*, red. Per Olof Berg, Anders Linde-Laursen & Orvar Löfgren, Studentlitteratur, Lund 2000
- Löfgren, Orvar, »Öresundspassager: längtans och ängslans nationalisering«, *Miljö og tilvækst i Øresundsregionen*, red. Jette Hansen-Møller, Øresundsuniversitetet, Lund 1999
- Löfgren, Orvar, »Moving metaphors«, *Invoking a Transnational Metropolis*, red. Per Olof Berg, Anders Linde-Laursen & Orvar Löfgren, Studentlitteratur, Lund 2000
- Nilson, Anton, *Från Amalthea till ryska revolutionen*, Tiden, Stockholm 1987
- Norborg, Lars-Arne, *Sveriges historia under 1800- och 1900-talen. Svensk samhällsutveckling 1809–1906*, Norstedts, Stockholm 1988
- Persson, Lennart K., *Syndikalismen i Sverige 1903–1922*, Federativ, Stockholm 1975
- Petersen, Carl Heinrich, *Agitatorer og martyrer. Profiler og skæbner fra socialismens verdenshistorie*, Fremads Fokusbøger, København 1996
- Ronström, Ove, *Att gestalta ett ursprung. En musiketnologisk studie av dansande och musicerande bland jugoslaver i Stockholm*, Stockholms universitet, Stockholm 1992
- Rosberg, Algot, *Amalthea*, Axel Holmströms förlag, Stockholm 1918
- Sane, Henrik Zip, »Nationalisme og skandinavisme – danskere og svenskere omkring 1900«, *Miljö og tilvækst i Øresundsregionen*, red. Jette Hansen-Møller, Øresundsuniversitetet, Lund 1999
- Skoglund, Christer, *Vita mössor under röda fanor. Vänsterstudenter, kulturradikalism och bildningsideal i Sverige 1800–1940*, Almqvist & Wiksell, Stockholm 1991

- Ståhl, Margareta, *Vår fana röd till färgen. Fanor som medium för visuell kommunikation under arbetarrörelsens genombrottstid i Sverige fram till 1890*, Linköping Studies in Arts and Science, Linköping 1991
- Sørensen, Jørgen Würtz, »Udviklingen i den ungsocialistiske bevægelse i Danmark 1900–1910. En undersøgelse af venstreoppositionens fremvækst i dansk arbejderbevægelse«, *Meddelelser om forskning i Arbejderbevægelsens historie*, Nr 12, 1979
- Sörlin, Sverker, *Mörkret i människan. Europas idéhistoria 1492–1918*, Natur och Kultur, Stockholm 2004
- Thörn, Håkan, *Rörelser i det moderna. Politik, modernitet och kollektiv identitet i Europa 1789–1989*, Tiden Athena, Stockholm 1997
- Tidman, Yngve, *Spräng Amalthea! Arbete, facklig kamp och strejkbryteri i nordvästeuropeiska hamnar 1870–1914*, Lund University Press, Lund 1998
- Törnquist, Leif, »Värnplikssystemets och värnpliktsarméns utveckling före 1901 i ett internationellt perspektiv«, *Plikt, politik och praktik. Värnpliktsförsvaret under 100 år*, red. J. Dahlström, & U. Söderberg, Krigsarkivet, Stockholm 2002

ØRESUNDSREGIONEN I AVISEN

DANMARK I SYDSVENSKA DAGBLADET 1895–2005

Hanne Sanders

Øresundsregionen – et spørgsmål om tid og rum

Mange taler om Øresundsregionen som en selvfølgelighed. Det gjorde man også tidligere i 1900-tallet, især i 1960'erne, men anvendelsen af begrebet har fået en enorm vækst i forbindelse med byggeriet af Øresundsbroen, som indviedes i år 2000.¹ På trods af denne kraftige fokusering på og helt selvfølgelige omtale af Øresundsregionen er der mange anledninger til at mene, at regionen ikke findes, i al fald ikke på den måde, som man normalt mener, at noget territorialt findes. Øresundsregionen har for det første ikke nogen givne ydre grænser. Øresundskomiteen har tegnet et kort over regionen, og det består af hele Sjælland og Lolland-Falster, Skåne og Bornholm.² Her er de ydre grænser klare, men det skyldes, at Øresundskomiteen er et samarbejde mellem de administrative organer, som styrer disse dele af den svenske og den danske stat (regioner og amter). Grænsedragningen er derfor ikke svær, og ingen er kedede af at være med, da komiteens opgave bl.a. er at gå i dialog med EU om dets arbejde med regioner i Europa. Og det kan give penge.

Et sådant samarbejde mellem en række politisk bestemte og allerede tydeligt territorialt afgrænsede enheder skaber imidlertid ikke i sig selv en ny territorial politisk enhed, men blot et visionært politisk samarbejde. Det er desuden min overbevisning, at denne regionale territorialitet

1. Markus Idvall, *Kartors kraft. Regionen som samhällsvision i Øresundsbrons tid*, Lund 2000. Jesper Falkheimer, *Att gestalta en region. Källornas strategier och mediernas föreställningar om Øresund*, Göteborg & Stockholm 2004, s. 20f.

2. Øresundskomiteens hjemmeside: www.oresundskomiteen.dk. Falkheimer, s. 23–25.

passer dårligt med den opfattelse af Øresundsregionen, som findes i offentlig og privat debat. Her er det snarere det grænseløse, som karakteriserer regionen. Det er uklart, hvor Øresundsregionen slutter. Det centrale er derimod regionens grænseoverskridende karakter – den overskrider nationalstatsgrænsen mellem Danmark og Sverige. Det karakteristiske er altså en bevægelse over en grænse i territoriets centrum og ikke de ydre grænser.

Hvis man definerer Øresundsregionen på denne måde, er den et frugtbart, men også kompliceret, forskningsobjekt. Som historiker knytter man ofte sin forskning til territorielt givne områder som f.eks. en stat. Hvorfor skal man opgive denne tryghed? Hvorfor skal man så at sige vende staten ryggen og lede efter noget, hvis eksistens både territorielt og politisk er så svag? Årsagen er vel netop den, at Øresundsregionen giver en mulighed for slippe staten som den i sidste ende bestemmende faktor i et forskningsprojekt. Den giver en mulighed for at forholde sig kritisk til staten eller måske snarere for at undersøge, hvad staten har betydet og, lige så vigtigt, ikke har betydet. Den giver en mulighed for at se på staten fra grænsen og ikke som normalt at se på grænsen fra staten og dens centrum.

Spørgsmålet er dog, hvordan man forsker uafhængigt af staten. Det er jo fra staten og de statsligt definerede politiske enheder, den strøm af retslige og administrative dokumenter kommer, som normalt har været basis for historisk forskning. Den moderne kulturhistoriske forskning anvender også ofte tekster og billeder fra den statsligt afgrænsede kultursfære. Tidligere forskning i regionen omkring Øresund har derfor også i høj grad været en historie om mødet mellem Danmark og Sverige – i krig og i fred.³

Hvis man mener, at forskning om Øresundsregionen er andet end dette, må der noget nyt til. Man kan vælge at undersøge Øresundskomiteens politiske eller visionære region og dermed anvende dens materiale, men hvis det forskningsmæssige potentiale i regionen skal give en mulighed for at kunne fokusere på delvis statusafhængige bevægelser over Sundet, bliver problemet større. Hvordan slipper man staten? En måde er at lade sig inspirere af ældre etnologisk og kulturhistorisk forskning. Her

3. Hanne Sanders, »Pest och porslin. Regional identitet kring Øresund efter 1658«, *Skånes renässans*, Kulturens årsbok, Lund 2000, s. 162–173.

har målet netop været at lede efter kulturelle eller økonomiske regioner, som ikke var styret af staten, men handlede om en menneskelig praksis. Man ledte efter områder, hvor der fandtes en sådan identisk praksis inden for velafgrænsede aktivitetsområder (plovforme, dåbsskik osv.).⁴ At lede efter sådanne ligheder i menneskelig praksis omkring Øresund kunne være en måde at finde Øresundsregionen på. Det åbner for det interessante perspektiv, at forskellige mennesker kan have forskellige regioner, hvilket er en fleksibilitet og åbenhed for menneskers egne valg, som ikke findes i et statsligt eller politisk institutionelt udgangspunkt.

Min forskningsstrategi bliver derfor at lede efter og diskutere ligheder i menneskers handlinger omkring Øresund. Sådanne ligheder kan groft sagt forklares på to måder. De kan enten være opstået i to identiske samfundsstrukturer, eller de kan være et resultat af menneskers, produkters og idéers bevægelse over Sundet, hvorved der på det aktuelle område kan være opstået ligheder. Jeg vil i denne artikel gå ud fra den anden forskningstanke: Jeg vil undersøge bevægelser over Sundet. Materialet til dette er langtfra givet, men jeg har valgt at analysere den mangfoldighed af temaer, som viser sig i en avis. Og jeg har valgt en avis, som udkommer ved grænsen, nemlig i Malmö, nærmere bestemt *Sydsvenska Dagbladet*.

Det karakteristiske for et statsligt perspektiv på historie er ikke blot det givne rum, men også i nogen grad en given tid. Der findes udbredte og sejlivede kronologier for staterne, som man kan knytte ny forskning til. En sådan kronologi savnes også for Øresundsregionen. For tiden efter 1658 må en regionskronologi handle om, hvad den nye statsgrænse har betydet for mennesker. Hvad og hvem kunne eller ville bevæge sig over Sundet? Og hvad har man kaldt det, som bevægede sig? Var det vigtige, at det var dansk og svensk, eller har man opfattet det vigtige i mødet som noget andet end det nationale? I andre artikler i denne bog problematiseres tanken om, at der fandtes en national identitet i perioden efter 1658, og konklusionen er, at den klassiske tanke om, at den nye grænse blev et jerntæppe, næppe holder.⁵ Når vi kommer op i 1800-tallet, det klassiske

4. Denne forskning præsenteres på en tankevækkende måde i bogen *Forskellige mennesker? Regionale forskelle og kulturelle særtræk*, red. Inge Adriansen & Palle Ove Christiansen, Ebeltoft 2003.

5. Begrebet udvikledes af Knud Fabricius i 1950'ernes tidsaktuelle termer. Knud Fabricius, *Skaanes overgang fra Danmark til Sverige*, Fjerde del, København 1958, især s. 289–291.

nationalismeårhundrede, kan man forestille sig, at det nationale møde omkring Øresund vil blive tydeligere. Et ophold ved grænsen bør kunne give en forståelse for, hvilken betydning denne nationale tænkning fik ikke kun for tyske tænkere og nordiske politikere, men også for almindelige mennesker.

Min grundidé er dog, at nationalismen først blev folkelig i 1900-tallet, og det skete delvis, samtidig med at menneskers hverdagsliv blev mere ensartet inden for den stadig mere ekspanderende velfærdsstat med dens rigsdækkende medier. Grænsen omkring en sådan nationalstat, forestiller jeg mig, lukkede for mange gamle bevægelser over en grænse. Min hypotese er, at dette skete i mellemkrigstiden, som netop er kendt for både en økonomisk protektionistisk politik med told som støtte for den hjemlige produktion og for indledningen på det socialdemokratiske velfærdsprojekt. Jeg har derfor tidligere udviklet en hypotetisk kronologi for Øresundsregionen med første verdenskrig som afgørende skillelinje i moderne tid.⁶ En anden skillelinje, som jeg hypotetisk har stillet op, er Øresundsbroens tid, hvor det i al fald blev lettere rent logistisk at tage over grænsen, og hvor mange begyndte et arbejde for regionen og så dette arbejde som et eksempel på nationalstatens afmontering til fordel for EU og dets regioner. Jeg vil undersøge denne hypotetiske kronologi og fokuserer derfor i denne artikel på perioden 1895–2005. Første undersøgelsesår, 1895, ligger et pænt stykke før første verdenskrig, det sidste, 2005, så langt efter broens indvielse, man kunne komme, da jeg gennemførte forskningen. I 1900-tallet har jeg valgt 1935 og 1965 for at få et år i den mellemkrigstid, hvor jeg tror, at staterne orienterede sig mere indad mod sig selv, og et år, i hvad man kunne kalde modernismens udadrettethed og optimisme.

Til en kort artikel som denne kan jeg kun analysere et begrænset antal avisdage. Jeg har valgt at følge avisen i uge 41. Det er en uge midt i oktober, hvor hverdagen blomstrer omkring Sundet. Resultatet af denne undersøgelse siger således intet om, hvordan bevægelserne, det vil sige regionen, så ud i sommertid og ferietid, men kun om bevægelser i efterårets hverdag. Undersøgelsen bliver altså en sammenligning af fire okto-

6. Hanne Sanders, »Ett centrum för Danmark i Lund«, *Årsbok 2004*, Vetenskapssocieteten i Lund, Lund 2004, s. 99–112.

beruger i *Sydsvenskan* fordelt over perioden 1895–2005. Det er klart, at resultatet af dette må ses som meget tentativt, men det er min forhåbning, at det kan inspirere både mig selv og andre til at fortsætte med at forske i Øresundsregionens historie.

Aviser som historisk kilde

Aviser og tidsskrifter er et populært materiale blandt historikere i dag. For mange er det et materiale, som kan hjælpe dem med at få svar på spørgsmål om en tids kultur, ikke kun i en elite, men også blandt almindelige mennesker. Hvordan opfattede de og gav sprog til det, som skete omkring dem? Hos nogle forskere bliver dette til forsøg på at afdække store samfundsmæssige fortællinger (»berättelser«), hvor en analyse af et bredt spektrum af medier kan »identifiera bredare kulturella föreställningar«. Anledningen til, at man mener, at aviser og andet mediemateriale kan anvendes til at få en indsigt i disse mere folkelige forestillinger, er materialets »genomslagskraft och spridning i [...] samhället«. ⁷ En del diskursivt problematiserende forskning lægger i stedet et tydeligere magtperspektiv ind i sine tolkninger. Disse forskere mener, at aviser konstruerer billeder, som – eventuelt manipulerende – skal påvirke de læsere, som ikke selv deltager i konstruktionen. ⁸ Her understreger man altså dualismen mellem tekst og læser, hvilket også er centrale begreber i moderne *cultural history*. ⁹

Avisen er et fascinerende materiale, som på en overskuelig måde berører en mængde hverdagsaktuelle emner fra politik til rengøring. Det er let at tro, at man her ser alt, der befinder sig i et samtidigt menneskes hoved. Jeg mener dog, at det er vigtigt, at man arbejder ud fra dualiteten tekst/læser. Avisen er skrevet af nogle få journalister, og det, man kan læse, er i høj grad deres syn på verden. Journalister har en stor kulturelt

7. Jeg refererer her fra en historisk doktorafhandling om den svenske »kallakrigskultur«, men jeg har taget det tids- og stedsspecifikke væk i citatet. Marie Cronqvist, *Mannen i mitten. Ett spiondrama i svensk kallakrigskultur*, Stockholm 2004, s. 19–65, citat s. 61.

8. Dette er perspektivet i Jesper Falkheimers undersøgelse af, hvordan politiske og økonomiske grupperinger påvirker regionens aviser til at konstruere et billede af Øresundsregionen, som i hovedsagen bliver positivt og uden konflikt. Falkheimer.

9. Cultural history-forskningen er refereret i en doktorafhandling om »svensk dampress«. Ulrika Holgersson, *Populärkulturen och klassamhället. Arbete, klass och genus i svensk dampress i början av 1900-talet*, Lund 2005, s. 136–156.

tolkende magt. Samtidig virker det uholdbart blot at se læserne som passive subjekter for journalisternes mere eller mindre manipulerende magt. Det virker, som om der er behov for at tænke forbi en enkel diskursiv dualisme, og det gør forfatteren til en interessant afhandling i historie, Ulrika Holgersson, når hun har valgt at arbejde ud fra tanken om massemedier som et »diskursivt nätverk«. Idéen er, at flere holdninger kan komme til udtryk i en avis, og man kan forvente sig modsigelser og konflikter.¹⁰ Uden at gå yderligere ind på afhandlingens profilering i forhold til tidligere medieforskning vil jeg lade mig inspirere af Holgerssons begreb. Hvilke forskellige anvendelser af avisen kan man se i *Sydsvenska Dagbladet*, og hvad kan dette sige om Øresundsregionen?

Avisen er nok skrevet af få journalister, men når det handler om at kortlægge bevægelser over Øresund, er journalisten en person så god som alle andre. Det interessante bliver altså at se, hvilke nyheder journalisterne får fat i fra den danske side af Sundet, og hvad de kalder dem. Når det først har stået i avisen, når kundskaben ud til en større mængde af mennesker og påvirker dem, selvom man ikke kan vide, hvad dette gør ved læserne. Dialogen med læserne kan understreges på endnu en måde. En avis klarer sig kun, hvis den bliver solgt. Det vil sige, at man må skrive sig ind i en forståelse og interesse, som findes blandt læserne. Man må forestille sig, at det, man skriver, og den måde, man skriver om det på, taler til folks almindelige forståelse af Øresundsregionen. Gjorde det ikke det, ville læserne potentielt købe en anden avis. Det vigtige er altså, at journalisten både bygger på en »kendt« Øresundsregion og udvikler en »ny«. Problemet er, at vi med avisens hjælp ikke kan se, hvad der er hvad. Det gør det imidlertid ikke mindre interessant at undersøge nyhedsdækningen i en avis.

Alt materiale i aviser er ikke redaktionelt skrevet, hvorfor man her kan se andres opfattelser af Øresundsregionen. For det første er der debatsiderne, som i al fald delvis bygger på, at mennesker uden for journalisternes kreds blander sig i snakken. Men også annoncematerialet er et udtryk for, at andre grupper af mennesker bruger avisen til at fremme sine egne interesser. Det er derfor interessant at se på, hvilken plads Danmark og Øresundsregionen har i disse to dele af avisen.

10. Holgersson, s. 153.

En del af de forskelle, man ser mellem de fire undersøgelsesperioder, kan selvfølgelig forklares ved, at avismediet har ændret karakter. Grundlæggende var avisen dog etableret som en vigtig del af den borgerlige offentlighed allerede 1895, og denne karakteristik gælder hele perioden. Målet var at orientere medborgere om samfundslivet og give dem en vis chance for at gå dialog med hinanden. Overalt er der reportager fra udland og indland, og der findes lokale og rigsdækkende nyheder. Der er omtaler af kulturelle begivenheder, af økonomi og samfundsliv, og der findes annoncer. Det er således ikke svært at sammenligne aviser fra perioden 1895–2005.

I svensk pressehistorisk forskning lægger man dog vægt på, at der sker en vigtig professionalisering af arbejdet med aviser fra begyndelsen af 1900-tallet. Journalister begyndte at arbejde mere skabende og ikke bare tilfældigt refererende med deres materiale. Aviserne blev stærkere bemandede. Man fik et tydeligere fokus på nyheder som nyheder. Tidligere havde man haft annoncer på første side, nu blev dagens vigtigste nyhed placeret her. Udenrigskorrespondance blev vigtigere, og nye telegrambureauer støttede professionaliseringen. Alt dette kaldes en amerikanisering, og mellemkrigstiden kaldes en guldalder for avisen. Da blev materialet bredere – der kom kultur, sport og tydelige forskelle på lokalt stof og indenrigs- og udenrigsstof.¹¹ I 1950'erne så avismediet ud til at være færdigudviklet, og udfordringen kom fra tv-mediet.¹² Karakteristisk for de aviser, jeg har læst, er da også, at et enkelt nummer af *Sydsvenska Dagbladet* bliver stadig større: fra at man i 1895 sad med aviser på otte sider, til at avisen i 2005 bestod af flere sektioner og desuden mere tematisk bestemte bilag.

Sydsvenska Dagbladet ændrede også karakter og position i den skånske medieverden. I 1905 kom *Arbetet* i et tre gange så stort oplag som *Sydsvenska Dagbladet*, men *Skånska Dagbladet* var størst. *Sydsvenskan* karakteriseres som en moderat liberal avis, som blev en højreavis pga. den liberale partiledelses interesse for at samarbejde med socialdemokraterne.¹³ Den havde altså ikke i begyndelsen den brede opbakning i det

11. *Den svenska pressens historia*, red. Karl Erik Gustafsson & Per Rydén, bd. III, Stockholm 2001, s. 73f, 180–196.

12. *Ibid.*, bd. IV, Stockholm 2002, s. 134–137.

13. *Ibid.*, bd. III, s. 55, 65.

vestskånske område, som er tilfældet i dag, men var en lille og borgerlig avis. Den passerede først *Skånska Dagbladet* i oplagstal i 1940'erne. Fra 1945 abonnerede over 50 pct. af husstandene i Malmö på *Sydsvenskan*, men allerede i 1937 var den større i Malmö end *Skånska Dagbladet*. En undersøgelse af abonnenter i 1940'erne og 1950'erne viser, at *Sydsvenskans* læsere især var tjenestemænd og erhvervsfolk med en relativ god økonomisk position, men at den også havde spredning til andre grupper, dette i modsætning til *Skånska Dagbladet* og *Arbetet*, som havde mindrebeholdninger, arbejdere og mennesker fra landbruget som læsere.¹⁴ Man ser en kraftig øgning i antallet af annoncer i avisen mellem 1935 og 1978, og indvielsen af en ny og stor bygning ved ringvejen i Malmö i 1965 kan måske ses som et udtryk for *Sydsvenskans* udvikling til en vestskånsk regionalavis. Det hænger nok også sammen med, at avisen i 1966 overgik fra at være en højreavis til at blive en uafhængig liberal avis.¹⁵ *Sydsvenska Dagbladet* var altså i 1895 en mindre, borgerlig avis, som i løbet af århundredet, og dermed i løbet af min undersøgelsesperiode, langsomt ændredes til at blive en vestskånsk avis med et stort oplag og en mere uklar politisk holdning.

Sydsvenska Dagbladet 1895

Mandag den 14. oktober 1895 var der på forsiden af avisen en annonce, som giver en god indgang til billedet af Øresundsregionen i *Sydsvenska Dagbladet* år 1895. Der står:

Af 1895 års skörd hafva nu Äkta Importerade Havanna-Cigarrer anländt. Endast utsökta märken från de förnämsta fabrikerna i Havanna såsom Bock & C:o, H. Upmann, Manuel Garzia, Henry Clay, Cabanas Nanon föras. På grund af direkte förbindelse med fabrikerna i Havanna kunna cigarrerne säljas billigare än i Köpenhamn [...] Cigarr- & Tobaks-Depôtten i Hotell Kramer.¹⁶

14. Sverker Jonsson, *Pressen, reklamen och konkurrensen 1935–1978*, Göteborg 1982, s. 195–199.

15. *Ibid.*, s. 202; *Den svenska pressens historia*, bd. IV, s. 176–178.

16. *Sydsvenska Dagbladet (SDS)* 14. oktober 1895, s. 1.

H. A. Colberg's Eftf.
rekomenderar
VINTERKAPPOR
både enkla och eleganta
i rikt och smakfullt urval.

Som isynnerhet fördelaktigt framdragas:

Tjocka helylle 2-radiga Vinterjaquets till	19 kr.
Fina Sidenplysch-Jacquets med yllefoder	„ 52 „
Extra goda tjocka Ulsters med rutig fränsida	„ 35 „
samt helylle Klädes-aftonpiagg med hel-yllefoder	„ 25 „

Østergade 42
Köpenhamn.

Kjöbenhavns Magasin
alene for
Overstykker.

Når det handlede om luksusvarer som fine cigarer, følte forretningerne i Malmö tilsyneladende en så hård konkurrence fra København, at de måtte markedsføre sig i forhold til det københavnske udbud af og priser på cigarer. Det tyder altså på, at grænsen i Øresund ikke lukkede for, at cigarrygende mænd (og kvinder) kunne opsøge markedets bedste eller billigste cigar.

Lignende udtryk for et fælles marked for luksusvarer ses også i en række københavnske firmaers annoncer i *Sydsvenskan*. Om tirsdagen annoncerede Lorentz Petersen, som var kongelig hofleverandør i vine. Hans forretningsidé var »vinernas fullständiga lagring».¹⁷ Om onsdagen annoncerede E. Jensens »Raatobakslager« i Peder Hvidtfeldtstræde og skrev, at man havde »Et stort Udvalg af alle Sorter Raatobakker«. De »anbefales til Dagens billigste Priser« og »Udenbys Ordres effektueres prompte».¹⁸ Og om lørdagen var der en stor annonce for H. A. Colbergs Eftf., som anbefalede, at man købte »Vinterkappor – både enkla och eleganta i rikt och smakfullt urval« i Kjöbenhavns Magasin alene for Overstykker i Østergade 42.¹⁹ Disse københavnske firmaer må altså have forestillet sig, at Syd-

17. SDS 15. oktober 1895, s. 8.

18. SDS 16. oktober 1895, s. 4.

19. SDS 19. oktober 1895, s. 3; se annoncen ovenfor.

Fyenske-Mejeriköer.
C:a 200 förste Klasses fyenske
Mejeriköer staar daglig till Salg
Vesterbrogade 14, Kjöbenhavn.
Brödrene J. & P. Nielsen.

svenska Dagbladets läsere ville tage til København, når de havde behov for disse varer. Det var luksusvarer, som burde have tiltalt det bedre borgerskab, som var avisens læsere i 1895. Det er desuden interessant, at man i annoncen om rå tobak skrev, at udenbys – og ikke udenlands – ordrer effektueredes. Det vigtigste var, at der var tale om kunder i en anden by. Deres statslige tilhørighedsforhold var ikke vigtigt.

Man annoncerede imidlertid ikke blot for borgerskabet. Der solgtes også »Fyenske-Mejeriköer«. På Vesterbrogade (nærmere bestemt ved datidens Kvægtorv) var der ca. 200 førsteklasses mejerikøer til salg. At man virkelig troede på salg, af hvad man kunne kalde kapitalvarer over Sundet, ses af, at annoncen bragtes i aviserne fra onsdag til og med lørdag.²⁰

Der var også annoncer for tre hoteller i København. Det første synes at have været et billigt overnatningssted, som kun præsenterede sig ved hjælp af »Köpenhamn« med store bogstaver. På Amagertorv modtoges, står der, rejsende og pensionister billigt.²¹ Finere var det nok i Th. Fugmanns anerkendte førsteklasses restaurant, som var blevet udvidet, og som nu tilbød »Selskabslokaler enestående ved deres Elegance og Comfort«. Det lå på Kongens Nytorv og anbefalede til »det reisende Publikum«. ²² Både herberget på Amagertorv og Fugmanns elegante selskabslokaler annoncerede hver anden dag. Hotel Fønix i København annoncerede en gang, og de understregede, at de havde »Anerkendt fransk Kökken« og »lagrede Vine«. ²³ Og om lørdagen var der en annonce for

20. SDS 16. oktober 1895, s. 4; 17. oktober 1895, s. 4; 18. oktober 1895, s. 3; 19. oktober 1895, s. 3. Se annoncen ovenfor.

21. SDS 14. oktober 1895, s. 3; 16. oktober 1895, s. 4; 18. oktober 1895, s. 8.

22. SDS 14. oktober 1895, s. 8; 16. oktober 1895, s. 4; 18. oktober 1895, s. 4.

23. SDS 15. oktober 1895, s. 8.

Hotel Alexandra, som tilbød en »frisk och behaglig vintervistelseort i södern«, i Menton. Det er en fransk by ved grænsen til Italien, som i slutningen af 1800-tallet var et populært turiststed for skandinaver. Hvis man var interesseret i et ophold, kunne man, stod der, tage kontakt til en mægler i Havnegade eller direkte til hotellets direktion i Menton.²⁴ Bortset fra herberget på Amagertorv var der også her tale om produkter, som talte til mennesker, som satte kvalitet højere end prisen – atter et godt billede på avisens læserskare år 1895.

Karakteristisk for alle annoncerne er, at man ikke markedsførte sig som dansk, men med den kvalitet, man havde at tilbyde. At København i øvrigt syntes at have været en by, man kendte, ses ved, at man i annoncerne mente, at man kunne henvise til københavnske adresser uden nærmere præsentation. Læserne havde været der før.

Hvis man skal tro *Sydsvenskan*, var forventningen i København til, at læserne ville købe tjenester, ikke lige så stor. Der var en del læger, som annoncerede i 1895, men kun én københavnsk læge, og det var Dr. Hans H. Sörensen i Havnegade, hvis speciale var »Hud- og Könssygdomme«.²⁵ Ud over ham var der en sagfører V. Lasson i Nybrogade, som »åtager sig inkasseringar, rättegångars utförande samt alla andra juridiska uppdrag i Danmark«.²⁶ Han havde altså tilsyneladende specialiseret sig i retslig hjælp til svenskere, som havde fået problemer ved at drive forretning med danskere eller i Danmark. Og med dette nærmer vi os en anden type af bevægelser over grænsen, som annoncerne i 1895 kan give indtryk af.

En teglblugsinteressert læser af *Sydsvenska Dagbladet* fik mulighed for at købe et velholdt teglblug i Danmark på øerne, hvilket solgtes billigt pga. ejernes sygdom. Det havde udmærket ler, og produktionen var på 1½ mio. sten.²⁷ På mange måder er Skåne og Danmark identiske kulturlandskaber, hvor jorden i mange århundreder har fået mennesker til at udvikle teglteknikker og bygge i tegl. Der var således god grund til at håbe på en køber fra Skåne. Den skånske læser kunne også blive sælger for en cigar- og tobaksfabrik i København. Man annoncerede efter en driftig agent til at sælge sine velkendte fabrikater.²⁸

24. SDS 19. oktober 1895, s. 7.

25. SDS 19. oktober 1895, s. 3.

26. SDS 16. oktober 1895, s. 8.

27. SDS 14. oktober 1895, s. 8.

28. SDS 14. oktober 1895, s. 8.

Der var i avisen enkelte udtryk for, at driftige, unge danskere var i Malmö for at prøve lykken. Th. Wessel & Vetts filial med hovedkontor i København, det senere Magasin du Nord, annoncerede med »mattor« til byens billigste priser.²⁹ I en notits fortalte man, at hr. Vett jun., søn til en af de to chefer for Magasin du Nord, ville anlægge en tekstilfabrik i Malmö.³⁰ I *Sydsvenskan* var der oversigter over gæster på tre hoteller, Hotell Kramer, Hotell Horn og Hotell Danmark, og her var der stort set hver eneste dag danske gæster. Ofte var det bare mænd, som præsenteredes med deres stilling. Mange var købmænd, men langt fra alle.³¹

Handelsforbindelserne ses også i de oversigter over skibe, som lå i Malmö havn og skulle sejle udenlands med varer. I ugens første fem dage nævntes 46 skibe, og af dem skulle 29 til København. Varerne var en blanding af alt, men med hovedvægt på fødevarer: kød, fisk, mælk, æg, smør, havre, kartofler og konfekt. Det er måske ikke de varer, man spontant skulle tro, Sverige eksporterede til Danmark, men det kan være et udtryk for, at fødevaremarkedet i København var vigtigt. Dette kan måske også forklare, at man dagligt rapporterede fra »spannmålsmarknaden« i København og indimellem gav smørnoteringen. Det kan dog også tænkes, at varerne skulle videre til andre mål end København. Der fandtes også varer, som man måske i højere grad knytter til Sverige, såsom trækul, sløjdvarer, skind, jern, huder, papir, pap, cellulose, kemiske præparater og symaskiner. Og så transporterede man affald til København. Det kan muligvis forklares med, at man i København var begyndt på affaldsforbrænding, hvorfor man kunne få penge for sit affald.³²

At godstransport over Sundet var vigtig, ses også i annoncerne for dampskibene over Sundet, »Öresundsångbåtarna«. Denne trafik var livlig i 1895. Tidstabellen indeholdt fire afgangene hver vej hver dag. Det angav, at man både medtog og videreleverede gods og kreaturer til København og derfra til andre europæiske og transatlantiske mål.³³ Det var således ikke usandsynligt, at en skåning købte en fynsk ko og fik den transporteret på Öresundsbadene til Malmö. Bådene tog selvfølgelig også passagerer med,

29. SDS 15. oktober 1895, s. 1.

30. SDS 15. oktober 1895, s. 6.

31. Feks. SDS 15. oktober 1895, s. 8.

32. SDS 14. oktober 1895, s. 7f; SDS 15. oktober 1895, s. 7f; SDS 16. oktober 1895, s. 8; SDS 17. oktober 1895, s. 7f; SDS 18. oktober 1895, s. 7f.

33. Feks. SDS 14. oktober 1895, s. 3.

men i annoncerne var det ikke vigtigt at beskrive, hvad disse personer kunne foretage sig under overfarten. Det var selve transporten, som var i centrum.

Der annonceredes ikke kun for transporter over Sundet, men til hele verden. Man får det indtryk, at man kunne gå om bord på et dampskib i Malmö og komme ganske vidt omkring. Her var København ikke så vigtig. Der var kun et rederi, som solgte rejser København–Malmö–Stockholm.³⁴ Desuden forsøgte en af de »Halländska ångbåtarne« at sejle over København til Lübeck og videre ned i Tyskland eller til Østrig, Belgien, Holland og Schweiz.³⁵ En analyse af bl.a. annoncer giver altså et indtryk af, at man i 1895 forventede omfattende bevægelser over Sundet, ikke for at rejse videre ud i verden, men for at bevæge sig i Øresundsregionen. Øresundsbadene afgik ofte og havde øjensynlig som mål at transportere både mennesker og gods over Sundet. Og hvad læserne mødte i annoncerne, var ikke et dansk, men et københavnsk, udbud af luksusvarer.

Nyhedsmaterialet var som ventet ikke stort år 1895. Det drejede sig om korte telegrammer eller telefonbeskeder, mens de længere artikler kan beskrives som en slags baggrundsartikler. Uden rigstelefon var nyheder fra Stockholm lige så svære at få som fra andre dele af Europa, og der var meget internationalt stof. København var nærmere, hvilket måske kan forklare, at man havde sine »berättelser« om »våderleken« derfra.³⁶ Fra København synes kongelige nyheder at have været interessante, især var prins Valdemar og prinsesse Marie på Bernstorffslund populære.³⁷ Man rapporterede om forandringer i personalet inden for det danske militær og om to selvmord.³⁸ To australske handelsfolk, som passerede Malmö fra Göteborg og Stockholm til København, vakte også interesse, ligesom man oplyste, at den svensk-norske envoyé i København var tilbage igen efter en længere ledighed.³⁹ Statstelefonien mellem København og Lolland-Falster nærmede sig sin fuldendelse, meddelte man, og stats-telegrafens gamle lokaler i Nykøbing kunne nu bruges til telefonering.⁴⁰

34. SDS 18. oktober 1895, s. 4.

35. F.eks. SDS 14. oktober 1895, s. 3.

36. F.eks. SDS 14. oktober 1895, s. 2.

37. SDS 14. oktober 1895, s. 1; 16. oktober 1895, s. 6.

38. SDS 14. oktober 1895, s. 1.

39. SDS 15. oktober 1895, s. 2; 17. oktober 1895, s. 6.

40. SDS 19. oktober 1895, s. 5.

Og man fortalte positivt om, at det danske vare- og industrilotteri havde givet et overskud, som blev anvendt til velgørenhed, og refererede en artikel i *Politiken* om en storm på Island.⁴¹ Der var en længere artikel om et nyt dampskib, som skulle til Færøerne. Det hed *Smiril* og var bygget hos Kockum i Malmö, hvilket måske forklarer avisens særlige interesse. Det beskrives som et smukt fartøj, som ville lette de dyre og farlige rejser mellem øerne.⁴²

Der var enkelte deciderede nyhedsartikler fra det danske politiske liv. Her beskrev man, hvordan arbejdet nu fungerede bedre i Rigsdagen, fordi man var kommet væk fra den kamp mellem Højre og Venstre, som karakteriserede Estruptiden. Man nævnte den nye leder af Højre, baron Reedtz-Thott, og beskrev, hvordan han arbejdede.⁴³ Artiklen er skrevet med indsigt i den danske indenrigspolitiske situation, og avisens borgerlige holdning viser sig tydeligt i fokuseringen på Højre.

Der var heller ikke mange kulturnyheder i avisen, hvilket også passer godt med den normale opfattelse af avismediets historie. Lørdag havde man dog nogle københavnske kulturnyheder. Det gjaldt Det Kongelige Teater, hvor man for første gang opførte et »fornordiskt« drama af Edvard Brandes. Han var ikke blevet opført i otte år, hvorfor denne nye opsætning kunne ses som en forsoning.⁴⁴ En fru Emma Berg var blevet engageret ved Kasinoteatret,⁴⁵ og et fransk operetteselskab kom til København.⁴⁶ Til sidst fortalte man om en strid, der var opstået omkring Dagmar-teatret, fordi den unge hr. Björn Björnson, som var i en slags eksil i København, ville opsætte *Kongen*. En censor i København mente, at det var en parodi over Oscar II, hvorfor man ikke ville opføre stykket, inden man vidste, hvordan kongen tog det.⁴⁷

Man kan ikke af dette sige, at nyhederne gled let over Sundet, men det var med tidens kommunikationsmidler svært at få nyheder de fleste steder fra. Nyhedsstoffet var desuden som ventet ikke så profileret, som det blev senere. Trods dette giver nyhedsdækningen om Danmark et indtryk

41. SDS 19. oktober 1895, s. 5.

42. SDS 16. oktober 1895, s. 6.

43. SDS 18. oktober 1895, s. 7.

44. SDS 19. oktober 1895, s. 5.

45. SDS 19. oktober 1895, s. 5.

46. SDS 19. oktober 1895, s. 5.

47. SDS 19. oktober 1895, s. 5.

af, at de, som skrev aviserne, fulgte med i og anså det for værende af interesse for læserne, hvad der skete i Danmark inden for et bredt felt af områder. Det mest interessante er nok, at man i sine rapporter fra det danske hverken for sin egen eller for læsernes skyld følte behov for at forklare, hvor de beskrevne lokaliteter lå i riget, og det uanset om man skrev om Færøerne, Nykøbing (på Falster) eller de københavnske teatre. Denne indforståethed korresponderer fint med annoncerens umiddelbare forventning om, at potentielle kunder kunne finde rundt i København, når de skulle købe deres malkekøer og deres havannacigar. Øresund optrådte ikke i så høj grad som en grænse mod det danske, men snarere som et sund, hvor varer, kunder og nyheder kunne forventes at bevæge sig over, uden at en speciel national etikette var nødvendig.

Sydsvenska Dagbladet 1935

Også for 1935 begynder jeg analysen med annoncerne og deres udtryk for forventede bevægelser over Sundet. Sammenlignet med 1895 er det karakteristisk, at der stort set ikke fandtes annoncer, som ville sælge varer, tjenester eller ejendomme. Tilbage var annoncer for hoteller og dansesteder i København. Det handler om Hotel Cosmopolite på Kongens Nytorv, som var et førsteklasses hotel, hvor det kostede 3–5 kr. at overnatte, hvor der var varmt og koldt vand og telefon på alle værelser, og hvor der desuden var fast betjeningsafgift.⁴⁸ Hotel Kong Frederik på Rådhuspladsen annoncerede også med moderne bekvemmeligheder og med Københavns populæreste restaurant og drikkepengeregulering – og med en svensk ejer.⁴⁹ Danseetablissementet Florida på Dr. Tværgade annoncerede to gange og forsøgte at påkalde sig opmærksomhed ved at kalde sig selv en sensation.⁵⁰ Kuranstalten Montebello tilbød behandling fra anstaltens mange læger, som var eksperter i en lang række sygdomme. Det handlede altså om gøre en rejse i helsens tegn.⁵¹

Der var også stadig mange annoncer for bådtrafikken over Sundet. »Øresundsbatarna« afgang nu hver dag seks gange hver vej og syv gange

48. SDS 19. oktober 1935, s. 4.

49. SDS 18. oktober 1935, s. 2.

50. SDS 18. oktober 1935, s. 2; 19. oktober 1935, s. 3.

51. SDS 15. oktober 1935, s. 4.

om søndagen. Man reklamerede stadig med spedition og godstransport, men som noget nyt nævnte man, at man havde en førsteklases restaurant. En restaurant fandtes også på en anden båd, som desuden reklamerede med, at den sejlede direkte til Københavns centrum. I øvrigt sejlede Hallandsbolaget stadig over København til Lübeck.⁵² Rejserne fortsatte over Øresund, men nu i hovedsagen for at få en umiddelbar oplevelse af mad, underholdning og overnatning.

Der er imidlertid kommet en ny type af annoncer, nemlig pladsannoncer, hvor københavnere søgte arbejdskraft fra Sydsverige. Det drejede sig især om tjenestepiger til det københavnske borgerskab. Fru Møller på Bernstorffslunds allé ønskede en rengøringskone, fru Dr. Schmiegelow ønskede en ung pige, i en villa i Gentofte ville man have en ung og proper pige, og fru Ing. Moldow søgte en »Ensamjungfru«.⁵³ Der var også en ung pige på 27 år, Karen Kristensen i Holte, som ønskede at lære sig daglig og finere madlavning i Sydsverige.⁵⁴ Den eneste mand, som optrådte i pladsannoncerne, var en ung dansk herrefrisør, som søgte plads i Malmö.⁵⁵ I København blev der desuden tilbudt et kursus i broderi og tegning for unge damer, og man søgte en sælger i Sverige af skønhedsprodukter fra Institut La Beauté på Værnedamsvej.⁵⁶

I forskningen har vi belæg for, at unge kvinder tog til København allerede ved århundredeskiftet for at blive tjenestepiger.⁵⁷ At der først fandtes annoncer for dette i 1935, kan være et tegn på, at man på den københavnske side forstod, at man i 1935 nåede et bredere publikum med *Sydsvenska Dagbladet*. Der var med andre ord mulighed for, at potentielle tjenestepiger læste avisen. Pladsannoncerne kan ses som udtryk for en ældre praksis, hvor avisen nu var blevet en vigtig aktør mht. at skaffe den ønskede arbejdskraft. Det betyder imidlertid også, at et fælles arbejdsmarked for tjenestepiger omkring Øresund ikke forsvandt i mellemkrigs-tiden. At en dansk mandlig frisør ville til Malmö, kunne måske også ses

52. Se f.eks. SDS 14. oktober 1935, s. 19.

53. SDS 14. oktober 1935, s. 19; 16. oktober 1935, s. 14; 19. oktober 1935, s. 14.

54. SDS 17. oktober 1935, s. 15.

55. SDS 20. oktober 1935, s. 22.

56. SDS 17. oktober 1935, s. 7; 17. oktober 1935, s. 15; 19. oktober 1935, s. 14; 20. oktober 1935, s. 8.

57. Tinne Vammen, *Rent og urent. Hovedstadens piger og fruer 1880–1920*, København 1986, s. 49f.

som et udtryk for en kontinuitet fra 1895, nemlig at unge, nyuddannede mænd så på Malmö som mulighedernes by. Om dette var en tilfældighed, eller om der var en forskel på mænds og kvinders forhold til Øresundsregionen, må fremtidig forskning vise.

Avisen fra 1935 var dobbelt så stor som den fra 1895, og den var som ventet i højere grad et journalistisk produkt. Der var en del artikler om Danmark og København. Som i 1895 var der fokus på de kongelige. Den danske prins Gustaf og hans selskab havde skudt to elgtyre i Småland, kronprinseparret havde deltaget i en gudstjeneste i den svenske kirke i København, og den svenskfødte kronprinsesse Ingrid havde besøgt Viktoriastiftelsen for ældre svenske kvinder i København.⁵⁸ Dette svenske tilskud til det danske kongehus gjorde ikke interessen mindre. Et dansk kendetegn optrådte allerede i 1935, nemlig statuen af den lille havfrue, som omtaltes i dette år, fordi den blev 25 år. Den var øjensynlig allerede da et nationalt klenodie, der blev solgt mange postkort med den, og dens image arbejdede man hårdt på at styrke i Danmark.⁵⁹

Der var også en del økonomiske nyheder fra Danmark. Træimporten fra Sverige og Finland begrænsedes af Valutakontoret, Tyskland skulle efter en forhandling med Danmark købe flere danske varer, og den danske handelsbalance var forbedret.⁶⁰ Man viste i øvrigt danske børsresultater, ligesom man gjorde det for en del andre lande.⁶¹ I 1935 var der ingen problemer med at få oplysninger fra den store verden. Vigtig i avisen var krigen i Abessinien, hvortil Danmark, efter at Folkeforbundet havde ophevet eksportforbudet, ville tillade salg af våben.⁶² Der var altså et større fokus på den danske stat end i 1895.

Karakteristisk for rapporteringen fra Danmark er i øvrigt, at landet ofte optrådte i en udtalt nordisk sammenhæng. Om mandagen var der en lille artikel om et nordisk gymnasiastmøde på Hindsgavl arrangeret af Foreningen Norden for norske, svenske og danske gymnasieelever.⁶³ Der rapporteredes om, at man ville indrette et vandrehjem for nordiske

58. SDS 14. oktober 1935, s. 6; 17. oktober 1935, s. 5.

59. SDS 14. oktober 1935, s. 6.

60. SDS 15. oktober 1935, s. 13, 16; 17. oktober 1935, s. 13.

61. Se f.eks. SDS 15. oktober 1935, s. 13.

62. SDS 14. oktober 1935, s. 9.

63. SDS 14. oktober 1935, s. 4.

studenter i København med midler fra et overskud efter sommerens studentermøde.⁶⁴ Man skrev om en nordisk krigsforsikring, om at nordiske søfolk krævede krigsbeskyttelse ved »Den nordiska Fartygsbefäls- och Maskinbefälskonferensen« i Göteborg, og om at der i København var et stort møde for nordisk økonomisk samvirke med emner som økonomisk statistik, turistpropaganda, udveksling af arbejdere mellem de nordiske lande og »mestgynnadnationsklausul«.⁶⁵ Desuden skulle »Skandinaviska köpmannakommittén« fejre sit 25-års jubilæum i København.⁶⁶ En svensk film, Georg Schneevoigts *Fredlös*, skulle have premiere på Palads-Teatret i København, og filmen og denne premiere blev set som et resultat af et nordisk samarbejde i filmproduktionen.⁶⁷

Som i 1895 rapporterede man fra det politiske liv i Danmark, nærmere bestemt fra det kommende rigsdagsvalg, og man viste stadig interesse for det borgerlige parti, som nu hed Det Konservative Folkeparti. Man fortalte, hvor positivt især den konservative leder Christmas Møller så på partiets muligheder for fremgang i valget, og hvor i Danmark han havde holdt sine møder.⁶⁸ Ligeledes skrev man indigneret, at der fandtes »[a]llt värre terrorism i Danmark«, og det handlede ikke om nazistpartiet, men om de unge marxister, som havde indført voldsmetoder i Norden, når de angreb medlemmer af Konservativ Ungdom.⁶⁹ I avisens nyhedsdækning var der altså stadig en tydelig placering til højre for midten, men den nævnte dog kortfattet, at de danske nazister stillede op til valget.⁷⁰

Det er interessant at se nærmere på de stofområder, som var nye i 1935. Kulturstoffet var der allerede i 1895, men havde nu fået mere plads. Og her var rapporteringen fra det danske tydelig. Tre bøger fra Gyldendalske Boghandel var at finde på en liste over nyudkommen litteratur (skrevet af Karl Bjarnhof, Johannes Wulff og Paul la Cour).⁷¹ I løbet af ugen anmeldte man to dansksprogede bøger. Anmeldelserne indeholdt ingen kommentar til sproget, og der fandtes kun ét sted i disse ganske omfat-

64. SDS 14. oktober 1935, s. 10.

65. SDS 15. oktober 1935, s. 13; 17. oktober 1935, s. 13; 19. oktober 1935, s. 12.

66. SDS 19. oktober 1935, s. 12.

67. SDS 17. oktober 1935, s. 3.

68. SDS 14. oktober 1935, s. 9.

69. SDS 19. oktober 1935, s. 8.

70. SDS 14. oktober 1935, s. 9.

71. SDS 14. oktober 1935, s. 17.

tende anmeldelser en kommentar omkring det specielt danske i bøgerne. Bøgerne syntes at interessere i sig selv. Det drejede sig om Torkild Gravlunds roman *Ellen* og Johan Skjoldborgs *Min Mindebog. Ungdomstid og Manddoms Aar*. Det var om den sidste, man skrev, at den var fortalt med »en typisk dansk blandning af skämt och allvar«. ⁷²

Derudover var der en længere indsigtfuld artikel om salget af ingeniør Johan Petersens kunstsamling hos Winkel og Magnusen. Kunstnerne og deres værker nævntes ved navn, f.eks. Hans Smiths »Slagrutan« og Eckerbergs »En kust«, og man vurderede, at kunstværkerne gik for billigt. ⁷³ Teaterforestillinger i København blev også diskuteret i en lige så indsigtfuld og indforstået artikel, hvor man lagde specielt vægt på en opførelse af den provokerende, danske dramatiker Soyas teaterstykke *Parasitterne* på Nørrebro Teater. ⁷⁴ I forbindelse med opprioriteringen af kulturstoffet får man et klart indtryk af et finkulturelt fællesskab omkring Øresund – man fulgte med i dansk litteratur, uden at sproget syntes at have voldt nogen problemer, og man var orienteret i københavnsk teaterliv. Det er anledning til at formode, at sydsvenskere ikke bare sad hjemme og læste dansk litteratur, men også tog til København for at nyde kultur. Det er derfor ikke underligt, at der var en annonce for en kiosk i Kopps passage, hvor man solgte billetter til Det Kongelige Teater. ⁷⁵

Avisen giver imidlertid også indtryk af, at skåninger tog til København for at underholde sig på en anden måde, nemlig for at spille på hestevæddeløb. Der var gode tips for travet på Amager og Klampenborg, og man bragte artikler på sportssiderne om både resultater, og hvordan totalisatorspillet forløb. ⁷⁶ Og med dette nærmer vi os et andet af tidens nye stofområder, nemlig sporten.

Rapporteringen om sport i 1935 drejede sig i høj grad om at følge forskellige lokale klubber og deres arrangementer. Fodbold var vigtig, men også andre sportsgrene som badminton, boksning, brydning, tennis og atletik blev dækket. Og her kom det danske tydeligt ind. Der rapporteredes fra konkurrencer mellem Atletklubben Dan fra København og

72. SDS 14. oktober 1935 s. 10; 15. oktober 1935, s. 11.

73. SDS 14. oktober 1935, s. 7.

74. SDS 20. oktober 1935, s. 18.

75. SDS 17. oktober 1935, s. 2.

76. SDS 14. oktober 1935, s. 20; 15. oktober 1935, s. 8; 17. oktober 1935, s. 12; 18. oktober 1935, s. 12; 20. oktober 1935, s. 19.

Hvellinge atlet- og brottarklubb. Malmö Badmintonklubb skulle møde Skovshoveds Idrætsforening, og B 33 Gentofte og fire danskere fra Københavns IF deltog i en stor gangkonkurrence i Malmö.⁷⁷ I sportens ungdom blev der tilsyneladende udviklet et samarbejde mellem lokale klubber på begge sider af Sundet, og det var vigtigt at fortælle om dette samarbejde. I avisen kunne man også læse, at bokseren Hans Holdt skulle instruere bokserne i foreningen Enighet.⁷⁸ Man fandt ikke bare konkurrenter, men også trænere, på den anden side af Sundet. Avisen fulgte dansk klubfodbold og meddelte, at Hellerup og B 93 skulle møde hinanden i pokalfinalen, da de havde slået hhv. Frem og Fremad.⁷⁹

Der var et tydeligt kendskab til københavnsk idræt, og i centrum for sportssiderne var et bredt spektrum af lokale klubber i Øresundsregionen. Det nordiske blev dog også inddraget. Man refererede fra en speciel nordisk »motortävling«, hvor Sverige kom først og Danmark sidst, da kun én af de danske kørere fuldførte løbet.⁸⁰ I øvrigt kunne man meddele, at Danmarks bedste tennisspiller, Anker Jacobsen, ikke stillede op i landskampen mod Norge, men i kampen mod Sverige,⁸¹ at norske bokserne kom til Malmö, efter at de havde bokset i København,⁸² og at der var oprettet et nordisk kanoforbund.⁸³

Oplysninger flød pænt over Sundet. Kundskabstørstige journalister i Skåne kunne blandt andet anvende radioen som kilde. Man refererede et foredrag, som var blevet holdt i dansk radio om svensk presse. Tesen var, at det var vigtigt for den svenske presse at være fri, og sammenlignet med dansk presse mente foredragsholderen Axel Johansson, at den svenske presse var mere international – at der f.eks. stod mere om Danmark i de svenske aviser end omvendt.⁸⁴ Om han havde ret, må en senere undersøgelse af danske aviser vise. Interessen for radioen ses også i en artikel om udbredelsen af radiomodtagere i Europa, hvoraf det fremgår, at Danmark lå længst fremme, og man refererede et foredrag på Polytek-

77. SDS 14. oktober 1935, s. 14; 15. oktober 1935, s. 12; 10. oktober 1935, s. 11.

78. SDS 18. oktober 1935, s. 12.

79. SDS 14. oktober 1935, s. 14.

80. SDS 14. oktober 1935, s. 11.

81. SDS 17. oktober 1935, s. 12.

82. SDS 15. oktober 1935, s. 12.

83. SDS 19. oktober 1935, s. 11.

84. SDS 14. oktober 1935, s. 5.

nisk Anstalt, hvor en dansk opfinder præsenterede et nyt radiorør, som gjorde den danske radioindustri uafhængig af amerikanske monopoler.⁸⁵ Det var måske ikke så underligt, at der fandtes oversigter over danske radioudsendelser ved siden af de svenske programmer.⁸⁶

De fleste tegn fra 1895 på, at mennesker og gods bevægede sig over Øresund, dvs. tegn på et fælles arbejds- og varemarked, var borte i 1935. Tilbage var dog annoncer for en ikke uvigtig bevægelse af unge piger til København for at arbejde i huset. Muligvis kan man også se tegn på, at uddannede danske mænd stadig tog til Malmö. Efter annoncerne at dømmes var København ved udelukkende at blive en forlystelsesby med mulighed for at se teater og vinde på trav. Nyhederne om Danmark syntes at flyde let over Sundet, men de handlede i høj grad om at fortælle om en stat, og denne stat var særlig interessant som en af de nordiske stater med en del fælles problemer og politiske dagsordener. Også uden for det statslige så det nordiske ud til at stå stærkt, og det passer godt med en almindelig beskrivelse af, at det nordiske samarbejde udvikledes i mellemkrigstiden.⁸⁷ En særlig indsigt og et særligt engagement havde avisen stadig i dansk politik set fra et borgerligt synspunkt. Også her kan man se et forsøg på at tænke ud fra identiske præmisser – de borgerliges fremgang.

På to områder får man indtryk af et mere statsuafhængigt fællesskab i Øresundsregionen. Det drejer sig for det første om det finkulturelle område, hvor sprog eller national kultur ikke syntes at være en stor forhindring for at skabe kulturelle bevægelser over Sundet – måske kan man udvide dette til et fællesskab også omkring udvikling af nye medier – og for det andet om en ny hverdagskultur på sportens område, hvor man udnyttede, at de mange sportsudøvere i regionen gav gode muligheder for at træne og konkurrere. Sporten ses ofte som en del af en national mobilisering i løbet af 1900-tallet.⁸⁸ Hvis man sad i Malmö og læste *Sydsvenska Dagbladet* i 1935, kunne man nok ikke genkende sig selv i et sådant billede. Det handlede da snarere om, at der på sportens område fandtes muligheder for et grænse- og statsuafhængigt samarbejde.

85. SDS 18. oktober 1935, s. 3; 19. oktober 1935, s. 7.

86. Se f.eks. SDS 14. oktober 1935, s. 18.

87. Lars Hovbakke Sørensen, *Slagsbrødre eller broderfolk. Nordens historie gennem 1300 år*, København 2004, s. 137–150.

88. Se f.eks. Johnny Wijk, *Idrott, krig och nationell gemenskap. Om riksmarscher, fältsport*

Sydsvenska Dagbladet 1965

I 1965 var stillingsannoncer, som opfordrede til bevægelser over Sundet, få. Det eneste man ønskede fra københavnsk side var distriktsrepræsentanter, som kunne sælge Nyborg automater til vask og renseri ('kemtvätt'). Det var Nyborg Jernstøberi med forretningslokaler på Vester Voldgade, som søgte folk.⁸⁹ Den ønskede person skulle altså ikke arbejde i København. Den modsatte vej over Sundet var der en annonce, hvor fem unge danskere søgte plads til 1. november som fodermester eller lignende, helst på en større gård. Den var underskrevet af Christian Petersen i Mejlby pr. Lintrup, Sjælland, Danmark.⁹⁰ Dette kan måske tolkes som et udtryk for, at Sjælland og Skåne i en eller anden grad havde en fælles agrarøkonomi, men uanset denne tolkning bliver hovedindtrykket, at *Sydsvenskan* i 1965 ikke anvendtes af mennesker, som drog over Sundet for at arbejde, ja det sætter spørgsmålstegn ved, om folk overhovedet gjorde det. Interessant er det i øvrigt også, at Christian Petersen mente, at det var nødvendigt at oplyse om, at Sjælland lå i Danmark. Jeg anser det for vigtigt, at man især i 1895 forventede et godt kendskab til københavnsk og dansk geografi; denne forventning havde Petersen i al fald ikke.

Det var øjensynlig meningsfuldt at tage til København for at få udført tandteknisk arbejde. Om søndagen var der sammenlagt fire annoncer, som nævnte adresser på og buslinjer til fire forskellige klinikker.⁹¹ Også dette er et udtryk for en faldende forventning om geografisk kendskab til området på den anden side af Sundet. Der annonceredes også for Lysberg, Hansen & Therps salg af orientalske og kinesiske tæpper i Tivoli.⁹² I særlige tilfælde kunne man anvende Øresundsregionen, men disse var ikke mange. Den eneste normale forretningsdrivende i København, der annoncerede i 1965, var »Brabos Kött« i Dragør, hvor man denne uge ifølge annoncen solgte »oxfile, bacon, kalvbringa, malen skinka, malen ox och blandat«. Man opgav både danske og svenske priser, men ingen adresse. Man skulle blot gå »rakt fram från tullen«, og så var det huset med det

och *Gunder Hägg-feber*, Stockholm 2005, s. 249–290; Billy Ehn m.fl., *Försvenskningen av Sverige*, Stockholm 1993, s. 204–233.

89. *SDS* 12. oktober 1965, s. 31.

90. *SDS* 12. oktober 1965, s. 34.

91. *SDS* 17. oktober 1965, s. 48.

92. *SDS* 12. oktober 1965, s. 11; 15. oktober 1965, s. 7.

gule flag.⁹³ I denne annonce har man helt mistet troen på, at skåningerne kunne finde adresser i Københavnsområdet, det gjaldt bare om at få dem frem til den rette forretning og derefter tilbage igennem tolden til båden til Malmö. Man får også et klart indtryk af, at et bredere publikum var begyndt at tage ture over Sundet for at købe billige dagligvarer.

Der var stadig hotelannoncer i avisen. På Danhotel i Kastrup siges det, at man kan bo dobbelt så godt for den halve pris, kun 25 kr.⁹⁴ Og på Kystens Perle ved Snekkersten kunne man koble af på en luksusferie, en efterårsferie ved »Danmarks riviera«. Der reklameredes med international solistunderholdning.⁹⁵ København var stadig stedet man morede sig, om end annoncerne var blevet færre. Det ser til gengæld ud, som om Øresundsådene havde udviklet deres underholdende indslag. Der havde været fast bådtrafik over Sundet i hele min undersøgelsesperiode, og den havde altid annonceret hyppigt i avisen. Nu var der flere både at vælge imellem. Man kunne fra Malmö tage de store både eller flyvebåde til København, færger fra Landskrona og derefter bus fra Tuborg havn til Svane-møllen station, og man kunne tage bilfærger til Dragør og Kastrup. Desuden var der en linje, som kaldtes Centrumlinjen.⁹⁶ Man kunne handle bekvemt og billigt om bord.⁹⁷ På Centrumlinjen var der underholdningsmusik på aftenturen.⁹⁸ I et læserbrev blev der klaget over, at de rejsende skulle spise den gode mad og drikke det gode øl af plastic.⁹⁹ En nyhed var »Den glada Köpenhamnsbåten«, hvor man kunne handle skattefrit (»mat, dryck, tobak, parfym, choklad«), og i løbet af de 2 ¼ time, som turen tog fra Trelleborg, kunne man spise, spille roulette og bingo, lytte til musik og danse.¹⁰⁰

Der var altså mulighed for at lade selve overfarten være oplevelsen, ja man behøvede måske ikke at forlade båden, eller måske kunne man bare snuppe en tur ned til Brabo efter kød. Hvis det stod til færgееjerne, burde de, som sejlede med bådene, dog gå ud og se Copenhagen Trade Fair i Bel-

93. SDS 13. oktober 1965, s. 16.

94. SDS 11. oktober 1965, s. 37.

95. SDS 14. oktober 1965, s. 37.

96. SDS 11. oktober 1965, s. 36; 12. oktober 1965, s. 37; 15. oktober 1965, s. 46.

97. SDS 13. oktober 1965, s. 34; 14. oktober 1965, s. 37; 16. oktober 1965, s. 36.

98. SDS 15. oktober 1965, s. 45; 16. oktober 1965, s. 36.

99. SDS 15. oktober 1965, s. 5.

100. SDS 12. oktober 1965, s. 37; 17. oktober 1965, s. 49.

la Centeret. Det fremgår af en fællesannonce, hvor en stor international udstilling gik i samarbejde med bådene for at øge publikumstallet begge steder.¹⁰¹ Udstillingen præsenteredes også i en af avisens egne notiser.¹⁰² Det festlige med det danske blev yderligere understreget i en annonce for Carlsberg: »Ge honom ett leende och en Carlsberg / det goda danska ölet!« – »Heja Sverige friskt humör / nu är Carlsberg innanför« – »Ge honom ett leende och en Carlsberg! Och ha en trevlig kväll! Önskar vännerna på Carlsberg Bryggerierna i København«. Her associeredes altså til fodboldjargon, og i 1965 var fodboldlandskampe en af de måder, danskere og svenskere mødtes på.¹⁰³

Bådene kunne dog også føre en til nye muligheder for udenrigsrejser, om end de stadig var få. Man rapporterede, hvordan Pierre Chartier havde taget flyvebåden til Kastrup og siden var rejst til Paris. Der var en annonce for,

at man kunne toget fra København til Esbjerg og siden båden derfra til Harwich. Eller man kunne flyve fra Kastrup med Aer Lingus (fra Stockholm) til Manchester og Dublin.¹⁰⁴

101. SDS 13. oktober 1965, s. 35; 15. oktober 1965, s. 45; 16. oktober 1965, s. 36; 17. oktober 1965, s. 49.

102. SDS 17. oktober 1965, s. 12.

103. SDS 13. oktober 1965, s. 7. Se annonce ovenfor.

104. SDS 11. oktober 1965, s. 10, 28; 16. oktober 1965, s. 23.

I modsætning til de to tidligere analyserede år var der i 1965 ikke meget om dansk politik; det eneste, som nævntes, var et nyt parti skabt ud fra Liberal Debat.¹⁰⁵ *Sydsvenskan* havde ændret sin politiske holdning, men dette forklarer ikke, at man syntes at have mistet interessen for dansk politik. I 1935 var radioen vigtig, men i 1965 var det tv-mediet. Det måske nærmeste, man kommer en vigtig dansk politisk debat, er referatet fra et tv-program med interview med tre forhenværende danske nazister, som 25 år tidligere var blevet forfulgt, uden at politiet hjalp dem. Man får en fornemmelse af, at avisen tog dette op, fordi den danske historiske erfaring her adskilte sig så tydeligt fra den svenske.¹⁰⁶

I øvrigt var der som tidligere kongenyt i avisen. Tronfølgeren havde fået en lejlighed i Christian IX's palæ, hun indviede Bella Centeret og tog imod det japanske prinsepar, og de nordiske konger havde etableret en fælles »filial« i Italien.¹⁰⁷ Man bragte en transportstatistik for Bornholmstrafikken, fortalte om en dansk båd, der var gået på grund, en tysk sanger, som døde på operascenen i København, et dansk ingeniørfirma, som skulle planlægge vejbyggeri i Brasilien, en dansker, som var dømt for indbrud i Halmstad, og om silkehaler og gråsiskenere, som blev set som vintertegn i København.¹⁰⁸ Færøerne fik to artikler. For det første slog deres eksport rekord med 22 mio. kroner, og for det andet havde de, selv om øerne, som avisen skriver, var skovløse, søgt om at få en skovvagt.¹⁰⁹ Der var en længere reportage om et i Danmark omtalt mord på et barn, hvor morderen nu var blevet dømt.¹¹⁰ Ud over dette præsenterede avisen en hel side om et kollektivhus for ældre mennesker i Odinshøj i Hellebæk. Hellebæk var tilsyneladende ikke velkendt, men man hjalp til og skrev, at det kun lå nogle kilometer fra Helsingør og Kronborg Slot. Reportagen handlede ikke om det danske, men om kollektivhusets indretning og arkitektur. Det var en ny måde at indrette livet for ældre på, et af velfærdsstatens problemer.¹¹¹ Samme velfærdsproblematik fandtes i

105. SDS 11. oktober 1965, s. 8.

106. SDS 17. oktober 1965, s. 25.

107. SDS 12. oktober 1965, s. 16; 17. oktober 1965, s. 17.

108. SDS 11. oktober 1965, s. 15, 38; 12. oktober 1965, s. 26; 14. oktober 1965, s. 17; 16. oktober 1965, s. 16; 17. oktober 1965, s. 25.

109. SDS 13. oktober 1965, s. 22; 15. oktober 1965, s. 27.

110. SDS 17. oktober 1965, s. 4.

111. SDS 12. oktober 1965, s. 20.

en notits om kraftige stigninger i forbrugsafgifterne, hvilket tillige havde interesse for svenskere, da det forhøjede priserne på danske varer.¹¹²

Det er svært at se et mønster i denne blanding af nyheder; det karakteristiske er vel netop mangfoldigheden. Det er imidlertid også vigtigt, at det nordiske som i 1935 også var dominerende i den almene nyhedsdækning fra Danmark anno 1965. Det drejede sig nu om en nordisk konference og debat om luftforurening med dansk deltagelse, et møde, hvor et forenet forsvar i Norden blev drøftet, og et nordisk møde mellem konservative studenter.¹¹³ Det nordiske sættes også i forhold til EEC, som var blevet diskuteret på et nordisk ministermøde og desuden i *Økonomisk Revys* Europanummer.¹¹⁴ Vigtigt for det nordiske samarbejde i 1965 var udviklingen af nordisk chartertrafik med SAS og fælles charterpolitik.¹¹⁵ De nordiske lande havde i fællesskab stillet krav i forbindelse med Melodi Grand Prix.¹¹⁶ Der havde desuden været en nordisk fotokonkurrence for skolebørn, og de nordiske kommunistpartier havde diskuteret monopolkapitalens stilling i Norden.¹¹⁷ Man kan kalde dette tydelige rapporter fra nordiske velfærdsstater i samarbejde.¹¹⁸

På sportssiderne finder man stadig danskere, men fokus på de lokale klubber er blegnet noget. Der er snarere tale om en kamp mellem Skåne og Sjælland. Man refererede fra en traditionel »friidrottmatch mellan Sjöland och Skåne«, som blev vundet af Skåne.¹¹⁹ Ligeledes skrev man om en skånsk orienteringsinvasion ved Københavns Skiklubs »Pokalløb« i Gribskov. Her vandt danskerne, og i tabeller nævnte man navne og klubber – både danske og svenske.¹²⁰ Senere refererede man indgående fra løbet og dets historie. Det begyndte under anden verdenskrig, de »mörka ofredstider«, og jubilæet fejredes med »typiskt danskt sinne för tradition och gemyt«. ¹²¹ På motortravbanen på Amager var der en svensk-jysk-københavnsk holdkamp.¹²² Der var også en vis orientering om vigtige

112. SDS 14. oktober 1965, s. 4.

113. SDS 11. oktober 1965, s. 5, 14; 15. oktober 1965, s. 31.

114. SDS 11. oktober 1965, s. 31; 14. oktober 1965, s. 4.

115. SDS 14. oktober 1965, s. 4; 14. oktober 1965, s. 10, 13, 19; 15. oktober 1965, s. 23.

116. SDS 15. oktober 1965, s. 16.

117. SDS 16. oktober 1965, s. 16, 17.

118. Hovbakke Sørensen, s. 151–162.

119. SDS 11. oktober 1965, s. 23.

120. SDS 11. oktober 1965, s. 23.

121. SDS 17. oktober 1965, s. 33.

122. SDS 15. oktober 1965, s. 46.

sportsbegivenheder i København. Der var f.eks. en international skakkamp med deltagere fra flere lande, og her orienterede man særligt om de danske deltagere.¹²³ Man fortalte, at Esbjerg førte den bedste danske fodboldrække.¹²⁴ Og man skrev om en svensk badmintonpige, som klarede sig forbavsende godt i en turnering i Valbyhallen. Man omtalte imidlertid ikke kun den svenske deltager, men også de danske, og beskrev, hvordan man kunne komme til hallen.¹²⁵ Interessen for, hvad der skete på trav- og galopbanerne, var også stadig levende.¹²⁶ Ved et tilfælde skyldes det måske, at der var et skandinavisk fireårsmesterskab, hvor to svenske brødre klarede sig godt.¹²⁷ En dansk pige klarede sig imidlertid også godt i en bowlingkonkurrence i Helsingborg.¹²⁸ Der var altså stadig et godt kendskab til og interesse for sporten på den danske side af Øresund, og hvis man skal dømme ud fra sportssiderne, var der stadig kontakter mellem sportsudøverne.

Også på det finkulturelle område var der stadig kontakter. I en oversigt over udstillinger blev medtaget to gallerier i København og det senere så populære Louisiana.¹²⁹ Den danske kunstner Palle Nielsen kunne man dog se i Lilla Konstsalongen i Malmö.¹³⁰ Angående teater var der kun en lille artikel om, at skuespillerinden Judy Gringer, som havde spillet Cleopatra på Folketeatret, nu skulle spille Klatremus i *Dyrene i Hakkebakkeskoven*.¹³¹ Dansk litteratur fyldte imidlertid stadig meget. Man diskuterede »Gyldendals teater«, hvor man i billigbogform havde udgivet ti teaterstykker på dansk, hvoraf halvdelen oprindeligt var udenlandske. Alle stykker nævntes, og man overvejede lidt provokerende, om man kunne tænke sig, at et svensk forlag ville gøre det samme.¹³² Det fortæltes, at Kaj Thanning havde udgivet et udvalg af Grundtvigs tekster i »Gyldendals Bibliotek« og dette uden at præsentere Grundtvig, ikke en gang med fornavn.¹³³ Man havde også en længere artikel, da den danske digter

123. SDS 11. oktober 1965 s. 11; 12. oktober 1965, s. 4; 14. oktober 1965, s. 28.

124. SDS 11. oktober 1965, s. 22.

125. SDS 11. oktober 1965, s. 26.

126. SDS 11. oktober 1965, s. 27; 13. oktober 1965, s. 10.

127. SDS 11. oktober 1965, s. 27.

128. SDS 11. oktober 1965, s. 23.

129. SDS 17. oktober 1965, s. 36.

130. SDS 17. oktober 1965, s. 6.

131. SDS 13. oktober 1965, s. 11.

132. SDS 11. oktober 1965, s. 6.

133. SDS 15. oktober 1965, s. 7.

Erik Knudsen fik Det Danske Akademis store litterære pris. Her nævntes, hvem der havde fået den tidligere, og at Villy Sørensen var med til at dele den ud som det yngste medlem af akademiet.¹³⁴ Man anførte, at en ny fransk-dansk ordbog med fordel kunne anvendes af svenske studenter.¹³⁵ Dette antyder eksistensen af et kulturelt fællesskab, hvor forskellen mellem de to sprog (dansk og svensk) ikke ser ud til at være afskrækkende, men også at den danske litterære verden stadig var så kendt, at man ikke behøvede at præsentere forfatterne eller finde svenske paralleller.¹³⁶ Det kulturelle fællesskab viste sig måske også ved, at man dagligt bragte en populær dansk tegneserie, *Far til Fire*, som i *Sydsvenskan* hed *Pappas ungar*.¹³⁷

Som på sportssiderne var der også på kulturområdet en nordisk tilgang; f.eks. skrev man om en nordisk koncert, hvor Trelleborgs orkesterforening bl.a. spillede Carl Nielsen og Sibelius.¹³⁸ Med udgangspunkt i et »artistforum« i Göteborg, hvor man fortalte, at danskere og svenskere mødtes, diskuterede man, hvorfor de svenske var så dårlige, og de danske artister Dan & Baxen nævntes ved navn.¹³⁹

I 1965 var det nyt i forhold til de to foregående undersøgte år, at man begyndte at tale om Øresund som noget andet end vandet mellem Danmark og Sverige. Malmö, Helsingborg, Kristianstad, København, Helsingør og Lyngby var begyndt at samarbejde i et Øresundsråd for at øge det kulturelle udbytte og udvikle det kulturelle fællesskab på begge sider af Øresund. Man talte om, at man også ville arbejde for et bedre samarbejde i andre »gemensamhetsområden«. Rent konkret havde man lavet en udstilling om dansk og svensk bogkunst og planlagt et par fælles forfatteraftener.¹⁴⁰ Dette nye fokus på Øresund ses også i reklamen for »Ørestadskorv« fra Scan.¹⁴¹ Dette hænger sammen med 1960'ernes arbejde for en trafikalt sammenhængende region.¹⁴²

134. SDS 16. oktober 1965, s. 16.

135. SDS 14. oktober 1965, s. 6.

136. SDS 11. oktober 1965, s. 6.

137. SDS 12. oktober 1965, s. 35; 13. oktober 1965, s. 33; 14. oktober 1965, s. 5; 15. oktober 1965, s. 45; 16. oktober 1965, s. 33; 17. oktober 1965, s. 49.

138. SDS 11. oktober 1965, s. 10.

139. SDS 11. oktober 1965, s. 18.

140. SDS 12. oktober 1965, s. 4; 16. oktober 1965, s. 5.

141. SDS 12. oktober 1965, s. 17.

142. Dette er for eksempel blevet behandlet i Idvall.

Den almindelige dækning af Danmark i 1965 ligner dækningen 1935 ved sin fokusering på Danmark som en nordisk stat, men man kan se nogle forandringer. Tydeligst er måske, at alle tegn på vandringer af arbejdskraft over Sundet er borte, mens Københavns, men måske især bådenes, rolle som forlystelsessteder er blevet tydeligere. Det passer sammen med en udvikling af Danmarksbilledet som »gemytligt«. Mange oplysninger om Danmark har bevæget sig over Sundet, måske flere end i 1935, men avisen er også større. Den almene interesse er i al fald ikke mindsket. Der mangler dog mere seriøse analyser af det politiske liv i Danmark, som man så i både 1895 og 1935. Det handler snarere om kuriosa og oplysninger om vigtige velfærdsstatsproblemer, et punkt, hvor man kunne finde identiske træk i Danmark og Sverige. Også på sportens område var der sket en vis tilbagetrækning fra Øresundsregionen mod større regioner i de eksisterende stater, men kontakterne og kendskabet var dog intakt. Det finkulturelle fællesskab var også levende, men man får det indtryk, at man mere oplevede det siddende i sin lænestol end ved at bevæge sig over Sundet. Måske er det et generelt træk, at man har trukket sig lidt tilbage fra grænsen som en nysgerrig iagttager, hvis man ikke festede frem og tilbage over grænsen.

Sydsvenska Dagbladet 2005

Hvordan så det så ud med annoncer i *Sydsvenskan* fem år efter broens åbning? Flød der flere informationer over Sundet? Gav avisen indtryk af en udbredt tro i samfundet på, at mennesker rejste over Sundet? Kan man se nye Øresundsregioner?

Hvis man ser på annoncerne, er der intet, der tyder på, at bevægelserne over Sundet havde udviklet sig positivt. I løbet af uge 41 annonceredes der bare ét arbejde i København, og det var som souschef på Nyhavns Færgetro.¹⁴³ Om søndagen var der et jobresumé for to uger, og her fandtes yderligere tre: en kranbilchauffør, en forskningschef hos Arla Foods og en »Senior Accountant« hos Lyreco.¹⁴⁴ Det interessante er måske, at annoncerne ikke som tidligere rettede sig mod unge eller mindre uddan-

143. SDS 12. oktober 2005, A, s. 34.

144. SDS 16. oktober 2005, »Jobb«, s. 15.

nede mennesker. Til tre af stillingerne søgte man eksperter. Selv om der i forhold til 1965 var flere annoncer, giver *Sydsvenskans* stillingsannoncer indtryk af et meget lidt sammenvævet arbejdsmarked i 2005 – og klart mindre end i 1935.

Uddannelsessektoren er vokset de seneste årtier, og den er vigtig i Øresundsprojektet, men heller ikke her viste *Sydsvenskan* tegn på stor bevægelighed. Det eneste uddannelsesorienterede var en annonce for et kursus om glaspustning ved Skælskør folkehøjskole.¹⁴⁵ Muligheden for bevægelse var heller ikke her større end i 1935. Og når det drejer sig om at bevæge sig for at handle, ja så var udbuddet pauvert i 2005 og langt under 1895's niveau. Der reklameredes kun for en speciel mulighed for at købe minkpelse.¹⁴⁶ Ud over dette var der en annonce, som opfordrede læserne til at køre gennem Danmark for at handle billigt i Tyskland.¹⁴⁷

På samme måde som Øresundsbådene tidligere havde annonceret for store begivenheder i København kombineret med tidstabel, bådinformation og tilbud om kombinationsbilletter, annoncerede Øresundsbroen i 2005 for kombinationsbilletter til en rejseudstilling i Øksnehallen.¹⁴⁸ Annoncer for kultur- eller fritidsbegivenheder stod samlet, dels i den særlige avissektion »Dygnet runt«, dels på en dansk specialside i søndagsudgaven. Der var annoncer for tre hoteller/hotelkæder, Louisiana, Tivoli, indkøbscentret Fields, en kvindemesse og restauranten Det lille Apotek. Af kulturelle begivenheder annonceredes for *Skønheden og udyret* på Det ny Teater.¹⁴⁹ Det var mere end tidligere, men det må ses i sammenhæng med den kolossale vækst, der i løbet af 1900-tallet havde været i fritids- og kulturlivet, hvilket tillige har ført til en klar emnemæssig opprioritering i avisen, bl.a. med sektionen »Dygnet runt«. I denne sammenhæng er det bemærkelsesværdigt, at så få københavnske institutioner fandt det økonomisk værdt at annoncere for et skånsk publikum. Det lykkedes ikke engang at fylde den plads, som var afsat til annoncer på de danske sider, for i 2005 valgte man at placere de danske annoncer særskilt på egne sider og ikke blande dem med det almindelige kulturudbud i regionen.

145. SDS 10. oktober 2005, A, s. 10.

146. SDS 15. oktober 2005, A, s. 16.

147. SDS 12. oktober 2005, A, s. 14.

148. SDS 14. oktober 2005, »Dygnet runt«, s. 29; 16. oktober 2005, B, s. 23. Kvindemessen annoncerede også lørdag den 15. oktober 2005, A, s. 25.

149. SDS 14. oktober 2005, »Dygnet runt«, s. 29–31; 16. oktober 2005, B, s. 24.

De fremstår herved som noget helt specielt. Den virkelige satsning på oplysninger om kulturoplevelser var journalistisk, nemlig i notitser og en kalenderoversigt i »Dygnnet rundt«. Dette arbejde afspejlede sig altså ikke i annoncer. Og så vidt jeg kan se, førte det heller ikke til, at der kom danske kunstnere til Skåne. Det er svært at gennemskue, men jeg tror kun, at der var to optrædender af danske musikere i Skåne (i Lund) i denne uge.¹⁵⁰

Øresundsådene har jo igennem 1900-tallet haft store annoncer i *Sydsvenskan*. Med broen forsvandt dette behov. Der var dog en annonce fra et af de tilbageværende færageselskaber, HH-ferries, som mellem Helsingør og Helsingborg forsøgte at konkurrere med bro og Scandlines.¹⁵¹ Toget havde overtaget ådernes rolle som transportmiddel over Sundet, og der var i 2005 annoncer for Skånetrafiken, men med overskriften »Billigast när ni reser tillsammans i Skåne«. I billedteksten fremgik det dog, at rejserne gjaldt både Skåne og Sjælland, men det var ikke noget, man reklamerede stort med.¹⁵² Rejserne over Sundet var altså ikke så synlige i 2005, som de havde været tidligere. Det eneste tips om rejser over Sundet var faktisk en annonce for Airporttaxi, som havde faste priser på ruten Kastrup–Sturup.¹⁵³ Og det fører os frem til udlandsrejserne, som i 2005 ikke foregik med dampskib fra Malmö, men med fly fra Kastrup. I globaliseringens tid kunne man forestille sig, at rejsemarkedet var fælles i regionen, som cigarmarkedet var det i slutningen af 1800-tallet, og man kunne forvente, at dette ville fremgå af rejseannoncer, især når rejsetemaet havde vokset sig så stort, at *Sydsvenskan* havde fået en særlig rejseafdeling. Men nej. Der var i løbet af ugen kun én annonce for rejser, der var arrangeret i Danmark, og det var Sterling, som solgte billige flyrejser (med priser opgivet i danske kroner).¹⁵⁴ I globaliseringens tid rejste svenskere i Øresundsregionen øjensynligt svensk. Regionen havde aldrig været stærk, når det gjaldt internationale rejser, men også her syntes integrationen i 2005 næsten at være svagest for min undersøgelsesperiode, i al fald set i forhold til tidens nye fokusering på området.

Det var karakteristisk i både 1935 og 1965, at Øresundsregionen op-

150. SDS 16. oktober 2005, B, s. 23.

151. SDS 16. oktober 2005, »Resor«, s. 14.

152. Se f.eks. SDS 16. oktober 2005, A, s. 19.

153. SDS 11. oktober 2005, A, s. 24.

154. SDS 13. oktober 2005, C, s. 3.

trådte på avisernes sportssider, i 1935 som klubnyheder, i 1965 mere som skånsk/sjællandsk og dansk/svensk. I 2005 var også dette materiale blevet betydeligt mindre. Dansk fodbold fik en vis plads, men det gjorde anden europæisk fodbold også. Den store interesse for den danske VM-kvalifikation var i høj grad hængt op på Søren Larsen, som var kendt i Sverige, da han spillede i den stockholmske klub Djurgården.¹⁵⁵ Man skrev om en ny træner i AGF, men det skyldtes, at klubbens tidligere træner var blevet træner i Malmö FF, og at AGF's nye træner, Brian Steen Nielsen, desuden var kendt fra sin tid som fodboldspiller i Sverige.¹⁵⁶ Ud over fodbold var der en artikel om en dansker, som spillede i Rögle ishockey klubb, og en svensker, som spillede håndbold i Frederikshavn (i Nordjylland), og som var aktuell, fordi hun skulle spille på det svenske landshold.¹⁵⁷ Dertil kom en svensk badmintonspiller, som havde udtalt, at de var meget bedre til badminton i Danmark.¹⁵⁸ Dansk sport fik ikke plads som dansk, men kun når det havde en relation til det svenske. Alt om travsport var borte; tilbage stod en notits om en dansk træner, som var blevet politianmeldt, fordi han havde fusket med »veterinärintyg«.¹⁵⁹

Der var én reportage, som knyttede an til Øresundsregionen, og det var en artikel om en svensk-dansk tourfinale i Øresund Masters (golf). Hovedkampen havde, som det blev udtrykt, stået mellem »dansen« Thomas Nørret og »Karlstadspelaren« Christian Nilsson.¹⁶⁰ Selv i en Øresundskonkurrence var en dansker blot dansk, mens det interessante i forbindelse med de svenske idrætsudøvere var, *hvor* i Sverige de kom fra. Alt om danske klubber var borte. Sverige var i fokus, og det var om det svenske, man havde viden. Sammenlignet med 1965 og især 1935 var sporten, som den blev refereret i *Sydsvenskan*, i 2005 blevet en meget vigtig brik i det nationale puslespil, og dermed havde den helt mistet Øresundsregionen.

Hvordan med det finkulturelle fællesskab? Også her var meget tilsyneladende borte, i al fald det, som havde med sprog at gøre. Der var ingen anmeldelser af danske bøger og da slet ikke af uoversatte bøger. Kun

155. SDS 12. oktober 2005, C, s. 19; 13. oktober 2005, C, s. 21.

156. SDS 11. oktober 2005, C, s. 19.

157. SDS 11. oktober 2005, C, s. 18f.

158. SDS 11. oktober 2005, C, s. 13.

159. SDS 13. oktober 2005, C, s. 24.

160. SDS 10. oktober 2005, C, s. 17.

den optræden på Det Kongelige Teater, hvor sproget var mindre vigtigt – ballet og opera – fik omtale. Det var måske et resultat af mediernes store fokus på den nye opera i København, i al fald var der en anmeldelse af en opera om H. C. Andersen på Operaen, og en svensk danser udtalte, at de havde gode dansere på Det Kongelige Teater.¹⁶¹ Man nævnte, at en dansk film havde fået Nordisk Råds første filmpris,¹⁶² og måske kan man sige, at der på filmområdet var en vis forståelse over Sundet, men dansk film var jo stor i hele Sverige. Den sidste kulturomtale var et interview med det københavnske forlag, som havde de nordiske rettigheder til Harold Pinter, årets Nobelpristager i litteratur. Interviewet handlede dog mest om forlagets svenske aner.¹⁶³ Ud over alt dette stod der små notitser, når store internationale navne kom til København – The Fugees og Dylan Moran.¹⁶⁴ Det tyder på, at Øresundsregionen måske i højere grad var et fællesmarked, når det handlede om internationale shows, end når det handlede om dansk kultur. Ville man følge dansk kulturliv, gav *Sydsvenskan*, ud over i »Dygnnet rundt«, ikke megen hjælp. Som tidligere kunne man vælge at se dansk tv, der også i 2005 var sidestillet med svensk tv i programoversigterne.¹⁶⁵

Den gamle tanke om det gemytlige i Danmark fandtes heller ikke mere. I den normale nyhedsrapportering var billedet af Danmark det indvandrerfjendtlige og nationalistiske land. Reportagerne var blevet større og mere seriøse.¹⁶⁶ Det var tilmed sådan, at man i interview med personer i det svenske politiske liv, nærmere bestemt med Richard Jomshof, kendt sverigedemokrat, lavede sammenligninger med Danmark.¹⁶⁷ Man rapporterede også fra et Danmark i krig, nemlig fra den danske debat om krigsførelsen i Irak.¹⁶⁸ Mest plads fik dog en gammel kending i Danmarksrapporteringen, nemlig kongehuset. Kronprinseparret fik denne uge en søn, og den mediale opmærksomhed, som kongehuset fik og får i de danske medier, havde bevæget sig over Sundet. Man fik tekst, bille-

161. SDS 10. oktober 2005, B, s. 1, 6; 15. oktober 2005, B, s. 2f.

162. SDS 13. oktober 2005, B, s. 2.

163. SDS 14. oktober 2005, B, s. 2.

164. SDS 11. oktober 2005, B, s. 2; 16. oktober 2005, B, s. 3.

165. Se f.eks. SDS 10. oktober 2005, B, s. 20–23.

166. SDS 13. oktober 2005, A, s. 15; 14. oktober 2005, A, s. 12; 15. oktober 2005, A, s. 1, 11.

167. SDS 16. oktober 2005, A, s. 12–14.

168. SDS 12. oktober 2005, A, s. 9; 15. oktober 2005, A, s. 24.

der og interview.¹⁶⁹ På økonomisiderne kunne man også følge en række danske virksomheder som TDC, Arla, Scandlines og Tryg Vesta.¹⁷⁰ Ud over dette var der en række TT-telegrammer om emner, som normalt tiltrækker sig en avisredaktørs interesse, såsom en utilfreds politimand, der havde overfaldet sin chef, idømte straffe til Bandidosmedlemmer og en dansk politikers dom for at have haft sex med drenge.¹⁷¹

Den tidligere så karakteristiske nordiske sammenhæng var også helt borte, ligesom *Sydsvenskans* partipolitiske markering i forhold til dansk indenrigspolitik var det. Tilbage var bare det danske, som man forsøgte at gøre så forskelligt fra det svenske som muligt. Der var altså meget fra dansk politik og dansk samfundsliv, man ikke refererede fra. Man markedsførte et velafgrænset og ganske enkelt billede af Danmark. Det havde mere med den politiske virkelighed at gøre end kuriosareportagerne fra 1965, men det var lige så enkelt og letforståeligt som det gemytlige Danmark – og lige så usvensk. Fokuset på de nordiske stater og det, som forener disse, var vejet tilbage for et fokus på det nationale og dermed på forskellen mellem det danske og det svenske.

I økonomiske artikler udvikledes tanker om det typisk danske i forhold til EU og i forhold til Norden. Ud fra en ny liste fra Verdensbanken kunne journalisten skrive, at danskerne var gode til at sælge, fordi de aldrig havde haft råvarer, men deres problem var indvandrerfjendtligheden, at de fik for få børn, og at de gik for tidligt på pension. Af en ny nordisk statistik udsprang nyheden, at danskerne solgte mest alkohol, spiste mest kød og oftest døde af kræft, mens svenskerne spiste flest grøntsager og mest frugt.¹⁷² Også i den økonomiske rapportering var fokus altså på de forskelle, som kunne udpege det typisk danske.

Sammenlignet med de tre tidligere undersøgte år havde man altså mistet det kulturelle og sportslige fællesskab over Øresund, og i øvrigt havde mødet med det danske udviklet stærkere danske nationalstereotyper, som kunne bruges til at forstå et bredere spektrum af samfundslivet. Nyheder flød som tidligere over Sundet, men de behandlede med

169. SDS 13. oktober 2005, A, s. 11; 15. oktober 2005, A, s. 6; 16. oktober 2005, A, s. 1, 8.

170. SDS 12. oktober 2005, A, s. 16, 21; 14. oktober 2005, A, s. 27, 28; 16. oktober 2005, A, s. 20.

171. SDS 12. oktober 2005, A, s. 10; 13. oktober 2005, A, s. 15; 14. oktober 2005, A, s. 16.

172. SDS 12. oktober 2005, A, s. 20; 15. oktober 2005, A, s. 28f.

lidt større seriøsitet; til gengæld fik man af avisen ikke indtryk af nogen kraftig udvikling i almindelige menneskers bevægelse over Sundet. Man syntes i reportager og annoncer at forvente, at grænsen nu ville få mennesker til at afholde sig fra rejser over Øresund for at konsumere og udvikle deres viden om København og Danmark.

Men hvad med Øresundsregionen som fænomen eller vision? På kultursiderne anmeldtes bogen af Ylva Stubbergaard m.fl. om Øresundsregionen i et demokratiperspektiv,¹⁷³ men ellers er det på økonomisiderne, man finder regionen. Ud fra den tidligere nævnte nordiske statistik meddelte man, at Stockholm nu var større end København, men til dette sagde en dansk økonom, at om 10–15 år ville København atter være størst, for da regner vi Malmö med til København. Fra skånsk side skrev man i en anden artikel, at magten i svenske firmaer nu trækkes mod Malmö. Det blev skrevet i anledning af, at bl.a. Brio flyttede sit hovedkontor til Malmö, og forklaringen herpå var Øresundsregionen – dvs. København, lufthavnen og nærheden til kontinentet.¹⁷⁴ Det er den visionære Øresundsregion, vi møder her, og det er interessant, at visionen ser forskellig ud, alt efter om København eller Malmö er i fokus. Det er måske dette vækstpotentiale i fremtiden, som IKANO fastigheter henviser til, når firmaet i en annonce skriver, at det vokser med fokus på Øresundsregionen.¹⁷⁵ Øresundsregionen anno 2005 ser man måske i interviewet med den ny Ikeachef. Hun overvejede at oprette en Ikea ved Svågertorp (den anden Ikea i Malmö) for at konkurrere med den danske Ilva.¹⁷⁶ Regionen indebærer altså konkurrence, og mellem de to visioner – om et stort København eller et stort Malmö – findes der tydeligt en latent konflikt. Hvad skal vokse, og hvad skal forsvinde?

I den nævnte bog af Ylva Stubbergaard m.fl. kritiseres Øresundsprojektet for kun at fokusere på bevægelser over Sundet og undlade at medtænke demokratiske krav til regionsbyggeriet.¹⁷⁷ Foreliggende artikel bygger på, at en ikke-territoriant bestemt region som Øresundsregionen kun eksisterer gennem menneskers bevægelser over Sundet, og at dette kan

173. SDS 11. oktober 2005, B, s. 4f. Bogen er Patrik Hall, Kristian Sjövik & Ylva Stubbergaard, *Nätverk söker förankring. Øresundsregionen i ett demokratiperspektiv*, Lund 2005.

174. SDS 15. oktober 2005, A, s. 28f; 16. oktober 2005, A, s. 24.

175. SDS 11. oktober 2005, A, s. 17.

176. SDS 13. oktober 2005, A, s. 1, 23.

177. Hall, Sjövik & Stubbergaard.

ses som et nedefra kommende, menneskenært (og muligvis demokratisk) perspektiv på samfundsudviklingen og ikke som udtryk for en påtvunget politisk vision. Uden et fast territorium kan det desuden være svært at tænke sig et praktiseret politisk demokrati, som vi er vant til i kommuner og stater. Der er dog en af de klassiske demokratiske rettigheder, som man kan anvende uden territorium og institutioner: Man kan anvende ytringsfriheden i debat. Det handler om at give lyd for sine holdninger hen over Sundet og lade dem møde holdninger på den anden side.

En sådan debat bygger på, at der er noget fælles at debattere, at der findes et regionalt debatrum. Jeg har ikke fundet en sådan debat; det første og eneste danske indlæg på debatsiderne i mit materiale kom i 2005: et oversat indlæg om Østersøen af den tidligere udenrigsminister Uffe Ellemann-Jensen og direktøren for Baltic Development Forum Ole Frijs-Madsen.¹⁷⁸ Det lader altså til, at grænsen i Øresund satte en stopper for menneskers ønske om at anvende deres demokratiske ret til at udtale sig og gå ind i en offentlig debat. Der var ingen fælles debat i 2005.

Generelt viser en analyse af *Sydsvenskan* 2005, at opfordringer og forventninger om bevægelser over Sundet var få i annoncerne, og det tidligere fællesskab omkring finkultur og sport havde lidt kraftigt under en stadig stærkere national rapportering omkring disse temaer. Nyhedsmaterialet viste en pænt stor tilgang af danske nyheder, men disse blev oftest præsenteret i forbindelse med en interesse for den danske nationalkarakter i modsætning til tidligere tiders referater fra en nordisk stat.

Konklusion

Forståelsen af Øresundsregionen i denne undersøgelse har været, at regionen ikke findes som et afgrænset territorium, men som menneskers, varers og idéers bevægelser over grænsen. Ved at læse *Sydsvenska Dagbladet* i perioden 1895–2005 får man et varieret billede af denne region. Jeg har undersøgt, hvad der bevægede sig fra den danske til den svenske side af Sundet, men også hvilken betydning det havde eller fik i Skåne. Grundtanken er, at en grænse ikke bare er en streg i landskabet, men har og har haft skiftende betydning for mennesker, som lever ved den. At

178. SDS 15. oktober 2005, A, s. 5.

undersøge dette bliver ikke blot en undersøgelse af livet i periferien, men også af staten, blot på en ny og frugtbar måde – ikke fra dens centrum, men fra dens grænser. Hvad betød det at leve i en stat fra det sene 1800-tal til begyndelsen af 2000-tallet?

Mit udgangspunkt var en hypotese om, at der skete noget radikalt for Øresundsregionen efter første verdenskrig, da det nationale blev mere folkeligt og i øvrigt blev knyttet til en stat, som udviklede sig mod en velfærdsstat med nationale medier. Jeg har fået dette om end kun delvis bekræftet af min undersøgelse. I 1895 pegede annoncer på en forventning og sikkert også en viden om rejser over Sundet. Sammenlignet med de tre senere undersøgte år får man af annoncer og nyheder en klar fornemmelse af en økonomisk og samfundsmæssigt sammenhængende region, hvor man kunne regne med økonomiske konflikter. Der fandtes ikke danske stillingsannoncer, men det tolker jeg som et udtryk for avisens snævre læserskare. Til gengæld ser man udtryk for, at unge, erhvervsaktive mænd tog til Malmö for at prøve lykken. Nyhedsformidling blev ikke prioriteret i avisen, og det er svært at se et mønster i reportagerne. Nyhederne fra Danmark var dog relativt mange, men det mest interessante er, at de forholder sig direkte og uformidlet til forskellige danske regioner og ikke så meget til staten. Den nyhedsbærende journalist havde – og forventede også, at hans læsere havde – god indsigt i fænomener og lokaliteter på den vestlige side af Sundet. Der må altså også tidligere have været en bevægelse af mange forskellige typer af viden over vandet.

Nyhedsstrømmen var stadig stor i 1935. Grænsen i Øresund havde ikke stoppet bevægelserne, hvilket ellers lå i min hypotese. Der var dog en radikal forskel i forhold til 1895, som støtter min tese. De tidligere annoncer fra københavnske firmaer var borte – og dermed tegnene på økonomiske kontakter. Det eneste, som var tilbage, var annoncer efter svenske tjenestepiger til det københavnske borgerskab, hvilket jeg tolker som videreførelsen af en gammel praksis. Rejsen over Sundet forestillede man sig i højere grad som en ren fornøjelsestur og ikke som en vigtig handelsrejse. I 1935 kom to nye stofområder ind i avisen, og her var kontakterne tydeligere. Man får indtryk af et finkulturelt fællesskab, hvor hverken sprog eller national kultur betød så meget, og et fællesskab i den nye sportskultur. Det nationale omkring idrætten stod svagt, og i stedet ser man reportager om sportsforeninger fra regionen, som kæmper mod hinanden, og viden om

samt interesse for sportsbegivenheder i Københavnsområdet. I nyhedsdækningen kan man se en statsliggørelse af det danske, og landet ses i en nordisk sammenhæng. Denne interesse for nordiske ligheder og nordisk samarbejde er ikke noget, som er specielt for Øresundsregionen. Det ligger i tidens almindelige samfundsudvikling. Både i 1895 og 1935 viste avisen stor indsigt i det danske politiske liv, og man gjorde det ud fra en tydelig borgerlig interesse for det borgerlige Danmark.

Flere af disse tendenser levede videre i 1965. Der var stadig intet tegn på et økonomisk fællesskab, til gengæld fortsatte København med at være forlystelsesbyen; nyt var det måske, at man nu knap behøvede gå fra borde for at have det festligt. Bådene gav i sig selv mulighed for både indkøb og fest. Det var stadig interessen for Danmark som nordisk stat, som dominerede i nyhedsdækningen. Det finkulturelle fællesskab levede også videre, om end man kan få indtryk af, at dette udlevedes mere i lænestolen end ved rejser over Sundet. På sportens område bevægede man sig mere ud i regionale eller nationale kategorier; det er Skåne mod Sjælland, Sverige mod Danmark, men stadig med stor interesse for dansk idræt. Det typisk danske udviklede sig som det morsomme og »trevliga«, og den danske øl fik en vigtig plads her. Samfundsanalyserne påvirkedes dog ikke af dette billede.

Avisanalyserne kan give anledning til at understrege, at der faktisk skete en udvikling væk fra et dagligdags og økonomisk fællesskab over Sundet. I Sydsverige rettede man mere og mere sine bevægelser bort fra grænsen. Dette hænger tydeligt sammen med, at interessen for Danmark statsliggøres, og det passer godt med tanken om mellemkrigstidens stærke stat som forklaring på de mindskede Øresundskontakter. Eliten holdt dog den kulturelle kontakt levende, og på et nyt felt som sportens område kunne man i begyndelsen af perioden udnytte, at der boede mange mennesker i regionen. Det vigtige er måske, at udviklingen var langsom og tendensen mere radikal i 1965 end 1935, hvorfor mine tanker om et indadvendt 1935 og et udadvendt 1965 blev gjort til skamme.

Hvad angår et brud i kronologien ved broens anlæggelse, får det også dårligt støtte i mine undersøgelser, eller man kan sige, at bruddet ikke så ud, som jeg forventede. På trods af al tale om integration i regionen viste avisen i 2005 heller ikke tegn på nogen forventning om et udvidet praktisk eller økonomisk samarbejde. Annoncerne var på alle felter for-

bavsende få. København var stadig byen, man brugte sin fritid i, men det er kun i det journalistiske materiale, man kan se en tro på en udvikling i dette fritidsudbud. Annoncørerne havde ikke samme forventning. Mest markant var nok, at det gamle finkulturelle og sportslige fællesskab så ud til at være væk. Interessen for at formidle danske kulturnyheder var borte, og når de endelig fandt vej til avisspalterne, var det i form af oplevelser, som ikke krævede, at man kunne det danske sprog eller kendte den danske kultur. Det nationale havde taget over, og dette var den givne ramme omkring en stor del af det danske stof, som kom på avisernes sportssider. Der var en mere seriøs nyhedsrapportering fra Danmark, men den nordiske sammenhæng og det nordiske fællesskab mellem dansk og svensk var borte. Det var i stedet blevet til omfattende skrivelser om det danske som sådan, og det indbefattede indvandrerfjendtlighed og krigerisk nationalisme. Dette fascinerede og ophidsede som noget radikalt forskelligt fra den svenske virkelighed. Sammenstillet med linjen i de økonomiske artikler kan man se en tendens til, at staten blev trængt tilbage som tolkningsramme og erstattet af en interesse for nationalkaraktererne. Man skrev ikke længere ud fra et kulturfællesskab, men ud fra en kulturforskel. Om det var broen, som havde skabt denne polarisering, eller om det var en udvikling, som skete mellem 1965 og 2005, kan denne undersøgelse ikke vise.

Det er dog påfaldende, når man ser på perioden 1895–2005, at det nationale aldrig har været så tydeligt udtalt og fremført som vigtigste tolkningsramme som i 2005. I 1935 og til dels i 1965 var sport og finkultur endnu ikke spændt for den nationale vogn, og interessen for staten og det nordiske dominerede frem for det nationale. Dette er et billede, som passer dårligt med et normalt billede af 1900-tallet som nationalismens århundrede og med vor tro på, at vi lever i en udpræget global verden i dag. Måske viser dette, at globaliseringen ikke fører til en svækkelse af det nationale, men til en forstærkning. Måske skyldes mit resultat, at Sverige er blevet betragtet fra grænsen og ikke som normalt fra magtens centrum. Måske ser historien anderledes ud her, hvor almindelige mennesker lever?

Om Øresundsregionen findes der i 2005 en positiv, visionær idé om muligheder for økonomisk vækst. Øresundsregionen var allerede med som begreb i avisen fra 1965, men her lå fokus på det kulturelle. I 2005

brugte både København og Malmø regionen til selv at blive større og rigere. Måske hænger disse to visioner ikke rigtigt sammen, og spørgsmålet er, om man virkelig ønsker den integrerende konkurrence mellem cigarimportører, som fandtes i 1895. Det skaber jo ikke kun vindere, men også tabere. Øresundskomiteen har sin vision om regionen, og Malmö og København har deres. Dette viser det spændende ved regionen – den eksisterer ikke, og derfor kan den skabes og anvendes af alle. Hvad der sker, når alle disse regioner mødes, kan kun fremtiden vise.

Summary

The Öresund Region in the Newspaper.

Denmark in Sydsvenska Dagbladet 1895–2005

The Öresund region does not exist as a clearly defined territory, which is why the region in this article is defined as belonging to the movements of people, products, and ideas, across the border between Denmark and Sweden. From an analysis of the Scanian newspaper *Sydsvenska Dagbladet* during four October weeks in the period 1895–2005, it is possible to construct an image of the region's history full of nuances. The year 1895 displays an economically and socially coherent region, where people in their everyday lives cross the sound for purchases and work, and where the geography on the other side is well-known. In 1935 the economical and daily connections have declined, and the border has become a significant obstacle in everyday life. People travel instead of amusing themselves. At the same time it is possible to discern a regional fellowship in the fields of high culture and new sports. The news coverage provides reports from a Nordic welfare state, similar to the Swedish one. The same pattern may be seen in 1965, even though the news supply concerning Denmark, and the expectations of its scope, is in decline. It is also possible to discern a national stereotyping process. In 2005, five years after the completion of the Öresund Bridge, there are hardly any expressions of the old high culture, sports, Nordic, or non-Socialist political fellowships. Neither do the few advertisements express any expectations of movements over the sound. In 2005, everything that is reported from the other side is

nationalised and seen as something other than that which is Swedish. This also applies to the relatively serious news coverage. Even if the Öresund region, in the newspaper of 2005, does not exist as a fellowship of the people, and the border is more nationalised than before, a great deal is said about the Öresund region. It deals with visionary descriptions of economic growth in the region, but there are potential conflicts about what should be allowed to grow – Malmö or Copenhagen. The Öresund region has changed its characteristics during the 20th century, following the change of the content of the state. In 2005, the actual contacts were few, but the visions were many. The shape of the Öresund region in the future is uncertain. It will be created by human beings by the objectives of their border crossing movements and by the content of their regional visions.

Referencer

- Cronqvist, Marie, *Mannen i mitten. Ett spiondrama i svensk kallakrigskultur*, Carlssons, Stockholm 2004
- Den svenska pressens historia*, red. Karl Erik Gustafsson & Per Rydén, bd. III–IV, Ekerlids, Stockholm 2001–2002
- Ehn, Billy, Frykman, Jonas & Löfgren, Orvar, *Försvenskningen av Sverige*, Natur & Kultur, Stockholm 1993
- Fabricius, Knud, *Skaanes overgang fra Danmark til Sverige*, Fjerde del, Nordisk forlag, København 1958
- Falkheimer, Jesper, *Att gestalta en region. Källornas strategier och mediernas föreställningar om Öresund*, Centrum för Danmarksstudier 4, Makadam, Göteborg & Stockholm 2004
- Forskellige mennesker? Regionale forskelle og kulturelle særtræk*, red. Inge Adriansen & Palle Ove Christiansen, Skippershoved, Haslev 2003
- Hall, Patrik, Sjövik, Kristian & Stubbergaard, Ylva, *Nätverk söker förankring. Öresundsregionen i ett demokratiperspektiv*, Studentlitteratur, Lund 2005
- Holgersson, Ulrika, *Populärkulturen och klassamhället. Arbete, klass och genus i svensk dampress i början av 1900-talet*, Carlssons, Stockholm 2005
- Hovbakke Sørensen, Lars, *Slagsbrødre eller broderfolk. Nordens historie gennem 1300 år*, Aschehoug, København 2004

Idvall, Markus, *Kartors kraft. Regionen som samhällsvision i Öresundsbrons tid*,

Nordic Academic Press, Lund 2000

Jonsson, Sverker, *Pressen, reklamen och konkurrensen 1935–1978*, Ekonomisk-historiska institutionen, Göteborgs universitet, Göteborg 1982

Sanders, Hanne, »Ett centrum för Danmark i Lund«, *Årsbok 2004*, Vetenskapssocieteten i Lund, Lund 2004, s. 99–112

Sanders, Hanne, »Pest och porslin. Regional identitet kring Öresund efter 1658«,

Skånes renässans, Kulturens årsbok, Lund 2000, s. 162–173

Sydsvenska Dagbladet 1895, 1935, 1965, 2005

Vammen, Tinne, *Rent og urent. Hovedstadens piger og fruere 1880–1920*, Gyldendal,

København 1986

Wijk, Johnny, *Idrott, krig och nationell gemenskap. Om riksmarscher, fältsport och*

Gunder Hägg-feber, Symposion, Eslöv 2005

ÖRESUND – DET GRÄNSREGIONALA LEDARSKAPETS PROBLEM¹

Magnus Jerneck

Inledning

Gränsregionalt samarbete över nationsgränser har länge varit en kontinentaleuropeisk specialitet, som nu även vunnit insteg i norra Europa. Av alla de mellanregionala samarbetsprojekten i Norden är det i Öresund det mest spektakulära. Här pågår i accelererande takt ett avancerat och för skandinaviska förhållanden unikt försök att bygga en transnationell region.²

Öresund bestod från början av Köpenhamn och Malmö med omnejd. Efterhand har det geografiska området vuxit. Numera ingår hela Själland, samt Lolland, Falster, Bornholm och hela Skåne. Efter skandinaviska förhållanden rör det sig om en avsevärd befolkningskoncentration. Drygt 3,5 miljoner människor bor och arbetar här, varav två tredjedelar på den danska sidan.³ Prognoser säger att omkring 4 miljoner människor bor i regionen om 20 år.

Öresundsprojektet är inte bara en fråga om en nostalgisk återknytning till 1950- och 60-talens visioner om ett gemensamt Örestad, det är också ett försök till en vidareföring och utveckling av dessa ideal.⁴ Flera regio-

1. Jag vill rikta ett särskilt tack till Ylva Stubbergaard, statsvetenskapliga institutionen, Lunds universitet, och Torben Åberg, Öresundskomiteen, för värdefulla och konstruktiva synpunkter.

2. Idén om att förena Öresund är dock gammal. Se t.ex. Markus Idvall, »Nationen, regionen och den fasta förbindelsen. Ett hundraårigt statligt projekts betydelse i ett territoriellt perspektiv«, *Öresundsregionen – visioner och verklighet*, red. Sven Tägil, Fredrik Lindström & Solveig Ståhl, Lund 1997, s. 126–151.

3. *Öresund, Denmark/Sweden*, OECD Territorial Reviews, Paris 2003; Gunnar Törnqvist, *Science at the Cutting Edge. The Future of the Öresund Region*, København 2002.

4. Anna Wieslander, »Att bygga Öresundsregionen. Från 1960-talets utvecklingsoptimism till 1990-talets lapptäcksregionalism«, *Öresundsregionen – visioner och verklighet*, red. Sven Tägil, Fredrik Lindström & Solveig Ståhl, Lund 1997, s. 77–125.

nala företrädare har påpekat att Öresund bör bli en av flera centrumbildningar i en större, flerkärnig regionkonstruktion omfattande större delen av Sydsandinavien, norra Tyskland och södra Östersjön, med förgreningar till Göteborg och Oslo. Inte minst inom de strategiska projekt och samarbetskonstellationer som syftar till att utveckla handel och infrastruktur har detta synsätt fått ett starkt genomslag.

Det konkreta målet är att åstadkomma en märkbar välbästandssökning på bägge sidor om Sundet genom *ekonomiskt* samarbete i olika former. Visionen är att göra Öresund till en välfungerande arbetsmarknad och inte bara till en plats för vardagsturism. Bland ledande politiker och näringslivsföreträdare finns det en stark förhoppning om att ekonomins territoriella bundenhet på sikt kan försvinna helt i Öresundsregionen och därmed närma sig den grad av ekonomisk integration som råder inom respektive land. Man vill skapa en region i världsklass, som kan hävda sig mot andra framgångsrika regioner i Europa och övriga världen.⁵ Öresund skall bli en framstående representant för den nya kunskapsekonomin, är tanken. För några av de mest entusiastiska samarbetsivrarna är ambitionen att regionaliseringen också skall leda till ett politiskt och socialt närmande mellan Skåne och gamla »Västdanmark«. Så småningom vill man få till stånd en gemenskapskänsla över den nationsgräns som än i dag fungerar som kulturell skiljelinje.⁶

Avgränsningen av själva »Öresund« förändras emellertid kontinuerligt. Det är inte någon på förhand given konstruktion, utan något som hela tiden är föremål för revidering.⁷ På samma sätt som regioner i gemen är »förhandlade«, har Öresundsregionaliseringen tagit sig olika skepnader och burits fram av olika visioner, där tankar om skånsk återförening med det danska ställts i kontrast till mer affärsmässiga överväganden.

Hur ser då prognoserna för ett *fortsatt* regionbyggande i Öresund ut? Hur förverkligas de storslagna visionerna?

Än så länge har man i första hand »smörjt gångjärnen«, säger många.

5. Detta sätt att resonera är vanligt förekommande i t.ex. den antologi som den danske kulturgeografen Wichmann Matthiessen stått som redaktör för, *Öresundsområdet. Verdensklasse – eksempler & perspektiver*, red. Christian Wichmann Matthiessen, København & Malmö 1998.

6. Jfr *Öresundsbronns kunder om initiativer og barrierer*, rapport, Öresundsbro konsortiet 2005 (www.oresundsbron.com).

7. Tom O'Dell, »Öresund and the regionauts«, *Culture and Cooperation in Europe's Borderlands*, red. James Anderson, Liam O'Dowd & Thomas M. Wilson, European Studies No. 19, Amsterdam & New York 2003.

Integrationen måste »hjälpas på traven« och stöttas av ytterligare politiska initiativ för att kunna bli en verklig framgång. Flera av de problem som gör att integrationen i Öresundsregionen fortfarande går trögt bottenar t.ex. i de stora skillnaderna ifråga om skatteregler, socialförsäkrings-system och arbetsmarknadsvillkor. Hittills har politikerna på riksnivå inte försökt harmonisera lagstiftningen mellan Sverige och Danmark, något flertalet pendlare upplever som ett problem, allvarigare än de kulturella olikheterna.⁸

Utgångspunkten är att samarbets- och integrationsprocessen kräver någon form av politiskt *ledarskap*, ett ledarskap som fortsatt kan verka som motor i regionbyggandet, eventuellt uppbyggt kring en ny, gemensam institutionell ordning, som starkare än tidigare binder ihop de nu mer eller mindre åtskilda politiska, administrativa, ekonomiska och sociala strukturerna.

I denna uppsats skall jag diskutera hur ett sådant ledarskap kan vara utformat mot bakgrund av rådande förutsättningar och gällande visioner. Samtidigt som de institutionella problemen är ytterst komplicerade, för att inte säga svårforcerade, är förväntningarna på vad Öresundsregionen kan – och bör – åstadkomma av naturliga skäl mycket stora.

I en uppmärksammas och i långa stycken mycket positiv OECD-rapport från 2003 slås det fast att Öresundsintegrationen på sannolika grunder inte kan komma att styras inom ramen för en stark institutionell struktur, och att erfarenheterna av det system som kallas »governance without government« varit över förväntan.⁹ Den omständigheten kan t.ex. förklara varför idén om ett gränsöverskridande myndighetssamarbete fortfarande inte fått ett bredare genomslag.¹⁰

Min utgångspunkt är att ingendera av de många aktörerna/institutionerna i Öresundsområdet kommer att få en exklusivt *överregional* funktion, mot bakgrund av den speciella flernivåstruktur, som råder på det politiska området. Ett Öresundsparlament med vidhängande exekutiv får betraktas som en utopi, eller möjligen dystopi, beroende på vilken ut-

8. *Øresundsbrons kunder om initiativer og barrierer.*

9. *Öresund, Denmark/Sweden*, s. 175f.

10. En arbetsgrupp lydande under Öresundskomiteen arbetade under 2004 fram ett dokument med syftet att främja debatten i frågan. Se *Cross Border Governance i Øresundsregionen*, Arbets-pm från GMS arbetsgrupp och Temadebat i Öresundskomiteen 2004.

gångspunkt som anläggs. Det rimliga är därför att även fortsättningsvis utgå från Öresundsregionens politiska struktur som i huvudsak platt och fragmentarisk, även om statsmakterna i de bägge länderna har en i vissa frågor överordnad beslutskapacitet.

En sak är att staten på ömse sidor om Sundet är den enda kraft som besitter s.k. »kompetens-kompetens«, dvs. den formella och reella kapaciteten att bestämma gränserna för sin egen och andras beslutsrätt; staten är t.ex. den enda instans som kan träffa bindande folkrättsliga avtal för att reglera de rättsliga skillnader, som nu existerar mellan Danmark och Sverige. En annan sak är om den på egen hand skulle kunna »stimulera fram« det klimat som är nödvändigt för integrationen att blomstra. Möjligt kan man hävda att ingen av de många intressenterna i Öresund ensam kan klara detta. Poängen är att enskilda aktörers reella handlingskraft i ovanligt hög grad är beroende av alla andras önskemål och beteende.

En pluralistisk politisk miljö aktualiserar den klassiska kapacitets- och auktoritetsproblematiken och reser frågan om vem som har *mandatet* att utöva ledarskapet. Frågan har stor likhet med frågan om vem som »äger« regionprojektet. Är det staten, de regionala intressenterna, näringslivet? Ur ansvars- och tydlighetssynpunkt är det angeläget att få detta klarlagt. I dagsläget kan man emellertid säga att Öresundsregionen svävar i något av ett demokratiskt och konstitutionellt *tomrum*, där ingen politisk organisation ensam bär det formella ansvaret eller har mandatet att bedriva politik för regionen som helhet. Det finns ingen gemensam förvaltning, inget gemensamt valsystem eller gemensamt parlamentariskt organ. Den politiska organisationen i Öresund måste därför med nödvändighet kombinera formella överenskommelser och institutioner med informella dimensioner, som nätverk, normer och oskrivna umgängesseder. Samtidigt gäller det att försöka koordinera verksamheten på ett effektivt sätt. I min diskussion av ledarskapets utformning kommer fokus att ligga på de informella aspekterna.

Ledarskapets förutsättningar – visioner och verklighet i Öresundsregionen

Att Öresundsregionen har en betydande tillväxtpotential är de flesta observatörer ense om.¹¹ I ekonomiskt hänseende är den redan nu ett ganska välintegrerat område. Tullar och andra begränsningar för handel mellan länderna har försvunnit genom EU:s inre marknad (1992) och Sveriges medlemskap i Europeiska unionen (1995). Inom forskning och utveckling hör Storköpenhamn med Malmö/Lund till de ledande i Europa.

Tack vare Öresundsbron, vilken de facto blivit en »regional förbindelse«¹² som symbol för kommunikation uppmanar till rörelse,¹³ har antalet resande över Sundet ökat mycket kraftigt. Sedan Bron invigdes den 1 juli 2000 har drygt 75 miljoner personresor företagits, merparten i bil eller buss. Antalet järnvägsresenärer ökar stadigt.¹⁴ I rusningstid är det ståplats på tågen.

Optimisterna räknar med att utbyggda, och förhoppningsvis billigare, kommunikationer, särskilt för bilar, ökar dagens arbetskraftspendling på drygt 10 000 personer till det mångdubbla.¹⁵ Även om majoriteten pendlare kommer från Sverige, är endast hälften svenskar. Allt fler danskar, däribland barnfamiljer, har bosatt sig på den svenska sidan. Intresset för Skåne i det forna »Västdanmark« har ökat avsevärt de senaste åren, inte minst bland ungdomar, särskilt studenter och högutbildade.¹⁶ De danska företagens förväntningar på Öresundsintegrationen är nu i paritet med de svenska.¹⁷

Regioner och städer uppfattas i allt högre grad som betydelsefulla aktörer på en internationell marknad, där regional konkurrens är lika viktigt för tillväxten som traditionell ekonomisk tävlan mellan nationer.¹⁸

11. *Öresund, Denmark/Sweden*; Törnqvist.

12. Magnus Jerneck, »Malmö – porten till kontinenten?«, *Lokal makt*, red. Lars-Göran Stenelo & Bengt Norrving, Lund 1993, s. 255f.

13. O'Dell, s. 31–53.

14. *Trafik över Öresundsbron 2000–2005*, rapport, Öresundsbro konsortiet juni 2005 (www.oresundsbron.com).

15. *Ibid.*

16. *På vej mod en integreret Öresundsregion*, rapport, Öresundsbro konsortiet 2005.

17. *Erlhervslivets Öresundsindex 2006*, Rapport udarbejdet for Øresund Industri- & Handelskammare af Copenhagen Economics ApS.

18. Magnus Jerneck, »East meets West. Cross-border cooperation in the Öresund – a success-

Öresundsregionen och Storstockholmsregionen är de enda platserna i Norden som kan attrahera världsledande företag som önskar etablera huvudkontor i Norden. Enligt en undersökning av Öresundsinstitutet är det endast relativt få ställen i världen som samtidigt kan erbjuda både en stor marknad, goda kommunikationer och servicefunktioner och »specialiserade advokatbyråer, reklambyråer, finansiella företag och diverse konsultföretag med internationella förgreningar«.¹⁹

Den ekonomiska integrationen mäts med hjälp av ett index, där siffran 100 representerar ett läge med fullständig integration, utan några egentliga barriärer. I en sådan idealisk situation vore t.ex. Skåne och Själland lika ekonomiskt integrerade som Själland är med övriga Danmark eller Skåne med Stockholm. 2005 var indextalet för Öresundsregionen 64.²⁰ Värdena för den ekonomiska integrationen i regionen har stigit relativt stadigt sedan mätningarna påbörjades 2001. Samtidigt är nyföretagandet i Öresundsregionen lägre än i Stockholm: 6 nya företag per 1 000 invånare jämfört med närmare 10 i den svenska huvudstadsregionen. Det finns alldeles uppenbart en bra bit att gå innan visionerna kan sägas vara förverkligade.

De första årens optimism har därför följts av en tilltagande realism ifråga om möjligheterna att på kort tid förverkliga Öresundsvisionens olika delar. Därmed har regionaliseringsprocessen i Öresund kommit in i en mer pragmatisk fas.

Att det ibland kan vara problematiskt att korsa nationsgränser är uppenbart, särskilt i regionala sammanhang. Den danska forskaren Holst Jørgensen hävdar, mot bakgrund av de dansk-tyska erfarenheterna, att det att balansera »mellem forskellige opfattelser af grænsen« är som att röra sig i »et minefelt«.²¹ Mycket tyder på att erfarenheterna av Öresundssamarbetet, trots de många framgångarna, är likartade. Problemen manifesterar sig i just det gränsregionala ledarskapet. Vad beror detta sakernas tillstånd

ful case of transnational region-building», *Local and Regional Governance in Europe. Evidence from Nordic Regions*, red. Janerik Gidlund & Magnus Jerneck, Cheltenham 2000.

19. Anders Olshov, »Den svenska strukturreformen«, Anders Olshov & Peter Levring, *Danske og svenske strukturreformer. Konsekvenser for Øresundsregionen*, Malmö 2004, s. 11.

20. *Erhvervslivets Øresundsindex 2006*.

21. Birte Holst Jørgensen, »Grænseoverskridende samarbejde i det dansk-tyske grænse-land«, *Territorial dynamik. Streger på landkort – billeder i vore hoveder*, red. Torben Beck Jørgensen & Kurt Klaudi Klausen, Aarhus 2002, s. 89.

på? Ett svar är att i det »post-suveräna« Europa ändras de traditionella föreställningarna om vad som utmärker territorialiteten och det politiska rummet.²² Ett annat är att den institutionella mångfalden i regionen försvårar en effektiv styrning och ett heltäckande ansvarstagande, ett tredje att intressekonflikter mellan olika politiska nivåer och instanser är ett allvarligt hinder för politisk kraftsamling, ett fjärde att de rådande kulturskillnaderna mellan länderna skapar missförstånd och gnissel i samarbetet.

Ökad komplexitet och institutionell mångfald

I den senmoderna samhällsstrukturen flätas olika beslutsnivåer in i varandra, allt från det lokala till det globala, med följderna att de traditionella föreställningarna om gränserna för statens roll sätts under press och relationen mellan nivåerna förändras.²³ Samtidigt uppträder allt starkare tendenser till sammankoppling mellan det vi skulle kunna kalla för skilda samhällsfärer, nämligen politiken, marknaden och civilsamhället.²⁴ Dessa tyngdpunktsförskjutningar försvårar traditionell statlig styrning – styrningskedjan blir svagare i allt fler länkar – och banar väg för intressekamp mellan nivåer och grupper.

Politiken och ekonomin är i rumslig mening²⁵ knutna till världsomspännande arenor och kraftfält i en tidigare okänd omfattning, samtidigt som lokala och regionala särintressen skall samordnas och harmonieras. Detta innebär att politiken har att hantera en ny och mer komplex relationslogik mellan både beslutsnivåer och olika samhällsintressen. Regionbyggandet i Öresund är inget undantag, tvärtom. Det är i väldigt hög grad uttryck för just samspelet mellan lokala, regionala, statliga och europeiska strävanden. Samtidigt som statsmakterna i de två länderna har positioner att bevaka, är både kommunala och regionala företrädare starkt engagerade i regionaliseringsprocessen.

22. Torben Beck Jørgensen & Kurt Klaudi Klausen, »Territorier, Rum og Dynamik«, *Territorial dynamik. Streger på landkort – billeder i vore hoveder*, red. Torben Beck Jørgensen & Kurt Klaudi Klausen, Aarhus 2002, s. 13–39.

23. *Local and Regional Governance in Europe. Evidence from Nordic Regions*, red. Janerik Gidlund & Magnus Jerneck, Cheltenham 2000.

24. Jfr Urban Strandberg, »Symposium: Consolidated or Eroded Political Legitimacy? Perspectives on Scandinavian Democracies«, *Journal of European Public Policy*, 13:4 2006, s. 537–550. Se även Eva Sørensen & Jacob Torfing, »The Democratic Anchorage of Governance Networks«, *Scandinavian Political Studies*, 28:3 2005, s. 195–218.

25. Beck Jørgensen & Klaudi Klausen.

Regionbyggandets dubbla karaktär av gränsprojekt (Interreg) och modellregion för sysselsättning har också inneburit att experimentet i Öresund i ett inledande skede väckt viss uppmärksamhet i Bryssel.²⁶ Inom den politiska sfären har den europeiska integrationen i perioder betytt mycket för den regionala mobiliseringen och förhållandet till den egna staten. I dagsläget verkar det dock som om Öresundsregionen får mindre uppmärksamhet av EU-kommissionen än tidigare.

Den komplexa samhällsordningen betyder att ledarskapet inte endast skall hantera interna processer utan också bereda vägen för en mer utåtriktad roll, i form av marknadsföring och förhandling, för att hävda regionens utvecklingskapacitet och autonomi och för att markera viljan till förändring gentemot utomregionala beslutsfattare. Problemet här är hur extern handlingskapacitet kan utvecklas. En mycket viktig uppgift är att hantera kriser och konflikter, inte bara inom själva regionen, utan också i förhållande till stat och EU. Här kan det bli fråga om att förhålla sig till ett dilemma, nämligen behovet av att konsolidera förbindelserna inåt, samtidigt som man håller kanalerna öppna för impulser och påverkansförsök utifrån. Med den speciella struktur som Öresundsregionen har blir omvärldens inflytande en oundgänglig – och legitim – del av regionens inre liv.

Öresundsregionen är ovanlig i kretsen av europeiska gränsregioner, inte bara p.g.a. sin stora befolkning – gränsregioner i Europa är inte sällan glest befolkade – utan också därför att den institutionella floran är ovanligt rik, samtidigt som en av de inblandade parterna är huvudstad, därtill Nordens största. Öresundsregionen rymmer i sig en organisatorisk pluralism, som för tanken till begreppet »regional röra«. Förutom Öresundskomiteen, den dansk-svenska politiska församling från 1993 som kommit att representera just det gränsöverskridande i själva regionaliseringen – här har de tätaste politiska kontakterna utvecklats²⁷ – och Brokonsortiet, den grupp som fick ansvar för att bygga och sedan förvalta den fasta förbindelsen, finns nu ett stort antal aktörer på den gränsregionala are-

26. *Öresund, Denmark/Sweden.*

27. Även om Öresundskomiteen inte har konstitutionell grund, och även om dess beslut formellt sett saknar bindande överregional verkan, har den lyckats spela en central roll för utvecklingen av regionen. Den fungerar som gravitationscentrum för de regionala aktörerna, och därmed som arena för det intensiva byggande av politiska och andra nätverk över gränserna i Öresund.

nan. På näringslivssidan finns t.ex. Medicon Valley Academy, som verkar inom ramen för det s.k. Öresund Science Region-konceptet, Öresund Business Council, som bildats av Dansk Industri och Svenskt Näringsliv, Øresunds Handelskammer, en paraplyorganisation för Sydsvenska industri- och handelskammaren och Köpenhamns handelskammare (HTS), samt Øresundsinstittuttet, en tankesmedja med fokus på långsiktiga tillväxtfrågor i regionen. Bland medieföretagen har de stora dagstidningarna, liksom även tv och radio, inte bara aktiverat sig, utan också tidvis samarbetat med varandra.²⁸

Inom universitetsvärlden verkar sedan ett decennium Öresundsuniversitetet. På den offentliga sidan har vi också organisationer som Region Skåne, de nya danska regionerna Sjælland och Hovedstaden och marknadsföringsorganisationen Copenhagen Capacity. Slutligen den svenska Öresundsdelegationen, som är ett samtalsforum som träffas en till två gånger per år på initiativ av den svenska regeringen. Förutom den ansvarige ministern och dennes tjänstemän ingår lokala och regionala politiker från Skåne, liksom representanter för näringslivet. Någon motsvarande konstruktion finns inte på den danska sidan.

Intressekamp och strukturella olikheter

De mer självmedvetna städerna i regionen, Köpenhamn och Malmö, har ofta med rätta uppfattats som politiska huvudnoder i regionaliseringen.²⁹ Ett stort antal kommuner, framför allt på den skånska sidan, bevakar därför ängsligt sina intressen gentemot vad de stundtals uppfattar som regional dominans och storstadsarrogans. De gamla kommunalförbunden har återuppstått, men i nya skepnader. Regionaliseringsprocessens fokus på själva Bron med omland har skapat en motreaktion i norra Sjælland och norra Skåne.

Det är samtidigt uppenbart att Öresundsregionen just nu inte har hög nationell prioritet i vare sig Danmark eller Sverige – starka centralistiska, nationalstatliga strömningar och tankemodeller gör sig gällande i båg-

28. Under några år gav *Berlingske Tidende* och *Sydsvenska Dagbladet* ut den gemensamma bilagan »Öresundsnytt«. Se Jesper Falkheimer, *Att gestalta en region. Källornas strategier och mediernas föreställningar om Öresund*, Göteborg & Stockholm 2004.

29. Detta kommer till uttryck i att Köpenhamns »overborgmester« och Malmö kommunstyrelsens ordförande växelvis var ordförande i Öresundskomiteen. Efter halvårsskiftet 2006 är borgmästaren i Københavns Amt den på den danska sidan som håller i ordförandeklubban.

ge länderna. De bilaterala dansk-svenska samtalen på regeringsnivå om den s.k. barriärproblematiken var relativt kortlivade och upphörde redan 2001–2002.

Av hänsyn till utvecklingen i »provinsen« kan den danska staten inte gynna Köpenhamn hur som helst. En likartad återhållsamhet märks i Sverige. I den danska strukturkommitténs³⁰ diskussion om ny uppgiftsfördelning mellan stat, region och kommun nämns Öresund och dess speciella problematik endast i förbigående. Detsamma gäller Ansvarskommittén, den svenska utredning som på våren 2007 lade fram sitt slutbetänkande om den framtida politiska strukturen i Sverige.³¹

I den mån som det danska och svenska politiska ointresset för samarbete och integration bitvis sammanfaller, betyder det ingalunda att drivkrafterna och engagemanget varit likartade över tid, tvärtom. Regional konkurrenskraft förutsätter ekonomisk styrka. Det är uppenbart att huvudstadsområdets betydelse för dansk ekonomi tilltagit, samtidigt som Storköpenhamn i växande utsträckning kommit att konkurrera med andra storstadsregioner i Europa. För den danska staten har en vital Öresundsregion därför varit ett sätt att stärka Köpenhamns roll i Danmark. Under andra halvan av 1990-talet sågs Öresundssamarbetet också som ett sätt att främja danska insatser i Östersjön, i konkurrens med städer som Stockholm och S:t Petersburg. Numera tillskriver den danska regeringen dock inte Öresund den rollen längre. Däremot tycks den svenska regeringen fortfarande uppfatta Öresund på det sättet.

Generellt sett prioriterar danskarna i dagsläget de maktpolitiska och kommersiella vinsterna av integrationen i förhållande till ambitionen att bygga en »tätare« dansk-svensk gemenskap över Sundet. Något förenklat är det business i olika former som gäller. I Sverige rådde länge ett »politiskt underskott« ifråga om statens engagemang och initiativkraft. Från Stockholms horisont har Öresundsintegrationen snarare tett sig som ett regionalt eller lokalt åtagande än ett nationellt projekt. Förhållandet mellan stat och kommun/region har länge sett olika ut i det danska och

30. *Hovedbetænkningen* (No. 1434), *Strukturkommissionens betænkning*, januar 2004, København 2004.

31. Se *Hållbar samhällsorganisation med utvecklingskraft*, SOU 2007:10, Huvudbetänkande av Ansvarskommittén, men även *Utvecklingskraft för hållbar välfärd*, SOU 2003:123, Delbetänkande av Ansvarskommittén.

sydsvenska fallet, inte minst därför att Skåne är en periferi och Köpenhamnsområdet är det politiska centrumet. Under den politiska högkonjunkturen stöttade den danska staten mycket aktivt sina regionala och lokala partner.

Ett för ledarskapsfrågorna mycket besvärande läge uppstår i händelse av dansk dominans och sydsvensk marginalisering, såväl politiskt som ekonomiskt. För det fortsatta samarbetet är det därför viktigt att politiskt befästa doktrinen om Öresundsintegrationen som ett *plussummespel*. Trots att relationerna mellan t.ex. storstäderna Malmö och Storköpenhamn aldrig kan bli helt jämbördiga, bör samarbetet rimligen vägledas av idén att integrationsprocessen på sikt är gynnsam för bägge länderna, även om vinsterna relativt sett vore olika stora.

En stor utmaning, både för svenska och danska Öresundspolitiker, är att kunna hantera inte bara statens skiftande engagemang utan också att kunna navigera i det nya politiska landskap, som växer fram på den danska sidan till följd av den största och mest genomgripande kommunreformen på mer än 35 år. Den strukturreform som den danska staten fullt ut genomförde den 1 januari 2007 kan få vittgående konsekvenser för Öresundssamarbetet. I korthet innebär reformen en halvering av antalet kommuner och en radikal förändring, och försvagning, av mellannivån i dansk politik. De tretton amten ersätts av fem sjukvårdsregioner utan beskattningsrätt, med det överordnade planeringsansvaret för de utvecklingsfrågor (företagsamhet, natur och miljö) som inte hamnar hos staten eller kommunerna. Den stat-kommunmodell vi här talar om förutsätter att mindre kommuner med relativt sett sämre ekonomi frivilligt går samman i större enheter, något som hittills inte visat sig genomförbart i den danska huvudstadsregionen med dess många tätbefolkade och välbärgade kommuner (här bor 34% av den danska befolkningen på ett område som motsvarar 7% av landets yta).

Samtidigt är behovet av regional koordinering av infrastruktursatsningar, kollektivtrafik m.m. avsevärt större här än i andra delar av Danmark. Den instans som tidigare haft ansvar för sådana uppgifter, det indirekt valda organet Hovedstadens Udviklingsråd (HUR), försvinner emellertid med reformen.³² De svenska aktörerna i Region Skåne förlorar

32. För en analys av den danska strukturreformens konsekvenser, se t.ex. Peter Levring,

en tydlig motpart och får en eller två nya, vars kompetenser är svagare. Svårigheterna för den danska sidan att tala med relativt enhetlig stämning ökar samtidigt som den interna kommunala splittringen riskerar att försvaga intresset för en dialog med skåningarna.

Kultur och identitet

Den kanske viktigaste frågan är hur de nationella särdragen inverkar på möjligheterna till en kraftfull regional mobilisering, och i förlängningen möjligheten att åstadkomma en bred legitimitet för Öresundsprojektet. Uthålligheten i samarbets- och integrationsprocessen baseras inte bara på ökad effektivitet i form av service, produktion etc., utan kräver också i längden vissa gemensamma värderingar och kanske så småningom ett embryo till gemensam identitet över nationsgränsen.³³

Det gradvisa närmandet mellan de politiska eliterna på ömse sidor av Sundet kan beskrivas som en läroprocess, som bryter ned mentala barriärer och skapar en jordmån för gemensamma problembeskrivningar och handlingsprogram. Vissa skulle hävda att vi ser konturerna av ett överregionalt politiskt värderingssystem som anger i vilken riktning utvecklingen bör gå och hur man når dit; även i dansk-svenska företagskretsar kan man skönja en framväxande intressegemenskap.

Frågan är emellertid hur de kulturella skillnaderna mellan länderna fortsätter att spela in i regionbyggandet. Det är en vanlig uppfattning att försvenskningen av Skåne efter freden i Roskilde 1658 var snabb och genomgripande, och att Öresund redan tidigt blev en barriär för kontakter och handel. Enligt den danske historikern Knud Fabricius gick en järnridå ned i Öresund i och med de skånska landskapens införlivande i det svenska riket. Ny forskning har emellertid visat att Sverige i hög grad var en s.k. konglomeratstat, med varierande regional autonomi över riket.³⁴ Det innebar bl.a. att kontakterna mellan Själland och Skåne inte bröts med den nya gränslinjen, utan kunde fortsätta under efterföljande århundraden, låt vara med varierande intensitet.

»Den danske strukturreform och Øresundsregionen«, Anders Olshov & Peter Levring, *Danske og svenske strukturreformer. Konsekvenser for Øresundsregionen*. Malmö 2004.

33. *Öresund, Denmark/Sweden*.

34. Harald Gustafsson, »Att testa gränser«, *Vid gränsen. Integration och identiteter i det förnationella Norden*, red. Harald Gustafsson & Hanne Sanders, Göteborg & Stockholm 2006.

Att gränsen i Öresund efterhand fick en allt starkare barriärfunktion hade ytterst att göra med att Sverige blev »svenskt« och Danmark »danskt« under 1800-talet. Svenskhet och danskhet bestämdes i hög grad av den framvällande nationalismen i de bägge länderna. Den verkliga brytpunkten kom åren strax efter första världskriget, då riksgränsen i Sundet även kom att fungera som en kulturell och ekonomisk skiljelinje mellan Skåne och Köpenhamnsområdet.

Gränsens barriärfunktion har stärkts ytterligare sedan 1960- och 70-talen, då det ännu var vanligt att människor på bägge sidor om Sundet tittade på varandras tv-program. I och med kabelnätens och de internationella tv-programmens intåg under 1980-talet har det ömsesidiga tv-tittandet minskat.³⁵ Svårigheterna att etablera gemensamma Öresundsmedier – tv-program, pressbilagor m.m. – illustrerar detta.³⁶ Kunskapen om broderfolkets språk är sämre än tidigare, särskilt bland ungdomen. Trots att skåningarna, låt vara något svärmiskt, ihärdigt försöker knyta an till sitt gamla danska ursprung, har de svårigheter att utan vidare förstå talad danska.

Skillnader i organisations- och företagskultur försvårar den ekonomiska vardagsintegrationen mellan länderna. I Danmark är en chef en chef, oavsett om han arbetar i privat eller offentlig verksamhet. I Sverige, där organisationer är plattare, är chefsrollen mer av medarbetarens. Besluten kräver omfattande förankring och begränsar starkt konfliktyttringarna men också flexibiliteten och arbetstagarnas villighet att ta risker.³⁷ Samtidigt är lojaliteten med företaget eller organisationen svagare i Danmark än i Sverige.

De politiska systemen uppvisar också markanta särdrag, bl.a. med avseende på förhållandet mellan politiker och tjänstemän. I Danmark, där politikerna är färre, delegeras tunga sakfrågor till tjänstemännen för en närmast politisk beredning. I beslutsfasen har politikern, som fortlöpande hållits underrättad, att i princip ta ställning för eller emot tjänstemannens förslag. I den svenska miljön med sina många politiker är gränserna

35. Rudolf Antoni, »Skåne och Danmark«, *Nya gränser. Skåne*, red. Lennart Nilsson, Göteborg 2006.

36. Falkheimer.

37. *Arbejdskulturer i Öresundsregionen – Forskelle og ligheder mellem danske og svenske arbejdspladser*, København 2005. Se även Falkheimer.

mellan politik och förvaltning mer flytande, liksom mellan beredning och beslut. Svenska politiker kan mycket väl intervensera i beredningsfaserna och samtidigt ompröva eller omformulera ett förslag i själva beslutsfasen. Den svenska benägenheten att laborera med flera parallella alternativ skapar ofta oklarhet i motpartens ögon om vilken ståndpunkt som egentligen gäller. Medan svenskarna i hög grad betraktar de gemensamma institutionerna som fora för diskussion och debatt, betraktar danskarna dem som platser för beslut.

Den svenska och danska förhandlingskulturen skiljer sig också åt. Medan svenskar i gemen är konfliktundvikande och söker konsensus, är danskar beredda att strida för en åsikt.³⁸ När en svensk förhandlare anser att en gemensam överenskommelse är värd att slå vakt om, ser en dansk motpart avtalet som ett första steg mot en ännu bättre lösning. Medan den svenska hållningen bygger på långsiktig planering och överblick, bygger den danska på improvisation och omprövning. Svenska representanter för politik, förvaltning och näringsliv ger ofta uttryck för en känsla av att vara lurade av de mer snabbfotade och fiffiga danskarna.

Den danska historikern Palle Laurings iakttagelser från en rundresa i Skåne för närmare femtio år sedan kan nog än i dag sägas spegla en typiskt dansk syn på Sverige och Skåne. Lauring noterar bl.a. att svenskarna i sin moderniseringsiver inte riktigt förmått vårda det gamla danska kulturarvet ordentligt. De vitrappade medeltida kyrkorna är inte kalkade, vilket vore brukligt, utan täckta av något som närmast liknar risgrynsgröt.³⁹ Att samarbetet över Öresund skulle kunna liknas vid en »genforening» är därför främmande för flertalet danskar. Skåningarna är i danskarnas ögon lika mycket svenskar som de som bor längre norröver. Det skämtsamma danska talesättet »Asien begynder i Malmö – pas på den blå-gule feber» reflekterar ett mått av dansk självironi, men har en allvarligare klangbotten och kan därför inte viftas bort helt och hållet.

För många danskar symboliserar Öresund fortfarande gränsen mellan den frimodiga, individualistiska och lyckliga danska levnadskulturen

38. Den betoning av argument, debatt och ifrågasättande, som i så hög grad, om än något schablonartat, förknippas med prästmannen och 1880-talsdiktaren N.F.S. Grundtvigs högskoletradition, ses fortfarande som ett danskt nationaldrag. För en modern analys av Grundtvig, se Hanne Sanders & Ole Vinds utmärkta volym *Grundtvig – nyckeln till det danska?*, Göteborg & Stockholm 2003.

39. Palle Lauring, *Danmark i Skåne. En usentimental rejse*, København (1952) 1966, s. 36–38.

och den välorganiserade, men något tråkiga svenska vardagen. Även om danskar privat säger att de träffat på eller t.o.m. känner trevliga svenskar, är mediebilderna av svensken som kollektiv inte alltid så smickrande.⁴⁰ Det ironiska i sammanhanget är att svensken normalt instämmer i karaktäristiken.⁴¹ Medan det hos svensken finns ett element av självplågeri i mötet med det danska, finns något motsvarande inte hos dansken, som snarare är självmedveten och stolt över sitt ursprung.

Ledarskap i svårbearbetat gränsland

Hur skapar man då »ordning« i en sådan komplex och potentiellt spänningsfylld region som den i Öresund, vilken saknar entydiga inslag av hierarki och tydliga resurskoncentrationer, och där kulturskillnaderna fortfarande är stora? Vilka krav kan vi ställa? Hur ser de koordineringsmekanismer ut som kan fungera i ett system där parterna är ömsesidigt beroende och där centraliserad ordregivning, styrning och kontroll inte kan förekomma annat än i undantagsfall?

Det är en vanlig reaktion att en verkligt effektiv koordinering inte är möjlig att åstadkomma i en gränsregion av Öresunds typ. Alternativen är reflexmässigt bara två: antingen att acceptera den grad av anarki som råder utan att sträva mot en reglerad ordning, eller att verkligen försöka införa ett system med centraliserad maktutövning, t.ex. på förvaltningsmässig eller demokratisk grundval.

I Öresundsregionaliseringens perspektiv är bägge vägarna lika svårbedradda, eller oattraktiva. Det faktum att det gränsregionala ledarskapet skall utövas i en alltmer pluralistisk och föränderlig samhällsstruktur gör att det rimligtvis måste bygga på *andra* principer än de traditionellt hierarkiska.⁴² Behovet av ledarskap gör att lösningar måste skapas. Samtidigt som ett gränsregionalt ledarskap måste knytas till frågan om *makt* och *maktutövning*, kan det inte bygga på annat än kollegialitet – tvång är uteslutet. Nyckelordet är »interaktion på lika villkor«.

Vad krävs då av ett politiskt ledarskap i Öresundsregionen? Åtskilligt,

40. Falkheimer.

41. Antoni.

42. Donald Chisholm, *Coordination without Hierarchy. Informal Structures in Multiorganizational Systems*, Berkeley 1989.

skulle man kunna säga. Förutom att ange färdriktningen och hålla hastigheten uppe i själva samarbetsprocessen, skall det tillvarata kontrastverkan mellan det danska och svenska utan att barriärtänkandet tillåts slå igenom. Det måste kunna verka för kompromisser, mobilisera utan att aktersegla dem som inte »hängar med«, betona sammanhållning utan att bevara status quo, förankra utan att tappa tempo, skapa multipla lojaliteter, samt utveckla ett »kosmopolitiskt« perspektiv på det regionala samarbetet, utan att enskilda perspektiv och nationella särdrag helt går förlorade.⁴³

Något renodlat kan man hävda att det regionala ledarskapet också skall utmana och problematisera tanken om territorialstaten som grund för all politisk organisering i en situation som alltmer präglas av »post-suveräna« politiska och ekonomiska processer. Mot bakgrund av den rådande »organisationsträngseln« och de många konfliktdimensionerna har det gränsregionala ledarskapet en viktig uppgift i att begränsa beslutsfattandets transaktionskostnader, både fysiska (avstånd), institutionella (olika beslutsnivåer) och kulturella (politiska och förvaltningsmässiga skillnader).⁴⁴ Det är viktigt att bryta ned gamla, mindre ändamålsenliga strukturer och ersätta dem med nya och mer funktionella, som i mindre grad än tidigare är bundna till nationalstaten. Effektiv kommunikation och opinionsbildning blir viktiga kännemärken för det regionala ledarskapet, liksom förmågan att påverka attityder hos framstående beslutsfattare inom regionen och att förankra den fortsatta integrationsprocessen i breda befolkningsskikt.

På samma sätt som vi talar om ett multilateralt ägarskap bör vi i Öresundsregionen tala om en multilateral ledningsstruktur, inom ramen för det förvaltningsforskare kallar horisontella »governance networks«.⁴⁵

En första utgångspunkt är att de ledande, demokratiskt valda politikerna tar sitt ansvar genom att ange de överordnade ramarna för nätverkens arbetssätt – »meta-governance« – i form av funktioner, målsättningar, arbetsmetoder och deltagande. I ett demokratiperspektiv är det emellertid också nödvändigt att politikerna själva aktivt deltar i arbetet, så att den nödvändiga förankringsprocessen får fäste. Andra väsentliga

43. För en diskussion av det kosmopolitiska perspektivet, se Chisholm, s. 89ff.

44. Jfr *Öresund, Denmark/Sweden*, s. 175f.

45. Sørensen & Torfing.

demokratiska processvärden, som ansvarsutkrävande, dialog och samtal, liksom öppenhet, förutsätter likaledes tydlig politikernärvaro.⁴⁶ Medverkan av politikerna är slutligen också nödvändigt i ett *styrningsperspektiv*, i enlighet med maximen: »politicians cannot do the 'steering' if they are not doing the 'rowing'«. ⁴⁷

En andra utgångspunkt är att komplexiteten i samhällsstrukturen kräver förenkling, något som i sin tur lämnar utrymme för förhandlingar och *informella* politiska processer eller mekanismer.⁴⁸ Tekniken är *koordinering*. I princip kan vi identifiera för Öresundsregionen tre möjliga koordinationsmekanismer, nämligen: (1) informella kanaler för kommunikation, (2) informella uppförandekoder och (3) informella överenskommelser.

Det finns inget som säger att dessa tre mekanismer är tillräckliga för att lösa de ledarskapsproblem som ovan skisserats. Det intressanta med dem är emellertid inte bara att de kan utnyttjas som instrument i en miljö som saknar koncentrerade makt- och resursstrukturer, utan också att de redan nu tillämpas i Öresundsregionaliseringen, låt vara i embryonal skala. Det som gör dem extra intressanta är att de i hög grad påminner om de samordningsmetoder som praktiseras i EU.⁴⁹

Kanaler för kommunikation

De kanaler för kommunikation vi avser är av nätverkskaraktär. Noderna i nätverket är främst individer, men även institutioner och organisationer. Från EU och andra miljöer där nätverk är vanliga vet vi att nätverken är oundgängliga för informationsutbyte och strategiska överväganden. Fler-talet av de förhandlingar som pågår sker i hägnet av nätverk.

I takt med att Öresundsregionaliseringen fortskrider ökar kontaktytorna snabbt. Ett problem är möjligen att nätverksbildningen fortfarande är mer nationell än direkt gränsöverskridande till sin natur. Det

46. Se Patrik Hall, Kristian Sjövik & Ylva Stubbergaard, *Nätverk söker förankring. Öresundsregionen i ett demokratiperspektiv*, Lund 2005, s. 220–225, för en diskussion av detta mot bakgrund av just Öresundsregionaliseringen.

47. Sørensen & Torfing, s. 215.

48. Chisholm, s. xi, 11.

49. Den europeiska unionen är en pluralistisk aktör utan entydiga maktcentra, där institutioner och enskilda parter samverkar i ett komplext flernivåsystem. Se t.ex. Magnus Jerneck & Janerik Gidlund, *Komplex flernivådemokrati. Regional lobbying i Bryssel*, Malmö 2001.

mönster man kan notera är att även nätverken i Öresund uppträder i ett sicksackmönster, dvs. de bryter funktionella gränser och består av allianser av olika intressegrupperingar. Av de befintliga institutionerna är Öresundskomiteen den som i största utsträckning kommit att fungera som en förbindelselänk (*linking-pin organization*) över såväl funktionella som territoriella gränser. Mer än andra har komiteen karaktären av *formell* mötesplats och förhandlingsarena. Dess roll har dock förändrats under senare år. Från att ha haft ett brett ansvarsområde, som att sköta den inåt- och utåtriktade marknadsföringen av Öresundsregionen, hålla kontakt med Bryssel, Köpenhamn och Stockholm, utveckla miljövårdsprojekt för Öresund och ansvara för de olika EU-programmen (Interreg) i området, har den efterhand fått ett skarpare fokus. Öresundskomiteens uppgift är nu i växande omfattning att vara politiskt pådrivande utifrån en mer lobbypräglad roll. Det är samtidigt intressant att notera att flera av komiteens ursprungliga, operativa uppgifter efterhand övertagits av andra Öresundsorganisationer.

Ett allmänt problem med de informella kanalerna är att alla parter inte blir lika delaktiga. Så länge som det rör sig om s.k. sakfrågenätverk är tillgängligheten och öppenheten för nya medlemmar stor; i det ögonblicksnätverken får karaktären av fasta s.k. policy-nätverk blir de mer stängda och exklusiva. Hur många nätverk det finns i Öresund vet ingen. Just det faktum att de är informella gör dem svåra att få kunskap om.

När det gäller skapandet av nätverk och kommunikationskanaler är dialogen mellan offentliga och privata instanser väsentlig. Relationen mellan marknad och politik står i fokus när man talar om tillväxt och utveckling. En utbredd föreställning är att marknaden och dess aktörer på ett oacceptabelt sätt ingriper i den politiska sfärens ansvarsområden eller sätter ramarna för dess verksamhet. Att de privata aktörerna varit starkt pådrivande i Öresundssamarbetet är helt klart.

Värdekonflikterna mellan politik, marknad och civilsamhälle aktualiserar frågan om kostnaderna för ett välutvecklat samarbete dem emellan.

I en komplex samhällsstruktur är gränsen mellan politiska och privata ansvarsområden inte alltid entydig. I många länder råder i realiteten ett *symbiotiskt* samarbetsförhållande mellan offentliga och privata intressen. I både Sverige och Danmark finns långvariga traditioner för sådan sam-

verkan. Det har tidigare förutspåtts att internationaliseringen stimulerar framväxten av nya korporativa strukturer i de nordiska länderna, särskilt på lokal nivå.⁵⁰ I Öresundsregionen har emellertid näringslivsintresset inte kunnat slå igenom fullt ut; här dominerar fortfarande de offentliga nätverken.⁵¹

I nätverksbyggandet är det också oerhört väsentligt att främja den folkliga appellen och mobiliseringen. Intresset för den storslagna Öresundsvisionen är fortfarande svalt hos herr Hansen och fru Jönsson.⁵² Särskilt danskarna har varit svåra att entusiasmera för Öresundsprojektet.⁵³ Sedan länge är den tid då politiker utan vidare kunde ge instruktioner eller order »nedåt« (*top-down*) förbi i Skandinavien.⁵⁴ Man måste därför stärka det folkliga politiska inflytandet – i form av ett »Öresundsmedborgarskap« – över en integrationsprocess som i hög grad fortfarande är tjänstemannastyrd.⁵⁵

Parallellt med att det *inom* ett skikt av framträdande beslutsfattare växer fram kontaktytor över Öresundsgården, är det viktigt att det slås mentala broar både mellan professioner (jurister, läkare, lärare) och andra yrkesverksamma.⁵⁶

Kopplingen till globala och europeiska processer betyder inte endast att innebörden av det »regionala« kan skifta karaktär, utan också att maktbaser och lojalitetsmönster kan ändras – eller komma i »obalans«.⁵⁷ De etablerade Öresundskontakterna utanför det politiska elitskiktet är i

50. Se t.ex. Lars-Göran Stenelo, »Den internationaliserade demokratin«, *Makt och internationalisering*, red. Göte Hansson & Lars-Göran Stenelo, Stockholm 1990, för en sådan argumentation.

51. Hall, Sjövik & Stubbergaard.

52. *På vej mod en integreret Øresundsregion*.

53. Man kan t.ex. notera, att åtskilliga köpenhammare vid tidpunkten för Brons öppnande 2000 aldrig satt sin fot i Skåne. I den mån som vanliga danskar besökt Skåne har de gjort det på väg mot de hägrande ödegårdarna i den gamla snapphanebygden i gränslandet mellan Skåne och Småland. Det som attraherat den danske besökaren är ensamheten i skogen och de exotiska jaktvanorna (t.ex. älgjakten), inte folklivet i städerna eller naturupplevelsorna på skånska slätten och badlivet längs med kusterna. Detta håller dock så sakteliga på att ändras. Se t.ex. Greg Bucken-Knapp, »Shaping Possible Integration in the Emerging Cross-Border Öresund Region«, *Culture and Cooperation in Europe's Borderlands*, red. James Anderson, Liam O'Dowd & Thomas M. Wilson, European Studies No. 19, Amsterdam & New York 2003, s. 55–79; Antoni; Falkheimer.

54. Strandberg.

55. Hall, Sjövik & Stubbergaard.

56. *Öresund, Denmark/Sweden*.

57. *Ibid.*

betydande grad geografiskt koncentrerade. Integrationen sker huvudsakligen i centrum. Av dem som pendlar eller bosätter sig på andra sidan Sundet bor de allra flesta i storstadsregionen Malmö–Köpenhamn.⁵⁸ Stödet för integrationen är också märkbart svagare i de mer avlägset belägna och lantliga delarna av Öresundsregionen.⁵⁹

Uppförandekoder

Det är inte ovanligt att det i olika samarbetsprocesser växer fram gemensamma värderingar för hur konflikter skall lösas och förhandlingar skötas. I avsaknad av formella styrningsstrukturer blir sådana uppförandekoder helt avgörande för hur koordineringsprocesser och -behov formuleras. I det övergripande perspektivet är det frågan om *idémaktens* genomslag kopplat till framväxten av en specifik dansk-svensk identitet och etablerandet av legitimitet.

Uppförandekoder knyter an till det vi kan kalla »regimer«, nämligen regelsystem som innehåller såväl överordnade principer och normer som konkreta riktlinjer för handlande i enskilda fall. Uppförandekoderna bygger inte bara på gemensamma kunskapsuppfattningar utan också på gemensamma värderingar.

I Öresund är olikheterna i mentalitet och historisk erfarenhet märkbara, liksom de som gäller rättspraxis och politiska institutioner,⁶⁰ och verkar accentueras i takt med närmandet mellan länderna.⁶¹ I de situationer där risken för kulturkollisioner är uppenbar, är parterna vanligtvis mycket uppmärksamma på varandras särdrag och de problem som kan uppstå i form av missförstånd och vantolkning. Slutsatsen är att det även på sikt är föga troligt att de kulturella särdragen i politiken och näringslivet försvinner. Kontrasterna mellan Danmark och Sverige har dock länge varit *för svaga* för att en förutsättningslös och produktiv dialog om betydelsefulla kulturskillnader skulle kunna uppstå. Att den skånska identiteten har bundits till ett danskt förflutet bidrar till denna känsla av förmodad likhet.

58. *På vej mod en integreret Øresundsregion.*

59. Antoni.

60. I Lundarapporten *Integration och utveckling i Öresundsregionen. Möjligheter och utmaningar* (1999), kartlades och analyserades, på uppdrag av svenska UD, en hel rad barriärer i Öresund, varav flertalet ännu återstår att bryta ned.

61. Förstärkningseffekterna av de nationella stereotyperna diskuteras i Falkheimer, s. 169ff.

Den politisering av Öresundskomiteen som skett på senare år och som välkomnats som ett sätt att stärka institutionens legitimitet och slagkraft, har i perioder lett till att gränslinjen mellan svenska och danska intressen *skärpts*. Under sådana omständigheter kan strävandena mot en mer långtgående politisk integration av Öresundsregionen försvåras. På sikt är det viktigt att det utvecklas krishanterings- och konfliktlösningsmekanismer som accepterar de grundläggande kulturskillnaderna inom regionen. Att samarbetet kan baseras på endast ekonomisk intressegemenskap är helt orealistiskt. Ett rättsstatstänkande, låt vara informellt, skapar större stabilitet och förutsägbarhet.

Ett väsentligt element i gemensamma uppförandekoder är begreppet »reciprocitet«, dvs. ömsesidighet i informationsförmedling och andra motprestationer, med betoning på långsiktighet och tydliga åtaganden, men också på förtroende och öppenhet.⁶² Samtal, samsyn och samförstånd är väsentliga ingredienser i ett ledarskap som söker gemensamma nämnare framför konflikt och som ser samverkan som en grund för mer djupgående samordning, eller integration om man så vill. Instrumenten är samtal, medling och övertalning, formen förhandling. Förhandlingar är ett effektivt sätt att förmedla information och åstadkomma meningsutbyte när kraven på avancerad problemlösningskapacitet i komplexa system är högt ställda.

Utöver den ömsesidiga socialisering som uppstår till följd av upprepade möten, inträder också ett strategiskt element, väl beskrivet i förhandlingsteorin. Man söker inte konflikt eller omedelbar vinst gentemot den part man har anledning att träffa vid många framtida tillfällen. Vi får mer av integrativa, ej så konfliktfyllda förhandlingar och mindre av distributiva, konfliktfyllda överläggningar i Öresund inom ramen för ett informellt politiskt kontraktstänkande. De inlärningsprocesser det här är tal om frodas särskilt väl i nätverkskonstruktioner, i synnerhet av policy-karaktär, där parterna träffas ofta och regelbundet.

Utomståendes, t.ex. medias,⁶³ roll skall emellertid inte underskattas. De kan påverka både den politiska dagordningen och det offentliga samtalet, ibland i en polariserande, nationalistisk riktning. Då är det extra viktigt med robusta uppförandekoder.

62. Reciprocitetens centrala roll för den sociala samvaron diskuteras bl.a. av Chisholm, s. 114–120. Se även Robert Axelrods klassiska bok *The Evolution of Cooperation*. New York 1984.

63. Jfr Falkheimer.

Överenskommelser

När det gäller det framtida politiska samarbetet är det naturligtvis av vikt att försöka bedöma om engagemanget kommer att vara lika stort på bägge håll. Erfarenhetsmässigt vet vi att de skånska politikerna ibland visat större entusiasm för det interregionala samarbetet än Köpenhamnskollegerna, som – trots en deklarerad vilja att integrera de två landsändarna – inte alltid sett samma otvetydiga fördelar av arrangemanget. I realiteten har dock det lokala danska intresset inte varit så svagt som man då och då kunnat befara från skånsk sida. Den tidigare delvis obesvarade svenska kärleksförklaringen möts nu med betydligt större värme, i alla fall på elitnivå. Det avgörande är, til syvende og sidst, att mobiliseringen på skånsk respektive själländsk sida inte äventyrar regionaliseringsprocessen och höjer den dansk-svenska konfliktnivån så att den regionala rivaliteten över Sundet blir ett hinder för samarbetet.

Överenskommelser har i regel en mer konkret innebörd i enskilda sakfrågor, t.ex. hur städer skall samarbeta politiskt och förvaltningsmässigt (samarbetet Malmö–Köpenhamn respektive Lund–Frederiksbergs kommun), eller hur företag skall samverka inom ramen för intresse- och paraplyorganisationer. Överenskommelser kan handla om hur man skall jämföra integrationsgrad (bench-marking), mäta ekonomisk utveckling eller fastställa omfattningen av t.ex. luftföroreningar. En observation är att Öresundsregionaliseringen faktiskt har lyckats åstadkomma en hel del i den vägen. Paradexemplet är Medicon Valley, symbolen och instrumentet för samarbetet inom biomedicin/bioteknik, ett av de främsta gränsregionala kraftfälten i snabb utveckling.⁶⁴

Andra områden där regionen står stark och där framtidsoptimismen är påtaglig är IT/telekommunikation, livsmedel, miljö, media, reklam och förlagsverksamhet. Här växer det fram s.k. plattformar, dvs. nya samlingsstrukturer över nationsgränsen. Ytterligare andra samlingsprojekt/ »överenskommelser« är arbetet med ett Öresundsindex och den s.k. Öresundsbarometern. Poängen är att överenskommelserna gäller tekniska problem av vardagskaraktär, inte övergripande, abstrakta symbolfrågor. Genom att reglera vardagen på detta sätt binder man ihop de olika terri-

64. Medicon Valley har 250 medlemmar (sjukhus, läkemedelsföretag, forskningsinstitutier) och lika många anställda inom bioteknikfären som hela Sverige sammantaget.

torierna och befolkningsgrupperna på ett påtagligt och funktionellt sätt, utan att nödvändigtvis involvera mer generella politiska ambitioner.

Den överordnade strukturen är emellertid viktig, särskilt om man vill skapa det institutionella ramverk och de tongivande riktlinjer som behövs för att driva fram de olika initiativen. Ett bra regionalt exempel är Öresundsuniversitetet, paraplyorganisationen för fjorton skånska och själländska lärosäten, däribland Lunds och Köpenhamns universitet, med sammanlagt 140 000 studenter och 12 000 forskare.

Någon »Lex Öresund« har vi ännu inte sett ifråga om skatter, arbetsmarknad m.m. Sannolikheten för att de danska och svenska systemen harmoniseras på denna punkt är mycket låg. Det vore därför intressant – och ytterst angeläget – att utveckla en informell »implementeringskultur« eller »Öresundspraxis«⁶⁵ som skulle reglera hur den olikartade nationella lagstiftningen bör tillämpas till gagn för regionen när gränsfrågor kommer upp på dagordningen. Som det nu fungerar tycks de nationella reglerna tolkas och tillämpas extra strikt när de konfronteras med problem av integrationskaraktär. Myndigheter, som kan visa upp en stor lokal variation på hemmaplan, tycks i gränsfrågor drabbas av särskilt starka nationella reflexer.

Några mementon

Många skulle hävda att de tre koordineringsmekanismerna inte är tillräckliga. Näringslivets aktörer har t. ex. ibland kritiserat det offentliga för att inte kunna tala med en röst. I det multilaterala ledarskapets natur ligger emellertid att enhetliga frontlinjer inte så lätt kan dras upp och bilda grund för en position där politiker pekar med hela handen. Näringslivets mer partikulära och avgränsade ideal – ofta av enfrågekaraktär, i form av marknadens profitintresse – kan inte alltid harmoniera med den politiska sektorns breda och sammansatta demokratiideal med kravet att tillgodose ofta konkurrerande värden inom ramen för omfattande förankringsprocesser; politiken har därför ibland svårt att hantera näringslivets krav på närmast omedelbar beslutseffektivitet.

Ett problem på sikt är om aktörspluralismen uppfattas som mer be-

65. Jag är skyldig rättshistorikern Kjell-Åke Modéer ett tack för att han uppmärksammat mig på denna dimension i integrationsarbetet.

svärande än närande. I likhet med EU, där ledarskapsproblemen är legio och där modeller för integration i olika hastigheter just därför ofta diskuteras, kan Öresundsregionen hamna i ett läge, där de två städerna Malmö och Köpenhamn bildar en förtrupp. Ett avantgarde kan mycket väl verka pådrivande för de övriga, men det kan också gå så fort fram att eftersläntarna väljer en annan inriktning. I Öresundsregionen uppstår då en situation där antingen en kärna bestämmer eller där splittring blir resultatet. I analogi med EU-systemets funktionssätt kan man hävda att en ordning med s.k. flexibel integration riskerar att leda till att alla röster inte kommer att höras lika väl: färre idéer, lösningsförslag och samarbetsrelationer blir resultatet, säger kritikerna. En arbetsmetodik med stora allianser och breda paketlösningar över sektors- och sakfrågegränserna är knappast möjlig i ett system som präglas av stora skillnader i delaktighet. Det kan också bli allt svårare att hitta effektiva förhandlingslösningar om kommunikationskanalerna blir färre eller täpps till.

I det ögonblick idéer om politiska gravitationscentra får ett kraftigt genomslag i en gränsregional förhandlingsmiljö riskerar de också att få vittgående konsekvenser för de centrala normer som bär upp systemet. Själva idén med en förtrupp innebär att gemenskapskänslan i den inre kretsen måste fördjupas på bekostnad av lojaliteten med de utanförstående. Integrationen inom kärnan får en stark identitetsprägel, medan relationen till eftersläntrare eller periferi riskerar att begränsas till ett rent funktionellt samarbete.

Att en institutionalisering av en styrande kärna kan ge upphov till nya motrörelser i Öresunds utkanter finns det redan exempel på. Det rör sig om krafter som antingen söker blockering, obstruktion och maktbalans eller marginalisering och devalverat deltagande. I bägge fallen hotar den söndrande logiken att vinna över den integrativa. Det väsentliga för ledarskapet är att värna om – och fungera som – en dialogbaserad konfliktlösning sinstitution i en värld av skilda intressen. Det är därför också rimligt att beskriva de olika uppförandekoderna som ett uttryck för en väletablerad *informell* konstitution, som likt ett »politiskt klister« håller Öresund samman i avsaknad av en överregional auktoritetsstruktur. Problemen uppstår när samtalet upphör.

Summary

Öresund – The Problem of Regional Border Leadership

Regional border cooperation across national borders has long been a continental European speciality that has also now gained ground in northern Europe. Of all the inter-regional collaborative projects in the Nordic countries, Öresund is the most spectacular. Here, and at an ever accelerating pace, an advanced and unique Scandinavian attempt to build a transnational region is underway – a region able to hold its own in the new knowledge-economy and compete with other successful regions in Europe and the rest of the world, and at the same time establish a feeling of community across a national border that still serves as a cultural, political, administrative, economic and social dividing line.

The project demands a political leadership capable of power-driving such a regional construction. But a pluralistic political milieu brings the classic problem of capacity and authority to the fore, and raises the question as to who is authorised to exercise leadership. At present the Öresund Region is suspended in a kind of democratic and constitutional vacuum, where no sole political organisation has responsibility for the region as a whole. There is no common electoral system or common parliamentary agency. Neither is there any common administration with which to coordinate the work in an efficient way. Many of the Öresund actors – both private and public – are therefore obliged to combine formal agreements and institutions with informal relations, manifested in networks, norms and unrecorded social practices.

Referenser

- Antoni, Rudolf, »Skåne och Danmark«, *Nya gränser. Skåne*, red. Lennart Nilsson, SOM-institutet, Göteborgs universitet, Göteborg 2006
- Arbejdskulturer i Øresundsregionen – Forskelle og ligheder mellem danske og svenske arbejdspladser*, Rambøll Management, København, marts 2005
- Axelrod, Robert, *The Evolution of Cooperation*, Basic Books, New York 1984
- Beck Jørgensen, Torben & Klaudi Klausen, Kurt, »Territorier, Rum og Dynamik«, *Territorial dynamik. Streger på landkort – billeder i vore hoveder*, red. Torben Beck Jørgensen & Kurt Klaudi Klausen, Magtudredningen, Aarhus Universitetsforlag, Aarhus 2002
- Boligmarkedet i Øresundsregionen*, Øresundsbro konsortiet & Øresundskomiteen, marts 2006
- Bucken-Knapp, Greg, »Shaping possible integration in the emerging cross-border Øresund region«, *Culture and Cooperation in Europe's Borderlands*, red. James Anderson, Liam O'Dowd & Thomas M. Wilson, European Studies No. 19, Rodopi Press, Amsterdam & New York 2003
- Chisholm, Donald, *Coordination without Hierarchy. Informal Structures in Multiorganizational Systems*, University of California Press, Berkeley 1989
- Cross Border Governance i Øresundsregionen*, Arbets-pm från GMS arbetsgrupp og Temadebat i Øresundskomiteen 2004
- Erhvervslivets Øresundsindex 2006*, Rapport udarbejdet for Øresund Industri- & Handelskammare af Copenhagen Economics ApS
- Falkheimer, Jesper, *Att gestalta en region. Källornas strategier och mediernas föreställningar om Øresund*, avh., Centrum för Danmarksstudier 4, Makadam, Göteborg & Stockholm 2004
- Grundtvig – nyckeln till det danska?*, red. Hanne Sanders & Ole Vind, Centrum för Danmarksstudier 1, Makadam, Göteborg & Stockholm 2003
- Hall, Patrik, Sjøvik, Kristian & Stubbergaard, Ylva, *Nätverk söker förankring. Øresundsregionen i ett demokratiperspektiv*, Studentlitteratur, Lund 2005
- Hållbar samhällsorganisation med utvecklingskraft*, SOU 2007:10, Huvudbetänkande av Ansvarskommittén
- Hovedbetænkningen* (No. 1434), *Strukturkommissionens betænkning*, januar 2004, Indenrigs- og Sundhedsministeriet, København 2004
- Idvall, Markus, »Nationen, regionen och den fasta förbindelsen. Ett hundraårigt statligt projekts betydelse i ett territoriellt perspektiv«, *Øresundsregionen – visioner*

Öresund – det gränsregionala ledarskapets problem

- och verklighet, red. Sven Tägil, Fredrik Lindström & Solveig Ståhl, Meddelanden från Erik Philip-Sörensens stiftelse för främjande av genetisk och humanistisk forskning, Lund University Press, Lund 1997
- Integration och utveckling i Öresundsregionen. Möjligheter och utmaningar*, En utredning gjord av Lunds universitet på uppdrag av Utrikesdepartementet, februari 1999
- Jerneck, Magnus & Gidlund, Janerik, *Komplex flernivådemokrati. Regional lobbying i Bryssel*, Liber, Malmö 2001
- Jerneck, Magnus, »East meets West. Cross-border cooperation in the Öresund – a successful case of transnational region-building«, *Local and Regional Governance in Europe. Evidence from Nordic Regions*, red. Janerik Gidlund & Magnus Jerneck, Edward Elgar, Cheltenham 2000
- Jerneck, Magnus, »Malmö – porten till kontinenten?«, *Lokal makt*, red. Lars-Göran Stenelo & Bengt Norrving, Lund University Press, Lund 1993
- Kommunalreformer – kort fortalt*, Indenrigs- og Sundhedsministeriet, København 2005
- Lauring, Palle, *Danmark i Skåne. En usentimental rejse*, Steen Hasselbalchs Forlag, København (1952) 1966
- Levring, Peter, »Den danske strukturreform och Øresundsregionen«, Anders Olshov & Peter Levring, *Danske og svenske strukturreformer. Konsekvenser for Øresundsregionen*, ØresundsInstitutet, Malmö 2004
- O'Dell, Tom, »Øresund and the Regionauts«, *Culture and Cooperation in Europe's Borderlands*, red. James Anderson, Liam O'Dowd & Thomas M. Wilson, European Studies No. 19, Rodopi Press, Amsterdam & New York 2003
- Olshov, Anders, »Den svenska strukturreformen«, Anders Olshov & Peter Levring, *Danske og svenske strukturreformer. Konsekvenser for Øresundsregionen*, ØresundsInstitutet, Malmö 2004
- På vej mod en integreret Øresundsregion*, rapport, Øresundsbro konsortiet 2005
- Stenelo, Lars-Göran, »Den internationaliserade demokratin«, *Makt och internationalisering*, red. Göte Hansson & Lars-Göran Stenelo, Carlssons, Stockholm 1990
- Strandberg, Urban, »Symposium: Consolidated or eroded political legitimacy? Perspectives on Scandinavian democracies«, *Journal of European Public Policy*, 13:4 2006, s. 537–550
- Sørensen, Eva & Torfing, Jacob, »The democratic anchorage of governance networks«, *Scandinavian Political Studies*, 28:3 2005, s. 195–218
- Territorial dynamik. Streger på landkort – billeder i vore hoveder*, red. Torben Beck

- Jørgensen & Kurt Klaudi Klausen, *Magtudredningen*, Aarhus Universitetsforlag, Aarhus 2002
- Trafik över Øresundsbron 2000–2005*, Øresundsbro konsortiet, juni 2005 (tillgänglig på www.oresundsbron.com)
- Törnqvist, Gunnar, *Science at the Cutting Edge. The Future of the Öresund Region*, Copenhagen Business School Press, Copenhagen 2002
- Utvecklingskraft för hållbar välfärd*, SOU 2003:123, Delbetänkande av Ansvarskommittén
- Vid gränsen. Integration och identiteter i det förnationella Norden*, red. Harald Gustafsson & Hanne Sanders, Centrum för Danmarksstudier 10, Makadam, Göteborg & Stockholm 2006
- Wieslander, Anna, »Att bygga Öresundsregionen. Från 1960-talets utvecklingsoptimism till 1990-talets lapptäcksregionalism«, *Öresundsregionen – visioner och verklighet*, red. Sven Tägil, Fredrik Lindström & Solveig Ståhl, Meddelanden från Erik Philip-Sörensens stiftelse för främjande av genetisk och humanistisk forskning, Lund University Press, Lund 1997
- Øresund, Denmark/Sweden*, OECD Territorial Reviews, Paris 2003
- Øresundsbrons kunder om initiativer og barrierer*, rapport, Øresundsbro konsortiet 2005 (tillgänglig på www.oresundsbron.com)
- Øresundsområdet. Verdensklasse – eksempler & perspektiver*, red. Christian Wichmann Matthiessen, Geografisk Institut, Københavns Universitet, København & IK Foundation & Company, Malmö 1998

FÖRESTÄLLNINGAR OM EN GRÄNSLÖS ÖRESUNDSREGION

Ylva Stubbergaard

Det gränslösa Europa! Öresundsregionen som en europeisk mönsterregion!

Visioner av det här slaget bärs upp av EU-kommissionens regionalpolitiska satsningar och i Öresundskomiteens¹ arbete. Det är visioner om en minskad betydelse av statsgränser och ett gemensamt Europa där invånare har svag nationell identifikation – visioner som bryter mot den tidigare dominerande ideologin om nationalism. Visionerna om ett gränslöst Europa understöds ekonomiskt, med politiska åtgärder och gränsregionala relationer i mer eller mindre formella nätverk. I denna artikel studeras hur en gränsregion, Öresundsregionen, formas i relationen mellan rikspolitik och regional politik. Fokus läggs på skilda föreställningar om gränsregioner, med speciellt intresse för brytningar mellan den nationella politiken och den gränsregionala.

Artikeln delar upp problematiken i två delar. I den första delen diskuteras framför allt hur identifikationer till platser uttrycks i förslag som behandlar Öresundsregionen. Det är hur beslutsfattare på olika politiska nivåer relaterar sig till Öresundsregionen i termer av »vi« och »de andra« som undersöks.²

I den andra delen blir själva innehållet i visionerna föremål för gransk-

1. Denna stavning är resultatet av en svensk-dansk överenskommelse.

2. En viktig avgränsning i denna artikel är att det enbart är beslutsfattare i Sverige och deras föreställningar om den svensk/danska gränsen som diskuteras.

ning. Vad är det för typ av gränsregion som eftersträvas?³ Här lyfts skillnader mellan olika regionföreställningar fram och uttrönande av regiontyper – prefixen till regionerna – blir centralt. Avslutningsvis diskuteras relationen mellan olika platsidentifikationer och regiontyper.

Konkret spåras visioner om Öresundsregionen i riksdagsmotioner och i utskottsbehandlingar av motionerna, tillsammans med rapporter och överenskommelser som regeringen antagit. Kompletterat med intervjuer med lokalpolitiker i regionen ger detta en god bild av politiska föreställningar och visioner om en gränsregion.

Föreställningar, gränser och identifikationer

Identifikationer och gränser är begrepp som används på skilda sätt och med skilda konsekvenser för forskningen.⁴ Här används ett relationellt och processuellt kollektivt identitetsbegrepp med betydelsen att det är i relationer till andra som identiteter formas och används.⁵ En viktig utgångspunkt för detta sätt att analysera identiteter är att eftersom människor har mängder av relationer betraktas även identiteter som multipla och föränderliga; någon essentiell identitet är därför inte meningsfull att söka. Relationer är inte statiska – både plats och tid och andra människor förändrar våra relationer, och därmed våra identiteter.

Kollektiv identifikation är inte heller synonymt med relationer. Det handlar om att uppleva en tillhörighet eller en gemenskap i relation med andra. I denna studie är det politiseringen av platstillhörigheter som är väsentlig – med innebörden att tillhörighet är en fråga som förs upp på den politiska agendan och kopplas till konfliktlinjer och handlingsalternativ. I offentliga berättelser om gemensamt ursprung och gemensamma

3. Denna del av diskussionen kan ses som en fortsättning på en tidigare studie om Öresundsregionen. Intervjuer som använts för denna artikel genomfördes i det projektet under 1999–2002; se Patrik Hall, Kristian Sjövik & Ylva Stubbergaard, *Nätverk söker förankring. Öresundsregionen i ett demokratiperspektiv*, Lund 2005.

4. Se t.ex. en lättäm och inspirerande diskussion av Thomas Hylland Eriksen, *Rötter och fötter. Identitet i en föränderlig tid*, Nora 2004, samt en forskningsöversikt av Catarina Kinnvall, »Identitetsstudier – en översikt«, *Identitetsstudier i praktiken*, red. Bo Petersson & Alexa Robertsson, Malmö 2003.

5. Charles Tilly, *Stories, Identities and Political Change*, Oxford 2002; se även Harald Gustafssons och Andreas Olssons användande av identiteter i denna bok.

värderingar kan känslor av tillhörighet skapas och upprätthållas.⁶ Politiserade uttryck av tillhörighet i gränsregionala diskussioner är vad jag söker i denna artikel.

Anssi Paasi, professor i geografi, betonar att staters politik har en betydande roll för hur vi förhåller oss till platser och gränser, framför allt genom de betydelser som tillskrivs gränser. Berättelser om gränser är också berättelser om gemenskaper och därmed om vilka »vi« är i förhållande till »de andra«. Om vi utgår från att nationella gränser kan betraktas som territoriellt tillfälligt fixerade såväl som mentalt föreställda, blir det intressant att studera hur vi relaterar oss till dessa gränser utifrån skilda identitetsuppfattningar. I de senaste decenniernas identitetsforskning betonas att vårt förhållande av vi:et sker i relation till det som behandlas som icke-vi, de andra. Den mentala gränsen mellan vi och dem omformas med förändringen av relationer. Paasis synsätt på gränser är inspirerande i det att han understryker att

[t]he meanings of boundaries are thus underlined by the fact that identities are produced through these boundaries. They become part of collective identities, shared memories and the sense of continuity between generations. Identities are often represented in terms of a difference between Us and the Other rather than being something essentialist or intrinsic to a certain group of people. While identity is based on differentiation, this should not inevitably take the form of opposition, of drawing a hard boundary between us and them [...] It should now be evident that boundaries are not »constants« but mean different things for different actors and in different contexts.⁷

Sociala och politiska konsekvenser av territoriella gränser förändras enligt samma resonemang när vi får nya relationer till dem på andra sidan om den territoriella gränsen. Även om alla individer i någon mån har egna relationer till »de andra« och egna föreställningar om gränser, kan vi fånga en samhällelig eller politisk betydelse av gränser genom att granska dominerande föreställningar. I denna studie har offentliga berättelser och retorik fått utgöra analysmaterialet. Det är dessutom retorik och berättelse

6. Nira Yuval-Davis, *Gender and Nation*, London 1997.

7. Anssi Paasi, »Boundaries as Social Processes: Territoriality in the World of Flows«, *Boundaries, Territory and Postmodernity*, red. David Newman, London & Portland, OR 2002, s. 75.

telser som gör anspråk på att representera en större befolkningsgrupp, nämligen motioner från riksdagsledamöter som uttrycker föreställningar om gränsen till Danmark med åtföljande krav på politiska åtgärder.

Artikeln inleds med en presentation av övergripande visioner på olika politiska nivåer för att sedan följas av mer konkreta föreställningar som uttrycks i samband med åtgärdsförslag i riksdagsmotioner.

Visioner på Europeiska unionens nivå

De visioner som drev Europarådet och senare EU att stärka gränsregionala samarbeten, i betydelsen samarbeten mellan nationer inom gränsområden, sammanfattas av statsvetaren Birthe Holst Jørgensen i två punkter:⁸

1. Att rasera gränser som barriärer skapade av krig, konflikt och nationalism.
2. Att överbrygga gränshinder mot det fria flödet av varor, tjänster, kapital och människor och därmed bidra till uppfyllandet av Romfördraget och Enhetsakten.

Strukturfonderna slogs samman och förändrades 1986 för att specifikt stödja regioner inom EU.⁹ Interreg som kommissionen skapade fyra år senare kom att bli ett av de viktigare medlen för att styra och stärka gränsregionalisering. År 1995 blev Sverige en av EU-medlemmarna och 1996 blev Öresundsregionen ett av EU:s gränsregionala samarbetsområden.

Liam O'Dowd, sociolog med intresse för demokratiska processer i europeiska gränsregioner, är en av dem som menar att det stora antalet gränsregioner inom EU, med ökande antal internationella och övernationella institutioner, har medfört att nationsgränser fått minskad betydelse. Inom EU är det främst lokala och icke-statliga organisationer i gränsområden som skapat mängder av olika gränsöverskridande samarbeten till-

8. Birthe Holst Jørgensen, *Building European Cross-border Co-operation Structures*, København 1998, s. 1.

9. Se beskrivningar av utvecklingen inom EU:s gränsregionala politik i Liam O'Dowd, »Transnational integration and cross-border regions in the European Union«, *Transnational Democracy*, red. James Anderson, London & New York 2002; Jørgensen; Anders Östhol, *Politisk integration och gränsöverskridande regionbildning i Europa*, Umeå 1996; *Globalization, Regionalization and Cross-border Regions*, red. Markus Perkmann & Ngai-Ling Sum, Basingstoke 2002.

sammans med nationella regeringar och EU-kommissionen. Relationerna mellan lokala och överstatliga enheter ses som en möjlig framtida utveckling av EU och som en utmaning mot nationers symboliska suveränitet.¹⁰

Andra forskare är betydligt mer tveksamma till en framväxande överstatlig gemenskap med en minskad betydelse för nationer. Statsvetaren Anders Hellström drar istället slutsatsen att medlemsländerna och EU ömsesidigt befäster en nationalstatslogik, och socialantropologen Andre Gingrich har i en studie av Jörg Haiders parti FPÖ i Österrike funnit att en neo-nationalistisk ideologi stärktes i samband med EU:s förhandlingar om medlemskap med Österrikes grannländer.¹¹

I denna artikel fokuseras riks-, regional- och lokalpolitiska nivåer i diskussionen om Öresundsregionen. Men eftersom EU:s politik har haft stor betydelse för den senare utvecklingen av Öresundsregionen exemplifieras Öresundskomiteens institutionella relation med Interregprogrammets organisering, innan jag går in på de nationella politiska nivåerna.

EU:s organisering av styrning för gränsregionala samarbeten utgör ett tydligt exempel på vad som kommit att betecknas som flernivåstyrning,¹² med krav på samarbete och arbetsdelning mellan flera administrativa nivåer: EU-kommissionen utarbetar riktlinjer för gemenskapsprogrammen tillsammans med de nationella regeringarna; regeringarna ansvarar för och garanterar medfinansiering av projekt inom de utarbetade programmen; gränsregionala organisationer koordinerar och konkretiserar programmen och har hand om det löpande verkställandet. I det fall jag här studerar är det Öresundskomiteen som har denna uppgift: en intresseorganisation, utan myndighetsstatus, sammansatt av de kommuner – representerade av kommunalpolitiker – vilka ingår i det geografiska område som officiellt benämns Öresundsregionen.¹³

Utöver ekonomiskt stöd till gränsregionala projekt inom Interreg

10. O'Dowd, s. 111, 123.

11. Anders Hellström, *Bringing Europe down to Earth*, Lund 2006; Andre Gingrich, »Neonationalism and the reconfiguration of Europe«, *Social Anthropology*, 2006:14, s. 195–217.

12. Se Magnus Jerneck & Janerik Gidlund, *Komplex flernivådemokrati: regional lobbying i Bryssel*, Malmö 2001; Noralv Veggeland, *Den nye regionalisme: europeisk integrasjon og flernivåstyring*, Bergen 2000.

13. Region Skåne, Malmö stad, Helsingborgs stad, Lunds kommun, Landskrona kommun, Köpenhamns kommun, Frederiksbergs kommun, Köpenhamns amt, Frederiksbergs amt, Roskilde amt, Storströms amt, Västsjällands amt och Bornholms amt.

finns givetvis mängder av andra formella och informella relationer till EU:s institutioner.

Visioner på rikspolitisk nivå

Den danska och svenska regeringens rapport *Öresund – en region blir till*,¹⁴ även kallad Barriärreporten, presenterades 1999, året före Öresundsbronns öppnande. Rapporten syftade till att identifiera hinder för integration i form av lagstiftning och institutioner, söka lösningar på problemen och finna nya möjligheter till ökad integration.

Den övergripande visionen anges vara en »dynamisk utveckling byggd på framtidstro, nya företag och nya jobb, gemensamma marknader för varor, tjänster och samhällsservice, flödande utbud av kultur och fritidsaktiviteter och nära mellanfolkliga förbindelser«.¹⁵

I regeringarnas rapport används uttrycket »sammansmältning«. Det är alltså fråga om en idé om mycket långtgående samarbete och integration: »Öresundsregionen är unik. Endast på ett fåtal andra platser i världen pågår på samma sätt sammansmältning av delar av nationalstater till en gränsöverskridande region.«¹⁶ Regeringarna betonar vidare att de helhjärtat stöder regionaliseringen och att de vill lämna sitt bidrag till att visionen förverkligas.

De hinder som nämns är i stort sett desamma som många riksdagsledamöter vill åtgärda i motioner under åren 1999–2004. Det rör främst lagmässiga hinder inom skattepolitiken, socialförsäkringar, rutiner inom utbildningsinstitutioner och liknande, och förstas, infrastrukturen, däribland frågan om broavgifter. Det hänvisas även till ideologiska hinder för förändringar:

På flera områden styrs regelverkens utformning av övergripande politiska värderingar och övertväganden där rikspolitiska intressen är så starka, att utrymmet för särlösningar för delar av ett land eller en region är mycket begränsat, till och med i praktiken obefintligt.¹⁷

14. *Öresund – en region blir till. Regeringssamarbete för ökad integration*, Rapport utarbetad av den danska och svenska regeringen, Köbenhavn & Stockholm 1999.

15. *Ibid.*, s. 10.

16. *Ibid.*, s. 12.

17. *Ibid.*, s. 19.

Denna typ av nationella överväganden är intressanta för den fortsatta diskussionen om relationen mellan en statsrättslig gräns och gränsöverskridande samarbeten.¹⁸

Visioner på gränsregional nivå

Öresundskomiteen har skapats på gränsregional nivå för att arbeta med öresundsregionala frågor. Öresundskomiteen är en »politisk plattform för lokala och regionala myndigheter, som skall medverka till att säkra legitimitet och folklig förankring av integrationsprocessen i hela regionen«.¹⁹

Syftet med Öresundskomiteen anges vara

- [...] att stärka och synliggöra regionen såväl nationellt som internationellt för att därigenom skapa en grund för en ökad tillväxt i Öresundsregionen i ekonomiskt, kulturellt och socialt hänseende [...].
- Öresundskomiteen skall arbeta för en utveckling av hela Öresundsregionen till en funktionellt integrerad region. Öresundskomiteen skall löpande bedöma hur integrationen utvecklas samt ta initiativ till och framlägga förslag till hur den kan främjas.
- Öresundskomiteen skall medverka till att främja förståelsen för respektive sidors kulturella och sociala särprägel samt befrämja den gemensamma sociala och kulturella identiteten.
- Öresundskomiteen skall arbeta för att tillvarata gemensamma gränsregionala intressen i förhållande till statliga och internationella myndigheter.
- Öresundskomiteen skall bidra till att främja profilering av Öresundsregionen såväl nationellt som internationellt i syfte att utnyttja områdets samlade styrkepositioner i den internationella konkurrensen.²⁰

I Öresundskomiteens program inför perioden med strukturfonderna IIIA (2000–2006) uttrycks visionen med att »[...] Öresundsområdet skall utvecklas till en av Europas mest integrerade gränsregioner«.²¹

18. Brobeslutet togs 1991, men föregicks av många års diskussioner i riksdagen och förhandlingar mellan svenska och danska regeringar.

19. Stadgar för Öresundskomiteen, § 1.

20. *Ibid.*, § 2.

21. *Mötesplats Öresund*, København 2001.

Ett liknande optimistiskt synsätt på gränsområdet återfinns i motioner, exempelvis i ett yrkande om förändringar av skatteregler och socialförsäkringssystem som inleds: »Öresundsregionen [är ett] utmärkt exempel på den europeiska visionen om att människor fritt ska kunna röra sig över nationsgränser«.²²

I intervjuer med politiker som varit aktiva i öresundsregionalt arbete berättas att det i början av 1990-talet, efter brobeslutet, pågick diskussioner mellan ledande politiker i Malmö och Köpenhamn om ett starkare samarbete. När vi försökte spåra vilka som varit drivande bakom integreringen gavs skilda beskrivningar. Ett socialdemokratiskt kommunalråd menar att socialdemokrater med Allan Larsson i spetsen haft stor betydelse för processen. Allan Larsson, som då var tjänsteman i EU och tidigare socialdemokratisk minister, presenterade idén om en »Territorial Pact for Fighting Unemployment« vilken kom att bidra till en framtidsoptimism för Öresundsregionen som vid denna tid hade hög arbetslöshet. Vid Dublinmötet 1996 talade såväl Göran Persson som Poul Nyrup Rasmussen sig varma för gränsregionalt samarbete för att minska arbetslöshet.²³ Även lokala socialdemokratiska politiker som Ilmar Reepalu beskrivs som ledande i de begynnande integrationsplanerna. I Danmark lyfter Ilmar Reepalu å sin sida fram Uffe Ellemann Jensen som den drivande personen. Intervjupersoner från moderaterna ser dock detta som felaktig historieskrivning och menar istället att det var moderatpolitikern Joakim Ollén som tillsammans med Köpenhamns borgmästare Jens Kramer Michelsen var de drivande i starten.²⁴

Reepalu poängterar även att det är viktigt att ha en visionär person som visar på möjligheterna med integration.

[...] vi vill försöka skapa en Öresundsregion. Och det här är ju i den tidiga fasen utav skapandet av en region, och då handlar det om att få en vision om det, att få så många människor som möjligt att inse vilka möjligheter som skulle ligga i det [...]²⁵

22. Motion 2001/02:Sk327, Leif Jakobsson och Marie Granlund (s).

23. För en utförlig redovisning av hur skilda aktörer menar att det gränsregionala samarbetet initierades och drevs, se kap. 5 i Hall, Sjövik & Stubbergaard.

24. Ilmar Reepalu (s), kommunstyrelsens ordförande Malmö, intervju 2002; Henrik Hammar (m), regionråd och ledamot i ÖK, intervju 2002.

25. Ilmar Reepalu (s), kommunstyrelsens ordförande Malmö, intervju 2002.

Medvetenhet hos politiker om betydelsen av att formulera föreställningar i skapandet av en region är intressant och har undersökts av bland andra kulturgeografen Richard Ek, som granskat hur visioner om Öresundsregionen i medier och Öresundsorganisationer materialiseras.²⁶

Bildandet av Öresundskomiteen 1993 bidrog till att strukturera framtidsplanerna. Genom en samarbetsorganisation kunde man arbeta mer systematiskt med integrationsfrågorna och en av målsättningarna var att bli en Interreg-region. Med ekonomiska bidrag för olika samarbetsprojekt skulle sannolikheten för en genomförd integration öka betydligt. Interreg-medlen som Öresundsregionen fick del av från 1996 lyfts också fram som avgörande, utöver brobeslutet, för utvecklingen av Öresundsregionen. Med regeringarnas rapport *Öresund – en region blir till* bildades även en delegation med regeringsrepresentanter som fick i uppdrag att följa integrationen.

Gränsen som markering av platstillhörighet

Som vi såg ovan i regeringarnas rapport om Öresundsregionen delade man visionen om en väl integrerad region och menade sig vilja medverka till förverkligandet av en sådan. Delas denna ambition av riksdagens ledamöter i allmänhet? Utifrån ett nationellt perspektiv skulle man kunna förvänta sig motsättningar mellan insatser riktade mot en specifik transnationell region och generella nationella insatser. I regeringarnas »barriär»-rapport finns emellertid ingenting som visar på någon oro för en konkurrens mellan en stark gränsregion och en stark gemensam stat i den meningen att gränsområdet skulle kunna växa på bekostnad av tillväxten i landet som helhet. Däremot hänvisas till en administrativ uppdelning mellan riksfrågor och regionala frågor.

En kommunalpolitiker menar däremot att det finns en konkurrens mellan regionerna, och att i synnerhet Stockholmsregionen kan hotas av den framväxande Öresundsregionen:

[...] objektivt sett så är det ju klart att Stockholmsregionen är hotad av det. Ur nationell prestigesympunkt så är det här också, så länge som vi kan ha kvar de nationella ögonen, så är det så att nationens symbol är natio-

26. Richard Ek, *Öresundsregion – bli till! De geografiska visionernas diskursiva rytmer*, Lund 2003.

nalhuvudstaden [...] men om det skapas en region här där den danska huvudstadsregionen helt plötsligt får till sig 40–50% utav en svensk region att lägga samman med dem så blir de väsentligt större än Stockholmsregionen. Så om [...] man talar om regionernas Europa, så är Stockholmsregionen förstas förlorare i den här processen [...] om det hanteras rätt, innebär [det att] bruttonationalprodukten i Sverige kommer att växa [...] en del av de här skattepengarna [kommer] att landa i de svenska nationalräkenskaperna, det är det som är själva tänket från vår sida.²⁷

Huruvida det föreligger konkurrens mellan regionerna diskuteras i nästa avsnitt genom granskning av hur riksdagsledamöterna i sina motioner förhåller sig till Öresundsregionen.

Öresundsregionen i Sverige

Av speciellt intresse i denna artikel, med fokus på politiska konstruktioner av tillhörighet i relation till en statsgräns, är att riksdagsledamöterna bäddar in förhoppningarna om den gränsregionala tillväxten med hänvisningar till den nytta som nationen i sin helhet har. Ett exempel är när det hänvisas till att Öresundsregionen skulle minska kostnaderna för resten av Sverige:

Malmöns unika tillväxtmöjligheter måste tas till vara och förstärkas. För nationen som helhet har en positiv utveckling i Malmöregionen stor betydelse, ett nytt tillväxtcentrum betyder starkare bas för välfärdspolitiken och på lång sikt ett minskat behov av utjämningsresurser till försörjningen av många Malmöbor som idag står utanför arbetsmarknaden. Därför bör staten fortsatt aktivt medverka till strategiska satsningar, marknadsföring av regionen, lokalisering av utbildningar och forskningsresurser till Malmö och till att underlätta integrationen mellan Sverige och Danmark [...] En medveten politik, som lyfter Malmö och Öresundsregionen i internationella sammanhang som en av Sveriges viktigaste tillväxtregioner, förstärker möjligheterna och ger Malmöregionen möjlighet att bättre bidra till hela Sveriges tillväxt och välfärd.²⁸

Att Öresundsregionen är en nationell angelägenhet som bör få ekono-

27. Ilmar Reepalu (s), kommunstyrelsens ordförande Malmö, intervju 2002.

28. Motion 1999/2000:N38, Leif Jakobsson m.fl. (s).

miskt stöd är inte alla som motionerar i öresundsfrågor överens om. Det är i två återkommande krav på förändringar som ett särskilt missnöje med fördelningen av resurser till Öresundsregionen framkommer.

Det ena kravet handlar om att staten inte bör subventionera bron via Banverket. Genom denna subvention, menar motionärerna, överför staten brokostnaderna på hela befolkningen istället för användarna.²⁹ Ett citat ur en motion skriven av en riksdagsledamot från Örebro får illustrera den orättvisa som många menar har skapats:

Öresundsregionen har ett ur ekonomisk synvinkel högst gynnat läge [...] regionen är ur ett ekonomiskt och tillväxtbefrämjande perspektiv starkt gagnat [sic] av bron. Därför finns det starka skäl att se bron huvudsakligen som en regional transportled över sundet [...] Inkomsterna av bron skulle täcka såväl drifts- som räntekostnaderna [...] ekonomiska förhoppningarna [har inte] slagit in vilket har medfört en tvångsintagning av ekonomiska finansierare så som t ex landets samtliga länstrafikbolag [...] För länstrafikbolaget i t ex Örebro län landar denna broavgift på 3,2 miljoner kronor [...] Skattepengar som länsborna inte får någon utdelning av.³⁰

I tre motioner från 1999/2000, med sammanlagt 20 ledamöter från centerpartiet, kristdemokraterna och moderata samlingspartiet, uttrycks ett liknande missnöje med fördelningen av kostnaderna mellan regionerna, och endast en av undertecknarna är från Skåne.

Det andra återkommande kravet på förändrad resursfördelning gäller reglerna för beskattning av inkomst. Fram till 1997 beskattades pendlarna över gränsen i det land de var bosatta, men en ändring det året medförde att skatt på inkomst tas ut i det land där man arbetar. Under de fyra år som motionerna följts för denna artikel är en återgång till de tidigare reglerna ett av de mest frekventa kraven, och frågan ramas in av och länkas ofta till diskussioner om kostnadsskillnader och rättvisa mellan kommuner i Sverige. Både skånska ledamöter och ledamöter från andra valdistrikt yrkar på ändring av reglerna.³¹

En ledamot från Stockholm reagerar starkt mot att övriga svenska

29. Motioner 1999/2000:T17, 1999/2000:T19, 1999/2000:T16.

30. Motion 2000/01:T802, Sofia Jonsson (c).

31. Exempel på motioner: 1999/2000:N381; 1999/2000:Sk641; 1999/2000:Sk752; 1999/2000:Sk642.

kommuner ska vara med och betala för gränsgångaravtalet i Öresundsregionen:

[...] regeringen bör förhandla om gränsgångaravtalet – nu förlorar svenska kommuner intäkter men kostnader ökar. Detta kompenseras genom det kommunala inkomstskatteutjämningsystemet – kommunen får betala lägre avgift eller ta emot ett högre bidrag. Övriga kommuner i landet får då ett marginellt lägre bidrag eller får betala en marginellt högre avgift beroende hur de ligger i förhållande till riksgenomsnittet [...] Att övriga kommuner på detta sätt skall stå för de kostnader som de skånska kommunerna drabbas av genom ett dåligt svensk-danskt avtal är principiellt fel.³²

När de skånska riksdagsledamöterna kritiserar samma avtal är det främst orättvisor på lokal nivå som lyfts fram. De kommuner som pendlarna är bosatta i får stå för kommunal service medan skatteintäkterna går till Danmark som inte har kostnaderna. Eftersom det är fler arbetspendlare som är bosatta i Skåne och arbetar i Danmark menar man att de skånska kommunerna drabbas hårt av avtalet.³³

I en annan motion från Stockholm kritiseras Danmarks vägmoms; ledamöterna menar att Danmark utnyttjar gränsen och snedvrider konkurrensen i Europa genom att svenska bussar betalar moms i Danmark medan danska bussar inte beläggs med några extra avgifter.

Vi kan med dessa exempel se att ledamöterna är långt ifrån överens med regeringens uttalanden i »Barriärreporten«: att det ligger i Sveriges intresse att bidra till Öresundsregionen. Tvärtom tycks det i motionerna göras en åtskillnad mellan Sverige å ena sidan och Skåne/Öresundsregionen å den andra. Det bör dock tilläggas att engagemanget för Öresundsregionen överlag inte är starkt bland riksdagsledamöter.³⁴

Inom varje parti är det en grupp skånska ledamöter som återkommer med krav på åtgärder under åren 1999–2003. En stor del av kravens innehåll är dessutom likartat. Miljöpartiet och vänsterpartiet är minst aktiva

32. Motion 2000/01:Sk638, Inger Strömbom (kd). Gränsgångare är ett annat ord för arbetspendlare.

33. T.ex. motion 2000/01:Sk796, Anders Karlsson och Bengt Silfverstrand (s).

34. Se bilaga för motioner under de genomgångna åren uppdelat på ledamöternas partitillhörighet och valkrets. Endast ett urval av motionerna har använts i texten för att illustrera hur man argumenterat.

när det gäller att motionera om öresundsregionala frågor. I de få motioner som vänsterpartiet lämnar in har de undertecknande ledamöterna inte sin väljarbas enbart i Skåne.³⁵

Öresundsregionen i ett komplext flernivåsystem

I utskottens behandlingar av motionerna blir ledamöterna ständigt påminda om det komplexa flernivåsystem som Öresundsregionen ingår i och som de har att agera inom. Förutom att motionerna behandlas tillsammans med liknande frågor från övriga landet hänvisas till EU:s regelverk, till Nordiska rådets diskussioner om nordiskt samarbete och till nationell suveränitet.

Utbildningsutskottet föreslår t.ex. avslag på ett yrkande om fritt skolval i Öresundsregionen³⁶ med hänvisning både till Nordiska rådets riktlinjer i dessa frågor och till att man inte vill föregripa arbetet inom denna samarbetsorganisation.³⁷

När det gäller förhoppningar hos motionärerna att lyfta fram Öresundsregionen som unik, med specifika regleringar eller undantag i generella regelverk, blir svårigheterna tydliga. Öresundsregionala frågor behandlas oftast tillsammans med andra regionala frågor i Sverige. Näringsutskottet understryker att

[n]äringspolitikens uppgift är att skapa förutsättningar för ett väl fungerande näringsliv. Utskottet vill betona att statsmakterna måste ha en helhetssyn på den regionala utvecklingen [...] de statliga verken har och måste ha ett regionalpolitiskt ansvar. Utskottet vill vidare uttala sig för en ökad samordning av den nationella politiken för regional utjämning och tillväxt i den regionala näringspolitiken och EG:s regionalpolitik i Sverige.³⁸

Ett annat exempel där kontexten framhävs är i förslagen om att ändra

35. Se t.ex. motion 2001/02:Sk 367, där ledamöter från Malmö, Jönköping och Södermanland yrkar på förändring av skatteregler och minskad byråkrati för att möjliggöra ökad integration.

36. Motion 1999/2000:Ub273, Bertil Persson (m).

37. Betänkande 1999/2000 UbU15.

38. Utskottsbetänkande 1999/2000 NU14 i samband med förslag till avslag på motionerna N291, N339, N381; jfr 2000/01:NU2 där avslag på liknande yrkanden föreslås med hänvisning till den kommande regionalpolitiska propositionen under 2001.

skattereglerna så att pendlare betalar skatt där de är bosatta. Detta, menar skatteutskottet, är inte förenligt med internationell skatterätt:

Huvudprincipen om beskattning i arbetslandet är [...] förankrad i internationell skatterätt [...] även i överensstämmelse med principerna i EG:s regler om social trygghet [...] inom Europa finns många exempel på att principen om beskattning i hemvistlandet tillämpas i olika gränsregioner [...] avviker från huvudprincipen, skapar obalans mellan skatt och utbyte av de sociala trygghetssystemen.³⁹

Allmänt kan sägas att det sätt som motionerna ramas in på inte underlättar en sammanhållen diskussion om Öresundsregionen i denna komplexa beslutsstruktur. I utskottsbehandlingarna – med undantag för EU-nämnden och utrikesutskottet – fördelas och inordnas motionerna i ett system av sakfrågeområden som är uppbyggt utifrån nationella problem och förväntade åtgärder. Men de motioner som yrkar på beslut i öresundsregionala frågor behandlas efter vilket politikområde de berör, det vill säga tillsammans med subregionala och nationella motioner inom samma politikområde. Enskilda motioner splittras även upp och hänförs till olika utskott efter de olika yrkanden som görs. Detta kan illustreras med en motion bland många, motion 2002/03:T377 av folkpartiledamöter, där det övergripande förslaget till beslut lyder: »Riksdagen tillkännager för regeringen som sin mening vad i motionen anförs om hinder mot utveckling i Öresundsregionen«. De mer specifika åtgärdsförslagen rör skattefrågor, sociala frågor, utbildning och forskning, arbetsmarknad, näringsliv samt kollektivtrafik och behandlas även inom respektive utskott. Behandling och avvägningar görs tillsammans med och relaterat till motioner som visar på nationella problem. Konsekvensen blir att tydliga politiska diskussioner om öresundsregionaliseringen i sin helhet försvåras; dessutom inordnas problemen huvudsakligen i en nationell kontext.

»Vi« i Öresundsregionen och »de andra« i Sverige

I de få motioner som behandlar Öresundsregionen i ett kulturellt perspektiv dras en tydlig gräns mellan Skåne/Danmark och det övriga Sverige. »Vi« är den skånska gemenskapen med ett förflutet som tillhörande

39. 1999/2000SkU9.

Danmark, medan »de« är svenskarna som inte bara tvingade Skåne att höra till Sverige utan dessutom har berövat skåningarna deras historia. I exemplet nedan används uttryck som leder till associationer om en förtryckt minoritet:

Det finns en sak som Sverige som enda land i Europa klarat av, nämligen att få ett folk att helt ta över den segrande maktens historia. Det har gått ungefär 300 år sedan det svenska maktövertagandet, men fortfarande läses inte Skånelands historia i skåneländska skolor utan enbart den svenska varianten. Sverige ska till varje pris framstå som homogent. Försvenskningen av Skåneland beskrivs som ett av de grymmaste exemplen på imperialism i Europas historia. I skolorna framställs det snarare som om svenskarna gjorde de skåneländska invånarna en stor tjänst genom att »befria« dem från danskarna [...] Vi kan inte bara fortsätta att låta historieförfalskningen pågå. Våra förfäders kamp kan vi inte bara glömma bort, precis som vi inte bara kan låta Skånelands traditioner försvinna.⁴⁰

I litteratur om nationell identitet brukar utbildningens betydelse som förmedlare av gemensamma berättelser och föreställningar lyftas fram. Det är också flera projekt som finansieras via Interreg IIIA som har syftet att specifikt förmedla dansk/skånsk historia.⁴¹ En kommunalpolitiker i Kristianstad menar att kommunen vänder sig till skolorna för gemenskapsåtgärder i Öresundsregionen eftersom det är i skolan som intresset kan grundläggas.⁴² Regionrådet (fram till 2002) Rolf Tufvesson tycker att hela den politiska ovanifrånprocessen har varit fel redan från början; enligt honom skulle man istället ha börjat med att lyfta fram den gemensamma historien:

Vi läser ju inte vår gemensamma historia, varken i danska eller i skånska skolor. I Skåne läser vi den svenska historien och den svenska kungarna och den svenska storyn [...] Men man läser inte den gemensamma historien, jag menar vi skåningar har ju historiskt sett varit danskar under långre tid än vi varit svenskar. Och med det menar jag inte att ha aversion

40. Motion 1999/2000:Ub240, Gunnel Wallin (c).

41. Se Fredrik Perssons artikel i denna bok.

42. Bo Kristiansson (s), Kristianstad.

mot danskarna, utan att lyfta fram historien, lyfta fram traditionerna, identiteten kan vara ett sätt att väcka intresse för regionen [...]»⁴³

Att Öresundsregionen inte är något nytt vill en ledamot i ÖK understryka; regionen har funnits under många hundra år med perioder av krig såväl som samarbete, och här finns familjeband och släktband. Vattnet har både delat och fört samman länderna. Det nya är att det är en medveten europeisk politik att skapa regioner inom EU.⁴⁴

En annan viktig arena för symbolförmedling är idrotten och den återopas i ett förslag om ett »binationellt olympiskt spel i Skania land dvs Danmarks västra ö Själland och Sveriges sydligaste region Skåne«.⁴⁵ Denna internationellt viktiga nationssymbol är dock reglerad, och kulturutskottet kan i sitt betänkande hänvisa till Internationella olympiska kommitténs stadgar där det anges att sportaktiviteterna ska ske i en och samma stad.⁴⁶

Det är emellertid inte enbart i sådana här symboliskt laddade sammanhang som övriga Sverige skiljs ut från Skåne. I flera motioner märks en frustration över att det engagemang och intresse för Öresundsregionen som finns i Skåne begränsas av nationella regelverk och är beroende av handlingsvilja på rikspolitisk nivå. En kommunalpolitiker menar också att det är de nationella regelsystemen som är problematiska för integrationen och de nationella regeringarna som bär ansvaret för hindren.⁴⁷

Ett skånskt regionråd understryker att Öresundsregionen ligger i tiden med sina gränsöverskridande ambitioner:

Den som tror att nationalstaten är [...] hörnstenen i det här bygget, den kan kanske inbilla sig att det går att rita ett geografiskt område [...] Men jag menar när du sen märker att ur skånsk synvinkel är det viktigare med att vara harmoniserad och ha likartade spelregler med den danska sidan, betydligt viktigare än att ha samma regler med Norrland t.ex., då är detta en kollision med nationalstatsbegreppet.⁴⁸

43. Rolf Tufvesson (kd), regionråd och ordförande i regionala beslutsgruppen för Interreg, intervju 2002.

44. Vilmer Andersen (v), ledamot ÖK och regionfullmäktige i Region Skåne, intervju 2001.

45. Motion 1999/2000:Kr511, Kenneth Lantz (kd).

46. Betänkande 1999/2000 KrU4.

47. Ilmar Reepalu (s), kommunstyrelsens ordförande Malmö, intervju 2002.

48. Henrik Hammar (m) regionråd och ledamot i ÖK, intervju 2002.

I samband med utredningen om försök med regionalt självstyre hävdas det i en motion att Skåne är unikt:

Skåne är en tydligt geografiskt avgränsad region med gemensamma värderingar och kultur. Skånes position i södra Östersjön och i Öresundsregionen ökar dessutom behovet av ett regionalt organ som kan föra Skånes talan angående exempelvis integration över sundet, infrastruktur, samarbeten och olika former av gränsproblematik. Till skillnad från landshövdingen företräder regionfullmäktige skåningarna mot omvärlden, exempelvis i kontakterna med länder i Skånes närområden såsom Danmark, Tyskland och Polen [...] Regionfullmäktige har inte länsstyrelsens eller landshövdingens dubbla lojaliteter gentemot dels staten dels regionen.⁴⁹

En annan motionär föreslår en öresundsregional beskattningsrätt för att utveckla integrationen, och även här motiveras det långtgående kravet på gränsregionalt samarbete med den naturliga gemenskapen och närheten inom Öresundsregionen. Avståndet till Stockholm markeras:

Stockholm kan till och med uppfattas som långt bort i vissa avseenden. Det finns emellertid områden där Stockholm förefaller väldigt nära. Det gäller beskattning och lagstiftning [...].⁵⁰

En skånsk och öresundsregional gemenskap har lyfts fram i motionerna som presenterats i detta avsnitt. Konkurrensen mellan regioner är tydlig, i synnerhet Stockholmsregionen i förhållande till Skåne. Staten betraktas som representant för Stockholmsregionen i några motioner, vilket understryker kravet på större regional frihet för Skåne. I så fall, menar motionärerna, skulle regelverket kunna anpassas till det område man här känner tillhörighet med, nämligen Öresundsregionen.

»Vi« öresundsbor i Europa

I flera motioner förhåller sig ledamöterna till Europa, och då ofta i positiva ordalag. Istället för att hänvisa till den nationella nyttan av Öresundsregionen orienterar man sig mot Europa och i en del fall till en europeisk gemenskap:

49. Motion 2002/03:K253, Peter Danielsson och Tobias Billström (m).

50. Motion 2002/03:Sk241, Kenneth Lantz (kd).

Tunnel finns med i planerna för Europabanan [...] en snabbjärnväg mellan Stockholm, Köpenhamn och Hamburg [...].⁵¹

Öresundsregionen framhålls som en europeisk mönsterregion för regionalt samarbete och gränsöverskridande utveckling [...].⁵²

I Öresundsregionen ser man fortsatt ökad integration mellan länderna som en förutsättning för regionens möjligheter att få del av den utveckling som också sker i andra regioner i Europa [...].⁵³

Det anas en framtidstro i denna orientering mot Europa. Bilden av Öresundsregionen som en av de starka europeiska regionerna, en region som konkurrerar inom Europa och inte enbart inom Sverige, är visionen. Ett krav som återkommer är att de svenska och danska luftfartsmyndigheterna ska samarbeta för att belastningen på flygplatserna i Sturup och Kastrup ska få en rimligare fördelning. I argumenteringen lyfts Arlanda fram som en regional flygplats för centrala och norra Sverige medan Kastrup är södra Sveriges regionala flygplats, och med samarbete skulle Sturup kunna bli den öresundsregionala förbindelsen mot t.ex. Baltikum, Ryssland, Ukraina.⁵⁴

Den ovan nämnde Rolf Tufvesson, regionråd till 2002 och kristdemokrat, ser Öresundsregionen som en tydlig del av utvecklingen mot regionernas Europa. Han benämner sig själv federalist, och anser att historien med konkurrerande nationalstater visar att det är positivt ur ett fredsperspektiv med regioner som skär över nationsgränserna. Tufvesson menar att det stora hindret för idéerna som lades fram i Barriärrapporten är att Göran Persson egentligen är en stark nationalstatsanhängare. På regional nivå är man överens men det är de nationella parlamenten och regeringarna som ska fatta besluten och därför händer ingenting.⁵⁵

51. Motion 1999/2000:T518, Annika Nilsson och Kent Härstedt (s).

52. Motion 1999/2000, Ewa Thalén Finné m.fl. (m).

53. Mot. 1999/2000Sk641, Anders Karlsson och Bengt Silfverstrand (s).

54. Motion 2002/03:T273, Ulf Nilsson m.fl. (fp).

55. Rolf Tufvesson (kd), regionråd och ordförande i regionala beslutsgruppen för Interreg, intervju 2002.

Vilka är »vi« i Öresundsregionen?

Nationsgränser upprätthålls bland annat av betydelsen med ett formellt, statsrättsligt medborgarskap som reglerar rättigheter och skyldigheter mellan stat och medborgare. Det statsrättsligt institutionaliserade medborgarskapet formaliserar inkludering och exkludering i relation till statsgränser. Alla medborgare i något av EU:s medlemsländer är också EU-medborgare och omfattas därmed av den fria rörligheten. Före EU-medlemskapet fanns specialavtal mellan de nordiska länderna, så när det gäller rörligheten över gränsen har varken EU-medlemskapet, Öresundsvisionerna eller bron inneburit någon förändring för de nordiska medborgarna. Men EU-medlemskapet har utökat möjligheterna att korsa gränsen för medborgare i andra EU-länder.⁵⁶ Däremot har inga förbättringar skett för dem som inte har medborgarskap i något europeiskt land. Genom att den nationella gränsen mellan Danmark och Sverige kvarstår för dem som inte är EU-medborgare skapas också problem i många situationer. Företeelser som i andra sammanhang med stolthet visas fram som led i den europeiska regionaliseringen – Öresundsregionen som kunskapsregion med stort utbyte mellan internationella forskare; Öresundsregionen som biomedicinskt centrum med internationella investerare, lanserat under benämningen Medicon Valley – synliggör emellanåt statsgränsen i Sundet. Forskare som inte är EU-medborgare kan inte utan visum resa över bron; afrikanska studenter i Köpenhamn kan till exempel inte ta sig till Malmö för att konsumera på den gemensamma marknaden utan att först ha sökt visum. En person från Irak som har fått uppehållstillstånd i Sverige kan inte spontant åka över till Tivoli i Köpenhamn med sina vänner som är EU-medborgare. I denna typ av situationer har därmed gränsen en mycket tydlig statsrättslig betydelse. Några motioner tar upp denna exkludering som exempel på en av flera barriärer mot det gränsregionala samarbetet.⁵⁷ Ytterligare särbehandling gäller för tredjelandsmedborgare som har arbetstillstånd i Danmark men som flyttar till Sverige. Vid flytten kan de förlora det danska arbetstillståndet eftersom

56. Rörlighet över gränsen i praktiken och i ett historiskt perspektiv står i fokus för flera av artiklarna i denna bok.

57. Motion 2001/02:A390, Ewa Thalén Finné m.fl. (m), motion 2002/03:N236, Johan Linander och Sofia Larsen (c).

Danmark har begärt undantag i Amsterdamfördraget om fri rörlighet för tredjelandsmedborgare.⁵⁸ I frågan om visumkrav handlar det om överenskommelser som gjorts i och med Schengensamarbetet.

Öresundsregionaliseringen betraktas alltså som ett led i en europeisering, och flera motionärer använder detta som ett argument för att man rikspolitiskt ska främja gränsområdet. Åtskillnaden mellan icke-europeiska och europeiska medborgare ses som ett hinder i regionaliseringsprocessen. Utöver regleringar av rörelsefrihet mellan länderna menar en socialdemokratisk kommunalpolitiker i Malmö även att Danmarks nuvarande flyktingpolitik är direkt kontraproduktiv för integrationen:

[...] när man talar om gränsöverskridande och vet att [...] människor ska liksom uppfatta att det här är en mötesplats [...] här gör man business med hela världen, men samtidigt talar man om att vissa inte får bo här och dom får inte gifta sig som dom vill, det är fruktansvärt inskränkt och negativt så och det skadar Öresundsregionen just nu att vi har den här flyktingdebatten.⁵⁹

Ovanstående visar att gränsen mellan Danmark och Sverige fortfarande har direkta konsekvenser för många personer. Den gemenskapskänsla som eftersträvas inom Öresundsregionen kringskärs fortfarande av staternas bevakande av gränsen. När det gäller icke-européer visar citatet ovan dessutom att en statsgräns sammanfaller med en mental gräns som markerar negativa föreställningar om »de andra».⁶⁰

I motioner och intervjuer betonas också att alla inom Öresundsområdet inte har lika stor glädje av gränsregionaliseringen.⁶¹ Det är framför allt riksdagsledamöter från Malmö och Helsingborg som i motioner hänvisar speciellt till dessa städers behov.

Malmö har haft speciella problem med stor arbetslöshet och segregation och därmed åtföljande behov av utjämningsstöd och extra resurser såsom storstadssatsningen. Med en aktiv politik som gynnar integratio-

58. Utskottsbetänkande 2001/02 SfUo8.

59. Ilmar Reepalu (s), kommunstyrelsens ordförande Malmö, intervju 2002.

60. Jfr *Identity Dynamics and the Construction of Boundaries*, red. Bo Petersson & Eric Clark, Lund 2003. Här förs flera intressanta diskussioner om föreställningar om »de andra» i skilda kontexter.

61. Se även Tove Dannestams artikel i denna bok för diskussion om inomregionala spänningar, samt kap. 4–5 i Hall, Sjövik & Stubbergaard.

nen mellan Danmark och Sverige skulle tillväxten i Malmö kunna öka, menar flera ledamöter.⁶² Under åren 1999–2003 drivs frågan om en förbindelse mellan Helsingborg och Helsingör, som man tänker ska forma »O-ringen« eller Sundsringen men också underlätta för nordvästra Skåne att integreras bättre i regionen.⁶³ En skånsk kristdemokrat motionerar om behov av åtgärder för att stärka den norra delen av västra Skåne, och spänningarna mellan Malmö och Helsingborg är tydliga:

Utvecklingsprognoserna för sysselsättningen och näringslivet i Skåne är generellt sett mycket ljusa och överstiger rikssnittet. Men det står dock lika klart att det finns tydliga skillnader inom de olika områdena i Skåne. Det är inte förvånande att Malmö antas ligga i topp och åtnjuta den största delen av utvecklingen på den svenska sidan av Öresund [...] gäller att hela Öresundsregionen får förutsättningar att ta del i tillväxten.⁶⁴

För nordöstra Skånes del försöker man kompensera en mindre delaktighet i Öresundsregionen med att stärka samarbete med kommuner utanför Köpenhamnsområdet vilka också är perifera i jämförelse med Sundskommunerna Malmö, Lund, Landskrona, Helsingborg, Köpenhamn och Helsingör. I Kristianstad har man utvecklat ett allt större utbyte med sin danska vänort. Flera intervjuade politiker när förhoppningar om att bli inkluderade i Öresundsregionen och kunna dra fördel av den genom stärkandet av Region Skåne. Kommunerna i nordöstra och södra Skåne har inga egna representanter i Öresundskomiteen utan representeras via Region Skåne och Kommunförbundet. Ett tidigare upplevt utanförskap beskrivs, och i synnerhet Malmö-Köpenhamn anges som de dominerande kommunerna, men det finns en förväntan om förbättringar vid tidpunkten för intervjuerna (2001–2002). Att den östra delen av Skåne inte är helt inkluderad i gränsregionaliseringen betonar ett par regionråd,⁶⁵ och en av dem ser detta som en rest av den tidigare indelningen mellan Kristianstad län och Malmöhus län.⁶⁶ Kommunalrådet i Östra Göinge drar skillnaderna inom Skåne längre; han menar att det inte enbart hand-

62. Motion 1999/2000:N381.

63. Motion 1999/2000:T18, 1999/2000:T518, 1999/2000:T809.

64. Motion 2001/02:N229, Kenneth Lantz (kd).

65. Christine Axelsson (s), regionråd, ledamot i Öresundskomiteen, intervju 2001.

66. Rolf Tufvesson (kd), regionråd och ordförande i regionala beslutsgruppen för Interreg, intervju 2002.

lade om den tidigare administrativa gränsen utan att »det var en verklig gräns mellan åsarna« som innebar en annan syn på tillvaron i södra och västra Skåne, och att detta präglar samarbetet inom Öresundsregionen:

Hur väl man än pratar om att ta ett samlat grepp över Skåne och försöka se det här ordentligt, vilken uppgift ska Kristianstad ha, vilken uppgift ska Helsingborg ha, vilken uppgift har Malmö, Lund osv. så springer man fortfarande åt lite olika håll. Kristianstad slåss då kanske för Skåne nordost och är en motkraft för att inte allt ska hamna därnere, Helsingborg känner ett litet lillebrorskomplex mot Malmö, dom fick bron [...] och Malmö är så vana vid att inrikta s.a.s. all sin kraft mot Köpenhamn [...].⁶⁷

Konkurrens mellan delar av Skåne splittrar bilden av en öresundsregional gemenskap.

Regiontyper

Vad är det för typ av gränsregion som beslutsfattare ser framför sig? Vari består den tänkta gemenskapen? Kan vi sätta ett bestämt prefix framför just Öresundsregionen? Det skulle i så fall vara benämningen *funktionell region*. Det har också varit den gemensamt uttryckta visionen på såväl EU-nivå som nationell, gränsregional och bilateral (Malmö-Köpenhamn) nivå. Här använder jag ett antal kategorier för att synliggöra några aspekter som kopplas samman med visioner om gränsregioner.⁶⁸

67. Tommy Johansson (s), kommunalråd Östra Göinge, intervju 2002.

68. Hall, Sjövik & Stubbergaard, s. 79.

Regiontyper

Typ av gränsregion	Funktionell	Administrativ	Kulturell	Politisk/demokratisk
<i>Vision</i>	Ökad ekonomisk tillväxt	Minimera hinder för samarbete	Gemenskap, upplevelse av tillhörighet i gränsregionen	Viss politisk autonomi med beslutsmakt
<i>Organisering</i>	Nätverk, partnerskap, reglering som befrämjar kontakter och samarbete.	Delegerat genomförande. Territoriellt avgränsat.	Avgränsat socialt och temporalt rum. Skilt från »de andra«.	Formella politiska institutioner. Vertikal maktfördelning.
<i>Medborgarroll</i>	Socio-ekonomiskt agerande. Konsument och utnyttjar den fria rörligheten.	Mottagare av beslut och information.	Socialt och kulturellt inkluderad. Upplevd samhörighet.	Politiskt medborgarskap. Rättigheter och skyldigheter.

Med visionen om en *funktionell region* avses att regionaliseringen i första hand syftar till att skapa ekonomisk tillväxt. De ekonomiska struktur-fondsmedlen för gränsregioner i EU:s Interreg-program har en uttalad ambition att stärka tillväxt inom dessa regioner.

Sociologen Liam O'Dowd ser i ett historiskt perspektiv två sätt att förändra gränsdragningar mellan nationer. Det första är genom krig och tvång som under statsformationen i Europa, medan det andra är ekonomiskt och funktionellt: »it involves creating and building interdependencies. Most obviously but not exclusively, associated with the globalization of trade and production [...]«.⁶⁹

Med ökad interaktion mellan näringsliv och lokala beslutsfattare i Öresundsregionen är tanken att starka regioner skapar goda arbetsmarknader och expansiva konsumtionsmarknader. Det är de starka regionerna som har en chans att konkurrera på den internationella arenan. Informella och formella nätverk är organiseringsprinciperna: nätverk som inkluderar såväl näringslivet som offentliga aktörer på skilda administrativa nivåer, från lokal till överstatlig nivå. För att den funktionella regionen ska bli verklighet krävs att invånarna rör sig över gränsen, genom

69. O'Dowd, s. 112.

arbetspendling, konsumtion, turism, forskning, utbildning och liknande. De flesta motioner under 1999–2003 handlade om att regeringarna måste ta bort hinder för utveckling mot en funktionell gränsregion. Den rapport som den danska och svenska regeringen tog fram 1999 handlar också huvudsakligen om identifiering av sådana hinder. Flera rapporter från organisationer som följer upp utvecklingen⁷⁰ av öresundsregionaliseringen återger siffror över hur många som pendlar, hur stort antal bilar och tågresenärer som använder bron. Projekt avrapporteras genom att visa på antal möten och hur många personer som har deltagit från vardera sidan gränsen. Den funktionella regionen är på flera sätt mätbar och kan därför konkret visa framgång eller tillbakagång.

Inte förvånande dominerar med andra ord den funktionella regionen i förslag till åtgärder för att påskynda och förbättra integrationen i Öresund. Stora förhoppningar knyts till en ökad integration. De flesta motioner som berör öresundsregionala funktionella frågor behandlas i näringsutskottet, skatteutskottet, trafikutskottet och socialförsäkringsutskottet. De förväntningar som dominerar i motionerna är att barriärer för ökad gränsregional integration ska minskas genom ny- eller avreglering, förbättrad infrastruktur och kommunikationer. Det är allt från lägre broavgifter, citytunnel och förbättring av E22 till direktförbindelser mellan Sturup och Kastrup, etc. Skattefrågorna berör huvudsakligen den tidigare nämnda beskattningen i arbetslandet istället för i bostadslandet och de näringspolitiska frågorna tar upp hinder som utgörs och skapas av de skilda regelsystemen och byråkratin. Skilda socialförsäkringssystem drabbar många arbetspendlare eller gränsgångare. Ett tydligt exempel som lyfts fram av många motionärer är att eftersom föräldraledigheten är mycket kortare i Danmark än i Sverige, får de som är bosatta i Sverige problem med barnomsorg som inte erbjuds förrän barnet är ett år, i enlighet med den svenska föräldraledighetens längd.

I många intervjuer och motioner är det emellertid uppenbart att man vill något mer än den funktionella regionen. En del ledamöter i riksdagen motionerar om andra inriktningar för Öresundsregionen: kulturell, administrativ och i enstaka fall en utveckling med inslag av politisk-

70. Öresundsbarometern, www.oresundsbarometern.scb.se. Se även www.oresundskomiteen.dk – »Regionen i siffror och tal«.

demokratisk region. Även i intervjusvar har visioner som går mot den kulturella regionen presenterats.

Många menar också att en *kulturell gränsregion* är en självklar följd av en lyckad funktionell regionalisering. Tanken är att efterhand som människor möts och får relationer till varandra utvecklas gemenskap och därmed i förlängningen en kulturell region. I dagsläget är den kulturella regionaliseringen i Öresundsområdet dessutom en medveten politisk strävan. Främst är detta resultatet av en insikt om att den funktionella regionen har svårt att nå en spridning så länge människor i vardagssituationer – undantaget det ökande antalet arbetspendlare – inte märker av regionen och inte upplever något behov av den.

I regeringarnas rapport *Öresund – en region blir till* understryks just denna dubbelhet i konstruerandet av en kulturell region:

Kulturell integration är på samma gång en förutsättning för integration på andra områden och ett resultat av en lyckosam sammansmältningsprocess [...]. [En] bro skapar inte ensam tillväxt, varaktiga jobb och regional sammansmältning. Det är först när människor på båda sidor av Sundet ser sig om efter vilka möjligheter som erbjuds och tar vara på dem som dynamiken uppstår [...] ju mer konkret aktivitet från gräsrotsnivå, desto starkare blir integrationen.⁷¹

Projekt och verksamheter inom det öresundsregionala arbetet har främst varit en angelägenhet för eliten inom näringslivet och politiken, inte för civilsamhälle och vardagshandlingar. Medvetenhet om det smala engagemanget har lett till aktiva åtgärder för att få människor att känna gemenskap och vilja att agera och tänka gränslöst inom Öresundsregionen genom olika kulturella arrangemang. Flera projekt har också under senare år fått ekonomiskt stöd via Interreg för att förankra regionen bredare. Det finns även ett mindre ekonomiskt stöd att söka genom Öresundskomiteen som benämns just »förankringsbidrag«. Denna tendens att satsa på att förankra och konstruera någon form av gemenskap bland människor över nationsgränserna är slående i pågående strävanden även generellt inom EU.⁷² Öresundsregionen satsar mer på kulturella projekt idag än

71. *Öresund – en region blir till*, s. 22, 4, 15.

72. Hellström.

vad som gjordes direkt efter broinvigningen.⁷³ Det är svårt att se denna satsning som annat än en förlängning av den funktionella regionen.

Ett par motioner kan utan tvekan också placeras inom kategorin *kulturell region* med visioner om gemenskap. Motionerna som föreslog undervisning i Skånes och Danmarks gemensamma historia och gemensamma idrottsarrangemang hör hemma inom denna kategori. I några fall motiverades åtgärder för att minska hinder för integrationen med att Öresundsregionen bör ses som naturlig och historisk.

Den *administrativa regionkategorin* syftar till att samla och identifiera förslag och visioner om vem som ska ansvara för genomförandet av politiska beslut. I akademiska men också politiska diskussioner om decentralisering är tre typer av argument vanligt förekommande. Generellt gäller att förändringar av administrativa enheter ofta kopplas samman med idéer om ökad effektivitet. Vid decentralisering och minskade administrativa områden anses effektivisering uppnås genom närhet till dem som berörs och lokalkännedom hos verkställarna. Med vidgade administrativa områden anses effektiviteten däremot öka genom stordriftsfördelar och möjligheter till samordning och specialisering. I de fall där demokratiargument används handlar det i regel om decentralisering även av beslutsfattande.

För Öresundsregionens del kan Öresundskomiteen och den regionala beslutsgruppen ses som administratörer av Interreg-medel och som förmedlare av information om integrationen. Eftersom Öresundskomiteen inte har myndighetsstatus är denna jämförelse inte helt riktig, men en del uppgifter har delegerats till dessa organisationer av regeringarna.

O'Dowd beskriver denna typ av gränsregionala organisationer på följande sätt:

Cross-border secretariats consisting of administrative and technical personnel may be set up to propose or implement particular projects [...] their existence is dependent on program funding and accordingly they are unable to provide continuity. Their importance [...] illustrates the bias towards bureaucracy and technocracy in transfrontier regions. Electoral constituencies do not span borders and this limits democratic involvement of elected representatives in cross-border networks. Instead cross-

73. Se Fredrik Perssons artikel i denna bok.

border regions involve a series of flexible strategic alliances between local political administrative and business elites. To this extent they are forums for limited forms of participatory democracy.⁷⁴

Citatet beskriver väl de organisatoriska förhållandena även i Öresundsregionen; det är frapperande hur stor del av de skapade nätverken som utgörs av offentliga aktörer med aktiva tjänstemän.

Motioner som yrkar på en särställning för Skåne-regionen med mer självbestämmanderätt, bl.a. med hänvisningar till öresundsregionaliseringen, gränsar till kategorin politiska/demokratiska regioner som beskrivs utförligare nedan.

Kenneth Lantz (kd) är en av de flitigaste motionärerna i öresundsregionala frågor. Han motiverar särskilda åtgärder för Öresundsregionen med att det är en »naturlig« region med »naturlig« gemenskap. Med motionen om beskattningsrätt i Öresundsregionen⁷⁵ är han nog den motionär som driver tanken om Öresundsregionens särställning längst.

En tydlig *politisk/demokratisk region* diskuteras sällan i Öresundssammanhang. Demokratiaspekterna betraktas allmänt som ganska oproblematiska. Öresundskomiteen, intresseföreningen med representanter från kommuner och regioner i Öresundsregionen, tänks fungera demokratiskt legitimerande för det gränsregionala arbetet. Det är dock ett demokratiskt problem att representanterna inte har mandat från sina väljare att driva gränsregionala frågor och att det inte heller finns något bredare forum där gränsregionala frågor diskuteras.

Mycket kritik har också riktats mot regionaliseringsprocessen för att den är ett ovanifrån styrt offentligt elitprojekt med liten förankring och legitimitet hos invånarna. Att i efterhand politiskt söka konstruera en kulturell region och påskynda förankringen av den är ingen lätt uppgift. Ett sätt kan vara att låta invånarna ta del av processen och skapa möjligheter att utöva inflytande över integrationen.

I två likalydande motioner väcker Kent Härstedt (s) förslag som kan placeras inom den politisk/demokratiska regionkategorin, där han argumenterar för behovet av ett öresundsregionalt politiskt forum:

74. O'Dowd, s. 124.

75. Motion 2002/03:Sk241, Kenneth Lantz (kd).

Motionen vill göra riksdagen uppmärksam på och skapa möjligheter för att etablera ett Öresundsparlament, eller forum där riksdagsledamöter, folketingsledamöter, regionala och kommunala företrädare i såväl Skåne som Själland får tillfälle att mötas över gränserna och diskutera viktiga frågor. På detta sätt skulle ömsesidig förståelse gynnas och många problem skulle kunna föregripas och undvikas.⁷⁶

Härstedt får stöd av Rolf Tufvesson som även han föreslår ett Öresundsparlament. Tufvessons förslag innebär dock ett direktvalt parlament och skulle då innebära ytterligare en politisk nivå. Det handlar inte om ett forum för dialog utan en ny beslutsinstans.⁷⁷

Konstitutionsutskottet menar att det pågår flera diskussioner om hur gränsöverskridande samarbete ska utvecklas. Dessa förs dels inom Nordiska rådet, dels i form av nationella utredningar av gränskommunala samarbetsorgan.⁷⁸ Man menar även att Öresundskomiteen fyller behovet av ett forum för lokala politikernas diskussioner inom Öresundsregionen. Förslaget om en ny direktvald nivå, den gränsregionala, välkomnas inte heller av andra regionala och lokala politiker.

Aktiva inom Öresundsregionen har i intervjuer understrukit att de inte är oense om gränsregionala frågor. Därför, menar man, blir det inte några konflikter och då finns inte heller någon anledning att politiskt positionera sig och offentligt driva en fråga för att söka stöd.

Det finns flera tänkbara sätt att skapa en mer demokratisk process för gränsregionala samarbeten utan att behöva införa nya direktvalda nivåer.⁷⁹ Den kanal invånarna för närvarande kan använda för att åstadkomma förändringar i gränsregionala sammanhang är i princip genom sina riksdagsrepresentanter. Politiska representanter på lokal och regional nivå finns förvisso i Öresundskomiteen men som nämnts ovan saknar dessa väljarlegitimitet för att driva de gränsregionala frågorna och riskerar att fastna i snäva hemmaperspektiv. Öresundskomiteens möten har heller inte den öppenhet och får inte den uppmärksamhet som krävs

76. Motion 2001/02:K419 och motion 2002/03: K402, Kent Härstedt (s).

77. Rolf Tufvesson (kd), regionråd och ordförande i regionala beslutsgruppen för Interreg, intervju 2002.

78. Ett internationellt kommunalförbund (SOU 2002:84) med bilagedel (SOU 2002:85); jfr kap. 8 i Hall, Sjövik & Stubbergaard där vi diskuterar Öresundsregionen som ett möjligt gränskommunalt förbund ur ett demokratiperspektiv.

79. Se Hall, Sjövik & Stubbergaard, kap. 8.

för att kunna fungera som kontaktbas och informationskanal för invånarna. För att ta del av informationen om Öresundskomiteen och dess verksamheter måste invånarna redan ha kunskap om denna. Dessutom är diskussioner i de lokala fullmäktigeförsamlingarna om Öresundsfrågor i princip obefintliga –delvis beroende på att det är en liten grupp politiker och tjänstemän i varje kommun som ansvarar för och har intresse av dessa frågor.

Efter genomgången av motioner och synpunkter framkomna i intervjuer framträder snarare en norm om konsensus i gränsregional utveckling än en faktisk konsensus i föreställningar och åsikter. Normen kan delvis härledas till EU:s politiska beslutsprocesser⁸⁰ och allmänt till beslutsfattande i utrikespolitiska frågor. I Öresundskomiteen har t.ex. inga omröstningar ägt rum. Detta är inte en formell regel i kommitténs stadgar; tvärtom har man där angett att beslut tas med majoritet. Men de facto försöker man nå konsensus hellre än att riskera oenighet och splittring. På den svenska sidan, säger ett socialdemokratiskt regionråd i en intervju, när man detta genom att ha förmöten eller genom att försöka få ett ärende utlyft från dagordningen.⁸¹ Liknande beskrivningar ger flera politiker i Öresundskomiteen.

Avslutande kommentarer

Vi kan sammanfattningsvis konstatera att EU-kommissionen, regeringarna och de regionala politikerna har gemensamma övergripande visioner om en öresundsregionalisering. När visionerna konkretiseras och kräver specifika åtgärder som måste bekostas och förhandlas fram blir svårigheterna betydligt större. I de mer konkreta förslagen finns många politiska konfliktlinjer. Flera av dessa oenigheter synliggör spänningsförhållanden mellan nordöstra Skåne, Malmö och sydvästra Skåne, men också mellan Skåne i Öresundsregionen respektive rikspolitiken. Vi kan därför inte påstå att det råder en gemensam idé om hur Öresundsregionen ska materialiseras. Tvärtom är konkreta föreställningar om gränsområdet beroende av närheten till statsgränsen. Vi ser även en skillnad utifrån vad det är

80. O'Dowd.

81. Christine Axelsson (s), regionråd, ledamot i ÖK, intervju 2001.

för typ av region som förespråkas. Så länge de politiska förslagen stannar inom en allmänt hållen tillväxtskapande diskurs råder stor enighet. Däremot tilltar meningsskiljaktigheterna när regionaliseringen sker på andras bekostnad, såsom vid behov av offentliga resurser till bron eller ökade utjämningskostnader för kommuner som drabbas av grängångaravtalet. De förslag som berör administrativ eller politisk särställning för Öresundsregionen får ingen bredare uppbackning.

Utifrån riksdagsledamöternas motioner under åren 1999–2004 kan knappast frågan om Öresundsregionen betraktas som en gemensam angelägenhet; mycket få icke-skånska ledamöter yrkar på åtgärder för att driva integrationen framåt. De få ledamöter som inte kommer från Skåne men som har krav på åtgärder om Öresundregionen föreslår, med ett par undantag, istället minskade resurser till integrationen.

Intressant är att i samtliga motioner och utskottsbetänkanden så är det den svenska nationella diskursen som ledamöterna förhåller sig till. Det finns till exempel ingen skånsk ledamot som refererar till den danska debatten eller kritiserar grängångaravtalet utifrån ett danskt förhållningssätt. En jämförande analys av den danska folketingsdebatten för att se hur ledamöterna förhåller sig till Skåne vore värdefull.

Ett tiotal ledamöter återkommer varje år med flera motioner, huvudsakligen med förslag på hur hinder mot integrationen skall undanröjas. I flera av motionerna finns också en tydlig Malmö- eller Helsingborgsdimension, vilka framför allt förs fram av ledamöter med sina väljarunderlag från dessa områden. I ett par intervjuer har denna bild förstärkts; en del politiker menar att det fortfarande är »byapolitik« som råder i samarbetet.⁸² Politikernas relation till gränsen kan övergripande beskrivas som att den domineras av vilken nytta de anser att den egna kommunen kan ha av Öresundsregionen.

Vad kan vi då dra för slutsatser om konstruktionen av gränsregionala identifikationer? De tydligaste ambitionerna handlar om att främja identifikationer med ett ekonomiskt framgångsrikt gränsområde. I strävan efter ett ökat ekonomiskt vardagsutbyte understöds sociala/kulturella identifikationer. Regionala och lokala politiker stödjer t.ex. gränsregionala

82. T.ex. Vilmar Andersen (v), ledamot i ÖK och i regionfullmäktige; Tommy Johansson (s), kommunalråd Östra Göinge; Rolf Tufvesson (kd), regionråd och ordförande i regionala beslutsgruppen för Interreg.

projekt som kan formulera gemensamma upplevelser ur det förflutna, vilka förväntas underlätta kollektiva identifikationer över statsgränsen.

I riksdagsledamöternas motiveringar förekommer sällan beskrivningar av boende i Danmark med innebörden »de andra«, vare sig med positiva eller negativa förtecken. När egna tillhörigheter uttrycks mer explicit är det framför allt som skånsk eller öresundsregional, i några fall europeisk, medan »de andra« utgörs av övriga Sverige, främst Stockholm. Vid några enstaka tillfällen hänvisar skånska ledamöter till etnicitet, med skildringar av kulturella särdrag för skånska invånare, åtföljda av krav på särskilda åtgärder ur ett rättviseperspektiv. Samtidigt har vi noterat en tydlig revirbevakning inom den skånska delen av Öresundsregionen: lokala lojaliteter med hävdande av rätten att inkluderas i gränsområdet, men då främst som del av den ekonomiska delen av integrationsprojektet.

Den dominerande beskrivningen av den pågående regionaliseringen av Öresundsområdet, som ett gränsregionalt funktionellt projekt påskyndat av EU:s ambitioner om ett gränslöst Europa med hjälp av strukturfonder stödda av regeringarna, får ytterligare stöd av denna studie. Mycket få politiker driver en kulturell eller politisk/demokratisk vision om regionen. Däremot finns det generellt en politisk oro för bristen på kulturellt och medborgerligt förankrad regiongemenskap. Kulturella projekt som föreslås motiveras med att invånarna härigenom kan fås att bidra till utvecklingen av den funktionella regionen.

Summary

Notions of a Border Free Öresund Region

In this chapter, I study how the Öresund region is shaped by the relation between national and regional politics. I focus on different notions of a border region, with a special interest in breaches between national and regional politics. The Swedish and Danish governments' jointly articulated prospects of a "merging of parts of nation states into a cross-border region" has proved to have weak support among members of the Swedish Riksdag. Regional as well as municipal borders are preserved when visions are to be realised as concrete measures. In my analysis of bills introduced to

the Riksdag and in the interviews of regional decision makers, it is made clear that it is in connection with costs for border regional projects that disagreement arises. Facing the risk of belonging to the losers in a border regionalisation, members of the Riksdag emphasise subnational borders and collective belongings. Scanian (skånska) members of the Riksdag stress the closeness to the rest of Europe, the fellow feeling with Denmark, and also often a distance to the rest of Sweden, Stockholm in particular. Representatives from other parts of Sweden worry about costs they deem to be of no value to their own region or to the country as a whole.

The dominating political vision deals with the making of a region of economic growth in which the construction of a cultural fellowship is seen as a means of reaching that goal. A few members of the Riksdag, however, refer to ethnical characteristics among Scanian residents. These remarks are followed by demands for special measures with respect to matters of equity.

The idea of a cross-border region that was articulated by the governments on both sides of the sound encounters resistance among decision makers in practice. With Anssi Paasi's hypothesis – that state politics and concomitant public narratives about borders have significance for experienced collective identities – we may conclude that on a generalised rhetorical or visionary level, there exists a common notion. But in practical politics, this vision comes to be fragmented and it falls into multiple notions and various calls for diverse identifications among the members of the Swedish Riksdag, who are elected to form the state politics together with the government (and the EU).

Referenser

Litteratur

- Ek, Richard, *Öresundsregion – bli till! De geografiska visionernas diskursiva rytm*,
Institutionen för kulturgeografi och ekonomisk geografi, Lunds universitet,
Lund 2003
- Eriksen, Thomas Hylland, *Rötter och fötter. Identitet i en föränderlig tid*, Nya Doxa,
Nora 2004

- Gingrich, Andre, »Neo-nationalism and the reconfiguration of Europe«, *Social Anthropology*, 2006:14, s. 195–217
- Globalization, Regionalization and Cross-border Regions*, red. Markus Perkmann & Ngai-Ling Sum, Palgrave Macmillan, Basingstoke 2002
- Hall, Patrik, Sjøvik, Kristian och Stubbergaard, Ylva, *Nätverk söker förankring. Öresundsregionen i ett demokratiperspektiv*, Studentlitteratur, Lund 2005
- Hellström, Anders, *Bringing Europe down to Earth*, Lund Political Studies 144, Department of Political Science, Lunds universitet, Lund 2006
- Identity Dynamics and the Construction of Boundaries*, red. Bo Petersson & Eric Clark, Nordic Academic Press, Lund 2003
- Jerneck, Magnus & Gidlund, Janerik, *Komplex flernivådemokrati: regional lobbying i Bryssel*, Liber, Malmö 2001
- Jørgensen, Birthe Holst, *Building European Cross-border Co-operation Structures*, Institute of Political Science, University of Copenhagen, København 1998
- Kinnvall, Catarina, »Identitetsstudier – en översikt«, *Identitetsstudier i praktiken*, red. Bo Petersson & Alexa Robertson, Liber, Malmö 2003
- Mötesplats Öresund. Regional identitet i Öresundsregionen – förutsättningar och erfarenheter*, Öresundskomiteen, København 2001
- O'Dowd, Liam, »Transnational integration and cross-border regions in the European Union«, *Transnational Democracy. Political Spaces and Border-Crossing*, red. James Anderson, Routledge, London & New York 2002
- Paasi, Anssi, »Boundaries as Social Processes: Territoriality in the World of Flows«, *Boundaries, Territory and Postmodernity*, red. David Newman, Frank Cass, London & Portland, OR 2002, s. 69–88
- SOU 2002:84, *Ett internationellt kommunalförbund*, med bilagedel
- Tilly, Charles, *Stories, Identities and Political Change*, Rowman & Littlefield Publishers, Oxford 2002
- Veggeland, Noralv, *Den nye regionalisme: europeisk integrasjon og flernivåstyring*, Fagbokforlaget, Bergen 2000
- Yuval-Davis, Nira, *Gender and Nation*, Sage, London 1997
- Öresund – en region blir till. Regeringssamarbete för ökad integration*, Rapport utarbetad av den danska och svenska regeringen, København & Stockholm 1999
- Östhol, Anders, *Politisk integration och gränsöverskridande regionbildning*, Statsvetenskapliga institutionen, Umeå universitet, Umeå 1996

Motioner och betänkanden

Motioner 1999/2000:

T20, T18, T518, T809, N38, N381, Sk641, Sk752, Sk642, Ub273, Ub240, Kr511

Utskottsbetänkanden 1999/2000:

UbU15, NU14, SkU9, KrU4, TU 10

Motioner 2000/01:

T802, Sk796, Sk638

Utskottsbetänkanden 2000/01:

NU2

Motioner 2001/02:

Sk327, Sk367, K419, A390, N229

Utskottsbetänkanden 2001/02:

SfU08

Motioner 2002/03:

Sk241, K253, K402, T273, N236

Internetkällor

Ledamöter och partier, www.riksdagen.se

Regionen i siffror och tal, www.oresundskomiteen.dk

Öresundsbarometern, www.oresundsbarometern.scb.se

Öresundskomiteen, stadgar, www.oresundskomiteen.dk

Intervjuer

Vilmar Andersen (v), ledamot i ÖK och i regionfullmäktige Region Skåne

Christine Axelsson (s), regionråd, ledamot i Öresundskomiteen, intervju 2001

Henrik Hammar (m), regionråd och ledamot i Öresundskomiteen, intervju 2002

Tommy Johansson (s), kommunalråd Östra Göinge, intervju 2002

Bo Kristiansson (s), kommunstyrelsens ordförande Kristianstad, intervju 2002

Ilmar Reepalu (s), kommunstyrelsens ordförande Malmö, intervju 2002

Rolf Tufvesson (kd), regionråd och ordförande i regionala beslutsgruppen för Interreg, intervju 2002

BILAGA 1

Ledamöter, parti, valkrets, mandatperiod, antal undertecknade motioner
Öresundsregion, 1999–2004.

Valkretsarna i Skåne: Skåne S (södra); Skåne V (västra), Skåne N Ö (Norra och Östra).

Ledamot	Parti	Valkrets	Mandatperiod	Antal motioner
Tina Acketoft	fp	Skåne V	2002–	4
Gunnar Andréén	fp	Sthlm	2002–	1
Heli Berg	fp	Blekinge	2002–	1
Anne-Marie Ekström	fp	V Götal	2002–	1
Anna Grönlund Krantz	fp	Norrbottn	2002–	1
Ulf Nilsson	fp	Skåne S	1998–	8
Christer Nylander	fp	Skåne N Ö	2002–	5
Siw Persson	fp	Skåne N Ö	1985–2002	
Torkild Strandberg	fp	Skåne V	2002–	5
Marie Wahlgren	fp	Skåne S	2002–	4
Allan Widman	fp	Malmö	2002–	5

Sten Andersson	m-	Malmö	1983–2002	4
Beatrice Ask	m	Sthlm	1988, 1994–1998	1
Gunnar Axén	m	Österg	1998 –	1
Nils Fredrik Aurelius	m	Kalmar	1991, 1994 –	1
Jan Backman	m	Skåne V	1991–2002	5
Inga Berggren	m	Skåne S	1991–2002	4
Tobias Billström	m	Malmö	2002–	3
Anders Björck	m	Jönköping	1969–2002	2
Peter Danielsson	m	Skåne V	2002–	1
Maud Ekendahl	m	Skåne N Ö	1991–2002, 2004–	4
Ingvar Eriksson	m	Skåne N Ö	1979–2002	4
Margit Gennser	m	Malmö	1982–2002	4
Carl Fredrik Graf	m	Halland	1991–2002	1
Stefan Hagfeldt	m	Östergöt		2
Chris Heister	m	Sthlm	1991–2002	1
Gun Hellsvik	m	Skåne S	1994–2001	1
Cristina Husmark Pehrsson	m	Skåne V	1998–	6
Anders G. Högmark	m	Kronob	1979–	1
Carl Axel Johansson	m			4
Henrik Landerholm	m	Södermanl		1
Göran Lennmarker	m	Sthlm	1991–	1
Anna Lilliehöök	m	Sthlm	1998–	1
Lars Lindblad	m	Skåne S	1998–	5
Bo Lundgren	m	Skåne N Ö	1976–2004	2
Bertil Persson	m	Malmö	1988–2002	8
Anne-Marie Pålsson	m	Skåne S	2002–	1
Margareta Pålsson	m	Skåne N Ö	2002–	2
Fredrik Reinfeldt	m	Sthlm	1991–	1
Inger René	m	V Götal	1991–	1
Carl-Axel Roslund	m	Malmö	2002	3
Ewa Thalén Finné	m	Skåne S	1998–2002, 2004–	4
Per Unckel	m	Östergöt	1976–1986, 1994–2002	1
Per Westerberg	m	Södermanl	1979–	1
Anna Akerhielm	m	Skåne V	1994–02	7

YLVA STUBBERGAARD

Lars-Ivar Ericson	c	Skåne N Ö	2002–	3
Sofia Larsen	c	Örebro	1998–	1
Johan Linander	c	Skåne S	2002–	5
Gunnel Wallin	c	Skåne N Ö	1998–2002	1

Kenneth Lantz	kd	Skåne V	1991–1994, 1998–	7
Chatrine Pålsson	kd	Kalmar	1991–	1
Tuve Skånberg	kd	Skåne N Ö	1991–	1
Inger Strömbom	kd	Sthlm	1998–2002	1

Luciano Astudillo	s	Malmö	2004–	2
Johan Andersson	s	Skåne V	2003, 2005–	2
Eva Arvidsson	s	Sthlm	1996–	1
Christer Adelsbo	s	Skåne N Ö	2002–	3
Christina Axelsson	s	Sthlm	1995–	1
Inger Jarl Beck	s	Skåne S	2002–	2
Anders Bengtsson	s	Skåne N Ö	2002–	3
Bo Bernhardsson	s	Skåne S	1991–1995, 2002–	2
Kerstin Engle	s	Skåne N Ö	2002–	2
Marie Granlund	s	Malmö	1994–	4
Kent Härstedt	s	Skåne V	1998–	7
Leif Jakobsson	s	Malmö	1998–	9
Anita Jönsson	s	Skåne S	1988–	2
Anders Karlsson	s	Skåne V	1998–	4
Hillevi Larsson	s	Malmö	1998–	4
Britt-Marie Lindkvist	s	Malmö	1998–	4
Annika Nilsson	s	Skåne V	1994–	1
Ronny Olander	s	Skåne S	1994–	2
Catherine Persson	s	Skåne S	1996–	2
Göran Persson i Simrishamn	s	Skåne N Ö	2002–	3
Bengt Silfverstrand	s	Skåne V	1976–2002	2
Ulla Wester	s	Skåne N Ö	1994–	3

Sture Arnesson	v	Värmland	1998–2002	1
Charlotta L. Bjälkebring	v	Södermanl	1994–2002	1
Stig Eriksson	v	Norrbottn	1998–2002	1
Sten Lundström	v	Malmö	1998–	1
Sven-Erik Sjöstrand	v	Skåne N Ö	1998–	1
Tasso Stafilidis	v	Skåne V	1998–	1
Karin S. Smith	v/-	Skåne S	1998–	1
Alice Åström	v	Jönköp	1994–	1

I denna förteckning har ledamöter som motionerat i öresundsregionala frågor skrivits in efter partitillhörighet, valkrets (jag har slagit samman valkretsar i län förutom för Skåne), vilken period de suttit i riksdagen och slutligen hur många motioner de undertecknat mellan 1999 och 2003. Vi kan då se att de flesta motioner som behandlar öresundsregionala frågor är framlagda av politiker hemmahörande i Skåne. Vi kan också utläsa att några få ledamöter inom varje parti är mycket aktiva i dessa frågor.⁸³ Antalet ledamöter som ställt sig bakom yrkandena i motionerna varierar kraftigt, från en ledamot till 12 stycken – i några fall som partimotioner, i andra som gemensam motion från ledamöter med olika partitillhörighet. Antalet motioner som lagts fram är därför betydligt färre än antalet medverkande ledamöter.

83. Uppgifterna är hämtade från motionerna samt en förteckning över ledamöter på riksdagens hemsida: www.riksdagen.se, »Ledamöter och partier«, april 2006.

ATT GÖRA REGION GENOM STADSPOLITIK

AMERICA'S CUP OCH GRÄNSLÖSHETENS GRÄNSER

Tove Dannestam

Med värdskapet för en deltävling i America's Cup kommer staden och regionen att hamna i strålkastarljuset för stora delar av världen. Malmö och Skåne blir massivt marknadsfört som attraktiv stad och region.¹

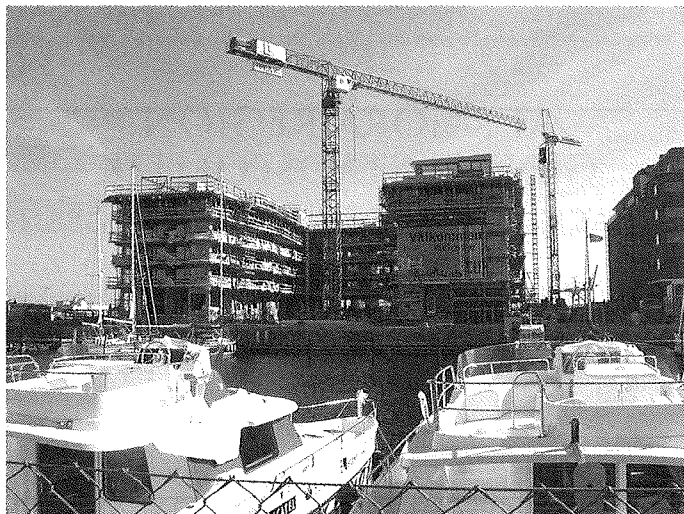
Det faktum att en deltävling till den internationella seglingstävlingen America's Cup hölls i Malmö sensommaren 2005 har blivit tämligen uppmärksammat.² Olika uppfattningar om huruvida det är lämpligt att Malmö stad och Region Skåne engagerar sig i ett idrottsevenemang av detta slag har förts fram, bland annat i media.³ I diskussionerna kring projektet har bedrivandet av stadspolitik, med attraktivitet som en ledstjärna likt i citatet ovan, ställts mot kommunens traditionella uppgift att vara en välfärds- och serviceinstitution. America's Cup kan därmed sägas vara ett projekt som synliggör en idémässig stridslinje kring det offentliga roll i den lokalpolitiska kontexten; var gränserna för politikens åtaganden bör gå.⁴

1. Malmö stads hemsida (1).

2. America's Cup är uppbyggd kring ett antal olika deltävlingar, vilka mynnar ut i en final i den spanska staden Valencia år 2007. Den korrekta titeln för deltävlingen är »Malmö-Skåne Louis Vuitton acts 6 & 7 of the 32nd America's Cup«. I fortsättningen refererar jag för enkelhetens skull enbart till »America's Cup«.

3. Se t.ex. *Sydsvenska Dagbladets* och *Kvällspostens* respektive sportchefs samtliga krönikor på temat. En stor mängd artiklar på nyhetssidorna har varit tämligen kritiska (t.ex. Persson i SDS 050812; Lindelöw i *Kvällsposten* 050314). För en mer positiv bild av tävlingen, se t.ex. Frithiof m.fl. (i SDS 050817).

4. Se Tove Dannestam, »America's Cup och omformuleringens politik«, opublicerat papper framlagt vid XIV Nordic Political Science Association conference, Reykjavik, 2005. Medie- och

Tävlingarna ägde rum i Sundet utanför ett av Malmös nya flaggskepp, kvarteret Dockan i Västra hamnen.

America's Cup är emellertid ett projekt som kan illustrera kommuners gränsöverskridande praktiker i ett annat, och i sammanhanget mindre uppmärksammat avseende. Att kommuner ägnar sig åt stadspolitik innebär att de försöker hitta strategier för att skapa ekonomisk tillväxt, exempelvis genom den platsmarknadsföring som satsningar på ett storskaligt idrottsevenemang anses generera. Centralt i den samtida stadspolitikerna är att betrakta den lokalpolitiska nivån som del av ett större regionalt, nationellt och internationellt sammanhang.⁵ Kommuner har traditionellt associerats med en välavgränsad administrativ och politisk enhet.⁶ För att kunna förverkliga stadspolitikerna krävs emellertid att kommunen överskrider sina administrativa och politiska gränser genom att »tänka gränslöst« och involvera sig i olika former av samverkan.⁷ Om vi återigen

kommunikationsforskaren Jesper Falkheimer har även gjort en rapport om medias granskning av America's Cup, på uppdrag av Region Skåne. Rapporten finns att tillgå på Region Skånes hemsida (1).

5. Mikael Granberg, *Från lokal välfärdsstat till stadspolitik*, Örebro 2004, s. 15; Thord Strömberg & Ingmar Elander, »Från lokala välfärdsregimer till fragmenterade partnerskap«, *Den motsägelsefulla staden*, Lund 2001, s. 173ff.

6. Granberg, s. 15; Stig Montin, *Moderna kommuner*, Lund 2002.

7. T.ex. Jon Pierre, *Självstyrelse och omvärldsberoende. Studier i lokal politik*, Lund 1991; Göran Schubert, *Kommunerna och tillväxten. Möjligheter och faror*, Stockholm 2000.

vänder oss till det citat som inleder denna artikel, beskrivs America's Cup som ett redskap för att lyfta fram inte enbart Malmö utan även det regionala sammanhanget. Att positionera kommunen som del av en attraktiv region – vare sig den utgörs av Öresundsregionen eller av Skåne som en helhet – blir ett uttryck för att agera gränsöverskridande. America's Cup som ett led i en stadspolitisk ambition framhålls som ett exempel på »att göra region«, där den regionala konstruktionen förutsätter att man tänker bort de kommunala gränserna.

Som bakgrund till behovet av att föra en aktiv stadspolitik och skapa konkurrenskraftiga regioner anges vanligen större samhälleliga förändringstendenser, såsom de vilka associeras med globalisering och en fördjupad integration inom EU. Globaliseringen begreppsliggörs ofta i termer av att vi lever i en »gränslös värld« där territorier antas spela en allt mindre roll, vilket innebär att politiken i sin tur måste överskrida traditionella gränser.⁸ Det behöver dock inte vara så enkelt att de kommunala gränserna har minskat i betydelse och att ett tänkande i territoriella termer, globaliseringen till trots, är överspelat. I en studie av Öresundsregionen ur ett demokratiperspektiv diskuterar Patrik Hall m.fl. hur föreställningar om en avterritorialiserad och gränsöverskridande region överskuggas av mer territorialiserade betraktelsesätt.⁹ Snarare än att vara inomregionalt gränslös, präglas Öresundsregionen av nationalstatslogik, spekulationer kring geopolitisk maktbalans och intressen formulerade utifrån territoriella gränsformuleringar.¹⁰

Denna artikel har som utgångspunkt att försöken att göra region genom stadspolitik kan betraktas som en process, på så sätt administrativa och territoriella gränser betonas olika beroende på sammanhanget.¹¹ Stadspolitiken och regiontanken innebär därmed snarare en *omformulering* än ett upplösande av olika gränser. När kommuner exempelvis står inför olika typer av problem, såsom förändrade ekonomiska förutsätt-

8. Angus Cameron & Ronen Palan, *The Imagined Economies of Globalization*, London 2004.

9. Patrik Hall, Kristian Sjövik & Ylva Stubbergaard, *Nätverk söker förankring. Öresundsregionen ur ett demokratiperspektiv*, Lund 2005, s. 89ff; 121ff.

10. Ibid.; jfr även Tom O'Dell, »Traversing the transnational«, *Invoking a Transnational Metropolis. The making of the Øresund Region*, red. Per Olof Berg, Anders Linde-Laursen & Orvar Löfgren, Lund 2000.

11. Jfr Anssi Paasi, »Boundaries as social processes: territoriality in the world of flows«, *Boundaries, Territory and Postmodernity*, red. David Newman, London 1999.

ningar, skapar samarbeten över de egna politiska gränserna »makt att agera«. ¹² Nya gränsformuleringar kan således vara möjliggörande och generera handlingskraft. ¹³ Samtidigt går det inte att agera inomregionalt gränslöst fullt ut – i stadspolitiken är det en central föreställning att den egna platsens position i konkurrensen mellan städer och regioner ständigt måste bevakas. Därmed skapas en grogrund för gränsformuleringar utifrån territorialiserade betraktelsesätt.

Studien syftar till att studera förhållandet mellan stadspolitiska ambitioner och regionala konstruktioner, såsom det yttrar sig i ett konkret stadspolitiskt projekt placerat i en regional kontext. Hur ser egentligen relationen ut mellan America's Cup och det regionala sammanhanget? Var tanken att America's Cup skulle gynna konstruktionen av en Öresundsregion genom att de positiva effekterna skulle spridas runt hela Öresunds kustland? Eller har det snarare handlat om America's Cup som ett led i Malmös egen stadspolitik? Är ett tänkande utifrån territoriella gränsdragningar överspelat eller har gränslösheten gränser?

Med dessa frågor i åtanke innehåller artikeln inledningsvis en teoretisk och empirisk rekonstruktion av vad stadspolitik och det regionala sammanhanget egentligen handlar om, både i termer av idéer och konkret politik. Därefter relateras America's Cup till den förda stadspolitiken i Malmö respektive föreställningen om Öresundsregionen och Skåne som ett gränslöst regionalt sammanhang. Genom en intervjustudie ¹⁴ med företrädesvis offentliga aktörer analyseras slutligen föreställningar kring America's Cup i relation till inomregionala gränser och gränslöshet.

En berättelse om städer och regioner

Under de senaste decennierna har det blivit populärt att tala om städer som noder i globala nätverk och som motorer för tillväxt i vad som be-

12. Begreppet »makt att agera« är hämtat från Clarence N. Stones regimteori inom forskningstraditionen »urban politics«. I sina studier av hur lokal politik genomdrivs i koalitioner mellan offentliga och privata aktörer använder Stone ett relationellt maktbegrepp, och vill skifta fokus från »power over« till »power to«. Se exempelvis Clarence N. Stone, *Regime Politics. Governing Atlanta. 1946–1988*, Kansas 1989.

13. Jfr Fredrik Nilssons artikel i denna antologi.

14. Sammantaget har 15 intervjuer genomförts. Urvalet baserades på den så kallade »snöbollsmetoden«, dvs. att varje intervjuperson har fått ge tips på ytterligare personer att prata med.

skrivits som »regionernas Europa». ¹⁵ Oberoende av den empiriska giltigheten i utsagor av detta slag kan man säga att det finns en berättelse om städer och regioner i dagens Europa. Denna berättelse – som vi kan kalla för stads- och regionberättelsen – förmedlas såväl inom region- och stadsforskningen som i mer policyorienterade rapporter och praktikerorienterade sammanhang. Stads- och regionberättelsen innehåller såväl normativa som empiriska föreställningar om städers och regioners betydelse för samhällsutvecklingen i allmänhet och för den ekonomiska utvecklingen i synnerhet. Berättelsen består av en samling föreställningar kring verkligheten i ett visst avseende, parallellt med specifika idéer om vilken politik som bör bedrivas givet att verkligheten ser ut på detta sätt. ¹⁶ Att dessa föreställningar är *normativa* till sin karaktär innebär att de gärna flyter samman med empiriska utsagor samt att de är konstruerade utifrån ett visst perspektiv. Detta innebär i sin tur att berättelsen inte automatiskt överensstämmer med verkligheten, utan bidrar till att konstruera densamma. När man beskriver någonting i termer av en berättelse blir det mindre viktigt huruvida städer och regioner, i någon sorts »reell» eller omstörtande mening, exempelvis är påverkade av olika globaliserande processer. ¹⁷ Det intressanta blir inte *i vilken grad* globaliseringen

Därutöver har jag tänkt både i termer av närhet, dvs. personer som direkt varit inblandade i America's Cup och i termer av distans, dvs. personer som befinner sig på längre avstånd ifrån projektet. Tyvärr har det av tidsskäl och på grund av det faktum att danskarna är mitt uppe i en strukturreform inte varit möjligt att inkludera några danska intervjupersoner. Gruppen av intervjupersoner är ingalunda homogen utan inkluderar allt ifrån politiskt ansvariga till ett kritiskt vänsterpartistiskt kommunalråd.

15. T.ex. Gunnar Törnqvist, *Renässans för regioner*, Stockholm 1998; Peter Maskell & Gunnar Törnqvist, *Building a Cross-Border Learning Region*, Köpenhamn 1999.

16. Teoretisk inspiration till detta stycke är hämtat från Alexa Robertson, »Narrativ analys, medietexter och identitetsforskning», *Identitetsstudier i praktiken*, red. Bo Petersson & Alexa Robertson, Malmö 2003, s. 92f och Mats Alvesson & Kaj Sköldberg, *Reflexive Methodology: New Vistas for Qualitative Research*, London 2000, s. 135ff. Om jag var diskursteoriker skulle jag kalla berättelsen för diskurs, alternativt narrativ om jag hörde hemma i en sådan forsknings-tradition. Med tanke på de omfattande teoretiska diskussionerna kring dessa begrepp, nöjer jag mig med att konstatera att berättelsen kan förstås som en dominerande föreställningsvärld vilken strukturerar vårt sätt att tänka och påverkar vårt sätt att agera.

17. Det finns en liten, om än växande del av forskningen om städer och regioner som använder denna typ av ansats. Se Gissur Ó. Erlingsson, *Regional pånyttfödelse: Ekonomi, demokrati och identitet i ett Europa under omvandling*, Lund 1999; Christian Fernández, *Regionalisering och regionalism. Idé, ideologi och politisk verklighet*, Lund 2000; John Lovering, »Theory led by policy. The inadequacies of the 'new regionalism'», *International Journal of Urban and Regional Research*, 1999; Bob Jessop, »The entrepreneurial city», *Transforming Cities. Contested Governance and New Spatial Divisions*, red. Nick Jewson & Susanne MacGregor, London 1997; Anna

transformerar den lokala politiken utan hur globaliseringen *begreppsliggörs* som bakgrund till behovet av en viss sorts politik. Föreställningar om globaliseringen är alltså med och skapar den verklighet de gör anspråk på att enbart beskriva. I stads- och regionberättelsens fall kan vi säga att det handlar om en berättelse som får företräde framför andra sätt att se på verkligheten.¹⁸ Därmed påverkar berättelsen utfallsrummet för vad som är möjligt att göra; ramarna sätts för vilken politik som anses vara möjlig att bedriva. Samtidigt är det viktigt att betona att det kan finnas betydande handlingsutrymme inom dessa ramar och att själva ramarna kan förändras, något jag dock tar mindre hänsyn till i denna artikel mot bakgrund av dess rekonstruerande syfte.¹⁹

Berättelsen som nyregionalism och entreprenörmässig stadspolitik

Vad innehåller stads- och regionberättelsen för olika delar? Startpunkten är att nationalstatens förmåga att bedriva ekonomisk politik har minskat avsevärt i och med globaliseringen, varför städer och regioner har övertagit och *måste* överta denna uppgift.²⁰ Globaliseringen, begreppsliggjord som en ökad rörlighet vilken minskar betydelsen av territoriella gränser, kräver att den lokalpolitiska nivån svarar med att bedriva en viss typ av politik. Gränslösa flöden av exempelvis produktion, kapital och arbetskraft har skapat en situation av allt större konkurrens, där det enda städer och regioner kan göra för att klara sig är att bedriva en politik som ökar deras attraktivitet och konkurrenskraft.²¹ I en »gränslös värld« där territorier spelar en allt mindre roll måste också politiken överskrida traditionella gränser.

Wieslander, »Myten om regionernas Europa«, *Att skapa en region – om identitet och territorier*, red. Markus Idvall & Anders Salomonsson, Stockholm 1996.

18. Jfr Jessop; Wieslander; Phil Hubbard & Tim Hall, »The entrepreneurial city and the 'new urban politics'«, *The Entrepreneurial City. Geographies of Politics, Regime and Representation*, red. Tim Hall & Phil Hubbard, Chichester 1998.

19. Jfr David Marsh & Paul Furlong, »A skin, not a sweater: ontology and epistemology in political science«, *Theory and Methods in Political Science*, red. David Marsh & Gerry Stoker, New York 2000, s. 19–35.

20. För exempel, se Törnqvist, s. 57; Jörgen Gren, *Den perfekta regionen?*, Lund 2002, s. 33–38.

21. T.ex. Susan S. Fainstein, »The changing world economy and urban restructuring«, *Readings in Urban Theory*, red. Susan S. Fainstein & Scott Campbell, Malden 1996, s. 171ff.

I litteraturen om regionalisering kallas stads- och regionberättelsen för »nyregionalism«, vilken beskrivs som den sedan 1990-talet dominerande regiondiskursen.²² Nyregionalismen lyfter fram en vision av regionen som en funktionellt integrerad och stark tillväxtregion, med potential att konkurrera med andra regioner om uppmärksamheten på en europeisk och global arena. Epitetet »ny« åsyftar att regionens ekonomiska och politiska betydelse på nytt återopnas, snarare än att regionalism skulle vara ett nytt fenomen eller enbart förekomma i en nyregionalistisk variant.²³

I ett svenskt sammanhang återspeglas nyregionalismen bland annat i vad som brukar refereras till som en förskjutning i regionalpolitiken. Denna politik, som en statlig fördelnings- och välfärdspolitik, syftade till att uppnå ideal som rättvisa och jämlikhet mellan landets olika geografiska delar. »Sedan 1980-talet har denna politik ersatts av en politik där staten direkt eller indirekt stöder en större regional differentiering och regional konkurrens.«²⁴ Gissur Ó. Erlingsson sammanfattar förskjutningen som att »[i]nriktningen i statsmakternas politik kan sägas ha förändrats från en *fördelningsinriktad nationell regionalpolitik* till en *tillväxtorienterad inifrånstyrd regionpolitik*«. ²⁵

Inom stadsforskningen är det inte ovanligt med en syn där stadsregioner är ekonomiska nyckelspelare och att en eller flera städer ses som drivande motorer för den regionala utvecklingen. Grundtanken är att "[e]conomically successful regions are in essence nothing else than expansive cities and their vicinity«. ²⁶ Stads- och regionberättelsen finner också sin motsvarighet i forskningen kring »the entrepreneurial city«. ²⁷ Den entreprenörmässiga stadspolitiken – som en svensk översättning skulle lyda – innebär att städer i en europeisk och nordamerikansk kontext är

22. Lovering; Fernández, *Regionalisering och regionalism*; Janerik Gidlund & Sverker Sörlin, *Det europeiska kalejdoskopet. Regionerna, nationerna och den europeiska identiteten*, Stockholm 1993.

23. Jfr Fernández, *Regionalisering och regionalism*, s. 11; Gren, s. 16–21; Michael Keating, »The invention of regions: political restructuring and territorial government in Western Europe«, *State/Space. A Reader*, red. Neil Brenner, Bob Jessop, Martin Jones & Gordon Macleod, 2003, s. 261ff.

24. Strömberg & Elander, s. 190; se även Gidlund & Sörlin, s. 158.

25. Erlingsson, s. 16.

26. Christer Jönsson, Sven Tägil & Gunnar Törnqvist, *Organizing European Space*, London 2000, s. 156.

27. Förgrundsgestalten i sammanhanget är David Harvey och hans artikel »From managerialism to entrepreneurialism: the transformation in urban governance in late capitalism«, *Geografiska Annaler*, 1989.

alltmer engagerade i den ekonomiska utvecklingen och att näringslivet kommit att få ett allt större inflytande över den lokala politiken.²⁸ Epitetet entreprenör blir till en metafor över en situation där det offentliga antar karaktärsdrag såsom exempelvis risktagande och innovationsbenägenhet, vilka traditionellt förknippas med näringslivet.²⁹

Berättelsen som konkret politik

Tillsammans översätts nyregionalismen och den entreprenörmässiga stadspolitiken, eller stads- och regionberättelsen, till ett antal olika konkreta idéer och strategier. För att uppnå lokal och regional tillväxt betonas – för det första – vikten av nära samverkan mellan politik och näringsliv där modeord som partnerskap och nätverk kommit att bli ledstjärnor. För det andra försöker städer och regioner att locka till sig exempelvis investeringar, nyetableringar, tillfälliga besökare och resursstarka invånare. Genom vad som omväxlande benämns som »city branding« eller »place marketing« lanseras den egna platsen som ett starkt varumärke.³⁰ I marknadsföringen lyfts ofta så kallade flaggskepp – såsom ombyggda hamnområden – fram som geografiska riktmärken. Tanken är att staden eller regionen måste utgöra en *attraktiv* plats, med tilltalande boendemiljöer, rikt kulturutbud och blomstrande stadsmiljöer, i såväl de egna invånarnas som omvärldens ögon. Här återfinns också olika former av urban förnyelse – dvs. att omvandla staden för att öka dess attraktivitet.³¹

För det tredje förekommer olika typer av satsningar på exempelvis högteknologiska och kunskapsintensiva branscher i syfte att understödja »kunskaps- och upplevelseindustrin« inom vad som refereras till som »den nya ekonomin«. Nyckelorden har kommit att bli geografiska kluster

28. Begreppet stadspolitik kan definieras som offentliga åtgärder vilka syftar till att utveckla staden eller kommunen i önskvärd riktning (se Granberg, s. 15). Även kommuner som är alltför små för att betraktas som städer kan bedriva stadspolitik, exempelvis genom att försöka marknadsföra sig för att locka företag och nya invånare.

29. Joe Painter, »Entrepreneurs are made, not born. Learning and urban regimes in the production of entrepreneurial cities«, *The Entrepreneurial City: Geographies of Politics, Regime and Representation*, red. Tim Hall & Phil Hubbard, Chichester 1998, s. 259ff.

30. T.ex. Steve Millington, Craig Young, Craig & Jonathan Lever, »A bibliography of city marketing«, *Journal of Regional and Local Studies*, 1997.

31. T.ex. Phil Hubbard, »Urban design and city regeneration: social representations of entrepreneurial landscapes«, *Urban Studies*, 1996.

och evenemang. Kluster innebär att skapa en geografisk koncentration av företag med likartad verksamhet. Ron Martin och Peter Sunley menar att tänkandet »conforms with, and reinforces, the ideological appeal of the 'new regionalism'«. ³² Ekonomen Michael Porter har kommit att bli mycket inflytelserik på området, »and policy-makers the world over have seized upon Porter's cluster model as a tool for promoting national, regional, and local competitiveness, innovation and growth«.

»Event-management« har också kommit att bli en populär företeelse, vilket Per Olof Berg och Orvar Löfgren beskriver enligt följande:

Under 1990-talet kom man att tala i termer av upplevelseindustri och upplevelseekonomi. [...] Önskan att kunna erbjuda starka upplevelser på en alltmer högröstad marknad är inte någon ny företeelse, men det vi möter mot 1900-talets slut är en intensifiering och institutionalisering av evenemangskulturen. ³³

Lokala och regionala aktörer har kommit att betrakta olika typer av evenemang som en framkomlig väg för att kommunicera ut positiva bilder av staden och regionen.

En berättelse om Malmö och Öresundsregionen

Öresundsregionen är en av Europas mest attraktiva och dynamiska tillväxtregioner. Tillsammans har vi vad som krävs för att konkurrera med andra regioner och attrahera besökare, företag, investeringar och arbetskraft. ³⁴

Det räcker att man bläddrar i några informationsbroschyrer från Öresundsregionens gemensamma marknadsföringsorgan – Øresund Network AB – för att känna igen stads- och regionberättelsens olika kom-

32. Ron Martin & Peter Sunley, »Deconstructing clusters: chaotic concept or policy panacea?«, *Journal of Economic Geography*, 2003, s. 29. Se även Lars Christensen & Peter Kempinsky, »Visioner i praktiken«, *Att mobilisera för regional tillväxt*, Lund 2004.

33. Per Olof Berg & Orvar Löfgren, »Konsten att öppna en bro«, *Öresundsbron på uppmärksamhetens marknad. Regionbyggare i evenemangsbranschen*, red. Per Olof Berg, Anders Linde-Laursen & Orvar Löfgren, Lund 2002, s. 13. Se även Per-Markku Ristilampi, »Cultural bridges, events, and the new region«, *Invoking a Transnational Metropolis. The Making of the Øresund Region*, red. Per Olof Berg, Anders Linde-Laursen & Orvar Löfgren, Lund 2000.

34. »Øresunds lilla blå«, informationsbroschyr utgiven av *Øresund Network*, 2005, s. 5.

ponenter. Nyckelorden återfinns i citatet ovan: attraktivitet, konkurrens och tillväxt. Det refereras ofta till kunskaps- och upplevelseekonomin, genom beskrivningar av Öresundsregionen som på väg att bli »one of Europe's most attractive knowledge-based areas«. ³⁵ I sammanhanget lyfts regionens spetskompetensområden fram, och »Medicon Valley Academy« lanseras som Skandinaviens främsta kluster vad gäller medicin och bioteknik. ³⁶ Om man talar i termer av upplevelseindustrin har den transnationella regionen till stor del konstruerats genom ett nätverk av olika evenemang. ³⁷

Öresundsregionen kan ses som ett försök att institutionalisera den variant av regioner som brukar benämnas den funktionella. ³⁸ Hall m.fl. visar hur beslutsfattarnas visioner för integrationen sammanfaller med den funktionella varianten av regioner, vilken innebär att »utveckla starka ekonomiska eller näringsgeografiska regioner med integrerat näringsliv och arbetsmarknad«. ³⁹ Samarbetet över Sundet syftar till att skapa en konkurrenskraftig och ekonomiskt integrerad region, ett samarbete vilket dessutom underlättas av EU:s understödjande av transnationell regionalisering. ⁴⁰

Tanken är att Köpenhamn och Malmö har en särskilt viktig funktion att fylla i regionen, genom att utgöra den storstadsnod vilken driver utvecklingen. ⁴¹ Exempelvis antog Malmö stad och Köpenhamns kommun våren 2000 en gemensam vision för samarbetet mellan de båda städerna, vilken uppdaterades till en handlingsplan för åren 2004–2006 med titeln »København och Malmö – én by«. I april 2005 lanserade därutöver Malmö och Lund sig som »Twin Cities« mitt i Öresundsregionen, en förstärkning av ett samarbete vilket anses kunna stärka utvecklingen för de

35. »Two countries, one region«, informationsbroschyr utgiven av *Øresund Network*.

36. »Øresunds lilla blå«, s. 12; jfr Hall et al., s. 86.

37. För studier av Öresundsregionen med fokus på regional marknadsföring och satsningar inom upplevelseekonomin se Per Olof Berg & Orvar Löfgren.

38. Jfr Hall et al., kap. 4; Richard Ek, *Øresundsregion – bli till! De geografiska visionernas diskursiva rytmer*, Lund 2003, s.10ff; Jesper Falkheimer, *Att gestalta en region. Källornas strategier och mediernas föreställningar om Øresund*, Göteborg 2004, s. 27; 194ff.

39. 2005, s. 76.

40. Hall et al., kap. 3 och 4; Falkheimer, s. 27.

41. Se t.ex. »Two countries, one region«; »Regional strategi för Malmö«, Malmö stadsbyggnadskontor, 2004.

båda städerna och befästa deras position som noder i Öresundsregionens kunskapsaxel.⁴²

En berättelse om inomregional gränslöshet och gränsformulering

Innan vi går in på visionen om Öresundsregionen som ett projekt i avsaknad av inomregionala gränsformuleringar, skall någonting sägas om vad jag avser när jag refererar till gränser, gränslöshet, gränsdragningar och territoriella spänningar. Denna artikel centreras kring territoriella gränser, vars främsta karaktärsdrag är de är markerade i ett geopolitiskt rum.⁴³ Även om jag ibland talar om enbart gränser, är min utgångspunkt att territoriella gränser kan ses som ett uttryck för gränsformuleringsprocesser. Om man följer Anssi Paasi, kan detta formuleras som att »boundaries will be understood not merely as static lines but as sets of practices and discourses.«⁴⁴ Exempelvis behöver en territoriell gräns inte följa en administrativ kommungräns, utan kan yttra sig som en markering av tillhörighet eller utanförskap utifrån en viss geografi.⁴⁵ Såsom jag nämnde inledningsvis är en specifik gränsformulering, eller vad jag ibland benämner som ett »territoriellt tänkande eller betraktelsesätt«, föränderlig och kan skifta beroende på sammanhang. Gränslöshet syftar, i sin tur, till en föreställning om att territoriella gränser har minskat drastiskt i betydelse i vad som refereras till som »the end of geography« i »vår gränslösa värld.«⁴⁶ Att intressen och konflikter kan höra samman med territoriella föreställningar, och manifesteras i vad jag kallar för territoriella spänningar, ses därmed som något förlegat och överspelat.

42. »MalmöLund – Twin Cities«, informationsbroschyr utgiven av Malmö stad och Lunds kommun, 2005, s. 3.

43. Hastings Donnay & Thomas M. Wilson, *Borders. Frontiers of Identity, Nation and State*, Oxford 1999, s. 19.

44. Anssi Paasi, »Boundaries as social practice and discourse. The Finnish-Russian border«, *Regional Studies*, 1999, s. 670.

45. Jfr *ibid.*, s. 26

46. Jfr *ibid.*; Cameron & Palan. s. 27.

Öresundsregionen som inomregionalt gränslös

Tendensen är tydlig i Skåne. Vad är Vellinge? Vad är Staffanstorp? Lomma? Löddeköpinge? Självständiga orter – eller delar av en större helhet? Och i så fall, är det av Malmö? Eller av Lund? Eller av Helsingborg? Det håller på att utvecklas ett regionalt nätverk – en region. Lokalpolitik/kommunalpolitik kommer därför i högre grad att handla om vilken roll som lokalsamhället/kommunen ska ha i det regionala sammanhanget, än att bara utveckla det lokala, oberoende av omgivningen.⁴⁷

I stads- och regionberättelsen spelar inte gränsdragningar, såsom exempelvis mellan städer, längre någon roll. Genom samverkan måste man komma bortom den traditionella synen på en kommun som en välavgränsad administrativ och politisk enhet med tydligt definierade gränser gentemot sin omvärld.⁴⁸ Skall man »göra region« måste man tänka gränslöst. Inom regionen finns inga gränser.

I vad som definieras som Öresundsregionens slogan och dess övergripande kärnvärden kan vi se ett betonde av inomregional gränslöshet. Vid sidan om »Øresund – the human capital of Scandinavia« används »Två länder, en region – gränslösa möjligheter«.⁴⁹ I en »visionsbok« om Öresundsregionen, utarbetad på uppdrag av Region Skåne, beskrivs hur den »moderna ekonomin« innebär att det geografiska rummet har förändrats vilket leder till »nya strukturer i Skåne«.⁵⁰ De nya strukturerna innebär att såväl inom den skånska som inom den transnationella regionen har traditionella gränser, exempelvis mellan städer, inte längre någon betydelse.

Det sker i form av globalisering och internationalisering, som långsamt leder till en minskning av nationalstaternas roll som allomfattande institution. Det utvecklas relationer och nätverk tvärs över de gamla nationsgränserna, ja t.o.m. mellan olika världsdelar. Men det sker också i form av ökad lokal och regional rörlighet, som innebär att individens förankring i

47. Uffe Palludan & Henrik Persson, *Öresundsregionen – bakgrund, verklighet, möjligheter*, København & Malmö 2003 s. 213f.

48. För exempel, se t.ex. »Øresunds lilla blå«, s. 7.

49. »Øresunds Lilla Blå«, s. 9; »Øresund – the human capital of Scandinavia«, informationsbroschyr utgiven av *Øresund Network*, s. 3.

50. Palludan & Persson, s. 212.

det lokala minskar. Medan de flesta stadsbor tidigare levde hela livet i staden, så använder de oftare och oftare faciliteter långt från staden, kanske i grannstaden. Därmed sprängs stadsgränserna och förlorar i betydelse. Både internationaliseringen och den ökade rörligheten fortsätter troligen. [...] Nätverk och relationer utvecklas nu på tvärs över de gränser som den tidigare strukturen dikterade mellan städer och länder. För Skåne kan detta få en enormt stor betydelse.⁵¹

Inom stads- och regionberättelsen är gränslösa »nätverk och relationer« inte enbart ett empiriskt faktum, utan även en politisk nödvändighet. Om man skall klara sig i »ett Europa utan gränser«, med den inre marknadens fria rörlighet av varor, tjänster, människor och kapital, är det nödvändigt med samarbeten som går tvärs över invanda gränser mellan geografier och politiska enheter.⁵²

I stads- och regionberättelsen är det inte bara EU utan även globaliseringen, i betydelsen ett fritt flöde av exempelvis kapital och företag, som inte känner några gränser – allra minst nationella sådana.⁵³ I visionsboken om Öresundsregionen beskrivs hur »en ny brytningstid« har skapat en ny verklighet,⁵⁴ vilket formuleras enligt följande:

Byggandet av Öresundsbron sammanföll med den snabba globaliseringen, som har satt nationalstaterna under press. Den ekonomiska integrationen av världsekonomin har här varit helt central. [...] Utvecklingen har varit särskilt tydlig i Öresundsområdet, vilket bekräftar regionens nya roll som en nod i det globala systemet. Det har redan förvandlat många av Öresundsvisionerna till verklighet.⁵⁵

I stads- och regionberättelsen ger globaliseringen upphov till urban och regional konkurrens där »regioner konkurrerar om att locka till sig utvecklingsresurser som på något sätt flyter omkring, där den ena regionens vinst är den andres förlust.«⁵⁶ Globaliseringen blir på så sätt en kausal me-

51. Ibid., s. 212f.

52. Jfr Fernández, s. 18; Hall et al., kap. 3.

53. T.ex. Maskell & Törnqvist, s. 17.

54. Palludan & Persson, s. 81–85.

55. Ibid., s 84f.

56. Erlingsson, s. 24, som även problematiserar begreppet regional konkurrens. För idén om urban konkurrens, se exempelvis Fainstein, s. 171ff.

kanism, vilken kräver att politiken svarar med »the politics of necessary adaptation«. ⁵⁷

There is a growing and apparently unshakeable consensus amongst political and business elites (not to mention many academic social scientists) that the state and business corporations must *adapt* to »globalisation« and the »borderless world«. ⁵⁸

I vårt fall innebär »anpassningens politik« således att tillämpa de strategier som förknippas med stads- och regionberättelsen.

Sammantaget gör stads- och regionberättelsen anspråk på gränslöshet i tre avseenden. (1) Som svar på att globaliseringen är gränslös, dvs. att gränslösa flöden minskar betydelsen av exempelvis stadsgränser, (2) måste man samarbeta över de egna politiska och administrativa gränserna, (3) vilket i sin tur innebär att regionen inte har några interna gränser. ⁵⁹

Territoriella gränsformuleringar i Öresundsregionen

I en berättelse som i stor utsträckning centreras kring föreställningar om gränslöshet och gränsoverskridande processer finns det inte utrymme för territoriella spänningar mellan olika städer eller geografiska områden.

I EUs idéer kring funktionella regioner som ligger till grund för regionalpolitiken betonas harmonisering snarare än geopolitiska konflikter. Detta ligger också väl i linje med den nedtoning av territoriets betydelse som varit ett inslag i globaliseringsdebatten. ⁶⁰

Det territoriella tänkandet är överspelat eftersom en politik i linje med stads- och regionberättelsen gagnar hela det område som definierats som regionen. Tanken kan kallas för en regional variant av principen om »trickle down«. ⁶¹ Om utvecklingen i Öresundsregionen drivs av stor-

57. Angus Cameron & Ronen Palan, »The imagined economy: mapping transformations in the contemporary state«, *State/Space. A Reader*, red. Neil Brenner, Bob Jessop, Martin Jones & Gordon Macleod, Oxford 2003, s. 165ff.

58. *Ibid.*, s. 166.

59. Tilläggas bör dock att vad gäller Öresundsregionen är den inomregionala gränslösheten snarast en vision, eftersom flertalet av de inblandade aktörerna betonar att en starkt integrerad region ännu inte är verklighet. Se O'Dell, s. 233–238.

60. Hall et al., s. 90.

61. Jfr Tim Hall, *Urban Geography*, London 1998, s. 92f.

stadsnoden Malmö–Köpenhamn genereras tillväxt vilken sprids till *hela* regionen. Det föreligger ingen konflikt om resurser utifrån territoriella intressen. Snarare ger principen uttryck för en syn där utveckling kan liknas vid ett plussummespel; effekterna av en gynnsam utveckling i en del av regionen sprider sig som ringar på vattnet till övriga delar.

Som vi kommer att se i den empiriska analysen nedan, behöver Öresundsregionen emellertid inte vara en plats inom vilken gränser upphört att existera. Tidigare forskning har visat att regionaliseringen färgas av olika nationella intressen.⁶² I linje med detta menar Hall, Sjövik & Stubbergaard att Öresundsintegrationen präglas av ett tänkande strukturerat utifrån territoriella gränsdragningar, snarare än att globalisering och transregionalisering leder till att sådana skiljelinjer förlorar sin betydelse.⁶³ Även Richard Ek lyfter fram vad han kallar för »territoriellt grundade Öresundsregionala konfliktlinjer«, såsom exempelvis de vilka förekommer mellan Köpenhamn och Malmö/Skåne, mellan södra och norra delen av Öresund samt mellan västra och östra Skåne.⁶⁴

*Första gången
America's Cup-tävlingarna
och prispokalen
kom till Europa.*

*När America's Cup kom till Malmö och Skåne*⁶⁵

Innan vi går in på inomregionala gränsformuleringar i fallet America's Cup kommer först en bakgrund att tecknas och projektet att sättas i re-

62. O'Dell, s. 237; Hall et al., kap. 4 och 5.

63. Hall et al., s. 89ff; 120–126.

64. Ek, s. 82–94. Jfr Karl Bergmans artikel i denna antologi.

65. Detta och följande avsnitt bygger huvudsakligen på de intervjuer som finns redovisade

lation till stads- och regionberättelsen. America's Cup kan sägas vara ett projekt som utgör ett led i Malmös entreprenörmässiga stadspolitik. I marknadsföringen av staden har det varit viktigt att kommunicera ut ett budskap om att Malmö är någonting annat än en f.d. arbetar- och industristad, djupt präglad av avindustrialisering och problem i kölvattnet av nittioalets ekonomiska kris.⁶⁶ För att vända stadens utveckling de senaste decennierna har de kommunala aktörerna bland annat betonat det väsentliga i att ingå i och tänka i termer av ett större rumsligt sammanhang. Öresundsregionen är kanske det främsta av dessa sammanhang. Det talas också om att staden på ett övergripande plan har ändrat sin inställning, vilket kan illustreras med hjälp av ett utdrag från »Malmös regionala strategi«:

2000-talets Malmö är en stad i förändring. Det är en stad som vill vara mer än »sig själv nock«, en stad som är beredd att påverka och påverkas i kontakter med andra aktörer. För att behålla och stärka Malmös attraktionskraft måste stadens roll ständigt analyseras i ett omvärldsperspektiv. Särskilt i en tid då stora förändringar sker.⁶⁷

För att inte längre vara »sig selv nok« arbetar Malmö stad på olika arenor, däribland inom Öresundsregionen, inom Skåne som en region, inom det sydvästra hörnet av Skåne⁶⁸ och internationellt genom organisationer såsom exempelvis Eurocities⁶⁹ och genom öppnandet av ett eget representationskontor i Bryssel.

i referensförteckningen samt på övrigt offentligt material. Viktigt i sammanhanget är att det inte är intervjupersonerna i sig som är intressanta, utan de föreställningar de ger uttryck för. Samma person kan därmed ge uttryck för olika typer av föreställningar. I de fall jag direkt citerar en intervjuperson redovisas detta löpande i texten, för att kontexten skall bli begriplig. Citaten syftar inte till att ge en helomfattande bild av vad intervjupersonen sagt under den ofta mer än en timme långa intervjun, utan används för att illustrera de teoretiska resonemang jag för. Det som citeras behöver därmed inte vara representativt för hela intervjun. Sammantaget är avsnittet helt och hållet min tolkning, baserad på intervjuerna och det intryck man som forskare skapar sig efter att under en period ha umgått med empirin även via massmedia, konferenser o.d.

66. Magnus Jerneck, »Malmö – porten till kontinenten? En maktstudie av en internationaliserad storstad«, *Lokal makt*, red. Lars-Göran Stenelo & Bengt Norrving, Lund 1993; Magnus Jerneck »Malmö – the centre of an Europeanized region in southern Sweden?«, *From Town to Town*, red. Christian Wellmann, Hamburg 1998.

67. »Regional strategi för Malmö«, s. 7.

68. Malmö ingår i ett informellt samverkansorgan (Samverkan Skåne Sydväst) mellan tio sydvästskånska kommuner. De andra »hörnen« i Skåne har också samarbeten: NOSAM i nordvästra, Skåne Nordost i nordöstra och SÖSK i sydöstra.

69. Eurocities är en lobbyorganisation som arbetar gentemot EU med att företräda de större europeiska städernas intressen.

De kommunala aktörerna tillämpar ett antal av de strategier vilka förknippas med stads- och regionberättelsen.⁷⁰ Som några exempel på strategier kan nämnas försöken att såväl internt som externt lansera Malmö som en upplevelse- och kunskapsstad.⁷¹ Detta sker t.ex. dels genom omvandlingen av hamnområdet Västra hamnen till en klustermiljö för teknik- och kunskapsintensiva företag och dels genom satsningar på upplevelseekonomin i Hyllie utvecklingsområde. Vanliga referenspunkter i berättelsen om ett förändrat Malmö är därutöver tillkomsten av Malmö högskola, konstruktionen av Öresundsbron och infrastruktursatsningen Citytunneln.

America's Cup kan sägas vara det senaste i raden av exempel på de omfattande stadspolitiska satsningarna i Malmö.⁷² Genom intervjuer med involverade tjänstemän och politiker framkommer att projektet tillmäts en innebörd långt vidare än att vara en enskild satsning på ett specifikt sportarrangemang.⁷³ För det första beskrivs det offentligas engagemang i America's Cup som en naturlig del av en uttalad önskan att satsa på upplevelseindustrin. America's Cup inramas som ett projekt i raden av flera och är förenligt med den övergripande visionen om Malmö som en upplevelsestad med en stark besöksnäring, vilken bland annat formuleras i »Marknadsplan för mötesplats Malmö«.⁷⁴

För det andra sätts America's Cup in i ett sammanhang av stadsomvandling, som en ytterligare förstärkning av Malmö som en förändrad stad med en ny »image«. Det är viktigt att synliggöra för invånarna och omvärlden att Malmö och även Skåne är mitt uppe i en positiv utvecklingsprocess. Ett sätt att göra detta är att bedriva platsmarknadsföring.

70. Jfr Ek, s. 32ff.

71. Jfr t.ex. Dalia Mukhtar-Landgren, »Den delade staden – välfärd för alla i kunskapsstaden Malmö«, *Fronesis*, 2005.

72. Den 3 februari 2005 undertecknades ett avtal mellan Malmö stad/Region Skåne (Sailing Region) och America's Cup's utförarorganisation (AC Management), vilket reglerade de båda organisationernas åtaganden. Avtalet finns att tillgå på Region Skånes hemsida (2). Olika uppgifter om de sammantagna kostnaderna för projektet har figurerat i offentliga sammanhang och media.

73. Observera att syftet här inte är att visa andra anledningar bakom beslutet att arrangera America's Cup än de som aktörerna själva lyfter fram. Det kan ju exempelvis även handla om att den entreprenörmässiga stadspolitiken är så mycket roligare att syssla med än traditionell kommunalpolitik.

74. Antagen av kommunstyrelsen den 3 mars 2004.

Det handlar om att skapa fyrhorn för städer och platser och därför är marknadsföring jätteviktigt. Marknadsföring kan antingen vara att man annonserar i tidningar eller skapar evenemang.[...] Så någonstans handlar det om att våga sticka upp, att våga synas i någon form – antingen som ett högt hus eller som ett världsevenemang eller liknande.⁷⁵

Evenemang såsom America's Cup beskrivs som ett lämpligt verktyg för synliggöra en plats attraktivitet. Om målet är att få attraktiva grupper av invånare att flytta till staden parallellt med att locka tillfälliga besökare och investerare behövs något utöver en förväntad standard på den kommunala servicen.

Man har kanske tagit för givet att man har en god standard på de traditionella kärnverksamheterna i den kommunala verksamheten. Så har man varit ganska nöjd över det utan att reflektera över det. Men det har ju kommit ett helt annat konkurrenstänkande nu än någonsin tidigare där det är viktigt att kunna appellera både till dem som finns som medborgare i nuläget men också att kunna appellera till människor... att få inflytare för permanent bosättning eller beroende på studier. Jag tror att det finns ett konkurrenstänkande på ett helt annat sätt än tidigare.⁷⁶

Eftersom konkurrensen mellan städer och regioner har ökat, måste man lansera sig som en attraktiv plats vad gäller allt från boendemiljö till kommunal service.

America's Cup och inomregional gränslöshet

I beskrivningar av varför platsmarknadsföring i sin tur är betydelsefullt refererar flera intervjupersoner till ökad rörlighet och/eller globalisering. Monica Yngvesson, utvecklingsdirektör på Region Skåne och tillika projektledare för SailingRegion, uttrycker det enligt följande:

Det beror... det ligger ju i globaliseringen. Att man tittar ut över ett större område och att man konkurrerar med andra delar av världen. Att företagen väljer och att även kvalificerad arbetskraft väljer att satsa på det som

75. Intervju Cecilia Gyllenkrok, vd Øresund Network och informations- och kommunikationschef SailingRegion.

76. Intervju Lars Carmén, turistdirektör Malmö stad.

är annat än bara jobbet. Hur ser det ut runtomkring – kan jag trivas där? [...] Man måste tala om och man måste visa upp vad man har. Jag tror att i den tid vi lever nu har den frågan kommit att bli mycket större än vad den var förr. Dessutom är det beroende på att informationsflödet över världen är så mycket större och att man rör sig över världen på ett annat sätt; alltså både arbetskraft och pengar.

Bakom behovet av platsmarknadsföring ligger en föreställning om gränslösa flöden vilka givit upphov till ett ökat konkurrenständande. För att hantera dessa flöden gäller det att samarbeta över de egna kommungränserna.

Man säger ju inte 'i vilken region i Europa ska ni ha konferens i år, vilken kommun i Europa ska ni åka till?' Man tänker inte så och i varje fall handlar man inte så. Men det är klart att de som sysslar med kommuner och administration och geografier och liknande, de har kanske mer fokus på geografien eftersom de har mandat utifrån sin geografi. De har inte mandat utifrån den geografi som ligger bredvid. Men om man försöker tänka bort det och lägga ett utifrån perspektiv – ett kund- eller besökarperspektiv – så är det viktigare att människor överhuvudtaget kommer hit än att de är någon annanstans. [...] Jag tror nog att de flesta begriper att för att man skall vara stark kan man inte vara ensam – då måste man jobba med andra eftersom det behövs ett antal incitament för att människor skall flytta på sig och komma hit till just oss. Och evenemang kan ju vara en sådan dragare.⁷⁷

Flera intervjupersoner beskriver hur man tänker mer gränslöst nu för tiden, även om den lokalpolitiska nivån fortfarande har sitt politiska mandat utifrån sina geografiska gränser.

America's Cup lyfts fram som ett projekt som gör det meningslöst att tänka i termer av territoriella gränser inom vare sig Skåne som en region eller Öresundsregionen. Att Region Skåne går in och stödjer ett evenemang som äger rum i Malmö motiveras med att om Malmö blir en stark och drivande nod i de regionala sammanhangen på den skånska sidan så gynnar det även andra delar av Skåne. Region Skånes utvecklingsdirektör beskriver organisationens roll från detta perspektiv:

77. Intervju Lars Carmén.

Det är ju väldigt mycket det som det här jobbet handlar om. Dels någon slags rimlig och rättvis behandling, men också ett förhållningssätt som bygger på vad som är rationellt och vad som gagnar helheten. Ibland är det naturligt att man måste satsa på Malmö för att Malmö... ta America's Cup – det fanns ingen annanstans i Skåne detta skulle kunna ha hanterats utom i Malmö.⁷⁸

Stefan Larsson, också på Region Skåne, talar om storstädernas roll i regional utveckling och att »en kommun som Skurup eller Hörby eller Höör räknar med ringarna-på-vattnet-effekter«. Ystads socialdemokratiska kommunalråd och tillika kommunstyrelsens ordförande Kent Mårtensson svarar följande på frågan om Malmös utveckling är någonting man funderar på som Ystadspolitiker:

Det är på detta viset att jag tror att vi måste inse att Malmö är en magnet och att det som händer där för det mesta är positivt för oss också. Vi träffar, exempelvis genom SÖSK, Malmö stad varje år och diskuterar vad det är för frågor som är viktiga. Det är väldigt bra diskussioner som kommer fram där. Jag tror att alla är överens om att Malmö är en viktig stad även för våra kommuner. Man ser att det som händer i Malmö, det har vi också nytta av.⁷⁹

Principen om regional »trickle down« och synen på regional utveckling som ett plussummespel, centrala i stads- och regionberättelsen, innebär att man inte skall tänka i termer av territoriella gränser inom det regionala sammanhanget. Detta gäller även för relationerna över Sundet:

Sen får man inte glömma att med America's Cup... Det är det sättet att tänka som vi äntligen har fått igenom: händer det något stort i Malmö så spillar det över till Köpenhamn. Händer det något stort i Köpenhamn så spillar det över till Malmö. [...] Så någonstans så ser man att den här landsbarriären, att den här landsgränsen betyder ingenting längre. Kan vi tillsammans satsa på att gå ut och marknadsföra oss gemensamt så vinner vi på det.⁸⁰

78. Intervju Monica Yngvesson, projektledare SailingRegion och utvecklingsdirektör Region Skåne.

79. Intervju Kent Mårtensson, kommunstyrelseordförande i Ystad.

80. Intervju Cecilia Gyllenkrok.

Vad gäller de effekter America's Cup får, både som evenemang och som marknadsföringsprojekt, överskrids traditionella gränsdragningar och Malmö, Skåne som en region och Öresundsregionen flyter samman. Den bild som förmedlas innebär att det inte finns några territoriella spänningsförhållanden inom det regionala sammanhanget och därmed inget behov av »delregionala och lokala positioneringar« inom detsamma.⁸¹

America's Cup och inomregionala gränsformuleringar

Det territoriella tankerummet i fallet America's Cup återspeglar en idé om Öresundsregionen och Skåne som en region i avsaknad av ett territoriellt tänkande. Därutöver är emellertid olika gränsformuleringar i högsta grad närvarande – dels mellan de större städerna och dels mellan storstadsregionen Malmö–Köpenhamn och övriga Skåne.

Territoriella spänningar mellan de stora städerna i Öresundsregionen

Malmö och Köpenhamn som en gemensam drivande nod är en bärande idé i stads- och regionberättelsen översatt till en Öresundskontext. Hur balansen mellan de större städerna inom Öresund skall se ut är dock inte självklart. Relationen mellan Malmö och Helsingborg på den skånska sidan av Öresundsregionen har traditionellt beskrivits i termer av rivalitet och konkurrens.⁸² Maktbalansen har förskjutits i olika perioder,⁸³ men öppnandet av Öresundsbron istället för en tunnel i norra Öresund innebär »en rubbning av den inomregionala balansen och en tydlig förskjutning av sundets tyngdpunkt söderut«.⁸⁴ Intensifierandet av ett särskilt samarbete mellan Helsingborg och Helsingör kan ses mot bakgrund av en rädsla för att man ska bli överskuggad av Malmö och Köpenhamn, vilket även uttrycks av den tjänsteman som är ansvarig för samarbetet från Helsingborgs sida.

81. Jfr Hall et al., sid. 91.

82. Christian Fernández, *NOSAM. Nordvästskånska kommuner i sökande efter en ny samhällsprofil*, Lund 1999, s. 21ff.

83. Ek, s. 86–90. Jfr Karl Bergmans artikel i denna antologi.

84. Fernández, *NOSAM*, s. 21.

I början av 90-talet tog man beslutet om Öresundsbron. Och då reagerade Helsingborgs och Helsingörs ledning. Då blev man ju lite orolig för att det kanske, det kanske blir så att när bron kommer så tappar vi i utveckling häruppe.⁸⁵

En central fråga för HH-samarbetet är utvecklingen av en fast förbindelse i form av en järnvägstunnel mellan de båda städerna, en fråga som drivits sedan slutet av 60-talet.⁸⁶ HH-samarbetet, men även den samverkan som finns inom NOSAM, kan ses som ett sätt att försöka skapa en nordvästskånsk region och därmed göra en geopolitisk markering i förhållande till uppkomsten av en storstadsnod i Öresunds södra delar.⁸⁷

Territoriella gränsformuleringar äger emellertid inte enbart rum mellan södra och norra Öresund, utan även mellan Malmö och Köpenhamn. I sammanhanget kan man fråga sig hur det kommer sig att America's Cup inte var ett samarrangemang mellan Malmö och Köpenhamn – med tanke på att de båda städerna befinner sig mitt uppe i en regionaliseringsprocess där stadsgränser förlorar i betydelse och att vikten av det regionala sammanhanget inte nog kan betonas. Avsaknaden av samarbete kan förefalla smått förbryllande om man därtill beaktar att Öresundsregionen till stor del konstruerats genom olika evenemang, att Köpenhamn så sent som 2003 var intresserat av att vara värdstad till själva slutfinalen,⁸⁸ att städerna gemensamt skall stå som värd för en stor Rotarysammankomst nästa år och att man formulerat visionen om Öresunds-VM 2020 under devisen »upplevelseekonomin är över oss«.⁸⁹ Olika förklaringar till varför det aldrig var aktuellt med ett samarrangemang är dock, enligt några av intervjupersonerna, att danskarna är mitt uppe i en omvandling av sitt politiska system, att Köpenhamn inte var intresserat av annat än finalen, att beslutsprocessen var tvungen att gå så fort att det inte fanns tid samt att *en stad* var tvungen att vara värdstad.

85. Intervju Sten Nordqvist, tjänsteman på kommunstyrelsens förvaltning med ansvar för HH-samarbetet.

86. Peter Levring & Lise Lyck, *Grænseoverskridende kommunalt samarbejde i Øresundsregionen*, Malmö 2005.

87. Fernández, NOSAM, s. 21ff. Förkortningen står för Nordvästra Skånes Kommuner i Samverkan – ett av »de fyra hörnen«.

88. »Köpenhamn vill arrangera America's Cup«, *Dagens Nyheter*, 030305.

89. 2005 års Øresundsting, en konferens anordnad den 5 december av Öresundskomiteen.

Icke desto mindre framkommer även en annan bild, nämligen att det aldrig var tal om ett samarrangemang och att det fåtal gemensamma möten som hölls snarast hade karaktären av informationsmöten. Malmö stad hade dessutom redan fått upp ögonen för America's Cup redan år 2001, medan Köpenhamn var betydligt senare. »Och då, fem över tolv, så tyckte Köpenhamn att man skulle ha finalen till Köpenhamn och då hade vi hållit på i två år innan – så det kändes lite skoj.«⁹⁰

För oss var det ett strategiskt val kan jag säga. För oss var valet det att visst, vi skall samarbeta med Köpenhamn i den här frågan, det är naturligtvis intressant men vi skall se till att det blir här som tävlingen går av stapeln. Det gjorde att vi i vårt interna arbete kanske involverade danskarna lite senare därför att vi först ville göra klart för oss själva att vi klarar av det. Vi ville ha tävlingen och vi ville ha den här i Malmö och inte på den danska sidan. Så det var ett medvetet val. Det är ju så – konkurrens och samarbete.⁹¹

Den territoriella föreställningen om konkurrens mellan städer inom en region är betydligt mer närvarande än vad principen om regional »trickle down« gör gällande. Relationen mellan att satsa på den egna staden och att lansera sig som del av en region – mellan entreprenörmässig stadspolitik och nyregionalism – översätts till en fråga om samarbete kontra konkurrens. Det gäller för Malmö att dra nytta av närheten till en huvudstad, men samtidigt akta sig för att reduceras till en »förort« utan unika karaktärsdrag. Vissa menar att det inte är lönt för Malmö att försöka konkurrera med Köpenhamn, och metaforen »lillebrorskomplex« används vad gäller relationen mellan de båda städerna. Det verkar ha varit viktigt att visa att lillebror inte alltid är så liten jämfört med sin storebror.

Hade du gått in i större processer, dels hade man garanterat inte hunnit med det beslutsmässigt och nummer två så hade inte Malmö kommit i fokus utan det hade som alla andra arrangemang i den här regionen ... det är att de oftast hamnar i Köpenhamn. Och då är Malmö en förort. Här är det istället Malmö som har tagit köpenhamnarnas stora intresse – segling

90. Intervju Lars Carmén.

91. Intervju Monica Yngvesson.

och båtsport – och lagt det i Malmö. Det finns ju en väldig poäng, en styrkepoäng mellan Malmö–Köpenhamn, att ta det här och att ta det själv.⁹²

Ett ytterligare exempel skall nämnas. Flera intervjupersoner refererar till att Malmö saknar en större inomhusarena för evenemang – och Percy Nilssons numera fastlagda planer på en jättearena i Hyllie vid brofästet kan ses i ljuset av detta.⁹³ Det har dock visat sig att den danska staten, Köpenhamns kommun och Bella Center (Skandinaviens största kongress- och utställningscenter beläget i Köpenhamn) har återupptagit sina planer på en multiarena i samma storlek som den i Hyllie, men i Ørestad på den danska sidan av Sundet.⁹⁴ Per Olof Bergqvist, stadion- och evenemangschef i Malmö, beskriver att när danskarna insåg att det kommer att bli verklighet av Percy Nilssons planer i Hyllie återaktualiserade de sitt arenaprojekt. Två arenor i Malmö–Köpenhamnsområdet kommer inte att bli verklighet, spår Bergqvist, utan den som börjar gräva först vinner konkurrensen om de framtida evenemangen.

Att det är svårt att hålla fast vid Öresundsretorikens gränslöshet kanske just manifesteras när det kommer till konkreta projekt, där den egna stadens perspektiv gärna får företräde framför det regionala. Territoriella föreställningar om å ena sidan gränslöshet i en gemensam geografi och å andra sidan ett hävdande av den egna platsens betydelse i den inomregionala konkurrensen ställs mot varandra när det kommer till att översätta stads- och regionberättelsen till konkret politik.

Territoriella spänningar mellan stora och mindre kommuner

Vi hade inte pengarna men pengarna var avsatta till att marknadsföra Wallanderprojektet för 2007. Då flyttade man så att säga de pengarna när man behövde använda dem i samband med America's Cup. Det blev lite negativt. Men, det är ju alltid frågan, vad ger en sådan här... det är väl det man håller på att utvärdera – vad har det gett för Skåne. Det är kanske tidigt att säga. Jag läste någonting i en tidning om att man hade tittat på

92. Intervju Märten Hedlund, vice projektledare SailingRegion.

93. Malmö stads hemsida (2).

94. Nytt från Öresund, nyhetsbrev från *Øresund Network*, 16 mars 2006.

det ifrån något håll utifrån hur mycket det hade gett i turism. Men jag kan ju inte säga att det har spridit sig ut hit. Det har det inte gjort. På det sättet har vi inte märkt av det så mycket. [...] Sen vill jag också tillägga att utan Region Skåne hade inte Wallandersatsningen kommit till. De har visat en mycket bra vilja vad gäller det. Det måste också sägas i detta sammanhang.⁹⁵

I citatet ovan beskriver Ystads kommunalråd sin syn på att planerade satsningar inom Position Skånes budget, såsom marknadsföringen av Wallanderfilmerna, måste nedprioriteras på grund av America's Cup. För de intervjupersoner som representerar andra delar av Skåne än Malmö är det inte självklart att projektets positiva effekter kommer att spridas även dit.

Implicit återspeglar citatet ovan att Region Skånes roll är central i sammanhanget. Det är inte ovanligt att America's Cup inramas som en Malmöspecifik snarare än regional satsning – varför frågan om Region Skånes medverkan i en så pass omfattande satsning ställs på sin spets. Frågan om Region Skåne, America's Cup och territoriella spänningar är i sin tur till stor del en fråga om marknadsföringsbolaget Position Skånes uppgång och fall. Position Skåne startades 2003 i syfte att intensifiera marknadsföringen av Skåne, utifrån en sammanslagning av Skånes Turistråd (ägdes av kommunerna) och Region Skånes avdelning för »inward investment«. När America's Cup kom upp på dagordningen bestämdes det att medel skulle tas ifrån Position Skåne, eftersom socialdemokraterna misslyckats med att få regionfullmäktige att avsätta särskilda medel till projektet.

Position Skåne hade ju en plan och en budget för sin marknadsföring för hela året. Hade man fått reda på detta i tid hade man kunnat anpassa sina egna trycksaker, sitt agerande, sina prioriteringar, hur man skulle marknadsföra America's Cup och att det skulle ha kommit in i den ordinarie planen för marknadsföring av Skåne. Men det var ju kört i flera sammanhang eftersom det hade gått så långt med förberedelser: trycksaker som redan var tryckta och arbete som var gjort som inte kunde göras om. Det blev liksom ett lager som fick läggas utanpå de andra aktiviteterna. I den

95. Intervju Kent Mårtensson, kommunalråd (s) och kommunstyrelsens ordförande i Ystad. Även Annelie Philipson, kommunalråd (v) i Malmö stad talade om detta.

mån man kunde ställa in så fick man omprioritera och satsa på detta istället. Det ställde till stor oreda i Position Skånes organisering och bolagets marknadsföring av Skåne.⁹⁶

Position Skånes styrelse och vd var mycket kritiska till beslutet, men blev ålagda av ägarna (Region Skåne till 85% och Kommunförbundet Skåne till 15%) att omprioritera i sin budget.⁹⁷ Kommunförbundet kände sig emellertid, enligt en av Position Skånes styrelseledamöter, överkört av Region Skåne. Den tidigare mycket kritiska vd:n för Position Skåne, Semy Rülff, tystnade och bestämde sig för att lämna sin post men har efter påtryckningar nyligen bestämt sig för att stanna.⁹⁸ Kritiken från styrelsen och vd:n gick dels ut på huruvida America's Cup var ett bra marknadsföringsprojekt, men också om det var lämpligt att använda medel avsatta för satsningar i hela Skåne till ett projekt som i så stor utsträckning berörde enbart Malmö. Enligt Semy Rülff fick Position Skåne mycket kritik av kommuner från andra delar av Skåne, vilka frågade sig »vad kommer vi att få ut av detta?« Monica Yngvesson menar att det egentligen inte var konstigt att kritik uppkom.

Det var trots allt en ganska kort process för ett så stort projekt. I normalfallet hade det kanske varit diskuterat i vår budgetprocess, i våra planer osv. Detta kom liksom in och därmed blev det en ganska kort beslutsprocess. Då kan man säga att det ledde också till att de som inte hade satt sig in i frågan, eller kanske inte kände till det här arrangemanget, de såg »oj vad mycket pengar och väldigt mycket fokus på Malmö – vad kommer egentligen resten av Skåne att få ut av detta?«

Även om Position Skåne enligt flera intervjupersoner redan sedan tidigare haft en rad organisatoriska problem, är en möjlig tolkning att de spänningar som America's Cup gav upphov till blev för mycket för bolaget. En utvärdering av Position Skåne initierades av Region Skånes utvärderingsenhet, där America's Cup intressant nog inte nämns. Utvärderingen innehåller omfattande kritik mot bolaget, vilket förmodligen kommer

96. Intervju Anders Pettersson, kommunalråd (s) i Osby och styrelseledamot i Position Skåne.

97. Ibid.; intervju Semy Rülff, vd Position Skåne.

98. Region Skånes hemsida (3).

att föranleda stora förändringar av dess organisation och verksamhet.⁹⁹

America's Cup aktualiserar i detta fall territoriella spänningar mellan mindre kommuner och storstaden Malmö. Föga förvånande är Region Skånes roll att balansera olika territoriellt formade intressen, vilket vi ser i återkommande diskussioner om exempelvis infrastruktursatsningar. America's Cup behöver därmed inte vara ett unikt projekt, i det att det ger upphov till territoriella spänningar och synliggör de gränsformuleringar som redan existerar. Exempelvis verkar det som att gamla spänningar från tiden före sammanslagningen av Skåne till ett gemensamt län till viss del lever kvar.

Sammanslagningen av länen... Vi var inte positiva till det här uppe i gamla Kristianstad län. Vi såg stora faror med det. Vi tycker att en del av de farhågorna har besannats, genom att vår röst skulle väga väldigt lätt och att våra intressen skulle väga lätt gentemot de starka tätbefolkade delarna i Sydvästra Skåne. Det är en kamp som vi ständigt för – att skapa förståelse för de behov och det existensberättigande som vi tycker att vi har här uppe. Det finns ju inskrivet i det regionala tillväxtprogrammet för Skåne. Innebörden av det är att alla delar av Skåne skall ha samma värde... om man skall följa den synen när man fördelar satsningar.¹⁰⁰

Det är möjligt att projektet blev så omstritt på olika håll i Skåne därför att den förändrade inriktningen på regionalpolitiken inte är helt etablerad. Den traditionella regionalpolitiken handlade om en jämlik fördelning av resurser i vad som kan liknas vid ett nollsummespel, medan stads- och regionberättelsen handlar om inifrånstyrd och storstadskoncentrerad tillväxt i ett plussummespel. Det ställs allt oftare krav på att »storstadspolitik« skall etableras som ett nytt statligt politikområde, med inriktning på tillväxt och inte enbart bekämpning av segregation och miljöproblem såsom hittills varit fallet.¹⁰¹ Detta sätt att tänka är måhända politiskt kontroversiellt, inte minst om man befinner sig utanför storstadsregionerna. Samtidigt upplever förmodligen en mindre kommun att man i olika avseenden tjänar på att »länka in sig föreställningsmässigt« till stads- och

99. Utvärdering genomförd på uppdrag av Kommunförbundet Skåne och Region Skåne, december 2005 och utförd av Region Skånes Kansli för utvärdering och verksamhetsanalys.

100. Intervju Anders Pettersson.

101. Jfr Strömberg & Elander, s. 173; 194.

regionberättelsen, och att America's Cup kan vara ett ess i skjortärmen att visa fram då det är dags för nya regionala satsningar.

America's Cup och gränsformulering

Det finns en berättelse om städer och regioner i dagens Europa vilken innehåller en rad föreställningar om hur politiken bör se ut i vad som beskrivs som en alltmer gränslös värld. Berättelsen talar om för oss att en entreprenörmässig stadspolitik bör bedrivas. Om kommunen i fråga skall bli ett starkt varumärke måste man hävda den egna platsens gränser och geografi. För att hantera den regionala konkurrensen måste man också gå samman med andra, exempelvis genom att »göra region«. Därtill kommer att berättelsen inomregionalt sett gör gällande att traditionella gränsformuleringar förlorat i betydelse, vilket återspeglas i principen om regional »trickle down«. Därmed förekommer ingen motsättning mellan stadspolitiska ambitioner och regionala konstruktioner.

Min studie indikerar att det inte är självklart att gränsöverskridande samarbete inom en regional kontext upplöser ett tänkande i territoriella termer. Genom de olika gränsformuleringar som projektet America's Cup manifesterar är det möjligt att rekonstruera en typ av territoriellt tankerum. När man intervjuar politiker och tjänstemän framkommer tanken att America's Cup gynnar både värdstaden Malmö och det större regionala sammanhanget, representerat av Skåne och Öresund. Samtidigt framträder en annan bild – att projektet var ett sätt för Malmö att göra stadspolitik med Region Skånes pengar. Sammantaget yttrar sig gränsformuleringarna i två olika territoriella spänningar: dels mellan de stora städerna i Öreundsregionen och dels mellan större och mindre kommuner på den skånska sidan. Exemplet America's Cup synliggör därmed att förhållandet mellan stads- och regionberättelsens två olika delar – den entreprenörmässiga stadspolitiken och nyregionalismen – kan vara spänningsfyllt.

Inledningsvis antydde jag att olika gränsformuleringar kan skapa nya handlingsutrymmen och aktivitetsmöjligheter. Om det inte hade funnits en vision om Skåne eller Öresund som en region hade förmodligen inte Region Skåne understött America's Cup. Ett samarbete mellan olika kommuner i nordvästra Skåne har naturligtvis ett antal olika syften, men kan också

betraktas som en geopolitisk markering i förhållande till storstadsregionen i södra Öresund. Gränser inom regioner, delregioner och mellan kommuner försvinner ibland och omkonstrueras ibland för att ge »makt att agera«.

De olika territoriella tankerummen blir till ett slags idéstruktur som inte enbart verkar möjliggörande utan även hämmande. America's Cup genomfördes inte som ett Öresundsgemensamt evenemang, och två olika arenor på varsin sida om Sundet är på väg att uppföras. Det blir tydligt att olika territoriella betraktelsesätt ibland sätts före visionen om en internt gränslös transnationell region. Därmed kan vi även tala om ett slags idéstruktur med »makt över tanken«.¹⁰²

Emellertid kan inte enbart de olika gränsformuleringar som America's Cup manifesterar tolkas i termer av en möjliggörande och begränsande idéstruktur. Stads- och regionberättelsen i sig upplevs förmodligen av dess idébärare som ett sätt att få kontroll och skapa »makt att agera«; genom att satsa på olika stadspolitiska projekt återtar vi tömmarna istället för passivt acceptera globaliseringens negativa konsekvenser. På samma gång utgör stads- och regionberättelsen ett slags »makt över tanken« på så sätt att den sätter ramarna för *hur* man skall agera; för vilken politik som anses mest prioriterad att bedriva.

I förlängningen är en möjlig tolkning att den ekonomiska globaliseringen även konstrueras »underifrån« på den lokalpolitiska nivån. Att bedriva den politik som förknippas med stads- och regionberättelsen innebär »anpassningens politik«, men också ett underlättande av »the work of globalization to be done«.¹⁰³ Invändningen är naturligtvis att en sådan tolkning resulterar i ett tämligen deterministiskt synsätt. Min studie tyder ju tvärtom på att stads- och regionberättelsen inte är fullständigt strukturerande för aktörernas agerande, eftersom vi stundtals kan se en tydlig diskrepans mellan hur man talar och vad man gör. Regionen som inomregionalt gränslös används som bakgrundsteckning alternativt efterhandskonstruktion till varför America's Cup är ett projekt som gynnar alla. På samma gång finns det inslag av gränsformuleringar när stads- och regionberättelsen skall översättas till konkret politik.¹⁰⁴

102. T.ex. Steven Lukes, *Power – A Radical View*, Basingstoke 2004 [1974].

103. Jfr Saskia Sassen, »New frontiers facing urban sociology at the millennium«, *British Journal of Sociology*, 2000, s. 149.

104. Detta förutsätter förvisso ett antagande om att det går att skilja på berättelse och icke-

Avslutningsvis finns det anledning att vara försiktig vad gäller att betrakta den roll som städer och regioner tillskrivs i och med globaliseringen som något av naturen givet. Det blir därmed väsentligt att problematisera anspråk på gränslöshet och den politik en sådan verklighetsbeskrivning medför – vare sig dessa anspråk lyfts fram inom stads- och regionforskningen eller bland praktiker i policyorienterade sammanhang. Då blir det även möjligt att på samma gång beakta *såväl* gränslöshetens gränser *som* processer av gränsupplösning.

Summary

*To Create a Region through Urban Governance.
America's Cup and the Borders of Boundlessness*

This article is based on a study of the sailing event America's Cup in Malmö in the late summer of 2005. It serves the purpose of exemplifying a project of urban governance. Urban governance means that municipalities are engaged in implementing different strategies in order to strengthen their own position in the competition between cities and regions. The article's main theme is the relation between urban governance and regional constructions. How does it work in practice "to create a region through urban governance"? The creation of regions presupposes the elimination of traditional boundaries between political units. Politics must transcend traditional boundaries, which is a central theme in the narrative about cities and regions that the author of the present article reconstructs. This particular narrative of cities and regions makes up the ideological background to a concrete project of urban governance such as America's Cup, as well as to the Öresund region at large. The narrative is, however, contrasted with the fact that in practice a process of articulating a number of new territorial borders is already going on, for example between Malmö and Copenhagen and between different Scanian regions.

berättelse, en uppdelning som från vissa perspektiv ses som problematisk. För en utvecklad diskussion, se t.ex. Mats Alvesson & Dan Kärreman, »Varieties of discourse. On the study of organizations through discourse analysis«, *Human Relations* 2000.

The territorial tensions have not ceased to exist, in spite of the rhetoric of boundlessness. The author concludes that formulations of borders may work as both facilitating and limiting. Through new constellations – transcending ingrained political boundaries – a power to act is created. At the same time the very notion that politics must act boundlessly, and in *a certain way*, obtains a form of power over the freedom of political imagination. On the one hand, various territorial perspectives on politics sometimes go before the vision of an Öresund region, and, on the other hand, the *alternative* political freedom of action becomes limited by what often is described as a more and more boundless world.

Referenser

- Alvesson, Mats & Kärreman, Dan, »Varieties of discourse. On the study of organizations through discourse analysis«, *Human Relations*, vol. 53, nr 9, s. 1125–1149, 2000
- Alvesson, Mats & Sköldberg, Kaj, *Reflexive Methodology: New Vistas for Qualitative Research*. Sage, London 2000
- Amin, Ash & Malmberg, Anders, »Competing structural and institutional influences on the geography of production in Europe«, *Post-Fordism – A Reader*, red. Ash Amin, Blackwell, Oxford 1994
- Andrew, Caroline & Goldsmith, Michael, »From local government to local governance – and beyond?«, *International Political Science Review*, vol. 19, nr 2, s. 101–117, 1998
- Berg, Per Olof & Löfgren, Orvar, »Konsten att öppna en bro«, *Öresundsbron på uppmärksamhetens marknad. Regionbyggare i evenemangsbranschen*, red. Per Olof Berg, Anders Linde-Laursen & Orvar Löfgren, Studentlitteratur, Lund 2002
- Boye, Petter, *Plats för tillväxt. Kärnkompetensområden och klustermiljöer i Kalmar län*, Regionförbundet i Kalmar län 2000
- Cameron, Angus & Palan, Ronen, *The Imagined Economies of Globalization*, Sage, London 2004
- Cameron, Angus & Palan, Ronen, »The imagined economy: mapping transformations in the contemporary state«, *State/Space. A Reader*, red. Neil Brenner, Bob Jessop, Martin Jones & Gordon Macleod, Blackwell, Oxford 2003

- Christensen, Lars & Kempinsky, Peter, »Visioner i praktiken«, *Att mobilisera för regional tillväxt*, red. Lars Christensen & Peter Kempinsky, Studentlitteratur, Lund 2004
- Dannestam, Tove, »America's Cup och omformuleringens politik«, opublicerat paper framlagt vid XIV Nordic Political Science Association Conference, Reykjavik, 11–13 augusti, 2005
- Donnan, Hastings & Wilson, Thomas M., *Borders. Frontiers of Identity, Nation and State*, Berg, Oxford 1999
- Ek, Richard, *Öresundsregion – bli till! De geografiska visionernas diskursiva rytm*, Institutionen för kulturgeografi och ekonomisk geografi, Lund 2003
- Erlingsson, Gissur Ó., *Regional pånyttfödelse: Ekonomi, demokrati och identitet i ett Europa under omvandling* (Regionalisering och flernivådemokrati), Statsvetenskapliga institutionen, Lund 1999
- Falkheimer, Jesper, *Att gestalta en region. Källornas strategier och mediernas föreställningar om Öresund*, Makadam, Göteborg & Stockholm 2004
- Fainstein, Susan S., »The changing world economy and urban restructuring«, *Readings in Urban Theory*, red. Susan S. Fainstein & Scott Campbell, Malden 1996
- Fernández, Christian, *NOSAM. Nordvästskånska kommuner i sökande efter en ny samhällsprofil* (Regionalisering och flernivådemokrati), Lund 1999
- Fernández, Christian, *Regionalisering och regionalism. Idé, ideologi och politisk verksamhet* (Regionalisering och flernivådemokrati), Statsvetenskapliga institutionen, Lund 2000
- Gidlund, Janerik & Sörlin, Sverker, *Det europeiska kalejdoskopet. Regionerna, nationerna och den europeiska identiteten*, SNS, Stockholm 1993
- Granberg, Mikael, *Från lokal välfärdsstat till stadspolitik*, Örebro Studies in Political Science, Örebro 2004
- Gren, Jörgen, *Den perfekta regionen?*, Studentlitteratur, Lund 2002
- Grænseoverskridende kommunalt samarbejde i Øresundsregionen*, red. Peter Levring & Lise Lyck, Øresundsintitutet, Malmö 2005
- Hall, Patrik, Sjövik, Kristian & Stubbergaard, Ylva, *Nätverk söker förankring. Öresundsregionen ur ett demokratiperspektiv*, Studentlitteratur, Lund 2005
- Hall, Tim, *Urban Geography*, Routledge, London 1998
- Harvey, David, »From Managerialism to entrepreneurialism: the transformation in urban governance in late capitalism«, *Geografiska Annaler*, vol. 71, nr 1, s. 3–17 1989

- Hubbard, Phil & Hall, Tim, »The entrepreneurial city and the 'new urban politics'«, *The Entrepreneurial City. Geographies of Politics, Regime and Representation*, red. Tim Hall & Phil Hubbard, John Wiley & Sons, Chichester 1998
- Hubbard, Phil, »Urban design and city regeneration: social representations of entrepreneurial landscapes«, *Urban Studies*, vol. 33, s. 1441–1462, 1996
- Jerneck, Magnus, »Malmö – the centre of an Europeanized region in southern Sweden?«, *From Town to Town*, red. Christian Wellmann, Lit, Hamburg 1998
- Jerneck, Magnus, »Malmö – porten till kontinenten? En maktstudie av en internationaliserad storstad«, *Lokal makt*, red. Lars-Göran Stenelo & Bengt Norrving, Lund Political Studies 79, Lund 1993
- Jessop, Bob, »The entrepreneurial city«, *Transforming Cities. Contested Governance and New Spatial Divisions*, red. Nick Jewson – Susanne MacGregor, Routledge, London 1997
- John, Peter, *Local Governance in Western Europe*, Sage, London 2001
- Jönsson, Christer, Tägil, Sven & Törnqvist, Gunnar, *Organizing European Space*, Sage, London 2000
- Keating, Michael, »The invention of regions: political restructuring and territorial government in western Europe«, *State/Space. A Reader*, red. Neil Brenner, Bob Jessop, Martin Jones & Gordon MacLeod, Blackwell, Oxford 2003
- Lovering, John, »Theory led by policy. The inadequacies of the 'new regionalism'«, *International Journal of Urban and Regional Research*, vol. 23, nr 2, 1999, s. 379–396
- Lukes, Steven, *Power – A Radical View*, Palgrave Macmillan, Basingstoke 2004 [1974]
- Marsh, David & Furlong, Paul, »A skin, not a sweater: ontology and epistemology in political science«, *Theory and Methods in Political Science*, red. David Marsh & Gerry Stoker, Palgrave Macmillan, New York 2002
- Martin, Ron & Peter Sunley, »Deconstructing clusters: chaotic concept or policy panacea?«, *Journal of Economic Geography*, vol. 3, nr 1, 2003, s. 5–35
- Maskell, Peter & Törnqvist, Gunnar, *Building a Cross-Border Learning Region*, Handelshögskolens forlag, Köpenhamn 1999
- Millington, Steve, Craig Young & Jonathan Lever, »A bibliography of city marketing«, *Journal of Regional and Local Studies*, vol. 17, s. 16–42, 1997
- Montin, Stig, *Moderna kommuner*, Liber, Malmö 2002
- Mukhtar-Landgren, Dalia, »Den delade staden – välfärd för alla i kunskapsstaden Malmö«, *Fronesis*, nr 18, 2005
- O'Dell, Tom, »Traversing the transnational« i *Invoking a Transnational Metropolis*.

- The Making of the Øresund Region*, red. Per Olof Berg, Anders Linde Laursen & Orvar Löfgren, Studentlitteratur, Lund 2000
- Paasi, Anssi, »Boundaries as social practice and discourse. The Finnish-Russian border«, *Regional Studies*, vol. 33, nr 7, 1999
- Paasi, Anssi, »Boundaries as social processes: territoriality in the world of flows«, *Boundaries, Territory and Postmodernity*, red. David Newman, Frank Cass, London 1999
- Painter, Joe, »Entrepreneurs are made, not born: learning and urban regimes in the production of entrepreneurial cities«, *The Entrepreneurial City: Geographies of Politics, Regime and Representation*, red. Tim Hall & Phil Hubbard, John Wiley & Sons, Chichester 1998
- Ristilammi, Per-Markku, »Cultural bridges, events, and the new region«, *Invoking a Transnational Metropolis. The Making of the Øresund Region*, red. Per Olof Berg, Anders Linde-Laursen & Orvar Löfgren, Studentlitteratur, Lund 2000
- Robertson, Alexa, »Narrativ analys, medietexter och identitetsforskning«, *Identitetsstudier i praktiken*, red. Bo Petersson & Alexa Robertson, Malmö 2003
- Sassen, Saskia, »New frontiers facing urban sociology at the Millennium«, *British Journal of Sociology*, vol. 51, nr 1, s. 143–159, 2000
- Schubert, Göran, *Kommunerna och tillväxten. Möjligheter och faror*, Kommunförbundet 2000
- Självstyrelse och omvärldsberoende. Studier i lokal politik*, red. Jon Pierre, Studentlitteratur, Lund 1991
- Stone, Clarence N., *Regime Politics. Governing Atlanta. 1946–1988*, University Press of Kansas, Kansas 1989
- Strömberg, Thord & Elander, Ingemar, »Från lokala välfärdsregimer till fragmenterade partnerskap«, *Den motsägelsefulla staden. Vardagsliv och urbana regimer*, red. Ingemar Elander, Studentlitteratur, Lund 2001
- Törnqvist, Gunnar, *Renässans för regioner*, SNS, Stockholm 1998
- Wieslander, Anna, »Myten om Regionernas Europa«, *Att skapa en region – om identitet och territorium*, red. Markus Idvall & Anders Salomonsson, NordREFO 1996:1, Stockholm 1996
- Øresundsbron på uppmärksamhetens marknad. Regionbyggare i evenemangsbranschen*, red. Per Olof Berg, Anders Linde-Laursen & Orvar Löfgren, Studentlitteratur, Lund 2002

Annat material

Malmö stads hemsida 1: www.malmo.se/see/servlet/SeeController?cmd_type=document&nid=21025&p_050418

Malmö stads hemsida 2: www.malmo.se/bostadbygge/utvecklingsomraden/hyllie/mediaarkiv/klartforarenaochshopping.4.fe3a2d310a090ba6c380003364.html,060328

Region Skånes hemsida 1: www.skane.se/templates/Page.aspx?id=130017,060103

Region Skånes hemsida 2: www.skane.se/upload/Webbplatser/Skaneportalen-extern/Press/Arbetsomraden/Regional_utveckling/dokument/MLM-239954-v1-Sammanfattning_avtalet.pdf,050503

Region Skånes hemsida 3: www.skane.se/templates/page.aspx?id=131889,060301

Frithiof, Lars, Lindhqvist, Thorbjörn & Olofsson, Dan, »Malmö i medvind«, *Sydsvenska Dagbladet* 050817

»Köpenhamn vill arrangera America's Cup«, *Dagens Nyheter* 030305

Lindelöw, Per, »En fest för 55 miljoner. KvP granskar spelet bakom America's Cup«, *Kvällsposten/Expressen* 050314

»MalmöLund – Twin Cities«, informationsbroschyr utgiven av Malmö stad och Lunds kommun 2005

»Marknadsplan för mötesplats Malmö«, MINT-gruppen och Stadskontoret, antagen av kommunstyrelsen Malmö stad 3 mars 2004

Nytt från Öresund, elektroniskt nyhetsbrev från Øresund Network, 16 mars 2006

Palludan, Uffe & Persson, Henrik, *Öresundsregionen – bakgrund, verklighet, möjligheter*, The Copenhagen Institute for Future Studies och Region Skåne 2003

Persson, Andreas, »Ännu oklart hur dyr seglingsfesten blir«, *Sydsvenska Dagbladet* 050812

»Regional strategi för Malmö«, Malmö stadsbyggnadskontor 2004

»Two countries, one region«, informationsbroschyr utgiven av Øresund Network

»Utvärdering av Position Skåne«, genomförd på uppdrag av Kommunförbundet Skåne och Region Skåne, december 2005, Region Skånes kansli för utvärdering och verksamhetsanalys

»Øresunds lilla blå«, informationsbroschyr utgiven av Øresund Network 2005

»Øresund – the human capital of Scandinavia«, informationsbroschyr utgiven av Øresund Network (inget årtal)

Intervjuer

- 2005-05-09 Stefan Larsson, näringslivsutvecklare, Enheten för näringslivsutveckling,
Region Skåne
- 2005-10-11 Kent Mårtensson, kommunalråd (s) och kommunstyrelsens ordförande,
Ystad kommun
- 2005-10-17 Lars Carmén, turistdirektör, Malmö stad
- 2005-10-26 Kenneth Daun, näringslivsutvecklare, Åstorp, engagerad i Skåne Nord-
väst
- 2005-10-26 Matts Hansson, projektchef, kommunkontoret, Lunds kommun
- 2005-10-28 Cecilia Gyllenkrok, vd, Øresund Network och informations- och kom-
munikationschef, SailingRegion
- 2005-10-31 Monica Yngvesson, utvecklingsdirektör, Region Skåne och projektledare,
SailingRegion
- 2005-11-04 Pia Lindell Bengtsson, ekonomichef, Osby kommun
- 2005-11-04 Anders Pettersson, kommunalråd (c), Osby kommun och styrelseleda-
mot, Position Skåne
- 2005-11-07 Mårten Hedlund, project and business development manager, ID kom-
munikation AB och vice projektledare, SailingRegion
- 2005-11-08 Semy Rülff, vd, Position Skåne
- 2005-11-09 Annelie Philipson, kommunalråd (v), Malmö stad
- 2005-11-09 Gunnar Ericson, stadsträdgårdsmästare, Gatukontoret, Malmö stad
- 2005-11-11 P.O. Bergqvist, evenemangschef, Fritidsförvaltningen, Malmö stad och
f.d. projektledare, SailingRegion
- 2005-11-16 Sten Nordqvist, tjänsteman på kommunstyrelsens förvaltning, Helsing-
borgs stad

ETT HISTORISKT GRÄNSÖVERSKRIDANDE?

REGIONERNA ÖRESUND OCH SKÅNE
SOM HISTORISKA KONSTRUKTIONER

Fredrik Persson

Region och konstruktion – en inledning

Regioner är varken resultatet av jungfrufödsel eller naturens ordning, därtill verkar de vara svåra att få grepp om. Varför skulle annars det ekonomiska och politiska etablissemangen spendera stora summor på reklamkarens fyrfärgsvisualiseringar och nyspråk om gränsöverskridande tillväxt och gemenskap? Hur kan annars finansieringen av forskningsprojekt likt det som lett fram till denna bok förklaras?

Påpekandet är mer trivialt än provocerande. Inte desto mindre betraktades regioner länge okomplicerat som objektiva faktum gjutna i naturens och ekonomins fasta form, och som studieobjekt för främst geografer och ekonomer.¹ I takt med att humanister och samhällsvetare intresserat sig för regionbegreppet har den statiska tolkningen stött på konstruktivistisk patrull. I denna anda bör regionen förstås flexibelt, som en pågående process med tydliga inslag av makt och intresse där olika aktörer ständigt (re)producerar regionens roll och föregivna naturlighet.²

1. Markus Idvall & Anders Salomonsson, »Inledning«, *Att skapa en region. Om identitet och territorium*, red. Markus Idvall & Anders Salomonsson, Stockholm 1996, s. 10f.; Mats Widgren, »Landskapet som skapare av regioner. Om hur natur och kultur formar regioner«, *Den regionala särarten*, red. Barbro Blomberg & Sven-Olof Lindquist, Lund 1994; Hans Aldskogius, »Landskapet som scenari. Svenska landskapstyper från söder till norr«, *Den regionala särarten*, red. Barbro Blomberg & Sven-Olof Lindquist, Lund 1994.

2. Anssi Paasi, *The Institutionalization of Regions. Theory and Comparative Case Studies*, Joensuu 1986, s. 8–24, 35–40; Anssi Paasi, »Regions as social and cultural constructs. Reflections on recent geographical debates«, *Att skapa en region. Om identiteter och territorium*, red. Markus Idvall & Anders Salomonsson, Stockholm 1996, s. 97–101; Perry Anderson, »Remarks on the modern region phenomenon in western Europe«, *Den jyske historiker* 68/1994, s. 32.

Användandet och upplevelsen av en gemensam historia var centralt för de moderna nationella projekten, och bidrar alltså till deras upprätthållande.³ Generellt är samtiden och det förflutna inbegripet i ett mer förföriskt förhållande än på länge, där särskilt populärkulturen flirtar fritt. Till skillnad från åren omedelbart efter Berlinmurens fall talas det idag tyst om historielöshet och »historiens slut».⁴ Historiens uppgradering har gjort studiet av dess samhälleliga och politiska funktion till ett av historievetenskapens mest expansiva områden.⁵

Det finns således en rad goda argument för att uppmärksamma historiens roll i konstruerandet av regioner. Att fokusera på Öresundsregionen är tämligen självklart i sammanhanget, men det handlar inte bara om att uppfylla aktuell projektbeskrivning. Studier av hur regioner eller nationer konstrueras har framför allt riktat in sig på de heta, konfliktfyllda och avlägsna exemplen. Balkan, Baskien och Kaukasus har blivit signalord som placerar det politiska historiebruket och dess ibland brutala konsekvenser i en på tryggt avstånd belägen periferi. Att rikta blicken mot Öresund handlar därmed också om att vända blicken inåt, om att reflektera över historiens funktion på närmre och mindre uppenbart håll.

Samma argument håller stånd för valet att inkludera Skåne i denna artikel. Skåne framstår på många vis som Sveriges starkaste region, vilket kommer att utvecklas nedan. Samtidigt finns en lång tradition av initiativ som på olika vis har lyft fram en specifikt skånsk historia, vilket i sig är värt att uppmärksamma. Att Skånes västra delar är en central del av Öresundsregionen möjliggör också en jämförelse av historiens betydelse för två parallella och överlappande regionala projekt.

För att i detalj kunna belysa historiens funktion och kraft kommer den utåtriktade regionala historieskrivning, som utgör artikelns huvudsakliga

3. Se exempelvis: Eric Hobsbawm, *Nationer och nationalism*, Stockholm 1994; Thomas Hylland Eriksen, *Etnicitet och nationalism*, Nora 1998, s. 34.

4. En jämförelse av följande verk illustrerar förhållandet: Francis Fukuyama, *The End of History and the Last Man*, London 1992; Martin L. Davies, *Historics. Why History Dominates Contemporary Society*, London 2006.

5. Ett par exempel på svensk forskning är: Klas-Göran Karlsson, *Historia som vapen. Historiebruk och Sovjetunionens upplösning*, Stockholm 1999; Åsa Linderborg, *Socialdemokraterna skriver historia. Historieskrivning som ideologisk maktresurs 1892–2000*, Stockholm 2001, Ulf Zander, *Fornstora dagar, moderna tider. Bruk av och debatter om svensk historia från sekelskifte till sekelskifte*, Lund 2001; Jan Selling, *Ur det förflutnas skuggor. Historiediskurs och nationalism i Tyskland 1990–2000*, Stockholm 2004.

empiri, att ställas mot ett idealtypiskt *identitetsskapande drama*. Inspirerad av den omfattande forskningen och teoretiserandet kring nationalism, regionalism och historiebruk menar jag att en historieproduktion avsedd att mobilisera gemenskap och politiska krav kännetecknas av ett linjärt berättande med vissa återkommande effektfulla inslag: 1) ursprung och framgång, 2) fiendskap och nedgång, samt 3) framtid och uppgång.⁶

Fallet Skåne

Skåne är en med svenska mått mätt stark region. 1997 slogs Kristianstads och Malmöhus län samman som ett första steg i en försöksverksamhet med visst regionalt självstyre. Sedan sensommaren 1999 har den nya politiska och administrativa enheten Region Skåne en direktvald regionfullmäktige och ansvar för frågor som regional utveckling, trafik, miljö, kultur och sjukvård. Ett synligt rödgult flaggviftande, särskilt ivrigt i anknötning till idrottsevenemang, får dessutom Skåne att framstå som den enda av de svenska »försöksregionerna« där den institutionella nyordningen har parats med någon slags bredare känsla av gemenskap.⁷ Det är därför möjligt att tala om en skånsk regionalism, förstått som krav på centralmakten om självbestämmande och en allmän regional organisering av rummet.⁸ En möjlig förklaring till detta kan vara den långa tradition av utåtriktad skånsk historieskrivning som går att spåra till 1800-talets mitt, vilken är rimlig att lyfta fram för att bättre förstå historiens funktion inom den moderna skånska regionalismen.

Det innebär inte att begreppet regionalism med självklarhet ska användas i anknötning till de äldre exemplen. Det råder idag stor enighet kring att nationalism bör betraktas som en modern exklusivitet, möjlig-

6. Anthony D. Smith, *The Ethnic Origins of Nations*, Oxford 1986, s. 148, 169–194; Benedict Anderson, *Imagined Communities*, London 1991, s. 197–203; Hobsbawm, *Nationer och nationalism*, s. 106–113, 118–121; Paasi, *The Institutionalization of Regions*, s. 8–24, 35–40; Paasi, »Regions as social and cultural constructs«, s. 97–101; Fredrik Barth, »Introduction«, *Ethnic Groups and Boundaries*, red. Fredrik Barth, Oslo 1969; Edward W. Said, *Orientalism*, Stockholm 2000.

7. Fredrik Persson, »Den farliga halvön. Användandet av historia i dagens skånska regionalism«, *Scandia* 2004:2, s. 236, 275.

8. Den i sammanhanget ofta felaktigt använda termen regionalisering betecknar istället ett administrativt delegerande initierat av centralmakten. Steen Bo Frandsen, »Regionen i historien«, *Den jyske historiker* 68/1994, s. 8; Steen Bo Frandsen, *Opdagelsen af Jylland. Den regionale dimension i Danmarkshistorien 1814–64*, Århus 1996, s. 24f.

gjord och närd av en rad specifika sociala, ekonomiska och ideologiska omvälvningar från sent 1700- till tidigt 1900-tal. På samma sätt är det svårt att frikoppla regionalismen som idé från vissa givna omständigheter i det sena 1900-talets politiska och ekonomiska förlopp, inte minst i anknytning till Europasamarbetet.

Att lägga fosterlandets pussel

De skånska landskapens historiska och arkeologiska förening, grundad i Lund 1866, var det första organiserade initiativet för att lyfta fram landskapets historia. Enligt stadgarna skulle föreningen vårda Skånes forn lämningar samt »beskriva och genom tryckta skrifter bekantgöra sådant som kan sprida ljus över och liva upp deltagandet för Skånes forntid och skånska landskapsmål«. ⁹ Lundahistorikern Martin Weibulls drivande engagemang och inflytande gjorde dock att allmänhistoria kom att dominera verksamheten, vilket också resulterade i att utgivning blev föreningens främsta syssla. Förutom ett tiotal böcker utkom fyra serier av sällskapets tidskrift: *Samlingar till Skånes historia, fornkunskap och beskrifning* (1868–73), *Samlingar utgifna för De skånska landskapens historiska och arkeologiska förening* (1874–80), *Skånska samlingar* (1891–95) samt *Historisk tidskrift för Skåneland* (1901–23). ¹⁰

En viktig förklaring till Weibulls aktiva arbete var vad han ansåg vara en olycklig historiografisk omständighet – det partiella ignorandet av landskapets historia. Från dansk horisont ignorerades tiden efter övergången konsekvent, då den ansågs påminna om smärta och förlust. Omvänt förbisågs Skånes äldre förflutna i svenska framställningar då det tolkades som fiendens historia. ¹¹ Tidskrifterna, som här står i fokus, utformades därför som ett korrektiv till det nationalistiska ignorandet av Skånes hela historia.

Stor vikt lades vid att namnge och avgränsa enheten geografiskt. Tid-

9. »Förslag till stadgar för Skånes fornminnesförening«, bifogat Protokoll 12/1 1865, SLHAF A1:1, LLA.

10. Carl Gustaf Weibull, *Skrifter utgifna av De skånska landskapens historiska och arkeologiska förening genom Martin Weibull 1868–1897*, Lund 1905, s. 15f; Jörgen Weibull, »De Skånska Landskapens historiska och arkeologiska Förening 1866–1966«, *Ale* 1966:2.

11. *Samlingar till Skånes historia, fornkunskap och beskrifning* 1868–69, s. Iff, XIff; *Samlingar utgifna för De skånska landskapens historiska och arkeologiska förening* 1874:1, s. I; *Skånska samlingar* 1891:1, s. IX.

skriftens premiärnummer inleddes exempelvis med följande ord: Området har »med ett gemensamt namn från äldsta tid varit benämnt *Skåne*, under detta allmänna namn innefattande landskapen Halland, Blekinge och det egentliga Skåne med den 1660 derifrån skilda ön Bornholm«. ¹² Argument för avgränsandet hämtades ur väl belagda medeltida administrativa förhållanden av både profan och kyrklig karaktär. Det påpekades att hela området då löd under Skånelagen och att Lunds stift inkluderade samtliga ovan nämnda områden. ¹³

Hänvisningarna till Skånes formella ställning under medeltiden fungerade inte bara avgränsande. De bidrog också till att framställa Skåne som ett framstående och politiskt betydelsefullt område. Lund beskrevs som rikets huvudstad under 1100-talet och den nordiska kristenhetens centrum. Resandet av inte mindre än 300 stenkyrkor i romansk stil fick vittna om landskapets ekonomiska potens. Framgångsfiguren begränsades dock inte till medeltiden, linjerna drogs både bakåt och framåt. Rika fornfynd togs som intäkt för att Skåne redan under förhistorisk tid var något alldeles särskilt. När Lunds ställning inom det danska riket försvagades under 1500-talet riktades uppmärksamheten istället mot Malmö, som uppvisade en omvänd utveckling. Med hänvisning till de danska kungarnas hov i staden och Malmöhus viktiga funktion beskrevs staden som den jämte Köpenhamn viktigaste i Danmark. Detaljerade teckningar av adelns extravaganta livsformer bidrog till att framställa Skåne som viktigt och välmående även i tidigmodern tid. ¹⁴

Uppmärksammandet av Malmö rymde också en central brytpunkt i föreningens historiska framställning. Det konstaterades att staden förvisso fortsatte att vara ett politiskt centrum omedelbart efter övergången till Sverige 1658, men även att »Sveriges spira var [...] lika litet lyckobringande för Malmö som för de öfriga skånska städerna och för landskapen i allmänhet. Det gamla välståndet upphörde der som öfverallt annorstädes«. ¹⁵ Argumentationen var på intet vis isolerad. »Yttersta betryck« och

12. *Samlingar till Skånes historia, fornkunskap och beskrifning* 1868–69, s. I.

13. *Ibid.* s. I, XI; *Samlingar utgifna för De skånska landskapens historiska och arkeologiska förening* 1874:1, »förord«.

14. *Samlingar till Skånes historia, fornkunskap och beskrifning* 1868–69, s. I–II, 76–80; 1872, s. 3, 5, 23; 1873, s. 36; *Samlingar utgifna för De skånska landskapens historiska och arkeologiska förening* 1874:1, »förord«; 1875, s. 143; *Skånska samlingar* 1891:1, s. IX, 2f.

15. *Samlingar till Skånes historia, fornkunskap och beskrifning* 1873, s. 77.

»detta förskräckliga tidsskifte« är bara några av de ondgörande omdömen som användes om övergången. Den period som gavs enskilt mest utrymme i tidskrifterna målades konsekvent i mörka färger.

Jag antydde tidigare att den äldre utåtriktade historieskrivningen inte kan tolkas i termer av regionalism. Att historien i De skånska landskapens historiska och arkeologiska förenings tidskrifter rymmer flera av det identitetsskapande dramats centrala komponenter öppnar för en revidering. Framställningen ifrågasatte en korresponderande svensk berättelse och potentiellt landskapets territoriella och politiska status. Till detta bidrog också avståndstagandet från det storsvenska stormaktsvurmandet och krigsförhäriligandet – kriget beskrevs konsekvent som blodsugande vampyr – samt en tydlig skandinavistisk retorik.¹⁶

Den skånska föreningen var dock långt ifrån den enda av sitt slag. Innan den såg dagens ljus fanns redan liknande sammanslutningar i ett tiotal svenska landskap. För Gabriel Djurklou, som i Närke hade bildat Sveriges första fornminnesförening, syftade verksamheten till att plantera känslan för fosterlandet och landskapens förening.¹⁷ Upptäckten av hembygden var ett nationellt projekt, som historikern Samuel Edquist träffande uttrycker det: »Nationen och dess olika regioner konstruerades alltså samtidigt och ömsesidigt.«¹⁸ Martin Weibulls ord om det finurliga i att *Kulturen* – vars tillkomst föreningen bidrog till – var belägen i Lund, vittnar om att även den skånska sammanslutningen närde en sådan nationalistisk ambition:

Ty ingenstädes kunna i själfva verket samlingar af denna art med större gagn upprättas än just vid universiteten, dit landets ungdom samlas från fjärran och när för att utbildas, visserligen i många olika riktningar, men framför allt till att blifva fosterländska svenska män.¹⁹

16. *Samlingar till Skånes historia, fornkunskap och beskrifning* 1871:2, s. 61, 69; *Samlingar utgifna för De skånska landskapens historiska och arkeologiska förening* 1874:1, s. 1; *Skånska samlingar* 1891:2, s. 2, 25.

17. Lars Sellberg, *Av kärlek till fosterland och folk. Gabriel Djurklou och dialektforskningen*, Uppsala 1993, s. 56–68, 79–90, 207; Severin Bergh, »Om historiska föreningar i landsorten«, *HT* 1885, s. 161ff.

18. Samuel Edquist, *Nyktra svenskar. Godtemplarrörelsen och den nationella identiteten 1879–1918*, Uppsala 2001, s. 79. Jfr Bo Sundin, »Upptäckten av hembygden. Om konstruktion av regional identitet«, *Den regionala särarten*, red. Barbro Blomberg & Sven-Olof Lindquist, Lund 1994.

19. *Skånska samlingar* 1891:1, s. XIVf.

I detta ljus framstår föreningens historieskrivning främst som ideologiskt motiverad, ett ifrågasättande på liberal grund av vad man ansåg vara en alltför konservativ och krigisk nationalism. Det är exempelvis talande att föreningen 1883 reste ett monument över slaget vid Lund 1676. Inte ett segermonument, utan en försoningsvård till minne av destruktiva krig mellan broderfolk. Att konservativa krafter uppfattade detta som en provokation är sant, att det bland uppsvenska historiker västes om skånsk separatism likaså.²⁰ Inte desto mindre var framlyftandet av Skånes historia och den tidigare danska historien ett sätt att ge den skånska biten dess unika form, innan den fogades till det svenska fosterländska pusslet.

Radikalisering i det tysta

Föreningens monument fyllde sin funktion. 1926 firades 250-årsminnet av slaget vid Lund. I domkyrkan hölls den officiella ceremonin med patentpatriotiskt tal om »att segra eller dö«. Samtidigt samlades stadens liberaler och socialister till ett imponerande medborgartåg, mot chauvinism och för fred. Monumentet var marschens givna slutmål. Lauritz Weibull, Martins son och föreningens nya portalgestalt, talade skandinavistiskt.²¹ Framträdandet var dock en sista dödsryckning för föreningens offentliga verksamhet. Allt sedan sekelskiftet hade de drivande medlemmarna prioriterat inomvetenskapligt arbete. Föreningens sista möte senare samma år beseglade ett insomnat och avskärmat tillstånd.

Därefter kom den skånska historien att föra en tämligen anonym tillvaro. Förvisso kände sig David Assarsson, skandinavist och prästvigd katolsk konvertit, snabbt manad att axla rollen som dess ambassadör. I ett land där protestantism varit ett lika självklart inslag i den nationalistiska propagandan som heroiserande av stormaktstiden väckte han snabbt anstöt. Särskilt det konservativa lägret upprördes av att Assarsson som skåning och katolik ansåg sig vara utsatt för ett dubbelt historiskt förnekande förtryck.²²

Sin syn på den skånska historien formulerade han första gången 1923

20. Jörgen Weibull; Birgitta Odén, »Ärestoder och minnesfester i Skåne«, *Ale* 1976:2, s. 29–42; Ulf Zander, »Hur stort är fäderneslandet? Skånsk historia och dansk-svenska gränser från sekelslut till sekelslut«, *Ale* 1999:3; *SD* 22/3 1928, 23/3 1928.

21. *Arb.* 4/12 1926, 6/12 1926; Zander, »Hur stort är fäderneslandet?«, s. 20ff.

22. David Assarsson, *Det skånska problemet*, Stockholm 1923; David Assarsson, *Fädernas kyrka. En programskrift*, Stockholm 1918; Fredrik Böök ondgjorde sig över Assarsson i *SvD* 25/2

i boken *Det skånska problemet*. Framställningen påminner delvis om den Weibullska. Medeltiden beskrevs som storartad med den universella kyrkan som främsta glansspridare. Således inleddes den dramatiska nedgången med reformationen och fullbordades genom Skånes övergång från Danmark till Sverige. Assarsson gav övergången mörkare färger än tidigare. Den genomfördes hårt, brutalt, olagligt och utan tillstymmelse till förhandling eller folkligt samtycke. Det en gång blomstrande Skåne förvandlades till en »bortdomnad landsända«. På så vis kunde även det heroiska motståndet ges utrymme genom romantiserande beskrivningar av snapphanerådslag i otillgängliga skogar. Därtill betecknades skånska kriget som en befrielsekamp.²³

Att Assarsson författade ett identitetsskapande drama är tydligt då han även pekade ut vägen mot en ljusnande framtid. Han manade till kulturell uppräckning. Det gällde att vinna historien åter, den som gått förlorad genom »skolans onaturliga, systematiska förtigande«, men också den som kastats bort av skåningarna själva. Han förordade därför skånsk historieundervisning, samt ett populärt översiktsverk med grepp om landskapets hela historia, både dansk och svensk tid.²⁴

Det var dock bara ett första steg på vägen. Hans skånska problem rörde framför allt landskapets praktiska ställning, dess territoriella och politiska tillhörighet. Varken skånsk självständighet eller en återgång till Danmark var tillfredsställande. Utan detaljer beträffande exakt genomförande och utformning presenterades istället en lösning med arbetsnamnet »både Danmark och Sverige«. En sådan förening skulle lösa »Skånes nationella problem med respektfullaste och finkänsligaste hänsynstagande till *hela* Skånes historia« och samtidigt åter låta landskapet »lysa som betydelsefullt kraftcentrum för framtidens nordiska enhetssträvanden«.²⁵

Genom att uruppföra ett fullfjädrat identitetsskapande drama och lyfta fram tankar om en omritad skandinavisk karta, gav Assarsson den skånska historien en ny och mer radikal form. Han framförde ihärdigt sina tankar genom böcker, artiklar och föredrag, så som det anstod en driven

1924; Yvonne Maria Werner, *Världsvid men främmande. Den katolska kyrkan i Sverige 1873–1929*, Uppsala 1996, s. 31–34, 341–344; Herbert Tingsten, *Gud och fosterlandet. Studier i hundra års skolpropaganda*, Stockholm 1969, s. 146–150, 269.

23. Assarsson, *Det skånska problemet*, s. 6–16, 25–30.

24. *Ibid.*, s. 11–14, 17–24; *Arb.* 3/3 1928.

25. Assarsson, *Det skånska problemet*, s. 26–36.

intellektuell. Den närmast rättroga övertygelsen till trots var Assarsson medveten om det kontroversiella i argumentationen och oroade sig ständigt för att hans åsikter skulle avfärdas som »en överdriven Skånepatriots inbillningsfoster».²⁶

Assarssons fruktan var inte utan grund. Han fick utstå raljerande kritik. Tillfälligt genomslag fick tankegångarna bara när arbetarrörelsen fann det effektivt att baka in dem i sina ständiga attacker mot konservativ storsvenskhet, därefter försvann återigen den skånska historien ur offentlighetens ljus.

Drygt trettio år senare, en kort tid före sin död, återkom Assarsson till kampens ensamhet, men nu på ett mer hoppfullt sätt: »För mig har det nästan varit som en uppenbarlse att märka att det finns åtskilliga både här i Skåneland och i Danmark som delar den uppfattning som jag en gång framlade i min lilla bok... Jag känner mig icke längre så ensam.»²⁷ Assarsson hade fått sällskap, i dubbel bemärkelse.

1937 grundades Sällskapet Skånsk Samling (SSS), men förde inledningsvis en undanskynd tillvaro. Verksamheten syftade formellt till att bevara de skånska landskapens säregna natur och kultur. Under de första åren innebar detta i praktiken att en mindre krets konstnärer och författare praktiserade skånsk mat-, dryckes-, sång- och diktkultur under gemyntliga former. Efter hand formaliserades både verksamhet och organisation, samtidigt som medlemsbasen breddades. 1942 började föreningen ge ut årsskriften *Såasä*, vilken framför allt behandlade folkliv och folk-mål. Även historiska artiklar intog en given plats, vilket Assarsson som medlem bidrog till. Därtill ordnade sällskapet sommarkurser och studiecirklar i skånsk historia. Att agerandet närmast var av folkrörelsesnitt blev än tydligare då SSS påbörjade ett drivet opinionsarbete för införandet av »Skånelands historia i Skånelands skolor». Frågan fördes fram på två fronter. En skrivelse med krav på ändrad läroplan undertecknad av ett sjuttio-tal skånska intellektuella ställdes till Skolöverstyrelsen. Samtidigt uppvtaktades de skånska skolorna med en debattbok i frågan författad av Assarsson. Det direkta och konkreta genomslaget var begränsat, men det var likväl ett nytt och politiserat steg för den skånska historien. Att As-

26. *Ibid.*, s. 18.

27. *Såasä* 1956, s. 71.

sarsson kände belåtenhet över att ha fått sällskap i sin kamp är således lätt att förstå. Som bekant kan lyckan dock vara kortvarig. Röster med krav på att Skåne skulle återgå till Danmark höjdes, med intern osämja, utslutningar och utbrytningar som följd.²⁸

SSS fortsatte att verka, men med minskad styrka. Under 60- och 70-talet drevs den skånska frågan av en rad grupper med varierande radikalitet, vars uthållighet och namnbyten för tankarna till tidens bokstavsvänster eller dagens högerextrema rörelser. Det bidrog till att den så kallade Skånelandsrörelsen av många betraktades som något lätt apart, något man antingen drog på munnen åt eller förfärades av.²⁹ Att Skånepartiet på 1980-talet valde att krydda sin främlingsfientliga högerpopulism med krav på att Karl X Gustav-statyn i Malmö skulle flyttas, eftersom man betraktade den som en symbol för svenskt förtryck,³⁰ visar att frågan om en skånsk historisk särart framför allt omfamnades utanför den politiska mittfåran. Det identitetsskapande dramat lockade en fåtalig publik.

I takt med tiden – ett regionalistiskt genombrott

Runt 1990 kan en ny fas anas för den skånska frågan. I takt med att regionalpolitik fördes allt högre upp på EU:s dagordning växte sig slagordet »Regionernas Europa« så starkt att det även började höras i Sverige. En demokratisk möjlighet att föra besluten närmare folket, ett nyliberalt angrepp på välfärdsstaten eller upprättelse för kulturellt förtryckta grupper? Oavsett vilken tolkning man föredrar blev region ett politiskt inneord.³¹

Den skånska rörelsen var därmed närmare än någonsin att gå i takt med sin samtid, och man försatte inte tillfället. Högerpopulism och främlingsfientlighet fick ge vika för kulturell och regional utveckling, folk-rörelse och partibygge för tidstypiskt lobbyarbete. Internet blev tidigt ett viktigt verktyg. Som den nya ordningens symbol och nav stod Stiftelsen

28. *Såså* 1950, s. 59–63; 1951, s. 55–57; 1952, s. 57ff; 1953, s. 75ff; 1954, s. 64ff.

29. Fredrik Nilsson, »Insiders and outsiders«, *Invoking a Transnational Metropolis. The Making of the Øresund Region*, red. Per Olof Berg, Anders Linde-Laursen & Orvar Löfgren, Lund 2000, s. 194–197; Fredrik Nilsson, »Regional extas. Region Skånes och Stiftelsen Skånsk framtid regionalism. Eller: Ecstasy och den regionala vansinnesdansen«, *Nord Nytt* 83/2002.

30. Tomas Peterson, Mikael Stigendal & Björn Fryklund, *Skånepartiet. Om folkligt missnöje i Malmö*, Lund 1988, s. 83–100, 238.

31. Se exempelvis: Michael Keating, *The New Regionalism in Western Europe*, Cheltenham 1998; Patrik Hall, Kristian Sjøvik & Ylva Stubbergaard, *Nätverk söker förankring. Öresundsregionen i ett demokratiperspektiv*, Lund 2005, s. 55–76, 111–118.

Skånsk framtid (SSF), grundad 1989 med syfte att bevara en skånsk historisk, kulturell och språklig särart och genomdriva regionalt självstyre.

Tillvägagångssätten må ha varit nya, men den historia som presenterades på SSF:s hemsida, och alltjämt togförs där, känns igen. Det är samma identitetsskapande drama, om än starkare kryddat med skildringar av brutalt förtryck:

Den svenska centralmakten har sedan invasionen försökt att splittra upp enheten genom att förstöra språket, förneka historien och försumma kulturen. Det uppenbara motivet har varit att bekämpa själva förutsättningen för en skåneländsk identitet.³²

Att den svenska centralmakten hårdlanserades som historisk fiende hörde samman med att vägen till framgång gick via »Regionernas Europa«. Genomslaget kan liknas vid något av de hunsades revansch. Det var inte bara tidigare isolerade och förorättade skånska eldsjälur som lät sig inspireras av tankarna om en ny rumslig och politisk europeisk ordning. 1991 motionerade borgerliga och socialdemokratiska politiker i Skåne om överförandet av vissa statliga ansvarsområden till en ny regional enhet. Efter åtta år av framgångsrika framstötur och förhandlingar på riksplenet blev Region Skåne ett faktum sensommaren 1999.

Många klassiska arbeten om nationalismens framväxt har tagit fasta på betydelsen av en ny och modern organisering av det politiska rummet och ifrågasättandet av gamla världsbilder. I en remissversion av Region Skånes utvecklingsprogram uttrycktes behovet av en folklig uppslutning kring den nya politiska och administrativa enheten: »En dynamisk utveckling kräver att människors vilja, kraft, kreativitet och engagemang kan frigöras. En sådan miljö vill vi skapa i Skåne.«³³ I någon bemärkelse stod alltså regionens företrädare inför samma dilemma som nationalstatens företrädare gjorde, och fortfarande gör.³⁴

En genomgång av Region Skånes informationsmaterial visar att också

32. www.scania.org/skaniae/1030name.htm 2002-06-19. (»The Swedish central power has since the invasion attempted to split up entity by demolishing the language, denying the history and neglecting the culture. The obvious motive has been to eradicate the very basis for a Scanian identity.«)

33. *Skånsk livskraft*, Kristianstad 1998 (remissversion), s. 5.

34. För en fruktbar diskussion kring nationalstatens ständiga behov av att återskapa berättelsen om sig själv, se Michael Billig, *Banal Nationalism*, London 1995.

lösningarna var av nationalistiskt snitt. De påkostade fyrfärgsbroschyerna formligen svämmar över av rödgult flaggviftande.³⁵ Framställningsformen var helt i linje med det fullmäktigebeslut från 1999 då en framtagen heraldisk grip antogs som regionens vapen, tillsammans med påbud om att den rödgula skånska flaggan skulle vara synlig i officiella sammanhang.³⁶ Därtill står det klart att det förflutna gavs en framskjuten position och att en tidigare marginaliserad historieskrivning nu framfördes av företrädare för det politiska etablissemanget.

Region Skåne presenterade förvisso en delvis annan och mer nyansrik historia än SSF, men det fanns påtagliga likheter i framlyftandet av en historisk och kulturell närhet till Danmark och ett dito avstånd till Sverige: »Historiskt är Skåne ett danskt landskap som blivit en del av Sverige. Men aldrig riktigt svenskt.«³⁷ Argumentationen återfinns på flera ställen i materialet, bland annat i broschyren *Skåne. Region i utveckling*, som rymmer ett tämligen utförligt skånskt historiskt drama. Ursprunget förankras djupt genom berättelser om den första invandringen till Skåne för 14 000 år sedan och områdets omfattande fornyfynd. Lunds särställning inom den skandinaviska kristenheten och det stora antalet medeltida kyrkor synliggör en svunnen storhetstid. Denna får ett abrupt slut genom beskrivningen av Skånes övergång från Danmark till Sverige, uppbyggd kring hård försvenskning, skånskt motstånd och svensk repression. Revolterande drängar, svensk skolundervisning och förbud mot det danska språket samt snapphaneavrättningar förankrar den brutala nedgången. Till sist fastslås att danskarna förvisso fick föga lokalt stöd i sitt återerövringsförsök 1709, men att den skånska kulturen och identiteten än idag skiljer sig från den svenska.³⁸

Att det är en identitetsskapande och legitimerande historia Region Skåne producerar och presenterar framgår av broschyrens avslutning: »Den 1 januari 1997 slogs de två länen i Skåne samman till ett, gränsen som delat Skåne sedan 1719 försvann och länet bildar nu en geografiskt tydlig enhet.«³⁹ Därmed knyts det historiska dramat ihop med en tydlig

35. *Skånsk livskraft*, Kristianstad 1999; *En region växer fram*, Kristianstad 2000; *Region Skåne* 1998:1.

36. Regionfullmäktige protokoll 1999-02-09 § 15 Heraldiskt vapen för Skåne, s. 11ff.

37. *Region Skåne* 1998:1, s. 3.

38. *Skåne. Region i utveckling*, s. 6f.

39. *Skåne. Region i utveckling*, s. 22.

slutsats. Endast genom att återupprätta den naturliga enhet och det självstyre som berövades Skåne genom övergången till Sverige kan glansen från den avlägsna storhetstiden på nytt tråda fram.

Historia som gräns och dramatik

Att Region Skåne så uppenbart funnit både regalier och historieskrivning i den nationalistiska handboken framstår som något av en ohelig allians, då regionalister, både de uttalat politiska och deras akademiska vapendragare, brukar vara de första att måla den nationella ordningen svart.⁴⁰ Mer givande än att peka ut dessa som prålande bärare av lånta fjädrar, är att ta tillfället i akt att resa frågetecken för det fruktbara i en skarp begreppslig åtskillnad av regionalism och nationalism i studiet av dylika sammanhang. Istället kan det vara rimligt att tala om *regionationalism*, förstått som: konstruerandet av en föreställd enhet och gemenskap genom ett politiskt användande av historien, avsett att resa argument för regionalt självstyre inom ramen för, och på bekostnad av, en existerande nationalstat.

Det går givetvis att ifrågasätta det meningsfulla i att kasta fram ytterligare ett begrepp med nationalism som suffix. Studier av självständighetssträvanden i exempelvis Quebec, Katalonien, Bretagne, Skottland och på Korsika rymmer bland annat begrepp som minoritetsnationalism och mikronationalism. Dock är dessa ofta oprecisa. Exempelvis lyckas varken Michael Keating, statsvetare och »regionalismnestor«, eller Anne Knudsen, etnolog som forskat om den korsikanska rörelsen, på ett övertygande sätt bena ut vad som skiljer minoritets- respektive mikronationalism från »vanlig« nationalism.⁴¹ Det förs inte heller någon diskussion om hur dessa förhåller sig till regionalismbegreppet. Inte minst på denna punkt tillför

40. Anna Wieslander, »Myten om regionernas Europa«, *Att skapa en region. Om identitet och territorium*, red. Markus Idvall & Anders Salomonsson, Stockholm 1996, s. 139–145; Peter Aronsson, »Vad är en region? Försök att ringa in ett teoretiskt fält«, *Att skapa en region. Om identitet och territorium*, red. Markus Idvall & Anders Salomonsson, Stockholm 1996, s. 125; Kristian Gerner, »Regionernas Europa«, *Historisk tidskrift för Finland* 2001:4, s. 485–490.

41. Michael Keating, *Nations against the State. The New Politics of Nationalism in Quebec, Catalonia and Scotland*, Basingstoke 1996, s. 3–10, 47–58; Anne Knudsen, »Mikronationalismens dannelseshistorie«, *Nationella identiteter i Norden. Ett fullbordat projekt?* red. Anders Linde-Laursen & Jan Olof Nilsson, Stockholm 1991.

termen regionalism begreppslig precision och analytisk potential.

Det kan vara av värde att relatera diskussionen kring historiens identitetspolitiska funktion till det i sammanhanget relevanta gränsbegreppet. Ett regionalistiskt identitetsskapande drama kan därmed ses som ett sätt att skapa och upprätthålla politiska, sociala och mentala gränser i det samtida rummet genom att förhålla sig gränslöst till det förflutna. Mer specifikt handlar det om en vertikal gränslöshet gentemot det förflutna, såtillvida att historien betraktas som oundgänglig. Däremot rymmer processen ett horisontellt historiskt gränsdragande i form av det taktiskt motiverade urvalsförfarandet i framställandet av det förflutna. Detta kan illustreras med SSF:s framhävande av den svenska tidigmoderna statens brutala sidor, vilket passar väl in i de skånska regionalisternas ambition att markera avstånd i relation till den svenska centralmakten. Likväl rör det sig inte om ett godtyckligt skissande på fri hand; utan ett historiskt råmaterial är processen omöjlig. Det föreligger alltså ett slags dialektiskt samspel mellan å ena sidan ekonomiskt/politiskt motiverade och konkret kännbara gränser och å andra sidan det horisontella historiska gränsdragandet. Frågan som inställer sig är om och hur denna historiska gräns-exercis hanteras inom ett proklamerat gränsöverskridande projekt som Öresundsregionen.

Fallet Öresundsregionen

Tidigare forskning om Öresundsregionen har påtalat en innehållsmässig förändring i projektet över tid. I 1960- och 70-talets framstegsoptimistiska samarbetsplaner utgjordes kittet av infrastruktur, teknik och tillväxt. Idag sägs detta ha kompletterats med tankar om kulturell gemenskap, vilket givit historien plats på den regionala triumfvagnen.⁴²

1969 gav det gränsöverskridande och interkommunala samarbetsorganet Öresundsrådet ut skriften *Öresundsregionen* för att skapa debatt kring denna och frågor om integration och utveckling. Det är en på många vis tillväxtorienterad och framstegsoptimistisk publikation. Förutom futuristiska skisser av regionens framtida infrastruktur tecknades

42. Anna Wieslander, »Att bygga Öresundsregionen. Från 1960-talets utvecklingsoptimism till 1990-talets lapptäcksregionalism«, *Öresundsregionen. Visioner och verklighet*, red. Sven Tägil, Fredrik Lindström & Solveigh Ståhl, Lund 1997, s. 78–109, 124.

millennieskiftets Öresund i minst sagt ljusa färger: »I Öresundsregionen år 2000 är produktiviteten tre gånger högre än år 1969. Arbetsveckan är nerkortad till 20 timmar per vecka, men det finns ingen arbetskraftsbrist och inga fritidsproblem.«⁴³ Samtidigt går det inte att bortse från att en av skriftens mest omfattande och iögonfallande bidrag var en historisk exposé över »Öresundsområdet« signerad Jörgen Weibull.⁴⁴ Det kan således finnas anledning att resa frågetecken för en skarp kvalitativ åtskillnad av innehållet i olika tiders regionala retorik. En jämförelse av historieskrivningens utrymme och utformning inom olika Öresundsprojekt över tid, relaterat till det skånska fallet, hade följaktligen varit en spännande forskningsuppgift.

De praktiska ramarna nödvändiggör dock att fokus riktas mot ett väl avgränsat och lättillgängligt uttryck för den historieproduktion som ackompanjerar det pågående konstruerandet av Öresundsregionen. Därför kommer den historiska hemsidan *Öresundstid* att utgöra undersökningens empiriska material. Hemsidan behandlar »Öresundsregionens kulturarv från tidig medeltid fram till våra dagar« och är avsedd att användas av elever och lärare i skolundervisningen. Jag diskuterade ovan EU:s katalyserande effekt på den skånska regionalismen. Jag vågar påstå att EU:s roll för frambringandet av en föreställd Öresundsregion har varit än mer påtaglig. Exempelvis omsätter regionalpolitiken en tredjedel av EU:s budget, och utgör därmed näst största utgiftspost efter den kolossalt kostsamma jordbrukspolitik. ⁴⁵ *Öresundstid*, producerad av danska och svenska gymnasielärare, är genom finansiering från det så kallade Interreg IIIA-programmet en konkret del av detta.⁴⁶

Öresundstid

För besökaren på *Öresundstid* kan det inte råda några tvivel om att EU och Öresundsregionen hör ihop. Mitt på startsidan rullar ett historiskt bildspel där historiska kartor, tapeter och miljöer varvas med den stjärnbeklädda blå flaggan, vilken föreskrivet pryder alla EU-finansierade pro-

43. »Öresundsregionen år 2000«, *Öresundsregionen*, Lund 1969, s. 9–14, 10 (cit.)

44. Jörgen Weibull, »Den historiska utvecklingen«, *Öresundsregionen*, Lund 1969.

45. Hall, Sjövik & Stubbergaard, s. 56, 111–118.

46. www.oresundstid.dk/dansk/svensk/oresundstid/menubox/anvendelse.htm 2006-01-11; www.oresundstid.dk/dansk/svensk/oresundstid/menubox/credits.htm 2006-01-11.

jekt.⁴⁷ Allmänt är sidans layout tämligen enkel och traditionell. Till höger återfinns sex textlänkar som leder vidare till det kronologiskt disponerade innehållet: medeltiden, renässansen, 1600-, 1700-, 1800- och 1900-talet. Varje del är i sin tur uppbyggd av en rad kronologiska och tematiska underavdelningar. Samtliga texter innehåller konsekvent länkar till källor samt bild- och ljudmaterial som är tänkta att inbjuda till fördjupning. I centrum för analysen står dock huvudsakligen de kronologiska texterna, vilka i utskrivet format omfattar dryga 200 A4-sidor.

En första mer övergripande reflektion kring innehållet är den traditionella fokusering på i tur och ordning politisk, ekonomisk och social historia. Ett inte obetydligt inslag av kulturhistoriska artiklar måste också erkännas. Dessa ges dock aldrig någon förklarande roll för de historiska förlopp som skildras, utan fungerar främst som fernissa. På ett lika traditionellt sätt står (de stora) männen i fokus, medan kvinnorna ges en betydligt mer undanskymd roll. Det finns ingen anledning att ingående referera den ofta välkända politiska händelsehistorien. Ambitionen är istället att genomföra en analys av mer instrumentell karaktär, att ta fasta på aspekter med relevans för den övergripande problemformuleringen och det skånska jämförelseobjektet.

Den evigt glänsande regionen

En hastig blick på Öresundstids startsida och projektpresentation ger vid handen att upphovsmännen inte ser några problem med att tillämpa regionbegreppet i äldre tid. Därmed framställs Öresundsregionen som något givet och i historien alltid existerande: »Öresundsregionens kulturarv under 1000 år«.⁴⁸ Den brittiske historikern Eric Hobsbawm har torrt men träffande konstaterat att parollen »Pakistans 5000-åriga historia« har större genomslagskraft än mer korrekt tal om en 50-årig dito.⁴⁹ Försöken att förankra regionens naturlighet historiskt enligt denna logik är minst sagt intensiva. Förekomsten av runstenar på Sundets båda sidor, Adam av Bremens krönikebeskrivningar av Skåne och Själland och seglandet däremellan är bara några av de sätt som används för att placera in

47. www.oresundstid.dk/dansk/svensk/oresundstid/index.html 2006-01-11.

48. www.oresundstid.dk/dansk/svensk/oresundstid/index.html 2006-01-11; www.oresundstid.dk/dansk/svensk/oresundstid/menubox/anvendelse.htm 2006-01-11.

49. Eric Hobsbawm, *Om historia*, Stockholm 2001, s. 17f.

Öresundsregionen i Nordens medeltida historia.⁵⁰ Öresund, till skillnad från enheten och namnet Skåne, ringas dock in tämligen oprecist. Förvisso noteras att gränsstenar restes mot Sverige, och att Göingeskogarna var svårforcerade, men i övrigt blir regionens historiska gränser suddiga.⁵¹

Adam av Bremens krönika används även för att framställa den medeltida Öresundsregionen som synnerligen välmående och framstående. Precis som i det skånska fallet är det områdets kyrkliga och politiska betydelse som lyfts fram, bland annat under den talande rubriken »Öresundsregionen – maktens centrum«. ⁵² Kulturhistoriska skildringar av konst och arkitektur placeras därutöver som en förstärkande gyllene ram kring framgångsbilden.⁵³

Än mer intressant är hur tydligt bilden av en välmående region kopplas samman med möjligheten till handel och resor. Seglatserna över Sundet har redan nämnts. I samma anda lyfts Helsingborgs och Helsingörs gemensamma torghandel och tullfrihet fram som positivt välståndsskapande. Skånemarknaden vid Skanör/Falsterbo omnämns som »regionens viktigaste marknad under 1300-talet«. ⁵⁴ Det finns anledning att återkomma till tematiken, då den blir tydligare i takt med att historieskrivningen rör sig framåt i tiden, men redan här framträder ett påtagligt pedagogiskt historiskt exempel och en indikation på innehållsmässiga prioriteringar.

Att kulturhistorien används för att sprida glans märks även genom att renässansen ägnas ett eget och relativt omfattande avsnitt, vilket introduceras med följande ord:

Ett kopparstick från 1585 i Braunius Atlas visar Öresundsregionen i fågelperspektiv. Återgivandet är inte realistiskt utan uttrycker snarare renässansfursten Fredrik II's visioner om Öresundsregionen. Det storslagna Kronborg ligger i centrum, omgivet av blomstrande köpstäder och mitt i Sundet ligger Tycho Brahes Ven med forskningscentret Uraniborg.⁵⁵

50. www.oresundstid.dk/dansk/svensk/oresundstid/middelalder/introduktion.htm 2006-01-11; www.oresundstid.dk/dansk/svensk/oresundstid/middelalder/tidlig.htm 2006-01-11.

51. Ibid.

52. Ibid.

53. Ibid.

54. www.oresundstid.dk/dansk/svensk/oresundstid/middelalder/hoj.htm 2006-01-11 (cit.); www.oresundstid.dk/dansk/svensk/oresundstid/middelalder/sen.htm 2006-01-11.

55. www.oresundstid.dk/dansk/svensk/oresundstid/renaissance/introduktion.htm 2006-01-11.

Den danska 1400- och 1500-talshistoriens tumultartade politiska och religiösa turer diskuteras. Likaså ges de omfattande sociala klyftorna och allmogens höga pris för adlig glans större utrymme än brukligt i populära översikter. Inte desto mindre är avsnittets huvudpart närmast en orgie i konst, donationer, vetenskap, boktryckeri, arkitektur, slott, städers utveckling, filosofi och annat som kan sprida framgångsskimmer. Vidare placeras Öresundsregionen tydligt in i ett europeiskt sammanhang. Utvecklingen framställs närmast som en direkt konsekvens av framstående danskars resor på kontinenten.⁵⁶

Att föra samman 1400-, 1500- och första delen av 1600-talet under den egna rubriken »renässansen« kan från en svensk horisont framstå som en ovanlig periodisering. Vid första anblicken kan detta förstås som ett sätt att frambringa en lång och sammanhållen bild av välstånd och utveckling, en effektiv kontrast mot den krigiska och brutala övergångstiden. Att det närmast följande avsnittet bär namnet »1600-talet – Kampen om Öresund« och domineras av krig och förödelse stärker tesen och för tankarna till hur det identitetsskapande dramats gyllene era följs av brutal nedgång.

Dramaturgin är dock något annorlunda på Öresundstid. Drivkraften verkar vara att samla historiens mörka krafter i väl avgränsade parenteser, där de kan betraktas som avvikelser från Öresundsregionens »egentliga« historia om framsteg och välstånd. För detta talar att nordiska sjuårskriget (1563–70) och stora nordiska kriget (1700–21) trycks in i 1600-talets kronologi.⁵⁷ Vidare inleds det följande 1700-talsavsnittet med artiklar om slottet Fredensborg, kunglig jakt- och stuteriverksamhet, och ägnas där- efter åt jord- och skogsbruksreformer, samhällelig effektivisering, upplysning samt långa tillika glansspridande referat av Linnés skånska resa.⁵⁸

56. www.oresundstid.dk/dansk/svensk/oresundstid/renaissance/tidlig.htm 2006-01-11; www.oresundstid.dk/dansk/svensk/oresundstid/renaissance/hoj.htm 2006-01-11; www.oresundstid.dk/dansk/svensk/oresundstid/renaissance/sen.htm 2006-01-11.

57. www.oresundstid.dk/dansk/svensk/oresundstid/1600/index.htm 2006-01-11.

58. www.oresundstid.dk/dansk/svensk/oresundstid/1700/side02.htm 2006-01-11; www.oresundstid.dk/dansk/svensk/oresundstid/1700/side03-01.htm 2006-01-11; www.oresundstid.dk/dansk/svensk/oresundstid/1700/side03-02.htm 2006-01-11; www.oresundstid.dk/dansk/svensk/oresundstid/1700/side03-03.htm 2006-01-11; www.oresundstid.dk/dansk/svensk/oresundstid/1700/side03-05.htm 2006-01-11.

Det bör dock påpekas att i dansk historiografi är både »renässansen« och »Svenskekrigene« etablerade periodiska begrepp.⁵⁹

En mörk parentes med nyans

Det är motiverat att mer ingående uppmärksamma hur den krigiska övergångstiden behandlas på Öresundstid, särskilt då perioden varit central för den skånska regionalismen. Med denna jämförelsepunkt framträder här en både nyanserad och mångsidig populärhistorisk skildring av Skånes övergång från Danmark till Sverige. Det övergripande händelseförloppet beskrivs kort, öppet och utan indignerade bröstoner. Det konstateras att Skåne under lång tid var ett danskt kärnområde, men att skåningarna inte nödvändigtvis upplevde övergången som plötslig och våldsam. Flykt, förtryck och motstånd erkänns, men det påpekas samtidigt att förändringarna i vardagen var små för flertalet.⁶⁰ Öresundstids bild av övergångstiden har således mer gemensamt med forskningsfronten i saken, än med den som presenteras av skånska regionalister.⁶¹

Intrycket förstärks av hur begreppet försvenskning problematiseras. Återkommande påpekas att förändringarna i övergångens kölvatten måste sättas i samband med tidens allmänna centraliseringstendenser. Med utgångspunkt i Roskildefredens § 9 presenteras en förtrogen diskussion kring de skånska landskapens institutionaliserade särställning. Grundandet av Lunds universitet betecknas förvisso oproblematiskt som en försvenskningåtgärd, men förhandling och uniformitet står i fokus. Diskussionen om den svenska stiftspartikularismen används som pedagogiskt exempel. Genom att påpeka att det fanns minst lika stora skillnader inom Sverige förklaras att förändringarna i Skåne var utslag av en allmän harmonisering av kyrkoväsendet. Vidare framhålls att det formellt var skåningarna själva som, efter att ha smakat både piska och morot, anhöll om fullständig uniformitet och inkorporerande i det svenska riket. Slutligen sätts försvenskning inom citationstecken då det sägs vara anakronistiskt att tolka förändringarna i termer av nationalkänsla.

59. Se exempelvis: *Danmarks historie – i grundtræk*, Århus 2002; *Danmarks historie bd. 6. Reformation og Renæssance*, København 1963; *Danmarkshistoriens hvem, hvad og hvornår*, København 1994.

60. www.oresundstid.dk/dansk/svensk/oresundstid/1600/side01-tekst.htm 2006-01-11.

61. Se exempelvis bidragen i antologin: *Da Østdanmark blev Sydsverige. Otte studier i dansk-svenske relationer i 1600-tallet*, red. Karl-Erik Frandsen & Jens Chr. V. Johansen, Ebeltoft 2003.

Istället lanseras Sverigeanpassning som ett mer rättvisande alternativ.⁶²

Detta betyder inte att Öresundstid för fram en sockervaddsversion av Skånes övergång från Danmark till Sverige. Tvärtom tillåts krigets mörker och brutalitet att ta plats. Det fastslås att befolkningen på båda sidor av Sundet led svårt under de återkommande stridigheterna. Som väntat är det skånska krigets vedermödor som främst får illustrera denna dimension, dock utan att en politiskt motiverad våldspornografi släpps lös. Att kriget blev synnerligen brutalt förklaras med förekomsten av skånsk gerillakrigsföring och svensk repression, vilket leder framställningen vidare till en diskussion om snapphanar. Med inspiration hämtad från Alf Åberg berättas att termen snapphanar kunde syfta på såväl tillfälliga bondeuppbåd, organiserade friskyttar som fredlösa rövare. De svenska straffen och brännandet av Örkeneds socken tas som intäkt för att den svenska krigsmakten upplevde snapphanarna som ett reellt problem. Konstaterandet mynnar dock inte ut i de romantiska hyllningssånger som kännetecknar den skånska regionalistiska historieskrivningen. Genom att notera den dramatiska lockelsen i dessa tongångar, och den alltså pågående debatten om snapphanarnas öde, signalerar Öresundstids upphovsmän inte bara historisk nyansförmåga, utan även medvetenhet om frågans politiska sprängkraft.⁶³

Som nämndes ovan framstår avsnittet om 1600-talet närmast som en kompakt mörk parentes i Öresundsregionens historia. Den fritt hängande artikeln »Buxtehude, en öresundare« utgör det enda ljusspridande undantaget. Här framkommer att Dieterich Buxtehude var en organist som hade »sina rötter i Helsingborg och Helsingör och han arbetade på bägge sidor av Sundet, trots krig och ofred i området.«⁶⁴ Att utnämna organisten till »öresundare« skvallrar om ambitionen att befästa regionens existens i tidigmodern tid. Samtidigt framträder ännu en positiv koppling mellan Öresundsregionen och Europa, då det i gillande ordalag berättas att Buxtehude också rörde sig och verkade på kontinenten.⁶⁵

62. www.oresundstid.dk/dansk/svensk/oresundstid/1600/side01-tekst.htm 2006-01-11; www.oresundstid.dk/dansk/svensk/oresundstid/1600/side12-tekst.htm 2006-01-11.

63. www.oresundstid.dk/dansk/svensk/oresundstid/1600/side01-tekst.htm 2006-01-11; www.oresundstid.dk/dansk/svensk/oresundstid/1600/side11-tekst.htm 2006-01-11; www.oresundstid.dk/dansk/svensk/oresundstid/1600/side10-tekst.htm 2006-01-11.

64. www.oresundstid.dk/dansk/svensk/oresundstid/1600/side09.htm 2006-01-11.

65. www.oresundstid.dk/dansk/svensk/oresundstid/1600/side09.htm 2006-01-11; www.oresundstid.dk/dansk/svensk/oresundstid/1600/side09.htm 2006-01-11; www.oresundstid.dk/dansk/svensk/oresundstid/1600/side09.htm 2006-01-11.

Ekonomisk enögdhet

Piedestalplacerandet av personer och företeelser möjliga att förstå på detta vis är ett framträdande inslag i den historiska framställningen. Särskilt väl syns detta i hanterandet av skandinavismen, och det faktum att avsnittet upptar omkring hälften av hela det utrymme som ägnas åt 1800-talet. Författarna, studenterna, kungahusen och de real- och militärpolitiska trevarna är bara några av de klassiska beståndsdelar som diskuteras. Uppskattande förklaras den skandinaviska samkänslans framväxt som en konsekvens av ökad reslust och intellektuella influenser från Europa. Språkbruket gör att tiden framställs om inte som en regional guldålder, så åtminstone som ett missat gyllene tillfälle. Den uteblivna svenska militära hjälpen till Danmark 1864, ofta framställd som skandinavismens död, beskrivs besviket som en kapitulation för stormakternas tryck och avslutas med en retorisk uppfordran: »Men skulle Europas stormakter verkligen ha trotsat folkviljan i en tid av växande liberalism, om skandinaverna hade gjort verklighet av sina planer?»⁶⁶

Öresundstids upphovsmän låter sig dock inte nedslås, utan konstaterar snabbt att skandinavismens idéer fortsatte att inspirera även efter 1864, vilket illustreras med gemensamma folkmöten 1867 och andra uttryck för sundsöverskridande samarbeten. Genom att lyfta fram Martin Weibull, De skånska landskapens historiska och arkeologiska förening och monumnetet över slaget vid Lund, antyds ett förstärkande samband mellan skånsk och öresundsk regionalism.⁶⁷ Framför allt är det dock affärskontakter inom handel och industri samt ett ökat resande över Sundet som illustrerar skandinavismens fortlevnad. Den framväxande borgerliga turismen lyfts fram och det görs en poäng av att både Ramlösa och Marienlyst lockade internationella gäster. Retoriken går igen i avsnittet »Den glömda migrationen« där arbetskraftens rörelse över Sundet uppmärksammas och Köpenhamn beskrivs som hela södra Sveriges ekonomiska kraftcentrum.⁶⁸

oresundstid.dk/dansk/svensk/oresundstid/1600/side09-tekst.htm 2006-01-11.

66. www.oresundstid.dk/dansk/svensk/oresundstid/1800/side01-tekst.htm 2006-01-11; www.oresundstid.dk/dansk/svensk/oresundstid/1800/side03-01-tekst.htm 2006-01-11; www.oresundstid.dk/dansk/svensk/oresundstid/1800/side03-02-tekst.htm 2006-01-11; www.oresundstid.dk/dansk/svensk/oresundstid/1800/side03-03-tekst.htm 2006-01-11; www.oresundstid.dk/dansk/svensk/oresundstid/1800/side03-04-tekst.htm 2006-01-11 (citat).

67. www.oresundstid.dk/dansk/svensk/oresundstid/1800/side03-05-tekst.htm 2006-01-11.

68. www.oresundstid.dk/dansk/svensk/oresundstid/1800/side07-01-tekst.htm 2006-01-

Det finns anledning att analytiskt uppehålla sig vid den vikt som genomgående läggs vid handel, turism, kommunikation, resande, industri och framstegsoptimism, och hur detta definierar Öresundsregionen och dess storhetsperioder.⁶⁹ Illustrerandets ihärdighet gör det till en historiskt fotad pedagogik, avsedd att inspirera dagens befolkning, men också till en indikation på vilka frågor prioriteras inom ramen för det gränsöverskridande regionarbetet i Öresund.

I *Nätverk söker förankring* pekar statsvetarna Patrik Hall, Kristian Sjövik och Ylva Stubbergaard på att Öresundsregionen ofta framstår som ett elitprojekt med demokratiskt underskott. Beslutsfattarnas egna visioner om regionen är framför allt av funktionell karaktär. Samarbetet syftar till att skapa ekonomisk integration och tillväxt där invånarna fyller sin funktion som konsumenter snarare än aktiva medborgare.⁷⁰

Att medborgerligt politiskt engagemang och demokratiskt deltagande endast berörs sporadiskt och flyktigt i Öresundstids historia är intressant i detta ljus. Förvisso uppmärksammas arbetarrörelsens framväxt, främst i egenskap av reformistisk, klok och välståndsskapande part på arbetsmarknaden.⁷¹ Kampen för allmän rösträtt och det demokratiska genombrottet ägnas dock bara ett kort konstaterande i anslutning till första världskrigets efterspel: »De nordiska länderna blev också fullgoda demokratier i och med att kvinnlig rösträtt införts i hela Norden.«⁷² Att döma av Öresundstid är det viktigare att förankra regionen som ekonomiskt välmående och tillväxtskapande än att framhålla det folkliga politiska deltagandets kraft och möjligheter.

Att 1900-talet ägnas enskilt mest utrymme stämmer väl med fokuseringen på framsteg och tillväxt. Det unga seklets stora utställningar och flygets utveckling fungerar som avstamp, tillsammans med konsta-

11; www.oresundstid.dk/dansk/svensk/oresundstid/1800/side04-02-tekst.htm 2006-01-11; www.oresundstid.dk/dansk/svensk/oresundstid/1800/side04-03-tekst.htm 2006-01-11.

69. Ibid.; www.oresundstid.dk/dansk/svensk/oresundstid/1800/side04-01-tekst.htm 2006-01-11; www.oresundstid.dk/dansk/svensk/oresundstid/1800/side06-tekst.htm 2006-01-11; www.oresundstid.dk/dansk/svensk/oresundstid/1800/side07-03-tekst.htm 2006-01-11; www.oresundstid.dk/dansk/svensk/oresundstid/1800/side07-04-tekst.htm 2006-01-11.

70. Hall, Sjövik & Stubbergaard, s. 79–103, 231–239.

71. www.oresundstid.dk/dansk/svensk/oresundstid/1800/side07-02-tekst.htm 2006-01-11; www.oresundstid.dk/dansk/svensk/oresundstid/1800/side07-04-tekst.htm 2006-01-11.

72. www.oresundstid.dk/dansk/svensk/oresundstid/1900/side02-tekst.htm 2006-01-11.

terandet att det i »Öresundsregionen arrangerades flera expon«. ⁷³ Den gränsöverskridande regionen framställs inte bara återkommande som ett objektivt historiskt faktum, utan också som något exceptionellt. 1910 arrangerades en flygmässa i Stockholm där Landskronakonstellationen Ask och Nyrop visade upp ett plan som flögs av en dansk pilot. Det entusiastiska språkbruk med vilket händelsen beskrivs är iögonfallande: »Men det var från Öresundsregionen en verklig sensation presenterades.« ⁷⁴ Avsnitt om de första planerna på en fast förbindelse över Öresund, som ett sätt att skapa närhet till den europeiska marknaden, och om flera viktiga industrimagnater understryker historieskrivningens karaktär. ⁷⁵

Välstånd, framsteg och utveckling görs således närmast till Öresundsregionens historiska naturtillstånd. Avsnittet om det krigiska 1600-talet visar att stagnation och ond bråd död sattes inom tydlig parentes för att inte rubba den historiska harmonin. Samma berättartekniska grepp används i teckningen av 1900-talet. Första världskriget får endast 1900-talets framgångståg att knappt märkbart sänka farten, innan det svischar vidare med modernistisk arkitektur och Helsingörs »dynamiske borgmästare« som förstaklasspassagerare. ⁷⁶ Först när framställningen når den 9 april 1940 görs halt inför andra världskrigets mörka parentes.

Avsnittet om kriget avviker inte bara genom sitt innehåll. Även framställningsformen är en annan. Till skillnad från exempelvis delarna om skandinavismen framstår de om andra världskriget inte som *en* regional historia, utan som *två* nationella historier; vilket enklast illustreras med rubriker som »Motstånd och terror – Danmark«, »Motstånd och terror – Sverige«, Den stora flykten – Danmark« och »Den stora flykten – Sverige«. ⁷⁷ Vid ett par tillfällen utmanas dock mörkret av ett regionalt och hoppfullt ljus. Det svenska flyktingmottagandet var »en gest som

73. www.oresundstid.dk/dansk/svensk/oresundstid/1900/sideo1-tekst.htm 2006-01-11.

74. www.oresundstid.dk/dansk/svensk/oresundstid/1900/sideo3-tekst.htm 2006-01-11.

75. Ibid.; www.oresundstid.dk/dansk/svensk/oresundstid/1900/sideo5-tekst.htm 2006-01-11.

76. www.oresundstid.dk/dansk/svensk/oresundstid/1900/sideo6-tekst.htm 2006-01-11; www.oresundstid.dk/dansk/svensk/oresundstid/1900/sideo7-tekst.htm 2006-01-11.

77. www.oresundstid.dk/dansk/svensk/oresundstid/1940-45/sideo5.htm 2006-01-11; www.oresundstid.dk/dansk/svensk/oresundstid/1900/sideo8.htm 2006-01-11; www.oresundstid.dk/dansk/svensk/oresundstid/1940-45/sideo6.htm 2006-01-11; www.oresundstid.dk/dansk/svensk/oresundstid/1940-45/sideo7.htm 2006-01-11.

ytterligare band samman Öresundsregionen« och synen av det upptända Helsingborg »en ljusglimt i mörkret«. ⁷⁸

Att perioden presenteras som ett avsteg från den gängse ordningen i regionen råder det inget tvivel om. Krigsslutet illustreras med ett tidningsklipp ur Helsingborgs Dagblad som under rubriken »Nu kommer det snart en Tuborg till mig« uttryckte glädje över freden, och inte minst det faktum att det åter kunde skeppas öl över Sundet. ⁷⁹ Återupptagandet av denna symboliska handel fungerar som övergång till en räkka av tillväxt- och framgångshistorier kring städernas utveckling och arkitektur, vilka bland annat illustreras med futuristiska bilder av 60-talets drömska Örestadsplaner. Färjetrafiken beskrivs så ingående att den närmast framstår som själva tillväxtens motor. Detta stämmer väl överens med Öresundstids höga värderande av kommunikation, infrastruktur och rörlighet. Arbetskraftens rörlighet i regionen lyfts fram och det betonas att den är av gammalt datum. ⁸⁰

Att Öresundstids efterkrigshistoria till stor del har karaktären av en ekonomisk exposé får sin förklaring då avsnittets epilog i huvudsak behandlar de senmoderna industrisamhällenas strukturella problem, och avslutas med följande ord: »Det återstår att se om EU-medlemskapet och satsningen på att stärka den regionala integrationen kan bli de redskap som krävs för att återskapa dynamiken i Öresundsregionen.« ⁸¹

Det retoriska spørsmålet får hela den historiska framställningen på Öresundstids hemsida att peka framåt, mot dagens regionala Öresundsprojekt. Omfattande och detaljerade redogörelser för EU:s framväxt, dess regionalpolitik, Öresundssamarbetets historia och status idag samt brons tillkomst avslutar den kronologiska framställningen. ⁸² Vidare komplette-

78. www.oresundstid.dk/dansk/svensk/oresundstid/1940-45/side01.htm 2006-01-11; www.oresundstid.dk/dansk/svensk/oresundstid/1940-45/side07.htm 2006-01-11; www.oresundstid.dk/dansk/svensk/oresundstid/1940-45/side03.htm 2006-01-11.

79. www.oresundstid.dk/dansk/svensk/oresundstid/1900/side09.htm 2006-01-11.

80. www.oresundstid.dk/dansk/svensk/oresundstid/1945-2003/side10-tekst.htm 2006-01-11; www.oresundstid.dk/dansk/svensk/oresundstid/1945-2003/side13-tekst.htm 2006-01-11; www.oresundstid.dk/dansk/svensk/oresundstid/1945-2003/side12-tekst.htm 2006-01-11; www.oresundstid.dk/dansk/svensk/oresundstid/1945-2003/side11-tekst.htm 2006-01-11; www.oresundstid.dk/dansk/svensk/oresundstid/1945-2003/side14-tekst.htm 2006-01-11.

81. www.oresundstid.dk/dansk/svensk/oresundstid/1945-2003/side14-tekst.htm 2006-01-11.

82. www.oresundstid.dk/dansk/svensk/oresundstid/1945-2003/side15-tekst.htm 2006-01-11; www.oresundstid.dk/dansk/svensk/oresundstid/1945-2003/side16-tekst.htm 2006-01-11;

ras skildringen för första gången med en mer konfliktfylld ton. »Kampen för regionalt självstyre« runt om i Europa framställs som en både ovan- och underifrån riktad utmaning mot nationalstaten och en given del av fredsprojektet EU. Genom långa referat ur den så kallade barriärrapporten får den danska och svenska centralmakten klä skott för att Öresundssamarbetet inte nått så långt som många hoppats på. Detta mynnar ut i ännu ett stridsrop: »Regionernas kamp mot regeringarna för regional självständighet pågår fortfarande – precis som den gjort sedan starten på 1950-talet.«⁸³

En avslutande diskussion kring hur den pågående kampen ska vinnas i Öresund vittnar om de inslag av aktivism som finns i Öresundstids historieskrivning. Det går dock att fundera kring vem som ska aktiveras. Att det gräsrotsbaserade bromotståndet kort uppmärksammas ändrar inte på den övergripande bilden av en historia med ringa utrymme för medborgaren som politiskt handlande subjekt. Det sägs förvisso att människorna på Sundets båda sidor måste »uppleva regionen som en helhet«, om den ska bli till mer än en papperskonstruktion med ökad pendling som främsta merit. Den avslutande pläderytelsen för billiga resor, harmoniserade regelverk samt gemensam kultur och identitet bekräftar dock bilden av en historiskt fotad regional vision spunnen kring kreativ konsumtion snarare än demokrati och deltagande.⁸⁴

Funderingar kring historien och framtiden – en avslutning

De två genomförda undersökningarna visar att historia är ett viktigt inslag i det pågående konstruerandet av regionerna Skåne och Öresund. Båda fallen kännetecknas av ett öppet och vertikalt gränslöst förhållande till det förflutna. Det finns ingen anledning att här upprepa nyss framlagda resultat mer ingående än så. Att avsluta med några jämförande kommentarer kring historiens funktion i den skånska respektive öresundska re-

www.oresundstid.dk/dansk/svensk/oresundstid/1945-2003/side17-tekst.htm 2006-01-11.

83. www.oresundstid.dk/dansk/svensk/oresundstid/1945-2003/side15-tekst.htm 2006-01-11.

84. www.oresundstid.dk/dansk/svensk/oresundstid/1945-2003/side17-tekst.htm 2006-01-11.

gionalismen – med fokus på Öresund och framtiden – är mer motiverat.

En sådan diskussion blir med nödvändighet tentativ till sin karaktär då det givetvis är alltför halsbrytande att ge en tvärsäker karaktäristik av den Öresundsregionala historieskrivningen utifrån en enda hemsida. Att andra aktörer och versioner ryms under det svårfångade regionala projektparaplyet Öresund kan inte uteslutas, trots att jag inte har stött på en fundamentalt annorlunda framställning av det förflutna.

Likväl finns det tydliga skillnader i den horisontella historiska gränsexercis som utövas i de två regionala projekten. Att Öresundstid saknar den skarpa historiska fiendskap som kännetecknar både det idealtypiska identitetsskapande dramat och den skånska regionalismen är mest iögonfallande. Sidan innehåller förvisso passager där två parallella och åtskilda nationella historier läggs bredvid varandra. Det bestående intrycket är emellertid att Öresundstid tonar ner de hätskaste tongångarna och mjukar upp det skarpaste gränsdragandet i de (regio)nationalistiska projekt som trängs kring Sundet.

En möjlig, och kanske väl generös, tolkning är att Öresundsprojektets (nations)överskridande karaktär i sig borgar för en sådan historieskrivning. Mer troligt står förklaringen att finna i Öresundsregionens diffusa karaktär och låga institutionaliseringsgrad. En alltför vag och svag politisk och administrativ enhet kan antas lida brist på incitament och förmåga att författa ett identitetsskapande drama. En utveckling mot en mer formaliserad och institutionaliserad region skulle följaktligen kunna öppna för en annorlunda historisk gränsexercis. Om inte ett folkligt förankrat demokratiskt deltagande – i dubbel bemärkelse – tillåts ta plats i Öresundsregionens historia lär och bör resonemanget förbli hypotetiskt.

Summary

A Historical Crossing of Borders?

The Öresund and Skåne Regions as Historical Constructions

Collective political units and identities are not given by nature. They are rather the constituted result of social constructions and processes. The attitude to the past – as well as the representation of it – has been (and is) decisive in the production of imagined communities. This state of affairs has attracted particular attention in connection with modern nationalism. The same processes have, however, accompanied regional political projects, which in this context makes it possible to speak about “regionationalism.” The cases of Öresund and Skåne (Scania) make it possible to elucidate the phenomenon in a less expected context, thereby in part indicating its general applicability, and in part opening up for self-reflection.

Ever since the mid 19th century, there exists a tradition of an organised Scanian history production. Over time a more and more politicised attitude has emerged, particularly conspicuous in relation to the late 20th century discourse about “Regional Europe” and the marketing of “Region Skåne.” This whole state of affairs constitutes an identity producing drama, made up of a glorious past, brutal decline and enmity, followed by an upcoming bright future with a concomitant process of regeneration. These components have worked as historical ammunition to ideas about Scanian self-government and the fabrication of Sweden as “the other.”

Struggle and conflict take on a considerably more inconspicuous role in the historical construction of the Öresund region. What stands out instead is the establishment of the region as an eternal and prosperity bringing unit in a European context. In this case we have a history writing that inspires market developments and consumption, rather than democracy and participation, which in all may be related to the lack of fixed institutions. Despite the differences, the cases of the two regions indicate the existence of a consciously implemented production of borders with concrete consequences in present times as well as in the future.

Referenser

Otryckta källor

Lunds Landsarkiv (LLA):

De skånska landskapens historiska och arkeologiska förenings arkiv (SLHAF)

A1:1 Protokoll, 1865–1907

Tryckta källor

Tryckta protokoll

Regionfullmäktige protokoll 1999-02-09 §15 Heraldiskt vapen för Region Skåne

Skrifter

Assarsson, David, *Fädernas kyrka. En programskrift*, Stockholm 1918

Assarsson, David, *Det skånska problemet*, Stockholm 1923

Tidskrifter

Samlingar till Skånes historia, forn-kunskap och beskrifning, 1868–1873

Samlingar utgifna för De skånska landskapens historiska och arkeologiska förening,
1874–1878

Skånska samlingar 1891–1895

Såasä 1950–1956

Tidningar

Arbetet (Arb.) 1928

Stockholms Dagblad (SD) 1928

Svenska Dagbladet (SvD) 1924

Informationsmaterial

En region växer fram, 2000, Kristianstad: Region Skåne

Information about Region Skåne, 2000, Kristianstad: Region Skåne

Region Skåne 1998:1, Kristianstad: Regionförbundet Skåne, Skånelandstingen,
Malmö Stad

Skåne. Region i utveckling, 2001, Kristianstad: Region Skåne

Skånsk livskraft, 1998 (remissversion), Kristianstad: Regionförbundet Skåne

Skånsk livskraft, 1999, Kristianstad: Region Skåne

Internet

Stiftelsen Skånsk framtid www.scania.org (2002-06-19)

Öresundstid <http://oresundstid.dk> (2006-01-11)

Litteratur

- Aldskogius, Hans, »Landskapet som sceneri. Svenska landskapstyper från söder till norr«, *Den regionala särarten*, red. Barbro Blomberg & Sven-Olof Lindquist, Studentlitteratur, Lund 1994, s. 67–78
- Anderson, Benedict, *Imagined Communities*, Verso, London 1991
- Anderson, Perry, »Remarks on the modern region phenomenon in western Europe«, *Den jyske historiker* 68/1994, s. 32–36
- Aronsson, Peter, »Vad är en region? Försök att ringa in ett teoretiskt fält«, *Att skapa en region. Om identitet och territorium*, red. Markus Idvall & Anders Salomons-son, Nord REFO, Stockholm 1996, 21–50
- Barth, Fredrik, »Introduction«, *Ethnic Groups and Boundaries*, red. Fredrik Barth, Universitetsforlaget, Oslo 1969, s. 9–38
- Bergh, Severin, »Om historiska föreningar i landsorten«, *HT* 1885, s. 161–168
- Billig, Michael, *Banal Nationalism*, Verso, London 1995
- Da Østdanmark blev Sydsverige. Otte studier i dansk-svenske relationer i 1600-tallet*, red. Karl-Erik Frandsen & Jens Chr. V. Johansen, Skippershoved, Ebeltoft 2003.
- Danmarks historie bd. 6. Reformation og Renæssance*, red. Svend Cedergreen Bech, Politiken, København 1963
- Danmarkshistoriens hvem, hvad og hvornår*, red. Benito Scocozza & Grethe Jensen, Politiken, København 1994
- Danmarks historie – i grundtræk*, red. Steen Busck & Henning Poulsen, Aarhus Universitetsforlag, Århus 2002
- Davies, Martin L., *Historics. Why History Dominates Contemporary Society*, Routledge, London 2005.
- Edquist, Samuel, *Nyktra svenskar. Godtemplarrörelsen och den nationella identiteten 1879–1918*, Acta Universitatis Upsaliensis, Uppsala 2001
- Frandsen, Steen Bo, »Regionen i historien«, *Den jyske historiker* 68/1994, s. 7–31
- Frandsen, Steen Bo, *Opdagelsen af Jylland. Den regionale dimension i Danmarkshistorien 1814–64*, Aarhus Universitetsforlag, Århus 1996
- Fukuyama, Francis, *The End of History and the Last Man*, Hamish Hamilton, London 1992

- Gerner, Kristian, »Regionernas Europa«, *Historisk tidskrift för Finland* 2001:4, s. 471–492
- Hall, Patrik, Sjövik, Kristian & Stubbergaard, Ylva, *Nätverk söker förankring. Öresundsregionen i ett demokratiperspektiv*, Studentlitteratur, Lund 2005
- Hobsbawm, Eric, *Nationer och nationalism*, Ordfront, Stockholm 1994
- Hobsbawm, Eric, *Om historia*, Prisma, Stockholm 2001
- Eriksen, Thomas Hylland, *Etnicitet och nationalism*, Nya Doxa, Nora 1998
- Idvall, Markus & Salomonsson, Anders, »Inledning«, *Att skapa en region. Om identitet och territorium*, red. Markus Idvall & Anders Salomonsson, Nord REFO, Stockholm 1996, s. 9–12
- Karlsson, Klas-Göran, *Historia som vapen. Historiebruk och Sovjetunionens upplösning*, Natur och Kultur, Stockholm 1999
- Keating, Michael, *Nations against the State. The New Politics of Nationalism in Quebec, Catalonia and Scotland*, Macmillan, Basingstoke 1996
- Keating, Michael, *The New Regionalism in Western Europe*, Edward Elgar, Cheltenham 1998
- Knudsen, Anne, »Mikronationalismens dannelseshistorie«, *Nationella identiteter i Norden. Ett fullbordat projekt?* red. Anders Linde-Laursen & Jan Olof Nilsson, Nordiska rådet, Stockholm 1991, s. 19–38
- Linderborg, Åsa, *Socialdemokraterna skriver historia. Historieskrivning som ideologisk maktresurs 1892–2000*, Atlas, Stockholm 2001
- Nilsson, Fredrik, »Insiders and outsiders«, *Invoking a Transnational Metropolis. The Making of the Øresund Region*, red. Per Olof Berg, Anders Linde-Laursen & Orvar Löfgren, Studentlitteratur, Lund 2000, s. 191–210
- Nilsson, Fredrik, »Regional extas. Region Skånes och Stiftelsen Skånsk Framtids regionalism. Eller: Ecstasy och den regionala vansinnesdansen«, *Nord Nytt* 83/2002, s. 101–112
- Odén, Birgitta, »Ärestoder och minnesfester i Skåne«, *Ale* 1976:2, s. 25–43
- Paasi, Anssi, »Regions as social and cultural constructs. Reflections on recent geographical debates«, *Att skapa en region. Om identitet och territorium*, red. Markus Idvall & Anders Salomonsson, Nord REFO, Stockholm 1996, s. 90–107
- Paasi, Anssi, *The Institutionalization of Regions. Theory and Comparative Case Studies*, Joensuu yliopisto, Joensuu 1986
- Persson, Fredrik, »Den farliga halvön. Användandet av historia i dagens skånska regionalism«, *Scandia* 2004:2, s. 263–284

- Peterson, Tomas, Stigendal, Mikael & Fryklund, Björn, *Skånepartiet. Om folkligt missnöje i Malmö*, Arkiv, Lund 1988
- Said, Edward W., *Orientalism*, Ordfront, Stockholm 2000
- Sellberg, Lars, *Av kärlek till fosterland och folk. Gabriel Djurklou och dialektforskningen*, Inst. för idé- och lärdomshistoria, Uppsala 1993
- Selling, Jan, *Ur det förflutnas skuggor. Historiediskurs och nationalism i Tyskland 1990–2000*, Symposion, Stockholm 2004
- Smith, Anthony D., *The Ethnic Origins of Nations*, Basil Blackwell, Oxford 1986
- Sundin, Bo, »Upptäckten av hembygden. Om konstruktion av regional identitet«, *Den regionala särarten*, red. Barbro Blomberg & Sven-Olof Lindquist, Studentlitteratur, Lund 1994, s. 11–27
- Tingsten, Herbert, *Gud och fosterlandet. Studier i hundra års skolpropaganda*, Norstedts, Stockholm 1969
- Wieslander, Anna, »Att bygga Öresundsregionen. Från 1960-talets utvecklingsoptimism till 1990-talets lapptäcksregionalism«, *Öresundsregionen. Visioner och verklighet*, red. Sven Tägil, Fredrik Lindström & Solveigh Ståhl, Lund University Press, Lund 1997, s. 77–125
- Wieslander, Anna, »Myten om regionernas Europa«, *Att skapa en region. Om identitet och territorium*, red. Markus Idvall & Anders Salomonsson, Nord REFO, Stockholm 1996, s. 134–148
- Weibull, Carl Gustaf, *Skrifter utgifna av De skånska landskapens historiska och arkeologiska förening genom Martin Weibull 1868–1897*, Lund 1905
- Weibull, Jörgen, »De skånska landskapens historiska och arkeologiska förening 1866–1966«, *Ale* 1966:2, s. 1–12
- Weibull, Jörgen, »Den historiska utvecklingen«, *Öresundsregionen*, Öresundsrådet, Lund 1969, s. 19–30
- Werner, Yvonne Maria, *Världsvid men främmande. Den katolska kyrkan i Sverige 1873–1929*, Uppsala 1996
- Widgren, Mats, »Landskapet som skapare av regioner. Om hur natur och kultur skapar regioner«, *Den regionala särarten*, red. Barbro Blomberg & Sven-Olof Lindquist, Studentlitteratur, Lund 1994, s. 55–66
- Zander, Ulf, *Fornstora dagar, moderna tider. Bruk av och debatter om svensk historia från sekelskifte till sekelskifte*, Nordic Academic Press, Lund 2001
- Zander, Ulf, »Hur stort är fäderneslandet? Skånsk historia och dansk-svenska gränser från sekelslut till sekelslut«, *Ale* 1999:3, s. 12–30
- »Öresundsregionen år 2000«, *Öresundsregionen*, Öresundsrådet, Lund 1969, s. 9–14

URBAN GLOBALISERING I ÖRESUNDSREGIONEN

MÅNGKULTURALITETENS VARIERANDE
GRADER AV SYNLIGHET

Per-Markku Ristilammi

Det globaliserade stadsrummet

Det globaliserade stadsrummet brukar oftast beskrivas i termer av huvudkontor för internationella företag, exklusiva mode- och inredningsbutiker, fyr- och femstjärniga restauranger, internationella hotellkedjor och stora internationella flygplatser. Det är också dessa rumsligheter som brukar nämnas i förbindelse med begrepp som postmoderna stadsrum och »transitplatser«.¹ Visuellt präglas dessa miljöer av en form av *corporate modernism* som ska signalera rationell soliditet.²

Betoningen på ett modernistiskt estetiskt uttryck i den globaliserade arkitekturen skapar en specifik form av tomhet eller avsaknad av uttryck som fyller en speciell funktion. Arkitekturen i dessa internationella stadsrum blir genom denna kontrastverkan ett uttryck för modernitet och modernisering. Den förmenta neutraliteten i denna tomrummets arkitektur utgör den reliefgivande kontrasten för olika varumärkesmarkeringar där själva tomheten är nödvändig. *City-branding* och liknande företeelser kräver en speciell form av frånvaro för att kunna fungera som synliggörare gentemot mot en specifik grupp av internationella aktörer.³

Om vi överför detta resonemang till frågan om hur städer och regioner agerar när det gäller att presentera sig på en global arena för att skaffa

1. Marc Augé, *Non-places. Introduction to an Anthropology of Supermodernity*, London 1995.

2. Saskia Sassen, *The Global City. New York, London, Tokyo*, Princeton, N.J., 2001.

3. Tove Dannestams artikel i denna volym. *Invoking a Transnational Metropolis. The Making of the Öresund Region*, red. Per Olof Berg, Anders Linde-Laursen & Orvar Löfgren, Lund 2000.

sig konkurrensfördelar, handlar det ofta om att kunna framställa sig själva antingen såsom tillhörande den globaliserade världen, eller såsom varande i mycket nära kontakt med denna värld, och dessutom presentera en sorts friktionsfria identifieringar.

Ett typexempel på detta är satsningen på att framställa Malmö, Köpenhamn och omkringliggande kommuner som en »Öresundsregion».⁴ Om vi t.ex. betraktar den *brand book*⁵ som gavs ut inför broinvigningen och som var ett resultat av ett samarbete mellan en grupp politiker och tjänstemän från regionen och en reklamfirma i London kan vi se att friktionslösheten blir till ett mantra i beskrivningarna av en tänkt region.⁶ Suddiga bilder visar kostymklädda människor i rörelse. Fritidsaktiviteter reduceras till golf och segling. Hela produkten är tydligt riktad till vad kulturgeografen Nigel Thrift kallar *fast subjects*.⁷ Mantrat formuleras som »where business is hot and life is cool» under en bild av en affärsman i kostym på en cykel. I profilhandboken för Öresundsbron saknas bilder av människor med icke-europeiskt utseende.

De snabba subjekten

Om vi betraktar de människor som rör sig i dessa miljöer (och som finns i profilhandboken) råder det ingen tvekan om att globaliseringen bärs upp av en social och ekonomisk elit i samhället präglad av en sekulär västerländsk modernism, vilken samtidigt också betraktas som en form av neutralitet, eller ett slags riktmärke för normalitet. Internationalisering, flexibilitet och neutralitet blir med detta synsätt något som sker uppifrån, ofta i kontrast mot mer platsbundna, lokala och kanske också mer traditionella identifieringar.

Nigel Thrift har fört ett resonemang om en form av *snabba subjekt* inom den globala ekonomin: människor som inte är platsbundna och

4. Per-Markku Ristilampi, »Cultural bridges, events and the new region», *Invoking a Transnational Metropolis. The Making of the Öresund Region*, red. Per Olof Berg, Anders Linde-Laursen & Orvar Löfgren, Lund 2000; Dannestam.

5. En *brand book* eller profilhandbok är en publikation som ska sammanfatta företagets eller organisationens varumärke med hjälp av rubriker som centrala och unika värden, visuellt uttryck, möjligheter och styrkor. I det här fallet handlade det om ett varumärke för en hel region.

6. *Öresundsbron på uppmärksamhetens marknad. Regionbyggare i evenemangsbranschen*, red. Per Olof Berg, Anders Linde-Laursen & Orvar Löfgren, Lund 2002.

7. Nigel Thrift, *Spatial Formations*, London 1996.

som söker en friktionsfri tillvaro.⁸ Typiska snabba subjekt är anställda inom internationella koncerner, rör sig regelbundet mellan olika världsdelar och försöker upprätthålla ett normalt vardagsliv oberoende av vistelseort – oberoende av om de befinner sig på planet, på flygplatsen, hotellet, gymmet, restaurangen osv. För de snabba subjekten förvandlas världen till noder i ett nätverk där flödet av människor och information blir det viktiga.⁹ Vi kan också se detta i den permanenta SAS-reklamen på Kastrups flygplats där det visuella uttrycket är monokromt och närmast kallt. Reklamens uppgift i det här fallet är inte att sälja, utan att skapa en friktionsfri, glatt yta.

Men vad är det denna yta ska stöta bort? Thrifts resonemang kan inverteras till att också implicera något som kan kallas *slow subjects* (långsamma subjekt): identiteter som bygger på platsbundenhet och traditionalism i den meningen att dessa subjekt inte har de ekonomiska resurser som krävs för att uppnå den finansiellt styrda flexibiliteten.¹⁰ Tomheten och friheten från friktion i dessa visuella budskap skapar alltså sin motsats: en mättad, friktionsfylld mångkulturalitet inom vissa områden. Det blir här tydligt att monokromismen också kan översättas till en monokulturalism.

Det intressanta blir dock frågan huruvida tanken kring den monokroma globaliseringen kan handla om en synvilla, sprungen ur vår tendens att konstruera identiteter kontrastivt.¹¹ Om vi betraktar de olika projekten med syfte att marknadsföra Öresundsregionen som en form av kontrastiva identitetsprojekt kan vi se att mångkulturaliteten blir platsbunden utifrån en specifik utgångspunkt, nämligen de snabba subjektens logik. Denna dominerande logik bidrar till att osynliggöra faktiska rörelser i specifika miljöer.

8. Ibid.

9. Jfr Manuel Castells, »European cities, the informational society, and the global economy«, *New Left Review* 1996:204.

10. Flera olika begreppspår kan givetvis konstrueras kring samma axel. De statsvetenskapliga begreppen kommittarism och universalism berör samma fenomen. Reklamen pekar också på en grundläggande spänning inom den västerländska moderniteten mellan stillastående och rörelse.

11. Floya Anthias, »Where do I belong? Narrating collective identity and translocational positionality«, *Ethnicities*, 1 December 2002, vol. 2, no. 4.

De långsamma subjektens närvarande frånvaro

Det finns således en annan form av rumslighet som ryms inom Öresundsregionen, en rumslighet som också finns i andra delar av den globaliserade västvärlden. Den handlar också om kommersiella aktiviteter, men kan istället beskrivas i termer av mångkulturell folklighet (*vernacular*).¹² Dessa stadsmiljöer kan beskrivas i termer av »invandrartäthet« och äldre arkitektur. Typiska företeelser i dessa miljöer är telefonkortsaffärer, guldsmedsbutiker, enklare restauranger, resebyråer, fruktaffärer, specerihandlare, slaktare, kemtvättar, små elektronikbutiker. Dessa stadsdelar kan betraktas som en form av enkla i städerna, men också som transitrum för ett fenomen som i andra sammanhang beskrivits som en underifrån kommande transnationalism.¹³ Kännetecknande för sådana delar av städerna är en utvecklad form av informell ekonomi som på samma gång är såväl lokalt som globalt kopplad.¹⁴

Exempel på sådana stadsdelar kan vara Kreuzberg i Berlin, Brick Lane i London och andra områden med en etnisk sammansättning som skiljer sig från majoritetssamhället. Som en pendang till den korporativa globaliseringens noder, kan också dessa stadsdelar sägas vara noder i globaliserade informations- och varu-utbytessystem.¹⁵ De specifika ekonomiska och sociala processer som invånarna och näringsidkarna deltar i, ger i sin tur upphov till ett speciellt uttryck i stadsrummet, ett uttryck som kan beskrivas som en specifik form av stadsidentitet.

I Öresundsregionen kan Möllevången i Malmö och Nørrebro i Köpenhamn sägas vara exempel på stadsdelar där en sådan identitet kan spelas ut. Syftet med den här framställningen är att utföra en jämförelse mellan de visuella uttrycken för dessa områden för att bidra till att synlig-

12. Jfr här med Robert Venturis resonemang kring begreppet *the vernacular* utifrån arkitekturen i Las Vegas. Robert Venturi m.fl., *Learning from Las Vegas: The Forgotten Symbolism of Architectural Form*, Cambridge, Mass. (1972) 1988.

13. Maja Povranovic Frykman, »Transnational perspective in ethnology: from 'ethnic' to 'diasporic' communities«, *Transnational Spaces: Disciplinary Perspectives*, red. Maja Povranovic Frykman, Malmö 2004.

14. Michel Laguerre, *The Informal City*, New York 1994.

15. Givetvis är också dessa stadsdelar inbegripna i en »uppsnabningsprocess« där friktion oskadliggörs genom exotisering. Se John Eade, »Class and ethnicity in a globalising city. Bangladeshis and contested urban space in London's 'East End'«, *Multicultures and Cities*, red. Gösta Arvastson & Tim Butler, Copenhagen 2006.

göra processer som en ensidig koncentration på *corporate globalism* kan ha gjort osynlig.¹⁶

Dessa processer kan också ses som en transformation av industrisamhället. Vilka erfarenheter av transformationen från äldre former av industriell struktur till postindustriella former av produktion inom den nya ekonomin kan vi läsa av i Möllevången och Nørrebro?¹⁷ Vilka nya former av disciplinering kan vi hitta i kravet på mobilitet och flexibilitet i det postindustriella samhället?¹⁸

Om vi betraktar både Möllevången och Nørrebro kan vi se att det är en speciell kombination av historia, befolkningsammansättning och arkitektur som behövs för att skapa förutsättningar för den urbana globaliteten.

Nørrebrovandring

»Du må ikke skrive noget grimt.«

Köttaffärens ägare betraktar mig oroligt. Jag har just frågat om jag får lov att fotografera hans butiksfönster utifrån. Ordet *halal* är tydligt utskrivet på både danska och arabiska runt och på fönstret. Jag är ute på en excursion i Indre Nørrebro.

Från ett tidigare besök kom jag ihåg att det stod »halal« på många butiksfönster i den här stadsdelen, vilket var en skillnad mot butikerna i Möllevången, där ordet endast förekom på arabiska. Jag hade fått för mig att detta måste vara betydelsefullt. Jag hade ställt mig frågorna: På vilket sätt är det tillåtet att kommunicera annorlunda i det nationella stadsrummet? Till vem är det tillåtet att rikta sitt kommersiella budskap? Är budskapen endast kommersiella eller kan de också ha med identifieringar att göra?

Jag lämnade mitt visitkort till ägaren och försäkrade honom att han inte behövde vara orolig. Jag fortsatte min vandring med kameran och upptäckte snart att det fanns flera slakterier som skyltade med ordet *halal*.

16. Sociologen Jerome Kruse talar om vikten av att inbegripa visuella analyser av stadsrum i studier av urbana identitetsprocesser. Genom de visuella analyserna kan processer som inte är synliga t.ex. genom ekonomiska analyser blottläggas. Jerome Kruse, »Navigating ethnic vernacular landscapes: Then and now«, *Journal of Architectural and Planning Research*, 19 (4) 2002.

17. Castells.

18. Thrift.

Jag frågade om jag kunde fotografera inne i butikerna, men fick nej. I flera av butikerna såldes inte bara kött, utan också andra varor med en tydlig etnisk eller religiös prägel. Kassetter med religiösa tal såldes i en butik, videor med iranska och libyska popartister i en annan. Det var tydligt att utbudet riktade sig till specifika kundgrupper.

När jag sedan betraktade fotografierna jag tagit såg jag detaljer jag inte lagt märke till på min vandring. På husväggarna och lyktstolparna fanns uppklistrade flygblad för möten i vänsterradikala föreningar, blandat med handskrivna annonser för lägenhetsbyten. Det fanns också symboler vars innebörd endast de invigda kände till, exempelvis katthuvudet på husväggen till vänster om stuprännan i bilden ovan.

Det var tydligt att hela stadsrummet fungerade som en informationsyta för grannskapet, en form av *kommunikationssensorium* där syn, hörsel, känsel, lukt, smak och kinestetiska förmålor¹⁹ samverkade för att skapa en känsla av tillhörighet för dem som bodde i området, men

19. Kinestetisk förmåla är medvetenheten om kroppslighet genom förmåla av tyngd, rörelse m.m. Jfr Tom O'Dell, »Cultural kinesthesia«, *Ethnologia Scandinavica*, nr 34, 2004.

också för att projicera en yta av intern tillhörighet för dem som var besökare. Ett sådant sensorium kräver fria ytor i ögonhöjd där olika budskap kan exponeras. Denna kombination av tillgänglighet för budskap och avsaknad av en övergripande estetik som utesluter det vernakulära återfinns bara i speciella miljöer.

Möllevången revisited

Vid Möllevången fanns också affärer som sålde halalkött, men här stod det inte på svenska. Här verkade finnas en mer defensiv strategi. Budskapet om annorlundahet var riktat till den egna gruppen.

Samtidigt återfanns här samma slags små elektronikaffärer drivna av personer med invandrarbakgrund som återfinns i t.ex. de engelska storstäderna, och som är ett tydligt exempel på den urbana globaliseringen. De små affärerna kan ha en stor kundkrets genom att de samtidigt driver »etniskt neutrala« internetbutiker. Det här leder också till att affärernas specialisering inte behöver följa gängse mönster. Samma affär som säljer kött kan också sälja religiösa texter, eller fungera som tvätterier eller infor-

mellet bankkontor. Här kan vi se den paradoxala likheten med den korporativa globaliseringen, där de multinationella företagen applicerar sina varumärken på en mängd olika produkter.

Den funktionsmässiga anarkin är en återspeglning av den mångtydighet som präglar både Möllevången och Nørrebro. Förutom att fungera som kommunikationssensorium, kan man också säga att dessa områden fungerar som en form av *minnessensorier*. Etnologen Lisa Högdahl har beskrivit Möllevången just som en zon av mångtydighet där minneserfarenheter blandas med kroppsliga förnimmelser.²⁰

I mitt eget fall blandas nuets förnimmelser med minnen från min tidiga barndomsmiljö i Möllevångstorgets hägn. Det ungerska charkuteriet från hörnan är borta, istället finns där en libanesisk livsmedelsaffär. Tvärs över gatan säljs inte längre smala serietidningar om sheriffen Micki eller Riff salmiaktuggummi. De gamla malmöitiska affärerna har försvunnit. Truedssons fiskhandel och leksaksaffären vid torget finns inte längre kvar. Men det finns en affär som säljer leksaker. Vid torget har restaurangerna tagit över från andra affärsidkare. Alltmer har Möllevången transformerats från en arbetarstadsdel till en globaliserad mångkulturalitet.

Genom en personlig tidsbetraktelse över torget blir transformationen tydlig. Det fanns en ansats till globalisering vid början av 1960-talet. De första arbetskraftsinvandrarna hade kommit till Skandinavien. De första namnen med utländsk klang sågs i skolans klasslistor. De första tecknen på en utanförskapets solidaritet började framträda.

Av »svenskarna« blev jag kallad Per, av »utlänningarna« Markku. Identifieringarna kunde redan då skifta från situation till situation. Skillnaderna i staden var dock ännu inte så tydliga som de skulle bli ett fåtal år senare när miljonprogramsbostäderna färdigställdes. Både för de som hade sina rötter i majoritetssamhället och för de som kom utifrån var modernitetens löfte om transformation det som fortfarande gällde i identitetsprocesserna: flytta och bli någon annan.²¹

På ytan kan dagens vernakulära och globaliserade stadsrum likna 1960-talets innerstadsområden, men vid en närmare betraktelse blir det

20. Elisabeth Högdahl, *Göra gata. Om gränser och kryphål på Möllevången och i Kapstaden*, Stockholm 2003.

21. Per-Markku Ristilampi, *Rosengård och den svarta poesin. En studie av modern annorlundahet*, Stockholm/Stehag 1994.

tydligt hur intimt dessa områden är kopplade till en global ekonomi på ett sätt som de inte var då. Identitetsbildningen kring områdena sker elektroniskt, till exempel genom hemsidor, och projektionsytorna för dem som har tillgång till tekniken är oändligt mycket större än på 60-talet. Tillgången till en specifik historieskrivning kring områdena är också mycket större nu. Man skulle kunna uttrycka det som att informationsvolymerna kring platserna har blivit oändligt mycket större, samtidigt som de har kopplats till oändligt mycket större informationsvolymmer kring globala identifieringar. Mönster för hur identitetsformation kan gå till finns att hämta från en mycket vidare repertoar än tidigare.

Om den ungerska korven från affären på hörnan var exotisk på 60-talet så har den nu blivit till vardagsvara för majoriteten, och det exotiska utgörs numera av mat från Mellanöstern. Vad som blir tydligt är dock att det som är exotiskt för den ene är vardag för den andre.

Vad dessa miljöer kan locka fram hos den tillfällige betraktaren är en form av fetischism där annorlundaheten speglar en förment autenticitet – tron att dessa stadsdelar skulle vara mer »äkta« eller »genuina« än andra delar av staden, t.ex. miljonprogramsområdena. Äktheten skulle då finnas i ett radikalt förflutet eller i en exotiskt färgrik samtid. Fetischismen kan bidra till att skymma den vardagsverklighet som finns i dessa områden.

Det vernakuläras historiska bakgrund

Likheterna mellan Möllevången och Nørrebro är stora, både historiskt och i dag. Historiskt för att mycket av arkitekturen kommer från tiden runt förra sekelskiftet och för att båda stadsdelarna vid uppbyggnaden har legat i periferin, men nu befinner sig centralt i städerna. Likheten finns också i att båda områdena har en fond av radikalitet, om än vid olika historiska tidpunkter. En annan likhet finns också i att båda områdena, i varierande grad, är inbegripna i gentrifieringsprocesser.²² Områdenas specifika karaktär skapas således genom att invånarna kan hämta

22. Gentrifiering är en process där stadsområdets befolkningssammansättning gradvis förändras genom att hyror och insatser blir dyrare. En typisk process är att ett område »upptäcks« av studenter, konstnärer och andra grupper som flyttar in för att uppleva »genuina« värden och därigenom börjar driva upp fastighetspriser till en nivå där den ursprungliga befolkningen inte har råd att bo kvar.

identifieringsytor från olika historiskt formulerade sammanhang.

Möllevången, med en bebyggelse från sekelskiftet 1900, är unikt i Sverige genom sin centrala placering i staden, men ändå socialt och etniskt blandade befolkning. Historiskt sett har området betraktats som den svenska arbetarrörelsens vagg; Sveriges första Folkets park grundades där på 1890-talet och flera olika politiska och fackliga manifestationer har under 1900-talet ägt rum vid Møllevångstorget. Förekomsten av ursprunglig stadsbebyggelse medverkar till att Møllevången inte motsvarar den i Sverige så vanliga bilden av ett invandrartätt område som en 1970-talsförort. Flera forskare har framfört att Møllevångsområdet är unikt.²³ Ingen annanstans i Sverige finns det en liknande social sammansättning i ett innerstadsområde med arkitektur från sekelskiftet. I de andra svenska storstäderna har områden av denna karaktär, som en följd av fullbordade gentrifieringsprocesser, en företrädesvis socialt homogen befolkning med tonvikt på medel- och höginkomsttagare med etniskt helsvensk bakgrund.

Nørrebro har också varit en gammal arbetarstadsdel och var bl.a. centrum för EU-motståndet före folkomröstningen i Danmark. Olika autonoma grupper har genomfört husockupationer på Nørrebro och kravaller har utspelats mellan polis och demonstranter.²⁴

Under 1990-talet har båda områdena varit föremål för ett flertal olika åtgärdsprogram. Møllevången har bl.a. blivit föremål för åtgärder som en del i EU:s så kallade URBAN-projekt. I detta och andra projekt har tonvikten lagts vid att stärka gemenskapen och identitetskänslan i området. Stadsdelen har ungefär 10 000 invånare och befolkningen utgörs av en blandning av olika invandrargrupper och infödda svenskar. Svenskarna är ofta studenter eller kulturarbetare av olika slag. Centrum i området utgörs av handelsplatsen Møllevångstorget, vars torghandlare företrädesvis har invandrarbakgrund. Från företrädare för området framförs ofta farhågor om att stadsdelen kommer att gentrifieras och att dess blandade karaktär kommer att förändras i en mer homogen riktning.²⁵

23. Se bl.a. Mats Franzén, »Swedish Urban Renewal: The exceptional case of Møllevången«, *Innovative Area Renewal in Europe*, red. Heidrun Feigelfeld, Wien 2002.

24. Fredrik Nilsson, *När en timme blir tio minuter. En studie av förväntan inför Öresundsbron*, Lund 1999.

25. Jfr Sharon Zukin, *The Cultures of Cities*, Oxford 1995.

Också Nørrebro har varit föremål för statliga stödåtgärder. Båda stadsdelarna omfattar bostadsrätter och hyreslägenheter med såväl privata som allmännyttiga hyresvärdar och det har förekommit olika bostads-sociala projekt som drivits av Byudvalget respektive Storstadssatsningen och de ovan nämnda URBAN-projekten med ekonomiskt stöd från EU.

I stadsdelarna finns en närvarande majoritetsbefolkning, men den mångkulturella karaktären har inneburit att de, precis som de så kallade utsatta eller belastade bostadsområdena, mer eller mindre kommit att förknippas med etniska minoriteter. I motsats till dessa områden kännetecknas emellertid såväl Nørrebro som Møllevången av att majoritetsbefolkningen är socialt differentierad, vilket innebär att också medelklassen innefattas. Under senare år har dock områdenas mångkulturella karaktär varit i fokus.

Identitet mellan korporativ och vernakulär globalisering

I Nørrebro och Møllevången kan vi se tydliga exempel på nya former av identifikation som *travelling cultures*, diasporaidentiteter, liminala identiteter och intermezzokulturer.²⁶ Genom att vi analyserar dessa strukturer i den vernakulära urbaniteten framstår visualiseringar av nya sätt att formulera identitet i det postindustriella samhället, strukturer som är under konstant förändring och förhandling.²⁷ Invånarna i dagens Öresundsregion är engagerade i en konstant reflexiv process kring möjliga identifikationer. Dessa former av identifieringar är inte plats- eller territoriebundna på ett okomplicerat sätt, utan platsbundenheten förhandlas fram genom symboliska markeringar i stadsrummet.²⁸

Att bli varse nya sociala former är nödvändigt när vi talar om socialt utanförskap. Att delta i det sociala livet betyder också en vilja att delta i ett

26. James Clifford, *Routes. Travel and Translation in the Late Twentieth Century*, Cambridge, Mass. 1997; Paul Gilroy, *The Black Atlantic. Modernity and Double Consciousness*, London 1993; Flemming Røgilds, *Stemmer i ett grænseland. En bro mellem unge indvandrere og danskere?*, København 1995.

27. Vron Ware, »Defining forces: 'race', gender and memories of empire«, *The Post-Colonial Question. Common Skies, Divided Horizons*, red. I. Chambers & L. Curti, London & New York 1996.

28. Mekkonen Tesfahuney, *Imag(in)ing the Other(s): Migration, Racism, and the Discursive Constructions of Migrants*, Uppsala 1998.

samhälleligt sammanhang. Men om det omgivande samhället förvägrar individen att förverkliga denna vilja, kan frustrationen skapa identifieringar som har utanförskapet som grund.²⁹

Genom att studera dessa processer i ett lokalt urbant sammanhang kan vi få tillgång till globaliserade identitetstaktiker och därmed undvika den förenklade koppling mellan plats och identitet som är kännetecknande för ett modernistiskt sätt att betrakta samhället.³⁰ I ett sådant synsätt spelar ofta ett tänkt historiskt samband en framträdande roll. Både i Nørrebro och Möllevången finns sådana modernistiska kopplingar. Ett problem med denna förenklade syn är att historien blir selektiv och därmed blir också historieskrivningen kring sådana här platser ett fält för konflikt.³¹ Alla identitetsprocesser är kopplade till uppfattningar om gränser som både inkluderar och exkluderar, och när vi studerar dessa nya identitetsprocesser måste vi också se det globala som en del av det lokala.³²

Nya möjligheter inom transport och kommunikationsteknologi har betytt att relationer över geografiskt vidsträckta områden – transnationella förbindelser – kan upprätthållas parallellt med gemenskaper i den omedelbara närmiljön. Därmed finns utrymme för nya värderingar av förutsättningarna för aktuella projekt som har till mål att främja de boendes delaktighet.

Bydvalget i Danmark kan på den svenska sidan sägas motsvaras av de politiska åtgärder, t.ex. Storstadssatsningen, som i slutet av 1990-talet riktades mot ett urval av landets förmodat problemtungda bostadsområden. Insatserna förväntades leda till positiva förändringar som kunde fungera som »nationella exempel«. En fortsättning av insatserna utmynnade i Storstadssatsningen som omfattade ett större antal bostadsområden till vilka staten riktade ett ekonomiskt stöd.³³ De ursprungliga sats-

29. Carl-Ulrik Schierup, »Multiculturalism, neo-racism and vicissitudes of contemporary democracy«, *Multiculturalism in the Nordic Societies*, red. Jan Hjørnø, København 1995.

30. George Marcus, »Past, present and emergent identities: requirements for ethnographies of late twentieth-century modernity worldwide«, *Modernity and Identity*, red. Scott Lash & Jonathan Friedman, Oxford 1992.

31. John R Gillis, »Memory and identity: The history of a relationship«, *Commemorations. The Politics of National Identity*, red. J. R. Gillis, Princeton, N.J. 1994; Stuart Hall, »Who needs identity?«, *Questions of Cultural Identity*, red. Stuart Hall & Paul Du Gay, London 1996.

32. Robert Robertson, »Mapping the global condition: Globalization as the central concept«, *Global Culture: Nationalism, Globalization and Modernity*, red. Michael Featherstone, London 1990.

33. Margareta Popoola, *Det sociala spelet om Romano Platso*, Lund 1998.

ningarna hade precis som i Danmark bostadsområdenas invandrartäthet framför ögonen, men senare utredningar angav »utsattheten« som ett kännetecken. Utsattheten ansågs höra samman med bostadsområdet, den geografiskt urskiljbara platsen, vilket berör såväl etniskt svenska som invandrade invånare. Samtidigt är det tveksamt om den påpekade skillnaden mellan utsatthet och invandrartäthet har någon praktisk betydelse, när en stor del av insatserna utgörs av olika integrationsprojekt där de flesta av projektledarna tillhör den svenska majoritetsbefolkningen medan projektens målgrupper tillhör den under senare årtionden invandrade befolkningen.

Staten och det vernakulära

De senaste årens rapportering från ovan nämnda områden är knappast någon ny företeelse. De har alltsedan de färdigställdes varit föremål för diskussion. När det gäller »utsatta« bostadsområden i Malmö och »belastade« bostadsområden i Köpenhamnsområdet, så har de ofta identifierats genom de negativa aspekterna av en långtgående segregation. Sällan eller aldrig har styrkan av den integration med omvärlden, som också finns, lyfts fram. En av anledningarna till den ensidiga fokuseringen på segregationen kan vara att de officiella problembeskrivningarna oftast utgår från en fixerad geografisk plats vars gränser definieras av respektive myndighets ansvarsområde. En annan anledning kan vara att en stor del av de statligt finansierade projektinsatserna varit områdesspecifika. Områdesfokuseringen har även gällt de forskningsinsatser som bedrivits i relation till de integrationsfrämjande projekt som växt fram i Byudvalgets och Storstadssatsningens spår. De integrationsfrämjande insatserna har utgått från en påvisbar segregation, men andra samverkande faktorer har inte tillräckligt uppmärksamats, vilket har haft till följd att de integrerande tendenser som eventuellt finns i området helt enkelt förblir okända.

Plats och identitet

Synen på individens identitet som stabil och helgjuten ifrågasätts idag. Den »postmoderna« identitet man nu ofta föreställer sig är narcissistisk och fragmenterad. Men denna fragmentering är inte tillfällig, den

är istället relaterad till kontexter, till platser. Identitetsprocesser pågår i lokala sammanhang, genom människors möten med varandra, med den omgivande miljön och med de berättelser som de tar del av, inte minst via medierna. Så skapas möjligheter för ett informellt socialt liv, skilt från den formella nivån.³⁴ Nätverksband som förmedlar information och medverkar till att en informell lokal interaktion utvecklas och upprätthålls, hör till den taktiska sidan av det sociala livet, till skillnad från den strategiska sidan som är mer inriktad mot det formella och institutionaliserade.³⁵ Dessa processer blir tydliga genom platser som Möllevången och Nørrebro där mångtydigheten i miljöerna möjliggör »postmoderna« identifieringar.

Den här sortens lokala identifieringar är givetvis inte statiska. Termer som gentrifiering, yuppifiering och socialt förfall avspeglar att de här stadsdelarna förändras med avseende på innehåll, invånare och kultur. Inte minst i äldre stadsdelar som Möllevången och Nørrebro utgör närvaron av skilda kulturmönster en delvis outnyttjad resurs, men den innebär samtidigt ett allvarligt problem genom segregationens effekter och de etniska motsättningar som skärps i tider av hög arbetslöshet. Den »annorlundahet« som föds ur tillvaron i utsatta miljöer kan utgöra en stark lokal identitet, men betyder inte nödvändigtvis en integrering i stadens helhet. Med ökande klyftor mellan olika stadsdelar hotar ett stadens sönderfall.

Den vernakulära stadens framtid

Vad som blivit tydligt under senare år är att kapitalkoncentrationer i storstäderna gjort att de vernakulära områdena med sina möjligheter till fetischering blivit utsatta för ett hårt gentrifieringstryck. När små affärsidkare inte har råd att betala ökande hyreskostnader, när hyresrätter omvandlas till bostadsrätter och kommer ut på en kapitalmarknad, riskerar den vernakulära folkligheten att omvandlas till en fetischistisk kuliss på den korporativa modernismens bakgård.

De unika värdena i de här miljöerna, med sina möjligheter att kommunicera olika former av gruppstillhörigheter på gatunivå, riskerar att

34. Laguerre.

35. Michel de Certeau, *The Practice of Everyday Life*, Berkeley & Los Angeles 1984.

försvinna när de alltmer kontrolleras av grupper som inte behöver platsen för sin överlevnad, utan i stället som en kuliss.

Om ett globalt inriktat identitetsbygge som Öresundsregionen ska få en verkan som sträcker sig längre än finansmarknadens behov, bör också de vernakulära stadsmiljöerna med sin underifrån kommande globalisering inkluderas i framtidsvisionen.

Summary

Urban Globalisation in the Öresund Region.

Multiculturalism's Varying Degrees of Visibility

The globalised urban space in the Öresund region is usually described in terms of head offices for international companies, up-market fashion and interior design shops, four and five star restaurants, international hotel chains, and big international airports.

But there also exists another form of spatiality in the region, a spatiality that occurs in other parts of the globalised Western world too. That kind of spatiality displays commercial activities as well, but these may be more accurately described by the concept 'vernacular multiculturalism.' These urban environments are defined by 'immigrant density' and older architecture. The examples in the present article are Møllevången in Malmö and Nørrebro in Copenhagen.

The unique values in these milieus – i.e. their ability to provide opportunities for the communication of different forms of group belonging on the street level – run the risk of disappearing when they to a greater extent will be controlled by groups which do not need the place for their survival, but rather require it as a coulisse.

If an identity production with global ambitions – as that of the Öresund region – is to have an impact that reaches further than the requirements of the global finance market, then the above mentioned urban environments – with their grass root globalisation – should also be included in the vision of the future.

Referenser

- Anthias, Floya, »Where do I belong? Narrating collective identity and translocational positionality«, *Ethnicities*, 1 December 2002, vol. 2, no. 4
- Augé, Marc, *Non-places. Introduction to an Anthropology of Supermodernity*, Verso, London 1995
- Castells, Manuel, »European cities, the informational society, and the global economy«, *New Left Review* 1996:204
- Certeau, Michel de, *The Practice of Everyday Life*, University of California Press, Berkeley & Los Angeles 1984
- Clifford, James, *Routes. Travel and Translation in the Late Twentieth Century*, Harvard University Press, Cambridge, Mass. 1997
- Eade, John, »Class and ethnicity in a globalising city. Bangladeshis and contested urban space in London's 'East End'«, *Multicultures and Cities*, red. Gösta Arvastson & Tim Butler, Museum Tusulanum Press, Copenhagen 2006
- Franzén, Mats, »Swedish Urban Renewal: The exceptional case of Möllevången«, *Innovative Area Renewal in Europe*, red. Heidrun Feigelfeld, Wien 2002
- Gillis, John R., »Memory and identity: The history of a relationship«, *Commemorations. The Politics of National Identity*, red. J. R. Gillis, Princeton University Press, Princeton, N.J. 1994
- Gilroy, Paul, *The Black Atlantic. Modernity and Double Consciousness*, Verso, London 1993
- Hall, Stuart, »Who needs identity?«, *Questions of Cultural Identity*, red. Stuart Hall & Paul Du Gay, Sage, London 1996
- Högdahl, Elisabeth, *Göra gata. Om gränser och kryphål på Möllevången och i Kapstaden*, Gidlunds, Stockholm 2003
- Invoking a Transnational Metropolis. The Making of the Øresund Region*, red. Per Olof Berg, Anders Linde-Laursen & Orvar Löfgren, Studentlitteratur, Lund 2000
- Krase, Jerome, »Navigating ethnic vernacular landscapes: Then and now«, *Journal of Architectural and Planning Research*, 19 (4) 2002
- Laguerre, Michel, *The Informal City*, St. Martin's Press, New York 1994
- Marcus, George, »Past, present and emergent identities: requirements for ethnographies of late twentieth-century modernity worldwide«, *Modernity and Identity*, red. Scott Lash & Jonathan Friedman, Blackwell, Oxford 1992
- Nilsson, Fredrik, *När en timme blir tio minuter. En studie av förväntan inför Öresundsbron*, Historiska Media, Lund 1999

- O'Dell, Tom, »Cultural kinesthesia«, *Ethnologia Scandinavica*, nr 34, 2004
- Popoola, Margareta, *Det sociala spelet om Romano Platso*, Sociologiska institutionen, Lunds universitet, Lund 1998
- Povrzanovic Frykman, Maja, »Transnational perspective in ethnology: from 'ethnic' to 'diasporic' communities«, *Transnational Spaces: Disciplinary Perspectives*, red. Maja Povrzanovic Frykman, Malmö University, Malmö 2004
- Ristilammi, Per-Markku, »Cultural bridges, events and the new region«, *Invoking a Transnational Metropolis. The Making of the Øresund Region*, red. Per Olof Berg, Anders Linde-Laursen & Orvar Löfgren, Studentlitteratur, Lund 2000
- Ristilammi, Per-Markku, *Rosengård och den svarta poesin. En studie av modern annorlundahet*, Symposium, Stockholm/Stehag 1994
- Robertson, Robert, »Mapping the global condition: Globalization as the central concept«, *Global Culture: Nationalism, Globalization and Modernity*, red. Michael Featherstone, Sage, London 1990
- Røgilds, Flemming, *Stemmer i ett grænseland. En bro mellem unge indvandrere og danskere?* Politisk Revy, København 1995
- Sassen, Saskia, *The Global City. New York, London, Tokyo*, Princeton University Press, Princeton, N.J. 2001
- Schierup, Carl-Ulrik, »Multiculturalism, neo-racism and vicissitudes of contemporary democracy«, *Multiculturalism in the Nordic Societies*, red. Jan Hjørnø, København 1995
- Tesfahuney, Mekonnen, *Imag(in)ing the Other(s): Migration, Racism, and the Discursive Constructions of Migrants*, Kulturgeografiska institutionen, Uppsala universitet, Uppsala 1998
- Thrift, Nigel, *Spatial Formations*, Sage, London 1996
- Venturi, Robert m.fl., *Learning from Las Vegas: The Forgotten Symbolism of Architectural Form*, MIT Press, Cambridge, Mass. (1972) 1988
- Ware, Vron, »Defining forces: 'race', gender and memories of empire«, *The Post-Colonial Question. Common Skies, Divided Horizons*, red. I. Chambers & L. Curti, Routledge, London & New York 1996
- Zukin, Sharon, *The Cultures of Cities*, Blackwell, Oxford 1995
- Öresundsbron på uppmärksamhetens marknad. *Regionbyggare i evenemangsbranschen*, red. Per Olof Berg, Anders Linde-Laursen & Orvar Löfgren, Studentlitteratur, Lund 2002

STICKA UT, SNEDDA, GÅ TILL HUR FRITIDSSEGLARE GÖR ÖRESUNDSREGIONEN¹

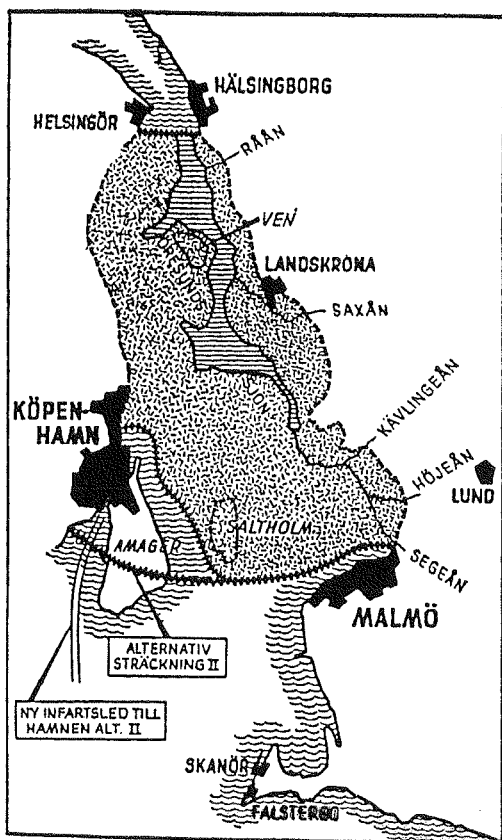
Markus Idvall

Inte bro, inte tunnel, nej, land skall förbinda Sverige med Danmark, ett böljande slättland med blomstrande trädgårdar och bördiga åkerjordar. Och det landet är havsbotten under Öresunds vatten. För 800 miljoner, kanske en miljard, får de två länderna denna perfekta förbindelse med varandra; det är inte dyrare än bro eller tunnel och ger till skillnad från de lösningarna pengarna tillbaka och mer till.²

Så presenterade tidningen *Dagens Nyheter* några år in på 1950-talet ett förslag från näringslivsmannen Ruben Rausing om att torrlägga Öresund och samtidigt nå en lösning på den segdragna frågan om en fast Öresundsförbindelse. Tidningens förstasida pryddes av en karta som tydligt visade hur Rausing och hans samarbetspartner – en civilingenjör vid Vattenbyggnadsbyrån – tänkte sig det hela. Två väldiga skyddsvallar tvärs över Öresund skulle på holländskt manér stänga ute vattenmassorna, en nordlig i linjen Helsingborg–Helsingør och en sydlig i linjen København–Malmö. Ett slättlandskap skulle utbreda sig mellan Danmark och Sverige samtidigt som öarna Ven och Saltholm förvandlades till åsar. Inne i tidningen redogjorde Rausing med egna ord för projektet. Att länsputa Öresund skulle enligt hans mening inte bara lösa frågan om fast förbin-

1. Utöver deltagarna i gruppen bakom projektet Development of a Cross Border Region vill jag tacka Orvar Löfgren som läst och kommenterat en tidig version av denna text. Jag vill också rikta ett tack till mina informanter som tog sig tid att introducera mig i seglarkulturens grunder.

2. Osign., »Öresund torrt för miljard«, *Dagens Nyheter* 25/3 1953.

Kartan över direktör Ruben Rausing's dansk-svenska landförbindelse. *Ur Dagens Nyheter* 25/3 1953.

delse. Projektet innebar också att man skulle vinna en massa ny mark som kunde användas både för utbyggnad av städerna och för jordbruk och trädgårdsanläggning. Nya fritidsområden skulle därtill skapas. Skyddsvallarna kunde till exempel försees med stränder på »utsidorna«, stränder som i motsats till de nuvarande skulle erbjuda sina besökare ett »friskt och djupt vatten« direkt från Östersjön och Kattegatt i

stället för det långgrunda och hälsofarliga »avloppsdike« som för tillfället förstörde strandlivet om somrarna. Ytterligare en fråga som »diskuterats livligt under de senare åren«, nämligen den om den framtida vattenförsörjningen för städerna runt Öresund, skulle få sin lösning genom den nya insjö som de skånska vattendragen Råån, Saxån, Kävlingeån och Segeån tillsammans skulle bilda mitt i det torrlagda området.³

Denna fysiska torrläggning av Öresund som Rausing föreslog har lyckligtvis aldrig realiserats. Förslaget avfärdades snabbt av sin samtid och blev aldrig del i den statliga utredning av frågan om fast förbindelse

3. Ibid.; Peter Andersson & Tommy Larsson, *Tetra. Historien om dynastin Rausing*, Stockholm 1999, s. 140–144; Markus Idvall, *Kartors kraft. Regionen som samhällsvision i Öresundsbrons tid*, Lund 2000, s. 134.

som längre fram startade på både svenska och danska sidan.⁴ En sorts *symbolisk* torrläggning av Öresund har däremot förverkligats ända sedan Rausings dagar när det gäller frågan om Öresundsregionen och dess intrikata nationalstatsgräns. För det mesta har gränsvattnet spelat en mycket liten biroll vid de tillfällen då regionen varit på tapeten, om det ens varit med. I likhet med Rausing har Öresundsregionens många olika uttolkare, vänner som fiender till den regionala konstruktionen, länsmpumpat Öresund för att på olika sätt uttala sig om gränsregionen – dess förutsättningar, möjligheter, hinder, framtidsutsikter, historiska bakgrund etcetera. Gränsvattnet har inte sällan betecknats som Barriären eller Vallgraven – då och då som Kontaktytan eller Mötesplatsen. Samtidigt har det osynliggjorts inom ramen för ett rumsligt och mentalt ombyggnadsprojekt med både högtflygande och omfattande anspråk. Sakfrågorna har präglats av en typ av modernistisk inställning vars ledande motto varit att naturgränser saknar betydelse för all samhällsutveckling.⁵

Men att bortse från gränslandskapets konkreta, materiella förutsättningar är att bortse från hur den tänkta regionens invånare lever med gränsen och hur gränsen, så att säga, också lever i invånarna. I förlängningen negligerar man även det folkliga och praktiska bruksrum som regionen trots allt har potential att bli samtidigt som man, oberoende av om man hyllar eller kritiserar projektet, inte bara förstärker utan i viss mån permanentar bilden av regionen som ett elitprojekt. Nedan ska jag utmana denna obenägenhet att se de materiella och konkreta förutsättningarna för den regionala konstruktionen genom att ställa själva gränsvattnet i centrum för analysen. En grundläggande fråga gäller på vilket sätt en skenbart betydelselös företeelse som en naturgräns ändå har betydelse för ett senmodernt regionbygge. För att kunna diskutera denna fråga riktar jag sökarljuset mot en bestämd kategori av brukare av gränsvattnet, nämligen regionens många fritidsseglare. Genom sin kroppsliga och taktiska närvaro i gränslandskapet ska dessa få illustrera någonting annat än den kartografiska och elitstyrda mobilisering som oftast står i fokus när Öresundsområdet utveckling mot en transnationell region diskuteras.⁶

4. SOU 1962:53, *Öresundsförbindelsen. Del I. Utredningar och förslag*.

5. Jfr Marshall Berman, *Allt som är fast förflyktigas. Modernism och modernitet*, Lund 1987.

6. Nästan all forskning om Öresundsregionen, inklusive min egen, har under senare år haft det elitstyrda projektet som en given analytisk förutsättning, se till exempel Idvall; Petter Boye,

Seglarnas exempel ska framför allt representera hur så kallade vanliga människor praktiskt och mer eller mindre alldagligt umgås med och tar sina närmaste omgivningar, ett vattenflöde i detta fall, i besittning, och samtidigt gör regionen.⁷

Min avgränsning av den gränsregionala problematiken har både empiriska och teoretiska grunder. Empiriskt sett har gränsvattnet stått i fokus ända sedan maj 2004 då jag inledde mitt fältarbete i olika Öresundshamnar. Över några månader genomförde jag vid nio olika tillfällen observationer i femton olika småbåtshamnar i Öresundsområdet, tio danska och fem svenska.⁸

Under min vistelse i hamnarna utförde jag inte bara observationer utan delade också ut tio stycken engångskameror till ett antal personer som genom sitt innehav av en övernattningsbar segelbåt eller motorbåt kvalificerade sig som lämpliga forskningspersoner i sammanhanget.⁹ Till varje engångskamera hörde ett informationsblad om projektet med några frågor som de tilltänkta fotograferna uppmanades att fundera över när de valde motiv för sina bilder:

Hur skulle du vilja beskriva din relation till kusterna och vattnet i den svensk-danska Öresundsregionen?
Vilka aktiviteter och miljöer är viktiga för just dig?

Developing Transnational Industrial Platforms. The Strategic Conception of the Öresund Region, Lund 1999; *Invoking a Transnational Metropolis. The Making of the Öresund Region*, red. Per Olof Berg, Anders Linde-Laursen & Orvar Löfgren, Lund 2000; Richard Ek, *Öresundsregion – bli till! De geografiska visionernas diskursiva rytm*, Lund 2003; Jesper Falkheimer, *Att gestalta en region. Källornas strategier och mediernas föreställningar om Öresund*, Göteborg & Stockholm 2004; Patrik Hall, Kristian Sjøvik & Ylva Stubbergaard, *Nätverk söker förankring. Öresundsregionen i ett demokratiperspektiv*, Lund 2005.

7. Jfr Niels Kayser Nielsen & Jørgen Povlsen, »Identitetens metodologiske problemstillinger. Vandkultur i Middelfart«, *Kulturens spændetroje. Om kultur og kulturforskning i Norden*, red. Peter Duelund, København 1992; Jonas Frykman, »Motovun och tingens poesi«, *Fönster mot Europa. Platser och identiteter*, red. Kjell Hansen & Karin Salomonsson, Lund 2001, s. 99; Elisabeth Högdahl, *Göra gata. Om gränser och kryphål på Möllevången och i Kapstaden*, Hedemora 2003; Hastings Donnán & Thomas M. Wilson, *Borders. Frontiers of Identity, Nation and State*, Oxford 1999, s. 4, 11f.

8. De danska småbåtshamnarna som jag besökte var Helsingør, Snekkersten, Espergærde, Humlebæk, Sletten, Rungsted, Vedbæk, Lynetten, Nyhavn och Christianshavn; de svenska var Råå, Norrebro, Kyrkbacken, Bäckviken och Landskrona.

9. Benämningen »seglare« är alltså inte reserverad för de personer som har segelbåt utan används även om motorbåtsägare. Detta språkbruk stämmer väl överens med hur mina intervju-personer talade om sig själva och sina båtar i intervjuerna.

Vilka människor och sammanhang möter du när du rör dig kortare eller längre sträckor i Öresundsregionen?

Vilka känslor väcker kust- och vattenlandskapet hos dig?

Finns det platser i Öresundsregionen som du gärna återvänder till?

Finns det platser som du helst undviker?

Vilka möjligheter och hinder ser du för utbytet tvärs över Sundet?

Sex av de tio kamerorna skickades tillbaka efter att ha använts som överenskommet, vilket resulterade i sammanlagt 114 foton. Under hösten och vintern 2004–2005 tog jag sedan kontakt med de personer som sänt in kamerorna för att göra uppföljande intervjuer. Fem intervjuer kom att genomföras med följande åtta personer:¹⁰

1. Anders Bengtsson, köpman i sextioårsåldern, och Marie Bengtsson, affärsbiträde i sextioårsåldern;
2. Henrik Møller, högre tjänsteman i femtioårsåldern;
3. Sofie Fransson, tjänsteman i femtioårsåldern, och Erik Fransson, verkställande direktör i femtioårsåldern;
4. Alice Mortensen, egen företagare i femtioårsåldern;
5. Mona Pedersen, musiker i sextioårsåldern, och Karl Pedersen, musiker i sextioårsåldern.¹¹

Intervjupersonerna ombads kommentera sina egna bilder. Varje intervju utfördes därmed i form av ett slags »fotoelicitering«. Fotona var tänkta att locka fram eller framkalla (*elicit* på engelska) ett aktivt berättande om gränsregionen med grund i de olika individernas egna upplevelser av att segla i densamma.¹² Varje enskilt foto blev på detta sätt föremål för en av intervjupersonerna och intervjuaren gemensam och kollaborativ skär-

10. Det var planerat för ytterligare en intervju, men den kom aldrig att äga rum, då det av olika skäl inte gick att bestämma en tid för intervju med personen som returnerat kameran. De foton som denna kamera innehöll har trots allt använts i analysen. Det var möjligt att göra så tack vare att kameran återsändes med en lista med kortfattade kommentarer till vart och ett av foton.

11. Namnen på de intervjuade är fingerade för att personerna inte ska kunna identifieras. Av det skälet anger jag heller inte vilka forskningspersonernas respektive hemmahamnar är.

12. Kim Rasmussen, »Fotografi och barndomssociologi«, *Bild och samhälle. Visuell analys som vetenskaplig metod*, red. Patrik Aspers, Paul Fuehrer & Árni Sverrisson, Lund 2004, s. 269; Karin Lövgren, »Flyktiga möten och envis närvaro«, *Nutida etnografi. Reflektioner från mediekonsumtionens fält*, red. Lena Gemzöe, Nora 2004, s. 138.

skådan: vad fotot föreställde, varför det hade tagits och på vilket sätt det kunde knytas till seglarnas egen segling i regionen.¹³

Ur teoretisk synvinkel har min förståelse av gränsvattnet fördjupats av filosofen Gilles Deleuze och psykiatrikern Félix Guattari som i sin gemensamma bok *Nomadology* (1986) karakteriserar det öppna havet som ett i högsta grad intressant kultur- och samhällsanalytiskt element. Havet utgör enligt deras mening en heterogen yttre ordning som utmanar den homogena inre ordning som varje statsapparat implicerar såsom enskild och territoriellt baserad enhet och som internationell modell för samhällsbygge och kulturell integration. Havet är själva miljön för det rena utanförskap (*pure exteriority* i den engelska översättningen) som på ett så paradoxalt sätt bidrar till hur samhällen och kulturella gemenskaper konstitueras och förändras. Liksom andra plana ytor som stäppen och öknerna fungerar havet som ett utrymme för nomader eller vagabonder, i mer eller mindre överförd mening, som genom sin anpassning till de, i förhållande till staten, yttre omständigheterna i varierande utsträckning undgår och motarbetar den underordning och därmed tydliga objektivering av subjektet som varje statsapparat eftersträvar för sina medborgare.¹⁴ Det öppna havet är härigenom ett radikalt rum, som möjliggör för sina olika brukare att utifrån en mer individuellt organiserad subjektivitet överskrida en mångfald av olika gränser med anknytning till statsapparaten likriktande funktioner.¹⁵

Det öppna havet är enligt Deleuzes och Guattaris analytiska modell ett »slätt rum« (*smooth space*) i motsats till ett »räfflat rum« (*striated space*). Såsom slätt rum konstitueras havet utifrån människors rörliga och taktiska bruk av rummet och deras kontakter med denna miljö och inbördes med varandra. Det släta rummet sätter inga tydliga gränser för hur denna maritima aktivitet tar sig uttryck utan är per definition ett öppet rum, vars kännetecken är en kontinuerlig produktion av små och avvikande

13. Sarah Pink, *Doing Visual Ethnography. Images, Media and Representation in Research*, London 2001, s. 9, 11; Karin Becker, »Att synliggöra fältet. Fotografi och reflexiv etnografi«, *Nutida etnografi. Reflektioner från mediekonsumtionens fält*, red. Lena Gemzöe, Nora 2004, s. 167ff.; Lövgren.

14. Gilles Deleuze & Félix Guattari, *Nomadology. The war machine*, New York 1986, s. 1–10, 21f.

15. Jfr Edward W. Soja, *Thirdspace. Journeys to Los Angeles and Other Real-and-Imagined Places*, Cambridge, Mass. 1996.

rörelser med varierande och då och då långtgående effekter. Statsapparaten rum däremot är till skillnad från havets räfflat. Det skapas utifrån olika former av visuell överblick och kategorisering. Rummet är homogent och utgör resultatet av de orörligas eller stillasittandes praktiker. Som kulturell formering betraktat har det räfflade rummet stora likheter med det panoptiska rum som Michel Foucault ser som betydelsefullt för hur institutionell makt utövas.¹⁶

Förhållandet mellan det räfflade och det släta rummet ska inte tolkas dualistiskt. Snarare rör det sig om olika slags överlappande spänningar som inkluderar både statens dominans över sina medborgare och ett underifrån eller rent av utifrån kommande motstånd mot denna dominans. Statsapparaten såsom räfflat rum är i denna belysning en dubbelnatur. Den slits mellan två olika fronter: en magisk sådan som syftar på hur styrelseskicket utövas politiskt och en juridisk dito som ringar in hur lagen fungerar.¹⁷ Det motstånd som havet uppammar blir med sina kopplingar till det släta rummet en typ av tredje arena där en mångfald av riktningar och rörelser lägger grunden för komplexitet och kulturella nygestaltningar.¹⁸

Här ska jag således belysa hur någonting som inte verkar angå pudelns kärna trots allt fungerar som drivkraft för bildandet av olika kulturella och samhällliga processer och strukturer. Jag ska inte utföra någon total kartläggning av fenomenet i fråga utan tentativt ägna mig åt vad jag tror kan vara ett åskådliggörande exempel. Fritidsseglare har – passande nog – aldrig setts som någon nyckelgrupp när visioner om Öresundsregionen formulerats. Ändå förverkligar de en rörelse och ett rumsligt överskridande som i mångt och mycket överensstämmer med vad gränsregionens olika uttolkare hela tiden kommenterar och åstundar, alternativt ratar: ett bemäktigande av platser på andra sidan gränsen, som är frivilligt, individuellt, återkommande och engagerat. I texten ska jag försöka vidareutveckla grunderna för denna kluvna status som seglare har såsom *betydelsefulla marginaliserade* genom att lyfta fram det mångtydiga maritima gränslandskap som de aktuella aktörerna rör sig i på bekostnad

16. Deleuze & Guattari, s. 1–62; Gilles Deleuze, *Nomadologin*, Stockholm 1998; Michel Foucault, *Övervakning och straff. Fängelsets födelse*, Lund 1987.

17. Deleuze & Guattari, s. 1–7.

18. Jfr Homi K. Bhabha, *The Location of Culture*, London 1994; Soja.

av den skarpa gränslinje mellan svenskt och danskt som tenderat att dominera diskussionen om Öresundsregionen. I förlängningen hoppas jag kunna presentera ett identitetskomplex som problematiserar och rent av överskrider den skenbart logiska uppdelning mellan »vi« på den egna sidan gränsen och »de andra« på den andra sidan som brukar dominera i gränsregionala sammanhang.

Gästhamnen: en gränsregional riktpunkt

Det motiv som återkommer mest frekvent när seglarna fotograferar sitt regionala bruksrum är *gästhamnen*. Vanligast är en vy över gästhamnens sjöside med förtöjda fritidsbåtar i rad, hamnbassängen i form av en blå vattenspegel samt delar av en pirarm, en kaj eller en brygga såsom förlängningar av den hamnplan som sällan är synlig. *Hemmahamnarna* är i jämförelse ett betydligt mer sällsynt motiv i materialet. Det är egentligen bara Alice Mortensen som med sina foton ger uppmärksamhet åt hemmahamnen. Förutom själva hamnen har hon (och hennes man) fotograferat sin närbelägna trädgård med dess utsikt över Öresund: »Jeg elsker den udsigt. [...] I klart vejr ser vi Øresundsbroen hernede.« Hon har också tagit en porträttbild av sin mor sittande på sin balkong med Öresund i bakgrunden: »Hun kan kikke ned her på molen. [...] Så mange gange sådan vi sejler ud så ringer jeg op til hende [...] så går hun ud og vinker og ser ud over Sundet hvor vi sejler hen.«

Distinktionen mellan gästhamnar och hemmahamnar har sin konceptuella upprinnelse i den tidiga efterkrigstidens gryende massturism. Ett ökande antal båtturister skapade då ett växande behov av att ordna med gästplatser i småbåtshamnarna med tillhörande toaletter, duschutrymmen, sopstationer, informationsskyltar med mera. I Sverige kom Svenska Turistföreningen att ha ansvaret för gästhamnsverksamheten från och med 1960-talet.¹⁹ I Danmark utvecklades samtidigt ett nära samarbete mellan hamnrepresentanter av olika slag, enskilda seglare samt kommunala och statliga myndigheter, som syftade till att organisera mottagandet av det växande antalet gästande båtar. I mitten av 1980-talet närmade sig

19. Fredrik Pripp, »Gästhamnar för fritidsbåtar«, *Svenska Turistföreningen 100 år. Årsskrift 1986*, red. Halvar Sehlin, Stockholm 1985, s. 253.

*Gästhamnen i Humlebæk.
Fotograf: Anders Bengtsson.*

de två nationella organisationerna varandra när det infördes ett gemensamt nordiskt system för klassifikation och betyg-sättning av gästhamnarna.²⁰ Efter denna reform har gästhamnarna inte bara skapat en hygienisk och säkerhetsmässig ordning för seglingen i Norden utan även fastlagt en norm för rumsliga rörelser.²¹ I sina egna närområden har gästhamnarna blivit ett slags geografiska riktpunkter för småbåts-
trafiken.²²

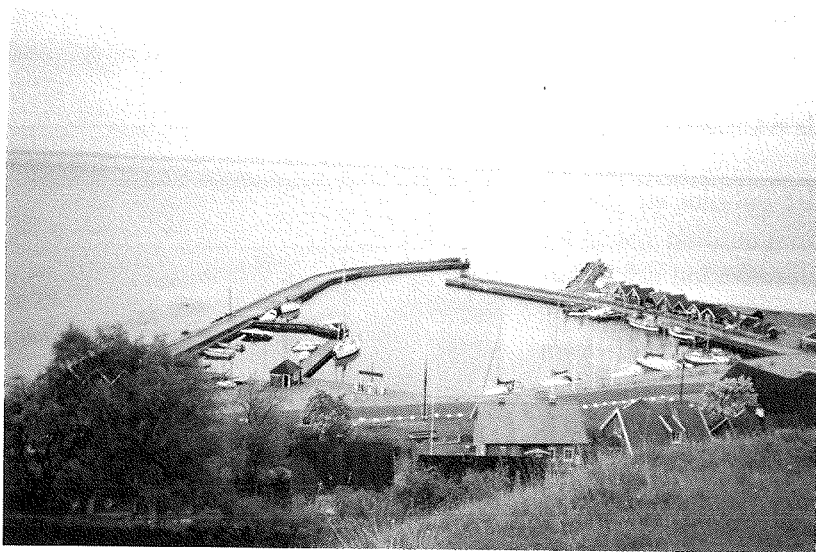

I Öresundsregionen går det att urskilja åtminstone tre typer av ruter med utgångspunkt i hur gästhamnarna i egenskap av regionala riktpunkter dirigerar trafiken: »tvärs över«, »runt om« och »längs med«. Den förstnämnda färdvägen innebär att man seglar rakt över till motsatta sidan från hemmahamnen sett för att senare vända åter i ungefär samma bana, antingen samma dag eller en eller två dagar senare. Ofta blir det en kort tur över helgen som omfattar betydligt mer vistelse i gästhamnen än tid på vattnet. Anders och Marie Bengtsson återger i sin fotoserie en tur till Humlebæk som genom hemmahamnens position hade karaktär av »tvärs över«. »Vi seglade in på lördagen och hem på söndagen«, kommenterar Anders bilderna. Henrik Møller och hans familj å sin sida skulle

20. *Båtturist. Gästhamnar, magasin*, Stockholm & Bromma 1990, s. 12f.

21. Svenska Kryssarklubben övertog i slutet av 1990-talet ansvaret för de svenska gästhamnarna och ger sedan dess ut den årliga *Gästhamnsguiden*.

22. Jfr Deleuze & Guattari, s. 33, 50.

Vy över hamnen i Kyrkbacken. Fotograf: Henrik Möller.

ha varit borta i tre dagar, fredag till söndag. Belägen snett mitt emot deras hemmahamn var Kyrkbacken ett av deras mål. Men på lördagen efter bara en övernattnings i Kyrkbacken ändrade familjen sina planer på grund av dåligt väder och for raka vägen tillbaka till hemmahamnen. »De unge mennesker ville så gerne hjem«, minns Henrik i intervjun och syftar på sin son och hans flickvän.

Den andra varianten av färdväg, som har drag av en rundtur omfattande både svenska och danska hamnar, sträcker sig ofta över flera dagar och inkluderar både passager tvärs över gränsvattnet och färder upp eller ned längs med en eller båda av kusterna. Med utgångspunkt i sina bilder berättar Sofie och Erik Fransson hur de färdades med sin motorbåt hela vägen till Gilleleje i norra Öresund – ett av deras favoritmål – från sin svenska hemmahamn i södra Öresund. Efter övernattnings i Gilleleje for de sedan nedåt längs den danska kusten och tillbringade tid bland annat i Rungsted. Även Karl och Mona Pedersen iscensätter med sina bilder en rundtur i gränsregionen. Från sin danska hemmahamn i norra Öresund tog de sig nedåt längs den egna kusten för att omsider nå Dragør. Efter en övernattnings där korsade de gränsvattnet och besökte bland annat Skanør och Ven innan de for tillbaka till sin hemmahamn i norr.

Spår av den tredje typen av rörelse, »längs med«, återfinns egentligen bara i intervjumaterialet. I detta fall verkar det ofta vara en speciell begivenhet som lockat till resa längs med den egna kusten i stället för tvärs över till andra sidan. Alice Mortensen berättar till exempel om hur hon och hennes man varje år med båt besöker Gilleleje för att delta i den traditionsenliga Bakkefesten som alltid äger rum där i början av juli.

Der er en der spiller dragspil og synger i Danmark som heder Lille Palle, jeg er gået for undervisning hos ham, og han spiller der søndag morgen fra ti til tolv, og så er det gratis sildebord, og der er nok to tusinde mennesker i teltet, og alle de synger og næsten står på bordet, og det er rigtigt sjov.

De resvägar som väljs oftare än andra blir till sist grundvalen för ett slags personliga Öresundsregioner inom ramen för de två nationalstaternas räfflade rum. Seglarna rör sig mestadels inom vissa bestämda områden vars avgränsningar utgår från latituden snarare än longituden för deras hemmahamnars position. För seglare med hemmahamn i norra Öresund ligger resmålen följaktligen just i denna del av det maritima gränslandskapet. Anders Bengtsson ser Helsingør som en naturlig »referenspunkt« när han ska redogöra för de hamnar han helst besöker. Nedanför den punkten finns för honom i tur och ordning Espergærde, Humlebæk, Sletten, Nivå, Vedbæk och Tårnbæk. Ovanför samma punkt far han gärna till Hornbæk och Gilleleje. Alice Mortensens alldeles egna Öresundsregion är nästan likadan som Anders fast spegelvänd, eftersom hennes hemmahamn har sitt läge på rakt motsatta sidan i förhållande till hans. Ålabodarna är ett av Alices och hennes mans mer frekventa resmål, men också Råå, Norra hamnen i Helsingborg, Domsten, Viken och Mölle ingår i deras gränsregion. Även Mona och Karl Pedersen har favorithamnar på nära håll från sin danska hemmahamn i norra Öresund. Norrebrog på Ven besöker de så ofta som möjligt, liksom Råå, Domsten, Viken och några hamnar längre norrut som egentligen ligger bortom Öresund: Hallands Väderö, Torekov och Båstad.

På motsvarande sätt har seglarna med hemmahamn längre söderut i Öresund en tendens att situera sig inom just dessa delar av gränsvattnet. Dragør ligger i linje med Sofie och Erik Franssons hemmahamn och är också en av de gästhamnar som de ofta tillbringar tid i. Att det förhåller

Fråmför glasskiosken i Dragør. Fotografer: Erik och Sofie Fransson.

sig så verkar ha en närmast strukturell betydelse för dessa två personer som bägge har växt upp i södra Öresundsregionen och som fortfarande kan erinra sig hur det var att besöka Dragør som barn. Sofie minns exempelvis hur hon följde med sin mamma som tog färjan till Dragør en gång i veckan och handlade varor av olika slag. »På den tiden lönade det sig«, fyller Erik i. En annan av parets favorithamnar är Hellerup, en bit norr om Dragør. Henrik Møller, med hemmahamn strax norr om København, har på liknande breddgradsvis ofta Barsebäck som färdmål, någonting som han menar är vanligt även för andra med hemmahamn i eller i närheten av den danska huvudstaden.

Främmande attraktioner

I fotomaterialet finns det nära sextio foton som föreställer gästhamnar som seglarna nått först efter att ha passerat över till andra sidan gränsen, det vill säga ett slags *främmande* gästhamnar. Mot detta står en ynka handfull foton av den typen av mer *hemlika* gästhamnar som finns på seglarnas egen sida om gränsen. I intervjuerna låter också flera informanter förstå att de i första hand brukar fara över till andra sidan gränsen när de

seglar i Öresundsregionen. Mönstret är dock inte entydigt. Karl och Mona Pedersen har till exempel tagit nästan lika många bilder av gästhamnar på egna sidan som på den andra och förklarar denna variation på följande sätt: »Det kommer an på hvor vinden blæser fra. Vi kan godt lide at tage til Gilleleje for eksempel, men ofte er det Domsten og Viken og Kullen.«

Den främmande gästhamnen, till skillnad från den hemlika, representeras ofta med hjälp av sina närmaste omgivning. Framträdande är i detta avseende det stora antalet av foton med miljöer, människor och sammanhang som indirekt relaterar till hamnen genom att befinna sig inom mänskligt räckhåll för denna utan att egentligen vara del i densamma.²³ Hamnarnas avfotograferade omnejder – golfbanor, pittoreska hus, vackra parker med mera – synliggör den starka lockelse som en främmande gästhamn utövar på seglare med hemvist på andra sidan gränsen. Bortom gästhamnens bryggor och kajer utbreder sig inåt landet allt som oftast ett veritabelt turistlandskap med många olika valmöjligheter och fixpunkter.

Grundläggande för hur seglarna tillägnar sig de främmande gästhamnarna och deras attraktiva omland är en typ av visuellt förhållningssätt som i forskningen kallats för turistens seende eller turistblicken.²⁴ Beträffande Öresundsregionen riktar sig en betydande del av denna visuella konsumtion av de i varierande grad exotiska platserna mot vad som ses som små och lugna miljöer. Anders Bengtssons foton från Humlebæk åskådliggör väl hur turistblicken panorerer dessa platser (skenbart) befinner sig vid sidan om allfarvägen. Bildserien utgör en rundvandring i en lustbåthamn som en gång i tiden var ett fiskeläge först och främst. Några av fotona gestaltar symptomatiskt nog en scen där en fiskare, en representant för hamnens förflutna, är fullt upptagen i sin lilla skuta med att filéa fisk medan en kund avvaktar på kajen. För Anders symboliserar dessa bilder en tradition som har gått förlorad på den svenska sidan.

23. Torsten Hägerstrand, »Att skapa sammanhang i människans värld – problemet«, *Om tidens vidd och tingens ordning. Texter av Torsten Hägerstrand*, red. Gösta Carlestam & Barbro Sollbe, Stockholm & Solna 1991, s. 187f.; Gunnar Törnqvist, »Europa. Territoriet och den nya rörligheten«, *Närhet och nätverk. Regionernas återkomst?*, red. Sven Tägil, Hans-Åke Persson & Solveig Ståhl, Lund 1994, s. 42.

24. Orvar Löfgren, »Längtan till landet Annorlunda«, *Längtan till landet Annorlunda. Om turism i historia och nutid*, Stockholm 1990, s. 25–28; John Urry, *Consuming Places*, London & New York 1995, s. 173–192.

Fiskare med kund på kajen i Humlebæk. Fotograf: Anders Bengtsson.

Ja, jag tror att det är fler danska fiskare som jobbar professionellt så att säga, än vad det är svenska. De [svenskarna] har inte den här småskaligheten som danskarna har. Här [i Sverige] måste det vara stora enheter för att det ska bära sig. Men [...] den killen, han var ute varje dag, och jag tror att han försörjde sig på det.

Turistblickens romantisering av det gamla fiskeläget kommer också fram i hur Anders förevigar bebyggelsen i Humlebæk. Återgivna i bild är framför allt ett flertal äldre hus som minner om den tiden när platsen i första hand beboddes av sjöfolk. »Gathuset« nere vid vattnet har därmed varit ett självklart motiv: de »ser gamla ut utanpå«, men inomhus är de »tipp-toppmoderna«. Ett annat av de äldre hus som Anders fotograferat har svart korsvirke på röda väggar samt fönster med vita spröjsar. Inbäddat som det var i trädgårdens lummiga grönska fann Anders och hans fru huset »så sött« och »så typiskt danskt«.

Även Alice Mortensen och hennes man föredrar små och lugna hamnar framför stora och välbesökta marinor. Den lilla fiske- och småbåts- hamnen Ålabodarna hör i detta fall till deras favoriter bland resemålen. Rungsted är på samma gång den diametrala motsatsen till Ålabodarna.

Rungsted representerar för Alice och hennes man hur snett det kan gå när ett litet fiskeläge byggs ut och förvandlas till en modern marina med en massa restauranger och affärer inhysta i nya och exklusiva byggnader.

Mange af de mennesker der kommer på Rungsted havn, de er ikke sejlere. Det er foretningsforbindelser som skal ud og spise. Hvad skal jeg sige, mere mondænt, også restauranterne. [---] Altså du kan aldrig gå op på Rungsted havn i gammelt tøj for eksempel. [...] Det vil du gerne gøre i de små havne.

Stora miljöer som en marina eller som gästplatserna inne i en stadshamn kan dock lika gärna vara en attraktion som en plats att undvika. Allt verkar bero vad man har för önskemål för stunden. Anders Bengtsson, som ovan lovsjungit det lilla fiskeläget Humlebæk, berättar också om en annan utfärd som tog honom och hans familj till Christianshavn mitt inne i København, där de mot alla odds hittade en plats för den egna båten.

Så kom ju de här paddorna, kallar jag dem för, turistbåtarna [...] åhh, det skvimpade och det skvampade, men så mysigt [...] Det var folkliv hela tiden, alla platser var upptagna, fullt överallt. Det tyckte vi om, så kunde man promenera in till stan, det tog kanske tio minuter.

Också Alice Mortensen kan uppskatta miljöer som är större än de små fiskelägena. Att uppleva lördagsruschen i Helsingborg kan vid bestämda tillfällen vara lika behagligt som att avnjuta stillheten i Ålabodarna. Alice och hennes man brukar lägga till i Norra hamnen för att köpa ägg på torget, svenska ägg som är salmonellafria: »Nogle gange så køber vi nitti æg ad gangen, fordi så køber vi med til familien.«

När Alice köper salmonellafria ägg på andra sidan gränsen, tar med dem på den egna båten hem och senare använder dem för att göra en god (och riskfri) efterrätt på den egna sidan gränsen visar hon samtidigt att det turistlandskap som hon orienterar sig i inte bara är visuellt utan har sin förankring i kroppens alla sinnen. Gästhamnarna utgör på så vis en speciell sorts platser som seglarna engagerar sig i med hela sin kropp. Seglarna gör bruk av gästhamnen – de använder de toaletter och duschutrymmen som hamnen bistår med, de äter en middag på hamnkrogen, de badar och solar på en närbelägen sandstrand och så vidare – och förvandlar samtidigt dess visuella front till en plats med mångtydiga dimen-

sioner.²⁵ Detta slags sinnliga görande av gästhamnen kan bara gestaltas indirekt i bildmaterialet. När exempelvis Sofie och Erik Fransson i intervjun påtalar det lustfyllda i att äta annorlunda mat – »det som inte finns likadant hemma« – vid besök i gästhamnar på andra sidan gränsen, får jag på samma gång bekräftelse på att de verkligen upplever det så i ett antal bilder som paret tagit av några i sammanhanget symbolmättade miljöer: Dragør Strandhotells uteservering, glasskiosken i Dragør, Fiskehuset i Gilleleje.

Promenaden och cykelutfärden är andra kroppsliga aktiviteter som inte syns så tydligt i fotomaterialet, men som ändå har central betydelse för hur de främmande gästhamnarna visualiseras. Promenerar gör seglarna först och främst i hamnen när de rör sig till fots mellan hamnens olika inrättningar och den egna båten. Men promenaden sammanfattar också hur seglarna vanligen tillägnar sig det nära omlandet. Anders Bengtsson beskriver i intervjun hur han gärna söker sig till promenadvägar bortom hamnarna och hur han då ofta får »en härlig utsikt mot havet«.²⁶ Karl och Mona Pedersen i sin tur brukar vid sina visiter i Norrebro hamn på Ven passa på att promenera på ön. Cykelutfärder realiseras av dem som vill lägga under sig mer inland än bara det närmast inpå hamnen. Alice Mortensen relaterar olika turer som hon och hennes make gjort från olika svenska gästhamnar med cyklar som de haft med sig på båten. En gång cyklade de Lomma–Lund tur och retur, en annan gång fram och tillbaka mellan Torekov och Hovs Hallar.

Sammanfattningsvis utgör seglarnas rörelser med båt över gränsvattnet och vidare med de egna apostlahästarna eller med cykel in i hamnarnas nära omgivning en förstärkning av det räfflade och inrutade rum som Deleuze och Guattari menar att territorialstater är förbundna med. Gästhamnen på andra sidan gränsen utmärker sig i detta hänseende som ett slags geografisk likriktare. Dess funktioner sammanfaller här i stor utsträckning med den allmänna diskursen om Öresundsregionen, vars dominerande och närmast påbjudna rörelse är den tvärs över Sundet. När seglarna i så hög grad lever upp till denna rörelseriktning framstår de som ett slags turistiska regionauter. »Regionauter« är etnologen Tom O'Dells

25. Edward S. Casey, *The Fate of Place. A Philosophical History*, Berkeley 1997, s. 202–242.

26. Jfr Löfgren, »Längtan till landet Annorlunda«, s. 25.

fyndiga benämning för deltagarna i det cykellopp som ingick i den fasta Öresundsförbindelsens invigning »Öppen bro« år 2000. På ett symboliskt plan utgjorde dessa cyklister, som från var sitt håll cyklade över bron till den främmande andra sidan, ett slags hjältemodiga utforskare av den transnationella regionens dolda eller okända möjligheter.²⁷

Seglarna efterlever den homogeniserande rörelsen på tvärs, men är likväl mer nyckfulla i sina val av rörelseriktningar än de målinriktade regionauterna. Tvärsöver är bara en av flera riktningar som existerar för seglarna. Att gästhamnar drar till sig besökare även från den egna sidan av gränsen illustrerar inte minst hur centrala det släta rummets mer idiosynkratiska »virvelrörelser« är i den starkt linjerade Öresundsregionen.²⁸ Följaktligen är det nu hög tid att se närmare på betydelsen av att gränslandskapet inte bara är ett räfflat rum utan framför allt ett utrymme för det öppna havet, det vill säga en yta som Deleuze och Guattari uppfattar som det släta rummet *par préférence*.²⁹

Mellan Västerhavet och Östersjön

Det öppna havet är ständigt närvarande för dem som seglar i Öresund. Det genomströmmar det drygt tio mil långa Sundet i både sydgående och nordgående riktning. Söderut tränger sig Västerhavets kalla och saltrika bottenström fram. Norrut rör sig på samma gång Östersjöns varma och bräckta ytström med en högsta fart – fyra knop – i det tre och en halv kilometer smala gattet mellan Helsingborg och Helsingør. Vid tröskeln mellan Drogden och Limhamn möts de två strömmarna när Västerhavets sydgående bottenström tappar fart och pressas upp mot ytan för att sedan »försvinna« i den nordgående Östersjöströmmen.

Ett tredje hav – lufthavet – bidrar starkt till lokala variationer och regelbundna växlingar i havsströmmarnas riktningar. Med hård vind västerifrån är Västerhavets vattenmassor det starkaste flödet i Öresund samtidigt som strömmen från Östersjön motas tillbaka. Och när luft-

27. Tom O'Dell, »Regionauterna«, *Öresundsbron på uppmärksamhetens marknad. Regionbyggare i evenemangsbranschen*, red. Per Olof Berg, Anders Linde-Laursen & Orvar Löfgren, Lund 2002, s. 102.

28. Jfr Deleuze & Guattari, s. 22.

29. *Ibid.*, s. 61.

strömmarna är kraftiga österifrån är det Östersjöströmmens tur att överta herraväldet i Sundet.³⁰

Havets rörelser må vara starka och föränderliga i Öresund. De utgör dock inget nämnvärt hot för bebyggelsen och människorna längs de båda kusterna. Öresund håller sig i sin fåra även under perioder med högt vattenstånd. Gränsvattnet har därför karaktär av ett relativt stilla och beskedligt innanhav. Det öppna havet förefaller tämjt och ofarligt, åtminstone om Sundet betraktas från land. För dem som reser med egen båt på Öresund är det öppna havet dock alltid en utmaning. Människor med helt vanliga sysselsättningar och liv i land – en högre tjänsteman, en egen företagare, ett affärsbiträde etcetera – förvandlas på så vis ibland till ett slags maritima vagabonder som fritt och obundet rör sig bortom den trygghet och stabilitet som fast mark under fötterna ger. Ytterst sett är det maritima vagabonderandet en förnekelse av livet på land. Avgörande för det öresundska vagabondlivet är emellertid snarare att det bryter mot det turistiska system av rutter mellan småbåtshamnarna som behandlats ovan. Med möjligheten att röra sig mer planlöst avfärdar seglarna de former av tillrättalagd tillvaro som hamnarna materialiserar. Kraften bakom detta avfärdande hämtas ur de på mikroplanet avvikande rörelser som inte har något bestämt geografiskt mål utan som utförs utifrån den kurs och de kroppsliga riktningar som seglarnas förening med båten för stunden leder till. Följsamhet med vattnets (och luftens) rörelser snarare än med hamnarnas positioner är A och O i sammanhanget, oberoende av om man färdas under segel:

Blåser det mycket så drar man ju sig inte rakt emot vinden, utan då försöker man ju snedda så man får nytta utav vinden. [...] Om man ska rakt emot vinden [...] det kan man ju inte segla ju, utan då måste man kryssa, och ju färre slag man får göra, ju skönare är det, för det är jobbigt att dra över seglet från ena sidan till den andra hela tiden. (Anders Bengtsson)

... eller med motor:

Vi skal helst ikke have bølgerne fra siden. Vi skal helst have dem forfra eller bagfra, eller på skrå. Så mange gange så ved vi ikke hvor vi skal sejle hen, men det bestemmer vejret. (Alice Mortensen)

30. Kurt W. Ockelmann, »Dyreliv på bunden af Øresund«, *Øresund. Naturligtvis. Smakprov*

Ute på havet i Öresund. Fotograf: Henrik Möller.

Det öppna havets mikrolokala varianter utgör härmed det släta rum som Deleuze och Guattari omtalar och som öppnar för många olika möjligheter att rikta sig och att liksom i rörelse leva den region som man bebor genom att hela tiden vara på gång mellan olika platser.³¹ I intervjuerna använder seglarna adverb som »iväg« och »ut« för att fånga detta kontinuerliga gränsöverskridande som är mer kroppsligt än geografiskt:

Vi kör *ut* och badar bara, tar med oss lite käk och ankrar någonstans.
(Erik Fransson)

Så just när det är fint väder så vill man ju sticka *iväg* [...] packa en matsäck och så (visslar), och det räcker att man går ned och ankrar utanför Rydebäck, ligger och solar och badar lite. (Anders Bengtsson)

»Ut« och »iväg« anger samtidigt rörelser bortom hamnens inneslutande räjonger. Orden beskriver den frihet som seglare upplever när de förenas med den båt som de samtidigt styr i en framåtriktad rörelse bort från territoriella inskränkningar (och inskränkthet?). Friheten som de upplever är

på Sundets natur och miljö, red. Per-Göran Bentz & Ole E. Meyer, Malmö 1999, s. 14ff.

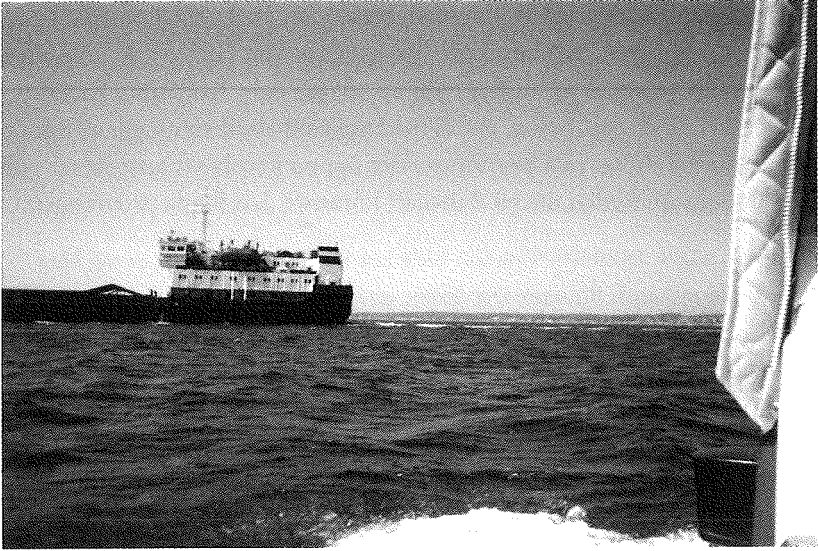
31. Jfr Casey, s. 304.

lustfylld, men också hastigt övergående genom att resan tillbaka, *in i* den egna hemmahamnen, sällan ligger särskilt långt fram i tiden. Ofta rör det sig om en tur över dagen eller under några timmar.

Den dystra sanningen för den marina frihetens apologeter är att vagabondlivet på Öresund ständigt snor in sig i det goda sjömanskapets ansvarsfulla men begränsande förhållningssätt. Ansvaret att manövrera båten rätt och hålla en lämplig kurs lämnar aldrig skepparen och hans (för det är ofta en han) besättning. Denna plikt blir inte minst tydlig vid möten med andra fartyg. På öppet hav är visserligen sådana möten relativt sällsynta. Här kan också känslan av frihet vara nog så överväldigande. Några foton i materialet anspelar på denna känsla med sina vida horisonter och goda siktförhållanden. Men Öresund är inget riktigt öppet hav utan en av de mest trafikerade farlederna i världen. Det nomadiska livet i detta gränslandskap kräver i själva verket en konstant uppmärksamhet på olika hinder som kan dyka upp. Yrkestrafiken utgör härvidlag ett ständigt orosmoment för fritidsbåtarna, särskilt i norra Öresund där det kan vara trångt om utrymmet. Alice Mortensen har med sin kamera fångat ett stort lastfartyg på väg förbi den egna båten. I vårt samtal kommer vi in på frågor om risken för kollision i denna del av Sundet. Den nordgående och sydgående trafiken är separerade från varandra, men trafiken tvärs över måste alltid korsa trafiksepareringens båda segelrännor. Samtidigt rör sig också färjor parallellt med de fritidsbåtar som ska över till andra sidan. Alice berättar att hon alltid tänker på vad klockan är när de ska segla över till Helsingborg.

Fordi jeg ved når klokken er halv så kommer der tre færger ud fra Helsingør og så kommer der to tilbage fra Helsingborg, så enten så skal jeg helst over før klokken bliver halv eller så må jeg ligge og vente, fordi hvis man passerer der så vil man komme i klemme.

De fria och obundna vagabonderna blir ur denna trafikmässiga synvinkel en fara för sin egen omgivning på Öresund. Seglare som inte kan reglerna för vem som ska väja för vem vid möten mellan olika fartyg hotar allas säkerhet på sjön och framkallar både vrede och irritation bland andra seglare. I efterhand förvandlas deras olyckor och incidenter till goda och sedelärande historier. Med ett leende på läpparna minns Anders Bengtsson en man som för några år sedan sjönk med sin båt efter att ha kol-

*Yrkestrafiken är ständigt närvarande i norra Sundet.
Fotograf: Alice Mortensen.*

liderat med en av färjorna mellan Helsingborg och Helsingør. Mannen klarade sig men hade enligt Anders precis köpt sin båt och på fullt allvar trott att färjan skulle hålla undan för honom, med andra ord varit helt okunnig om huvudregeln att fritidsbåtar alltid väjer för yrkestrafik.

Lockelsen i att segla om vintern – och därmed bryta mot den tydliga och i hamnarna fast institutionaliserade årsrytm som säger att vår, sommar och höst, men aldrig vinter, är tiden för fritidssegling – kan mot denna bakgrund få sin förklaring. I överskridandet av elementen hägrar en möjlighet att leva ett äkta vagabondliv bortom vardagslunk och institutionell bundenhet. Ett fiktivt exempel på hur denna tanke kan gripa (manliga) seglare i Öresundsregionen ges i Lundaprofessorn och seglaren Björn Larssons thrillerroman *Den keltiska ringen* från 1992. Bokens huvudperson Ulf beskrivs som en man som på alla möjliga sätt försöker frigöra sig från ett liv i ekorrhjulet. Förutom pendlare och gränsgångare mellan Sverige och Danmark är han en inbiten seglare som bor året runt på sin segelbåt som han flyttar mellan olika danska Öresundshamnar. Berättelsen har sin upptakt i ett vintergrått och fuktigt Öresundslandskap och i ett oväntat möte med en främling, en man från Skottland, som delar

Ulfs intresse för hav och segling men som också tycks ruva på en olycksbådande hemlighet. Tillsammans med sin gode vän Torben blir Ulf sedan tvungen att ge sig ut på en farofylld vinterresa över Nordsjön, från Öresund till Hebriderna. Boken är full med ingående beskrivningar av hur de två vännerna möter och övervinner det öppna havets vinterstormar och rykande raseri. Redan ute på Kattegatt kommer den första provningen.

Inom några ögonblick försvann både hav och himmel och man såg bara ett vitt, piskande flimmer. Det dröjde inte länge förrän snön hade lagt sig i sittbrunnen och färgat Torbens yviga, svarta skägg vitt. Det var ett slags vansinne, tänkte jag, och frågade mig på fullt allvar om vi inte skulle ha tagit med oss en snöskyffel. Vågskummet frös till is på fördäcket och hängde i mantåget. Om ovädret höll i sig länge skulle vi bli tvungna att hacka is. Det fanns fartyg som hade förlit på grund av isens blotta tyngd.³²

Projektets fotomaterial innehåller inga vinterbilder eftersom fotograferingen ägde rum under sommaren i huvudsak, men genom intervjuerna får jag veta att några av mina informanter har vinterseglat vid enstaka tillfällen. Alice Mortensen berättar till exempel att hon och hennes man haft båten i vatten under två vintrar. Vid en julhelg för några år sedan for de till Kyrkbacken tillsammans med sina båtgrannar i hemmahamnen. Alice kommer ihåg att hon tog ett foto av gästhamnen: »Der var bare to både, og det var vores.« Just ensamheten i hamn och ute på vattnet var någonting som utmärkte vinterseglingen för Alice. Ensamheten verkar vara både tilltalande och skrämmande. Tilltalande, för av Alices skildring förstår man att det är en speciell känsla att en vacker vinterdag segla på ett lugnt men iskallt Öresund under en aldeles klar och blå himmel. Men skrämmande, därför att om det händer någonting finns det inga andra båtar i närheten som kan komma till undsättning. Deras utflykt tillsammans med båtgrannarna blev också onödigt våghalsig mot slutet, minns Alice. Angöringen i hemmahamnen försvårades av att båtarna var täckta med is.

Kanske är det ingen tillfällighet att det är mina danska och inte mina svenska intervjupersoner som har vinterseglat. Under mina observationer i de olika hamnarna och senare i mina intervjuer med fotograferna får jag i alla fall flera gånger höra att det i huvudsak är danskar som

32. Björn Larsson, *Den keltiska ringen*, Stockholm 1992, s. 53f.

vintersegel och att om dessa händelsevis *inte* vintersegel så är de i alla fall ute tidigare än svenskarna när säsongen väl börjar. En kioskägare på Ven förklarar att danskarna till skillnad från svenskarna är ett »båtfolk«. För att understryka sanningshalten i detta berättar han om en dansk man som inte uppskattar nyårsfrandet i sin hemmahamn Rungsted och som därför varje nyårsafton seglar över till Kyrkbacken för att tillbringa natten där. Han vill helt enkelt ha sin båt i fred, förtydligar kioskägaren.

I mitt material är dock kioskägaren ensam om att förklara de nationella skillnaderna med att människorna i sig skulle skilja sig åt. I stället är det väderförhållanden och platsegenskaper som ses som orsaken till att skillnaderna finns. De danska Öresundshamnarna är mer skyddade än de svenska och fryser inte lika lätt igen. Anders Bengtsson förklarar att Danmark har »ett annat klimat än vad vi har« och att de danska Öresundshamnarna ligger i lä för den västliga vinden om vintrarna: »Så de [danskarna] låter gärna sina båtar ligga i, och är det en fin dag, så är det ju inga problem att sätta på segel och sticka ut en stund.«

Anders och hans fru Marie har dessutom varit med om hur bryggorna i deras svenska hemmahamn en vinter förvandlats till »rena berg-och-dalbanan« sedan de stolpar som bryggorna vilar på pressats upp av isen. Samtidigt, menar Anders, finns det också entusiaster på den svenska sidan som låter båten ligga i hela vintern och som går ut när vädret tillåter.

Nationsflaggornas kulturella underskott

Hur ska man som forskare förhålla sig till denna inte oväntade men ur gränsregional synpunkt alltid problematiska benägenhet hos olika personer att förklara variationer i den egna kulturen eller de egna livsformerna med *nationella* skillnader, med skillnader som rent av ses som grundade i människorna själva eller i platsernas natur? Frågan om det nationella tål att diskuteras inte minst med tanke på den påfallande närvaron av nationsflaggor i mina forskningspersoners fotografier av gränsregionen. Ett av dessa många foton har familjen Pedersen tagit när de befann sig ute på Sundet. Fotot är möjligen tänkt som en porträttbild av Mona med havet som bakgrund. Porträttet är emellertid inte så lyckat rent fotografiskt sett. Det är bara Monas huvud och ena axel som syns i bildens nedre vänstra hörn. När dessutom skärmen på hennes keps skymmer hennes

ansikte riktas betraktarens blick ofrånkomligen mot den marina fonden i stället. Här syns först och främst en större vit segelbåt som går för motor i ganska god fart att döma av de revade seglen och svallvågorna som båten lämnar efter sig. I intervjun kommenterar Mona och hennes man bilden på följande sätt:

Karl: Det er i al fald en svensk båd. [---]

Mona: Jeg tror det er i starten når vi tager fra Dragør, og så er der en svensker på vej in til Dragør.

Den vita segelbåten ses på rätt långt avstånd i bilden och framstår därför som ganska anonym för en utomstående betraktare. Att det ändå är möjligt för Mona och Karl att så långt som flera månader i efterhand identifiera båten som »svensk« och i förlängningen också erinra sig ett möte på vattnet som troligen var både snabbt övergående och högst ordinarie till sin karaktär hänger samman med att en svensk flagga kan skönjas i bilden i den främmande segelbåtens akter. Monas och Karls kommentar om båtens (och båtägarens) nationalitet innehåller inga värderingar utan är mer ett neutralt konstaterande. Anledningen är förstås att nationsflaggor i aktern, så kallade akterspel, inte är någon ovanlighet utan tvärtom reglementsenlig standard för alla större fritidsbåtar i ett transnationellt gränsvatten som Öresundsregionen. Mona och Karl har själva alltid den danska flaggan synlig i sin båts akter när de är ute på öppet vatten – en kommunikativ handling som paret har rätt att utföra genom att de, som ägare till båten, har anmält denna till det nationella båtregistret.³³

Monas och Karls neutrala hållning till den svensklagade segelbåten får emellertid inte överskugga den omständigheten att nationsflaggor trots allt tycks fungera som ett slags emotionellt laddade navigationsinstrument för Sundets olika seglare när dessa rör sig i det egna gränsregionala närområdet, både ute på vattnet och inne i hamnarna med omnejd. Att det med all sannolikhet förhåller sig så kan också illustreras med de betydelsefulla som Mona och Karl ger svenskhet och danskhet både i sin egen fotoserie och under den uppföljande intervjun. I flera av parets bil-

33. Man kan läsa på nätet om hur så kallade nationalitetsbevis utfärdas till både svenska och danska fritidsbåtar genom att söka på just ordet »nationalitetsbevis«. Se även Göran Tollin & Göran Åberg, *Flaggan och fanan. Regler och anvisningar*, Stockholm 1986, s. 38–42; SOU 1974:95, *Båttliv. Samhället och fritidsbåtarna*, s. 5f.

der är den danska och den svenska nationsflaggan synliga, främst som akterspel i båtarna men också som flaggning på stång i hamnarnas olika offentliga miljöer. Under intervjun blir den dokumenterade synligheten med all dess bildmässiga mångsidighet eller latens omsatt i en mer retoriskt bestämd attityd med inslag som i viss mån är både förutsebara och överraskande med hänsyn till hur den kulturella transnationalismen i Öresundsregionen brukar diskuteras. Rätt väntat känns det till exempel då Mona och Karl kommenterar hur svenskarna flockas i Helsingør för att köpa öl och sprit samtidigt som danskarna inte tjänar på att handla på svenska sidan. Mer ovanlig är däremot deras uppfattning att förmågan att dansa är ett nationellt särdrag i gränsregionen. Till skillnad från danskar kan svenskar dansa, menar Mona och Karl som under många år spelat och uppträtt i både Danmark och Sverige: »Når du spillede en vals så dansede de [svenskarna] vals, og når du spillede en tango så dansede de tango, det gør danskerne ikke.«

Båtarnas flaggor i aktern kom också att integreras med min metod under fältarbetet i hamnarna. I början rörde jag mig rätt mycket på måfå i de olika miljöerna. Men snart gav jag mer och mer akt på om båtarna, och indirekt deras ägare, var svenskflaggade eller danskflaggade. Denna hållning präglade särskilt mitt arbete då jag delade ut engångskamerorna. Akterflaggorna fick avgöra vilka båtar och vem av seglarna jag närmade mig och vilka och vem jag passerade.

Oförmågan att hålla sig ifrån nationsflaggorna, som alltså både jag själv och mina projektfotografer visar prov på, sammanhänger förstås med att dessa ursprungligen maritima kommunikations- och identifikationsverktyg, som en gång i tiden uteslutande användes av kungliga flottor ute på öppet hav när dessa på långt håll skulle skilja mellan vän och fiende, under de senaste etthundrafemtio till två hundra åren varit viktiga byggstenar i var sitt genomträngande nationalstatsbygge i Öresundsområdet. Flaggorna har med allt större auktoritet fungerat som nyckelsymboler när de senmoderna danska och svenska nationella identiteterna tagit form. Samtidigt har de aldrig förmått samla alla medborgare utan snarare varit förbundna med en anseelig mängd sociala och kulturella skillnader liksom med betydande latens.³⁴

34. Orvar Löfgren, »Nationella arenor«, Billy Ehn, Jonas Frykman & Orvar Löfgren, *För-*

I gränsregionens maritima flagglandskap är det också mångfalden av olika, mer eller mindre motsägelsefulla förhållningssätt som är iögonfallande. Flaggorna är inga solitärer utan står i relation till varandra. Hur dessa relationer ska tolkas är beroende av otaliga specifika situationer och villkor. Flaggorna befinner sig därmed i det mångfasetterade *tredje rum* som kulturteoretikern Homi Bhabha menar är kännetecknande för kulturens lokalisering.³⁵ Deras allmänt vedertagna uppgift att samla allt och alla inom ett eget territorium, och att på så vis skapa en bestående gemenskap, ter sig hopplösare än någonsin i den gränsregionala kontexten. Deras envisa närvaro i fotomaterialet manifesterar därför ett slags allmän brist i sammanhanget – en brist på gemenskap som på ett övergripande plan påverkar regionens konstituering.

Begäret att trots allt kommunicera och identifiera någon form av gränsregional tillhörighet är likväl starkt. Detta tar sig bland annat uttryck i att seglarna med flera av sina bilder förmedlar en jämbördighet mellan nationsflaggorna snarare än den egna flaggans exklusivitet. Några har följaktligen fotograferat de andras flagga lika ofta som eller rent av mer än den egna flaggan. Andra har i enskilda foton relativiserat betydelsen av att alltid placera den egna flaggan i det förnämsta rummet genom att ge hedersplatsen åt de andras nationsflagga. Detta sker naturligt om man är på plats på andra sidan om gränsen och i hamnarnas mer offentliga miljöer fotograferar nationsflaggor som placerats i enlighet med de internationella reglerna för flaggning. Henrik Møller åstadkommer en sådan »kulturrelativistisk« kommentar när han med sin »danska« kamera i undersökningen fotograferar tre flaggor på balkongen till seglarnas klubbhus i svenska Barsebäckshamn. Den flagga som ur Henriks synvinkel är de andras, den svenska, avbildas i en i heraldisk mening central högerposition medan den egna danska flaggan är förpassad till en mer perifer vänsterposition, allt i förhållande till den lilla flaggan i mitten, hamnflaggan. Det är med andra ord inte den svenska flaggans exklusiva ställning som kommuniceras utan snarare Dannebrogens jämsliddhet

svenskningen av Sverige. Det nationellas förvandlingar, Stockholm 1993, s. 24–27, 73–77; Inge Adriansen, *Nationale symboler i Det danske rige 1830–2000. Bind I. Fra fyrstestat till nationalstater*, København 2003, s. 127–172; Torsten Lenk, »Svenska flaggans uppkomst och äldsta historia«, *Svenska flottans historia. Örlogsflottan i ord och bild från dess grundläggning under Gustav Vasa fram till våra dagar*, red. S. Artur Svensson, Malmö 1942, s. 476–489.

35. Bhabha.

med eller rent av bristande förmåga att överträffa en annan nationsflagga.³⁶

Ett annat av Henriks foton från Barsebäckhamn är taget inne i klubbhuset. När Henrik berättar om detta foto får hans strävan att skapa någon form av relativa värden kring den egna nationsflaggan ännu tydligare profil. Fotot föreställer ett rum med fönster ut mot vattnet, där några personer sitter och ser på en fotbollsmatch på tv. Europamästerskapen i fotboll pågick vid denna tid och just den dagen då Henrik och hans familj besökte Barsebäckshamn spelade Sverige kvartsfinal mot Holland. Danmark skulle spela sin kvartsfinal dagen efter och förlora mot Tjeckien. Men i intervjun minns Henrik det som att Danmark redan hade åkt ut ur turneringen och att familjen nu var tvungen att hålla på Sverige i stället. Tyvärr gick det inte heller så bra för det svenska landslaget utan holländarna vann matchen och gick vidare i turneringen. För att illustrera den besvikelse som präglade platsen efter matchens slut har Henrik tagit ytterligare ett par bilder inifrån klubbhuset. Dessa föreställer ett hörn i ett dunkelt belyst rum där det står tre stora och med siffrorna 1 till 3 numrerade högtalare som tillsammans ser ut som en prispall genom att de placerats så tätt intill varandra. Inga människor syns till. Enligt Henrik var det planerat för en fest i klubbhuset efter matchen och högtalarna skulle ha använts för detta ändamål. Men omständigheterna gjorde att festen ställdes in. »Det blev helt roligt, og vi fik en skøn og rolig nat.«

Flera gånger verkar den egna nationsflaggan ha fotograferats mest av en slump. Karl och Mona Pedersen har vid upprepade tillfällen fångat den danska akterflaggan på olika båtar, däribland sin egen. Inte sällan fyller flaggan upp fotots förgrund trots att avsikten då bilden togs var att fånga någonting helt annat: en favorithamn på håll, ett glatt sällskap i sittbrunnen på en båt, med mera.

Även då den egna flaggan är medvetet placerad mitt i fotot kan strävan efter att upprätta förbindelser mellan flaggorna vara nog så påtaglig. I förgrunden till en bild som Sofie och Erik Fransson tagit fungerar en blågul akterflagga som ett slags personligt visitkort för några seglare som under sitt besök i Gilleleje råkat lägga till på andra sidan gästhamnsbryggan i förhållande till Sofies och Eriks båt. Att de tillfälliga båtgrannarna

36. Tollin & Åberg, s. 32ff.

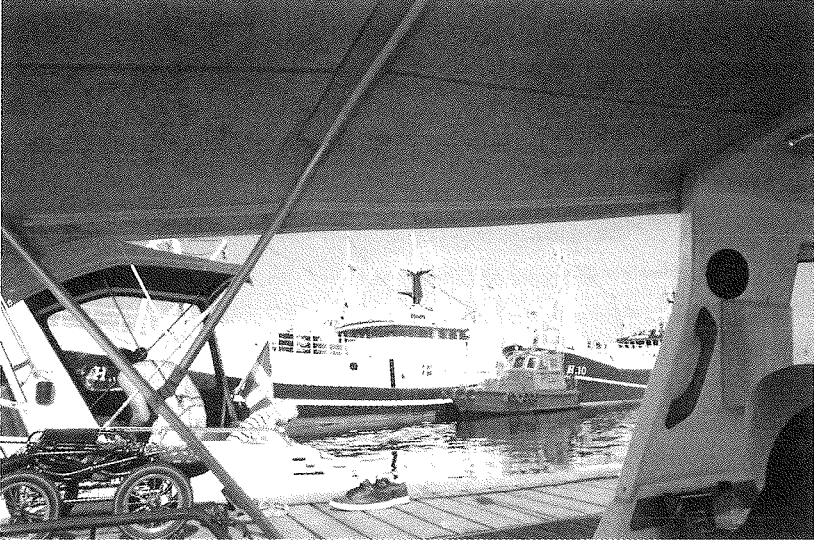

*Dannebrogen framför gästhamnen i Norrebro.
Fotografer: Mona och Karl Pedersen.*

var en svensk småbarnsfamilj ute på seglingssemester går liksom inte att ta miste på när man betraktar bilden i efterhand. Mindre iögonfallande är däremot den danska flaggan i fotots bakgrund. I sammanhanget innehåller den likväl mer sprängstoff än sin motpart. Flaggan är målad på sidan av ett av fondens två stora fiskefartyg. Mina associationer går till de vid tiden aktuella uppgifterna i svenska medier om att Gillelejefiskare skulle tjuvfiska längs de svenska kusterna. Men varken Erik eller Sofie nämner någonting om detta utan kommenterar bilden med att den representerar någonting som är både vanligt och ovanligt i de danska gästhamnarna: svenska barnfamiljer hör till vanligheterna, medan den danska havsfiskeflottan på nära håll är någonting både ovanligt och imponerande, om jag förstår Erik rätt.

Sakralisering är en viktig del i bruket av nationsflaggor.³⁷ Den enda riktigt sakralt återgivna flaggan i fotomaterialet är emellertid inte en nationsflagga utan en mörkblå EU-flagga som Anders Bengtsson fotograferat i hamnen i Humlebæk. Flaggan är fäst i en tillfällig båtgrannes

37. Löfgren, »Nationella arenor«, s. 75.

Den svenska och den danska flaggan på andra sidan om gästhamnsbryggan i Gilleleje. Fotografer: Sofie och Erik Fransson.

staglina och fladdrar i vinden mot en blå och nästan molnfri himmel. I intervjun har Anders flera gånger demonstrerat en vilja att överskrida de nationalstatliga ramarna. Upprepade gånger använder han till exempel danskt uttal när han talar om Öresundsregionen för att liksom understryka regionens gränsöverskridande integrationsmöjligheter. När han kommenterar sitt foto med EU-flaggan är det följaktligen öppna gränser som han hänger upp sitt berättande på snarare än de politiska kontroverser som flaggan också är förbunden med efter flera både svenska och danska EU-folkomröstningar. För Anders representerar EU-flaggan de öppna gränser som han upplever att seglare numera kan dra nytta av när de rör sig i olika farvatten. Med anknytning till detta kommer han ihåg hur det var att besöka hamnar i Tyskland och Baltikum innan Sverige blev medlem i EU. Man skulle ha inresehandlingar med sig från Sverige och hamnmyndigheterna ville alltid veta i förväg hur länge man skulle stanna i hamnen. Men, förklarar Anders upprört i intervjun, sådant kunde vara svårt att uttala sig om såvida man inte exakt kände till hur vädret skulle bli under de närmast följande dagarna. Numera är det tack och lov helt annorlunda: »I dag kan du ju bara segla ned, komma in, har du din

svenska flagga så är du alltid välkommen», avslutar Anders med utan att jag hinner tänka på att vårt samtal just då faktiskt rör sig om EU-flaggan, inte den svenska flaggan.

Avslutning

Vad betyder det för samhällelig gemenskap och kulturell integration att Öresundsregionen är delad av en naturgräns? Att ett sund med flera kilometers bredd på ett mycket konkret sätt klyver regionen i två halvor? Inte mycket, om vi ska tro många av de debattörer och stora delar av den forskning som på senare år yttrat sig om gränsregionen. En hel del, om vi utgår från det centrala i denna text: att beskriva och analysera hur människor utanför den regionala expertisens inre kretsar lever med ett konkret gränslandskap och samtidigt gör regionen.

Med hjälp av distinktionen mellan släta och räfflade rum och den empiriska inriktningen på fritidsseglares vanemässiga rörelser i Öresundsregionen har jag strävat efter att undersöka den typ av rumsliga och vardagliga förutsättningar som lätt glöms bort när man beskriver Öresundsregionen främst som en strategisk och kartografisk konstruktion. Vad som framkommit är å ena sidan hur invaderat det heterogena släta rummet är av olika varianter av det räfflade och homogena rum som nationalstaternas territorier representerar och hur dessa rumsliga processer står i växelverkan med en viss form av kulturella identiteter. Gästhamnarna fungerar för det första som ett slags geografiska riktpunkter som binder sina gästande seglare till en uppsättning av bestämda rutter över vattnet och mellan hamnarna. För det andra är hamnarna förknippade med olika upplevelselandskap, vars primära brukare kan liknas vid en sorts turistiska regionauter från andra sidan gränsen. Och för det tredje materialiserar gästhamnarna ett maritimt flagglandskap som förvandlar seglarna till en typ av kulturella kreatörer, vars artikuleringar av regionen ofta är underförstådda och svårgripbara men också på något sätt överensstämmande med olika samhälleligt förankrade värderingar av gränsregionen och dess två nationalstater.

Å andra sidan är det släta rummet knappast underordnat det räfflade. Tvärtom spelar det en betydande roll i flera av de sammanhang som diskuterats ovan. Gästhamnen skulle inte vara den kulturellt laddade över-

gångszon som den är om den inte också stod i förbindelse med det öppna havet, det släta rummet *par préférence*. Det maritima vagabondlivet framstår överhuvudtaget som kärnan i många av de lockelser och begär som gränsregionen är sammankopplad med. Båtturismens nomadologiska orientering är en viktig motpol till den trygga men en aning förutsebara tillvaron i gästhamnarna. Då hamnkrogarnas menyer och strandpromenadernas utsikter över havet blivit alltför välbekanta frestar nomadismen med äventyr och överskridande bland de turistiska regionauterna.

Öresundsseglare är sålunda ett avgränsat exempel på betydelsen av praktisk rörelse och riktning då gränsregioner konstrueras. Ett vagabonderande i mer bred mening, som inte bara tar hänsyn till maritima aspekter, borde emellertid också vara en central fråga att penetrera när vi i fortsättningen reflekterar över Öresundsregionens framtid. Vilka olika slags icke-maritima utrymmen för nomadiskt liv ser vi i Öresundsregionen? På vilka sätt har det nomadiska styrande effekt på utvecklingen? Är nomader alltid en tillgång för gränsregioner? Kan de inte också fungera som en destruktiv kraft? Hur ska vi förhålla oss till den nomadism som inte låter sig inordnas i det homogena och räfflade rum som gränsregionalisering för det mesta innebär?

Summary

Set Sail, Change Tack, Land Ahoy!

How Sailors Make the Öresund Region

The article discusses the significance of concrete movement and direction for the formation of the present Öresund Region. The terms and patterns of leisure sailing in these Danish-Swedish waters have been investigated. A number of leisure sailors photographed their natural and transnationally-charged Öresund Region with disposable cameras. Follow-up interviews were then conducted with the sailors based on their different photos. Theoretically, the article focuses on the nomadic activities and the open and free spaces that these boundary waters, with their connection to the open sea, are often associated with. But the conclusion must be

that freedom as such is not the only basis on which these “ordinary people”, through their interest in sailing and their bodily and imagined movements and directions, make the boundary region. The main actor is rather the continuous contrast that characterises the relationship between the practice that results from the nation state’s strictly organised and stereotyped terms and territories on the one hand, and the allurements or longings to live outside or beyond these social and special borders, and thereby practise different ways of living as vagabonds on the other.

Referenser

- Adriansen, Inge, *Nationale symboler i Det danske rige 1830–2000. Bind I. Fra fyrre-stat til nationalstater*, Museum Tusulanum, København 2003
- Andersson, Peter & Larsson, Tommy, *Tetra. Historien om dynastin Rausing*, PAN, Stockholm 1999
- Becker, Karin, »Att synliggöra fältet. Fotografi och reflexiv etnografi«, *Nutida etnografi. Reflektioner från mediekonsumtionens fält*, red. Lena Gemzöe, Nya Doxa, Nora 2004
- Berman, Marshall, *Allt som är fast förflyktigas. Modernism och modernitet*, Arkiv, Lund 1987
- Bhabha, Homi K., *The Location of Culture*, Routledge, London 1994
- Boye, Petter, *Developing Transnational Industrial Platforms. The Strategic Conception of the Öresund Region*, School of Economics and Management, Lund 1999
- Båtturist. Gästhamnar, magasin*, Stockholm & Bromma 1990
- Casey, Edward S., *The Fate of Place. A Philosophical History*, University of California Press, Berkeley 1997
- Deleuze, Gilles, *Nomadologin*, Raster, Stockholm 1998
- Deleuze, Gilles & Guattari, Félix, *Nomadology. The war machine*, Semiotext(e), New York 1986
- Donnan, Hastings & Wilson, Thomas M., *Borders. Frontiers of Identity, Nation and State*, Berg, Oxford 1999
- Ek, Richard, *Öresundsregion – bli till! De geografiska visionernas diskursiva rytmer*, Institutionen för kulturgeografi och ekonomisk geografi, Lund 2003

- Falkheimer, Jesper, *Att gestalta en region. Källornas strategier och mediernas föreställningar om Öresund*, Centrum för Danmarksstudier 4, Makadam, Göteborg & Stockholm 2004
- Foucault, Michel, *Övervakning och straff. Fängelsets födelse*, Arkiv, Lund 1987
- Frykman, Jonas, »Motovun och tingens poesi«, *Fönster mot Europa. Platser och identiteter*, red. Kjell Hansen & Karin Salomonsson, Studentlitteratur, Lund 2001
- Hall, Patrik, Sjövik, Kristian & Stubbergaard, Ylva, *Nätverk söker förankring. Öresundsregionen i ett demokratiperspektiv*, Studentlitteratur, Lund 2005
- Hägerstrand, Torsten, »Att skapa sammanhang i människans värld – problemet«, *Om tidens vidd och tingens ordning. Texter av Torsten Hägerstrand*, red. Gösta Carlestam & Barbro Sollbe, Statens råd för byggnadsforskning, Stockholm & Solna 1991
- Högdahl, Elisabeth, *Göra gata. Om gränser och kryphål på Möllevången och i Kapstaden*, Gidlunds, Hedemora 2003
- Idvall, Markus, *Kartors kraft. Regionen som samhällsvision i Öresundsbrons tid*, Nordic Academic Press, Lund 2000
- Invoking a Transnational Metropolis. The Making of the Öresund Region*, red. Per Olof Berg, Anders Linde-Laursen & Orvar Löfgren, Studentlitteratur, Lund 2000
- Kayser Nielsen, Niels & Povlsen, Jørgen, »Identitetens metodologiske problemstillinger. Vandkultur i Middelfart«, *Kulturens spændetroje. Om kultur og kulturforskning i Norden*, red. Peter Duelund, Akademisk forlag, København 1992
- Larsson, Björn, *Den keltiska ringen*, Bonniers, Stockholm 1992
- Lenk, Torsten, »Svenska flaggans uppkomst och äldsta historia«, *Svenska flottans historia. Örlogsflottan i ord och bild från dess grundläggning under Gustav Vasa fram till våra dagar*, red. S. Artur Svensson, Allhem, Malmö 1942
- Löfgren, Orvar, »Längtan till landet Annorlunda«, *Längtan till landet Annorlunda. Om turism i historia och nutid*, Gidlunds, Stockholm 1990
- Löfgren, Orvar, »Nationella arenor«, Billy Ehn, Jonas Frykman & Orvar Löfgren, *Försvenskningen av Sverige. Det nationellas förvandlingar*, Natur och Kultur, Stockholm 1993
- Lövgren, Karin, »Flyktiga möten och envis närvaro«, *Nutida etnografi. Reflektioner från mediekonsumtionens fält*, red. Lena Gemzöe, Nya Doxa, Nora 2004
- Ockelmann, Kurt W., »Dyreliv på bunden af Øresund«, *Øresund. Naturligtvis. Smakprov på Sundets natur och miljø*, red. Per-Göran Bentz & Ole E. Meyer, Malmö museer, Malmö 1999

- O'Dell, Tom, »Regionauterna«, *Öresundsbron på uppmärksamhetens marknad. Regionbyggare i evenemangsbranschen*, red. Per Olof Berg, Anders Linde-Laursen & Orvar Löfgren, Studentlitteratur, Lund 2002
- Osign., »Öresund torrt för miljard«, *Dagens Nyheter* 25/3 1953
- Pink, Sarah, *Doing Visual Ethnography. Images, Media and Representation in Research*, Sage, London 2001
- Pripp, Fredrik, »Gästhamnar för fritidsbåtar«, *Svenska Turistföreningen 100 år. Årsskrift 1986*, red. Halvar Sehlin, Svenska Turistföreningen, Stockholm 1985
- Rasmussen, Kim, »Fotografi och barndomsociologi«, *Bild och samhälle. Visuell analys som vetenskaplig metod*, red. Patrik Aspers, Paul Fuehrer & Árni Sverrisson, Studentlitteratur, Lund 2004
- Soja, Edward W., *Thirdspace. Journeys to Los Angeles and Other Real-and-Imagined Places*, Blackwell, Cambridge, Mass. 1996
- SOU 1962:53, *Öresundsförbindelsen. Del I. Utredningar och förslag*. Betänkande avgivet av svenska och danska öresundsdelegationerna
- SOU 1974:95, *Båtliv. Samhället och fritidsbåtarna*. Betänkande av Fritidsbåtutredningen
- Tollin, Göran & Åberg, Göran, *Flaggan och fanan. Regler och anvisningar*, Stiftelsen Sveriges nationaldag och Svenska flaggans dag, Stockholm 1986
- Törnqvist, Gunnar, »Europa. Territoriet och den nya rörligheten«, *Närhet och nätverk. Regionernas återkomst?*, red. Sven Tägil, Hans-Åke Persson & Solveig Ståhl, Lund University Press, Lund 1994
- Urry, John, *Consuming Places*, Routledge, London 1995

OM FÖRFATTARNA

Karl Bergman (f. 1949), fil. dr, är lektor i historia vid Blekinge Tekniska Högskola. Han disputerade 2002 på avhandlingen *Makt, möten, gränser. Skånska kommissionen i Blekinge 1669–70 och har publicerat ett antal artiklar om gränslandet och riket. Pågående forskning handlar om den tidigmoderna staden och om mötet mellan civilt och militärt i Karlskrona; se »Bröd och brännvin. Örlogsflottans försörjning och tidigmodern produktion«, Historisk Tidskrift nr 1 2007.*

Tove Dannestam (f. 1977) är doktorand på Statsvetenskapliga institutionen vid Lunds universitet sedan 2003. Hennes avhandlingsprojekt handlar om den nya stadspolitiken i Malmö. Projektet centreras kring hur staden är engagerad i nya territoriella gränsdragningar och hur politiken fylls med ett nytt innehåll, vilket kontrasteras gentemot den traditionella kommunalpolitiken.

Harald Gustafsson (f. 1953) disputerade vid Stockholms universitet 1985 och är nu professor i historia vid Lunds universitet. Han har arbetat med nordisk tidigmodern historia, ofta med fokus på politisk kultur, politiska föreställningar och vanliga människors inflytandemöjligheter. Viktigare verk är *Mellan kung och allmoge* (1985), *Sockenstugans politiska kultur* (1989), *Political Interaction in the Old Regime* (1994), *översikten Nordens historia* (1997) samt *Gamla riken, nya stater* (2000) som behandlar Kalmarunionens upplösning. För närvarande arbetar han med förnationella identitetsföreställningar.

Markus Idvall (f. 1964) är forskare och lärare vid Etnologiska institutionen, Lunds universitet. Disputerade 2000 på avhandlingen *Kartors kraft. Regionen som samhällsvision i Öresundsbrons tid. Har härefter också arbetat med frågor kring sjukvård och medicin i ett kulturellt och samhälleligt perspektiv.*

Magnus Jerneck (f. 1951) är professor i statsvetenskap i Lund. Hans forskning har bl.a. handlat om internationell opinionsbildning, europeisk samarbete och politiskt ledarskap. Jerneck var i närmare ett decen-

nium föreståndare för Centrum för Europaforskning vid Lunds universitet.

Jens Lerbom (f. 1964), fil. dr i historia, är lektor och forskare vid Högskolan i Halmstad. Disputerade 2003 på avhandlingen *Mellan två riknen. Integration, politisk kultur och förnationella identiteter på Gotland 1500–1700 som behandlar Gotlands övergång från Danmark till Sverige. Forskar för närvarande kring etnicitet och nationella identiteter i det äldre svenska bondesamhället i ett projekt finansierat av Riksbankens jubileumsfond.*

Fredrik Nilsson (f. 1967), fil. dr i etnologi, är verksam vid Malmö högskola, Lärarytbildningen, samt vid Lunds universitet, och har tidigare skrivit om politiska processer. 1999 publicerades boken *När en timme blir tio minuter*. År 2000 försvarade Nilsson doktorsavhandlingen *I rörelse vari han studerade skandinavismens politiska praktiker*. 2003 publicerades *Aktiesparandets förlovade land där han diskuterade hur aktiemarknaden hade påverkat människors vardag*.

Andreas Olsson (f. 1977) är fil. mag. i historia vid Lunds universitet. Artikeln i denna bok bygger på hans magisteruppsats. För närvarande bedriver han fortsatta studier vid Högskolan på Gotland.

Fredrik Persson (f. 1976), doktorand vid Historiska institutionen, Lunds universitet, forskar om sambandet mellan historia, identitet och politik. Det pågående avhandlingsarbetet behandlar *historiebruk och skånsk regionalism 1860–2000*. Han har även ägnat sig åt *den skånska adeln under övergångstiden ur ett identitetsperspektiv samt radikala vänstergruppers historiska självbild*.

Per-Markku Ristilampi (f. 1958) är docent i etnologi och lektor vid IMER, Malmö högskola. Hans forskning har rört sig kring frågor om socialt utanförskap i urbana miljöer. På senare år har Ristilampi arbetat med kopplingen mellan plats och identitet i ett Öresundssammanhang och har här också kommit att beröra frågor kopplade till platsidentitet och konstnärliga framställningar.

Hanne Sanders (f. 1957) är docent i historia, lektor vid Historiska institutionen och föreståndare för Centrum för Danmarksstudier, Lunds universitet. Har forskat om religion och nationalism i Danmark och Sverige, och utgivit bl.a. *Bondevækkelse og sekularisering. En protestantisk folkelig kultur i Danmark og Sverige 1820–1850* (1995), »Religiøst eller nationalt verdensbillede? Skåne efter overgangen til Sverige 1658« i *Mellem Gud og Djævelen* (2001; även redaktör för boken), och *Nyfiken på Danmark – klokare på Sverige* (2006).

Ylva Stubbergaard (f. 1957) är lektor i statsvetenskap, Lunds universitet. Hon undervisar och forskar om demokrati som teori och praktik. I pågående forskning fokuserar hon demokrativärden som jämlikhet och rättvisa och relaterar dessa till invandrade kvinnors politiska identiteter. Studier av konkreta beslutsprocesser och analyser av inflytande i demokratiperspektiv har publicerats i boken *Nätverk söker förankring. Öresundsregionen i ett demokratiperspektiv* (2005; tillsammans med Patrik Hall och Kristian Sjøvik).

OM CENTRUM FÖR DANMARKSSTUDIER

Centrum för Danmarksstudier grundades den 25 september 1998 efter beslut av Lunds universitets styrelse. Det är en nätverksorganisation för forskare vid Lunds universitet med intresse för Danmark, vars övergripande syfte är att diskutera och problematisera Danmark och det danska från svensk horisont. För att detta ska kunna utvecklas på ett intressant och fruktbart sätt måste det ske i dialog med danska forskare. Tanken är att det självklara Danmark ska problematiseras genom att forskare i grannlandet börjar intressera sig för det, och detta intresse för det annorlunda, men ändå så likartade, kan sedan skapa nya frågor och nya svar i forskningen om Sverige.

En av huvuduppgifterna för oss har därför blivit de dansk-svenska forskarkonferenserna, där danska och svenska forskare träffas i Skåne för att diskutera en problemställning med dansk aktualitet, men där jämförelser med svenska förhållanden också är av stor betydelse. I samband med konferenserna har de medverkande forskarnas texter sammanställts till antologier i vår skriftserie. Vår första konferens handlade om N. F. S. Grundtvig och resulterade i denna series första bok. Följande konferens-teman var Danmark på 1100-talet, som blev ämnet för band 3 i serien, Søren Kierkegaard, som är huvudperson i seriens band 9, gränser och identiteter i det tidigmoderna Norden, som diskuteras i band 10, och senast en dagsaktuell problematik: invandrare och integration i Danmark och Sverige, som behandlas i band 12.

Vi arbetar också aktivt för att sammanföra svenska Danmarksforskare

med enskilda forskare, institutioner och nätverk i Danmark, i syfte att utveckla gemensamma projekt. Band 5 som gavs ut i samband med Holbergjubileet 2004 var ett resultat av just ett sådant samarbete. Och 2005 firade vi H. C. Andersens 200-årsdag med en bok (band 7) om författarens och författarskapets kontakter med Sverige och det svenska.

I Lund har vi arrangerat forskarseminarier i egen regi, men vi delar även ut medel till forskare vid Lunds universitet som önskar bjuda in danska forskare till sina institutioner eller konferenser. Vi har också utdelat riktade anslag till svensk forskning om Danmark. Utöver detta är ambitionen att i vår skriftserie ge ut viktig Danmarksforskning utförd vid Lunds universitet. Första avhandlingen (band 2 i serien) var litteraturvetenskaplig och handlade om den danske diktaren Gustaf Munch-Petersen. Därefter kom en avhandling i medie- och kommunikationsvetenskap om mediernas roll i gestaltningen av Öresundsregionen (band 4), en bok om nordisk katolicism (band 6), en avhandling om dansk 1500- och 1600-talshistoria sedd från rikets periferi, gränsområdet i Göinge härad (band 8), och senast en bok om äktenskapslagstiftning i början av 1900-talet, där relevansen av en nordisk approach till Danmark och Sverige är mycket tydlig (band 11). Många av de forskare vid Lunds universitet som på ett eller annat sätt är knutna till Centrum för Danmarksstudier finns presenterade på vår hemsida (www.hist.lu.se/dkstud).

Två större, externt finansierade, tvärvetenskapliga projekt om Öresundsregionen har varit knutna till centret. Det ena, med titeln »Development of a Cross Border Region«, var forskningsinriktat; föreliggande bok (seriens band 14) är en avslutningsvolym från detta projekt. Det andra, som var mer förmedlingsorienterat, hette »Øresundsfolk« och var medfinansierat av EU genom Interreg IIIA-programmet för Öresundsregionen. Här blev resultatet en webbutställning på www.oresundsfolk.se.

Vår målsättning är också att nå studenter och andra som är nyfikna på Danmark. Vi har gjort det genom att initiera och finansiera poänggivande kurser i danskt språk, dansk historia, dansk kultur och nutida dansk politik. Dessutom arrangerar vi korta intensivkurser i danska språket i Köpenhamn för människor med anknytning till den svenska högskolevärlden, och säljer kurser om danskt samhälle och kultur till näringsliv och samhällsinstitutioner. Med seriens band 13 har vi försökt att i en mer populär form visa hur man genom att vara nyfiken på Danmark blir klokare på Sverige.

Om Centrum för Danmarksstudier

Genom en föredragsverksamhet med både danska och svenska forskare önskar vi samla studenter, forskare och andra intresserade kring ämnen som är aktuella både i universitetsvärlden och i samhället utanför. Det är vår förhoppning att även vår skriftserie kan få alla dessa människor i både Danmark och Sverige att mötas och tillsammans bygga en bro av debatt och intellektuellt utbyte.

Serien Centrum för Danmarksstudier (ISSN 1651-775X)

Nr 1: *Grundtvig – nyckeln till det danska?*

Red. H. Sanders & O. Vind, 2003

Nr 2: *Gustafs ansigter – selffremstilling i*

Gustaf Munch-Petersens forfatterskab

Martine Cardel Gertsen, 2003

Nr 3: *Ett annat 1100-tal. Individ, kollektiv och kulturella mönster i medeltidens Danmark*

Red. P. Carelli, L. Hermanson & H. Sanders, 2004

Nr 4: *Att gestalta en region. Källornas strategier och mediernas föreställningar om Öresund*

Jesper Falkheimer, 2004

Nr 5: *Holberg i Norden. Om Ludvig Holbergs författarskap och dess kulturhistoriska betydelse*

Red. G. Dahlberg, P. Christensen Teilmann & F. Thorsen, 2004

Nr 6: *Nordisk katolicism. Katolsk mission och konversion i Danmark i ett nordiskt perspektiv*

Yvonne Maria Werner, 2005

Nr 7: *H. C. Andersens underbara resor i Sverige*

Red. Ivo Holmqvist, 2005

Nr 8: *Kungamakt och bonderätt. Om danska kungar och bönder i riket och i Göinge härad ca 1525–1640*

Stefan Persson, 2005

Nr 9: *Tänkarens mångfald. Nutida perspektiv på Søren Kierkegaard*

Red. L. Koldtoft, J. Stewart & J. Holmgaard, 2005

Nr 10: *Vid gränsen. Integration och identitet i det förnationella Norden*

Red. H. Gustafsson & H. Sanders, 2006

Nr 11: *Inte ett ord om kärlek. Äktenskap och politik i Norden ca 1850–1930*

Kari Melby, Anu Pylkkänen, Bente Rosenbeck & Christina Carlsson Wetterberg, 2006

Nr 12: *Bortom stereotyperna? Invandrare och integration i Danmark och Sverige*

Red. U. Hedetoft, B. Petersson & L. Sturfelt, 2006

Nr 13: *Nyfiken på Danmark – klokare på Sverige*

Hanne Sanders, 2006

Nr 14: *Öresundsgränser. Rörelser, möten och visioner i tid och rum*

Red. F. Nilsson, H. Sanders & Y. Stubbergaard, 2007